
3 1761 03623 0993

368

VIKTOR RYDBERG

EN LEFNADSTECKNING

II

LIBRARY
MAR 27 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

VIKTOR RYDBERG I HEDLUNDSKA FAMILJEN 1867.

Efter fotografi af Göteborgs Musei atelier.

VIKTOR RYDBERG

EN LEFNADSTECKNING

AF

KARL WARBURG

MED TALRIKA PORTRÄTT, AUTOGRAFER, VYER M. M.

SENARE DELEN

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1900.

VI.

PERSONLIGA FÖRHÅLLANDEN 1862—1869. — "BILDER UR FAUST". — KYRKOMÖTET 1868.

Diskuterande sällskapet. Göteborgsumgänget.

Rydbergs personliga förhållanden under åren 1862—1869 förete bilden af yttre framgångar, inre slitningar och själsoro; därtill långa tider af leda vid arbetet. Det är ett tidsskede, då hans rykte är i ständigt stigande, men detta skede rymmer ock hans i vissa fall olyckligaste år. I synnerhet under de fyra åren 1865—1868 hemfaller han åt tärande mjältsjuka, som bl. a. yttrar sig i bristande arbetshåg och däraf följande missmod och självplågeri.

*

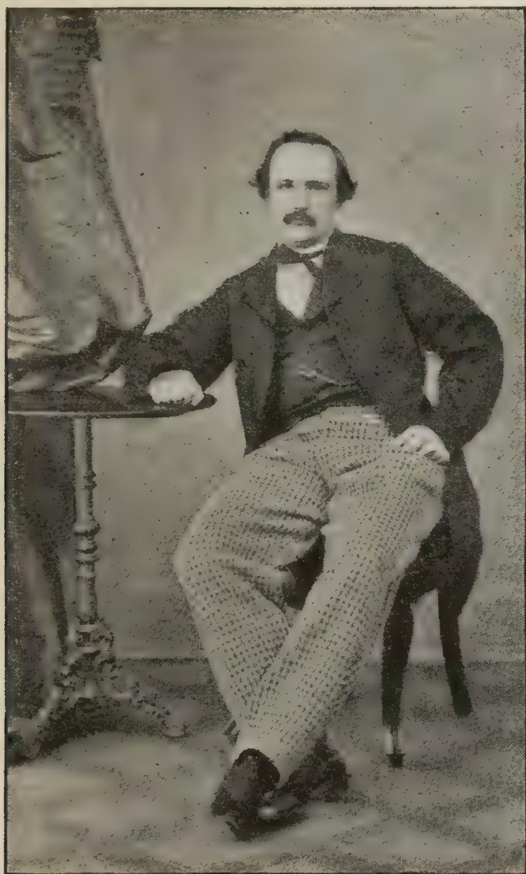
I början af den tid, hvarom här är fråga, riktades Rydbergs umgängeslif med nya insatser, förnämligast från en krets af bildade och lärde män, som samlades för att dryfta vetenskapliga, vittra, konstnärliga eller politiska spörsmål.

Utom Hedlund, Rydberg och C. S. Warburg, hvilka torde varit detta »diskuterande sällskaps» stiftare — det tillkom vintern 1861—62 — hörde till denna krets en kortare tid C. J. Meijerberg (som 1863 flyttade till Stockholm), läraren vid hans skola, och efter honom dess föreståndare, den sedermera så framstående politikern doktor Carl

Herslow (född 1836); tvänne andra skolmän, f. skolrektorn, konsistorienotarien H. A. Lindhult (född 1817, död 1884), »en lärd, ädel och frisinnad man», som det heter i Skarstedts herdaminne, och Göthildaskolans öfverlärare, predikanten vid mosaiska församlingen, magister M. R. Henriques (född 1813, död 1874), om hvilken det sanningsenligt skrefs i en minnesruna i Hand.-Tidn., att han »med brinnande håg deltog i tidens alla goda sträfvanden» och att »hans milda och visa ord ofta lödo väckande, manande och styrkande inom större eller mindre kretsar»; vidare den lärde orientalisten, rabbinen dr M. Wolff (född 1824), som i sina skrifter om neoplatonikern Filo behandlat ett ämne, hvilket stod i samband med Rydbergs dåtida studier, målaren och konstarkeologen, professor Geskel Saloman (född 1821), den skarpsinnige advokaten och nitiske kommunalmannen, sedermera riksdagsmannen A. Philipsson (f. 1826, d. 1882), en af ifrarne för ett fritt universitet i Göteborg och på sin tid den främste målsmannen i riksdagen för lagstiftningen om gift kvinnas äganderätt, den originelle zoologen, intendenten A. W. Malm (f. 1821, d. 1882) och möjligen några flere.

Denna krets och flere densamma närstående bildade ett andligt salt i den stora handelsstaden och hvälfde vackra planer, som det framför allt blef Hedlunds energi förunnadt att sätta i verket. Redan 1861 hade han genomdrifvit Göteborgs Musei bildande. Museum nämner honom, å en till hans ära slagen medalj, sin »stiftare och kraftige främjare»; dess utveckling låg honom och hans vänner varmt om hjärtat. Museum följdes snart af

»Göteborgs Musei Ritskola», i hvilken gryet till en målarskola gömdes*; tanken på en fri högskola hägrade vid denna tid som en framtidsbragd, och

Carl Herslow (på 1860-talet).
Efter fotografi af Unna & Höffert.

många andra kulturella spörsmål voro å bane hos denna krets af de andliga intressenas frivilliga

* Dess förste föreståndare var Saloman. — Meijerberg och efter honom C. S. Warburg voro Musei förste bibliotekarier. Malm var den zoologiska afdelningens intendent.

skyttekår i den utvecklingskraftiga handelsmetropolen. Där undficks ock tanken att utgifva den ofvan omtalade tidskrift, i hvilken tidens spörsmål fritt kunde behandlas och som kunde göra den svenska allmänheten bekant med nyare forskningsresultat. Om själfva diskussionsklubben har en af de mest framstående deltagarne, dr C. Herslow, välvilligt lämnat följande meddelande:

»Vår lilla klubb var verkligen både pigg och treflig, så länge vi kunde hålla den i sin ursprungliga form. Vi träffades då hvar lördagskväll skiftesvis hos hvarandra, debatterade ett af den tillfällige ordföranden, värden för dagen, framlagdt, ofta ganska djärft valdt ämne, med bibehållande af diskussionsordning, togo så en enkel supé och pratade sedan vildt i munnen på hvarandra, i ifver och intresse uppväckta af den föregående debatten. Snart började en efter annan, herrar och damer, af våra bekanta be att få vara med som 'passiva' ledamöter; det beviljades; i 'debatten' fingo de ej deltaga, men i sexan och 'folkmötet' efteråt; den långa, tvungna tystnaden hade gjort, att dessa då höllo på att koka öfver, och som vi reste oss till supé, föllo de öfver oss, så att vi under maten och pratet efteråt ej fingo öronljud. Du kan tänka dig, då det afhandlades sådana ämnen som: 'kan äktenskapet anses såsom ett för framtiden bestående institut?' hur vi mådde, då vi sedan råkade ut för fruarna, när dessa ändtligen fingo luft för sin indignation. Klubben, som fortsattes äfven efter Simons bortgång, tog sin död af för stark tillströmning. En jul flyttade man i följd af trängsel sammanträdena till lokal på Börsen.* Då var det slut på nöjet. Före-

* Det var antagligen 1864 eller på nyåret 1865. Sällskapet antog då namnet »Föreningen».

dragen miste sin ursprunglighet, blefvo gjorda för publik och krystade; en och annan föga sympatisk person hade kommit med, den gamla friskheten och hjärtligheten voro borta, och efter ett par sammanträden drogo vi oss undan. Fjärde sammanträdet på Börsen upplöstes hela sällskapet.»

Rydberg själf bevarade klubbens verksamhet i kär hågkomst. Det var med dess glansdagar i minnet som han ännu i sin ålders höst, i berättelsen »Vapensmeden», skildrade samfundet »*Fritt ur hjärtat*», där män ur olika trosbekännelser »ägnade sig åt obesvärade tankelekar, men icke åt dispyter, och där man kunde yttra sig oförbehållsamt utan att råka i gräl och klammeri».

Bland sällskapets medlemmar var han särskildt nära fäst vid Svensk Månadsskrifts utgifvare, C. S. Warburg. Hos hans föräldrar, grosshandlaren, sedermera riksgäldsfullmäktigen Samuel Warburg (född 1800, död 1880) och dennes litterärt intresserade maka, Emma Glückstadt, hvilka tillika utgjorde det Hedlundska hemmets närmaste umgänge, var Rydberg en gärna sedd gäst. »Många besök hos Warburgs, kringklappningar», antecknar han bland notiser från 1860-talet. Äfven i en annan Hedlund närstående familj, grosshandlaren Henning Frisells och dennes hustru Alfhild Lindbergs, var Rydberg husvän. Framför allt antecknar han »besöken hos min sjuke vän Simon» (C. S. Warburg) såsom minnesvärda under de tre åren 62—64. Då Rydbergs kloke pudel krafsade på dörren till sjukrummet, visste den sjuke därinne, att husbonden var i antågande, och ett flyktigt glädje-

skimmer spred sig öfver det bleka ansiktet. Ännu på sitt yttersta dikterade Carl Simon Warburg i feberyrseln ord af den varmaste hängifvenhet och beundran för sin snillrike meningsfrände.

Omedelbart efter vännens begrafning hade Rydberg en ytterligt stark hallucination, hvarunder den döde uppenbarade sig för honom. Rydberg berörde denna syn många år därefter i sina föreläsningar såsom en egendomlig erfarenhet från det omedvetna själslifvets område*.

* Rörande denna hallucination har B. Schöldström efter Rydbergs egen berättelse nedskrifvit och meddelat mig följande skildring:

Dagen var disig och kulen, och Rydberg kände sig både trött och frusen, när han återkommit från kyrkogården; i stället för att äta middag, begaf han sig direkt hem till sin bostad.

Scenen för hvad som nu tilldrog sig bör, på det man tydligare må sätta sig in i situationen, närmare beskrifvas. Strax till höger, när man genom förstugudörren inkommit i det yttre rummet i Rydbergs duplett, fanns, vid långväggen, en soffa; till vänster om dörren, vid kortväggen, befann sig en chiffonier, hvarpå stod en antik Venusbild i gips. Då Rydberg lagt sig på soffan, med hufvudet vändt mot dörren, hade han anblicken af denna chiffonier rakt i ögonen. Vid den andra långväggen, mot gatan, stod ett skrifbord, och midt på golfvet, mellan skrifbordet och soffan, var en gungstol placerad.

Då Rydberg nu hemkom, hade redan skymningen fallit, och han tände därför den på skrifbordet stående lampan. Han beslöt att, trött som han var, en stund lägga sig till hvila. Han skrufvade ned lampan något, så att ljuset ej blef så starkt, och lade sig därefter ned på soffan. Just då sömnen höll på att komma, spratt han yrvaken till vid att det tog i nyckeln till dörren; denna öppnades, och Rydberg såg sin nyss jordfäste vän inträda. Han såg, huru denne knäppte upp ytterrocken och slängde snibbarne af en tjock röd ylleami, den han alltid hade om halsen, åt sidorna. Han nickade åt Rydberg, gick fram i rummet, satte sig i gungstolen och började tala. I första ögonblicket reflekterade Rydberg icke öfver detta inträde, men i nästa föll honom naturligtvis i tanken: min vän är ju död... jag har ju nyss följt hans stoft till grafven... och nu sitter han här... Gungstolen var emellertid så ställd, att för att se den från det liggande läge, hvari Ryd-

Jämte Carl Simon Warburg — ofta som tredje man i deras samtal — var Carl Herslow Rydbergs nära umgängesvän dessa år, och efter den förstnämndes död fortsatte de öfverlefvande på tu man hand sitt förtroliga umgänge. Under den tid Herslow bodde i Göteborg (oktober 1862—juni 1866) träffades de nästan dagligen och företogo stundom under vår- och sommarmånaderna långa promenader till sent på natten eller rättare tidigt på morgonen i lifligt samspråk; vid sådana tillfällen kom Rydbergs inre personlighet mest omedelbart fram. Ej sällan hände det då, att de båda »magistrarne» hamnade ute på ett litet snyggt sjökaptensvärdshus i Majorna, hvilket Rydberg favoriserade, för att vid den enkla välfägnaden af russin och mandel och rhenskt vin fortsätta sina debatter.

Ett sällskap af afgjordt uppsluppen art, hvilket Viktor Rydberg under 1860-talets midt plägade besöka, var *Vargklyftan* — egentligen mera en munter klubb än ett litterärt gille — där Jonas Philipssons glada visor, Leijonsköld-Oxenstiernas

berg befann sig, måste han vända hufvudet; men då han skulle göra denna vändning, befanns detta vara omöjligt — stelkramp är ju ock, såsom de, hvilka sysslat med undersökning af dylika fenomen, väl veta, vanlig vid visioner af detta slag. Midt framför sig kunde Rydberg se, men ej åt sidorna. Han låg med alldeles öppna ögon och iakttog tydligen den å chiffonieren befintliga hvita Venusbilden, hvarpå en ljusreflex från lampan föll. Under tiden hörde han, huru gungstolens medar gingo och huru den däri sittande talade, talade sublima ord, hvilkas innebörd dock föll den lyssnande ur minnet. Huru länge denna vision egentligen varade, kunde Rydberg sedan ej noggrant bestämma, ty han hade icke iakttagit tiden, när han lade sig på soffan, men dess förlopp beräknade han till tio minuter à en kvart.

Plötsligt var det liksom ljuset i lampan flammat upp till starkare sken, och i ett nu löst ur stelkrampens fjättrar sprang Rydberg upp och såg sig omkring. Han var ensam i rummet.

friska sjömansskämt och Sigfrid Nybergs fantastiskt groteska skildringar af sina bedrifter och äfventyr till lands och sjös voro väl ägnade att för en afton klara upp ett molnhöljdt sinne. Till denna krets hörde ock Birger Schöldström, med hvilken Rydberg möttes i vittra intressen och särskildt flitigt sammanträffade åren 1864—1867, samt John Börjeson, den då unge bildhuggaren.

Ännu lefvande medlemmar af detta sällskap berätta, att under åren 1864—68 Rydberg sällan saknades vid »klyftans» sammanträden, hvilka i regeln höllos en gång hvarannan månad. Han visste, att han var »vargarnes» stolthet och prydnad, men blef aldrig föremål för någon särskild uppmärksamhet, utan fick gå och komma som han själf ville, och därför trifdes han och kom.

Bland insatser i hans andliga lif är ock att nämna samvaron med de vetenskapsmän, som på inbjudan af Göteborgs föreläsningsförening höllo föreläsningar i Göteborg, att särskildt nämna konsthistorikern Lorenz Dietrichson, som från och med februari 1866 flere gånger föreläste i Göteborg och intimt umgicks i Hedlundska kretsen, d. v. docenten Hans Forssell och fysiologen professor Frithiof Holmgren.*

* Om den sistnämnde skrifver R. bl. a. år 1867 i februari, att hans föreläsning var ett det briljantaste föredrag som någonsin blifvit hållet i Göteborg. »Jag är blaserad i sådana saker, och det skall vara en baddare till föreläsare, om jag icke efter fem minuters lyssnande finner honom tråkig och försjunker i mina egna funderingar; men tänk, att den här gången — och för första gången — lyssnade jag och njöt jag i fulla nittio minuter, utan en sekunds afbrott. — — Icke ett spår af akademiskt pedanteri! Han är, som alla riktigt duktige karlar, enkel och blygsam i sitt väsen. Nog af, han är bra.»

*

Det fanns en individ — visserligen af ett fyrbent släkte — som utgjorde Rydbergs trogna sällskap åren 1858—66 och hvilken de, som minnas den tidens Rydberg, erinra sig såsom oskiljaktig från honom. Det var pudeln Mufti.

Ett par gånger i senare dagar var Rydberg till och med på väg att biografera denne sin fyrbente vän, »Mufti I», i synnerhet sedan han i den utmärkte filosofen Wundts arbete »Über die Menschen- und Thierseele» läst de kapitel som handlade om djurens själslif. Wundt hade beklagat sig öfver att äfven de ypperste djurpsykologer äga benägenhet att ställa företeelser, som tyda på intellektuellt lif hos djuren, i så glänsande belysning som möjligt. Rydberg var öfvertygad, att Wundt, som vore filosof och naturforskare i en person, stödde sina klagomål på goda grunder och att sålunda äfven han själf vore allt för benägen att pryda sin Mufti I med så glänsande egenskaper som en, låt vara okritisk, sanningsenlighet medgåfve. Det vore dock inga utomordentliga ting, han om honom hade att förtälja, ingenting, som kunde få plats bland de märkliga prof på djurs intelligens, hvilka Revue scientifique då nyligen meddelat. Tvärtom hade hans Mufti varit »en helt vanlig pudel»; men just för den skull ville Rydberg skrifva om honom. Mer än utkastet och början blef dock ej utfördt.

Men däremot finnes i ett bref från sommaren 1866, då Rydberg vistades på Ljungskile, en liten vacker skildring af Muftis personlighet, som kan förtjäna anföras.

Rydberg hade företagit en utflykt och kvarlämnat Mufti hemma.

»Jag fruktade» — skrifver han — »för trojanska bardalekar mellan honom och fjällbygdens kor. Ur ett fönster i andra våningen af min bostad såg jag, då jag begaf mig på väg, hans ulliga hufvud utsticka, kastande långa blickar efter mig, och på hemvägen, medan jag ännu befann mig en half fjärdingsväg från Ljungskile, meddelade mig en vedkörare, att 'herrns hund söker herrn öfverallt, han riktigt våndas'. Så hade också förhållandet varit med det stackars tillgifna kräket. Han hade sökt mig på alla ställen, dit jag någon gång styrt min kosa, hade två gånger rusat in i fru Gegerfelts stuga och så ut igen, hade summit ut till badbassinen och så vidare samt slutligen fattat posto och under flere timmar förblifvit å en korsväg, hvarifrån han kunde behärska utsikten åt flere håll. Där mötte han mig ock vid hemkomsten med ursinnigt skall och tjut, innebärande ej blott glädje öfver återseendet, utan äfven förebråelser öfver att jag så länge velat undvara hans intressanta sällskap. Mitt värdfolk hade bemödat sig att trösta honom med köttben, plättar, mjölk och skorpor, men han hade icke brytt sig om att ens vädra på maten, denne idealistiske svärmare, hvars fyra ben uppbära ett hjärta sådant som endast en hund kan äga. Har apostelen Paulus rätt därutinnan att kreaturen sucka med oss och längta från den förgängelse, som de för människans synders skull få bära, och att äfven de skola undfå 'Guds barmhärtighets arfvedel', med andra ord: får Mufti sedan han aflagt pudelskepnaden en annan gestalt, värdigare hans redbara innehåll, blir han en ängel, fin med klar panna och strålande ögon och vingar på skuldrorna och hos

hvilken endast ett par små fina, silfverhvita, till souvenirer passande ulltappar bakom öronen påminna om hans forna pudelexistens — nåväl, då vet jag, hvem jag bland änglarnes skara ber att få utvälja till vän, och kanske blir det då min tur att i de himmelska rymderna leta efter honom, om han beger sig på någon expedition, som han anser mig olämplig att åtfölja. I hvarje fall: han är en själ, som aldrig besudlats af svek och hyckleri, och vore han än blott ett lifvadt stoft, så böra ur de stoftpartiklarne en gång uppväxa ett saftigare gräs och skönare blommor än ur den mull, som varit en människas kroppsliga hydda och förgiftats af de själfviska tankar, som den måst tjäna till verktyg.»

Den trofaste vän, hvars loftal Rydberg här nedskref, förblef ej länge hans följeslage. Samma år blef han öfverkörd och lät lifvet till. Hans husbonde tog sig hans bortgång ganska nära och reste honom en liten minnessten med följande inskrift:

Här hvilar hunden Mufti,
sin herres trogne vän.
Den som aktar trohet skone vården.

Stockholmsbesök 1862. Nya upplagor af hans arbeten.

Under dessa år besökte Rydberg ett par gånger hufvudstaden, första gången på våren 1862, omedelbart efter det han fullbordat Bibelns lära om Kristus, som dock ännu icke utkommit. Han blef då synnerligen väl mottagen i flere litterära kretsar.

Med *August Sohlman* hade han brefväxlat i slutet af 1850-talet.* Denne hade i maj 1858 slagit fram, om icke Rydberg skulle vilja utbyta Göteborg mot Stockholm.

»Förlåt mig en kanske indiskret fråga. Kännes det icke litet trångt och instängdt i Göteborg för en man med så stor och så mångsidig litterär och publicistisk förmåga som Ni? Säg mig ett par ord härom, ifall Ni finner det lämpligt att inlåta Er på detta ämne med en person, som ännu är Er personligen obekant, men som högaktar Er för det han sett af Er hand. Skrif några rader vid tillfälle, så vida Ni icke föredrager ett muntligt meddelande, då jag i sommar, förmodligen i juni månad, kommer till Göteborg på ett ryck.»

Då Rydberg nu kom upp till hufvudstaden, samlade Sohlman omkring honom en krets af det litterära Stockholm till en liten fest, som på följande sätt beskrifves i ett bref till Norrköpingskuriren, dagtecknadt den 3 juni:

»Bland mera framstående personer, som besökt hufvudstaden, sedan sjöfarten öppnades, finnes en, om hvars härvaro *våra* tidningar icke haft något att omtala, när jag kanske undantar under rubriken 'Anmälte resande'. Det är nämligen den för sina grundliga studier och sitt genialiska språk utmärkte medarbetaren i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning hr *Viktor Rydberg*, redan fördelaktigt känd af den läsande allmänheten såsom författare till 'Den siste Athenaren'. Han är ännu en helt ung man med ett anspråkslöst och angenämt

* Af Sohlmans bref framgår, att desamma gällt en novell, som Rydberg erbjudit Aftonbladet, vidare den gymnastiskpedagogiska frågan, som låg båda de brefväxlande om hjärtat, och slutligen Rydbergs anmälan af Ignells arbeten.

väsende. Redaktören af Aftonbladet, magister Sohlman, föranstaltade till hans heder den 1 maj en sexa på Blå porten, till hvilken ett större antal af hufvudstadens litteratörer och publicister inbjudits. Efter herr V. Rydbergs afresa härifrån utkom i bokhandeln ett arbete med titel 'Bibelns lära om Kristus. Samvetsgrann undersökning af V. R.'. Det är en 'känd hemlighet', att detta märkvärdiga arbetes författare är den ofvannämnde litteratören.»

Ett särskildt angenämt minne bevarade Rydberg från denna vistelse i hufvudstaden af samvaron med Talis Qualis, V. F. Dalman (som han råkat hos Nya Dagligt Allehandas redaktör, dr K. A. Lindström) och Fredrika Bremer.

Till Lindström skrifver han bl. a. i ett bref den 2 juni 1862:

»Är ej undertecknad en ohöflig och otacksam persedel, som, utan att vidare låta höra af sig, löper bort från den sköna hufvudstaden, sedan han just i Ert och Er älskvärda frus och Edra illustra vänners sällskap tillbragt en den allra angenämaste dag i världen? Jag hade just afsett en af de åt min vistelse i Stockholm anslagna återstående dagarna för att göra ett besök hos Eder, då en oväntad order skyndsamt kallade mig tillbaka till Göteborg, för att under Hedlunds vistelse i England förestå Handelstidningen. Se där orsaken till min försummelse, vid hvilken Ni själf icke torde hafva fästat Eder, men som förargat mig desto mer!

Vår bekantskap, ehuru flyktigt gjord, har hos mig kvarlämnat ett varaktigt intryck, och jag skulle tacka ödet, om det beredde mig något tillfälle att visa Er min tjänstvillighet. Särskildt stannar jag hos Eder i förbindelse för att jag fick se den store lille Dalman, hvars

politiska verksamhet, när man i dess helhet öfverblickar den, har varit och är en af de mest betydande i vårt konstitutionella och journalistiska lifs nyare utvecklingshistoria — hvarför han naturligtvis icke kunnat undgå att blifva bemött med otack af den goda sakens egna enfans perdus — och om hvars enskilda personlighet jag senast hörde Talis Qualis med vänskapens förtjusning yttra sig. De hade rest tillsammans, och det är på resor som karakterens små älskvärdheter likasom dess små misèrer framlockas i dagsljuset. 'Det är en man med barnets oskuld, ynglingens värma, mannens mogna tankekraft.' Något i den vägen yttrade Talis, då han skänkte mig Dalmans porträtt.»

Fredrika Bremer hade — som ofvan omtalats — intresserat sig särdeles för Den siste Athenarens författare, och när denne besökte Stockholm, gjorde han henne sin uppvaktning. Bland hans papper ligger ock ett litet inbjudningsbref till en supé hos Fredrika Bremer i sällskap med professor Sven Nilsson. Äfven om den unge författaren måhända föreföll den berömda skriftställarinnan mera tystlåten än hon väntat, gjorde han på henne det bästa intryck. Då han mot årets slut sände henne sitt fotografikort, omslutet af ett vänligt bref, svarar hon:

»Jag kan icke underlåta att med omgående post säga Er, huru mycket nöje Ni gjort mig med Ert bref och Er bild. Den senare är tämligen lik; dock påminner jag mig en vänligare, ljusvekare blick i Era ögon. Men nästan alla dessa ljusbilder ha det felet, att de icke återgifva anletets sol — blicken. I Ert bref däremot finner jag så mycket af den blicken och så mycket hjärta, att jag måste blunda för eller icke motsäga det för mycket

smickrande i ord och uttryck, om än jag måste säga: det är för mycket. Men jag vet, att unga, rika själar äro icke nogräknade i hvad de gifva!»

Och hon slutar brefvet, som tyvärr ej finnes kvar i sin helhet, med orden: »Ni kan däraf se min tro och tillförsikt på Er ädla och sköna kallelse. Och nu ett hjärtligt lef väl och ett hjärtligt välkommen när helst så ske kan till Er uppriktiga väninna och beundrarinna

Fredrika Bremer.»

De råkades icke mera.

Om nu än Rydberg sålunda var känd inom enskilda vittra hufvudstadskretsar, så torde dock hans litterära betydelse knappast varit allmännare uppskattad före sommaren 1862. Det var först Bibelns lära om Kristus och den därmed följande striden som slog larm för detta namn.

En reflexrörelse kom då äfven hans äldre arbeten till godo. Bibelkritikern Viktor Rydberg var känd för en större allmänhet öfver hela Sverige tidigare än författaren till Fribytaren, Singoalla och Siste Athenaren. Då Hedlund något af 1860-talets första år besökte Stockholm, föll under ett litterärt samkväm hos Blanche talet på den samtida svenska romandiktens magerhet. Hedlund yttrade då: »Ja, vi ha ändå i Göteborg en framstående romanskriftställare, Viktor Rydberg!»

Blanche blef öfverraskad och frågade närmare efter hans verk, och Herman Bjursten, som var närvarande, förklarade något beskyddande, att han kände personen i fråga och att det vore »en talangfull ung man».

År 1865 presenterade Ny Illustrerad Tidning

hans bild. Redan på nyåret skrifver Pehr Thomasson i all hemlighet till Carl Rydberg och ber honom genast sända Viktors porträtt samt litet biografiska notiser. Det skulle vara för Ny Illustrerad Tidning.

»Viktor är i alla afseenden en så utmärkt person, att han förtjänar rum bland våra mest framstående män, bland hvilka han säkerligen är en stjärna af första ordningen. Dessutom kan hans framställande i den uppgifna riktningen lända till mycken nytta för de ädla afsikter han arbetar för.»

Det dröjde emellertid. I mars skrifver Thomasson, att Carl Rydberg förmodligen längtade se Viktors bild i tidningen; nu kunde han meddela honom, att han sett stocken i arbete hos träsnidaren. Först i november meddelades emellertid den ovanligt misslyckade bilden, ledsagad af en varmt hållen skildring, författad af Karl Wetterhoff, där det bl. a. hette:

»Och allt detta vill man, att vi skola våga tro om en ung man, som vistas i Göteborg, som skrifver på svenska och som vi knappt känna! Från många håll skall väl ett sådant rop ljuda oss till mötes. Men vi svara helt lugnt: Om Viktor Rydberg varit född engelsman, fransman eller tysk, skulle han måhända vara mera känd i Sverige än han nu är, och det vissa är, att afståndet då, som alltid, skulle hos enfalden förstorat vördnaden.»

Hvad som ej litet bidrog till att Rydbergs berömda roman från 1859 var jämförelsevis föga känd i hufvudstadskretsar, var den omständigheten, att boken på grund af märkvärdiga bokhandelsförhål-

landen icke hölls på lager i hufvudstadens boklådor.

Detta gaf Lars Hierta anledning ingripa och sätta ny fart i Siste Athenarens tillvaro.

Hierta hade sommaren 1864 varit i Göteborg och där sammanträffat med Rydberg, hvars Bibelns lära och Medeltidens magi intresserat Straussbokens gamle förläggare. I oktober detta år skref han till Rydberg, tackade för den angenäma sammanvaron i Göteborg för någon tid sedan och berättade »till sin egen skam», att han först nu läst Den siste Athenaren; han hade haft ett stort nöje af att få göra bekantskap med »detta utmärkta arbete», som emellertid, enligt hvad han erfarit på förfrågan, ej längre vore tillgängligt i boklådan. Han föreslog därför Rydberg att låta honom göra en ny upplaga om 1,000 exemplar, mot honorar af 30 rdr pr ark i första upplagan eller 600 rdr för hela arbetet, samt erbjöd sig äfven som förläggare för det nya arbete hvarmed Rydberg vore sysselsatt (Demonologien).

Rydberg blef gladt öfverraskad af anbudet, men dröjde som vanligt att svara, intill dess Hedlund en dag bad honom göra honom en tjänst och skrifva ett bref efter hans diktamen. Det var svarsbrefvet till Hierta, i hvilket Rydberg uttrycker sin förnöjelse öfver förslaget att utgifva arbetet i en vacker upplaga, liksom öfver honorarets »mæcenatiska beskaffenhet», men tyvärr måste han meddela, att arbetet ej, som det uppgifvits, vore slutsåldt, utan att af 1,000 exemplar återstodo 200 à 300 dels inne, dels oredovisade. Distributören hade dock tröstat honom med att försäljningen, ehuru icke rask, lik-

väl under de bägge sistförflutna åren varit ganska jämn, och detta, ehuru boken alltsedan den kom ut icke varit annonserad; han hade för öfrigt ej lagt någon särdeles vikt vid rekvisitioner från landsorten och åtskilliga hufvudstadsboklådor, *enär försäljningen gått jämnt undan i de göteborgska boklådorna (!) särdeles under sommaren, då resande besökte staden.* Att detta ej vore rätta sättet att verka för ett arbetes spridning, vore emellertid Rydberg klart.

Han erbjöd därför Hierta att öfvertaga restupplagan.*

Så skedde. Och sedan första upplagan utsålts, utkom år 1866 å Hiertas förlag den andra, något retoucherade, som för en god del af den litterärt intresserade allmänheten var »en ny bok». Bland omnämnanden i pressen, för hvilka Den siste Athenaren nu åter blef föremål, är ett af alldeles särskildt intresse, enär det utgör ett »tirocinium» af en bland Europas mest bekante kritiker i våra dagar rörande Viktor Rydbergs förnämsta prosadikt.

Den då tjugufyraårige Georg Brandes hade under sommaren 1866 gästat Sverige samt bland annat knutit en flyktig bekantskap med Rydberg, och han hade föreslagit denne, att de ömsesidigt skulle brefväxla, för att »gifva hvarandra besked

* »Hvad angår andra alster af mitt författarskap» — heter det till slut — »har jag ett sådant i dessa dagar färdigt och ber att i en annan skrifvelse få utförligare redogöra för detsamma.» En dylik redogörelse kom dock aldrig. Hvilket det åsyftade nya arbetet var, är svårt att säga. Rydberg utgaf icke något *nytt* arbete förr än 1868, då tillägget till Bibelns lära om Människans föruttillvaro, som ju dock är särskildt riktadt mot Beckmans skrift, utkom. Snarast är att gissa på första utkastet till »Om de yttersta tingen».

om ett och annat», ett förslag, som dock, med Rydbergs olust för ordnad brefväxling, ej kom till utförande.

Efter hemkomsten skref Brandes i danska Dagbladet (den 2 oktober 1866) en med G—g signerad anmälan af Den siste Athenaren, »den första svenska roman» — heter det — »som efter bokhandlaremötet på en gång annonserats till salu i de tre nordiska landen och som förtjänar att finna läsare bland oss; ty Rydberg är säkerligen det unga Sveriges mest begåfvade författare».

»Hans författareverksamhet» — fortsätter Brandes — »går i två olika riktningar, af hvilka den sista tyvärr synes skola uppsluka den första; han är på en gång känd som skald och som den kyrkliga teologiens outtröttlige och sanningskäre bekämpare. Han tillhör, liksom nästan hela det yngre släktledet i hans fädernesland, den af Boström framkallade (?) nyrationalistiska riktning, som drager svärdet emot den från det svenska prästerskapet utgående obskurantismen och reaktionen och som strider en segerrik fäktning. I de flesta af Europas öfriga land finnas tre klasser af människor: ortodoxe, religiöse och irreligiöse; hos oss i Danmark falla äkta medeltidsartadt de båda första klasserna samman. Hvad så än våra kyrkliga partier äro oense om, om ortodoxien äro de enige; hvad än vår officiella filosofi i öfrigt nedbryter, ortodoxien ger den en innerlig broderskyss. Det ringa vår egen litteratur besitter af besläktad, om än icke identisk tendens med den svenska rationalismen, t. ex. Sibberns originella och värdefulla lilla bok om »humanismen», har genom ödets, kanske ock genom människornas, orätt blifvit trängd åsido och lagd ad acta. Möjligen kan nu

Sverige räcka oss en hjälpande hand, möjligen kan från detta land en förfriskande nordanvind fara hän öfver Danmark, blåsande ned spindelväf och galler.»

Efter denna inledning anmärker den unge kritikern, att om icke boken själf i företalet angifvit sig såsom inlägg i en strid, så skulle mången läsare ej ana, att han hade en tendensskrift för sig, och om författaren åsyftat en rent ästetisk verkan, så hade han gjort klokast i att ej omtala sitt syfte; men i trots af tendensen, som man ej kunde glömma, då man engång gjorts uppmärksam på den, vore boken ett äkta diktarverk.

Efter att ha omnämnt, att arbetet i framställningssättet af det antika lifvet ginge i samma fotspår som Bulwers Pompejis sista dagar och i ämnets likhet inbjöde till jämförelse med Kingsleys Hypatia, hvars författare dock rådde öfver större poetiska krafter, anmärker Brandes, att Rydberg visserligen gjort sig själf orätt genom att i företalet frånskrifva sig konstnärlig konstruktion och gruppering, enär händelsens knut vore sinnrikt slingrad och karakterernas ställning till hvarandra vackert ordnad och klar, liksom handlingens utveckling tillfyllestgörande motiverad; det vore icke i det konstnärliga man iakttoge brister, det vore snarare i rent poetiskt afseende som boken lämnade åtskilligt öfrigt att önska, i det att flere af hufvudfigurerna saknade skarp och ensidig individualitet, mera voro organ än personer; man kände, att författaren sökt representanter för vissa idéer, Krysanteus, Hermione, Theodoros, genom hvilka hans egen röst hördes liksom i ett andligt buktaleri; härtill komme en något abstrakt uppfattning af græciteten, som smakade en smula af doktrinär professorsentusiasm. Men

frånräknadt dessa brister, bure boken heltigenom vittnesbörd om författarens ovanliga poetiska begåfning. »Den skänker oss ett galleri af skepnader från dessa dagar, som skall bevaras i läsarens minne, t. o. m. när bokens detaljer längesedan äro glömda, med sådan energi i uttrycket äro de målade. — — — Karakteristisk är icke blott diktionen, utan hela atmosfären är helt och hållet tidens, ja t. o. m. den lokal i hvilken man rör sig är åskådliggjord utan alltför stor bredd. Lägges härtill, att författaren för sin penna med lätthet och behag, så inser man, att det är allt skäl för oss danskar att göra bekantskap med hans verk.»

Denna uppmaning i Danmarks dåvarande »ledande» hufvudstadsorgan torde förklingat tämligen fruktlöst. All skandinavism till trots, var och är nämligen motviljan mot att läsa svenska böcker på originalspråket en ingrodd egenskap hos äfven ganska högt bildade danskar. Först ett årtionde senare, då Otto Borchsenius öfversatt Den siste Athenaren — till trots för Martin Hammerichs, Plougs och Erik Böghs doktrinarism, att svenska böcker ej borde öfversättas, utan läsas (d. v. s. *icke* läsas) i original — slog romanen igenom i Danmark, utkom i två danska upplagor samt blef i hög grad beaktad af kritiken. Äfven Georg Brandes återkom då till den i en anmälan i Det nittende Aarhundrede.

*

Tvänne andra af Rydbergs prosadikter utkommo likaledes nu i nya upplagor, sedan författarens namn blifvit allkändt genom bibelstriden.

På uppmaning af den då i Göteborg bosatte bokförläggaren Oscar L. Lamm hade Rydberg fram-

letat sin ungdoms älsklingsdikt, *Singoalla*, i afsikt att utgifva den tillsammans med två andra noveller (däribland förmodligen Pierino Corsi och kanske Ur en klosterbroders dagbok). Det stannade vid den i det föregående redan omtalade omarbetningen af Singoalla, som enligt min uppfattning icke är någon förbättring. Lamm klagade i ett bref den 17 april 1865, att han ej fått mera manuskript, hvadan han nödgades utgifva Singoalla särskildt.

Icke var det emellertid publikens eller kritikens skull, att siffran I å titelbladet ej följdes af II och III. Förläggaren meddelar i juni 1866, att allmänheten mycket frågat efter fortsättning. Och äfven kritiken var Rydberg gynnsam. I Svensk Tidskrift uttalade Nyblom sin glädje öfver att författaren till Siste Athenaren nu återvändt till prosadikten och lofvat skänka allmänheten en följd af sådana, ifall denna lyckades finna behag. Anmälaren trodde sig tryggt kunna försäkra, att författarens blygsamma tvekan vore opåkallad. Af tusende som trodde sig kunna skrifva en berättelse vore icke en verklig konstnär eller poet. Men det vore Rydberg i fullt mått, mer än mången, som ansåge sig vara det därför att han staplade ojämna rader öfver hvarandra med meter och rim. Och Nyblom bad författaren skänka oss mera af slika »fantasier och historier». Men Rydbergs arbetshåg befann sig vid denna tid i en vågdal.

År 1866 utkom — utan författarens medverkan — en andra upplaga af Fribytaren på Östersjön, hvilken roman tillika med Göteborgsförläggaren Kösters öfriga förlag öfvergått till bokhandlaren Hjalmar Ewerlöf i Gefle.

Svårmodsstämning. Ljungskilevistelse och Stockholmsbesök 1866.

Det låg i Rydbergs lynne ett starkt drag af svårmod, som i synnerhet under detta årtionde blef honom öfvermäktigt. År 1862 skref han varnande till en sin förre lärjunge:

»Låt icke melankolien förslappa sinne och lynne; men *en droppe* melankoli i ungdomslifvets bägare gagnar mera än skadar, efter hvad jag tror. Den gör, att man älskar sina barndomsminnen, som äro skyddsandar för ynglingen och mannen, att man midt i lifvets buller 'lyss till suset af granen vid sin moders hydda'. Den kan göra mer: det obestämda vemodet kan och bör förvandla sig till en längtan och en föresats att på den plats man fått söka förverkliga det sanna, goda och sköna.»

Så ljust såg han ej något år senare melankolien; i synnerhet vid årtiondets midt befann han sig, såsom redan antydt, i en mycket nedtryckt sinnesstämning, och bref till vännerna i Hedlundska familjen vittna om sönderslitenhet i hans inre.

Hans mjältsjuka torde delvis orsakats af missnöje med att han ej mäktade utföra hvad som han satt sig före. Han klagade öfver att han kände sig sakna energi äfven till de enklaste göromål.*

* Såsom exempel härå må anföras hans egendomliga korrekturläsning af tredje upplagan af Bibelns lära om Kristus och dess fortsättningar. År 1866 hvilade ett korrektur från 7 april till 6 juni. »På det viset behöfva vi 2 à 3 år», skrifver förläggaren. Våren 1867 hade denne väntat nästan ett år på korrekturen! I senare år blef Rydberg en lika ferm som noggrann korrekturläsare.

Han prisade vänner lyckliga, hvilka hade fått viljekraft nog att göra fruktbärande de pund, som Gud förlänat dem. Han kunde — biktar han i ett bref, som nedan skall meddelas — fattas af den hemska tanken, att han vore en gång för alla en fullständig odugling, och så stänga sig inne för sig själf och förtvifla. Men i bakgrunden hade han den uppehållande tron, att det vore en kris, »ur hvilken han skulle utgå allvarligare, starkare och ödmjukare än förr, utan önskningar för egen räkning och seende i arbetet sin enda glädje». Vid sådana stunder kunde man finna på hans skrifbord ett litet arbete af Kant: »Om människans makt att genom egen kraft blifva herre öfver sjukliga känslor».

En omständighet, som vid 1860-talets midt väsentligt torde bidragit till Rydbergs kvalfyllda oro, var en icke realiserad tanke på att då bilda ett eget hem och de själsstrider som därmed sammanhängde.

Slutligen torde själfva den ställning hvari bibelstriden försatt honom hafva känts pinsam. Han ägde ett sinne sällsynt mottagligt för vänliga ord, ganska ömtåligt för bittra och ogillande. Han betraktades ju å så många håll nu såsom en »varg i veum» och utropades såsom en »otroshjälte», en »förnekelsens man», en »nedrifvare», en materialist, en ateist, en sanningsvrängare — korteligen, såsom han skref i ett bref långt senare, »nättopp raka motsatsen till hvad han alltid varit».

En af Viktor Rydbergs förtrognaste vänner från denna tid, Carl Herslow, skrifver till författaren af detta arbete:

»Då jag först lärde känna Viktor Rydberg var det under hans mest negativa — ja, jag vill säga hans *enda* negativa och polemiska lifsskede. I början stötte just detta mig litet tillbaka; det var först sedan vi blifvit vänner som jag upptäckte, nästan till min öfverraskning, hvilken rik fond af pietet, som gömde sig på bottnen af hans väsen, hurusom en positiv idealism var hans egentliga och karakteristiska lifsinnehåll, en blid och nästan blyg hänsynsfullhet i dess naturligaste form.»

Stundom när missmodet gripit honom, men han hörde små barnfötter i lustigt tramp springa där ofvanpå eller förnam röster klinga ner till honom, då hände det, att plötsligen den disharmoniska stämningen upplöstes; »eremiten» läste upp sin dörr och sprang upp i andra våningen för att berätta sagor eller leka som »som ett barn med barn».

Och likaså kunde musikens toner lätta oron hos den »svårmodets son», som själf något år förut sjungit:

»Hvart han går, af nattliga moln betäckes
himmeln, fågeln tystnar och ängen gulnar,
källans sorl förstummas och kalken sluter
doftande blomman.»

Hans missmod afbröts dock äfven af ljusare stämningar, särskildt då han befann sig på sommarfrihet ute i skärgården — i synnerhet märkes en hälsobringande vistelse i Ljungskile 1866.

Såsom målande för olika sinnets skiftningar under dessa år och som belysande äfven för vissa yttre tilldragelser i hans för öfrigt föga växlingsrika lif, må här meddelas några utdrag ur bref under

detta årtionde, företrädesvis till vännerna i det Hedlundska hemmet.

Göteborg d. 21 juni 1866 (till fru Hedlund).

»— — — Alida Warburg spelar emellanåt för mig ett par af de små stycken, som jag stundom bedt fru Hedlund spela och som jag älskar, emedan de på en gång lyckligaste och plågsammaste minnena från förflutna dagar råka till att vara vid dem fästade. Dock, åt Sibirien med all sentimentalitet, helst den till hvilken jag skrifver genom sin vänlighet och glädtighet näst Hedlund gjort mest under dessa år för att göra mig till en å lynnets vägnar dräglig människa. — — —»

Bjurslätt midsommardagen på morgonkvisten anno dom. 1866. (Till Hedlund.)

»— — — Stockholmsposten sköter jag om kvällarna, och då jag af gammal ovana sällan lägger mig eller somnar före kl. 12 om natten, förorsakar dess redigering ingen tidspillan. Jag gör snarare de där klippningarna med nöje, så att du kan därför gärna låta mig fortfara någon tid att på detta område spela »klippare», ty på de ledande artiklarne har jag ändå något svårt att göra det, emedan inländska ämnen saknas och allmänheten rörande de utländska hellre vill ha fakta än kannstöperier. — — — Med allt detta vill jag dock icke förneka, att jag känner en viss längtan att se dig här tillbaka; men detta blott af gammal vana vid ditt umgänge och af behof att tala med dig om allt i himmel och på jord som vår filosofi, min käre Horatio, icke drömt om. — — —»

I juli månad samma år begaf sig Rydberg ut till badorten Ljungskile i bohuslänska skärgården. Härifrån föreligger en rad bref. I det första bref-

vet, den 29 juli 1866, sänder han Hedlund en öfversättning af Zellers uppsats Försvar för Xantippa och säger, att han gärna ville göra mer för tidningen under sin fritid, »ty jag känner mig närmare min verksamhetskrets i Göteborg, från hvilken jag egentligen ej har råd att vara borta, när jag skrifver för dina spalter», men dels vore postgången dålig, dels önskade han taga itu med Goethes Faust. Han fortsätter:

»Jag känner efter dessa få dagars vistelse på landet stark arbetslust. Gud gifve, att den måtte följa mig till Göteborg och kvarstanna hos mig! Annars blir jag en högst olycklig människa. Jag har alldeles inga bekanta på Ljungskile, med undantag af fru Gegerfelt; människorna här bo spridda och umgås föga med hvarandra; med mitt tillbakadragna lynne har jag svårt att göra första steget till nya bekantskaper, och således lefver jag ett nästan fullständigt eremitlif, som dock kännes ganska angenämt, då jag kan dela min tid mellan arbete, promenader och seglatser. Från politiken är jag fjärran och vet intet om de senaste händelserna. Jag ser Handelstidningen i andras händer, men har själf icke läst den, sedan jag kom hit. Det är väl en släng af den intresselöshet, som någon tid rufvat öfver mig, men i och med återkommande andlig och kroppslig hälsa skall detta nog hjälpa sig, och får jag döma af de få dagar jag varit borta från Göteborg, skulle jag återvinna friska krafter och produktivitet, om jag vore i tillfälle att taga mig längre tjänstledighet. Men däremot stå oöfvervinneliga materiella hinder, och jag utesluter således detta från mitt önskningsmål. Så lugna och behagliga dagar som dessa har jag icke på flere månader haft; jag får också sofva en tre fyra timmars god sömn på dygnet, och detta

är en välgärning, som jag icke på länge åtnjutit. Emellertid händer, att 'sub noctem cura recurrit'.»

Ljungskile 1 augusti 1866. (Till Torsten Hedlund på hans elfvaårsdag.)

»Tack för ditt bref. — Så fick jag veta, att din mamma spelar för er hvarje kväll. Ja, vet du, det är musik det, hvars like man icke ofta får höra; den är så vacker, att den går nästan för djupt till hjärtat. — — Ett annat slags musik hörde jag, då jag var på Stenungsön. Där fick jag lyssna till ett piano, som slamrade och hamrade, lät och grät, hvisslade och tandagnisslade; det skulle vara en munter sång som spelades, men det förekom mig som om det varit en liten lunsig dvärggumma med nedkippade trätofflor och behäftad med tandvärk, som kilade fram och tillbaka öfver tangenterna och emellanåt stannade, stampande af smärta i den arma klaviaturen.»

Den 6 augusti.

»Min vistelse på Ljungskile är mig i allmänhet högligen behaglig. Jag har timmar, ja, hela dagar af ostördt lugn, och jag arbetar med en lust, som jag icke kännt på länge. Men fet blir man icke af saltvatten, bergvandringar, fruktsoppa och — öfversättningskrångel med Faust.»

Den 9 augusti 1866.

»Nu lider det mot slutet af dessa oförgätliga dagar af ljuflig ensamhet och småtrefligt sällskapslif, som jag här tillbragt och som fått den enda krydda de behöfde genom Bjurslättsinvånarnes godhet att postdagligen sända mig korrespondenser från den käraste vänkrets jag äger. Ja, heder och tack för denna er godhet; jag skall aldrig förgäta den, om jag ock är ur stånd att vedergälla den-

samma. Allt hvad som härvid står mig till buds är en ren och uppriktig tillgifvenhet för eder alla och en fast föresats att vara Sven till lags genom flit och ordentlighet i alla stycken. Må jag nu blifva stark nog att hålla denna föresats! Jag hoppas det, ty lynnet har under de sista dagarne icke varit »sjukt», utan briljant. Jag har blifvit förtröstansfull, så i afseende på andra som mig själf, och den hemska intresselösheten, hvars stigar bära till afgrunden, har gifvit vika åtminstone för känslan af min plikt.»

Mot slutet af året 1866, i november—december, företog Rydberg en Stockholmsfärd, delvis i tanke att bättre kunna arbeta på svaret till biskop Beckman och skriften »Om förut-tillvaron», dels för att förströ sig. Han var härunder föremål för mycken uppmärksamhet från olika håll. Rätt utförligt skildrar han i bref till Göteborgsvännerna sina erfarenheter och stämningar under denna Stockholmsmånad.

Slutet af november 1866. (Till Hedlund.)

»Jag har i dag söndag larfvat omkring på Stockholms gator, betraktat stockholmare och -holmskor, besett utställningshuset och till middagen i Meijerbergs sällskap varit hos Bendixsons*, där jag träffade åtskilligt folk, bl. a. Blanche. Middagen och aftonen voro rätt behagliga, men fram emot niotiden kom det plötsligen, såsom stundom sker, ett sådant behof af ensamhet öfver mig, att jag kände mig tvungen att bryta laget och ströfva ett par timmar på gatorna. Jag var som hastigast inne på »Opris» och såg mycket riktigt vännen Wetterhoff där i ett säll-

* V. Bendixson, grosshandlare, gift med en syster till C. S. Warburg.

skap trindmagade Bacchibröder. Stället, så nyrepareradt och nyförgylldt det är, såg mig snuskigt ut.

Och härmed är min erfarenhet af Stockholmslifvet tills vidare uttömd. Jag vet ännu icke, huru jag kommer att trifvas, helst skulle jag stänga mig inne och arbeta dagen i ända. Men måhända behöfver jag förströelser. Olyckan vill emellertid, att just då jag ändtligen känner mig obekymrad och fri och glad, faller jag från den mödosamt vunna höjden pladask ned i djupet af tråkighet igen, och att jag icke kan dölja detta för min omgifning.

Hos Bendixsons behöfdes det blott att en af damerna sade till mig: »sitt ned och låt oss ha trefligt», för att hela trefligheten var med ens borta, och jag fann bäst att aflägsna mig.

Själf gläder jag mig vid tanken, att jag nästa julafton åter skall befinna mig i din familj, den enda krets, som icke förekommer mig som en ödslig och oeldad hållstuga under en kall vinterdag. Gud, som slösat välgärningar på mig, må förlåta mig detta missnöje med hans härliga skapelse — och felet är säkerligen icke Hans, utan mitt eget, men jag fruktar, att det, trots alla resonnementer, är ohjälpligt. Och jag frågar mig ofta med bäfvan, hvart skall detta taga vägen? Alla människor, med hvilka jag kommer i närmare beröring, visa mig en oförtjänt vänlighet, hela min lefnad är en kedja af mig bevisade välgärningar, jag har intet skäl att hata någon, men stora skäl att tacka många. Jag har således ingen anledning att klaga på någon annan än mig själf. Men denna tanke bereder mig visserligen ingen lindring i sådana stunder, då jag känner mig tillintetgjord. (Ursäkta pjunket!) Afräknade sådana enskilda stunder, hvilka, såsom jag hoppas, skola förjagas

af arbetsamhet och umgänget med goda vänner, trifves jag här i Stockholm rätt bra, att döma af begynnelsen. Då man icke väntar mycket, blifver ens förväntan icke gäckad, men i alla fall skulle jag icke vilja bo här för jämnan. Hellre ett torp i en urskog. Så kommer jag att tycka, så länge jag icke smakat urskogslifvet, hvarifrån jag då torde bedja Herran bevara mig.»

Under Rydbergs frånvaro valdes S. A. Hedlund till ledamot af Andra kammaren. Rydberg lyckönskade honom i följande bref den 6 december:

»Du har således nått ett af de stora mål, på hvilka ditt sträfvande varit riktadt. Ditt nya kall är förenadt med uppoffringar, men i alla fall — lycklig du, som haft ett mål, vunnit det och nu ser nya vid din synkrets att vinna! Lycklig du, som kan så lifvas af kärlek till fosterland och mänsklighet, att själfvet med dess pockande fordringar på enskild lycka måste underordna sig den! Lycklig du, som på din lott fått viljekraft nog att göra fruktbärande de pund som Gud förlänat dig!

Den som nu förmådde vara dig till verkligt gagn, medan du befinner dig på afstånd från din tidning! Det vore *min* ärelystnad. Men äfven en så billig fordran på lycka, som detta innebär, synes mig understundom vara för stor, då det är jag själf, som skall infria den. Jag gripes allt som oftast af den hemska tanke, att jag nu en gång för alla är en fullständig odugling, och jag stänger mig inne och vrider mina händer af förtviflan. I bakgrunden har jag dock ännu den uppehållande tron, att det här är en kris, ur hvilken jag skall utgå allvarligare, starkare och ödmjukare än förr, utan önskningar för egen räkning och seende i arbetet min enda glädje.

Här i Stockholm är det icke värdt, att jag stannar

många dagar till. Jag har knappt uppsökt en enda af alla dem, som jag ämnat uppsöka, och likväl hafva dagarne här varit så upptagna af vänner och kvasivänner, att jag icke haft många stunder för mig själf. Vore jag bosatt här, skulle snart nog den tidpunkt inträffa, då jag finge vara i fred, men såsom tillfällig besökande anse mina artiga närmare och fjärmare bekantskaper förmodligen för sin plikt att någon gång hedra mig med sitt sällskap. Hade jag varit frisk till lynnet, kunde jag någon gång haft tillfälle till att få roliga och äfven lärorika stunder. Nu är mig allt detta icke en vederkvickelse, utan en börda, och jag längtar tillbaka till den ensamhet, som erbjudes mig bakom låsta dörrar i mina rum uti ditt hus. Där hör jag öfver mig dina barns friska röster och lätta fotsteg. Och det är det bästa, som lifvet utanför mina rum kan erbjuda mig.»

På detta svarar Hedlund d. 8 december 1866 med följande bref, hvarur redan några rader ofvan anförts

»Nej, min älskade vän, nu är du obillig och orättvis mot dig själf, och som jag ej tillåter någon annan vara det, så — kan jag ej heller medgifva dig denna frihet. Jag måste så mycket mer protestera däremot, som jag misstänker mig möjligen hafva bidragit till detta ditt falska föreställningssätt.

Huru kan du säga, att du saknar ihärdighet, viljekraft m. m., då du flere år ordentligt och samvetsgrant skött ditt kall i Handels-Tidningen? Att du, i fråga om annat skrifveri, ofta varit ganska oefterrättlig, vill jag gärna medgifva och skall fortfarande därför grundligt kalfatra dig; *men* — det är ett litet *men* därvid, som jag förr ej velat säga *till* dig, ehuru jag ofta sagt det

om dig — du kan ej göra någonting utan att *hågen* är med. Du liknar alldeles de där oefterrättlige artisterne, som gå och flanera och göra sig lugna dagar; men när hågen kommer, så målar en sådan herre på en dag hvad den stackars pliktmänniskan målat på månader, med den skillnaden, att den förre ger något »tusan djäfla», under det den senare ej höjer sig öfver medelmåttan. Det är en gång så eder natur; det är förbaskadt dumt, att ni ej kunna alltid vara lika genialiska och måla och skrifva snillrikt från morgon till kväll; men vi få väl lof att dras med er. Alltså: bort med dessa dystra självförebråelser, hvilka verkligen — tro mig — äro orättvisa, och man bör icke, såsom Jolin säger, »vara ohöflig mot sig själf».

Att du ej kan skrifva i Stockholm, är ju alldeles klart, och det visste jag förut, ehuru jag ej ville afråda dig från att taga dina böcker med dig. Nu längtar jag att få dig åter, och när jag har rest, skall du få det ljusa hörnrummet till ditt förfogande.»

Samma dag skrifver Rydberg:

»Fru Stina har alldeles rätt däruti, att det är en skillnad mellan allvar och dysterhet — att ett glädtigt sinne låter förena sig med det djupaste allvar. De låta icke blott förena sig, utan där det plikttrogna allvaret trängt till själens djup och blifvit en driffjäder med i alla viktigare handlingar, där blir själen harmonisk och fridfull och strålar ifrån sig en lugn glädje, som verkar välgörande på personens omgifning. Där det verkliga allvaret flyttar in, där kommer den verkliga glädjen snart efter. Lefve den, och bort med den hålögda hemska dysterheten! Den senares beskaffenhet känner jag tyvärr af egen erfarenhet. Må jag ock en gång få göra bekantskap med den förra!»

⁂

Under vistelsen i Stockholm kom Rydberg gifvetvis i beröring med den litterära världen. August Blanche bjöd honom ut på middag å sin malmgård, men det timade då ett från gästens sida icke ovanligt qui pro quo, hvarom följande brefutdrag upplyser:

»Hvad gårdagens middag hos Blanche angår, hade jag tagit miste på dag och narrat Meijerberg med mig till Malmgården, då Blanche icke väntade mig. Han hade inbjudit flere personer att vara tillsammans med mig dagen förut och höll då sin middag utan mig. Oaktadt denna fatalitet, tillbragte jag några angenäma timmar hos honom, hvarefter jag superade med Strandbergarne* och fick höra revisionssekreteraren deklamera ur Homeros, Anakreon, Lenau, Snoilsky o. s. v.»

»Gubben Hierta», »den unge diplomaten och poeten Snoilsky» — hvars bekantskap Rydberg gjort i Göteborg vid hans utresa 1864 —, »Sander, den bleke skalden», »den trefliga Lea», Scholander, »en särdeles intressant och originell man, som hvad snille beträffar nog står åtskilliga tum högre än de fleste, som vilja gälla för något särdeles i konstens värld», samt fru Rosa Carlén, Emilie Carléns dotter, »en helt ung, angenäm och behaglig liten kvinna, hos hvilken publiken står i verklig tacksamhetsskuld för teckningen af Margaretas skära och ljufva bild», nämnas för öfrigt af Rydberg såsom hans umgängesvänner under detta Stockholmsbesök.

I synnerhet gjorde samvaron med den sist-

* Talis Qualis samt C. G. Strandberg, då revisionssekreterare.

nämnda på honom det behagligaste intryck. Han skrifver den 12 december:

»I går skulle jag göra en öfverenskommen kort förmiddagsvisit hos lilla fru Rosa Carlén, författarinnan till 'Tatarnes son' m. fl. goda saker, en riktigt liten pigg dam — men kom icke därifrån förr än kl. 12 på natten. De tolf timmar vi voro tillsammans gingo emellertid ganska fort. Jag tror sannerligen, att vi blifvit riktigt goda vänner. Hon har ingenting af blåstrumpa i sitt väsen, men är en fint observerande kvinna; talar aldrig lärdt och är ej heller särdeles boksynt, men fängslar desto mer med sitt goda, sunda fruntimmersvett och med en erfarenhet, som afsticker på pikant vis med hennes ungdomliga utseende. Vi talade om *allt möjligt*, ja, vid närmare eftersinnande om saker, hvarom jag aldrig med berådt mod vill tala med någon kvinna, men sättet hvarpå det skedde möjliggjorde det. — — — Nu måste jag afbryta min skrifvelse. Jag är här för mycket tillsammans med människor och längtar hjärtligt tillbaka till mina rum i Göteborg vid Östra Hamngatan.»

Den litterära världen bragte honom äfven en mera offentlig hyllning, som han emotsåg med en viss bäfvan:

»Den 8 december.

Om måndag väntar mig en pers, på hvilken jag tänker med förskräckelse. Herrar skriftställare och konstnärer hafva till ett antal af 60 personer beslutat hedra min ringa person med ett slags officiellt kalas. Slaget skall stå i första våningen af Operahuset, och det är med rysning jag tänker på nödvändigheten att uppträda som talare och besvara skålar. Det är i synnerhet vid sådana tillfällen som den där tryckande känslan efter

ensamhet eller efter de stilla aftnarna vid förmakslampan hos er i Göteborg kommer öfver mig och tager ifrån mig den ringa förmågan, jag annars kunde äga att uppfatta sådana tillställningar från den lustiga sidan.»

Om festen meddelades i Dagens Nyheter:

»Ett stort antal af hufvudstadens litteratörer, artister och publicister samlades i går afton i herr Th. Blanchs festvåning i Operahuset för att bringa sin hyllning åt den utmärkte författaren Viktor Rydberg, som för närvarande är på besök i Stockholm. Herr L. J. Hierta utbragte skålen för den högtvärderade gästen i ett hjärtligt tal, hvari han framhöll herr Viktor Rydbergs djupa känslor, rika tankar och varma sinne för mänsklighetens högsta angelägenheter samt uttalade den aktning och tillgifvenhet, för hvilka han är föremål. Växlande tal och sånger gåfvo sedan till långt efter midnatt ett uttryck åt de sympatier man här hyser för en af vårt lands främste författare.»

Själf skref Rydberg därom till hemmet 12 december 1866.

»Broder Sven, fru Stina och vän Emma! *

Tack för telegrammet, som anlände just som jag hade besvarat Hiertas hälsningstal! Denna påminnelse om vännerna i Göteborg kryade ansenligt upp mig, och jag hade en ganska munter afton. Vid den ifrågavarande festen i måndags bestod församlingen till största delen af framstående män inom olika fack: vetenskapsakademiens professorer, militärer, jurister, läkare samt bättre publicister och konstnärer. Det var vännen Wet-

* Emma Hedlund, en syster till S. A. H., som bodde i familjen.

terhoff, som stod i spetsen för arrangementet. Det bästa talet hölls af prof. N. J. Andersson, som försäkrade, att i hufvudstadens *bättre* damvärld och särskildt inom de allvarligare och religiösare kretsarne finnes numera en starkt liberal tendens. Behrens, Arnoldson och Olof Strandberg, som jag trodde hafva förlorat sin tenor, ordentligt hänförde församlingen. Själf sade han sig icke hafva sjungit så bra på många Herrans år. Lille Dalman var naturligtvis med och visade mig ett protokoll hållet vid psykografen.»

Ur ett bref från Göteborg den 21 mars 1867 till fru Hedlund, som då vistades i Stockholm på besök hos sin man under riksdagen, må meddelas:

»— — — Jag känner mig aldrig gladare än när Era fyra flickor väsnas riktigt duktigt omkring mig. Om deras glädje någon gång interfolieras med pip och gråt, fördrager jag den musiken med filosofiskt tålamod. Hade jag något af den dygden äfven då jag befinner mig bland fullvuxna och fullmogna exemplar af mitt släkte, skulle det komma mig väl till pass. Men då händer ofta, att jag ängslas och vrider mig under känslan af en hemsk tomhet och tråkighet. Ja, lefve allt hvad barnungar heter och bland alla Era egna älsklingar i första rummet! Det är nästan med en liten anstrykning af svartsjuka som jag emotser den stund, då jag nödgas till Eder öfverlämna förmånsrätten till deras uppmärksamhet och vänlighet. Herr Rydberg är bra, så länge pappa och mamma äro borta, då är han näst faster det förnämsta föremålet inom deras synkrets, men därefter sjunker han tillbaka till sin förra obetydlighet och måste väl för att trösta sig slå sig om aftnarna ner på Börsen eller Logen och dricka punsch och prata galenskaper

med den sagolike »Calle Lindqvist» och andra skämtsamma värdshussjälar. Sådant är nu hans framtidsperspektiv. Och knappt vågar han tänka, att den tunga luften öfver det landskapet någonsin mer skall dallra af de sköna tonerna från Edert piano. Ty så kära de äro mig, har Ni rätt däruti, att musiken icke gör vissa sinnen friskare, och bland de sinnena är mitt. För den skull — bort äfven med den glädjen!»

Bilder ur Faust 1867.

Flere gånger i dessa bref talar Rydberg om det vittra arbete, som sysselsatte honom under 1860-talet, tolkningen af *Goethes Faust*, första delen.

Öfversättningen, ofta påbörjad, lades åter å sido; det redan färdiga förstördes, men alltjämt vände Rydberg tillbaka till detta mäktiga skaldeverk, som på honom öfvade en trolsk dragningskraft. I detta årtionde blef visserligen icke tolkningen fullbordad. Däremot tillkommo nu de djupsinniga och skönhetsfyllda *Bilder ur Faust*, hvilka Rydberg år 1867 offentliggjorde i Ny Illustrerad Tidning, rikt insprängda med öfversättningsstycken ur det stora skaldeverket, och dem Rydberg några år senare ytterligare utvidgade och omarbetade i icke fullbordad afsikt att utgifva dem som en särskild Faustförklaring. De utgöra det enda synliga resultatet af Rydbergs vittra alstring under 1860-talet.

Hvad som drog honom till detta Goethes skaldeverk var nog icke ensamt dess dikteriska skönhet. Det var ock, att han i Faust fann något befryndadt med sitt eget jag, ej minst i Fausts kval en

återspegling af sina egna dåtida själsslitningar. I det föregående har jag anfört en del citat ur de senare omredaktionerna af Bilder ur Faust, där »Faustgossen» i Rydbergs tolkning får rent personliga porträttdrag af honom själf. Och den förtviflan, den världsleda, den misströstan, den frihetstrångtan, som bemäktiga sig Faust, då han, efter att med glödande flit ha »i grund studerat filosofien och äfven, tyvärr, teologien», känner sig ha försakat mycket af lifvets lycka, i det han stängt in sig i en graf »bland stoft och kvalm och dödes ben», allt detta hade nog sin motsvarighet i den svenske skalds bröst som vid denna tid — under fristunder från dagens arbete och själskval — sökte svalka och hugnad än i naturens skönhet, än i umgänget med den tyske mästerskaldens verk. Så finna vi månget drag af Viktor Rydbergs egen dåtida grubblande, kvalfyllda personlighet i hans skildring af Faust. Han skrifver:

»Ynglingaåren ligga långt bakom honom, han har genomgått skolan och alla lärdomsgrader, genomforskat alla vetenskaper, är en vidtberömd professor, kring hvars lärostol en skara vetgirige ynglingar tränges — och det är med denna tysta förtviflansfulla själfbekännelse vi åter finna Henrik Faust.

Det är natten till påskdagen, och fullmånen, som så ofta sett honom lutad öfver böcker och pergamenter, skiner in genom fönstret lika klar som vid det tillfället i hans barndom, då modern sade till honom: lycklig, lycklig du, som får forska! *

Nu efter år af mödor, som fårat hans panna, blekt

* I omarbetningen heter det: »I de vises skrifter och i skapelsens bok skall du möta svaren på dina frågor».

hans kind, sugit hans lifskraft, är han då ändtligen — lika klok som barnet var. Lika klok, men mycket, mycket fattigare. Har forskningen gifvit honom någon visshet, är det den om all mänsklig kunskaps fåfänglighet, en visshet som han köpt med afsägelsen af lifvets alla njutningar och med förlusten af sin tro.

Har du eller jag, min läsare, gjort en liknande erfarenhet, så hvad återstår oss? Hafva vi ägt Fausts glödande kunskapsbegär och skönhetstrånande inbillning för att finna deras fordringar omöjliga att uppfylla, hafva vi ägt hans kraft att njuta all jordens högsta lust, men låtit henne obegagnad försina under sträfvandet efter den sanning, som aldrig låter vinna sig, äro således både våra andliga och våra sinnliga drifter gäckade, när vi med lefnadsvägens höjdpunkt bakom oss börja stiga ned mot det tysta djupet — hvad är oss då öfrigt?

Skola vi, beröfvade allt, tro, vetande, sinnesfröjd, tillgripa självmordet, det hastigt afgörande, eller, för anständighetens skull, det långsamma självmord, som består uti att tömma den förtviflans kalk, hvarje dröjande dag räcker oss?

Nej, sacrebleu! det återstår en annan utväg: att taga skadan, så godt ske kan. Ut i förströelsernas virfvel att dränka där vår sanningstrångtan! Tömmom lustans bägare vid Orcus' rand, innan vi störta ned till skuggorna att där håna författaren till lifvets farce!

Dock, huru ömkligt äfven detta att njuta med slappade lifsandar, att tungfotadt jäkta efter fröjder, som föraktligt vända anletet från oss, och kasta sig i den strålande ungdomens famn! Och dessutom— vi känna allt för väl, att vi icke kunna blifva vår gäckade kärlek till det sanna och eviga otrogne, att vi aldrig kunna upphöra blicka upp till den himmel, som bedragit oss.

Hafva vi en gång gripits af denna olycksaliga kärlek, skola vi förakta lustan, äfven då vi hvila i hennes armar. Epikuri svin, som aldrig skådat stjärnorna, må, välbelåtet grymtande, låta sig bortleda af vällustens sminkade sköka; de stackars människobarn, som fått något af örnens längtan, men ej hans vingar, dö hellre på klippan med ögat mot solen.»

Förvisso är det något af en vingbruten örns självbikt i denna bild af Henrik Faust.

Teckningen af Faust afslutas med en öfversättning af den stora Faustmonologens slut, hvilken öfversättning rätt mycket skiljer sig från den slutgiltiga på 1870-talet.

I teckningen af Mefistofeles (i första »bilden») karakteriseras dennes artskillnad från den vidunderlige Beelzebub, från den sublime, djärfve Lucifer och från afgrundsplebejerne, »afgrundshydet» af råare djäflar, som »när de besöka jorden ej duga till annat än att plåga månadsrasande och fara in i svinahjordar». Mefistofeles är åter den kalle, cyniske, kvicke, världsvane satan. Studiet af »djäfvulens historia» hade skänkt Rydberg blick för genusbegreppets differentiering.

Dråpligt är kapitlet om Wagner, den andelösa lärdomens och bildningshögfärdens målsman. Här har Rydberg nedlagt allt sitt hat till det akademiska kälkborgeriet och skråsinnet. Såsom inledning därtill lämnas den skildring af skoltvång och lärdomstorka, hvilken i omarbetad skepnad från 1870-talet anfördes i del I, sid. 57.

Den sista »bilden» utgöres mest af öfversättningsprof — Fausts och Wagners vandring samt Mefistos besök hos Faust.

Faust och Wagner vid stadsporten.
Originalteckning af Georg von Rosen.

Det var meningen att fortsätta Faustbilderna i samma blad. Särskildt Margaretabilden var med otålighet väntad af utgifvare och allmänhet. Men Rydbergs stämningar växlade, och detta arbete sköts åt sidan.

Två gånger återupptog han det. Ena gången 1872, då språket omarbetades till »nysvenska», och andra gången 1875—76, efter fullbordandet af den stora öfversättningen, då han sysslade med en fortsättning af dessa »Bilder». Men till tryckpressen nådde de icke.

Bristande arbetslust. — Rydberg som rådgifvare.

Kort efter offentliggörandet af dessa »Bilder» mottog Rydberg ett bref från Carl von Bergen, som lyckönskade honom därtill och tillika begärde hans bistånd för sin påtänkta nya tidskrift, »Framtiden».

»Du har nu omsider brutit din långvariga tystnad, du har under densamma — det tror och hoppas jag — genomgått ett pånyttfödelsens bad, måhända äfven ett lidandets luttrande elddop, hvilket varit dig till gagn, ej till afbräck; din kraft har ej minskats, din vilja ej slappats.»

På detta svarade Rydberg 15 juli 1867:

»Tänk dig en människa, som efter en lång tids oförmåga att något uträtta känner arbetslusten och arbetskraften återvända, som af fruktan, att de åter snarligen skola försvinna, girigt begagnar hvarje ögonblick, så länge han äger dem, för att göra litet gagn med sin tillvaro och tillika återvinna sina vänners aktning, hvilka i honom börjat se en odåga. Tänk dig, att han arbetar dagligen,

tills han känner sig trött och utmattad och ovillkorligen måste ut att suga nya krafter till sig i Guds härliga grönska, tänk dig, att han icke vill gripa till sin korrespondens innan han för dagen slutat sitt egentliga arbete, men att han ej vill skrifva ett bref till en kär och afhållen vän just i ett sådant ögonblick, då han känner sig benägen att kasta pennan under bordet och rusa ut ur studerkammaren — och du har en förklaring på, fastän visst icke en ursäkt för mitt obegripliga slarf med att besvara ditt så vänliga och i många hänseenden glädjande bref. Jag har velat afvakta en sabbatsstund för själ och kropp för att skrifva till dig. Det är förklaringen. En sådan stund är icke heller nu inne. Tvärtom skall jag om några minuter upp å byrån och hoppeta »Utrikes Nyheter»; men känslan af en ouppfylld plikt emot dig blir mig odräglig, och jag manas särskildt att skrifva nu, sedan jag läst din förträffliga artikel: 'Den största frågan', hvilken Hedlund just framlagt för mig. Se för all del icke i min tystnad likgiltighet för din penna och dina sträfvanden.»

I fortsättningen uttalar Rydberg sin sympati för von Bergens ihärdiga arbete för den sak, hvars framgång vore Rydberg »dyrbarare än lifvet».

Särskildt uttalar han sin välönskan för hans nya tidskriftsföretag, hvars plan visserligen utvidgats utöfver den ursprungligen tilltänkta (en frisinnad teologisk tidskrift), men i hvilken Rydberg antog, att dock »den största frågan» alltid blefve kärnan. Hvad beträffade Rydbergs aktiva deltagande i tidskriften, så lofvade han, att, »om hans arbetskraft stode bi, gifva all möjlig handräckning».

Detta löfte blef emellertid för Rydberg en ganska tung börda.

Af ett bref från slutet af 1867 framgår, att v. Bergen ärnat eskatologien (Till läran om de yttersta tingen) för andra årgången, 1869, men däremot genast önskade en skildring af fejden mellan den hedniska och den kristna apologetiken framträdande i vissa representativa personligheter från Lukianos' dagar. Eller ock begär han några kapitel ur den omtalade »djäfvulens historia». Bergstedt hade uttalat, att det vore önskvärdt, om Rydberg ville skrifva om *nutidens magi* och redogöra för den kvarlefvande vidskepelsen i den ortodoxa supranaturalismen.

Af allt detta blef dock intet annat än plågsamma stunder för Rydberg och en påbörjad uppsats om Lukianos och Plutarkos.

Bref till Hedlund låta oss få en föreställning om hvilka kval, Rydberg led, när hågen icke var med i författarskapet.

Så, t. ex., skrifver han till Hedlund — under dennes riksdagstid — i början af februari 1868:

»— — Emellertid har jag för första gången på två års tid känt glädjen af att *kunna* arbeta, och allt eftersom dagarne gått, har jag mer och mer införlifvat mig med min befattnings göromål, så att jag ännu för tre à fyra dagar sedan kunde säga mig själf: nu är du *läkt*, nu kan du lugnt se framtiden tillmötes, ty du har intresse för ditt värf och kan odeladt ägna dig däråt.

Men denna glädje var för stor för att den skulle kunna blifva långvarig. Den gamle Solon sade: Ingen må prisa sig lycklig före sin död. Han sade det på bålet, och nu står jag där med honom. Såsom du genom vår mångåriga bekantskap mycket väl vet, är jag tyvärr

ur stånd att arbeta, när jag icke älskar det arbete jag har för händer. För att kunna älska det, måste jag lefva mig in i det, och för att kunna detta, måste jag ägna en *odelad* uppmärksamhet åt det. Att samtidigt splittra mig åt flere håll, att kl. elfva f. m. skrifva om Europas ställning för ögonblicket och kl. tolf om tillståndet i den antika världen för 1600 år sedan är mig platt omöjligt, om jag skall kunna något behärska mitt ämne. Kan jag ej behärska ämnet och se alla dess detaljer klart för mig, så kan visserligen pliktkänslan drifva mig att i timmar hänga öfver papperet med pennan i hand, men jag kan ingenting producera. Nu vill mitt olyckliga öde, att C. v. Bergen kommit hit ned för att afpressa mig en artikel till första häftet af sin tidskrift. När skall jag studera för detta ändamål? När skall jag skrifva? Jo, när jag skött undan Stockholmsposten och rättat de ofta oefterrättliga korrespondenserna och skildringarna och klockan lider mot ett på morgonen, har jag tid därtill. Och sålunda har jag nu ett par nätter hängt öfver papperet till kl. fem eller sex om morgonen eller vandrat fram och tillbaka i rummet och uppriktigt sagdt gråtit af förtviflan, ty allt hvad nattvaket inbringat har varit några usla och dumma punkter, som jag strukit öfver innan jag gått till sängs. Om dagarne är jag förslappad och nedstämd, ej blott med anledning af det öfverståndna nattvaket, utan ock i känslan af kommande sådana nätter och af utsikten att ändock intet kunna uträtta. Jag har på tre, fyra dagar blifvit förvandlad till en skugga med infallna ögon och ihåliga kinder. Skall detta fortfara, vet jag icke, hvart det tager vägen. Mest grämer mig, att då jag kände, att jag ändtligen kunde vara tidningen och dig till gagn och då jag åter började få intresse för dagens frågor och tidningssysslorna, denna olycka skulle komma emellan.

Ursäkta denna jeremiad, men jag skrifver den kl. fyra på morgonen efter en genomvakad, pinsam natt.

Jag vet, att jag gifvit v. Bergen ett löfte och att jag sålunda lider hvad mina gärningar värda äro; men en stor väntjänst hade du bevisat mig, om du afrådt v. Bergen att resa hit ned och uppmanat honom sörja för häftet på annat sätt, hvilket visserligen icke varit ogörligt.»

Ytterligare skrifver han till Hedlund i denna sak i slutet af samma månad samma år:

»Just nu lämnade mig von Bergen. Det gör mig ondt om honom, att jag icke ser mig i tillfälle att bestämdt lofva honom den där artikeln. Mina försök att få den i gång hafva resulterat i nattvak och tidsspillan, men i ingenting annat. Detta har jag måst säga honom. Få se, om jag under de närmaste dagarne skall blifva mindre olycklig i mina ansträngningar. Emellertid — jag har i mitt föregående bref till dig kanske jämrat mig för mycket öfver den belägenhet hvari jag råkat och vill icke spilla flere ord därpå. Jag vill endast bedja dig att icke vidtaga något arrangemang, hvarigenom jag blefve kvitt sysselsättningen med tidningen, ty den sysselsättningen ger mig ändå någon tillfredsställelse.»

Några dagar därefter, eller d. 7 mars, heter det:

»Om fjorton dagar hoppas jag dock hafva färdigt mitt opus om Lucianus och Plutarkus — det är nämligen det ämnet v. Bergen ville hafva behandladt och icke frågan om »de yttersta tingen».

Aldrig mer ger jag ett löfte att skrifva i en tidskrift, det är nu visst och säkert. Gud ske lof, att jag tror mig kunna afsluta v. Bergens artikel, fast jag skrifver »invita Minerva», hvilket nog kommer att visa sig i ar-

tikelns beskaffenhet. Jag är icke nöjd med hvad jag får ihop; uppsatsen saknar ryggrad, men kött har den, med andra ord: den är slankig, utan hållning, men tämligen lättläst, så att den till och med skulle kunna gå i ett fruntimmer, som vill låtsa intressera sig för mänsklighetens frågor.*

I går kväll hade jag några roliga timmar på Lorensberg med Ernst Björck, Pelle Ödman och v. Bergen. Björck uppläste några verkligen utmärkta poemer af sin tillverkning, Ödman sjöng sina visor, och jag skulle föreställa recensent. Ödman höll protokoll öfver allt vårt prat, hvilket protokoll skall vid nästa sammankomst »justeras», ty det beslöts, att vi skola utgöra ett sällskap och sammanträda hvar tredje vecka under ruskmånaderna på Lorensberg, under sommaren på någon klippa i skärgården.»

I ett annat bref af samma månad till Hedlund skrifver Rydberg:

»v. Bergen har rest till Stockholm, sedan hans härvaro alldeles förlamat min verksamhet. Sin artikel skall han få, och det som jag hoppas snart, då jag blifvit kvitt den ohyggliga personliga påtryckningen. Jag känner mig nu ganska arbetslysten och stämd för flit. Vill använda den särskildt i tidningens tjänst, medan du är borta. Har icke känt på åratal sådan glädje och trefnad som nu.

* En samtida anteckning på ett bref visar ämnet för den aldrig fullbordade artikeln: a) Skildring af den hedniska religionens själfmotsägelser och sedliga brister. *Skildrarens* (Luciani) *grundsatser:* »Jag är fiende till allt bedrägeri, allt marktschreieri, alla lögner och all tom inbilskhet. Jag är en vän af det sanna, en vän af det sköna, en vän af allt sant och älskvärdt.» »Hat till allt det dåliga.»

Spillror ur denna artikel upptog Rydberg i den år 1893 till »Skilda Portföljer» inlämnade uppsatsen »Oro i Olympen».

I dag på morgonen, kuriöst nog, fick jag två omvändelsebref. Det ena från Fredrikshald, som lofvade, att jag skulle få heta Frydberg i stället för Rydberg, om jag omvände mig till Sören Kierkegaards åsikter.»

Ungefär samtidigt skref Hedlund till Rydberg:

»Af Emma hör jag med glädje, att molnen skingrats något från din panna, d. v. s. med Gegerfelts ord, att din mage kommit i bättre skick. Och det reder sig väl. Mycket, som ser mörkt ut i dag, kan i morgon vara ganska ljust. Man må blott ej låta modet falla, utan se tingen i stort med hopp och förtröstan. Snart har du väl expedierat v. Bergen, och då får du åter gripa itu med try par armar. Så ersättes och glömmes det, som möjligen blifvit försummadt; men det som verkligen uträttats blir kvar.»

C. v. Bergen »fick icke sin artikel». I stället lämnades mot hösten till »Framtiden» den ofvan nämnda afhandlingen om »Kyrka och prästerskap». Därefter begärde von Bergen att få Rydbergs utlofvade skrift om »de yttersta tingen» och sände i december 1868 ett bref fullt af förebråelser, ifall Rydberg underläte att fortsätta sitt arbete i den fria forskningens och det religiösa framåtskridandets tjänst.

»Att prestera en Faustöfversättning är visst godt och väl — — — men i stället för närande bröd 'en droppe honung'. Jag vill blott erinra dig om ett yttrande, du själf hade under vårt sista samtal häruppe. Du sade nämligen helt uppriktigt, att det i själfva verket ej var annat än '*en andlig epikureism*' som gjorde, att du för egen del fann dig mera intresserad af att öfversätta

Faust än af att utarbeta den eskatologiska afhandlingen; men du lofvade mig tillika på det bestämdaste, att den där epikureiska sinnesriktningen icke skulle få hos dig taga öfverhanden. Visa nu, att du vill hålla detta löfte. Det är ett löfte, som du gjort ej endast till mig, utan till din bättre människa!»

Man äger bref från dessa år af Rydbergs hand, som visa, att han å sin sida kunde gifva förträffliga, om psykologisk blick vittnande råd. En af hans närmaste vänner fick vid midten af 1860-talet anbud att öfvertaga en verksamhet som folkskoleinspektör och stod tvekande, om han skulle emottaga uppdraget, samt begärde Rydbergs råd. Denne skref bl. a. till svar:

»Nu kl. half elfva söndagskvällen har jag kommit hem från en utflykt på landet, läst ditt bref och satt mig ned att besvara det.

Det torde då synas dig, att jag icke tager mig lång betänketid för att gifva dig det råd, som du begärt. Men saken är mig i detta ögonblick så klar som den öfverhufvud kan blifva. Kommer anbudet, på hvilket du blifvit förberedd, bör du svara ja. Att å din egen sida stor tveksamhet och hundra betänkligheter skola uppstå — att du är mer sinnad att svara nej än ja, kunde jag förutse. Men här gäller det att icke själf sparka ur vägen ett tillfälle, som vår Herre gifver dig att vara gagnelig för en stor sak, och tillika en gång för alla bestämma din lefnadsriktning, ditt specialstudium. Din håg ligger åt pedagogien, det vet jag, fast jag icke vet, huru långt du ännu hunnit i din Raumer* — och nu vill din och min och allas vår huldrike pappa med en vink, som

* Åsyftar Raumers stora pedagogiska verk.

ej får missförstås och ej får ringaktas, låta dig förstå, att du, som nu synes stå vid en skiljeväg, skall raskt besluta dig för den ena vägen eller den andra. Antingen skall du således »slå dig på att supa» — din egen terminus technicus för det indolenta, själfviska, sinnliga, dåsiga, brackaktiga, ibland småroliga, men på djupet eländiga lif, i hvilket man, utan att i verkligheten titta djupt i glaset, kan försjunka, och i hvilket vi litet hvar, ej af brist på goda afsikter, men på stark vilja, lätt nog kunna fastna — eller ock skall du höra och lyda den inre manande stämman, som i lifvets bästa stunder säger, att man, äfven med misstro till sina krafter, skall uppbjuda hvad man af dem äger, vore de än i egna ögon mikroskopiskt små, för att verka till Guds rikes befrämjande. Det är under försöken att flyga som de där vingarna, om hvilka Plato talar, växa och blifva starka. Man lär sig icke simma, förrän man gått i vattnet, och det ända upp till armhålorna. Har man icke mod att misslyckas — och det modet bör man för en god sak skaffa sig — så lyckas man icke. Och här är icke fråga om att definitivt lösa ett problem för århundraden, utan att draga ett litet strå till stacken, hvilket alltid lyckas för det redliga uppsåtet. Ingen af kvinna född har ännu varit fullt vuxen den sak, i stort sedt, åt hvilken han ägnat sig. Man bör vara ödmjuk i sitt hjärta och anse sig för en den störste stackare inför vår Herre, men att låta misstroendet till egna krafter växa en så öfver hufvudet, att handlingskraften förlamas och viljan, förrostad, bräckes, det är att drifva ödmjukheten in på syndens område.

Du har ett varmt hjärta och höga vyer. Du vill arbeta för mänsklighetens förädling och framåtskridande, emedan du tror på dem — med andra ord: emedan du

tror på Gud, den i historien sig uppenbarande sanne, lefvande Guden, ur hvilken vi utgått och till hvilken vi såsom självmedvetna, fria väsenden skola återvända. Du är, trots melankoliska hemsökelser, pojkarnes och ungdomens hjärtlige vän (få äro det bland de fullvuxna barnen), du vill se dem glada, goda, starka och sköna, du vill ha dem till kristnade hellener; du citerar kärnorden »mens sana in corpore sano»; du har större intresse för det fria Schweiz' skolor än det Bismarckska Preussens, där skolan blifvit en lekboll för tendensreaktionärer (en förutfattad mening, men, såsom jag hoppas, ej en fördom — du får se, när du kommer ut); du är, i få ord, min vän .... (namnet), och du skulle hjärtligen bedröfva mig och göra dig själf för framtiden rättvisligen missnöjd med din personlighet, om du denna gång försummade ett tillfälle, som din och alla andra ovärdige krabaters allra bäste vän nu erbjuder dig till nyttigt arbete i vingården.»

Rätt belysande är ock ett bref, som Rydberg skref till en för honom obekant man. Dennes son hade uppvaktat honom med ett omöjligt manuskript, genom hvars försäljning han hoppades få medel att komma öfver till Amerika, och hade därvid redogjort för sin belägenhet och sina strider med fadern, som ville bestämma hans framtids väg mot hans önskan.

Rydberg framhåller i brefvet alla de svårigheter, som skulle möta ynglingen i Amerika, och uppmanar fadern att låta sonen i hemtrakten få följa sin böjelse för ett praktiskt handtverk:

»Om, såsom han berättade, han känner sig oförmögen till och skadligt influerad af sysselsättningen med landt-

mäteri och järnvägsförrättningar, men däremot något kunnig uti och road af snickeri, så tvinga honom icke att sträfva contra naturam, utan tag tvärtom naturens vink i akt och låt honom försöka sig i snickarehandtverket. Jag har en vän, en ung grefve R., som för sin hälsas skull blifvit kroppsarbetare, och det börjar blifva allt mindre sällsynt, att ynglingar med bildning och god uppfostran ägna sig åt kroppsarbetet, när de därtill finna sig kallade. I sanning, ett godt tidens tecken, en fördel för staten, likasom för familjerna och de enskilde! Arbetets ära, förkunnad af kristendomen, kan endast härigenom komma till allmänt erkännande, och hvarje fader, som för sitt barns egen lycka bryter med en nu allt mer försvagad fördom, befrämjar därigenom äfven en hög och äkta kristlig sanning.

För att ytterligare tala om det intryck Tit:i son på mig gjorde, får jag säga, att han förekom mig som en egen och ovanlig människa, hvars själsriktning kräfver af hans umgängeskrets stor varsamhet och undseende. Han behöfver en frisk och intresserande yttre sysselsättning, för att han icke mer än hälsosamt är må umgås med sina teosofiska funderingar. Men att med kraftspråk förjaga dessa, är ogörligt och vore, fruktar jag, ett våldsamt och farligt ingripande i hans natur. Denna bör i sin egendomlighet respekteras, och man söke blott att på ofvan antydda väg åstadkomma jämvikt i densamma. Hvad mer, om han nu en gång för alla är utpräglad till och skulle blifva ett slags mystiker eller teosof, om han, oafsedt från detta, tillika blir en nyttig och verksam människa? Det ena utesluter icke det andra. Det är tvärtom ett ganska märkvärdigt, af historien bekräftadt psykologiskt fenomen, att sådane grubblare oftast tillika varit praktiska, i sitt materiella kall duktiga personer, när blott

man lämnat dem åt sig själfva och ej sökt undertrycka deras naturliga fallenhet. Må Tit. tillåta sin son att fritt konstruera sin mystiska sexhörning, i hvilken han tror sig hafva funnit den andliga världens uttryck! Sådant bör icke kunna störa Tit:i lycka, allra minst ifall framtiden, hvilket ju ej är omöjligt, skulle finna i den unge L:s funderingar något af hvad vår tid har funnit i den visionäre Görlitzerskomakaren Jakob Böhmes, nämligen genialitet och djupsinnighet.

Jag ber Tit. till slut vara öfvertygad, att jag tagit mig friheten tillskrifva Tit. dessa rader af rent intresse för Tit:i son, som jag i dag för första gången har sett, och hvars ställning här på en för honom främmande ort och under så ogynnsamma förhållanden jag funnit skäl att behjärta.»

Akademiska anslaget.

Inom Svenska Akademien var vid 1860-talets midt tal om att utmärka Den siste Athenarens författare genom att tilldela honom det årligen utgående Karl Johans-priset för framstående litterära förtjänster.

Den som härvid särskildt var benägen för hans utmärkelse var akademiens åldrige sekreterare, friherre Bernhard v. Beskow, hvars vittra intressen voro omfattande och allsidiga. Han skref i slutet af 1867 i bref till Böttiger (Kongl. Bibliotekets samling):

»Vid ett par föregående tillfällen har bland de föreslagne förekommit Viktor Rydberg, med afseende å hans snillrika skapelse Den siste Athenaren, vid hvars utmärkande de strängt renlärige dock haft att anmärka. Onek-

ligen är det en stridsskrift emot den kyrkliga ortodoxien, men månne ej dess vittra värde bör öfverväga? Jag önskar höra herr professorns mening.»

Karl Johans-priset erhöll han emellertid hvarken då — det gafs till G. H. Mellin — eller senare; v. Beskow skrifver nämligen i oktober 1867 till samma adressat:

»Under senare öfverläggning har anmärkts i afseende på Den siste Athenaren, att i fråga om publicister äga Blanche och Orvar Odd äldre anspråk, men att om Rydberg erhölle ett honorarium af anslaget för litteratörer, försvinner denna betänklighet, enär Blanche ärft en betydlig förmögenhet och ej kan anses vara i behof af understöd och Orvar Odd redan är ihågkommen vid anslagets fördelning. Jag känner icke Athenarens ekonomiska ställning, om han är i behof eller gärna emottager understöd. Har herr professorn någon kunskap härom, så torde jag få del däraf.»

I april 1868 skrifver v. Beskow, att bland nya namn på listan till de vittre författarne, som skulle erhålla statsunderstöd, »anser jag, att Viktor Rydberg ej bör saknas».

Akademiens protokoll — välvilligt meddeladt förf:n af dess n. v. sekreterare — innehåller, att vid sammanträdet, då dessa anslag skulle fördelas, förslaget väcktes af Fries, Böttiger och Svedelius — d. v. s. af akademiens Upsalakontingent. Då en ledamot yttrade betänkligheter, med afseende på Rydbergs polemik i den religiösa frågan, och ifrågasatte, om icke anslaget skulle kunna anses innebära ett gillande häraf, invände förslagsställarne, att det icke rätteligen så kunde uppfattas. Akade-

mien förhölle sig neutral i religiösa och politiska stridsfrågor och hade intet ansvar i afseende å de stipendierade, helst anslaget uttryckligen gåfves för vitter verksamhet. Med Svedelius och Böttiger instämde C. V. A. Strandberg, Rydqvist och förslagets egentlige upphofsman, v. Beskow.

Den finkänslige v. Beskows förmodan, att ett understöd ur det nämnda anslaget möjligen skulle vara Rydberg mindre välkommet, visade sig emellertid grundad. Rydberg anhöll att få återlämna beloppet.

Själf berättar han härom sju år senare (27 november 1875) i bref till Borchsenius, med anledning af ett uttalande i en biografi i Norsk Ill. Tidende:

»Jag visste om det ifrågavarande legatet ingenting, förr än det stod omtaladt i den officiella tidningen, och skyndade då skrifva till akademien, att jag, ehuru tacksam för uppmärksamheten, hvarken behöfde eller ville vara föremål för en sådan uppmuntran. När penningarna kommo mig tillhanda, återsände jag dem. De tillbakaskickades med den förklaring, att akademien icke ägde rättighet att förfoga för andra gången öfver dem.* Det återstod mig då intet annat än att förpassa dem anonymt åt annat håll.»

Delvis berodde Rydbergs uppträdande härvidlag på en missuppfattning af de gällande bestämmelserna för dessa anslag, så som framgår af en polemik mellan Handelstidningen och Post- och Inrikes-Tidningar. I det förra bladet lästes näm-

* Det var ju nämligen K. M:t som utdelat dem på Akademiens förslag.

ligen den 17 juni 1868 en af Hedlund författad ledande uppsats, i hvilken tidningen klandrade beloppets bortplottrande i små summor, hvarigenom anslagen mera blefvo nådegåfvor än basis för en oberoende, om ock tarflig existens.

»Så hafva de i viss mån fått karakteren af fattigunderstöd, hvilket visserligen ej legat i afsikten med dessa anslags beviljande. Det finnes skriftställare, som icke kunna emottaga sådana gåfvor, äfven om de ej misskänna den välmening, som gjort dem däraf delaktige. Kan en man, som älskar att lefva ett forskningens och studiernas lif och som icke vill lämna ifrån sig annat än väl genomtänkta och med ytterlig omsorg utarbetade alster, utan skygghet emottaga ett stipendium, som innebär en lön från det allmännas sida, hvilken det läsande publikum ej kan lämna honom, så kan han däremot icke emottaga en tillfällig allmosa. Känner han på samma gång därmed ett band lagdt på sin fria verksamhet uti den riktning, dit håg och öfvertygelse leda honom, så kan han så mycket mindre emottaga en sådan gåfva. Det ligger då intet högmod uti att afböja och undanbedja sig densamma, utan endast en självkänsla, som är värdig hvarje man, hvilken är nog medveten af sin kraft, att han icke kan eller vill stå inför en tacksamhetsskuld af sådan art. Kongl. Svenska akademien borde, för såvidt den består af litteratörer, men ej blott af förnämiteter, sentera en sådan finkänsla hos sina yrkesbröder. Men om dess ledamöter ej hittills gjort detta, torde erfarenheten böra upplysa dem om deras misstag och bör denna kraftigare än de många hittills obeaktade framställningarna mana akademien att gå in på en annan väg, som ej är annat än att återgå till den väg, hvilken föreskrifves af ändamålet.»

På denna artikel — hvars själfva grundtanke torde vara fullt riktig — innehöll Post- o. Inr.-Tidn. ett tydligen af v. Beskow inspireradt, välskrifvet svar.

Här framhölls, att visserligen motionären, grefve Albert Ehrensvärd, önskat större lifstidspensioner, men att riksdagens beslut blef ett annat. Anslaget skulle dels användas som »tillfälliga honorar åt vittre författare af utmärkt förtjänst, som däraf kunde vara i behof, dels och företrädesvis åt yngre, mindre bemedlade personer, som visat mera framstående anlag». Önskade man något annat, borde eventuelt riksdagen förändra formen; detta kunde däremot *icke* Svenska Akademien göra, »som samvetsgrant iakttagit hvad folkrepresentationen beslutit». I det Posttidningen hänvisade till en äldre artikel från 1866, där den i samma riktning bemött anmärkningar i Nya Dagligt Allehanda — dessa anmärkningar skrifna, i förbigående sagdt, af Anders Flodman —, erinrar tidningen om att det Lundbladska priset på sin tid emottagits med tacksamhet af Lehnberg, Bellman, Franzén, Höijer, Ling och Grubbe.*

Handelstidningen återgaf denna Posttidningens artikel och tillade:

»Vi erkänna öppet, att efter dessa upplysningar ställer sig saken helt annorlunda än vi från början uppfattat densamma.»

Samtidigt pågick brefväxling mellan Rydberg och v. Beskow om saken, och den 29 juni uttrycker denne senare sin fägnad öfver att »det lilla missförstånd, som synts vilja uppstå, lyckligen skingrats».

* Jämförelsen haltade dock något, ty Lundbladska priset motsvarade snarare Karl XIV Johans priset, hvilket trädde i dess ställe, än de litterära understöden.

År 1869, då v. Beskow var död, tilldelades Rydberg samma belopp som året förut.

Sedan ifrågakom han icke. Dessa tusen kronor äro allt hvad Viktor Rydberg under sitt lif erhöll af svenska staten.

Det föll aldrig hvarken någon regering eller någon representant i riksdagen in, att man genom att ägna honom en »Æresgage» på några tusen kronor, såsom det brukas i Danmark, kunnat underlätta hans arbete och låta honom oberoende af tanken på sin utkomst ägna sig åt dikt och forskning. En dylik tankegång, som icke var främmande för Riksens ständer under den förkättrade Frihetstiden, har alldeles ingen jordmån hos vår nuvarande representation.

Kyrkomötet 1868.

År 1868 timade en händelse i Rydbergs lif, hvilken lika mycket öfverraskade honom själf som den svenska allmänheten. Han utsågs vid den 7 juli förrättadt val till lekmannaombud vid det första svenska kyrkomötet.

Detta val var ej lätt genomdrifvet. Den bygd Rydberg kom att representera som lekmannarepresentant var Göteborgs stifts norra valkrets — Bohuslän — och där hade sedan lång tid tillbaka den högkyrkliga riktning, som kallas Schartauanism, djupt rotfäste. Från dess predikstolar hade ofta dundrats mot den »otroshjälte», som författat Bibelns lära om Kristus. Men denna riktning hade ock framkallat mycken opposition, och elektorsvalen hade utfallit så, att möjlighet syntes föreligga

att genomdrifva Rydbergs val. Vid ett förberedande elektorsmöte föreslogs Rydberg af valmännen för Foss och Tjörn: assessor Joh:s Koch och riksdagsmannen Carl Ljungman; de betonade betydelsen af att hafva som motvikt till prästadömet en medlem, hvilken vore förtrogen med de ämnen, som vid mötet komme att afhandlas. Detta förslag rönte häftigt motstånd; »det vore att välja en kristendomens hätske fiende». Så sammanträdde elektorerne till val, och ej mindre än fem omröstningar samt lottning måste företagas, innan Rydberg förklarades utsedd till valkretsens ombud.*

Inom den liberala pressen vann valet mycket erkännande, men framkallade häftiga uttryck af ogillande och förbittring från den ortodoxa sidan. Inom stiftets schartauanska kretsar väckte händelsen fullkomlig förskräckelse och betraktades som en öfverrumpling, hvilket den väl i viss mån också var. Jag minnes mig ha läst ett bref från Pontus Wikner, som då vistades i Foss pastorat, hvari han skildrar den bestörtning, som grep vissa lager af befolkningen, när valet där blef bekant; man rent af framställde Rydberg såsom Apokalypsens vilddjur och ansåg världens yttersta stund vara slagen, då själfva det rättrogna Bohuslän kunnat välja en slik man.

Denna förbittring tog sig äfven uttryck i tvänne

* Vid första röstningen erhöll Rydberg 10, valförrättaren, häradshöfding Norin, 9 och vice häradshöfding T. Berger 6 röster. Då ingen erhållit absolut flertal, företogos särskilda omröstningar om hvar och en särskildt, hvarvid Rydberg erhöll 11 ja och 14 nej, Norin 11 ja, 14 nej, Berger 8 ja, 17 nej. Vid slutomröstningen erhöll Rydberg 10, Norin 10, Berger 5, hvarefter lotten föll på Rydberg.

till Kongl. Maj:t ställda klagoskrifter öfver valet, den ena från Tanum, den andra från Ödsmål, Forshälla och Uddevalla, afgifna af inemot ett sjutiotal lekmän — nästan uteslutande allmogemän (»de sjutio uttolkarne», såsom de skämtsamt kallades). Själfva skrifterna — nu förvarade i Riksarkivet — bära dock yttre och inre vittnesbörd att icke vara uppsatta af allmogehänder; de härrörde ock från prästmän i de ifrågavarande pastoraten.*

Dessa klagoskrifter äro ytterst betecknande för den hätskhet, hvarmed Viktor Rydberg på denna tid betraktades inom högkyrkliga kretsar, särskildt i Göteborgs stift.

I Tanumbornas skrift heter det, att valet hos de klagande »väckt stora bekymmer».

»Då nämligen den valde i sin skrift »Bibelns lära om Kristus» förnekat icke blott den evangeliskt lutherska kyrkans, utan själfva den allmänneliga kristendomens, af alla kristna kyrkor erkända grundsanningar (treenighetsläran och läran om Kristi gudom), så har han» — fortsätta de klagande — »ställt sig själf *på hedendomens ståndpunkt* och måste således vara alldeles otjänlig till ombud vid ett *kristligt* kyrkomöte.» Visserligen talade ej förordningen om andra kvalifikationer än rösträtt vid kyrkostämma, men det vore dock axiomatiskt, att ombuden borde bekänna sig till den evangeliska läran, hvartill ej blott Kongl. Maj:t och rikets civile ämbetsmän, utan ock riksdagens medlemmar förpliktat sig.` De klagande begärde därför, att Rydberg skulle förklaras inkompetent att såsom lekmannaombud bevista mötet.

* Jmfr ock en samtida karrikatyr i Söndags-Nisse, framställande, huru prästmän skjuta fram bönder med klagoskrifter.

I skriften från Ödsmål och Forshälla är tonen på en gång skarpare och mera lyrisk.

De klagande anse, att »det förtroende, som elektorerne för utseende af ombud från vår ort erhållit, blifvit illa utfördt, enär till ombud vid ett lutherskt kyrkomöte, som ju borde representeras af män, hvilkas åsikter åtminstone ej borde stå öppet i strid med den bekännelse, hvars målsmän de äro, en person blifvit utsedd, hvars ej blott olutherska, utan rent af mot all kristendom fientliga åsikter noggrant äro kända. Därför tvekade de klagande ej att i Kongl. Maj:ts faderliga sköte nedlägga sina bekymmer och farhågor med afseende på det olyckligt utfallna valet» och anhöllo, att Kongl. Maj:t måtte anbefalla nytt val, »*till förekommande af den skam och skada, som otvifvelaktigt skulle drabba vår svenska kyrka genom att vid kyrkomötet hafva till ombud en man, som, jämte förnekandet af kristendomens grundsanningar, visar en fullkomlig brist på ärlighet och samvetsgrannhet*, då han ej tvekar att antaga plats inom ett kyrkomöte, representerande en bekännelse, mot hvilken han länge sedan trädt i skarpaste opposition».

De klagande förklara sig vidare »rysa vid tanken på att Augsburgiska bekännelsen skulle vid allmänt kyrkomöte antastas» och »så småningom den tröst, som af denna lära härflyter, betagas oss och våra barn, i den mån denna lära själf allt mer bortresonneras och höljes i dunkel, ja, öppet förnekas, och detta af män, som just skulle representera vår tro».

Det låg i sakens natur, att då Rydberg tillhörde statskyrkan och icke ens, om han så velat, kunnat utträda därur med mindre han angifvit annat trossamfund, till hvilket han ville öfvergå, Kongl. Maj:t,

det vill säga Högsta domstolen, lämnade klagomålen å sido.

Motvilja mot Rydberg rådde hos såväl högkyrklige som sekteristiske representanter af kyrkomötet, och vid sitt inträde där sågs han näppeligen med blida ögon af rätt många. Men han synes dock snart nog hafva lyckats vinna sympatier för sin person.

Hans verksamhet i kyrkomötet torde å ena sidan knappast hafva motsvarat de djärft spända förhoppningarna hos dem, som väntade en ljungande »reformator» och »agitator», men å andra sidan icke heller ha bekräftat farhågorna hos dem, som i honom sågo en kristendomsfiende. Och trots hans vid ett tillfälle ganska skarpa uppträdande, torde dock rätt många bland de ortodoxe i Rydberg funnit »en kättare, som aldrig kände sig lyckligare än då han befann sig bland personer af sann fromhet och sann adel», såsom han en gång själf kännetecknat sig.

Från kyrkomötet föreligger ett antal bref till Hedlund, hvilka skänka en liflig inblick i Rydbergs förhållanden till mötets olika personligheter och äfven lämna upplysningar om hans uppträdande.

»Stockholm den 3 september 1868.

Käraste broder!

I dag, torsdag, har kyrkomötet haft sin första sammankomst, vid hvilken intet annat förekom än att valprotokollen aflämnades och upplästes för att i morgon ytterligare granskas. Ensam begaf jag mig upp i den för dig och äfven för din Stina så väl bekanta lokalen (Andra kammaren), där man nu skall rådslå om »salus ecclesiae»

och utslunga sina bannlysningsbullor mot den onda tiden. Den första mot mig personligen riktade tillställningen var den där protesten från de 70 bönderne, hvilken var mig fullkomligt okänd, till jag fick läsa om sakens utgång i Aftonbladet samma kväll jag kom till Stockholm. Jag nästan tror, att X. haft sitt finger med i den tillställningen. Då jag gick fram och hälsade på honom i sessionslokalen, hade han en skygg blick. Desto hjärtligare och vackrare var Warholms.* Han kom så snart han såg mig fram till mig, frågade efter dig och Stina, och när jag studerat hans fysionomi, kom jag till det resultatet, att jag djupt misskänt honom. Nu håller jag af den mannen och kommer att göra det, huru barsk han än uppträder framdeles. Han såg sjuk ut, men hans ögon voro förtjusande vackra att se uti. De voro speglarne af en ädel, nu sofrad själ — sofrad kanske af lidandena. Det högfärdiga och inbilska fanns där icke mer.

En annan prästerlig ledamot kom en stund därefter och satte sig bredvid mig. Han påstod, att han sett mig förr, nämligen på ett besök hos dig. Det var domprosten i Strängnäs, Thore Strömberg.** Äfven han hade ett hjärtligt väsen. Holmqvist*** däremot blängde ovänligt, men det bättrar sig väl med tiden.

Huru många liberale eller åt liberalismen lutande äro vi vid mötet? En ännu olöst fråga. Wahlström† själf, den praktiske mannen och tyste organisatören, vet det icke, men han är redan i verksamhet för att samla de få och spridda elementen. Han var uppe hos mig

* Professorn Claës Warholm i Lund var genom gifte med en fröken Rudenschiöld befryndad med Hedlunds familj.

** Th. Strömberg, sedermera biskop.

*** J. H. Holmqvist, prost i Qville, det schartauanska partiets ledare inom Göteborgs stift.

† J. G. Wahlström, bruksägaren, publicisten, historikern.

för en stund sedan. Jag har under dessa dagar haft många besök, men själf gjort inga. Jag har icke varit stämd för att söka upp bekantskaper. Emellertid har jag haft den stora glädjen att träffa min syster och hennes man och barn.*

Gud gifve nu, att jag må uthärda häruppe! Jag saknar dig, mer än jag vill tillstå för mig själf. Det förtröstansfulla och förtroendeväckande i ditt väsen och ditt umgänge har blifvit mig till dagligt behof. Likaså det systerliga omhuldandet från Stina och Emma. Är det af en kroppslig eller andlig orsak — jag vet det ej — men jag gripes någon gång dagligen, antingen jag är ensam eller i sällskap, af en tärande, nästan till kval gående känsla, *som jag aldrig erfar, när jag är ibland er*, men som helt säkert infinner sig, när jag är borta ifrån er. Förklare det den som kan!

Stockholm 7 sept. 1868.

Mina vedersakare på de teologiska fejdernas område hafva inväntat kyrkomötet för att publicera sina svar på min tredje upplaga af »Bibelns lära om Kristus». I går utdelades bland prenumeranterne inom kyrkomötet ett häfte af Teologisk Tidskrift, innehållande en häftig uppsats mot mig af doktor Landgren. I dag har biskop Beckman kommit med sitt genmäle till mig i särskild broschyr. Landgrens scriptum börjar argsint och slutar med — en ursäkt för det bittra skrifsättet. Jag hade knappt genomögnat hans opus, förrän jag gick till honom och i vänliga ordalag påpekade, att han skrifvit mindre honett. Han tycktes blifva något generad öfver denna min öppenhet, men fann sig snart och sade: »Jag beklagar, att

* Hedvig Clark, som vid denna tid vistades i Sverige med sin familj.

jag skrifvit ovettigt, jag har tyvärr icke Beckmans förmåga att skrifva humant.» Därefter gick jag, allt under sittande session, till Beckman, som emottog mig på det hjärtligaste och presenterade mig ett exemplar af sin broschyr, beklagande äfven han, att han på *ett* ställe varit bitter, hvilket jag fann mycket naturligt, då jag själf skrifvit i öfversittareton emot honom. Du behöfver endast se sid. 67 af hans afhandling, för att finna, att han velat göra mig rättvisa. Samtalet mellan honom och mig gjorde å ömse sidor godt; han förklarade, att han naturligtvis icke kan lämna den ståndpunkt, han med öfvertygelsens värma fasthåller, men att han tillika erkände, det mitt uppträdande på den kristologiska forskningens område bör ha verkat godt äfven för ortodoxien, som är alltför benägen att förgäta, att nya testamentet företrädesvis framhåller »herren och mästaren», icke »andra personen i gudomen».

Slutligen vill jag nämna, att jag tagit baron Hierta* vid hornen och förebrått honom den skamlösa tonen i »Väktaren». Jag gjorde det i allvarliga, humana ordalag och med den verkan, att han icke afgaf ett ord till försvar, utan medgaf förhållandet och lofvade att om möjligt lägga tyglar på hr Granlund.** Från Ribbing och Kolmodin kan jag hälsa dig. Ribbing*** är mycket vänlig; men icke vet jag rätt, hvar jag har honom. Biskop Bring och andra ha kommit till mig och betygat sitt vänliga sinnelag. General Björnstierna† var en af de förste som mellan fyra ögon lät mig förstå, att han står på min sida.

Efter utskottsvalen i dag uppsteg den fanatiske

* Friherre F. P. Hierta, Väktarens redaktör.

** Viktor Granlund, amanuens i riksarkivet — en flitig författare i Väktaren.

*** Sigurd Ribbing, professor i filosofi.

† C. L. M. Björnstierna, generalmajor.

prästen Falck från Skåne och föreslog, att alla mötets medlemmar skulle aflägga löfte på augsburgiska bekännelsen.* Ärkebiskopen genmälde, att denna begäran för att vinna afseende måtte framläggas i form af motion. Motionen kommer väl då om onsdag, då vi ha plenum. Om dess öde är svårt att förutsäga något. Det ligger i

BISKOP A. F. BECKMAN.

sakens natur, att jag i hvarje händelse icke aflägger något sådant löfte. Då motionen förekommer till slutbehandling, uppträder jag med en protest, om så behöfves.**

* Dr Falck föreslog, tydligen med syftning på V. R., att mötesmedlemmarne skulle förklara sig godkänna kyrkans lära sådan den är framställd i dess symboliska böcker.

** Dr Falck vidhöll ej förslaget, då det var ett program, ej en motion han ville förelägga mötet.

Stockholm d. 13 sept. 1868.

Broder Sven!

Nu har jag min motion färdig och skall i onsdagens plenum uppläsa den. Den utgår på afskaffandet af alla eder på bekännelsen, hvilka kyrkolagen föreskrifver, och deras ersättande med löften så formulerade, att den heliga skrifts uteslutande auktoritet i trossaker och de symboliska böckernas underordnade ställning tydligen framhållas.

Ack, om kyrkomötet ville taga slut i laga tid! Hvarje dag utöfver tiden blir mig en mycket lång dag. Efter mötet lägger jag teologien på minst ett år å sido och skall fröjda min själ med lustvandringar i fantasiens värld, som är skönare än självfva Friesens park — detta nämligen på lediga stunder. Sedan vill jag blifva en nyttig medarbetare i tidningen.

Sept. 28.

Just nu har jag kommit från kyrkomötets aftonplenum, där jag uppläst min motion, som härmed sändes dig. Att jag dröjt med motionens framlämnande tills nu, har haft det goda med sig, att den i stället för att remitteras till det högkonservativa kyrkolagsutskottet, som blifvit öfverhopadt med motioner, öfverlämnats till tillfälliga utskottet N:o 1, där Ribbing och Björck sitta, af hvilka bägge jag tror mig kunna hoppas kraftigt understöd. Ribbing har, hvad jag aldrig väntat, uppträdt — åtminstone till dato — på självständigt och frisinnadt sätt. Ännu visar sig det stora flertalet af prelaterne artige emot mig; vi få se, om det icke slår om nu sedan jag inlämnat min motion, som ju dock är hållen tämligen torr och lugn.

Det är tanken på er, innerligt kära vänner, som håller

mitt mod uppe och ger mig ett visst jämnmått i mitt sätt att vara, som vunnit åtskilliga af mina förra fiender och motståndare. Jag har efterhand gjort många bekantskaper, utan att själf inleda någon. General Björnstierna, Ekman, Kolmodin* m. fl., män af mycket olika åsikter, meddela sig icke så sällan med mig. I Kolmodin har jag, tror jag, nästan en uppriktig vän. I Ekman har jag funnit en genomhederlig, ytterst samvetsgrann man, för hvilken liberalismen är en religiös trosbekännelse.

I går var jag på en splendid middag hos Blanche med min förträfflige rådman Björck, Lars Hierta, kommendörkapten Adlersparre och biskop Sundberg. Hade mycket trefligt. Sundberg och jag trifdes godt under samma tak. Kommendörkapten Adlersparre var alldeles sådan jag väntade honom.»

Den motion Rydberg inlämnade rörde, som ofvan nämndt, *prästeden*. Den finnes intagen i hans skrifter (XIII: 223) och innehåller ett skarpt framhäfvande af den heliga skrifts auktoritet öfver de symboliska böckerna.

I viss mån utgör motionen ett sjäfförsvar gentemot beskyllningar, som i pressen och i klagomålen öfver hans val förekommit emot hans ståndpunkt såsom okristlig. Rydberg framhöll skriftprincipen såsom den lutherska reformationens främsta grundsats och anför konkordieformelns egna ord, att »symboler eller andra skrifter hafva icke makt att döma». Han ansåg den edliga förpliktelsen på bekännelsen visserligen innebära en förpliktelse på skriftprincipen, utan att bekännelsens detalj-

* Gustaf Ekman, brukspatron, representant för Karlstads stift. Kolmodin, ledamot af andra kammaren, representant för Gotlands stift.

bestämmelser fingo betraktas som ovillkorligt giltiga, dock vore det ett faktum, att många kyrkans medlemmar uppfattade ämbetsederna så och tillade de symboliska böckerna egenskapen af ofelbar läronorm, hvilket innebure ett tvång på vetenskap och ärlig öfvertygelse, men lämnade fritt fält åt tankelätja och hyckleri. Rydberg yrkade därför att kyrkomötet måtte begära afskaffande af ederna på de symboliska böckerna och deras ersättande med *löften*, hvari den heliga skrifts uteslutande auktoritet i kristliga frågor framhölles.

Faktiskt innebar Rydbergs motion ett proklamerande af bibelforskningens frihet oberoende af bekännelseskrifterna. Och diskussionen (den 2 oktober), i hvilken för motionen bl. a. uppträdde, utom Rydberg, rådman A. W. Björck och C. F. Bergstedt samt mot densamma bl. a. biskoparne Flensburg och Annerstedt samt grefve Henning Hamilton, bar därom till fylles vittne. Gifvetvis lyckades det icke motionären att samla mer än ett litet fåtal röster, 9 mot 37.

Emellertid timade en tilldragelse, som höll på att i någon mån skada Rydbergs ställning vid mötet och som väckte hans lifliga harm.

En af H.-T:s Stockholmskorrespondenter »Xy.» (A. L. Ericson) hade i ett bref till tidningen berört Rydbergs förhållande till sina motståndare å kyrkomötet och bl. a. på ett något indiskret sätt omnämnt, att Landgren skulle ha gifvit honom upprättelse för en för öfrigt alldeles obefogad beskyllning att ha falskt citerat Pascal; att Väktarens utgifvare för honom uttalat sin ledsnad öfver utfallet i tidningen o. s. v.

Icke utan skäl berörde detta Rydberg smärtsamt, enär man måste antaga, att ryktets källa ej vore någon annan än han själf, och uppgifterna dessutom voro oriktiga. Landgren hade t. ex. icke bedt honom om ursäkt för Pascal-frågan, utan för sitt »ovett».

I ett bref till Hedlund (18 sept.) utgjuter ock Rydberg sin harm öfver att denna korrespondens intagits, ty, skrifver han, »en bättre måttad dödsstöt emot den aktning som jag äfven af motståndare inom mötet lyckats förvärfva har aldrig blifvit riktad». Man måste ju antaga, att det vore han själf som varit ogrannlaga och till på köpet osann. Han hade dock endast begått den oförsiktigheten att för ett par personer, på hvilkas heder han litade, omtala samtalen mellan Landgren, Hierta och honom, men endast för att visa den försonliga stämning som rådde inom mötet. Det hade allra minst varit hans mening, att detta samtal skulle delgifvas allmänheten i Handelstidningen. Nu stode han som »en eländig kältring, ovärdig människors aktning».

Lyckligtvis lugnade honom Hedlund pr telegraf och Talis Qualis muntligen*. Den senare, som Rydberg besökt omedelbart efter det han läst uppsatsen i fråga, försäkrade, att den svårligen kunde kasta en skugga på hans heder, men däremot möjligen vore ägnad att framställa honom som en fåfäng

* Hedlund fick äfven anledning att i en uppsats i H.-T. rörande citatet ur Pascal (därvid det visades, att detta skett ur en annan upplaga än den Landgren kände, och att sålunda beskyllningen för falskt citat vore obefogad) meddela, att äfven Rydberg (liksom förut Landgren i Väktaren) protesterat mot uppgiften, att denne skulle bedt honom om ursäkt.

person. »Detta» — skrifver Rydberg — »lugnade mig betydligt, ty det senare alternativet är dock oändligt bättre än det förra. Jag tillbragte hela dagen med Talis Qualis samtalande i litterära ämnen och hade ganska angenäma timmar, efter hvilka jag kunde lägga mig att sofva lugnt.»

Kort därefter inträffade Rydbergs enda mera stridbara uppträdande på mötet. Det var den 23 september. Frågan gällde bibelkommissionens förslag till öfversättning af nya testamentet, rörande hvilket de prästerliga ledamöterna afgifvit ett uttalande. Från lekmannahåll önskade man nedsättande af ett utskott för sakens beredning, under det man å andra sidan ville hafva ärendet afgjordt så hastigt och fåordigt som möjligt. Man tycktes — för att begagna Rydbergs egna ord i en uppsats från 1872 (Saml. Skrifter XII: 260) — vilja förekomma vidrörandet af vissa ömtåliga punkter, och med 34 röster mot 20 afböjdes särskild beredning. Frågan måste alltså omedelbart upptagas, och »öfverläggningen blef» — skref Rydberg — »ehuru brådkommen dock följdrik». Det var han som inledde debatten och riktade ett skarpt anförande mot att bibelkommissionen låtit de bekanta understuckna orden i Joh. 5: 7, 8: »Tre äro de som vittna» kvarstå, om ock med särskild beteckning inom ett slags kommata, »ehuru de voro en af de djupaste och öppendagligaste förfalskningar, som någonsin insmugit sig i den heliga skrift».

Han erinrade, att Bunsen förklarat det vara en skam och nesa för församlingen, att språket kvarstode, att Tischendorf yttrat, att det vittnade om förakt för de af de

helige författarne öfverlämnade sanningarne. Rydberg sade sig ej vilja mot bibelkommissionens förfarande att låta det oäkta stället kvarstå uppträda med ord, som en upprörd sanningskänsla kunde ingifva honom och som måhända för bjärt skulle afsticka mot det lugn, hvilket borde utmärka kyrkomötets förhandlingar, men han kunde däremot icke afstå från att uttala den djupa sorg och grämelse många den svenska kyrkans medlemmar kände öfver att hennes målsmän, som ju äfven skulle vara sanningens, kunnat dröja med att lämna ur händerna ett vapen, som icke vore sanningens.

Detta anförande framkallade en liflig debatt. De närvarande af bibelkommissionens ledamöter sträckte vapen. Domprosten Torén svarade å egna och Melins vägnar, att det vore mot deras vilja som de klandrade orden fått kvarstå, och förklarade, att de insmugit sig genom ett fel af den aflidne ledamot (Knös), som haft denna del sig anförtrodd, »stundom slumrade den gode Homerus»; ärkebiskop Reuterdahl medgaf, att stället borde utmönstras, men det vore ju ock satt inom klammer, och det vore ännu antaget öfver hela kristenheten. Prof. Warholm uttalade sig i sak i samma riktning. »Stället vore oäkta», det medgåfve han villigt; men han tillfogade till detta medgifvande ett mycket starkt angrepp på Rydbergs uttalande och sökte urskulda bibelkommissionen, som genom klandret velat bereda allmänheten på att stället i framtiden kunde blifva uteslutet. Prof. Malmström kunde ej förstå, huru man efter att ha erkänt, att versen vore interpolerad, i alla fall kunde försvara att låta den kvarstå; sanningen borde gå framför allt.

Prof. Ribbing tillrättavisade Warholm för dennes utfall mot Rydberg. Biskop Beckman framhöll skillnaden mellan att som vetenskapsman finna ett ställe oäkta och att våga utesluta det ur kyrkobibeln. Bland andra talare uppträdde rådman Björck direkt till försvar för »sin granne till vänster» (Rydberg), som under tiden aflägsnat sig, och påvisade, att man låtit honom säga hvad han icke sagt.

Huru som helst, synes Rydbergs uppträdande i denna fråga hafva varit den påle, som slutgiltigt utdref det tvifvelaktiga stället ur bibelöfversättningen.* Ty trots hvad som talades om hänsyn till

* Detta framhålles ock med mycken skärpa af en senkommen försvarare af det uteslutna stället, komminister Lars Norborg, hvars 1898 utgifna skrift: »*Är det fullkomligt säkert att 1 Joh.: 5, 7, är oäkta?*» visar, att den teologiska bitterheten mot Viktor Rydberg icke fullständigt slocknat med hans bortgång. Han skrifver:

»Aktuellt intresse erhöll denna fråga hos oss först 1868 genom V. Rydbergs uppträdande vid det då församlade kyrkomötet, i hvilket han till stor öfverraskning blifvit såsom ledamot insatt af en af Sveriges kyrkligaste valkretsar och vid hvilket han under mycket lärda later och med stor tvärsäkerhet gjorde ett nummer af att bibelkommissionen bibehållit detta ställe, ehuru inom parentes, i den vid denna tid utgifna proföfversättningen. Redan förut hade samme man, i den allt igenom negativa tendensskriften: Bibelns lära om Kristus, användt mycken möda på att bevisa detta ställes oäkthet. Detta hade man likväl då från kyrkans sida icke brytt sig om (?). Ett arbete sådant som det nämnda kunde man också saklöst lämna åsido.

En större effekt synes det hafva gjort, när mannen i fråga fick tillfälle att muntligen träda fram inför svenska kyrkans representation. Det gör ett verkligen tragiskt intryck att i mötets förhandlingar läsa å ena sidan den snillrike och på åtskilliga andra områden lärde mannens tarfliga, men med rätt stor bitterhet framförda angrepp och å andra sidan det om öfverraskning, undfallenhet och oskicklighet vittnande svar, som kyrkans fäder denna gång afgåfvo.

Så mycket uträttade också V. Rydberg med sitt både ytliga och pretentiösa anförande, att dödsdomen öfver vårt språk

församlingens vanor och att öfversättare ej borde fullständigt utesluta stycket ur texten, är stället i de följande förslagen till öfversättningen utelämnadt.

Rydberg skildrar själf debatten i följande bref till Hedlund:

»24 september 1868.

Uppe på kyrkomötet finner jag mig ganska väl och — än en gång sagdt — jag omfattas med en verklig, alldeles omisskännlig vänskap och välvilja af motståndare och anhängare, och dessa känslor synas alldeles icke hafva afsvalnat, sedan jag i går förmiddags för första gången tog mod till mig och uppträdde med ett tal,

kom till stånd. Ansvaret därför hvilar dock såsom alltid i första hand på kyrkans egne, hvilka här läto skrämma sig af ett ofantligt sabelskrammel och utan tillräcklig utredning och utan fulla skäl läto förmå sig till ett steg, hvarigenom de blott gått otrons ärenden. Stället uteslöts i de härefter utkomna prof-öfversättningarna och igenfinnes följaktligen icke i vår preliminärt antagna öfversättning af nya testamentet; och häremot har kyrkans representation hittills ingenting haft att invända. *Uppslaget härtill gafs af V. Rydberg; den förödmjukelsen kan icke aftvås.* En rationalist skulle alltså äfven här göra det, och det en, som, hvilken framstående plats han än i vissa andra afseenden intog, likväl var, hvad man icke kan förebrå Semler, en främling äfven på själfva den teologiska kunskapens område. (?) Det är alltså det djupt tragiska i hela denna fråga, att stället har blifvit aflägsnadt icke genom kyrkans män, därigenom att de efter en noggrann pröfning för sanningens skull i Herrans fruktan och i nitälskan för Guds ords bevarande i oförfalskadt skick måst besluta sig därför, utan detta har skett alldeles i onödan och fullkomligt i otid genom påverkan från deras sida, hvilka, huru mycket de ock pläga tala om sanningen, som måste sättas före allt, dock på flere andra sätt bevisat sig såsom motståndare just till den sanning, som innehålles i det ord man här velat borttaga, och städse i många stycken ådagalägga, att de äro ledda af en helt annan makt än kärlekens och sanningens Ande och hafva helt andra syften än de som verka inom kärlekens och sanningens rike, helt annat mål för sin verksamhet än det, som ensamt afser att främja Guds ära.»

som lade kännbara fingrar på ett af kyrkans rötsår. Jag lagade så, att jag fick börja diskussionen, för att leda den in i rätta fåran. Mina ord åhördes med uppmärksamhet och ledde till en väldig debatt. I mitt eget tycke förenade jag skonslöst allvar med hofsamhet i formen, och när jag slutat, var det flere ledamöter, som tackade mig både för det ena och det andra. Den omedelbara verkan blef, att det angripna bibelställets falskhet erkändes och att två af bibelkommissionens ledamöter, den ädle, varme, men alltför mycket predikande Torén samt ärkepappa, förklarade, att de hade ingen skuld i saken — skulden sköts med rätta på den bortgångne Knös — och att bestämda löften gåfvos om förfalskningens utstrykande. Men därefter kom Warholm med ett föredrag, som först och främst sökte ursäkta kommissionens förfarande på det sätt, att motgrunderna för det anfäktade stället framdrogos — och därvid fick jag till lifs i förnyad och betydligt försämrad upplaga de Wieselgrenska argumenterna, denna gång blandade med rent af falska uppgifter, vittnande om mannens okunnighet i ämnet. Vidare var talet späckadt med tämligen arga utfall emot mitt tal. »Jag kastar beskyllningen tillbaka på den föregående talarens hufvud» och slika uttryck fick man här höra. Jag blossade ett ögonblick upp och ämnade svara på ett för Warholms professorliga reputation kännbart sätt, men jag öfvervann frestelsen, och för att icke ånyo råka ut för den, lämnade jag salen och gjorde en lång promenad ut till Djurgården, öfverlämnande diskussionens fortgång i milda nornors händer. Och så uppträdde prof. Ribbing och tillrättavisade Warholm ganska skarpt för hans obehöriga utfall emot mig, påminnande honom om Brings predikan vid mötets öppnande beträffande »det fridens och försonlighetens band» som kan

och bör ena äfven olika tänkande. Och så kom rådman Björck, förklarande, att Warholm missförstått mitt tal från början till slut. Förvånande var det ock att höra, huru han hade uppfattat det, och huru han lagt mig i munnen ord, som jag icke sagt. Han har dock sin plats närmast framför mig. När jag återvändt till sessionssalen, förklarade mig prof. Cornelius* enskildt, att Warholms sätt att uppträda väckt allmän indignation, och detsamma fick jag höra från flere håll. Själf kände jag ingen harm, blott lust att försvara mig. Och om aftonen var förhållandet mellan Warholm och mig lika godt som om han aldrig uppträdt emot mig. Han är en *god man*, men litet fanatisk och något trång. Så betrakta honom ock kamraterne. Diskussionen bevistades, mig ovetande, af flere mina bekanta, bland hvilka några damer. Om aftonen kom till professor Ribbing ett telegram så lydande: »Tretioåtta Vermlands landstingsmän tacka dig och Viktor Rydberg för edra motioner. Jakob Geijer».

In summa: Jag känner mig tacksam mot försynen för den godhet jag rönt här uppe, äfven af dem från hvilka jag minst väntat det. Undantagandes den lilla Warholmska episoden och Xy:s korrespondens har intet inträffat, som kunnat fresta ett lättrördt lynne, men mycket händt, som för hela lifvet bör gifva mig en glad och god uppfattning af människorna. Däruppe i sessionssalen kan det inträffa, att, medan jag sitter och samspråkar med biskop Beckman, kommer Waldenström** och bjuder mig snus — samme Waldenström, som någon tid före kyrkomötets öppnande menade, att jag borde utvoteras

* Cornelius' vänlighet måste särskildt hafva gjort ett godt intryck på Rydberg, då denne ju farit ganska omildt fram just mot honom.

** P. P. Waldenström, lektor, lekmannaombud.

som hedning. Själfve doktor Rundgren* har genom Bergstedt lagat, att vi blefvo presenterade för hvarandra. Med Sundberg** har jag i dag spisat middag hos Hierta; vid den förra middagen sade han sig vara god protestant; i dag sade han sig vara god demokrat, fast »demokratien behöfde uppfostras och borde röna motstånd på hvarje steg på sin väg, för att därigenom bli förbättrad». Nog ligger det någon sanning i det.

Men bort nu från dessa ämnen! För att glömma dem behöfver jag endast se en klar sol, belysande en vacker tafla. Och det får jag ofta se häruppe. Jag vandrade i går ut till Djurgården och stod väl en fjärdedels timme på bron, som leder öfver Djurgårdsbrunnsviken, försänkt i betraktelse af de sköna vyerna till höger och vänster. Staden med sina spiror å ena sidan, Brunnsviken, slingrande mellan lummiga stränder, å den andra. Och då vaknade med förnyad styrka min längtan att ändtligen komma ifrån de teologiska historierna för att på fristunder få uppfriska mig i fantasiens värld.»

En ännu lefvande medlem af det första kyrkomötet har omtalat för mig, att Rydbergs sätt att lämna sammanträdet väckte någon undran. Endast få torde ha förstått, att det skedde af farhåga att ej kunna betvinga sin hetsighet. Rydberg har syftat på sitt eget lynne, då han låter mäster Gudmund i Vapensmeden säga: »I veten kanske icke, att jag är en mycket häftig man, som naturen förnekat tålamod, och jag mäktar icke bekämpa häftigheten».

* C. H. Rundgren, då kyrkoherde i Norrköping, sedermera biskop.

** A. N. Sundberg, då biskop i Karlstad.

Denna händelse torde gifvit anledning till att en skämttidning liknade honom vid »Merrimac — god anfallsbräcka, svag i försvaret». Egentlig debattör i en offentlig församling var Rydberg nämligen icke. Utom vid detta tillfälle och vid försvaret af sin prästedsmotion yttrade han sig under kyrkomötet blott en tredje gång, nämligen med anledning af biskop Björcks förslag om inskränkning i skarpskyttekårernas vapenöfningar om söndagarne, hvilket utskottet så till vida förordat, att det yrkade, att öfningarna icke måtte anställas söndagsförmiddagarne.

Författaren till »Huru kan Sverige bevara sin själfständighet?» framhöll med värme skarpskytterörelsens ädla syfte. De frivillige, som under sex dagar i veckan måste arbeta för sitt och de sinas uppehälle, voro satta i den hårda nödvändigheten att till sina vapenöfningar använda söndagen; men bön och psalmsång — någon gång äfven predikan — hade varit förenade med öfningarna, och gudstjänsten skilde sig alltså blott i afseende å tidslängd från den öfriga församlingens. Motionen vore emellertid riktad emot vapenöfningarna på söndagen, en formalistisk uppfattning af sabbatens helgd, hvilken Luther, ja, äfven Kristus underkände. Talaren erinrade om de välbekanta orden: »Därför är det lofligt att göra godt på sabbaten», och godt måtte det väl vara att bereda sig att värja sitt land. Det frivilliga försvaret skulle få en dödsstöt, om motionärens och utskottets förslag vunne framgång. En egendomlig företeelse vore, att prästerskapet i vårt land uppträdde mot nästan alla tidsandans sträfvanden, ej blott omogna och oriktiga, utan ock de erkännansvärda. Talaren hoppades, att den tid ej måtte vara

aflägsen, då prästerskapet i stället lade välsignande händer på folkens civilisatoriska sträfvanden.

Efter detta Rydbergs anförande uppstod en längre debatt, som resulterade i att kyrkomötet biföll ett förslag af Henning Hamilton, att anhålla, det vapenöfningar icke finge anställas på tider å sön- och helgdagar, då allmän gudstjänst hölles i församlingen.

Rydbergs sista bref från kyrkomötet är dagtecknadt den 5 oktober.

»Käre broder Sven!

Nu längtar jag på skarpa allvaret tillbaka till mina tysta rum N:o 12 Östra Hamngatan, och jag hade hoppats att dagen efter kyrkomötets slut sitta i kupén och räkna de tillryggalagda milen och timmarne. Men jag är tvungen att om torsdag förmiddag resa till Upsala, dit jag i går kväll fick tvenne inbjudningar, den ena från prof. Almén* och hans svärfar gubben Fries, den andra i telegram från åtta yngre lärare och kuratorer, som inbjudit mig till en enkel festlighet om torsdag eller fredag.

Rådman Björck har under hela kyrkomötet varit öfver all beskrifning vänlig och treflig i sitt förhållande till mig. Så äfven Ribbing — hvilket jag ingalunda väntat. Alltsomoftast har han tagit mig i famn och kringklappat mig, och när jag nödgats uppträda som talare, var det han som ingöt mig den grad af självtillit som därtill behöfdes. Äfven af professor Malmström har jag det angenämaste minne. När han uppträdt som talare, har han understödt mig och, oss emellan sagdt, vid voteringarna har han alltid varit på min sida. Ett rykte går, att han skall blifva ecklesiastikminister. Det

* August Almén, sedermera generaldirektör.

vore dock en bra karl på den platsen.* Den vänskap, han visade mig, behagade mig desto mera som vi på uppresan till Stockholm, då vi å ömse sidor icke visste hvem den andre var, kommo i en ordväxling beträffande rökning i kupén. Ordväxlingen uppkom af ett missförstånd från hans sida. Jag replikerade honom väl icke häftigt, men i en snäsigt tillrättavisande ton. Han hade sin fru med sig, och unge studenter fingo bevittna uppträdet, som därigenom blef förargligare. Men intet ondt kom därutaf, och sålunda blef det ett godt slut på den historien — den enda under hela tiden hvarunder jag ådagalagt dåligt humör. Själfva Stina skall, som jag hoppas, erkänna, att jag å kyrkomötet uppträdt med moderation och visat mig som en hygglig karl. Det påstå till och med mina argaste motståndare, så nog bör hon kunna instämma. Säg henne äfven, att min snusdosa varit mig en god talisman. När jag sett på den och tagit mig en pris, har jag hågkommit edra förmaningar. En gång har dosan varit borta, och då inträffade en liten förargelse. Man kan blifva vidskeplig för mindre. »Huru kan man vara villfarande, när man till och med på sin snusdosa har en anvisning på den rätta vägen?» frågade mig en ledamot af kyrkomötet, när han såg kompassen på dosans lock.

I dag har kyrkomötet middag på Fenix för gubben Reuterdahl. Jag har tecknat mig på listan och får väl gå dit, helst jag vet, att några af prelaterne vilja se mig där.»

Af detta bref framgår, att vistelsen vid kyrkomötet och samvaron med meningsfränder där gjort på Rydberg ett angenämt slutintryck. Äfven af motståndarne bevarade han ett vänligt minne. I

* Den spådomen gick först ett årtionde senare i uppfyllelse.

ett bref till Borchsenius, som begärt en del upplysningar härom, skref han i oktober 1875:

»Vid kyrkomötet sammanträffade jag med min hufvudmotståndare biskop Beckman, och han var nästan den förste att räcka mig handen till vänskap. Mötets ordförande ärkebiskop Reuterdahl begagnade den festmåltid, hvarmed mötet afslöts, för att gifva mig ett personligt bevis på sin aktning. Med undantag af några få fanatici, som under de första dagarna gjorde ett misslyckadt försök att få mig utesluten från mötet och min fullmakt kasserad, uppförde sig samtlige högre och lägre prästmän på det mest gentlemanlika sätt mot mig, och det dröjde icke länge innan äfven fanatikerne kommo till mig och tryckte mina händer.»

Festen i Upsala.

Vistelsen vid kyrkomötet fick ett angenämt efterspel. Som af ett nyss anfördt bref framgår var Rydberg inbjuden till Upsala för att där emottaga en hyllning. Festen för honom, som bevistades af omkring 150 personer, hölls å Upsala Gille den 8 oktober. Redogörelsen för därvid hållna tal samt reciterade verser fylla ett helt bihang i Upsala-Posten. Den som å ungdomens vägnar hälsade Rydberg var den då 25-årige filosofie doktorn, sedermera docenten *Herman Solander*, en af de yngre boströmianerne, en filosofiskt och ästetiskt bildad man med rik begåfning (slutligen rektor i Hernösand samt 1882 död i följd af olyckshändelse).

I sitt tal hälsade han Rydberg såsom den fria religionsforskningens förkämpe; öfver allt inom Sveriges

landamären vore hans namn kändt och älskadt, men ingenstädes hade man följt hans verksamhet med lifligare sympatier än vid Upsala högskola, hvadan ungdomen gripit tillfället att visa honom sitt deltagande, sin beundran och sin tacksamhet.

»Den rena och ädla form, som smyckar edra skrifter och röjer, att de alla äro barn af Den siste Athenarens diktare, har beredt oss högtider af ädelt nöje, på samma gång som resultaten af edra djupa och skarpsinniga forskningar varit för mången af oss ledande stjärnor, som visat honom den rätta kosan mellan motsägelserna och tvifvelsmålen. Men framför allt tacka vi eder för den härliga föresyn ni gifvit oss af mod och fasthet i striden mot fördom och mörker, af nit och kärlek till ljus och sanning. När vi sett på detta mod och denna kärlek, hafva vi ofta sagt oss emellan: sådane måste de män vara, som skola bereda och plöja den jord, ur hvilken en ny uppfattning af kristendomen en gång skall uppspira, fri från det hedniska smink, som grekiske och romerske kyrkofäder lagt öfver vår gudaläras rena drag.»

Rydberg svarade på skålen med ett tal, hvars allmänna gång, enligt Upsala-Posten, var följande:

Han kunde icke missförstå den i skålen för honom uttryckta välviljan. Om han ock ej kunde neka sig den tillfredsställelsen att hoppas, det denna välvilja jämväl i någon mån hade sin grund i öfverensstämmelse i åsikter rörande de frågor, åt hvilka han ägnat sina krafter, vore det dock honom ännu kärare att tro, att denna välvilja härledde sig däraf att man i hans sträfvanden såge ett godt uppsåt, ett sedligt allvar. Ju längre man lefde, desto bättre lärde man sig inse, att resultaten af ens verksamhet ej vore något, hvaraf man kunde berömma sig, och att

tillfredsställelsen med ens arbete vore att finna däri, att man allvarligt velat och efter bästa förmåga sträfvat att uppfylla hvad man känt vara sin plikt. Man lärde sig därmed att ej högt uppskatta sina egna krafter, men att däremot sätta målet högt; man lärde sig resignation. Denna behöfde icke ynglingen, och hon vore för honom till och med frånstötande; men för mannen vore hon en vän, till hvilken han kunde luta sitt hufvud, ett himmelskt manna, som skänkte honom vederkvickelse och kraft. Detta, då hon, såsom resignationens sanna natur fordrar, vore förenad med kärlek till, tro på och hopp om sanningens seger. Skulle denna kärlek mattas, denna tro slappas, detta hopp blekna, det funnes då en tröst och upprätthållelse i medmänniskors uppmuntrande tillgifvenhet, af den art, hvarpå talaren i afton rönt ett för honom så dyrbart vedermäle af män, som invigt sig åt sanningens tjänst och segervinningar, och af ynglingar, af desse män för detta heliga värf inspirerade och fostrade. En sådan stund, som denna vore för talaren, komme oförväntadt, och blott en gång, hon återvände aldrig, men stode fast som en aldrig bleknande ljuspunkt i hans lif.

Flere andra tal höllos: af docenten Engstrand (sedermera kyrkoherde), kandidaten Centerwall (nu rektor), professor Svedelius, som föreslog hedersgästens skål, med betygande af sin aktning för hans skarpsinne, kunskaper och karakter, oaktadt han icke delade hans åsikter, professor Fritiof Holmgren och flere.

Dagen efter tog Rydberg inträde i den upsaliensiska studentorden S. H. T., där han bl. a. hylllades af *Måns Hultin* (»Måns Månsson») med en dikt, hvari det hette:

»Okonstladt som alltid vårt glada lag
har bjudit till hjärtlig fest
en sanningens kämpe hit i dag:
välkommen, berömde gäst!
Fast du först nu passerar vår dörr,
har ryktet om dig varit här förr,
och sitt nu med ditt vigda bloss
att älska och kämpa bland oss.

— — — — — — — — — — — —

När trött du dig kämpat mot fördoms makt,
din hvilostad här du har.
Här skola vi smycka med rosors prakt
de skråmor som törnet skar;
ty glädjens barn, fast fullt af respekt,
vill svalka pannan ljuft med sin fläkt
och tror sig liksom veta bot
för taggen i lejonets fot.»

Carl August Rydberg skref om Upsalafesten till Hedlund:

»Festtillställningen i Upsala har väckt den största uppmärksamhet och hos Viktors många vänner den största glädje. De anse tillställningen, just därför att den ägde rum af så många och framstående medlemmar af Sveriges förnämsta lärosäte, såsom en i högsta grad betydelsefull opinionsyttring, som bådar godt för framtiden.»

Beröringen med den upsaliensiska ungdomen, hvars ypperste representanter hyllade honom såsom sin fanbärare, utgjorde för Rydberg en uppmuntran, hvaraf han väl var i behof. Han, den ensamme,

som varit så nära förtviflan och som trott sig misskänd och förkastad, fann sig buren på sympatiernas våg af en frisinnad, varmhjärtad ungdom, och hans sinne vann häraf en hälsosam föryngring.

»Denna fest» — skrifver han i bref till Borchsenius oktober 1875 — »bar ej karakteren af en meningsyttring särskildt med anledning af kyrkomötet, utan mer af en vänlig gärd åt mina vetenskapliga och litterära arbeten. Den lefver mig af flere anledningar i kärt minne. Jag var den tiden på grund af personliga tilldragelser, som ingrepo i mitt själslif, mycket nedtryckt och hade ej under ett års tid satt pennan på papperet, men jag gjorde då i Upsala en bekantskap*, som återupplifvade mig till verksamhet.»

Upsala var honom från det ögonblicket kärt. Här skulle han ock efter nio år mottaga sin hedersdoktorskrans, hvilken han gäldade med sin kanske skönaste dikt, Jubelfestkantaten.

* Härmed åsyftas icke någon bestämd person, utan själfva samhället Upsala. — Uttrycket att han »på ett år ej satt pennan på papperet» får uppfattas med tillägget: till mera själfständigt författarskap. I tidningen hade han ju dagligen arbetat.

VII.

RIKSDAGSTIDEN 1870—72. JOURNALISTISK GLANSPERIOD 1869—1875.

Valet. Riksdagen 1870. Rydberg och Karl XV.

När Göteborgs stads valmän år 1869 skulle utse riksdagsmän för andra valperioden under det nya riksdagsskicket, voro till de fem platser, som efter Majornas införlifvande tillkommo staden, tre af de äldre riksdagsmännen för Göteborgs stad och Säfvedals härad villige mottaga återval, men de två återstående, A. W. Björck och S. A. Hedlund, hade undanbedt sig ifrågakomma.

Från det läger inom samhället, som representerade »det kommunala missnöjet» och som uppträdde under ett slags liberal förklädnad, yrkades främst på valet af lektor F. T. Blomstrand, hvilken understöddes af skyddstullarnas och skråväsendets vänner bland handtverkarne, samt professor v. Schoultz. De »ledande» inom samhället ville åter framför allt undvika Blomstrands val och sökte efter ett liberalt namn med klang för att utestänga honom. Så föll tanken på Viktor Rydberg.

Vid valmötet den 30 augusti föreslogs Rydberg af en man, som till hela sitt åskådningssätt torde varit hans raka motsats, den bekante financieren D. O. Francke. Själf var han ej närvarande, enär han vistades i skärgården. Hedlund meddelade emellertid, att då kandidaturen nämnts för Rydberg, hade

denne blifvit öfverraskad och ansett sig — en studiernas och idéernas man — föga lämplig för representantkallet, men han hade förklarat sig villig mottaga förtroendet, om det erbjödes honom.

I Göteborgsposten och Handelstidningen omtalades Rydbergs kandidatur sympatiskt; i Förposten — Blomstrands blad — motarbetades hans val, och denna tidning framhöll, att Rydberg vore »liknöjd om det påtrugade förtroendet» och att »studerkammaren säkert vore honom kärare än Andra kammaren».*

Riksdagsmannavalet utföll så, att Rydberg valdes, den femte i ordningen, med 615 röster. Närmast kommo v. Schoultz med 404 och Blomstrand med 360.

Förposten hade nog rätt däri att Rydberg ej med synnerlig glädje gick till representantkallet. Han kände med sig, att han ej var debattör i en större församling, och att han måste göra våld på sig för att följa med alla de detalj-spörsmål som i riksdagen förekommo.

Till vännerna i hemmet skrifver han strax efter ankomsten till hufvudstaden, en söndagseftermiddag i januari 1870:

»I går afton skref jag till er och ref sönder brefvet i dag på morgonen, ty det vittnade något för mycket om

* Samtidigt skref en penna, som eljes arbetade i Förposten, till Fäderneslandet och liknade Rydberg i Hedlunds närhet vid S:t Leon i komedien »Jovial», vid det tillfälle, då denne har om benet en kedja, hvars andra ända fasthålles af den under bordet gömde stadstjänaren. Går han för långt framåt, drages han tillbaka; länkarne i den kedja, som bunde V. R. vid Hedlund, vore tacksamhetens och vänskapens. Någon »omstörtningsman» blefve han icke. Därtill hade han för länge gått i Hedlundska försiktighetsskolan.

hemsjuka, och det slutade med en fråga, som jag här upprepar: huru skall det gå mig under dessa fyra långa månader?

Min riksdagsverksamhet kommer att inskränka sig till följande: 1) att vara på min bänk, 2) att tala någon gång, då en sak som värmer mig förekommer. Hvad jag önskar mig tillbaka till mina rum, till Svens arbetsrum, där han med pipan i mun skrifver sina artiklar, och till öfra våningen, där jag under vanliga förhållanden om kvällen hämtade lust och mod till följande dags arbete!»

Saknaden var för öfrigt ömsesidig. Den 19 januari heter det i ett bref från Hedlund till Rydberg:

»Ännu har jag ej förlikt mig med den tanken, att du, när jag kommer ned på byrån, icke dväljes i rummet innanför. Så har frågan: 'Huru mår skalden i dag?' flere gånger sväfvat på mina läppar. Men dörren har varit stängd och rummen tomma. Och tomt käns det vid mer än ett tillfälle att icke få se dig. Bultningarna i golfvet besvaras ej mer af de kända snytningarna.»

Den 22 januari 1870 skrifver Rydberg till svar:

»Inom kammaren har jag redan gjort tämligen många bekantskaper och har emottagits med en välvilja, för hvilken jag känner mig tacksam mot vår Herre. Så snart jag hunnit arbeta mig ur den där hemsjukan, af hvilken jag allt emellanåt får små anfall — 'espèce d'apoplexie du cœur à laquelle sont particulièrement sujets les malheureux, qui vivent solitaires' — skall jag gripa mig an med 'Ett och annat'.*

* En serie artiklar — krönikor — som V. R. den tiden skref i Handelstidningen.

— — Bland personer här, med hvilka jag kommit att göra bekantskap, är en legationssekreterare, baron Th. von Bunsen, son af den store Bunsen och, liksom han, filolog och varm anhängare af frihetsidéernas seger.» *

Rydberg var vid sin ankomst till riksdagen allt annat än landtmannavänlig. Under landtmannapartiets första tid hade han sett det med oblida ögon och skref t. ex. i februari 1868 till Hedlund, att »riksdagen på afstånd icke företedde någon uppbygglig anblick». Det framstående draget i densamma syntes vara »den verksamhet, som det ömkliga landtmannapartiet ådagalägger i egenskapen af att vara ett bolag för ömsesidigt frampuffande».

Föga annorlunda betraktade han partiet i början af 1870. Man väntade hans anslutning till den nybildade vänstern, »de nyliberale». Brodern Carl skref till honom, att »den enda glädjande företeelsen vore, att början till en partibildning efter politiska åsikter ägt rum genom bildandet af det radikala partiet eller vänstern. Måtte denna fraktion blifva kammarens salt!»

Det var ock detta partis sammanträde Rydberg först besökte. Men han trifdes där icke, och betecknande för hans dåtida ståndpunkt var, att vänstern ej syntes honom taga nog starkt afstånd från landtmannapartiet.

Under första riksdagen slöt han sig närmast till intelligenspartiet, för att år 1871 — förnämligast på grund af försvarsfrågan — närma sig landtmannapartiet, samtidigt med att flere af detta partis

* D:r Theodor von Bunsen, den femte af Bunsens rikt begåfvade söner, var denna tid preussisk legationssekreterare i Stockholm

egna medlemmar trädde ur partiet. Hans bref från denna tid lämna upplysning om hans hållning.

Den 1 Februari 1870 skrifver han till Hedlund:

»Bergström * talar ofta om dig med en väns tillgifvenhet. Jag har i den store, dryge assessorn funnit en man, som jag högaktar och med hvilken jag trifves mycket väl. Frukta icke, att jag råkar i dåligt sällskap och sällar mig till ett kotteri, som ej kan göra anspråk på nationens aktning! Inbjuden till den s. k. vänsterns första möte, gick jag dit, helst mina vänner Nordenskiöld och Gumælius anmodat mig därom. Första intrycket af de där samlade var mig emellertid icke behagligt. Gubben Uhr presiderade, Mankell inledde debatten. Frågan var att uppsätta en egen utskottslista, skild både från landtmannapartiets och 'intelligensens'. För min del uttalade jag då den åsikt, att om en vänstergrupp nödvändigt skall bildas, dess uppgift måste vara dels att kämpa mot landtmannapartiet, som representerar den själfviska konservatismen och hvars föreningsband äro de lokala intressena och den personliga småäregirigheten, dels att något skarpare än intelligenspartiet betona de liberala idéerna, men att i det hela strida vid detta partis sida och särskildt i den föreliggande frågan lägga dess lista till grund för vår egen och endast utesluta sådana namn, som bestämdt maskerade protektionism, högkyrklighet och korruption. Mot mig uppträdde då X. **, förklarande, att intelligenspartiet utgöres af idel 'brackor' och att landtmannapartiet är mer liberalt än det förra, hvadan man borde sluta sig till det senare. Jag frågade då X.,

* P. A. Bergström, då assessor, sedermera statsråd, utpräglad »intelligensare».

** Namn på en ännu lefvande person.

om icke protektionism och fientlighet mot icke-lutherske trosbekännares likställighet voro yttringar af konservatism och om icke dessa yttringar företrädesvis tillhörde landtmannapartiet. Han blef mig svaret skyldig och föll städse undan, då jag gjorde någon anmärkning i afseende på listans uppsättning. Denna blef ungefär sådan jag föreslog henne, och när hon var uppsatt, aflägsnade jag mig, emedan jag icke var road af att deltaga i den därpå följande supén. Men — hast Du mir gesehen? — när listan följande dag utdelades i kammaren, var hon en helt annan, och man hade återinsatt de namn, man förut på de af mig anförda skäl uteslutit. Detta fägnade mig, ty jag fick därigenom anledning att bryta med ett kotteri, som alldeles icke lider af grundsatser, utan till stor del består af malcontenter och ärelystne, som vilja gå och gälla för partichefer. Man sökte i går öfvertala mig att besöka ett nytt sammanträde af detta kotteri, som seglar under den falska flaggan af en 'vänster', men jag nekade bestämdt. Tilläggas bör, att Jöns Pehrsson var med i samlingen.

I stället bevistade jag i går afton å Hôtel du Nord intelligenspartiets första möte, vid hvilket några och fyrtio personer voro närvarande, bland dem Gripenstedt, Asker, Bergström o. s. v. Detta gjorde ett helt annat och bättre intryck på mig. Å kvasivänsterns möte hade man föreslagit mig till medlem af konstitutionsutskottet, hvilket löjliga anbud jag tillbakavisade — löjligt, ty jag är nykomling och föga hemma i riksdagsfrågorna. Här åter föreslogs jag till medlem i partiets kommitté för uppsättning af listan för de tillfälliga utskotten, men afslog äfven detta på grund af bristande personkännedom.

Geijers fredsmotion förekommer först längre fram under riksdagens lopp, ty den behöfver vara väl förspänd,

för att ej bli föremål för dumhetens grin. Han tackar dig för de skickade böckerna.

Jag trifs nu rätt bra i Stockholm, ehuru jag känner mig något nedtyngd af mina riksdagsmannaplikter och min oförmåga att uppbära dem. Jag behöfver ett år på mig för att bli van vid riksdagsluften.»

Den 1 februari hade Carl Rydberg skrifvit och klagat, att brodern ej motsvarat förväntningarna i valorten, genom att icke väcka någon motion. »Skulle något ej komma från dig, torde säkert mängden af dina vänner få den oriktiga föreställningen, att du ej bort ryckas från skrifbordet till praktiska värf.»

Härom skrifver Viktor Rydberg till Hedlund:

»Om jag icke nu för tiden vore vid ett så friskt lynne, skulle det förarga mig, att man fordrar, att jag vid riksdagen skall uppträda med éclat. Min bror Carl skrifver å egna och till hälften å dina vägnar, att mina kommittenter väntat en motion af mig. För min del tycker jag, det länder riksdagsmännen af år 1870 till berömmelse, att motionsfloden ej är så stor som förr; nykomlingar böra föregå med godt exempel på försakelse af den lättförvärfvade ära, som ligger i att med egna funderingar öka floden. Nästa år, om jag lefver, skall jag motionera i ämnen, som ligga mig om hjärtat. Man kan ju vänta med sina anspråk till dess. I dag åtta dagar förekomma grundlagsändringsförslagen till debattering, och jag känner min plikt att då uppträda, fast jag ej har att säga stort annat, än hvad som sagts hundra gånger förut. Kammaren vill icke höra långa föredrag — hvari den har rätt — och jag skall söka fatta mig kort. Hvad min pulpet angår, har jag vid *hvarje* samman-

komst suttit vid densamma. Jag har icke försummat något enda plenum, fast vännen »Kasper» behagat annotera mig som sällan närvarande. Någon gång har det händt, att jag gått ut och rökt en stund på Riddarholmsbron, men det har varit vid tillfällen, då jag med min frånvaro ingenting försummat. — — — Hvad tycker du om Abr. Rundbäcks motion om elementarläroverkens omorganisation? Mig förefaller det som om den förtjänte allt understöd och som om något stort och förträffligt vore gjordt, om den kunde genomföras.»

Hedlund svarade den 12 februari, att han ej af Rydberg påräknat något uppträdande »med éclat» och att det ej vore nödigt väcka förslag första riksdagen. Men för öfrigt tillägger Hedlund: »Man väljer ej män af min eller din art, utan att påräkna aktivt deltagande i debatten.»

Några dagar senare fick Rydberg tillfälle hålla sitt jungfrutal, och detta i ett spörsmål, som låg honom varmt om hjärtat och där hans uppträdande skedde »med éclat».

Det var den 16 februari, och det gällde om rätt för bekännare af annan lära än den rena evangeliska att innehafva befattning i statens tjänst och för bekännare af annan lära än kristen protestantisk att vara valbar till riksdagsman.

Enligt hvad Rydberg skrifver till Hedlund hade vid intelligenspartiets sammanträde dagen före debatten öfverlagts om fälttågsplanen.

Några af Rydbergs vänner önskade då, att han skulle uppträda omedelbart efter förslagets hufvudmotståndare, d. v. kyrkoherden, sedermera biskop Rundgren, men Rydberg, som kände sig starkare i

offensiven än i defensiven, slöt sig till deras mening, som önskade, att han skulle inleda debatten. På kvällen, strax efter sammanträdets slut, skulle han fundera på talet; men en god vän, hans förre lärjunge från Senäte, kom på besök, och det blef ingen fundering af förrän på morgonen, då han begaf sig till plenum.

Rydbergs jungfrutal (Samlade Skr. XIV: 374) blef emellertid förträffligt.

Det inleddes med en kraftig gensaga mot att hänsyn togs till valmännens förmenta fördomar, ty den valde stode fritt och hade att afgifva sitt votum utan andra hänsyn än sin egen öfvertygelse om hvad som vore rätt och sant. Man hade att respektera rättvisan, icke fördomen.

Frågan gällde, om man ville hylla bekännelsetvångets eller bekännelsefrihetens princip. Att vackla mellan båda, vore en svaghet. Ville man tillgripa det förra, så borde man ej nöja sig med ett »lätt tryck», utan fordra det hårda tryckets, fängelsets, landsflyktens, hvarför icke bilans eller bålets återinförande. Och efter att hafva påpekat bekännelsetvångets styggelser, huru det fyllt kristendomens häfder med ohyggligheter, påpekade han, att det hufvudsakligen vore på de ädlare naturerna bland dissenters och judar som det återstående »lätta trycket» tyngde, då det ej blott stängde för dem verksamhetsvägar, utan ock sårade deras medborgerliga ära. De lagparagrafer, det gällde att ändra, voro lockbeten för de sämre naturerna bland dissenters att för världsliga fördelar öfvergifva sina trossamfund.

Rydberg slöt med några varma ord om att det här midt bland penningfrågor och spörsmål om lokala in-

tressen vore tillfälle att lägga i dagen, hvad svenska folkets representanter hyste bäst af känslor och upphöjdast af tänkesätt, gällde att ägna en gärd af erkännande åt kristendomen, som ville bekännelsens frihet, emedan bekännelsen skulle vara ett uttryck af den verkliga tron, en gärd af erkännande åt rättvisan, som vore statens grund, och åt ridderligheten, som inbjöde att desto hellre lyssna till den svagares begäran, då han med varm tacksamhet ville mottaga, hvad han hade en naturlig rätt att fordra. »Jag hoppas,» slöt han, »för den skull till Gud, att vi skola bestå det prof, som vi i dag hafva att genomgå, att denna dag skall inskrifvas i våra häfder som en segerns, ej som en nederlagets dag för den kristliga frihetens och det civiliserade samhällets sak.»

»Religionsfrihetsfrågan» — skref han till hemmet — »är lyckligt löst, och jag kan icke neka, att det i någon mån gläder mig att hafva fått deltaga i det praktiska afgörandet af en sak, åt hvars framgång jag förr kämpat med pennan.»

Med anledning af sitt uppträdande mottog Rydberg tacksägelsetelegram från såväl mosaiske trosbekännare som katoliker i Göteborg.

I afseende härpå yttrar han i ett bref:

»Papismen kommer en dag att *missbruka* den vunna friheten, därom är jag öfvertygad, men friheten skall göra oss starka mot Rom, därom är jag lika förvissad.»

I andra, mera praktiska spörsmål var hans ställning icke lika självklar.

»Huru» — suckar han i samma bref — »skall en opartisk människa rösta beträffande Thureberg—Sevalla-

banan? Därom kan icke Lill Emma* upplysa mig, men kanske du. Till dato är jag själf villrådig och lär icke kunna besluta mig förr än de stridande partierna framlagt alla sina skäl för och mot.»

En annan fråga, där man i hemorten önskade hans uppträdande, var skolfrågan, och särskildt hade hans vän Leidesdorff uppmanat honom att understödja Abraham Rundbäcks förslag rörande en medborgareskola.

»Från Leidesdorff har jag haft bref, och jag skulle gärna vilja uppträda i skolfrågan, men dels min oförmåga som talare, dels den förskräckliga liknöjdhet, som Andra kammarens majoritet (landtmännen) visar för alla kulturfrågor, dels mängden af långrandige talare, som det oaktadt nästan alltid uppträda med tröttande, af ingens uppmärksamhet följda föredrag, lägger sig blytungt öfver mig och gör, att jag tiger.»

Han uppträdde icke i skolfrågan.

Hans andra och sista uttalande under denna riksdag var ett kort, men varmhjärtadt förordande af pension åt ärkebiskop Reuterdahl, hvilken statsutskottet afstyrkt och som äfven föll i kammaren. Rydberg, hvars anförande afslöt debatten, erinrade om den gamle lärde ärkebiskopens vidsträckta välgörenhet, som var orsaken till att han icke samlat något åt sin ålderdom.

»Det är sällsynt att finna en hög ämbetsman, som haft så stora inkomster, lefva så indraget som han gjort; men ännu sällsyntare är det att finna en man, som vill lämna så stora inkomster för ett mindre, årligt anslag.

* En af Hedlunds döttrar, Rydbergs synnerliga gunstling.

Ett liknande fall har under den gamla representationen inträffat, men jag tror, att dylika fall så sällan förekomma, att man icke behöfver befara något prejudikat däraf.»

Vid denna riksdag utsågs Rydberg till valman för tryckfrihetskommittérade.

Under 1870 års riksdag hade Viktor Rydberg ett egendomligt sammanträffande med *Karl XV*, af hvilket han lämnat en mycket liffull beskrifning:

»Stockholm 6 april 1870.

— — I söndags hade jag så att säga ett äfventyr. Jag var bjuden till kungen, spisade middag där i sällskap med åtskillige storgubbar samt ledamöter af Första och Andra kamrarne och ämnade just efter väl intaget kaffe begifva mig mina färde tillika med de andra gästerna, då en kabinettskammarherre underrättade mig, att kungen ville, att jag skulle stanna kvar. När vi blifvit ensamme med hofuppvaktningen, tog H. M:t en punschbutelj i hand och anvisade mig en annan — men jag tog försiktigtvis i stället en sodavattensflaska — hvarefter vi, högstdensamme före och jag efter, marscherade in i det ryktbara hörnrummet i entresolen, där han har sin atelier. Där anvisade han mig en bekväm stol, fyllde mitt glas, räckte mig en cigarr, tände med högstegen hand en sticka och räckte mig den, hvarefter han började tala — om hvad? Jo, först om militärfrågan, i hvilken diskussionen slutade därmed, att han, stötande mig med pekfingret för bröstet, ropade: »Pip! Jag visste nog, hvar jag har dig!» Därefter om politik i allmänhet, hvarunder han uttalade sig häpnadsvärdt frispråkigt, om än icke uppriktigt, och

gaf mig förtroenden, hvilkas värde torde vara tvifvelaktigt, men som jag likväl lofvat icke yppa. Allt detta var emellertid endast förspelet till det egentliga samtalet, som rörde — vill du tro det? — hans hjärteangelägenheter, hans förbindelser med Evas släkte, hans åsikter om kvinnan, hans felsteg och hans svärmerier. Och svärmisk visade han sig ännu i högsta grad. Jag kan icke neka, att han under de två timmar detta samtal räckte visade en älskvärd sida af sin karakter, hvars tillvaro jag icke anat. Knappt ett spår af cynism, men desto mer af en öfverspänd poetisk uppfattning. Reflexionerna och hjärteutgjutelserna omväxlade med uppläsandet af poemer. — — — Under samtalet glömde jag aldrig, att jag hade kungen framför mig, men jag tror på samma gång, att jag visade takt däruti att jag icke var det ringaste ceremoniös och kruserlig, ty det hade ej passat för situationen. Jag minnes efteråt, att jag, lifvad af konversationen, mer än en gång steg upp från min stol och stod kraftigt orerande framför hans. Cigarrer och punsch konsumerades väldeliga, det senare dock i försiktiga partier af mig själf. Slutligen blef förtroligheten så stor, att han erbjöd sig visa mig sina dagböcker, där han nedlagt sina »innersta tankar och känslor», men nu var det långt lidet på kvällen, och det öfverenskoms, att detta skulle ske först sedan han kommit tillbaka från Norge. Blir det af — hvilket jag icke önskar — så har han vändt sig till en person, som ej skall missbruka hans förtroende, äfven om jag ej kan uppskatta detta förtroende *så* högt eller känna mig däraf *så* smickrad som om jag visste, att han *valde* dem, för hvilka han så öppnar sin själ. Har han haft den egennyttiga beräkningen att vinna en anhängare vid kommande voteringar, så har han däri misslyckats, men däremot har han verk-

ligen afvunnit mig en tillgifvenhet af det slag, att jag aldrig skulle kunna bli ond på honom, ty älskvärd är han med alla sina svagheter och snedsprång. I parentes vill jag tillägga, att jag begagnade ett tillfälle att varna honom för en viss taburettaspirant, hvarvid jag fick ett svar, som var i hög grad karakteristiskt. Dock nog härom. Det var »ett äfventyr», och det är allt. Jag ångrar emellertid icke, att jag begaf mig till den där middagen, ty dylika saker äro roliga att erinra sig.»

Riksdagarna 1871.

När Rydberg uppreste till lagtima riksdagen 1871 var hans ställning till partierna ej obetydligt ändrad. Handelstidningens tyskvänliga ställning under fransk-tyska kriget — hvarom mera längre fram — hade föranledt skarpa hugg mellan denna tidning och »intelligensorganen» i hufvudstaden, som alla stodo på franska sidan, och detta torde i ej ringa mån ha medverkat till att Rydberg vid ankomsten till hufvudstaden 1871 intog en spänd ställning till dessa kretsar och deras meningsfränder.

Afgörande för hans förändrade politiska hållning var dock försvarsfrågan, där han, i likhet med Hedlund, var en afgjord motståndare till det kungliga förslaget och på denna grund kom att intaga en ställning vid sidan af bönderne, en ställning, som under riksdagens lopp blef allt intimare.

Förhållandet var, som bekant, att Adlercreutzska regeringen med Abelin som krigsminister under intrycket af de stora krigshändelserna 1870—71 åter

upptagit frågan om förstärkande och omorganisation af landets försvar. Förslaget gick ut på indelningsverkets bibehållande i orubbadt skick, med undanskjutande af den kamerala sidan om lindringar i rust- och rotehållarnes bördor, hvilka lindringar samme krigsminister dock förordat 1869, samt utsträckande af beväringsöfningarna till 82 à 90 dagar (i st. för 1868 års 60 dagar).

Emellertid hade redan 1869 Andra kammarens flertal hyllat den åsikten, att beväringsskyldighetens utsträckande strede mot knektekontrakten och ej kunde genomföras utan större lindringar än som föreslagits. I denna fråga hade — i parentes sagdt — Hedlund, som haft säte i försvarsutskottet, närmat sig landtmännen, och Handelstidningen hade i artiklar, i hvilka Rydberg hade del, hyllat liknande åsikter.

Nu hade i förslaget 1871 fordringarna ökats, utan att lindringar ifrågasatts. Man räknade på att världskriget skulle göra representanterne offervillige. Större delen af pressen förde ock starka ord i pennan. Rydbergs stämning och åskådningssätt vid riksdagens början framgår ur följande bref till hemmet:

»Stockholm 27 januari 1871.

Uppe i Andra kammaren trifves jag ganska bra och har icke försummat en enda timme af sammankomsterna.* Medan jag sitter där, underkastar jag mig en ordentlig exercis för att fästa uppmärksamheten vid hvad som göres och säges, och denna öfning bekommer

* Det var ännu i riksdagens början.

mig väl. Det har mer än en gång lyckats mig att följa ett tal från dess början till dess slut utan att släppa tråden eller försjunka i drömmerier eller andra funderingar, och hvarje sådan lyckad ansträngning gläder mig. När jag återvändt till mina rum, tillbringar jag hela timmar med att läsa riksdagstryckets många och tjocka luntor. I afvaktan på kongl. maj:ts proposition om försvarsväsendet studerar jag som ifrigast kommitterades förslag till förordningar om fattigvården. Jag säger: som ifrigast, fast jag ofta öfverraskas med att läsa maskinmässigt, medan tankarne äro frånvarande, men jag griper då uti med förnyad vilja och hoppas snart vara så inne i den svåra frågan, att jag när tiden är inne skall kunna yttra mig med någon sakkunnighet och klarhet i ämnet.

— — — — — — — — — — — — — — — —

»Bort med indelningsverket, om meningen är att utbilda beväringen till ett verkligt nationalförsvar!» Detta är hela landtmannapartiets, hela vänsterns och, som jag hoppas, äfven åtskilliga intelligensmäns lösen. Det är föga troligt, att kongl. maj:ts förslag är byggdt på den grunden, men byggdt på hvilken annan grund som helst, kommer det att ramla i Andra kammaren, det är min bestämda öfvertygelse. I dag efter slutadt plenum hade Sven Nilsson i Österslöf utlyst en sammankomst i klubbrummen med alla ledamöter af Andra kammaren, som ville förena sig om hufvudgrunderna i Mankells motion. Klubbrummen voro öfverfyllda af män, tillhörande alla fraktionerna. Jag vet dock icke, om många följde Sven Nilssons uppmaning att med sina namn underteckna en bifallsförklaring till dessa hufvudgrunder; men de som afhöllo sig därifrån gjorde det väl i likhet med mig af det skäl, att

de först vilja se kongl. maj:ts proposition. Aftonbladets dumma försök att skrämma till antagande af den kongl. propositionen har ej den ringaste utsikt att lyckas. — — — — Hvad jag gärna ville utbyta denna adress mot de tysta rummen i andra våningen af N:o 12 Östra Hamngatan Göteborg och riksdagslifvet mot de dagliga göromålen i tidningen! Dock — ingen klagan! Jag skall denna gång icke låta ledsnaden öfverväldiga mig. I pliktuppfyllelse ligger en läkedom för en sjuk själ. — — — — Hur mår Edith? * Hennes blickar tjusas väl som vanligt af ljuset i den värld, där hon nu söker göra sig hemmastadd? Må de alltid söka ljuset och fästa sig vid skuggsidorna icke mer än nödigt är.»

En månad senare, d. 26 februari 1871, heter det:

»— — Jag läser dina artiklar i försvarsfrågan, men de äro mig icke nyttiga, ty de öka den harm och förbittring, jag känner inom mig öfver det oblyga försöket att missbruka situationen och af nationens benägenhet för offer på nationalbeväpningens altar framtvinga förmåner för legoknektsystemet och att medels öfverraskningar och skrämskott vinna detta mål. Huru frågan för ögonblicket står, är jag knappt i stånd att säga. Jag tror icke, att någon vet, huru hon under de närmaste veckorna skall gestalta sig. Våra motståndares styrka ligger dock hufvudsakligen i splittringen inom vårt eget läger. Ville bönderne ingå på att under en längre följd af år betala rotevakansafgiften — 25 år fordrar man — skulle icke många i Första kammaren och ytterst få i Andra hålla på indelningsverket. Den Abelinska dogmen om indelningsverkets förträfflighet har i själfva verket vunnit ganska få troende. Man ville helst uppskjuta

* En nyfödd telning i Hedlundska hemmet.

domen öfver indelningsverket till framtiden, ställa alla afgångna nummer på vakans och under tiden pröfva hvad en beväringsarmé med en sålunda efter hand minskad stamtrupp kan duga till. Utfaller experimentet godt, så har domen öfver indelningsverket kommit af sig själft. Allt beror på böndernes villighet att bära mycket af de gamla bördorna bredvid de nya. Ville de besluta sig härför, så hade Abelins förslag ingen utsikt. Emellertid är det af vikt, att landsortens tidningar göra den starkaste opposition mot detsamma. Tröttna fördenskull icke!»

Jämte försvarsfrågan intresserade Rydberg sig denna riksdag företrädesvis för *undervisningsfrågor*. Han hade blifvit invald i det af Andra kammarens tillfälliga utskott, som behandlade skolärenden, där han bl. a. råkade sin gamle kamrat från Jönköpings skola och Växiö gymnasium, skolreformatorn lektor Abraham Rundbäck.

»26 februari 1871.

— — I undervisningsutskottet trifs jag bra, men ligger i skarp konflikt allt emellanåt med den hederlige rektor Dahm. Rundbäck (lektorn) och jag representera här liberalismen, och vi ha efterhand lyckats få de andra utskottsledamöterna med oss. — I kammaren har jag fått många vänner. Bäst trifves jag med aristokraterne och bönderne, mindre väl med stadsborna.

Stockholm d. 25 mars 1871.

— — Många förmiddagar har jag tillbragt i utskottet N:o 1, där jag varit lika gladlynt och talträngd som jag i plenum är tyst och tillbakadragen. Utskottsmötena ha varit ganska roliga, stundom ock, på grund af utbytta

meningar, intressanta. Bland utskottskamraterne har jag särskildt fäst mig vid en ung bonde från Skåne, Ola Andersson*, som är en i alla hänseenden ovanlig företeelse — grundläggare af en folkhögskola, tänkande, vältalig och blygsam.

Hvad som nedslår mig är en nästan oöfvervinnelig fasa för att träda upp i frågor, som intressera mig vid riksdagen, och hålla tal. Mången gång har jag både öfvertänkt och uppskrifvit tal, som jag skulle hållit, men när det afgörande ögonblicket kommit, har jag känt mig ur stånd att öka den långa raden af tråkiga tal, som frestat kammarens tålamod. I försvarsfrågan *skall* jag likväl tala, så kanske ock i fråga om privatlärarnes rätt till löneturberäkning, eftersom jag skrifvit utskottsutlåtandet om den saken.»

Den sistnämnda frågan kom först på dagordningen, och Rydberg anförde i kammaren utom motionärens (Olof Wijks) sparsamhets- och billighetsskäl äfven den pedagogiska erfarenhet, man genom friare ordnade läroverk kunde skörda i motsats till det förmynderskap, som regeringen utöfvade öfver hvarje äfven den ringaste pedagogiska statsanstalt.

»Vi kunna ju en dag erhålla en ecklesiastikminister, som anser, att hela denna vår stora undervisningsapparat skall mindre vara till för att göra medborgare till tänkande och förnuftiga människor än för att modellera dem efter *hans egna* och *hans partis åsikter* om hvad som fordras för att de unge skola blifva gode och nyttige medborgare.»

* Ola Andersson i Nordanå (Burlöf), nu bankdirektör i Malmö.

Rörande hans arbete i utskottet berättar mig en ledamot af detta (bankdirektör O. Andersson), att han särskildt erinrar sig en motion, som de båda och för öfrigt hela utskottet lifligt önskade måtte blifva afslagen. Det var förslaget att införa högre terminsafgifter i skolans allmänna läroverk, hufvudsakligen af det skäl, att allt för många ynglingar genom afgiftsfrihet inlockades på studiebanan och ämbetsmannavägen; meningen vore dock, att mindre bemedlade och begåfvade ynglingar skulle kunna befrias. Min meddelare minnes hurusom de båda klasskamraterne — Abraham Rundbäck och Viktor Rydberg — gemensamt redigerade en passus i betänkandet, som efter en erinran om stundom sent utvecklade anlag hos ynglingar lyder sålunda:

»Man frestas måhända alltför ofta att förbise den erfarenhet, som ofta får inhämtas af hvar och en som är i tillfälle att därom göra iakttagelser, *att skolbänkens utmärktheter icke alltid blifva utmärktheter i lifvet.*» *

För mången öfverraskande var Rydbergs uppträdande i försvarsfrågan. Försvarsutskottet, hvars beslut dikterades af Andra kammar-ledamöterne, hade visserligen bifallit värnepliktslagen, men endast *under förutsättning af indelningsverkets upphäfvande efter 15 år* och dess ersättande med en annan stam, som skulle aflönas af framtida anslag.

Mot detta beslut uppträdde större delen af hufvudstadspressen ytterligt skarpt, och det susade om öronen af starka beskyllningar mot rust- och

* För öfrigt reserverade sig Rundbäck och Rydberg mot en del af motiveringen.

rotehållarnes samhällsklass för egennytta och nära nog landsförräderi. Dessa utfall upprörde Rydberg, som ur flere synpunkter ansåg bönderne vara i sin goda rätt, och han blef en af de ytterst få »intelligenser», som slöto sig till kammarens flertal *. Smädeorden mot bönderne verkade på honom motsatsen af hvad som åsyftats.

Det var Rydbergs afsikt att uppträda i debatten med ett vida utförligare anförande än det han faktiskt höll. Bland hans papper från denna tid ligger en anteckningsbok, i hvilken förekommer ett längre tal i försvarsfrågan. Slutet sammanfaller nära med det i kammarens protokoll meddelade, men förra delen, som han uteslöt, är så lydande:

»Herr talman! Mine herrar! Det har påståtts i denna kammare, och senast i går kväll såg jag i en Stockholmstidning detta påstående upprepadt af en ledamot från Första kammaren (general Hazelius), att ett parti härstädes förklarat sig ej vilja bidraga till fäderneslandets försvar utom på villkor af en detta parti särskildt tillkommande vinning. Då man gifver utskottets förslag en dylik tolkning, hopar man, synes det mig, så mycken smälek öfver mängden af Sveriges landtmän, som utgöra kärnan af Sveriges folk, att man, för att ej sätta en fläck på själfva vår nationalkarakter, borde tillsett, om icke en annan tydning här är möjlig.

Det har under fredens dagar varit lika vanligt att förebrå den svenske bonden själfviskhet som det i nödens stund varit af behofvet påkalladt att vänta landets räddning af hans offervillighet, hvilken väntan aldrig blifvit

* Utom honom var det blott friherre Knut Bonde och kapten O. E. Carlsund.

sviken. När jag hör dessa förebråelser, har det varit mig en glädje att ihågkomma skaldens ord, hvars sanning häfden bevittnar, att Sveriges bonde har i striden varit Sveriges mur och att all landets ära vuxit ur hans fria bröst. Nedsätta vi honom, nedsätta vi oss själfva; och den aktning herr krigsministern i nationens namn kräft för den indelte soldaten vågar jag för min del taga i anspråk, åtminstone inom denna kammares debatter, för den svenske bonden.

I det s. k. villkor, som utskottets utlåtande uppställt för beväringslagens antagande, ser jag icke, hvad åtskilliga talare sett i detsamma, en vägran att offra, hvad offras bör på fosterlandets altare. Jag ser däruti endast en allvarlig, i bestämd form uttalad öfvertygelse, att landets trygghet, det stora mål, som vi ju alla vilja, icke kan vinnas med mindre än att man här samtidigt löser tvänne med hvarandra i närmaste förbindelse stående frågor — frågan om en skattejämkning af sådan art, att den sätter folket i stånd att känna försvarsväsendets ökade börda mindre tung, samt frågan om själfva arméorganisationen. För själfva försvaret är den förra också onekligen lika viktig som den senare. Att rotehållarne under debatten om henne framdragit sina knektekontrakter och påmint om en verklig eller förment laglig rätt, som genom dessa kontrakt skulle vara dem tillförsäkrad, är jag så långt ifrån att anse som något oerhördt och straffvärdt, att jag tvärtom håller för att om de icke gjort detta, det likväl skulle varit regerings och riksdags plikt att icke förbise denna sida af saken, ty äfven den viktigaste och största skyndsamhet kräfvande lagstiftningsåtgärd måste tillse, att ingen ingången förpliktelse blir ens till skenet bruten.»

Orsaken till att denna präktiga inledning uteslöts var, att när Rydberg uppropades, tiden var mycket långt framskriden. En skildring, i tidningen Svenske Medborgaren, af hans uppträdande berättar, att debatten pågått måndag, tisdag och onsdag; det var natten till torsdagen, och man längtade efter slutet på striden: ett sorl började förnimmas, hvilket hotade öfverrösta de mindre betydande talarnes skäl för eller emot, då vid midnattstiden en man med ungdomligt utseende reste sig upp från sin plats och vände sig mot talmansstolen. »Herr Viktor Rydberg har ordet», förklarade talmannen, och med ens blef i kammaren en tystnad så stor, att man kunnat höra en knappnål falla.

I sitt tal* anmärkte Rydberg, att som tiden var långt framskriden, han blott ville yttra få ord, mera ur militärisk än ekonomisk synpunkt. Om regeringsförslaget ägt karakteren af öfvergångsförslag, skulle han kunnat gifva det sin röst. Men så vore ej fallet. Han förvånade sig öfver att i en tid, då ett folk i vapen vunnit seger öfver Europas mest beundrade yrkeshär och då alla militära auktoriteter erkände folkbeväpningen såsom det yttersta palladiet mot yttre våld, hade krigsministern framlagt ett förslag, som afsåge att behålla och mot framtida rubbningar bevara vår indelta och värfvade armé, under det han ej sökt aflägsna obehöfliga utgifter (t. ex. minskande af gardestrupperna). Framför allt vore talaren emot beväringsinrättningens sammanflätning med den indelta armén; ty därigenom skulle den aldrig kunna uppspira till ett träd, som bure sin krona på egen stam, och själfva rottrådarne — krigsministerns vackra tanke från år 1868:

* Intaget i hans Samlade skrifter, XIV delen.

ungdomens undervisning i vapenöfningar under skoltiden — vore bortskurna.

Med entusiasm häfdade Rydberg sin egen gamla tanke från 1859 om den uppväxande ynglingens uppfostran i vapnens fria bruk, i att känna att han vore svensk och en dag kallad att försvara fosterlandet. Hvad den ekonomiska sidan vidkomme, så kunde man ej tillbakavisa rotehållarnes klagan öfver ökad tunga med att roteringsbördan en gång minskat jordlottens värde. Denna teori hade kallats ödeshemmansteorien, den kunde utmynna i att jordlottens ägare kände sig som kronoslaf å egen torfva, t. o. m. kärleken till den egna härden kunde slockna och jordägaren se sig nödsakad lämna hemmet öde och fatta vandringsstafven utan att ha lidit personlig orätt. Folkets förmåga att bära pålagor ökades genom en jämn fördelning. Det vore nog sant, att »vi visste hvad vi hade, men ej hvad vi kunde få», konservatismens vanliga invändning. Ja, vi visste hvad vi hade — »vi hade icke någon armé» hade en general och ledamot af Första kammaren yttrat, och detta trots de stora uppoffringarna. Men enligt krigsministerns förslag gällde det just att bevara och betrygga det gamla — hvad vi hade.

Talaren hade nog många anmärkningar att göra mot utskottets förslag, men fastän han helst sett villkoret borta, ville han i valet mellan de olika förslagen rösta för utskottets, som kunde föra till det rätta slutmålet.

Rydbergs anförande emottogs af kammarens flertal med lifligaste bravorop.

Vid voteringen var Rydberg en af de 106, om hvilka det skrefs dagen efter i Stockholms Dagblad i en mycket häftig artikel: »De 106 kunna

aldrig undgå ansvaret för den skam och nesa, det fattade beslutet kastar öfver detta svenska folk, hvars största ära det hittills varit att finna inga offer för tunga, då det gällt fosterlandet».

Då vid ett senare sammanträde några af landtmännen — Karl Ivarsson, Liss Olof Larsson och Jöns Rundbäck — med åberopande bl. a. af Rydbergs uttalanden om ungdomens vapenöfningar i hemorten ville minska öfningstiden till 60 dagar, så uppträdde Rydberg uttryckligen häremot. Hans yttrande förekommer visserligen ej i protokollet (platsen är blank), men af tidningsreferaten framgår, att han förklarat, det hans kärlek till ungdomens vapenöfningar alldeles icke finge åberopas såsom skäl för beväringsöfningarnas inskränkning. »Vilja vi ej tillräckliga beväringsöfningar, så vilja vi ej heller fäderneslandets försvar, och då först blifva de bittra anklagelser som riktats mot kammarens majoritet befogade.»

Själf yttrar Rydberg i bref till Hedlund (23 april):

»*Mitt* uppträdande i denna fråga har förargat mina vänner på högre ort, som nu se snedt på mig, men det har, som jag tror, gjort godt i sak, och jag tror, att den oegennyttiga hjälp, landtmännen här fingo af en stadsrepresentant, väsentligen bidrog att gifva mina ord vikt, när jag sedermera uppträdde för att rädda den treåriga beväringsexercisen mot de mäktige bondeförarne Karl Ivarssons och Liss Olofs angrepp.»

I ett senare bref (28 april) skrifver Rydberg vidare om riksdagen:

»Jag kunde aldrig ana, att en så häftig agitation från Stockholmspressens sida skulle visa sig så vanmäktig

som den gjort på Andra kammaren, men faktum är, att den sak Aftonbladet förfäktat mera skadats än gagnats af dess fanatiska uppträdande. För hotelsen om riksdagens upplösning visade sig ingen rädd; hade hotelsen gått i fullbordan, skulle oppositionen blifvit hvassare än någonsin. Nu har under några dagar cirkulerat ett rykte, att vi skulle få en urtima riksdag i höst, för hvilken det Abelinska förslaget med få förändringar ånyo skulle framläggas. Fruktlös möda! Andra kammarens majoritet antager aldrig detta förslag.

Att kammarens bondemajoritet nästan som en man röstade för anslaget till en adjunktur i nordiska språken vid de bägge universiteten, bevisar än en gång, att den fosterländska kulturens intressen städse äro för bönderne dyrbara, såvidt de förstå dem. Aftonbladet hade naturligtvis icke ett ord af erkännande åt detta votum, men prisade i stället Första kammaren, som först afslog och därefter med en ringa majoritet biföll förslaget.»

Som man finner, hade Rydberg vid denna sin andra riksdag kommit landtmännen allt närmare, och han nämner också i bref, att han bland dem vunnit många nya vänner, som visade honom aktning och tillgifvenhet. Från »de nyliberale» hade hans väg genom »intelligensen» gått till »landmannapartiet». För detta parti var handtaget desto värdefullare som ingen gärna kunde skylla Rydberg för egennytta, sviken fosterlandskärlek eller bristande idealitet.

I ett bref till hemmet mot riksdagens slut förekommer en skildring af Rydbergs inre stämningslif, som ger nyckeln till hans ensamhetstrångtan, då liksom senare. Fru Hedlund hade nämli-

gen låtit honom veta, att åtskilliga hans bekanta i Stockholm känt sig sårade öfver att han »insvept sig i osynlighetens mantel» under vistelsen i hufvudstaden.

»Det är visserligen sant» — svarar han — »men gjorde jag det icke, skulle jag från morgon till kväll nödgas vara i människors sällskap och hafva ingen tid öfrig för ensamma ströftåg eller ensamma funderingar på kammaren, och denna ensamhet är mig rent af nödvändig. De flesta förmiddagarne tillbringar jag på riksdagen, många aftnar likaledes, middagarne spisar jag på restaurationerna omgifven af folk. Är det då underligt, att jag för någon återstående timme af dagen längtar, icke precis efter ensamheten, men efter tystheten, som är så oändligt att föredraga framför det förståndslösa, fantasilösa, i allo betydelselösa, stundom också hjärtlösa snack, i hvilket man annars blefve indragen? De ensliga utflykter jag gör, när tiden tillåter det och väderleken är hjälplig, bereda mig en så stor njutning, att jag i fråga om nöje icke vet, hvarför jag skulle utbyta dem mot en för mig ledsam middagsbjudning eller supé. Om jag skulle sakna Stockholm, vore det endast för dessa små ångbåtar, med hvilka man kan göra utfärder i alla riktningar, beundrande de sköna stränderna och solglittret på Saltsjöns eller Mälarens böljor. Om då en bekant stiger fram för att tala med mig om Aftonbladets eller Handelstidningens hållning i den eller den frågan, om Abelinska förslaget, om Sevallabanan eller Leufstedt och trasskolan i Hornskroken, om »Linkens Fia» eller »Prinsessan af Trapezunt»*, så anser jag det för ett missöde.

* Ladugårdslandsteaterns och Hammersak teaterns båda »nyheter för säsongen».

Tystnaden och ensamheten äro *mitt* läkemedel mot hypokondri.

Hvad hypokondri vill säga, det känner jag egentligen endast i sällskapslifvet, men där angriper mig denna mara värre än jag kan säga dig. Där har du förklaringen, hvarför osynlighetens mantel är för mig det käraste plagget i min garderob. Kanske är det också det dyraste, eftersom det beröfvar mig mina vänner. Nåväl, jag skall under de återstående dagarne uppsöka dem.»

*

Den bebådade urtima riksdagen blef en verklighet och Rydbergs spådom om den gick i uppfyllande. Den sammankallades uteslutande för behandling af försvarsfrågan.

I ett strängt anonymt riksdagsbref till Handelstidningen, signeradt -n-, skildrar Rydberg skämtsamt spektaklet på rikssalen och ger en framställning af den politiska situationen.

»Hvar vänstern höll sitt möte, känner jag ej, men anar, att ingen annan känner det bättre. *Om* den fraktionen existerar, förer hon i dessa dagar ett mycket obemärkt lif. Dess naturliga plats hade väl varit vid landtmännens sida i en strid som denna. En jämnare fördelning af skattebördan och en väl ordnad, i starka ramar infogad folkbeväpning måste intaga framstående platser i en *verklig* vänsters program.»

Brefskrifvaren påpekar ock, såsom ett bevis på Andra kammarens talmans (ärkebiskop Sundbergs) takt, opartiskhet och objektivitet den strof i svarstalet, hvari han påminde om de stora anslag, som Andra kammaren vid sistlidne riksdag beviljade till materiel och fästningar

— »en påminnelse, tydligen riktad mot de insinuationer om själfviskhet och brist på fosterländskt sinnelag hvilka besudlat en del tidningars spalter och som tyvärr en gång fann genljud från ministerbänken».

Rydberg stod alltså nu fullständigt i landtmannapartiets fylking, äfven om han ej direkt tillhörde partiet. Betecknande nog, invaldes han i själfva försvarsutskottet sida vid sida med grefve Arvid Posse, Karl Ivarsson, friherre John Ericson, Nils Larsson i Tullus, Sven Nilsson i Österslöf och Julius Mankell. Detta val — allt annat än önskadt af Rydberg själf — framkallade ganska motstridande uttalanden i pressen.

I *Handelstidningen* framhölls, att han vore den ende af kammarens utskottsledamöter, som ej tillhörde landtmannapartiet i dess egenskap af parti, men att då hans åsikter voro desamma som majoritetens, hade denna tydligen velat göra sig dem till godo och samtidigt bringa en gärd af erkännande åt en stor talang med en ädel karakter och ett aktadt litterärt namn. Han blefve, tillades det, för öfrigt kanske ej den ende, som af omständigheternas makt drefves öfver i ett förut främmande läger, tack vare regeringen och dess hängifna press.

I *Göteborgsposten* skref Göran (Mengel) i sin vanliga försmädliga ton och med föga kännedom om Rydbergs karakter: »Anledningen till hr V. R:s inväljande anses vara, att han är den ende stadsrepresentant, på hvars lydaktighet partiet tror sig kunna lita, och skulle han i något afseende befinnas tveksam, så går det lätt för sig att arrangera så, att förste suppleanten hr Liss Olof Larsson inkallas i hr Rydbergs ställe, när det gäller att votera.» *Göteborgspostens* egen redaktion beklagade,

om meningen vore att begagna ett namn, vid hvilket man är van att fästa begreppet om ideala sträfvanden, såsom en af de skyltar, bakom hvilka den gröfsta egennytta söker dölja sig; och en insändare i samma blad förklarade, att Rydberg näppeligen som representant och medlem af försvarsutskottet kunde antagas vilja ställa sig å deras sida, som ledas af egna intressen och ville bortvotera indelningsverket, emedan detta skulle strida mot hans bekanta broschyr »Huru kan Sverige bevara sin själfständighet?», hvars förslag, som på sin tid väckte stort uppseende, stode i öfverensstämmelse med grundtanken i regeringens förslag. Man ägde rätt att vänta, att han skulle stå som en man bakom det offentliga ord, hvilket mycket bidragit till att riksdagsmannaförtroendet tillfallit honom.

Till svar härpå innehöll Handelstidningen den 19 september en artikel, som visade, att den ställning Rydberg nu intog stode i full öfverensstämmelse med de åsikter, han utvecklat i sin mycket bekanta broschyr från 1859.

Rydberg var föga glad åt utskottsvalet. Samma dag det ägt rum skref han till Hedlund (15 september 1871):

»Hoppet att få komma ned till Er under riksdagen har ej gått i uppfyllelse. Du vet redan, att jag blifvit invald i försvarsutskottet, som kommer att hålla sammankomster flere timmar dagligen. Den första förberedande sammankomsten ha vi haft i dag, och jag kände mig redan då som en *Saulus bland profeterne,* med den skillnad, att andan icke kom öfver mig och jag profeterade icke. Också var det icke mycket att profetera om, ty det gällde blott att välja sekreterare- och vaktmästarepersonal, men redan de frågorna gåfvo anledning

till åtskilligt prat och till voteringar. Gärna ville jag, att mitt intresse och mitt hjärta vore med i dessa saker, men jag känner mig snarare som drifven med strömmen, en motvillig simmare. Men när det kommer till *princip-frågorna*, blir jag kanske för ögonblicket varm och talför.»

Och i ett annat bref — 23 september — där han skildrar vederkvickelsen för hans själ af att under grälet och politiserandet få i minnet göra en vandring till Bjurslätt, fortsätter han:

»Det smakar bättre än att sitta i försvarsutskottet. Hur kom jag någonsin dit? Af egen vilja skedde det icke. Quo fata trahunt retrahuntque sequamur.

Emellertid är jag nästan glad öfver att jag vid dess sammankomst i dag kunnat visa tillräckligt intresse för saken för att föreslå och genomdrifva å mina liktänkandes vägnar en liten ändring i det af sekreteraren redigerade utskottsbetänkandet.» *

Detta utskottsbetänkande, som med lottens tillhjälp dikterades af Andra kammarens ledamöter, innebar det kungl. förslagets fall, ty utskottet afstyrkte bifall till förslaget om ändrade bestämmelser rörande rote- och rusthållningsinrättningen, hufvudsakligen af det skäl, att utskottet ansåge försvarsväsendet böra ordnas på grund af den allmänna värneplikten och detta icke lämpligen läte sig göra med indelningsverkets bibehållande. Andan i utskottets utlåtande var helt och hållet den som Rydberg förut i skrift och tal uttalat och jäfvade sålunda de beskyllningar, hvilka vid hans inval i utskottet uttalats mot honom.

* En fackman med hvilken Rydberg då rådgjorde i den militära frågan var d. v. löjtnanten G. Björlin.

I ett bref till tidningen signeradt -n- och dagtecknadt 23 september utvecklar Rydberg sin uppfattning af situationen:

»Utgången anses gifven. I Första kammaren skola de kungliga förslagen röna starkt motstånd af många bland dess mest begåfvade och insiktsfulle män, men segra i voteringen. I Andra kammaren skola de falla. De af enskilde motionärer framställda »lindringsförslagen» skola icke medföra sin afsedda verkan att spränga majoriteten, som fordrar indelningsverkets aflyftning. Detta ord *aflyftning* har efterträdt det vid förra riksdagen gängse ordet *aflösning*. Detta är betecknande för ställningen och stämningen. Man erbjöd för några månader sedan en aflösning, man erbjuder henne ännu. Men fortsättes det hårdnackade motståndet mot en ekonomisk reform, hvarförutan en tidsenlig ombildning af vårt försvarsväsen blir omöjlig, skall den stund icke vara långt aflägsen, då man fordrar indelningsverkets upphäfvande utan ersättning och ser sig om efter statsmän med mod att genomföra en princip, som alla moderna rättsstater erkänna för riktig och vid tillfällen sådana som detta tillämpat på genomgripande sätt i en den möjligast jämna fördelning af försvarets ekonomiska börda.

Det är en ekonomisk omöjlighet att grunda en varaktig och ändamålsenlig arméorganisation på den *gamla* förvittrade grundvalen, det är desslikes en moralisk omöjlighet, ty detta indelningsverk — det har nu blifvit klart för mången som hitintills ej sett det — är *hatadt* af Sveriges allmoge, som med fog eller ej betraktar det som en orättvisa och ett minne af det förtryck och den nesa han en gång lidit under privilegierade klassers välde; det är slutligen en militärisk omöjlighet, ty utanför

konungens rådkammare finnes knappt en högre officer med studier och auktoritet som anser, att man genom antagandet af kungliga förslaget skulle lyckas erhålla ett mer betryggande försvarsväsen än det närvarande.

Öfverste Wijkanders* votum är i detta hänseende betydelsefullast, och jag vågar försäkra er, att han gaf det icke med lätt hjärta. Förslagets bäste vänner kunna endast anbefalla det som ett öfvergångsförslag. Men om man frågar dem, hur och när vi skulle komma ut ur denna öfvergång, om och när en regering skall känna sig hågad att föreslå de härför erforderliga nya och genomgripande förändringar, hvilket ej kan ske utan att framkalla nya förbittrade strider med ty åtföljande ministeriella kriser, och om man vidare frågar, huruvida icke de millioner, som denna halfmesyr måste kosta, kunde bättre användas, så erhålles intet tillfredsställande svar.»

I debatten om det kungliga förslaget uppträdde Rydberg icke, men bidrog gifvetvis med sin röst till dess fall.

Riksdagen 1872.

Vid 1872 års riksdag var det förnämligast tvänne frågor i hvilkas behandlande Rydberg deltog: tryckfrihetsfrågan och spörsmålet om anmärkning mot konungens rådgifvare — och detta i sin egenskap af ledamot i konstitutionsutskottet. Hans inval i detta utskott tillsammans med Sven Nilsson, Lyttkens och Carlsund framkallade för öfrigt skarpa anmärkningar i den mot landtmannapartiet fientliga delen af pressen (exempelvis i Nya Dagligt Allehanda).

* A. T. Wijkander, sedermera general.

I ett bref till sin tidning, dagtecknadt den 24 januari, skref den sålunda omdebatterade själf i bästa lynne:

»Man frågade sig under de första dagarna, om partierna i Andre kammaren skulle möta hvarandra med försonliga känslor. Listorna till utskottsvalen skingrade hvarje tvifvel i det stycket. De visade, hvad man kunnat vänta, att den stora striden förliden september icke närmat, utan skarpare afsöndrat och utpräglat de bägge hufvudflockarne, det s. k. intelligenspartiet och landtmännen, till hvilka senare det ojämförligt större flertalet af vänstern då slöt sig. Onekligt är också, att det innevarande riksdagsskedet, som kastat ljus på många förut mörka punkter i denna gruppbildning, kommit partierna att bättre förstå sitt eget och hvarandras skaplynne. Det s. k. intelligenspartiet, som i början framstod som en förening af hofsamt liberale, med klarare åsikter i ekonomiska frågor, har efter hand tagit skaplynnet af ett rent ministerielt och byråkratiskt parti, som med få undantag finner allt hvad regeringen äskar godt, aldrig oroar henne med fordringar på hushållning med statens medel, sätter ett afgjordt motstånd mot en aflösning af det gamla privilegieväsen, som ännu kvarstår på det kamerala området, och visar blindaste misstro mot den stora och i sitt innersta väsen löftesrika rörelse, som 1865 års representationsförändring nödvändigt medfört: *den svenska odalmannaklassens politiska återuppståndelse med hvad däruti innebor af kraf på folklig bildning på fosterländsk grund.*»

Dessa senare, af mig kursiverade, ord förtjäna särskildt att märkas. De peka på den stämning och det vidgade syftemål, hvilka djupast lågo till

grund för Rydbergs anslutning till hvad han älskade kalla »folkpartiet» i Andra kammaren, det dåvarande landtmannapartiet.

Handelstidningskretsen hade just vid denna tid närmat sig danske och norske frihetsmän af folklig riktning, de där i Grundtvig sågo sin föregångsman, och särskildt var Rydberg — som längre fram skall påvisas — lifligt berörd af den grundtvigska riktningens folklighet.

Emellertid gick det hemska rykten om att konstitutionsutskottet tillämnade »en förfärlig räfst» — t. o. m. riksrätt — mot general Abelin, därför att han skulle ha tolkat grundlagen något fritt.

Rydberg skämtar en smula med detta rykte i ett tidningsbref af 11 februari och ger en lustig skildring af de vördnadsvärde gamle som bilda svensk riksrätt, »sittande på mossiga domarestenar i en susande offerlund», under det den oblidkelige justitieombudsmannen Fröman framskrider med ett i runor skuret exemplar af grundlagen under armen och rikets odalmän — rust- och rotehållarne — skaka fädrens spjut.

Rydberg framhöll likvisst i detta bref det betänkliga i att den ene kontrahenten — här staten — efter eget skön tolkar ett kontrakt så att den lägger tyngre börda på den andre kontrahentens (rust- och rotehållarens) axlar genom att, såsom här var fallet, sänka åldersgränsen för rekryt vid indelt regemente.

Konstitutionsutskottets flertal, till hvilket Rydberg hörde, anmälde ock hos riksdagen enligt 107 § konungens rådgifvare för detta beslut, och Rydberg höll i denna fråga ett längre an-

förande, som hade både näbbar och klor. (Jmfr Skrifter XIV: 384.)*

En annan »försvarsfråga», hvari Rydberg under denna riksdag helt kort yttrade sig, var frågan om frik ö p n i n g s r ä t t e n s a f s k a f f a n d e, fullt öfvertygad som han förklarade sig vara, att detta icke skulle fördröja eller förhindra indelningsverkets fall, och fullt öfvertygad, att förslagets tillbakavisande skulle kasta en oförtjänt skugga öfver kammarens villighet till uppoffringar för fäderneslandets försvar.

För öfrigt ägnade han denna riksdag åtskilligt arbete åt tryckfrihetslagen.

Han deltog nämligen ej blott i frågans behandling i utskottets plenum, utan ock i en af denna tillsatt tryckfrihetskommitté, där Första kammaren insatt sina klyftigare jurister (Munck af Rosenschiöld, Rydin och v. Gegerfelt) samt Bergstedt, Andra kammaren bl. a. Hierta och Rydberg. Efter de första häftiga sammandrabbningarna blefvo Första kammarens kommittéledamöter mera eftergifne och jämkade med sig. Rydberg lyckades i kommittén genomdrifva en del frisinnade ändringar i 1871 års förslag, och man fick i hop ett i det hela ganska frisinnadt förslag, men när detta förelades i utskottets plenum, kastade sig Första kammarens ledamöter — inklusive kommitténs ledamöter — öfver vissa punkter.

»Manövern» — skrifver Rydberg — »syntes mig så

* Göran skrifver något försmädligt: »Af de tre karske män, hvilka förde utskottets talan i kammaren (Rydberg, Sven Nilsson och Ola Jönsson), åtnjöt endast hr Rydberg den utmärkelsen att hälsas med bravorop, som lika gärna kunde beståtts de bägge andre, enär de icke mindre ansträngde sig att vinna popularitet i kammaren».

underlig, att jag vid mer än ett tillfälle tappade min lugna hållning och skar ihop med junkrarne.»*

Särskildt låg honom om hjärtat borttagande af kvarstadssystemet, af boktryckarnes skyldighet att aflämna arkivexemplar och af ansvaringssystemet.

I en anteckning till ett »tryckfrihetstal» skrifver han:

»Paragraf 1 i förslaget upprepar vår nuvarande tryckfrihetsförordnings vackra grundsats: enhvar äge att utan något af den offentliga makten i förväg lagdt hinder 'i tryck utgifva skrifter'. Om, såsom någon satirisk man påstått, grundsatser uppsättas endast för att brytas, så måste medgifvas, att så skett äfven här. Ty genom kvarstadsbestämmelsens bibehållande har paragrafen erhållit ett underförstådt tillägg, så lydande: 'dock må tryckt skrift icke läsas, utan att herr justitiekanslern eller hans ombud i landsorten eller rådstugurätterna därtill gifvit sitt tysta eller öppna samtycke'.

Jag är icke vän af underförstådda tillägg, men medger gärna, att kvarstadsbestämmelsens vänner kunna ha rätt däruti, att om det ifrågavarande tillägget blifvit så förnimbart och öppet uttaladt vid sidan af den grundsats, som det förnekar, skulle detta väckt ett onödigt uppseende, paradt måhända med ett lika onödigt löje. Ur deras synpunkt är det utan tvifvel ändamålsenligare att skrifva frihetens grundsats på skylten af förslaget och upphänga grundsatsens förnekelse i ett af förordningens bakrum, där den faller mindre i ögonen.»

Han yrkar i detta utkast, att kvarstad skulle inskränkas till uppenbart upproriska och osedliga skrifter.

* En d. v. ledamot af konstitutionsutskottet har ock för mig berättat, att Rydberg ett par gånger blef mycket häftig

I sitt tal i Andra kammaren (Skrifter XIV: 391) berörde han emellertid nästan uteslutande ansvarighetsfrågan och framhöll, att det vore obilligt, att en tidningsutgifvare, äfven om han bevisligen vore oskyldig, skulle straffas, men däremot den verkligen brottslige författaren gå fri.

Förslaget föll, och frågan, som länge stått på dagordningen, affördes nu åtminstone för en mansålder.

Rydberg skref till Hedlund om förslagets fall:

»I går afgjordes tryckfrihetsförslaget. Det föll med hiskelig fart i Andra kammaren, och i någon mån torde jag därtill medverkat. Det gör mig ondt om det myckna goda förslaget innehöll, men saken kunde ej hjälpas, och af dina artiklar i saken finner jag, att du icke sörjer däröfver.

Jag förutsade några af herrarne i Första kammaren, huru saken skulle gå, om amendementerna segrade. De syntes icke vilja tro det, de väntade på en återremiss, men resultatet blef afslag, och felet var deras eget.»

I samma bref skrifver han om sin ställning i allmänhet:

»Min ställning i kammaren har under denna riksdag varit mycket behaglig, men också mycket besvärlig. För dessa besvär är jag dock inom mig tacksam, ty jag har tvungits att intressera mig för göromålen, och ur detta tvång har följt nöje och tillfredsställelse. Besvärad har jag dock som nämndt varit. När erfarne riksdagsmän hugga fast mig för att höra mina tankar om »guldfoten», regeringens förslag till ändring af »sjutiotvåan», frågan om de ordinarie skatterna o. s. v., så har nöden tvungit

mig att icke tiga. Men för att säga något, måste man tänka något, och så har jag helt plötsligt måst nödga tankegången in i de där sakerna.

Den kåranda, jag hitintills sett i Första kammaren, talar icke mycket till dess fördel. De enskilda personerna kunna vara älskvärda nog, men andan har blifvit allt mer trångbröstad och stämplas dessutom af brist på mod att gå rättframt tillväga. Regeringen angripa de i ryggen, ej öga mot öga.

Af allt som under denna riksdag händt, har knappt något gladt mig mer än upphäfvandet af lego- och friköpningsrätten för beväringsyngling. Minoriteten, som röstade emot, bestod visst icke uteslutande af bönder. Åkerhielm, v. Geijer och flere i Andra kammaren hörde till motståndarne.

Med bönderne trifs jag mycket väl. Jag känner i deras grannskap, att de tro på mig och nästan hålla af mig, såsom jag håller af dem. De ha tydligt funnit, att när jag i viktiga frågor röstat med dem, har det skett af djupaste öfvertygelse. De veta också, att de icke kunna påräkna mig i andra frågor, där jag har olika mening med dem, och detta har icke minskat deras vänliga stämning mot mig, än mindre deras förtroende. Jag har ej blifvit bedragen på dem, af det enkla skäl, att jag aldrig väntat af dem en idéell åskådning eller vidt omfattande vyer; men sundt förstånd, rättskänsla, aktning för den verkliga bildningen och fosterlandskärlek har jag hos dem funnit lika mycket som hos de andra.»

Trots de angenäma erfarenheterna under 1872 års riksdag, då Rydberg tydligen med en viss liflig håg deltagit i utskottsarbetet, beslöt han att icke emottaga återval. Vid valmötet den 2 september

tillkännagafs, att herr Viktor Rydberg nu icke önskade ifrågakomma till återval.

Man har ansett, att Rydberg aldrig bort blifva riksdagsman. Jag kan ej till fullo dela denna åsikt. Det må vara sant, att han själf rätt ofta längtade från de praktiska riksdagsfrågorna till sin studiekammare, till utflykter i naturens eller fantasiens värld. Men beröringen med representanter för olika samhällsklasser — främst med bönderne — var ej utan betydelse för hans utveckling, och särskildt satte den prägel på hans dåtida kamp för en nordisk och folklig odling.

I riksdagen spelade Rydberg en viss roll, ehuru han blott sparsamt deltog i debatten, där han dock kunde gifva värdefulla inlägg. För ett riksdagsparti af det dåvarande landtmannapartiets karakter var en idéel kraft af Rydbergs rang af betydelse, och det hedrade Andra kammarens landtmän, att de insågo detta och begagnade den kraften i ganska vidsträckt mått. Det torde vara — om ej rent af enastående — i hvarje fall sällsynt, att en riksdagsman under sin första valperiod får plats först i ett tillfälligt utskott, därpå i ett särskildt utskott för det högviktigaste spörsmålet och slutligen i konstitutionsutskottet. En dylik treårig riksdagsbana är icke alldeles vanlig.

Och betecknande är, att en af landtmannapartiets yngre krafter, snart nog en af dess ledande män, en person, för hvilken Rydberg hyste starka sympatier, i varma ordalag sökte beveka honom att ändra beslut och återtaga sin afsägelse. Det var Ola Andersson i Nordanå, som bl. a. skref till honom*:

* Meddeladt med brefskrifvarens samtycke.

»Klandret, förtalet eller hvad det allt må heta, kan ej verka på den, hvars alla sträfvanden äro redliga. — — — Också måste det vara andra och större skäl, som förmått dig till ett sådant steg. En så dyr plikt får eller bör man ej afsäga sig för små orsaker. Måhända anser du din uppgift vara att på ett annat område gagna mänskligheten och fäderneslandet, men då jag varit af annan mening, så må det tillåtas mig, att jag, med erinran om att det ena kan man göra och det andra icke låta, härmed velat gifva mina tankar och känslor luft. Med glädje skall jag se detta ditt beslut ändradt, ditt namn åter upptagas bland landets representanter. Det bör kännas ljuft att ha medverkat till många för folk och land lyckliga beslut.»

Samme framstående politiker har i bref till mig karakteriserat Viktor Rydberg såsom riksdagsman i följande ord:

»Att V. R:s kynne eller allmänna läggning ej var riksdagsmannens, må vara; hans kallelse var ju i grunden en annan, och i denna blef han en prydnad för sitt folk. Men att han äfven i rätt invecklade riksdagsfrågor hade en stor och klar syn på tingen och att han stod själfständigt för sin mening, hade jag flere tillfällen att erfara. Sålunda är hans anförande i försvarsfrågan vid 1871 års lagtima riksdag, särskildt med afseende på fastläsande af indelningsverket både som militär och kameral institution, ett bevis på klar framtidsblick.

Ett annat yttrande, hvilket karakteriserar V. R. såsom den i ordets bästa mening liberale och på samma gång själfständige mannen, må anföras. Det var 1872, då S. A. Hedin väckt motion om att utan ändring i riksdagsordningen *och således utan likställighet kamrarne emellan*

Andra kammaren skulle i arbetsordningen påbjuda, att talmannens hälsningstal skulle först granskas och godkännas af kammaren. V. R. yttrade härom:

'Då jag hör de starka ropen på proposition, afstår jag från att inlåta mig på den politiska delen af frågan, men då den ästetiska kommit på tal, tillåter jag mig uttala mitt enskilda tycke, att det enda vackra och betydelsefulla uti ceremonien på rikssalen består däri att man från en aktad mans läppar får höra fria ord, som icke undergått annan censur än den, som utgått från hans egen åsikt om det rätta.'

OLA ANDERSSON.
Porträtt från 1872 i Rydbergs album.

Att man fäste vikt vid Rydbergs person och mening, är visst och framgår för öfrigt af att han vid sistnämnda riksdag insattes som ordinarie ledamot af konstitutionsutskottet. Det var naturligt, att jag med sorg erfor, att han hade någon tanke på att draga sig från riksdagsarbetet, hvadan jag ock, såsom jag väl minnes, skyndade att bedja honom icke sätta denna tanke i verket. Jag var då ännu en ganska ung riksdagsman, så att mina ord ju ej mycket kunde betyda, men jag skulle helt visst äfven efter mera mognad ha handlat på samma sätt, enär jag ej blott satte högt värde på honom personligen, utan ock ansåg det godt, att kammaren finge höra ord, vittnande om fin och ädel uppfattning, från en man som åtnjöt obestridd aktning.»

Ola Anderssons uppmaning ljöd för döfva öron. Rydbergs beslut var oåterkalleligt.

Senare frestades han ett par gånger att mottaga val till Första kammaren, sedan hans årsinkomst stigit till det belopp som gjorde honom valbar. Det var fallet ännu så sent som 1882, då han på förslaget om en kandidatur för Skaraborgs län svarade en vän:

»Tack för ditt bref och det hedrande anbudet! Jag vill icke neka, att jag känner lust att emottaga det, ty Första kammaren är för sin egen och landets skull i behof af att dess hofsamt liberala minoritet förstärkes i rösturnan — den enda plats där min stämma har lika mycken vikt som andras. Men med min åtrå att vid riksdagen kunna verka något för de frågor, som ligga mig om hjärtat, strider mitt förstånd, som säger mig, att jag bör stanna hemma, för att öfverlämna mina arbetskrafter odelade åt mitt författarskap, tills jag hunnit afsluta ett par litterära verk, som jag nu har under handen och som inom en viss tid måste vara under pressen. Under sådana förhållanden nödgas jag först som sist att besluta mig för ett nej på din vänliga fråga, som jag alltid skall bevara i tacksamt minne och betrakta som ett dyrbart bevis på ditt förtroende. Lefver jag om två år härefter och ett liknande anbud då göres mig, så emottager jag det.»

Hans gamle kamrater i Andra kammaren visade 1873 vänligheten att utse honom till revisor för Riksbankens göteborgska lånekontors räkenskaper och förvaltning.

Men det var nog att spänna Pegasus under oket!

Själf bevarade Rydberg sin beröring särskildt med allmogemännen i det då ännu unga och friska

landtmannapartiet i kärt minne. År 1876 hade Borchsenius i en anmälan i »Nær och Fjærn» af Lies Faustina Strozzi berört den sympati, hvarmed framstående norske och svenske demokrater följde det unga Italiens frihetskamp; i Sverige vore en nygotisk skola på väg att bildas, Björnson och Rydberg vore denna skolas hufvudmän. I religiöst hänseende divergerade de visserligen så mycket som boströmsk idealism afveke från grundtvigsk teologi, men i deras tro på folklig självstyrelse, i deras kamp för folkväpning, folkhögskolor och liknande demokratiska sympatier möttes de.

Rydberg skref härom då till Borchsenius följande:

»Hvad du sade om Björnson och mig var sant, men låt mig endast tillägga ett par ord. Jag har som riksdagsman under mitt umgänge med Sveriges bönder påträffat — bredvid en ur omständigheterna väl förklarlig och naivt framträdande realism och affärsmässig uppfattning af världen — en så högstämd andlig folknatur, en så afgjord benägenhet att väga och afgöra allt med moraliska vikter, en så fin blick för det tomma i vissa 'bildningsformer' och så mycken vördnad för den verkliga bildningen samt därtill så mycken hängifvenhet för fosterlandet, att jag alltid kommer att betrakta detta som hufvudvinsten från mitt offentliga lif. Jag hade mina bekanta och mina skötevänner i det andra lägret, men jag fick mina hjärtevänner inom en liten krets af yngre allmogemän.* Jag spelade ingen roll bland desse senare,

* I Rydbergs album från riksdagstiden finnas porträtt af följande allmogemän: Ola Andersson i Nordanå, Anders Persson i Mörarp, Ola Bosson Olsson, alla från Skåne, Carl Aron

var icke det centrum, kring hvilket de samlades. Oftast teg jag och åhörde deras samtal, men gick dock med större tillfredsställelse från deras samkväm än från ämbetsmännens, bland hvilka jag ofta, trots olika politiska meningar, var en 'firad' vän.»

Journalistik. Utländska förhållanden. Fransk-tyska kriget.

I ett bref på nyåret 1869 skrifver Carl Rydberg till Hedlund:

»Jag tror, att sedan Viktor nu utredt och klargjort allt som legat honom om hjärtat på det teologiska området, så att han med odelade tankar och håg åter kan vända sig till sin skönlitterära verksamhet, skall han ånyo känna sig lika lätt och frisk till lynnet som år 1857, då han skref sin 'Fribytare', och därjämte känna mera tillfredsställelse än då öfver att för vår viktigaste kulturfråga verkat det myckna han gjort.»

Broderns förmodan, att Viktor nu åter skulle kasta sig in i poetisk alstring, skulle ej genast bekräftas. Härmed dröjde det ännu några år; det tarfvades härför den väckelse och ingifvelse som en färd till södern och umgänget med den antika skönhetsvärlden bragte honom.

Men i allt fall betecknar året 1869 ett uppsving i Rydbergs produktion, som under detta och närmast följande år förnämligast kom att röra sig på det journalistiska fältet. På detta utvecklade Rydberg, som vid 1860-talets midt känt sig så ned-

Jönsson från Hallands län, Gunnar Erikson i Mörviken från Jämtlands län, Bleckert Stenbeck från Västmanlands län (den sedan bekante Stockholmsfilantropen) samt Carl Ljungman från Bohus län.

tryckt, under åren 1869—75 en rik verksamhet, och denna tid kan, äfven i afseende på halten, med fog kännetecknas såsom hans journalistiska glansperiod.*

Det var dels politiska ämnen, dels mera uppseendeväckande tilldragelser på det offentliga och kulturella lifvets områden i utlandet, dels slutligen språkfrågan, som härvid företrädesvis sysselsatte hans penna.

Hans politiska intressen, alltid lifliga, fingo ny näring genom deltagandet i riksdagsarbetet; men framför allt kallade tidens stora världshändelser honom ut i striden. Rydbergs politiska uppsatser voro på sin tid mycket beaktade, ehuru de delvis gingo stick i stäf mot stämningen i de tongifvande kretsarne. Ty de gällde fransk-tyska kriget, och den position, som Handelstidningen här från början intog, var stridande mot den allmänna opinionen i landet, hvilken var starkt franskvänlig.

Rydberg åter ställde sig afgjordt på Tysklands sida. Detta sammanhängde med hans skarpa fördömande af Napoleon III:s politik, sådan den utvecklat sig alltifrån det republikens president bröt eden på författningen och utförde statsstrecket af 2 december och intill dess han sökte aflopp för svårigheter i den inre politiken genom krigen i Mexiko och Europa. Hans efterapning af cæsarismen var Rydberg vidrig, och i sin teckning af Cæsar (i »Romerske kejsare i marmor» 1874) har han med tydlig snärt åt Cæsars franske beundrare yttrat:

* De inrikespolitiska artiklar, som han skref under Hedlunds riksdagsmannaskap i början af 1869, äro behandlade i sammanhang med föregående års i femte kapitlet.

»Kanske anar Cæsar något värre: att hans skugga är dömd till evigt triumftåg, följdt af alla släktens samvetslösaste själar; att filosofernes afskum skall, honom till ära och hans större eller smärre efterapare till hägn, uppställa läran om en tvefaldig sedelag, den för skickelsehjältar och den för vanligt folk; att häfdernas mest lysande brottslingar skola peka på honom som en rättfärdiggörande förebild och, om de sjunka under ödets slag, hölja sig i hans mantel, så vida de icke föredraga den korsfäste Messias purpurkjortel, hvars lott det ju vardt att falla tärningsspelande soldater till byte.

När den vandrande juden irrar genom världen, följer han de aldrig ändande spåren af det cæsariska spökets segervagn. Framför honom jagar vålnaden af den hjälte, som gaf lagens helgd oläkligt sår, då han lånade åt brottet lyckans och snillets förledande skönhet.»

Här erbjuder sig en parallel med en af samtidens störste tänkare och skriftställare: Thomas Carlyle. Äfven denne bar på ett ingrodt hat mot »the Copper Captain» — som han kallade Napoleon III — och hans folk. Särskildt var den sedeslösa anda, som genompyrde andra kejsardömets Frankrike och som gått i arf åt tredje republikens, för Carlyle, liksom för Rydberg, en styggelse. Han såg därför i krigets utgång en rättfärdig gudsdom.*

Sammaledes Rydberg. Han hyste föga förtroende för den liberala politik, som Napoleon nödgades inslå år 1869.

* Froude skrifver i sin stora biografi öfver Carlyle: He regarded the Emperors presence on a throne which he had won by so evil means as a moral indignity, and had never doubted that in the end Providence would in some way set its mark upon him. When war was declared, he felt that the end was coming.

I en artikel den 22 maj detta år framhöll han, att det oansvariga allenastyrandet: »äfven när det alstrar bländande storverk, diktaturen, äfven när den smyckar sig med demokratiska attributer, den centraliserade förvaltningen, äfven när den uppträder med varsamhet och humanitet mot det suveräna folket och inlägger förtjänst genom att befrämja affärernas lugna gång, icke lyckas vinna anhängare inom det släkte, som uppvuxit under detta system, än mindre försona sina gamla motståndare och allraminst utplåna minnet af de nesliga medel, hvarmed det kommit till stånd och hållit sig uppe».

Och han ställde sig tviflande till frågan, huruvida kejsardömet kunde rädda sig genom en uppriktig anslutning till framåtskridandets idéer, liksom senare till Emile Olliviers — den forne frihetsmannens — ställning såsom imperialismens främste rådgifvare.

Vid midsommartiden samma år framhöll han i en artikel (Skrifter XIV: 315) faran för Europas fred af »den personliga regeringen i Frankrike», hvilken lätt nog kunde vilja stilla den inre oron genom ett diaboliskt medel: att tvinga folkets uppmärksamhet på den yttre politiken och låta dess friskaste krafter förblöda i ett krig. Den fredliga folkstämningen i Frankrike, underhållen af författare, de där i likhet med Erckmann-Chatrian o. a. skildrade krigets elände och begabbade sabelskramlande chauvinister, liksom ock det starkt rustade Tyskland, som hade nationen själf till armé-reserv, »syntes dock utgöra anledningar till det hopp, att Napoleon III skulle akta sig bringa Europas fred till offer åt sin dynasti».

Som bekant gäckades detta hopp.

Fastän Rydberg icke älskade kejsardömet i Tuilerierna, var han dock föga mindre benägen för dess »spegelbild från gatan», smånapoleonerne, »bluskejsarne» i Belleville, de lumpne skränradikaler, hvilkas typiske representant är den ännu alltjämt ljugande och smädande grefve Henri de Rochefort, kryparen för folkmassan, hvars porträtt Rydberg ypperligt tecknat i en uppsats i november 1869 (Skrifter XIV: 319).

Så stundade det krig, hvartill Napoleon eggats af sin gemål, sin krigsminister och sin utrikesminister, och som åsyftade att afleda uppmärksamheten från inrikespolitiken, höja regeringens sjunkna anseende, vinna »revanche pour Sadowa» och häfda Frankrikes ledandeställning i den europeiska konserten.

Den 15 juli gåfvo kamrarne, trots Thiers' motstånd, krigsbevillningen, och den 19 utbröt kriget.

Stämningen öfver hela Norden var afgjordt franskvänlig. I Köpenhamn mottogs krigsunderrättelsen med formligt jubel. Att Danmark, som nyss lidit blodig orätt från tysk sida, skulle göra gemensam sak med sin platoniske vän i Paris, upphofsmannen till Pragerfredens § 5, ansågs såsom gifven sak. Det har påståtts, att detta — och därmed törhända Danmarks undergång som själfständig stat — blott afvärjdes genom en ännu lefvande dansk diplomats (P. Vedels) besinningsfulla klokhet. Men äfven Sverige-Norges deltagande i striden mot den germaniska stormakten, som allt sedan Preussens »skamliga våldshandlingar mot Danmark», för att begagna Rydbergs egna ord, var

ytterst impopulär i Sverige, ansågs ej alldeles omöjligt, helst Karl XV:s sympatier gingo i denna riktning.

Opinionen var i hög grad tyskfientlig, åtminstone i städerna. Så godt som hela pressen afvaktade med skadeglädje, att »den tyske Michel» nu skulle »lida sina gärningars lön».

Man medgaf visserligen, att Frankrike länge väntat på tillfället att »straffa Preussen för dess hänsynslösa politik» och nu gripit ett svepskäl, då det fann »rätta tiden inne», men man sympatiserade allmänt med angriparen.

»Hvar och en opartisk åskådare kan icke dölja för sig, att det är en nemesis, som nu drabbar det Bismarckska Preussen. Det sätt hvarpå Preussen trampat andras rätt under fötterna och kränkt bestämmelserna i Pragfördraget, har beröfvat denna makt de europeiska sympatier, hvarpå det eljes kunnat räkna,» skrifver *Aftonbladet* (August Sohlman).

»Den slipade nordtyske förbundskanslern» — heter det i *Nya Dagligt Allehanda* — »har denna gång spelat för högt spel och trott sig kunna slingra sig ifrån affären. Men Frankrike är nu rustadt, det *vill* krig och det skyndar sig att sätta knifven på Preussens strupe. — — — Det kan väl för mången tyckas, att Frankrike uppträdt på ett alltför brutalt sätt, och vi skulle till fullo dela denna åsikt, om det gällde någon annan makt än Preussen sådant det blifvit under Bismarcks ledning. — — — Det är just denna Bismarckska politik, som gjort Preussen, icke tyska folket, så impopulärt i Europa, att det väntat på att få se, om icke en nemesis äfven en gång skulle uppträda och lära Preussen, att ärlighet varar längst.»

Stockholmsposten, C. F. Bergstedts och Wallenbergs d. v. organ, ansåg det Bismarckska Preussens ohejdade eröfringslusta vara den innersta grunden till fredens störande: »Preussen är ett stort fältläger midt i Europa, och det är en oafgjord fråga, huruvida denna betydande militärmakt blir civilisationens skydd. — — — Framtida förhoppningar om skydd för Skandinaviska halfön af ett mäktigt Preussen (mot Ryssland) hänföra vi desto bestämdare till grundlösa suppositioner, som det icke är troligt, att Preussen blir en stor sjömakt.»

I *Stockholms Dagblad* skrefs 19 juli: »Vedergällningens timme har nu ändtligen kommit. Frankrike är den enda makt, som kunde taga sig för att sätta en gräns för Preussens öfvermod och som äger nog kraft att bringa ett sådant jätteföretag till ett lyckligt slut. — — — Segrar Frankrike, så återkomma därmed tryggheten och lugnet, som flere år varit främmande för vår världsdel. Skulle däremot Preussen lyckas att öfvervinna sin motståndare, så sättes därigenom kronan på den byggnad, som dess regering uppfört, så sanktioneras därigenom de plundringar, hvilka dess grannar sedan 1863 varit underkastade; denna makts politik blir då den förhärskande, och ve då dem bland dess grannar, som icke förmå möta våld med våld. Särskildt för vårt land är Frankrikes seger af största vikt, ty denna makt kan ej vilja blifva vår fiende, dess seger betryggar vårt oberoende, dess nederlag försvagar vår allians med västmakterna. Därför önska vi Frankrike framgång i det krig, hvilket det till sin egen och till hela Europas fördel icke skytt att börja mot sin mäktige fiende. — — — Frankrikes seger är likbetydande med rättvisans seger, Preussens seger däremot innebär orättvisans, godtyckets och våldets triumf.»

Likartad var tonen i de flesta landsortsblad. Helt annorlunda var den ställning som *Göteborgs Handelstidning* intog. Hedlund och Rydberg voro fullt enige i detta spörsmål, men enligt hvad Hedlund uppgifvit för mig, var det Rydberg som tog initiativet till tidningens tyskvänliga hållning. Den 15 och 16 juli innehöll Handelstidningen de första uppsatserna om kriget, antagligen framgångna ur ett samarbete mellan tidningens båda främsta krafter. Här lästes bl. a.:

»Gifvet är, att Frankrikes anfall skall ske med en förfärlig ansats och att Tyskland skall däremot ställa en utmärkt väl ordnad stridsmakt, ledd af skicklige härförare, och att bakom denna redan färdiga stridsmakt står ett helt vapenöfvadt folk.

Tyskland har också här — och detta är ingen oviktig sak — rätten på sin sida, sådan som krigsorsaken nu blifvit funnen. Annorlunda kunde det hafva varit, därest kejsar Napoleon förut hållit frågan om Pragerfreden, med särskild hänsyn till den 5:te artikeln, öppen, men det har han icke gjort. — — — Det skall emellertid nu blifva klart, huru orätt Preussen handlat, då det icke längesedan träffat en hederlig uppgörelse rörande denna bedröfliga tvistefråga med Danmark, som här följes med sympatier från alla folk, som äga en känsla för det rätta. Preussen har själf beträdt eröfringspolitikens bana och har vindicerat rättslig giltighet åt den starkares framgång; dess rättsliga ståndpunkt gentemot Frankrikes eröfringspolitik är därigenom i hög grad försvagad.

Icke förty, och trots detta stora missgrepp från Preussens sida, kan den skandinaviska Norden icke önska att Frankrike blir den allenarådande makten i Europa,

hvilket det blefve, om Tyskland kunde krossas, utan måste vi uppriktigt önska, att Tyskland måtte gå segrande ur denna jättekamp. Det är dock civilisationens, det är tillika den religiösa och borgerliga frihetens land. Det är en nation därjämte, vid hvilken det skandinaviska Norden är fästadt, ej blott med blodets band, utan ock med de gemensamma intressenas, med de historiska minnenas, med de otaliga vänskapsförhållandenas band.

Det finnes ingen anledning befara, att vi icke skola kunna bevara en neutral ställning i den förestående striden; men skulle detta blifva oss förvägradt, så är vår enda naturliga och rätta ställning *på Tysklands sida.*»

I den andra artikeln framhölls, att blodskulden för det nu förklarade kriget drabbade *Frankrike,* men icke det fria, ädla, ridderliga Frankrike, som vandrade i spetsen för tidehvarfvets högsta idéer, utan kejsardömets, napoleonismens, militarismens, bigotteriets och börsvingleriets Frankrike, hvars seger vore att betrakta som en olycka för mänskligheten.

Man hade dock anledning hoppas, att utgången blefve en annan än de franske sabelskramlarne föreställde sig. Tysklands slutliga seger skulle medföra dess *enhet,* hvilken skulle gifva åt den germanska stammen den styrka han måste äga mellan de slaviska och romanska folken.

Dessa uttalanden rönte de kraftigaste gensagor. Så bl. a. i Göteborgsposten och i Stockholmspressen. Aftonbladet ledsagar ett citat ur en af dessa artiklar med hånfulla utropstecken och uttalar sin förhoppning, att G. H. T. måtte blifva det enda mera betydande svenska blad, som med sina sympatier ställde sig på det Bismarckska Preussens sida. Många meningsfränder fick G. H. T. heller icke.

Inom dagspressen slöt sig endast Dagens Nyheter till samma mening.* Och denna hållning var icke ofarlig för de båda tidningarnas ekonomiska tillvaro, så upphetsad och hätsk som stämningen var mot allt tyskt.** Man hade så svårt att förstå Handelstidningens hållning, att den t. o. m. förklarades bero på klingande mynt — från Bismarck! De första underrättelserna om franska nederlag mottogos med misstroende och antogos vara tyskt skryt.***

Rydbergs mest betydande inlägg var den med *V. R.* märkta kraftiga och modiga uppsats, som infördes den 18 juli: *Med anledning af kriget* (jmfr Skrifter XIV: 325) och där det yttras:

»Det är — må vi väl märka det — det är icke längre ett krig mellan Preussen och Frankrike, det är

* Af verkligt betydande uttalanden från en tyskvänlig synpunkt märkes Hans Forssells framsynta, ypperligt skrifna artikel *Tyskland, Frankrike och Sverige* i Svensk Tidskrift 1870.

** I Göteborgs Trädgårdsförening tvang publiken afton efter afton ett kapell tyskar att spela Marseljäsen. Likaledes i Berns' salong i Stockholm, där den tyskfödde Meissner med sitt då till stor del af tyske musici bestående kapell uppträdde.

*** Något naivt skref Aftonbladet:

»Ännu alltjämt måste man beklaga, att franska regeringen förbiser sitt eget politiska intresse genom att ej i tid pr telegraf meddela såväl franska folket som Europa utförliga underrättelser från kriget, då däremot den preussiska genom sina sändebud *öfversållar tidningspressen med sina detaljerade och till Preussens favör på allt sätt utsmyckade telegrammer.*»

Enligt hvad jag själf hörde Svenska Telegrambyråns d. v. chef meddela å publicistmötet i Örebro 1874, hade man t. o. m. i Norge varit så förbittrad öfver de tyska segernyheterna, att byrån nödgades telegrafera till utlandet och begära »några franska segrar» för att lugna vederbörande; segrar, som sedan fingo dementeras! (Jmfr mötets protokoll.) Sådan var stämningen i Norden.

ett krig mellan Tyskland och napoleonismen, mellan å ena sidan det framåtsträfvande, frihetsälskande, med vetenskapens segrar krönta, med samvetsfriheten och kulturen solidariska Tyskland samt å andra sidan det sabelvälde, som började med att massakrera franske medborgare och under sin nittonåriga tillvaro ständigt hotat Europas sak, ständigt nödgat det underhålla kolossala härmassor, på samma gång som det inom egna landamären upprättat ett system, byggdt på våld, korruption och hyckleri.»

Det vore djupt att beklaga, att Preussen trädde i fält med fläckad vapensköld. Men harmen öfver dess — den starkares — pliktförgätenhet mot den svagare borde icke förleda någon att glömma de stora mänsklighetens intressen, som voro förenade med den germaniska rasens bestånd och med Europas befrielse från en ännu brottsligare cesarism. Blott i vänskap och endräkt mellan den stora skandinaviskt-germaniska folkfamiljens medlemmar funnes en trygghet mot det slaviska Rysslands framträngande i västra Europa.

Till slut riktar Rydberg några varnande ord mot planerna att indraga Sverige i kriget:

»Inför en sådan hotande fara är det hvarje, äfven den obetydligaste medborgares plikt att söka värna vår neutralitet, ej blott med det skäl, att vi önska freden för att undvika krigets materiella olyckor — detta skäl väger föga tungt i sådana sinnens vågskål, som svärma för 'krigets ära' — utan med det än mäktigare argument, att vi betrakta detta krig från vår eventuelle bundsförvants sida *som ett orättfärdigt och under alla förhållanden ärelöst, äfven om det skulle krönas med en tillfällig seger.* Det vore ej blott en olycka, det vore en skam, om svenska folket ville utan protester finna

sig uti, att dess söner ryckas ur sina familjers sköten, för att på Tysklands fält slaktas i ett brottsligt anfallskrig, för befästande af det allt annat än aktningsvärda napoleonska systemet i Frankrike.»

Denna uppsats väckte stor uppmärksamhet. I skandinavismens moderorgan, Plougs »Fædrelandet», förklarades den »i hetsighet och öfverilning» öfverträffa de båda första uppsatserna i Handelstidningen.

»Den ärade författaren», heter det, »den kände romanskriftställaren och nyrationalisten är visserligen en mycket begåfvad, i hvarje fall en mycket vältalig man, och han har här uppbjudit hela sin retorik för att öfvertyga sina landsmän. När vi det oaktadt tro och hoppas, att hans ord skola falla alldeles utan verkan till jorden, så är det, emedan de äro dikterade af en upphetsad och utsväfvande fantasi i stället för af en lugn uppfattning och objektivt omdöme och delvis äro i strid med verkliga fakta.»

Rydbergs skildring af det franska kejsardömet betecknades af Plougs blad som »det skamlösaste missbruk af ord», »i det närmaste vanvett», och det uttalades den förvissning, att Handelstidningens »fanatiska fredsentusiasm» (!) icke skulle visa sig farlig, då den ej ens hade genklang på Göteborgs börs.

Ehuru svenska tidningspressen nog i allmänhet — trots sina afgjordt franska sympatier — uttalat sig för neutralitet, var Rydbergs ofvan nämnda varning mot deltagande i kriget dock icke obefogad. Det framgår exempelvis af professor G. K. Hamil-

tons såsom bilaga till Nordisk Tidskrifts augustihäfte utgifna »Tre skandinaviska uppsatser».

Härframhålles i fråga om »*Skandinavien och kriget*», att stämningen i landet ingalunda vore så afgjordt fredlig som man af tidningarnas hållning skulle tro och att spänningen i sinnena borgade för, att ifall det svenska folket uppfordrades fatta ett *manligt* beslut, stämningen lätt skulle blifva krigisk. Hamilton förklarar, att *därest* Danmark, såsom sannolikt vore, deltoge i kampen på Frankrikes sida, detta äfven vore en plikt för Sverige-Norge, förutsatt likväl, att Frankrike och Danmark satte hela Nordens *militära och diplomatiska enhet* såsom grund och mål för Sverige-Norges deltagande. Följde Sverige-Norge icke denna politik, gjorde det sig till en »politisk snöping».

I samma uppsats kallas de få tyskvänliga elementen i pressen »tillbedjare af den gyllene kalfven».

Andra uppsatser rörande franska förhållanden af Rydbergs hand, hvilka förtjäna uppmärksammas, äro exempelvis den varmt hållna krönikan om det kejserliga missbruket af frihetssången *Marseljäsen* (12 augusti 1870; Skrifter XIV: 329), som slutar med uttalande af den förhoppningen, att segerhymnen en gång måtte renas från den smuts, hvari den nu blifvit släpad, då den uppstämdes af polisprefektens redskap; den ironiska »*protesten från herr Benoit*» mot de härligheter som Napoleons välde skulle hafva skänkt Frankrike (22 oktober 1870; Skrifter XIV: 335), en uppsats, som i humoristisk form innehåller en bitter kritik af andra kejsardömet, men hvars udd är riktad särskildt mot dess försvarare i Sverige, närmast Aftonbladet; en uppsats af 4 no-

vember 1870, som tolkar sympati för *den franska republikens strid mot Tyskland* och tillönskar den en hederlig fred, slutande med följande ord:

»Så varmt vi önska, att freden snart åter må le öfver det sköna Frankrike, så kunna vi dock icke kväfva en känsla, som säger oss, att denna fred ej bör blifva inseglet på en nations förnedring. En fred, grundad på ett folks olust att bära ytterligare försakelser för fäderneslandet, blir fördärfligare för dess självkänsla och moral än krigets rysligheter äro fördärfliga för dess materiella blomstring. Må republikens manande rop än en gång uppflamma hennes söners hjältemod till en sista kraftansträngning, och må denna krönas med den framgång, att Frankrike kan med lyftad panna lägga sin hand i Tysklands till beseglande af ett återknutet brödraband!»

Under och efter Paris-kommunens dagar innehöll såväl utrikesafdelningen som den ledande afdelningen intressanta skildringar af Rydbergs penna. Han såg i kommunardernes uppträdande visserligen ett utslag af irrläror, men han begärde, att de »förvillade» skulle skiljas från »illgärningsmännen», och han trodde, att »hvad Paris ägde af stoisk tro och republikansk hängifvenhet, det göt sitt blod på kommunens barrikader, ehuru olyckligtvis för ett oklart mål och på en vink af ovärdige ledare» (18 augusti 1871). Och han ansåg icke, att man besegrat kommunens läror på samma gång som man besegrat kommunen själf, ty sådana frågor löstes ej med svärdet; endast kunskapens ljus kunde skingra de socialistiska irrlärorna, och den som djupast befäst dem vore just Napoleon III (26 maj 1871). Gripande äro skildringarna af kommunardgeneralen,

den ädle öfverste Rossels öde (1 december och 6 december 1871), i hvilken, yttrar Rydberg, kommunen erhållit »en martyr i stora drag».

»Rossel var icke blind för att en mängd uslingar slutit sig till denna rörelse, men han såg också hos många af dem, som kämpat vid hans ledning, den varmaste och oegennyttigaste hängifvenhet för fäderneslandets och frihetens sak, och det var just denna entusiasm, denna offervillighet, denna blick för idéer, som han så djupt hade saknat inom de kretsar, han genom sin börd och samhällsställning tillhörde, och i synnerhet inom arméns officerskår. Med sina republikanska tänkesätt parade han religiös värme, som i synnerhet kom till utbrott i hans sista stunder, då han äfven yttrade till sin advokat: 'Kom ihåg mina ord: om man icke snart ombildar vårt landtförsvar, skall armén omstörta republiken'.»

Jämte artikeln om blodsdomarne öfver Rossel och Cremieux är ock att märka den ljungande uppsatsen om författaren *Paul Meurice* (16 juni 1871; Skrifter XIV: 371), hvilken var nära att blifva ett af offren för bakslaget mot kommunardupproret, därför att han, ehuru uppträdande emot kommunens tadelvärda handlingar, dock omfattade vissa dess idéer, en uppsats, hvari Rydberg ger luft åt sitt hat mot »kommunens bödlar»; slutligen en artikel emot *Vendômekolonnens återuppresande* (2 augusti 1871), där han, i anslutning till Frédéric Passy, visserligen fördömer kolonnens nedrifvande, men uttalar sig emot dess återuppresande, enär den utgjorde en hyllning åt »en man, som offrat fem eller sex millioner af sina likar åt en ärelystnad utan mål».

Och ett år senare — 13 juli 1872 — uttalar han i en krönika, där bl. a. »Napoleon I:s utseende» kommer på tal, ytterligare sin afvoghet mot Bonapartismens grundläggare i följande ord:

»Lanfrey, Michelet, Erckmann-Chatrian och hvad de allt heta, som inför fransmännens ögon sönderrifva Napoleonssagans skimrande väf, göra sitt land därmed en omätlig tjänst, huru än poetiska själar må sörja däröfver och söka afböja den sedliga förkastelsedomen öfver sin hjälte med det panteistiska:

»Skalden, tänkaren och hjälten
verka blindt som anden vill.» *

Af öfriga utrikespolitiska artiklar må särskildt en, den 2 juli 1869 införd, »ledare» (Skrifter XIV: 303) påpekas; den rör de anspråk, som, med rätt eller orätt, ställas på fristater, att i deras statslif företrädesvis »dygden» må göra sig gällande. Anledningen utgjorde vissa korruptionsföreteelser i d. v. republiken Spaniens och i det fria Italiens politiska lif. Rydberg framhåller mot dem, som triumferat häröfver, att man icke må begära det orimliga af fria statsformers och goda lagars inflytande på enskilde medborgares karakter, enär människonaturen alltid blir sig lik.

Hvad man kunde fordra af lagar och offentliga inrättningar vore, att *de* icke lade hyenden under de onda lidelserna och hinder för de goda, såsom envälde, hierarki, ståndsplittring faktiskt gjort. Men »vi måste en gång för alla frigöra oss från de barnsliga föreställningar, att

* Citatet som bekant från Napoleonsbeundraren Tegnér.

en statsform, hvilken som helst, skall förvandla jordelifvet till en ljuf idyll. Det fanns kort före franska revolutionen svärmare som drömde så. Men sådana drömmar äro för friheten farliga, ty de medföra illusioner, som, gäckade, lätt slå öfver i modlöshet, tvifvel eller frihetsfientlighet».

Kampen för nordisk nyväckelse. Språkrensning.

I ett ofvan anfördt bref från riksdagsåren hade Rydberg framhållit såsom naturlig följd af 1865 års representationsreform: »den svenska odalmannaklassens politiska återuppståndelse med hvad däruti innebor af kraf på folklig bildning på fosterländsk grund».

Ur denna ideala synpunkt såg han sin och Hedlunds anslutning till det eljes realistiska landtmannapartiet och sympati för de motsvarande bonderörelserna i Danmark och Norge. Hos Rydberg framträdde denna stämning i hans sträfvan för en nordisk nyväckelse, hvilken framför allt tog sig uttryck i en ifrig kamp för ett renadt svenskt språk, ett intresse, som i hög grad präglar hans skriftställeri särskildt åren 1872—74 och som lämnar spår efter sig i hans prosaform ända fram på 1880-talet.

Historiskt sedt står denna stämning för en nordisk nyväckelse i samband med den folkliga bondeidealism, som i grannlanden knutits till N. F. S. Grundtvigs namn. Så underligt det än må tyckas, står nämligen den gamle danske siaren och skalden, den rättrogne förkämpen för »den glade

Kristendom» i mer än ett afseende såsom lärofader för 1870-talets Viktor Rydberg. Handelstidningen slutar sin minnesruna, september 1872, öfver den gamle biskopen med följande ord:

»Hans långa lifs gärning har icke upphört med hans lefnads slut, emedan arbetet fortsättes af hängifne lärjungar. — — — Detta arbete är ingenting mer eller mindre än de nordiska folkens utveckling, hvart och ett efter sin inneboende egendomlighet, på gemensam gammalnordisk odlings grund, d. ä. med uppkallande och hugfästande af högsinthet och sedlighet samt med återupptagande af hvad förfädren hade eget, stort och godt. Det är ett *stort* verk, och när en eftertid spörjer efter upphofsmännen till denna nya riktning, så skall såsom det första och mest vördade namnet nämnas N. F. S. Grundtvig.»

Då år 1876 Otto Borchsenius, med syftning på den icke-grundtvigianska danska läsvärldens likgiltighet för Grundtvig och hans skola, åt en anmälan af några grundtvigianska skrifter gifvit rubriken »Vandringer i et ubekjendt Land», skref Rydberg till honom (februari 1876):

»När jag läste rubriken 'Vandringer i et ubekjendt Land' öfver en anmälan af Grundtvigska verk i 'Nær og Fiern', förvånades jag i början däröfver, ty jag hade icke föreställt mig, att omkretsen för Grundtvigs litterära inflytelse var så skarpt dragen som denna uppsats upplyste mig om. Jag tillämpade på denna inflytelse emanationsteorien och trodde, att hon utbredde sig — om än svagare ju längre från medelpunkten — öfver hela eder ideella värld som en sympatisk eller antipatisk, men i alla

fall eggande eller 'tirrende' kraft. Oafsedt all dogmatism och med uteslutande hänsyn till det sköna och hjärtgripande, har ju Grundtvig skapat oförgätliga saker. Jag har sett en judisk familj med rörelse, ja, med tårar, åhöra hans paradisiskt friska och naiva skildring af Jesu gossår. Medan nästan alla andra våra skalder förekomma mig såsom *gjorda* af sin tid, ett slags konstutöfvande konstprodukter, framstår Grundtvig, ensidig och ofullkomlig som han i mycket är, såsom en väsentligen ursprunglig kraft, en Cædmon i vårt århundrade. Ack, denna innerliga, gudaingifna humanitet, som vill sjunga, för att de fattigas barn må röra de bara fötterna i glad dans, och sjunga, för att sätta mänsklighetens krona på deras lekar! Skulle Danmark någonsin kunna glömma den skalden? *Cedite romani scriptores, cedite græci.* Ligger orsaken till den stora allmänhetens obekantskap med Grundtvig hos grundtvigianerne, så tack för din maning: 'Det er Tide at bryde Grundtvigianismens Rækker og naa ind til Grundtvig selv'.»

I samband med denna ifver för en folklig och nordisk rörelse stod Rydbergs hat till den då såsom högsta »bildning» gällande åskådning, hvilken behärskade bourgeoisien och ämbetsmannavärlden och som han särskildt fann representerad hos de danske »nationalliberale», den norska byråkrathögern och det svenska »intelligenspartiet». Ofta snärtar han denna riktning i sina uppsatser såväl som i sina enskilda bref. Hvad den på prosa hållna texten i hans Bilder ur Faust vidkommer, heter det i bref 1874 till Borchsenius:

»Denna är väl mindre smaklig för köpenhamnare, ty Faust uppträder där som den vetenskapliga forskningens,

sanningskärlekens, dådlystnadens och poesiens målsman gentemot Wagner som den ihåliga, dåsiga, själfviska och inbilska 'Dannelsens' uppbärare.»

I bref till Borchsenius, som denna tid icke sympatiserade med den danska politiska vänstern, tager Rydberg ofta detta partis försvar. T. ex. i ett bref nyåret 1876:

»Från min ståndpunkt finner jag, att män sådana som Berg och några hans trosbröder i danska riksdagen gjort godt i det hänseendet, att de till fullo skingrat en i Sverige förr mycket allmän fördom, att den gamle *Danen*, Svearnes och Norrmännens frände, var af 'ridfogdens piska utdrifven ur den danske bonden'.»

I ett annat maj 1876:

»Finnes numera bland de unge vid Köpenhamns universitet ingen med Dreiers* varma hjärta? Hvar i Herrans namn hafva under det nationalliberala partiets ledning ungdomsmodet, ungdomstron och detta ungdomssvärmeri för det ideala, som är en nödvändig krydda i människolifvets annars onjutbara soppa, hvart ha de tagit vägen?»

10 januari 1877:

»I Plougs 'Atellaner'** spelar det burschikosa föraktet för handtverkare, som för yrkets och ej för det trånga tänkesättets skull göres till 'filister', en större roll än jag skulle önskat. Det är en farlig varsel om den bristande humanitet, han sedermera ådagalagt som politisk man, och där ett sådant frö kan trifvas i jordmånen af

* En ung dansk socialpolitiker under senaste åren af 1840-talet, om hvilken Borchsenius skrifvit en afhandling.

** Studentkomedier af Ploug i hans ungdom.

en ungdomlig entusiasm, har man icke att vänta ett uppvuxet träd med idel goda frukter.»

14 januari 1877.

»Jag träffade Georg Brandes vid ett par tillfällen, då han uppehöll sig här i Göteborg. I sitt omdöme öfver den politiska ställningen i Danmark stod han på samma ståndpunkt som jag själf. Jag delar nämligen den åsikt, som engelska tidningen 'Spectator' nyligen uttalade och som genomflugit den europeiska pressen, att man nu i Danmark uppför i smått samma skådespel, som Stuartarne och Bourbonerne gjorde på sin tid i England och Frankrike, fast man på grund af tidsförhållandena och danska folkets flegma ej kan vänta en utgång på skådespelet i den stora tragiska stylen. Emellertid är det visst, att den danske bondens medfödda konungakärlek nu består ett mycket hårdt prof. En kung, som vill stödja sig på byråkratien, blir sina egna tjänares slaf, i stället för deras kontrollant; en kung, som vill stödja sig på penningmännen och den del af godsägarne, som i hemlighet suckar efter den gamla goda bondeträldomstiden, har satt de murknaste fötter, som tiden kan erbjuda, åt hans tron. Allt snack om att det nu gäller en strid för och mot 'Dannelsen' är endast tomt prat. Kärnan i striden är den konstitutionella frågan: om folket i Danmark har samma rätt som i Sverige, Norge, Storbrittanien, Tyskland, Frankrike, Italien, Ungern-Österrike, Holland, Belgien, Schweiz, Grekland, Portugal, att nämligen sig själf beskatta, och har rättighet att äga en regering, till hvilken det hyser förtroende. Dukar vänstern under i denna strid, så har Danmark den skammen att äga en författning, som gent emot folket endast är ett gyckelspel, men gent emot en god och folkkär konung

ett verkligt hinder att göra godt och kontrollera byråkratien. Bättre vore då det rena oförställda enväldet.

Du skall nu skildra edra stilleståndsmän från 1840-talet. Jag erkänner min okunnighet i afseende på dessa mäns karakterer, men för den händelse, att de voro i stånd att genomblicka sina »nationalliberale» motkämpars afsikter att själfva varda absolute herrar öfver bondehjorden, sådan de föreställde sig den då, och att, obesvärade af enväldets kontroll och af adelns rivalitet, skaffa makten i händerna på ett akademiskt kotteri, sammanhållet af ekonomiska intressen och »den honette ambitions» fördomar, så kan jag ganska väl förstå desse konservative mäns afsky för en slik liberalism. Är det i *den* meningen du ämnar uppträda »konservativ», då kan jag både förstå och gilla det. Skulle däremot din konservatism hålla skölden öfver den nationalliberala misèren, skulle jag läsa dina afhandlingar med sorg.*

Att man först måste göra individen religiöst fri, innan man tänker på politisk och kommunal frihet — — — är den upp- och nedvända utvecklingsgången. Motviljan för den danska vänsterns ledande personligheter bör icke drifva till fasthållande af en sådan paradox, som i själfva verket kastar *all* frihet öfver bord. Hur skall det gå med Danmark, om det icke ur bildningens leder kan få gode och fläckfrie män i spetsen för folkets sak? Och är det icke »something rotten» i en bildning, som ej är i stånd att prestera sådana?»

21 januari 1877.

»Nog är det illa, att konst och vetenskap skola dragas in i politiken, men hvad är att göra, så länge konst och

* Borchsenius framhöll nättopp i sina mycket värdefulla litteraturhistoriska skisser »Fra Fyrrerne» på ett sympatiskt sätt konservatismen hos vissa de nationalliberales motståndare (Sibbern).

vetenskap mottaga statsbidrag (hvilket jag i öfrigt icke anser oriktigt)? Dessa statsbidrag måste falla under budgeten, och budgeten måste i ett land, där folket har självfbeskattningsrätt, falla under riksdagens omröstningar. Detta har sina skuggsidor, men skulle få än svartare sådana, om förvaltningen, administrationen, finge okontrollerad använda pengarne till att uppdraga så afskyvärda ting som en statsfilosofi, en statsbelletristik, en statspoesi i officiel mening! Slika försök känner historien, och de taga sig ganska stygga ut. Bättre att den fattige skalden får en lagerkrans af folket och dör på allmosehuset, än att han i svart frack uppvaktar i en ministers antichambre, för att få en årlig tiggarehjälp på några hundra kronor. Litteraturen får icke göras till en tjänstepiga åt byråkratien.

När en gång dessa dagars strider komma att ses på vederbörligt afstånd och mer uppifrån, skall helt visst en blidare dom uttalas öfver äfven de sämste af vänsterns män än öfver högerns korledare. Och bland desse senare skall helt visst en Estrup dömas mildare än en Ploug, som befläckat sin lefnad med en så skärande apostasi . . .

»Her hviler Adam Homo» — — —

Hvad Ploug vidkommer, har en högsinnad dansk skald redan gifvit ord åt den harm och smärta jag känner. Jag beklagar icke, att han står bland dem, som sönderrifvit Danmarks grundlag, men jag beklagar, att han någonsin tillhört den här, under hvars fana jag själf står.»*

* Vid studentmötet 1875, i hvilket Rydberg deltog såsom inbjuden, hade Ploug bl. a. å Upsala högar hållit ett tal, där han, den forne demokraten, utfor mot massans (böndernes och arbetarnes) dumdristiga försök att åsidosätta »Kundskab og Dannelse» och göra den råa fysiska makten enväldig och manade studenterne till sammanhållning mot denna demokrati, som i synnerhet i Danmark och Norge hade vidt spel-

Rydbergs sympatier för en folklig nordisk odling drefvo honom till studiet af fornnordiska språk. Den tändande gnistan kom från Upsala, där Carl Säves varma nitälskan för fornnordiskt språk och fornkunskap och Mårten B. Richerts utmärkta undervisning i vårt nordiska tungomål och dess förbindelse med samsläktade språk väckt hänförelse inom breda lager af studenterne och där »nordiska språk», som 1870 införts såsom tvångsämne i »nya kandidaten», tillika var ett älsklingsämne, som lästes utan tvång af rätt många.

Bland desse var en ung student, Henrik Hedlund, S. A. Hedlunds brorson*, hvilken sommaren 1871 vistades på Bjurslätt och dit förde med sig en upplaga af Eddan, Fritzners ordbok, en isländsk grammatik och några sagor, allt för stundande tentamen i nordiska språk. Rydberg och den unge studenten hade bostad tillsammans uppe i Bjurslätts gästrum, och sedan familjen gått till hvila, lågo de och läste — Rydberg i något vetenskapligt arbete eller utländsk tidning, studenten på sin tentamenskurs. Så frågade en afton Rydberg — alltid intresserad för ungdomen — sin rumkamrat, hvad han höllе på med. Han svarade: »Eddan» och utgöt sin förtjusning öfver dess sånger, öfver Völuspa, Hávamál, Gudrunakvädena och sagorna, öfver Ibsens och Björnsons ordkarga, på sagorna byggda dialog, öfver allt isländskt, fornnorskt och nordiskt

rum. Jag minnes väl hvilken förbittring detta tal väckte hos dem bland oss unga, som sympatiserade med de folkligare rörelserna i Norden.

* Numera utgifvaren af Göteborgs Handelstidning, riksdagsmannen H. Hedlund.

öfverhufvud, just så som vi — Säves och Richerts lärjungar — den tiden kände och tänkte.

Hos Rydberg rörde detta vid besläktade strängar. Gamla sympatier för Eddadikten vaknade å nyo. De stämde så väl öfverens med hela hans dåtida riktning. Och så tog han sig för att kasta sig in i det isländska studiet. Han lånade studentens isländska litteratur och gick snart hela hvardagseftermiddagarne och söndagarne uppe i bergen, studerande Eddan, hvars gåtor nog redan då började fängsla honom. Snart störtade han sig, sin vana trogen, in i de värsta bränningarna.

Vid omkring samma tid stod den isländska författningsstriden på dagordningen. Intresset för den isländska sagolitteraturen, hvilken manats till lif genom den grundtvigianska folkhögskolan och genom den norska diktningen, väckte ock starka sympatier för isländarnes självstyrelsesträfvan, äfvensom för åtgärder att hjälpa dem ur dess ekonomiska lägervall. Handelstidningen prenumererade på tidningen Thjodolfr och meddelade bref från Islands främste skald i nyare tid, Shakspereöfversättaren Mathias Jochumsson.

Rydberg studerade det isländska bladet med stort intresse och tilltalades särskildt af isländarnes skicklighet att bilda nya inhemska ord för nya tekniska begrepp.

Ur dessa källor uppsprang hans ifver för språkrensningen, hvilken samtidigt ägde målsmän i Danmark uti prästen Hans Dahl och i Norge i den kände norskifraren öfverläraren K. Knudsen, som sträfvade att bilda ett rent norskt »maal» på dansk-

norskans grund, men oberoende af »landsmålet», en riktning, som understöddes af bl. a. Björnson.

Något omedelbart inflytande från dessa samtida rörelser på Rydbergs verksamhet i denna riktning torde ej kunna spåras, äfven om han — sedan han själf blifvit ifrig, att icke säga hetsig, språkrensare — följde dem med stort intresse*.

Det var i Handelstidningen som Rydberg först framställde sina språkrensningsåsikter, det var ock där han sökte tillämpa dem i gärning.

Programmet utvecklades i en uppsats: Nordisk språkodling den 28 december 1871 (Saml. skrifterna XIV: 504).

Rydberg påvisar här, hurusom högsvenskans ordförråd allt fortfarande uppblandades med en syndaflod af onödiga franska ord och tyska bildningar och att under dessa förhållanden skriftspråkets skatt af högborna nordiska ord blefve allt fattigare; det ena efter det andra måste vika såsom »föråldradt» för de franske och tyskdanske våldskräktarne. »Mer och mer måste man inse, att modersmålet, för att vinna tryggad tillvaro och hopp om en skön framtid, måste återinplantas i den läsande ungdomens tanke- och känslovärld, i dess förmåga att höra och uppfatta.» Nordiskt tungomål, nordisk saga och häfd, aktning för folket och kärlek till dess lif måste inträda som drifkrafter i vår uppfostran, för att detta mål skall vinnas. Och ditåt visade äfven vår statsutveckling, då det nu till stor del är män från plogen som rådslå om fosterländska ärenden. »Vi äro dem tack skyldige, att de och deras fäder, som äfven voro våra,

* Den nyare tyska purismen är däremot af yngre ålder och tillhör 1880-talet samt kan alltså icke hafva något samband med Rydbergs sträfvanden.

så troget skyddat vårt härliga språkarf, liksom de skyddat vår frihet och vår ära. Det vore då ej mer än rätt, att de finge höra sitt eget språk, rent och förädladt, klinga från de bildades läppar».

Andra uttalanden i samma riktning äro exempelvis de i Skrifterna intagna uppsatserna *Fornnordiskt* (30 december 1872), med anledning af Gödeckes öfversättning af Sagan om Gunnlaug Ormstunga och den däraf följande polemiken (XIV: 524), *Om förnamn*, 14 september 1874 (XIV: 509), samt tre för det norska landsmålssträfvandet utomordentligt sympatiska artiklar i september 1874: *Det norska målssträfvet*, hvilket han betecknade såsom en så märklig rörelse, att »knappt någon af den nyare historiens företeelser på det vaknade nationalmedvetandets område därmed vore jämförlig».

Han förklarar i en af dessa uppsatser, att i allt hvad desse målsträfvare göra och säga »röjer sig med ett öfvermått af hänförelse den hos friska folkslag som ren naturdrift lefvande känslan af kärlek till fädrens minne och af kärlek till språket som den egne folkandens kännetecken».

Härmed har Rydberg ock tecknat den nitälskan, som dref honom att själf träda inom skranket till det svenska språkets värn och ans.

Under riksdagen 1872 var han i hög grad ifrig för denna idé och fröjdade sig särskildt öfver att d. v. ecklesiastikministern Gunnar Wennerberg, till hvilken han, på grund af den politiska spänningen, eljes stod i afgjord opposition, då de tillfälligt råkats vid en fest för Svedelius visade sig vara vän af undervisningens utveckling i svensk

riktning och varmt hågad för den svenska bildningens, det svenska språkets och den svenska bondesedens vårdande och värnande.

»Språkfrågan» — skrifver Rydberg i ett bref af 17 februari 1872 — »ligger här uppe nästan alla tänkande män, med hvilka jag därom samtalat, varmt om hjärtat. Alla ämnen ligga färdiga för tändandet af en reningsbrand, som afsöndrar det fransk-tysk-danska slagget ur vårt gyllene fädernemål. På fristunder läser jag Rydqvist och har kastat en och annan titt i den mer än fem hundra år gamla 'Konunga- och höfdingastyrelsen'. Ehuru äfven den gamla svenska boken förskrifver sig från en tid, då vårt språk i århundraden varit så vårdslösadt, ser man dock genast, huru mycket vi förlorat, huru skönt och plastiskt vårt fädernemål i hedna tid var.»

Denna tid — 1872 — gick hans »purism» allra längst, framför allt i upptagandet af gammalnordiska ord, som stundom voro något svårbegripliga. Själf yttrar han i bref till hemmet i april 1872:

»Jag har under nattens stunder och på de lediga dagarne suttit vid mitt litterära arbete och smidt rim och skrifvit nysvenska, en mycket svår uppgift, då man, som jag, denna gång velat försöka skrifva äkta modersmål, utan hjälp af vare sig romanska eller de mångtusen plattyska ord, hvaraf vårt språk är öfversvämmadt.»

Man finner i flere af hans då tillkomna uppsatser, huru hårdt han handskades med språkmaterialet. Det timade honom då, hvad som stundom hände Michel Angelo i dennes kamp att söka

intvinga en viss figur i ett redan tillhugget marmorblock: materialet gjorde motstånd, och verket blef ofulländadt.

Så var fallet med den påbörjade omarbetningen af Bilder ur Faust (april 1872), hvarur ofvan i första bandet sid. 57 meddelats utdrag, och där vi finna sådana ord använda som »säft» , »häfva later», »lärd varlek». Så ock med en omarbetning af hans krönikeartade uppsatser (»Ett och annat»), hvarom han i slutet af 1871 uppgjorde med Albert Bonnier. Arbetet blef för besvärligt, och båda böckerna blefvo outgifna.

Det är upplysande att se, huru han härvid tillvägagått. I facsimile meddelas därför å sidd. 168 och 169 ett par stycken af dylika uppsatser, i hvilka Rydberg företagit rättelser.

Rydbergs språk från denna tid är sällsynt rent och kraftigt, men dessa egenskaper hafva stundom köpts på ledighetens och begriplighetens kostnad. Många nu gängse ord skapades af honom under hans tidningsmannaverksamhet, liksom af S. A. Hedlund och ett par yngre medarbetare i tidningen. Dess byrå var en fullkomlig »verkstad för danande af nya ord», de där dock ofta voro ganska gamla, t. ex.: vapenvinna för eröfra, bokvärld för litteratur, arfsägen för tradition, kyrkobot för reformation, dagteckna för datera, känneteckna för karakterisera, tyckesak för mod, dödsbo för sterbhus, sändeskap för deputation, gudstro för religion, föredöme för exempel, liktyding för synonym, ungmö för jungfru, skiftning för nyans, tillkall för fordran, grid för amnesti, id för studium, hemul för auktoritet, äril för härd, dyrd för prakt och ära, kynne för karakter och många flere.

~~Anföraren~~ sjunger, ~~körerna~~ instämma än vexelvis, än samfäldt med gripande verkan. Derefter upplöses half~~kretsen~~, och ~~körerna~~ ~~upp~~ställa sig på hvardera sidan af ~~prosceniet~~, så att de lemna ~~bakgrunden~~ fri. Förhänget går upp.

Och nu följa ~~tableaux vivants~~ i hastig omvexling — ~~idel scener~~ hvilka stå i något ~~idéförbindelse med~~ det kommande ~~skådespelet ur gamla testamentet~~. Grupperna, ~~ordnade utan allt effektsökeri, taga sig förträffligt ut. Gestalternas hållning är enkel,~~ osökt och uttrycksfull; drägterna vackra och på sitt sätt ~~historiska~~. Den som njutit af de holländska och flandriska skolornas mästerverk ~~fordrar~~ för öfrigt icke ~~en pedantiskt riktighet~~ i det hänseendet. Det är nog, att ~~karaktären~~ är österländsk och så är det här. Medan taflan i ~~sin orörlighet och~~ hvila tecknar sig för åskådarne, ~~sjunga~~ körerna hennes ~~betydelse~~.

Slutligen kommer sjelfva passionsspelet. ~~Körerna~~ haf~~va~~ försvunnit. ~~Prosceniet~~ är tomt. Man ser den heliga staden, och ~~man~~ hör på afstånd rop och ~~jubel~~sånger:

„Hosianna, Davids son! Välsignad han som kommer i Herrans namn!"

Det är Kristi intåg i Jerusalem, hvarmed spelet öppnas, och derefter följa de vigtigaste eller ~~de~~ mest målande ~~tilldragelserna~~ i hans lefnad intill döden på korset.

När Jesus, omgifven af palmbärande män, qvinnor och barn, red in på ~~scenen~~, ~~uppstod en~~ rörelse bland åskådarne. Man såg på alla ansigten det mest spända ~~intresse, härflutet ur olika motiver~~. Hos folket på ~~parketten~~ var det ~~andaktens~~; hos

Ett stycke ur en uppsats om Passionsspelen i Oberammergau (ur Handelstidningen: Ett och annat 4 juli 1871), rättadt af Rydberg 1872.

original. Löfverk, ciseleradt med utsökt smak, slingrar sig i spiraler kring bålens rundning och omspinner den med ett nät af akantblad och frukter, såsom lianen urskogens träd. Löfverkets stjelkar förlora sig bland gripar och chimäror, som ligga hopkrupna kring bålens fot, och midt ibland dessa ornamenter ser man en grupp nakna gossar, som i munter lek fånga kräftor och bläckfiskar. De äro väpnade med harpuner, som om det gällde att genomborra en hval. Detta älskliga genretafla var en verklig öfverraskning för den grekiska konstens vänner. Freskerna i Pompeji med sina ofta öfverlastade dekorationsmotiver äro långt ifrån att uppnå denna förening af enkelhet, behag och skönhet. — Ej mindre konstvärde eger denna lilla bägare, i hvars botten vi se en medaljong, föreställande en sittande Minerva. På en klippa midt emot henne anställer hennes uggla, vishetens sinnebild, filosofiska betraktelser, och deribredvid ligger en olivkrans. Medaljongens ram består af palmetter. Allt detta är framställdt i hög relief och hela bägaren förgyld vid eld, med undantag af gudinnans nakna partier, som fått behålla silfverfärgen. På en annan bägare stryper en knubbig och leende Herkules-gosse de ormar, som ondskan manat till hans vagga. En tredje är prydd med bilder af Cybele, som bär sina vanliga attributer: murkronan och den stjernströdda tamburinen. En fjerde, i öfrigt alldeles lik den tredje, visar oss den unge månguden, Lunus, i stjernsmyckad frygisk mössa. De vanliga antika ornamenten: teatermasker, thyrser, cymba-

Ett stycke ur Fynden i Hildesheim (Ett och annat 11 aug. 1869), rättadt af Rydberg 1872.

Ej minst upptogos ord ur allmogemålet. Redan i sin skildring från vandringen i Norge (1858) hade Rydberg påvisat, hurusom den norska folkliga diktningen hämtade ord ur landskapsdialektens friska, lifgifvande källor, och framhållit detta som ett föredöme att följa.

»Är det icke märkvärdigt» — skrifver han i ett af dessa sina resebref — »att vi behöfva vända oss till *allmogen,* när vi vilja söka ett nationellt uttryck för en ny eller främmande sak? Då frågan gäller konkreta ting, är det icke reflexionen, utan den omedelbara åskådningen, som träffar spiken på hufvudet. Däruti ligger förklaringen. Den studerade mannen söndertager den nya saken, för hvilken ett ord sökes, i alla dess egenskaper och beståndsdelar, han ser på dess uppkomst och ändamål och söker därefter ett uttryck, som kan försinnliga allt detta. Men detta försök blir otympligt, definitionsaktigt. Bonden endast *betraktar* saken, och i samma stund har hans mun ett åskådliggörande uttryck för densamma.»

Men till och med för vissa abstrakta begrepp kunde bondemålet gifva god hjälp. T. ex. ordet *dryfta* för *diskutera.* Det är hämtadt ur en del landsmålsdialekter, där det betyder: rensa säd genom skakning. Alltså just samma betydelse som det latinska *discutere* ursprungligen hade; nu tillämpade Rydberg detta på samma sätt som det danska »*drøfte*».

Jag minnes väl, huru djärft det tycktes, när Rydberg första gången nyttjade detta ord i Handelstidningens spalter. Och det möttes då med hvad han själf kallade »dumlöje» *. Men det gällde om

* En af dem som Rydberg »omvändt i språkfrågan» anmärkte 1875: »'Dryfta' ha de skojat så länge med, att man nu kan börja nyttja det på allvar.»

ett slikt ord, att »något tålde det skrattas åt, men mera hedras ändå»; det har nu ingått i det allmänna språket. Så är fallet med flere hans nydaningar.

Däremot hafva andra försök visat sig vara vattskott, såsom »folkerne» för nationalitet, »till dömes» för till exempel o. a.

På samma gång Rydberg sålunda i gärning lade ådaga sin nitälskan för ett svenskt språk, förde han ock en fejd mot språkliga missbruk af allsköns art, de där ville innästla sig.

Så var fallet i en mycket skarp uppsats: *Också ett bidrag till vår sköna litteratur* (Handelstidningen 27 februari 1873), riktad mot en liten novell, »Mr Webb», af det kända märket Claude Gerard, som meddelades i ett »blad för roman, novell och saga», kalladt »Vårt Land».

I denna uppsats, undertecknad Torvig (Viktor), skrifver Rydberg:

»När en svensk, som kallar sig Claude Gerard, eller en dansk, som kallar sig Jean de France, gör en resa, så vet man på förhand pilgrimsfärdens mål. Fo's tillbedjare kände icke djupare längtan till de heliga städerna vid Ganges, muhammedanen icke till Mecka, korsfararen icke till Jerusalem, än dessa själar, som af något misstag blifvit födda bland Odens folk, till den näjd, där fordom Dionysius, rådsherren, vandrade med sitt hufvud under armen från Montmartre till S:t Denis. Herr Claude Gerard reste således till Paris. — — — När Jean de France eller Jan Fransen återkom från Paris, hade han glömt sitt modersmål. Något liknande händer icke Claude Gerard, ty en utflykt till Paris göres i våra dagar snart sagdt i en handvändning — — — hvaremot det skulle

ländt hans franska till båtnad, om han kvarstannat något längre tid i Paris.»

Och i enskildheter påvisar »Torvig» därefter det falska bruket af en mängd utländska, franska och engelska ord, delvis missförstådda och oriktigt nyttjade, samt slutar:

»Emellertid vill undertecknad med sin uppmärksamhet framdeles följa de pappersnedsuddare, som, hvad svenska språkets ans och rykt vidkommer, tillhöra den Gerardska skolan. Denna lär nog icke försvinna, innan regeringens eller något liknande förslag till elementarskolornas ombildning är vordet lag och hunnit bära frukter.»

I anslutning till denna kritik och för att angifva dess syfte, offentliggjorde Rydberg sin tolkning af Ole Viigs dikt *Vaknen* (likaledes märkt Torvig), i hvilken dikt det låg en maning till alla nordiska hjärtan att vakna ur slapphetssömnen, fyllas af fädrens anda, lyssna till tonerna från deras sånger och till stålklangen i deras mål.

I en skämtsam polemik (augusti—oktober samma år) med Harald Hjärne, som då skref i Göteborgsposten, berördes det berättigade i former som »isländing» och »isländare» i motsats till det af Hjärne förordade »isländning» (»Svensk Språkforskning» 26 augusti 1873 samt »Breflåda» 4 september 1873); i denna polemiks slutuppsats (okt. 1873), »Några ord i förbigående i språkrensning», skrifver Rydberg:

»Närmaste grunden till en meningsskillnad i denna fråga är väl den, att några finna större smak i de utländska orden, andra i de svenska. Någras öron smekas

af sådana ord som *anbelanga* — hvilket uppträder i den högtidliga skruden af icke mindre än två tyska förstafvelser — eller af klangen i *plebiscit*, som hör till de senaste gödningsämnen våra öfversättare hämtat från Frankrike för att upphjälpa vårt språks magra jordmån. Andra föredraga framför slika ljud dem af *dyrd* och *äril*, helst de äro arf från fäderna.

Dock — om ett språks ordförråd är ett arf från fäderna eller icke, kan ju vara likgiltigt. Med god smak läses mången svensk bok, hvars »svenska» i detta hänseende är jämbördig med latinet i följande kända dikt:

Gingimus in gatis cum cameratibus omnes,
slogimus in stenos klackis, käppisque påkisque,
uno ore fullissimo tjutentes atque skojantes.
Tum veniunt vektari, saxas lyktasque bärentes,
et juvenes muntros saxis gripantque feruntque
in horridam finkam ... Pliktavimus duo riksdaler.» *

Det var icke endast eller ens företrädesvis de romanska låneorden striden gällde. Mot dem hade ju sedan gammalt förts en strid i vårt land. På dem syftade Olof Rudbecks:

»När somliga hafva lärt åtskilliga språk och skola skrifva några svenska rader, så lappa de där in ord ur alla dessa, så att det rätt ser ut som en pickelhärings dräkt eller tiggares, hvilken hafver sammanlappat sina kläder af alla de slags lappar han funnit på gatorna.»

På dem syftar ock Tegnérs:

»Tvätta det främmande smink, kanske det snart är för sent».

* Polemiken med Hjärne var för öfrigt rätt hvass och rolig.

Såsom Rydberg yttrat, bära dock dylika mera främmande låneord redan i sitt yttre främlingsskapets omisskännliga märke och göra inom rent tekniska områden ingen skada, tvärtom gagn, men äro utanför dessa råmärken skadliga, därför att de sänka svenska ord i glömska, afvänja örat från ren svensk språkklang och hindra inhemsk ordbildning.

Dessa främmande ord äro äfven snarast utsatta för löje, när de användas af obildade personer, hvilka vilja pryda språket med finesser — man erinre sig de än i dag i folkhumorn lustigt framhoppande »Dimanderska» språk-grodorna. Allt ifrån Sheridans mrs Malaprop till senaste dagars komedifigurer har rådbråkandet af främmande ord varit ett tacksamt komiskt motiv.*

Rydberg drog skarpast i fejd mot de tyska låneord, förstafvelser och ändelser, som genom förklädnad och skyddande likhet förskämde språkets nordiska renhet.

Kraftigast utvecklade han denna synpunkt i sin afhandling *Tysk eller nordisk svenska*, som utgör den andra af de två uppsatser rörande 1873 års bibelöfversättning, hvilka han införde i Svensk Tidskrift detta år.

Ursprungligen hade han behandlat samma ämne i en längre följd af artiklar i Handelstidningen i september 1873: *Bibelkommissionens öfversättning af nya testamentet*, af hvilka tidskriftuppsatserna utgöra en utvidgning och omarbetning.**

* Ett af de äldsta litteraturexemplen på komisk användning af främmande ord är väl det ställe, där Don Quijote uppmanar Sancho Panza att ej begagna det folkliga spanska uttrycket för rapa, utan det latinska.

** I tidningsuppsatserna skämtar Rydberg för öfrigt god-

I den första tidskriftsuppsatsen (Saml. Skr. XIII) hade Rydberg, i anknytning till ett referat af debatten om detta ämne vid 1868 års kyrkomöte, granskat den nya öfversättningens trohet och närmare utfört de teorier han alltsedan 1850-talet häfdat och nu till sin glädje funnit beaktade och följda. Härifrån öfvergick han till att väga bibelöfversättningens språk på en viktskål med rent nordiska vikter och fann den därvid underhaltig.

modigt humoristiskt med bibelkommissionens vördnadsvärda ålder, hundra år och några månader; det heter t. ex.:

»Huru har icke världen förändrats sedan i fråga varande år 1773, märkligt icke endast för utfärdandet af bibelkommissionens stadgar, utan ock för åtskilligt annat, såsom t. ex. utbrottet af nordamerikanska frihetskriget! Gagnlöst hafva icke dessa år förspilts inom den lärda tolkningsnämndens väggar. Adertonde århundradet hade icke utlupit, innan den första proföfversättningen utkom, vid pass tio år efter nordamerikanska frihetskrigets slut Ludvig XV satt på Frankrikes tron, när man började med denna öfversättning; Ludvig XVI:s hufvud föll samma år som hon afslutad lades under pressen. Kommissionen omdanades år 1793 och hade hållit åtskilliga möten, innan tidens avisor kommo att för första gången nämna namnet Bonaparte i sammanhang med belägringen af Toulon. När kommissionen slutat sin andra öfversättning, år 1816, hade kejsar Napoleon I vistats någon tid, dock endast några månader, på S:t Helena. Men äfven mot den andra frukten af kommissionens nit gjordes hvarjehanda invändningar. — — —

Med den tredje arbetade våra öfversättare ihärdigt, utan att låta störa sig af sydamerikanska republikernas uppkomst eller af grekiska frihetskriget eller af don Miguels neroniska odåd eller af ryska härens tåg öfver Balkan eller af 1830 års revolution eller af polska frihetskriget eller af 1848 års om störtningar. »Historiens genius» och kommissionen sträfvade hvar på sitt sätt, den förre häftigt, feberaktigt, den senare lugnt och stilla, väl vetande, att hvad stort sker, sker tyst. När tidens yra hunnit något lägga sig, det vill säga under de första åren af 1850-talet, då politisk vindstilla eller tillbakagång rådde, lade kommissionen sista hand vid sin tredje öfversättning, som skådade dagens ljus år 1853. — — — Den 'sorgfälliga revisionen' af denna upptog endast åtta år. Man finner däraf, att kommissionen hade inträdt i järnvägarnas och telegrafernas tidsålder.»

Ett bref (30 november 1873) till Harald Hjärne, med hvilken han som nämdt nyss skiftat hugg bl. a. i språkfrågan, ehuru Hjärne senare delvis blef tillhängare af språkrensningen, visar hvilken vikt Rydberg rent personligen lade på denna sak, som för honom — såsom nästan allt för hvilket han stred — var en hjärtesak, hvarmed rent af ett patos var förenadt.

»I decemberhäftet af Forssells tidskrift inkommer min granskning af svenskan i bibelnämndens senaste öfversättning. Jag har där uttalat åsikter, vid hvilka — olyckligt nog för mig — mitt hjärta fäst sig. Det skulle därför göra mig ondt, om motståndet emot dem skulle doppa sina vapen i hån och bitterhet.

Forssell, som tror, att »det ligger en framtid» i dessa åsikter, låter mig dock förutse, »att anfall mot dem ej skola tryta», och därom är jag själf dess mer viss som den filologiska sekt, som hyllar dem, utgöres, så vidt jag vet, af en enda person. Härtill kommer, att denne ensamt stående man ej är språkforskare till yrket, ej kan uppträda inför allmänheten som fackman eller patenterad lärd, utan endast som en simpel litteratör. Detta gör naturligtvis hans ställning svårare inför det stora flertal, som väger skälen på auktoritetens vågskål, helst de i fråga varande åsikterna äro ägnade att kalla under vapen ej allenast en möjligen riktigare uppfattning af vårt modersmåls ställning och framtid — en uppfattning för hvars bättre skäl han då är skyldig att vika — utan ock en mängd målsmän för de mer eller mindre häfdvunna missbruk, mot hvilka han framkastat må hända allt för utmanande ord.

Hvad jag i ljusare ögonblick — då solen skiner,

himmeln är blå och lynnet godt — hoppas, är att mina bättre motståndare i frågan skola tillmäta den riktning, för hvilken jag uppträder, en rättsgill plats, som en faktor i den närvarande språkutvecklingen, som en mottyngd mot en annan faktiskt förevarande och faktisk stark, om än aldrig teoretiskt försvarad riktning, som leder till modersmålets förtyskning. Mina åsikter skulle då kunna uppfattas som en af krafterna i »krafternas parallelogram», förande saken visserligen icke till det mål, hvaråt stöten riktats, men likväl medverkande, där andra krafter äro med i spelet, att föra henne åt önskligt håll.

Jag har under nedskrifningen af denna min uppsats ofta haft tanken på er. Ni har redan intagit er ställning i frågan, och ehuru denna ställning icke är min och ehuru jag icke dolt hvad som är mitt yttersta önskningsmål med hänsyn till språkrörelsen, har jag dock skrifvit under en förhoppning att se er i vissa viktigare punkter på min sida*. Jag har därför nedprutat mina kraf till det minsta möjliga, till det hvarom äfven tillhängare af »blandspråket» kunna vara med mig enige — att värna hvad vi hafva kvar af vår nordiska ordskatt, att skydda honom ej endast mot nya intrång från utlandet, utan ock mot kringgripandet af de tyska låneords välde, i hvilkas tillvaro inom vårt språk vi måhända en gång för alla hafva att finna oss, förutsatt att de hålla sig inom gifna råmärken. Bland andra exempel har jag påpekat förhållandet mellan *bedja* och *begära*. Vår gamla bibelöfversättning nyttjar ännu på de flesta ställen ordet

* Denna förhoppning bekräftades, i det Hjärne i sitt språk (t. ex. i sina bidrag till Illustrerad Världshistoria) i mycket närmade sig Rydberg. Till Forssell skrifver Rydberg 1874: »Hjärnes uppsats om Semiterna i den Illustrerade Världshistorien har jag läst med förtjusning. Han skrifver ju renare svenska än jag!»

bedja i fråga om människan, då hon med sina önskningar vänder sig till Gud eller till frälsaren. Den nya öfversättningen har här, som på oräkneliga andra ställen, under intrycket af tyska kommentarer tillgripit tyskt låneord, där ett nordiskt ord *bättre* skulle återgifvit meningen. Samma företeelse har jag funnit i så många andra verk, att ni ej må undra, om jag under mina ensliga sysselsättningar med dessa otacksamma och tråkiga saker gripits af någon rädsla för språkets framtid och kanske i otid ropat mitt gif akt! i stället för att afvakta, att en fackman med än större grundlighet i ämnet och med större lugn framträdde och toge saken om hand. Ur denna synpunkt har ni kanske rätt, då ni talade något om sjukliga kammarfantasier, men har icke detta symptom framkallats af en sjuklighet i själfva språkutvecklingen?

Strax efter julen reser jag till utlandet och stannar där omkring ett halft år. Under den tiden måste jag låta försvaret för mina åsikter hvila, ifall de nu skulle angripas. En glad öfverraskning skulle det vara mig, om jag vid hemkomsten funnit, att någon tagit under armarna, hvad som kan vara godt och rätt i dessa åsikter, äfven om han tillrättavisat, hvad för honom synes vara öfverdrift. Tänk, herr doktor, med vänlighet på er vän

Viktor Rydberg.»

Ungefär samtidigt skref han i bref till Hans Forssell, tidskriftens utgifvare (6 dec. 1873):

»Min uppsats om språket kommer säkerligen att såra till höger och vänster. Anmärkningarna drabba ju alla skriftidkare i hög, mig själf icke minst. Dessutom gifvas ju fackmän med ett heligt område äfven här, som kunna förgrymmas öfver att en man utom skrået satt sin fot därinom. Men om dessa fackmän visste med

hvilken flit jag läst deras verk och huru tacksam jag är dem för deras lärdomar, skulle de måhända hafva ingen ting emot, att en af dem, som i gärning inverka på modersmålet, också uttalar sin mening om det. Förr eller senare skall och bör ju det komma därhän, att skriftidkarne gripas af fackmännens läror och söka, hvar efter sitt skaplynne, göra dem till verklighet i det lefvande språket. Själf skulle jag gärna hafva tegat, i hopp att en fackman trädde upp och talade; men sedan jag en gång inlåtit mig på en granskning af bibelnämndens arbete, var det mig omöjligt att lämna å sido svenskan i den nya öfversättningen, och ett nödgande öde dref mig sålunda till det steg jag tog. Helst skulle jag önska, att ingen strid i frågan uppstode, så mycket mer som jag under ett halft års tid är fjärran från stridsvallen och under den tiden vill lefva i annat. Men *om* kamp ej kan undvikas, så må jag hålla mig redo, men glad skulle jag vara för sakens skull, om hon funne högsinnade vänner bland fackmännen, som lämnade sin egenskap af bönhase å sido och gingo att värna hvad jag kan hafva sagt godt och sannt.»

I denna uppsats: Tysk eller nordisk svenska (Saml. Skr. XIII) utvecklar Rydberg sina språkrensnings- och språkriktighetsgrundsatser. Språket vore underkastadt ändringar och utveckling som allt lif. Men det gällde åt hvad håll. Tyskt eller nordiskt?

Efter en historisk återblick öfver de inflytelser utifrån, som i tidernas lopp påverkat svenskan, och en utomordentligt sakkunnig granskning af huru bibelkommissionen skipat lag mellan nordiska och tyska ord och former, hvarvid Rydberg beaktar ordskatt, förstafvel-

> ser, ändelser, kön och kasus, häfdar han, att ett språk icke i ymnighet lånar från utlandet utan att dess benbyggnad och ädlare delar däraf lida. De inhemska orden drifvas tillbaka af inflyttarne, utödas eller nedsättas till heloter och språkets rika medel till ordbildning lämnas åsido. Muskler, som icke spännas, slappas. Ordbildningens lagar fornas och vissna. Men erfarenhet från 1600-talet visade, att gamla ord voro som Aronsstafven, de kunde grönska på nytt. Det gällde att kämpa mot vanan, trögheten, den förtyskade smaken och ej rädas för att det enkla och naturliga kunde förefalla tillgjordt. Perukernas sista släkte klagade bittert öfver flärden hos dem som nyttjade eget hår.
>
> Allt hvilade på hvilken smak som skulle få öfverhand, om svenskan skulle nedsjunka till ett tiggarspråk eller »hedra fader och moder».

Den lära Rydberg här häfdade var, kan man säga, den litterärhistoriska skolans, samma skola, som *Grimm*, *Rydqvist* och *Carl Säve* tillhörde, den som ville leda språkutvecklingen med blicken riktad mot en förfluten klassisk period, hvilken Rydqvist för svenskan satte till omkring 1300. En liknande teori hyllades ock af den store franske språkforskaren *Littré*, och Rydberg är angelägen att (i en ledande artikel 2 juni 1873) redogöra för dennes inträdestal i franska akademien, där Littré påpekat vikten af att ett språk håller sig så rent och omängdt af främmande beståndsdelar som möjligt, och för Champagnys svarstal, i hvilket särskildt framhållits, huru franska språket lidit genom inympning af främmande ord och genom den latinska ordfogningsläran, som förvandlat 1500-talets

franska, hvilket var ett kraftfullt och samklingande helt, som rörde sig logiskt riktigt, till ett tungomål af mera torr, högtidlig, kansliartad, pedantisk hållning.

Gentemot denna historiska teori gjorde sig dock äfven andra gällande. Sålunda märkes först den »naturhistoriska» ståndpunkten (då hyllad af Schleicher, Max Müller och antagen af M. B. Richert), som i språket såge en naturprodukt, hvilken fritt borde få frodas enligt bruket och ej skolmästras; sedan en därmed närsläktad ståndpunkt, hvars teori Adolf Noreen närmare utvecklat (i Nord. Tidskr. för 1885) och som han kallar den »rationella»; dess regel lyder: »bäst är hvad som kan af den förevarande publiken exaktast och snabbast uppfattas och af föredraganden lättast produceras», den närmar sig »bruket», men endast i den mån »det befunnits vara bra», och hvad som är bra, afgöra språkfilosofer och språkkonstnärer.

Det var närmast denna senare uppfattning, om än med enstaka lutning åt den naturhistoriska, som kom till orda i d. v. adjunkten Esaias Tegnérs uppsats *Om språk och nationalitet,* hvilken lästes i Svensk Tidskrift för 1874. Med erkännande af det i många afseenden förtjänstfulla i Rydbergs uppsats och under medgifvande af att ett utrotningskrig mot utländska ord må föras, men icke emedan de äro osvenska, utan emedan de äro opraktiska, gör Tegnér gällande, att orden icke hafva annan egenskap än att vara *tecken.*

Det tecken är det bästa, som bäst gör den talandes mening förstådd af den, till hvilken han talar. Då inom Sverige så många finnas, som ej förstå annat språk

än svenskan, och då alla svenskar förstå detta språk bäst, så följer häraf, att svenska ord böra föredragas för likbetydande utländska. Den svensk, som vårdar sitt språk, skall också betrakta detta såsom sin allmänna lag. Men har ett utländskt ord en gång blifvit mer allmänt bekant än det motsvarande svenska, så är det först nämnda det som äger företrädet. — — — Vi må ha rätt att beklaga, att vårt språk ej hållit sig rent från dylika inblandningar, men vi få därför ej glömma, att i språket gäller samma lag som juristerne stundom tillämpa: »fieri non debuit, factum valet». De språktecken, som en gång blifvit brukliga hos oss, äro svenska, och att rubba dem är ett oberättigadt våld på språket. Språket går kanske liksom mänskligheten fram öfver nedtrampade blommor, men båda gå dock framåt.

Rydberg, som när Tegnérs uppsats offentliggjordes befann sig i utlandet, svarade, så vidt jag känner, icke härpå förr än i sitt minnestal öfver Strandberg (1878), då han kom in på själfva grundprincipen i fråga om språkets utveckling.* Följande ord synas mig syfta på Tegnérs uppsats:

»För den jämförande forskningen, som på detta område och andra skänker oss så rika frukter, ter sig en språkrörelse sådan som den gamle Heraklitus såg världsströmmen, i hvilken vågorna glida förbi, stigande, sjunkande och blandande sig med hvarandra. Och denna syn är icke ett bländverk. Det är så — med tungomålen, samhällsformerna och folken. *Men här är faran nära, att den som oupphörligt har detta skådespel för ögonen skall få känslan slappad för modersmålets*

* De anmärkningar Handelstidningen 2 juni 1874 riktade mot denna tidskriftsuppsats äro icke af Rydbergs penna.

självständiga lif och utveckling ur egna tillgångar. Hotar döden ett inhemskt välbildadt och skönklingande ord, ser han dess bortgång med lugn, ty allt är förgängelsens lag underkastadt, och tomrummet fylles af en utländing, som emottages gärna, emedan hvarje ord har sin lilla roman, som vinner i omväxling, när det råkat in och skall göra sig hemmastadt på främmande mark. Det vore väl, om detta åskådningssätt läte förena sig med ett annat, som erkänner det rättsgilla i motståndet, hvilket i början omedvetet och sedan med allt klarare medvetande söker mot nötning och sönderslitning skydda det band, som i tungomålet sammanhåller de bortgångna släktena med de kommande och gör det för de senare möjligt genom århundradena att utan mycken ansträngning njuta hvad deras fäder djupast tänkt och skönast diktat. Att dessa motståndskrafter uträtta något, det lär oss historien. Medan språket med hvarje mansålder nästan till oigenkännlighet förvandlas hos några indianska och afrikanska stammar, kan än i dag den helleniske bonde, som tjänar främlingen till vägvisare, taga Pausanias till hjälp. — — — De, som förkunna de i talspråket rådande fysiologiska lagarnes ohejdeligt upplösande kraft, böra dock icke förgäta, att de bevarande och utvecklande psykiska krafterna i språkorganismen tillväxa i samma mån som folket varder i stånd att lefva ett innerligt samlif med det ädlaste i sin litteratur. Skaldegåfvan ålägger den, som benådats med henne, många dyra förpliktelser, och bland dem är den att freda modersmålets ordskatt, återlifva sinnet för uttryckets bildliga friskhet och värna om de formernas fina skiftningar, hvilka den odlade känslan, om än icke hvardagslifvets värf, kräfver.»

I de senaste orden har Rydberg berört en sida, som kanske icke nog beaktats af de utmärkte språkforskare, hvilka antingen i språket företrädesvis se en naturprodukt och som vilja låta det gällande språkbruket utan vidare utgöra normen eller som häfda det praktiskas, begriplighetens, lätthetens synpunkt.

Man förbiser stundom å denna sida, vill det synas mig, i någon mån faran af ett språks uppblandning med främmande material och den skada detta vållar ej blott i afseende å begripligheten för bredare lager, utan ock för värnande af den språkliga skönheten. Det kan icke vara likgiltigt, om språkets egendomliga kynne förryckes genom inkastade, osmälta tillsatser från skilda håll. Laurentius Petri, Stiernhielm, Spegel, Svedberg, Rudbeck, Ihre, Tegnér, alla ha de haft öra för denna den språkliga harmoniens, d. v. s. skönhetens, sak, och Rydbergs gallring slöt sig därför till god svensk arfsed.

Att han i sin språkrensning gick till öfverdrift — som alltid fallet är då det gäller en ny sak — insåg han själf. Redan det ofvan anförda uttrycket »krafternas parallelogram» i brefvet till Hjärne vittnar därom. Jag minnes ock några ord, dem han yttrade till mig 1876 och hvilka jag då nedskref:

»Min språkuppsats i Svensk Tidskrift 1873 var med flit paradox för att inskärpa nödvändigheten af en rensning, och detta starka sätt använde jag för att väcka eftertanken.

Får jag tid att fullborda ett annat språkligt verk, till hvilket åtskilliga förarbeten äro undangjorda, ärnar jag intaga en mera förmedlande ståndpunkt, icke med afseende på målet, men väl i afseende på tid och medel.»

I samma anda äro följande rader i ett bref till Borchsenius, som stod tviflande till hans purism och som flere gånger uttalade detta:

»Emellertid önskar du som jag att *bevara* vår nordiska ordskatt. Detta kan endast ske genom att *förränta* densamma, genom att utveckla, rikta, försköna modersmålet ur dess egna tillgångar. I annat fall sammansmälter kapitalet under våra händer. Det måste gå framåt eller tillbaka. Ett stillastående är omöjligt. Gärna medgifves, att framåtskridandet måste ske varsamt och med ständig hänsyn till den rådande smaken för dagen, ehuru det icke skadar att stundom »tirre» äfven den, gör man det endast med än bättre smak. Du, som behandlar ditt modersmål med så fin känsla för dess skaplynne och dess kraf, kan räcka den 'liberala purism', hvars ord jag för, en verksam hjälp. I den purismen finns intet spår af pedanteri.»

Hvilken ståndpunkt man än må intaga i denna fråga, så är det ett faktum, att Rydbergs uppträdande var ett nyttigt »gif akt!» mot ohejdad införsel af allsköns franska, tyska och danska snyltgäster och en maning att vårda och rikta det svenska språkarfvet från gångna släkten. Själf gjorde han som språkskapande snille guldfynd i språkets schakt. Detta har äfven medgifvits af bestämde motståndare till hans teorier. Så framhåller Noreen, att Rydberg är en utmärkt nybildare, ehuru ur annan synpunkt än han själf afsett. Hans nybildningar, menar Noreen, äro förträffliga, icke såsom ersättningar för andra »utländska» ord, utan behöfliga jämte dem och som nyanseringar.

Rydbergs uppträdande bidrog till framkallande

af de upsaliensiska landsmålsföreningarna och deras verksamhet för folkmålens vård. I det hela vann hans språksträfvan rika sympatier inom den Säveska skolan i Upsala, under det att man i Lund ställde sig mera ovänlig, stundom äfven gycklande till denna rörelse. Lunds Veckoblad var bland dess skarpaste motståndare, och vid lundakarnevalerna skämtades med »språkrensaren» Rydberg.

På Rydbergs eget språk öfvade denna hans språkrensningsifver ett icke uteslutande fördelaktigt inflytande. Under åren 1872—73 bär nämligen hans prosa en tvungen, fornstämningssökande prägel. Hvad språket härigenom vinner i stolthet och kraft, mister det onekligen i ledighet och mjukhet. Den språkliga omarbetning, som Rydberg nu lät sina äldre romaner undergå vid utgifvande af nya upplagor, var ej obetingadt lycklig.

Men då den första ifvern svalnat och måtta inträdt i rensningen, visar sig hans språk hafva utgått stärkt ur detta nordiska järnbad. Vid årtiondets midt ter det sig — i obunden som i bunden form — manligt, klangfullt och klart, med mycket af marmorns renhet och skönhet, men onekligen ock med något af dess hårdhet och stela förnämhet.*

* I det hela vann Rydbergs stil, sådan den framträdde t. ex. i Romerska Dagar, som vi skola finna, mycken beundran från vittnesgille stilister. Estlander framhåller dock i en uppsats i Finsk Tidskrift, där han anmäler detta arbete, afvigsidan: »Herr Rydbergs stil är i hög grad bearbetad och bereder ingen njutning utan ansträngning. Allt är utsökt, de nya tankarna, de blixtrande vändningarna, de besynnerliga uttrycken. Som oftast får man stanna för att besinna sig på någon ny idé eller någon språklig nyhet och stundom för att utleta andemeningen. Herr Rydberg är säkerligen den inflytelserikaste bland dem, som på senare tid åtagit sig att godt-

I senare tid blef hans språk åter mjukare och varmare, icke så »valdt» som under 1870-talet.

En stor tysk språkkonstnär, ingen ringare än Luther, har yttrat: »Språket är skidan, i hvilken anden sticker sitt svärd. Rostar en gång skidan, så anfrätes lätt självfva klingan.»

Ur denna synpunkt bör Viktor Rydbergs språkrensningssträfvan framför allt uppfattas. Den var ett utslag af hans fosterländska patos för den folkligt nordiska nyväckelse, som aflöst »intelligensens» skandinavism. Hans språk var ett troget uttryck för hans dåtida »nordiska» sinnesstämning.

När Borchsenius i den karakteristik af Rydberg, som föregick den danska öfversättningen af Romerske Dage, nämner honom »*nygot*», skrifver Rydberg till honom (24 mars 1877):

»Namnet 'nygot' har jag endast i ringa mån förtjänt, men *ville* gärna vara förtjänt däraf. *På modersmålets område är jag det.* Men glöm icke, att dessa nygoter äro mycket nära vänner med hellenerne, ja, erkänna dem som mönster och själsfränder. Af nordiskt

göra fädrens och förfädrens språkliga missgärningar. — — — Då man som han har tillgång till modersmålets hela fatabur, kan man ur dess gömslen framleta många goda, kärnfulla korn, men på det hela blir vinsten mindre än mödan. De ord och sammansättningar som man vill förjaga göra en tjänst, hvilken fylles styft eller alls icke af dem man vill sätta i stället. — — Saken kunde nu gärna lämnas åt hvars och ens godtfinnande, men ledsamt är emellertid, att snillrike stilister på detta sätt ge sitt språk ett sökt och tillgjordt tycke. Det tillhör en god stil, att uttrycken icke i och för sig sysselsätta tanken, liksom det är utmärkande för den goda dräkten, att den genom inga besynnerligheter i färg eller snitt drar ögat från bäraren, men genom en inre, så att säga dold styrka färger och linier väcker ett omedelbart välbehag».

blod, ej af romerskt eller franskt, voro hellenismens förnyare på konstens område: Sergel, Carsten, Thorvaldsen; af nordiskt blod torde ock komma store skalder, som räcka handen åt Æschylos och Sofokles.»

Med dessa ord sammanstämmer hvad han nästan samtidigt uttalade i minnestalet öfver Strandberg, nämligen att »vårt språks nordiskhet väl trifves i antikens plastiska former — något som icke förvånar den som tror, att de nordiska folkens ande har lika mycken dragningskraft till Hellas som de romaniska folkens ha till Rom».

Det är icke alldeles vanligt att finna sympati för det folkliga förenadt med hänförelse för antik formstränghet. Men utan exempel härpå är litteraturhistorien icke. Erinras må endast om den engelske sångaren John Keats och om Eduard Mörike — »den schwabiske hellenen» — vid sidan af Heine och Lenau en af Tysklands mest betydande lyriker årtiondena efter Goethes död.

*

I jämförelse med språkrensningen var stafningsreformen Rydberg likgiltig.

Att nämna är här blott en uppsats: *Göteborg eller Götheborg*, märkt Torvig, som lästes den 18 april 1873 i Handelstidningen och där han påvisar det förra stafsättets riktighet, antingen man ställer sig på fonetisk eller etymologisk grund. Han yttrar om *ph* och *th*, att de ej syntes hafva annan uppgift än att förvilla ögat, gäcka uttalet och påminna svenskarne om deras trälaktiga undergifvenhet, äfven på det egna språkets område, för utländska bruk.

I öfrigt deltog han aldrig, mig veterligen, i någon stafningsfejd. Till Hjärne skrifver han den 22 januari 1875:

»Det ligger mig nära om hjärtat, att en lång vapenhvila må inträda i stafningsstriden, på det att det viktigare ej må skjutas i bakgrunden för det mindre viktiga; annars skulle det hända, att språkkroppens onda lämnades att inrota och utbreda sig, medan man grälade om hans klädebonad. Hitintills ha vi icke haft särdeles skäl att rädas å svenskans vägnar för det öde, som drabbat engelskan, hvad ljudens uttryckande vidkommer; vårt språks historia är tvärtom historien om en aldrig stadgad rättskrifning och om en långsamt fortgående, men aldrig afbruten jämkning mellan skrift och ljud. Detta är otvifvelaktigt bättre än införandet af en genom ett akademiskt eller antiakademiskt skräckvälde upprätthållen fullständig ensformighet i stafningen, ehuru naturligtvis det alltid är önskligt, att hvarje författare är följdriktig mot sig själf och att skiftningarna mellan de olika författarne hålla sig inom vissa råmärken. I en sådan omgränsad frihet ligger en borgen mot den engelska förstelningen.»

Sitt eget förnamn ändrade han vid denna tid (omkring 1872) från *Victor* till *Viktor*.

Spridda ämnen. »Ett och annat». Lille Vigg.

I nära samband med den åskådning, som gifver sig luft i uppsatserna för nordisk nyväckelse och nordisk språkrensning, stå tvänne polemiska uppsatser, i hvilka bondeståndets historiska ära och frihet försvaras. Ett inom den dåtida nordiska intelli-

genspressen icke alldeles ovanligt sätt att angripa de förhatlige bönderne var att göra dem till afkomlingar af de forne trälarne. »Huru skulle man kunna vänta annat än trälsinne af trälarnes afföda?», sporde t. ex. danska Fædrelandet, och Nya Dagligt Allehanda lät undfalla sig det för öfrigt snart återkallade uttalandet, att Sveriges allmoge härstammade från forntidens trälar, adeln däremot från odalmannaklassen. Rydberg, själf af bondeätt och varmt hängifven Sveriges landtmän, tog frågan upp i två artiklar: *Ett försvunnet folk* (3 april 1873) och *Hvar äro trälarne?* (8 april 1873, den senare signerad och intagen i de samlade skrifterna, XIV: 363). Man märker en varm förtrytelse genom de ord, i hvilka han angriper den själföfverskattning, hvartill den yttre, formella bildningen gör sig skyldig, den »jargon» mot bönderne, som återfinnes icke hos bildningens sanne uppbärare, utan hos en mängd folk som tror sig bildadt.

»Skillnaden i andlig utdaning» — skrifver han — »mellan vårt nuvarande samhälles klasser är på långt när icke så stor som en och annan inbillar sig. De religiösa och sedliga sanningar, som förkunnas i den ringaste landtmans tjäll, äro de samma, som förkunnas i de rikaste palats och äro på det ena stället som det andra tillräckliga, där de göras lefvande, att skapa hugstora, ädla, uppoffrande människor.» *

Men ej blott mot höger gör Rydberg front. Då en teoretisk kommunist, rådman N. H. Quiding i Malmö, gifver ut en utopi, *Slutlikvid med Sveriges*

* Redan i en anmälan af Sigfrid Wieselgren: Ur de arbetande klassernas lif (2 augusti 1872) hade Handelstidningen (antagligen Hedlund) berört samma ämne.

lag af Nils Nilsson Arbetskarl, ägnar Rydberg densamma en dråplig, ironisk kritik, där han under skämtets mask tar till orda mot det frihetsdödande urverkslif, som skulle varda en följd af en mönsterstat, sådan den skånske kommunisten drömde den (Saml. Skr. XIV; 353).

*

I kyrkliga och teologiska frågor yttrar han sig nu mera sällan. Märkligast på detta område äro väl de artiklar rörande *aflatsfrågan*, hvilka tillkommo i oktober och november 1872.

Anledningen till dessa artiklar var att pastor Anton Bernhard, den ansedde katolske kyrkoherden i Stockholm (f. 1810, d. 1893), inlagt en gensaga mot berättelsen om ett aflatsbref, som en svensk resande köpt i Aachen och som skulle gälla så väl för alla begångna som äfven framtida synder inom 1 juli 1872. Dels förklarade han det ifrågavarande aflatsbrefvet oäkta och ogiltigt, dels förnekade han, att med »aflat» i den katolska kyrkan menades *syndernas förlåtelse;* aflat vore blott att förstå såsom *syndastraffens förmildring eller tillgift*, ungefär så som år 1855 svenska riksdagen stadgat genom utbyte af den offentliga kyrkoplikten mot enskild skrift. Om någon kunde ur någon katolska kyrkan tillhörande teologs eller ansedd kyrkohistorikers skrifter ådagalägga motsatsen, erbjöde sig pastor Bernhard att lämna tio famnar björkved åt de fattiga.*

* Han påpekade ytterligare, att H. Hall i Jönköping utgifvit ett verkligt *lutherskt* aflatsbref af P. P. Waldenström, där det lofvas alla syndare förlåtelse för begångna och framtida synder, på grund af tron allena, »så länge du hos dig kan finna synder».

Efter det en polemik pågått i Aftonbladet, framträdde Viktor Rydberg i oktober med en artikel i Handelstidningen i form af ett bref till pastor Bernhard. Här lämnar han en af stor klarhet och skärpa präglad utredning rörande aflatets rätta natur, påvisar Bellarmins och Thomas' af Aquino uppfattning af aflatet och gör gällande, att katolska kyrkans teologer icke blott inskränka aflat till mildring eller tillgift af straff, som motsvarar vår kyrkolag, utan äfven omfatta lindring och eftergift af straff, som *på andra sidan grafven, i skärselden*, drabba syndaren. (I en senare uppsats preciserar Rydberg närmare detta så, att den af Bernhard åberopade svenska k. förordningen gällde afskaffande af ett af *mänsklig* myndighet stadgadt straff, hvaremot aflatet enligt de förnämste katolske kyrkolärares ord: »frigör människan ur strafftillståndet ej blott inför kyrkan, utan ock inför Gud».)

Rydberg slutade sin första inlaga med följande vädjan:

»Herr pastor! Sedan *saken* nu blifvit belyst, återstår att belysa *orden*, hvilka spela en så stor roll i teologiska tvister, och bakom hvilka man icke sällan drager sig tillbaka, när man i sak är slagen. Det är icke utan skäl Göthe, med hänsyn till teologien, låter den i skolastkappa utstyrde Mefistofeles säga:

'Mit Worten lässt sich trefflich streiten,
mit Worten ein System bereiten,
an Worte lässt sich trefflich glauben,
von einem Wort lässt sich kein Jota rauben.'

Så har ni i er skrifvelse till Aftonbladet lagt mycken vikt på skillnaden mellan *syndernas* förlåtelse och *syndastraffens* förmildring eller tillgift, och ni påstår, att med aflat aldrig menats det förra, utan blott det senare. Också är det sant, att de katolske skolasterne skilja mellan syndens skuld, som tillika med de *eviga* straffen kan utplånas genom botens sakrament, och de ändliga syndastraffen i detta lifvet och i *skärselden*, som kunna utplånas genom förvärfvandet af aflat. Men då ni här talat till en protestantisk allmänhet, öfver hvars okunnighet i den katolska dogmatiken ni klagar, så har ni behagat glömma, att för denna allmänhet innebär syndernas förlåtelse frigörelse från syndens skuld *och straff* och att hon icke kan tänka sig tillgiften af straff, som den eviga rättvisan fastställt för människan på andra sidan grafven, utan att hon tillika tänker sig, att Gud för Kristi skull tillgifvit henne den skuld, hvars följd dessa straff äro. För protestanten, han må känna eller icke känna edra skolastiska distinktioner, innebär aflatet otvifvelaktigt en syndaförlåtelse. Och ni har alla skäl att icke tvista med honom härom, ty den genom århundraden af edra påfvar och biskopar medgifna praxis har gått långt utöfver skolasternes teorier och gjort aflatet till en fullständig syndaförlåtelse äfven i den mening ni själf tager detta ord. Denna praxis skiljer icke emellan de eviga och de ändliga straffen: därom vittna ej endast de fasansfulla sidor edra aflatskrämare skrifvit i kyrkans historia, utan tillika eder högsta och »ofelbara» myndighets utlåtanden. I sitt »Bref till alla kristtrogna» utlofvar Gregorius VIII *full aflat för synderna och evigt lif.* Han tillfogar ännu bot och bättring som villkor härför. Men Gregorius VII lofvade Rudolfs af Schwaben anhängare *alla synders förlåtelse* (remissionem omnium peccatorum)

och Calixt II gaf korsfararne *syndernas förlåtelse* (remissionem peccatorum) utan dessa villkor.

Oss återstår endast att orda om priset, till hvilket aflat kunde köpas. Ni har klagat öfver »det ohemula» i talet om »syndaförlåtelse för tjugufem groschen», och jag medger, att detta i en annan tidning nyttjade uttryck är ägnadt att såra, ja, att det är upprörande. Men det händer lätt, att en upprörande sak framkallar en upprörande beteckning på saken. För oss protestanter är det i själfva verket lika hädiskt att sälja syndernas förlåtelse för en penningsumma, stor nog att utrusta häst och karl för ett korståg, som att sälja henne för tjugufem groschen. Är grundsatsen en gång medgifven, att syndaförlåtelse kan fås för slika prestationer, då kan man icke bryta stafven öfver t. ex. den påflige kommissarien Tezel därför att han ställde priset så lågt, att äfven fattige skräddare och skomakare kunde rädda sig ur skärselden. Katolska kyrkan har i detta hänseende icke framträdt med öfverdrifna fordringar; därom vittna de s. k. penitentialböckernas taxor. En af dessa tariffer stadgar t. ex.: för hemligt ocker sju grossi, för förfalskning af dokumenter sju grossi, för falskt vittnesbörd i brottmålssak sex grossi, för mened samma summa o. s. v.

Herr pastor! Öfvertygad som jag är, att ni icke af rätthafveri skall låta förleda er att afstå från en god gärning eller fördröja dess utförande, uttalar jag det vissa hopp, att ni skyndsamt tillställer de fattiga de lofvade tio famnarne god björkved. Ni bör göra det så mycket hellre som denna gåfva ju enligt er egen lära blefve ett opus satisfactorium, hvarmed ni skulle godtgöra det missgrepp, hvartill ni gjort er skyldig. En nämnd för att döma i denna sak torde såväl för er som för mig synas onödig.

V. R.»

Meningsutbytet fortsattes med ett par nya uttalanden, och då Bernhard alltjämt vidhöll sitt förslag till en vadhållning, förklarade S. A. Hedlund, att han inträdde som motpart för den del af Bernhards påstående, mot hvilken Rydberg uppträdt, nämligen aflatets karakter enligt katolska kyrkans lära, hvaremot han icke ville hålla vad om det omskrifna aflatsbrefvets äkthet. Vare sig nu Bernhard ville låta förbindelsen gälla uteslutande den förra punkten eller dela den med fem famnar för hvardera, upptoge Hedlund utmaningen. Det senare alternativet antogs. Skiljedomstol nedsattes; Bernhard valde två katoliker (pastor Jurzick och grosshandlaren A. Barclay J:r), Hedlund två protestanter (borgmästaren A. W. Björck och d:r Sigfrid Wieselgren). Dessa fyra utsågo till femte ledamot konsistorienotarien d:r H. A. Lindhult. Skiljedomen utföll så, att flertalet, de tre protestanterne, gaf Rydbergs framställning vitsord och ådömde Bernhard erlägga beloppet för de fem famnarne. De två katolikerne reserverade sig och ansågo Bernhard ha haft rätt. En hvar behöll naturligtvis sin mening. Men de fattiga fingo sin goda björkved.

Pastor Bernhard utgaf sedan samtliga uppsatser i striden under titel: *Handlingar rörande skiljedomen i fråga om aflat* (Stockholm 1873).

Emot slutet af 1873 deltog Rydberg i blottandet af det sätt, hvarpå undervisningen i kristendom »vid ett af rikets folkskoleseminarier» — det i Göteborg — bedrefs af d. v. läraren i ämnet (stadskomministern Mårten Hallén).

Ur tvänne olika »luntor», anteckningar efter

lärarens föreläsningar, meddelades i Handelstidningen den 4 november 1873 en del utdrag, i hvilka Rydberg nog återfann mer än en gammal bekant från sina studier i medeltidens och kabbalans utläggningskonst.*

Med anledning af offentliggörandet af dessa luntor, tog seminariets eforus, biskop Björck, till orda och försvarade de synpunkter som framträdt i »luntan». Mycket däri vore bibelenligt, riktigt

* I luntorna förekommo, utom mera enfaldiga satser, som kunde bero på nedskrifvarens missuppfattning, bl. a.:

»Moses skref, dels ingifven af Guds anda, dels efter muntliga traditioner.

Intet ord har kommit till bibeln, ej heller har någon mening där blifvit förfalskad under tidernas längd.

Den som förkastar ett ord i bibeln, har förkastat den helt och hållet.

De afgudadyrkande hedningarne äro utan ursäkt för sitt afguderi, ty de kunde lära känna Gud genom naturen och samvetet.

Spöken äro den onde anden i människokroppen. Fordom uppenbarade sig djäfvulen ofta, men nu har han antagit ett annat sätt, nu gör han det aldrig, för att därigenom betaga tron på de onde andarnes tillvaro.

Det farligaste själafördärfvet är villfarande lära, ty huru mycket en människa än syndat, kan hon likväl omvändas, men den som råkat in på villfarande lära har icke något hopp att bli salig, hvarken för tid eller evighet.

Att dans ej i och för sig är synd, kan man veta däraf, att den förlorade sonens broder, då han hemkom till sin faders hus, hörde sjungas och dansas. Men hebreernes danser voro ej såsom våra, hvilka äro helt och hållet hedniska horedanser.

Ingen undgår att blifva bedragen af djäfvulen, ty han bedrog Eva, som hade större förstånd än den lärdaste teologie doktor, som är oomvänd.

Gud sade, att ormen skulle gå på sin buk; troligt är, att han förut gått på sin stjärt, svängande sig framåt med mjuka och behagfulla rörelser. Att ormen krälar på sin buk, betecknar, att djäfvulen begagnade honom, då han förförde människorna och drog deras hjärta och sinne till det jordiska.»

Dessa luntor satiriseras i August Bondesons *Skollärare John Chronschoughs memoarer*, sid. 131.

och i skriften grundadt (t. ex. redogörelsen för bibelns uppkomst); hvad af det öfriga ej vid första påseende framstode som bibelenligt, hade till det mesta stöd i utmärkte teologers uppfattning af den heliga skrift, ehuru någon gång af antecknaren vanställdt.

Härpå följde en polemik i Handelstidningen, i hvilken Rydbergs penna möjligen hade del.

Från honom härrör med säkerhet åtskilliga uttalanden denna tid i andra kulturella spörsmål. Så må nämnas en välskrifven artikel (den 21 september 1869) *om statistikens betydelse* och de intressanta fakta, som kunna hämtas ur denna vetenskap, »hvilken eljes gäller som den torraste», samt ett utfall mot det moraliska förfallet å *den kungliga scenen i Stockholm* och i samband därmed om statens ställning som konstbeskyddare, i hvilken uppsats finnes följande uttalande:

»Anmärkningsvärdt är, att den nationella dramatiken, såvidt vi ännu kunna tala om en sådan, står för sin uppkomst i större förbindelse till de privata teatrarne än till den kungliga. Det är på de förra som folkkomedierna och farserna med sina på dagens företeelser anspelande kupletter och sina ur det svenska hvardagslifvet hämtade typer och situationer känna sig hafva sitt naturliga hem. Denna, om man så vill, lägre konstart har emellertid samma uppgift på dramats område som den s. k. genren på måleriets: att skärpa blicken och vänja smaken vid det egendomliga, som finnes hos oss själfva, och att därmed förbereda den högre historiska konsten och att gifva idealiteten, som denna kräfver, ett godt realistiskt och äkta nationelt underlag. Af denna och af många andra omständigheter vill det synas som

om afsikten att göra en teater ekonomiskt oberoende af »en ästetiskt ouppfostrad publiks tycken» vore mer välmenande än klok och ledde snarare från än till det eftersträfvade målet. Det naturligaste torde ock vara det riktigaste: att lämna teatern, författaren och allmänheten att uppfostra hvarandra inbördes. Detta är visserligen icke en genväg till vinnande af ett allmänt spridt och sundt konstsinne hos folket; men när allt kommer omkring, torde hvad Euklides yttrade om sin vetenskap till en konung, som ville inhämta den så fort och lätt som möjligt, att det nämligen icke gifves någon kungsväg i matematiken, vara tillämpligt äfven på en nations ästetiska uppfostran.»

Vidare märkas artiklar om *Småfåglarne* (9 juni 1872), om *Alexander Dumas och kvinnan* (11 oktober 1875), där sedlighetsfrågan beröres, om *Humboldt* (14 september 1869), *Suezkanalen* (september—november 1869), *Livingstone* (november 1869), uttalanden om historisk undervisning i en anmälan af *O. Sjögrens Historisk läsebok* (7 oktober 1875, Skrifter XIV: 502), en anmälan af *Anreps Släktbok* (1871, 25 november) och af *Dahlbäcks* skrift *Sokrates. En tidsbild* (31 december 1875, Skrifter XIV: 533) och slutligen några uppsatser om *konstutställningen i Göteborg* 1869 (Malmströms och Winges taflor).

En verklig publicistisk bragd utförde Rydberg i sin framställning af den gåtfulla *Tichborneprocessen*, som på sin tid väckte ett så ofantligt uppseende öfver hela världen och rörande hvilken meningarna voro så delade. Här var rätt ett fält för Rydbergs skarpsinne, fyndighet, fantasi och psykologi att arbeta. Rent af mästerliga äro ock de halft

novellistiskt hållna skildringarna af denna process, i hvilken Rydberg genast med en skarpsynthet som kunnat hedra en detektiv såg hvad som långt senare blef uppenbart, att Artur Orton, den föregifne Tichborne, var en bedragare. (Jmfr Handelstidningen 15—27 juli, 17—18 november, 28 dec. 1871.)

*

Under dessa år 1869—75, företrädesvis 1869—71, behandlade Rydberg de icke-storpolitiska företeelserna i utlandet under rubrikerna *Ett och annat.* Uppsatserna tillhöra det bästa af hvad han som journalist alstrat och mottogos på sin tid med förtjusning af Handelstidningens läsare. Ämnena äro dock i allmänhet af för efemer art, att artiklarne skulle kunnat bevara längre lifslängd, men det var likväl Rydbergs afsikt år 1872 att — medan ännu motiven voro i färskt minne — utgifva en samling i likhet med Erik Böghs »Dit og Dat», och förläggare var redo. Men Rydberg befann sig då i sin häftigaste språkrensningstid, och omarbetandet af språket i dessa uppsatser till nysvenska visade sig i längden outhärdligt.

För att gifva en föreställning om ämnenas växlande art, följer här en förteckning:

1869. 4 augusti: Katten i politiken. Värme i is.
11 augusti: Antika målningar upptäckta i Rom; antik silfverservis i Hildesheim.
14 augusti: Tapetsören Winberg* och Thomas Cook. Howard och Oxford.
18 augusti: Alpklubben. En tragedi på Schreckhorn. Engelska jaktklubben. Lifvet ombord på en lustjakt. Skalden Catullus som jaktman. Apicius, herr Maneille** och Les trois frères provençaux.

* En misslyckad Göteborgsk »reseförmyndare», jämförd med den store Cook, för hvars världsföretag redogöres.

** Fransk värdshusvärd.

21—22 augusti: Bidrag till passionernas historia.
25 augusti: Frid och strid. Skinkfesten i Dunmow.* Duellerna.
28 augusti: En ny folkvandring.**
1 september: Den sista kvarnen. Kväkare och rödskinn.
4 september: Howard mot Oxford.
16 september: Ett mysterium ur Lord Byrons lif afslöjadt.
29 september: Än en gång Lord Byron och fru Stowe. Chasles och Lucas. Bérangers första kärlek. Baudins skugga. Byrons dotter Allegra. Shelleys vision.
6 oktober: Förskräckelse i England för syndafloden. Den tröst Borås tidning bringar dem som vilja öfverlefva syndafloden.
13 oktober: Profeten Jona. Spiritisten Allan Cardec.
19 oktober: En gengångare. Månggiftet i Utah. Brigham Young och den unge hedningen. Snörlifvet och chignonen. Napoleon III och republiken.
22 oktober: Hvad har blifvit af Oliphant? Det Svedenborgska nybygget vid Eriesjön.
30 oktober: Ett förhistoriskt Pompeiji (Therasia och Santorin).
3 november: *Ett besök på japanska riksdagsläktaren.* (S. S. XIV: 308.)
6 november: *Ur naturens bok.* (S. S. XIV: 549.)
10 november: Markisen af Westminster och familjen Grosvenor. Lord Derby och familjen Stanley. Herr Peabody och hans stamträd. Släktkarakterens inflytelse. Än en gång mormonerne.
27 november: Från Egypten.
8, 18, 24, 28 december: En morgonpromenad i Göteborg (1769).
11 december: Blå rosor, blå damer. Napoleon den lille som handtverkare och konstnär. Ett arf på 100 millioner.
31 december: Religiös reformation på Madagaskar. Huru det gick den fastande torparflickan.

1870. 30 maj: Olivier och ordensväsendet.
9 juni: Samtal mellan en buddhaist och missionären Gützlaff.
14 juni: Britiska luftseglingsföreningens senaste möte. Flygmaskinen och luftvelocipeden. Sätt att förekomma damm på vägar och gator. Nya nordpolsexpeditionen.

* En gammal engelsk plägsed att utdela hedersskinkor till äkta makar som hållit frid i ett helt år.

** Kinesiska invandringen i Amerika. (Jmfr Den gula frågan, 1895.)

23 juni: Debatt i japanska parlamentet om magupp-skärningsprivilegiet.
2 juli: En Robinsonad.
15 juli: Arbetareförbundet Internationale.
2 november: Preussiske junkrar. Grefve Pfeil och kejsare Napoleon. En komets bana. En mystisk diamant-affär.
4 november: Mystik och järtecken. Fantasier och moln. Norrskenet och Frankrikes framtid. Världsfreds-kongressen af kvinnor.
15 november: Den mystiske underhandlaren.

1871. 16 juni: *Paul Meurice* (scener från Kommun-upprorets undertryckande). (S. S. XIV: 346.)
4 juli: Passionsspelen i Oberammergau.
1 augusti: Kejsaren af Brasilien Tidvattnet som drifkraft. Gräshoppor och potatisbaggar.
4 augusti: *Schirasdalen. Sir Moses Montefiore.* (S. S. XIV: 540.)
11 augusti: Skeppsbrott vid S:t Paul. Leon Say och Paris' finanser.
18 augusti: En domstolscen i Versailles Ett nybygge af walesare.
23 augusti: *General Outrams bildstod*, (S. S. XIV: 543.)
26 augusti: Cortonas Polyhymnia.
29 augusti: Taines resa till England.
31 augusti: »Renforth är död.» Täflan mellan roddare.
18 oktober: Mr Baxter och Frankrike.
24 oktober: Än en gång om borddans och klappandar.
30 oktober: På en klippa i hafvet.
31 oktober: Auktion på den kejserliga familjens kvarlåtenskap.
3 november: Ur Tuileriernas hemliga arkiv.
14 december: Den violetta färgen som undergörare. Herr Minimus och damernas klädsel. Bidrag till färgernas och färgsinnets historia.
15 december: Rossel och Don Quijote.

1872. 29 juni: Parisersalongen.
13 juli: Napoleon I:s utseende.
16 augusti: Fiskarnes hus i Brighton.

1873. 4 januari: Thiers och Ulspegel.

1874. 19 augusti: Röfvarlifvet i Paris (spelhus) och på Sicilien.
28 augusti: Två presidenter på resa (Mac Mahon, Louis Napoleon).
2 september: Fransk adel. (Själfadling.)
11 september: Underverk efter nyaste modet.

14 september: *Om nordiska förnamn.* (S. S. XIV: 509.)
24 september: *Skalden Kadmon och Ruthwellkorset.* (S. S. XIV: 516.)
9 oktober: *Drottning Kristina och de båda guldmakarne.* (S. S. VIII: 301.)
15 oktober: Katolicismen och frimureriet. Förbrytarekasten i England. Perpetuum mobile och Macferlanska trillan.
28 oktober: Nena Sahib. Den fine gentlemannen. Prinsen skoborstare. Blodbadet i Kanpur.
5 november: Våra fornminnesföreningar. Uplands fornminnesförenings tidskrift. Vår tillkommande konsthistoria. Bondmålare och akademiska penslar. Upländska runstenar. Ett runstensmuseum.
13 november: Fynd af konstsaker. En fenicisk amerikansk Adonis. (Redogörelse för senaste fynden i Italien och ett föregifvet feniciskt fynd i Amerika.) En tvekamp.
10 december: Adelstitlarne i Frankrike. Grefve de Cumont i klämma.

Åtskilliga af dessa artiklar — de som i förteckningen kursiverats — hafva intagits i Rydbergs Samlade Skrifter, sålunda t. ex. den förträffliga satiriska redogörelsen för religionsdebatten i Japan,* det varmhjärtade stycket om nöden i Shirasdalen och Sir Moses Montefiore, den lilla praktbiten af en populärvetenskaplig redogörelse för Wallaces upptäckter »Ur naturens lif» och flere.

Äfven i de öfriga förekomma ofta stycken, där Rydbergs personliga åskådningssätt och skriftställaretalang göra sig gällande, oberoende af det numera föga intresseväckande ämnet.

Så företager han i sällskap med Jakob Wallenberg en morgonpromenad genom Göteborg hundra år tidigare — 8 december 1769 — just samma dag denne gick ombord på galejan, och den glade skepps-

* En liten satirisk anspelning förekommer här på ett yttrande af professor Sigurd Ribbing i en religionsfrihetsdebatt kort förut i svenska riksdagen.

prästen låter det nittonde århundradets göteborgare få en inblick i de lokala förhållandena hundra år tidigare. Denna uppsats samt de närmast följande, skildrande Göteborgs yttre och inre, sådana de tedde sig 1769, och framdragande genrebilder ur det hänsvunna, äro hållna i lätt kåsörstil samt byggda på studier i gamla tidningar.

Någon gång kommer Rydberg i Ett och annat in på tidens vidskepelser (spiritism, klappandar, spökhus o. s. v.) som han behandlar dels allvarligt, dels mera skämtsamt. I förra fallet förekommer ett yttrande, kännetecknande för Rydbergs känsla för det omedvetnas hemlighetsfulla samband mellan människoanden och naturen, en känsla, vi erinra oss från Positivspelarne (I: 126), Singoalla, Den siste Athenaren. Han skrifver:

»Är den yttre värld, i hvilken människan lefver, ingenting annat än en omedveten skådeplats för hennes fröjder och förhoppningar, hennes synder och sorger? Eller finnes icke mellan människoanden och naturen, i hvilken han dväljes, ett hemlighetsfullt samband, en möjlighet af *medkänsla?* Det hafva de gamla, i naturlifvet försänkta folken anat, det ha deras siare trott, det hafva deras heliga urkunder i sinnrika symboler förkunnat. Stjärnorna kämpa för Israel; solen döljer sitt sken, när världens försonare uppgifver sin anda på korset. Skapelsen suckar och ängslas med oss, den lider för vår skull, men den lider med oss på en förhoppning, säger kristendomens förste och djupaste mystiker, mannen från Tarsus. Känslan af detta samband, denna medkänsla går igenom alla århundraden och har icke låtit kväfva sig af skepticismen, icke af den nyktert forskande naturvetenskapen.

Genom etherns rymder, bergens inälfvor, hafvens djup gå, bildligt taladt, osynliga nervtrådar. Ej en känsla, ej en tanke, vare sig ren eller oren, god eller ond, dallrar genom en människosjäl, utan att fortplanta sina vibrationer i det oändliga. Det är mystikerns uppfattning af naturen, när han vågar kläda den i ord. För honom lefver naturen på sitt sätt människans lif, likasom människan på sitt sätt lefver naturens. Och mystici äro i viss mån alla. Hela folk hängifva sig åt denna aning, när de hemsökas af en stor olycka. När olyckan blifvit så stor, att förståndet, det på fakta grundade beräknandet, ej kan finna någon anledning till hopp för framtiden, träder folkmystiken fram och beder en medkännande natur om tecken. *Det är vidskepelse, låt vara, men grunden för denna vidskepelse ligger djupt, ligger kanske på hälleberget af en dunkelt förnummen sanning.*»

Stundom spetsar Rydberg sin penna till strid för friare sociala synpunkter, såsom då han skämtar med Nya Dagligt Allehandas rädsla för att »låta damerna lära något» och ernå en grundlig bildning eller i samma artikel tager till orda för Rousseaus »irrlära», att äfven »bättre mans barn» böra få lära ett handtverk, såsom nu började bli god ton i England. Äfven ägnar han — sina sympatier trogen — i »Ett och annat» särskild uppmärksamhet åt sporten, åt engelska roddtäflingar, åt alpvandringar, segelfärder o. s. v., och gärna erinrar han härvidlag om de antika folkens sinne för allt slags idrott. Han omnämner den kärlek till skutan som framträder i Catullus' kärlekssång till den lilla lustjakt, med hvilken han 58 före Kristus befor Adriatiska hafvet, Medelhafvet och Svarta hafvet,

och i en uppsats om den utmärkte roddaren Renforths plötsliga död af öfveransträngning påminner han om den skildring man på skolbänken läste hos Vergilius och tolkar dennes verser:

»Blottade glänsa i solens ljus de täflandes skuldror.
Trängtande fylla de bänkarne re'n med armen vid åran;
trängtande vänta de blott signalen. I klappande hjärtan
åtråns ifver att vinna beröm förenas med fruktan.
Knappt uppstämmer trumpeten sitt ljud, förr'n alla de rusa,
utan dröjsmål, hvar från sin gräns. Till skyarne höjas
sjömansrop: skum fräser i sundet för svängande armar,
vågen på en gång klyfs af alla, och hela dess yta
remnar, af åran klyfd och af trefaldt tandade bogar.
Ej med så hastig fart tvespannade vagnarne fly från
skranket med vingade hjul, i täflan på dammiga fälten;
så körsvennen ej tvingar sitt spann, då med vågiga remmar
länden han slår och lutar sig fram med svängande gissel.
Handklapp, bifallsrop, åskådarnes muntrande röster
skalla kring skogarnes vidd, och gnyt från stränderna stiger
till kringslutande berg och föres tillbaka i genljud.»

Just emedan han älskar kroppsöfningar, varnar han mot »den atletiska dressyren, som i enskilda fall drifvits till orimlig höjd vid de engelska universiteten».

»Men äfven där ser man ojämförligt flere, som *bristen* på kroppsöfningar gjort till sjuklige unge gubbar, än sådane, som genom atletiken lidit skada.

En ensidig och öfverdrifven ansträngning af de intellektuella förmögenheterna medför i själfva verket samma faror. Den intellektuella atletiken har skördat flere offer än den kroppsliga, men de förra iakttagas

mindre, ty de stupa icke under tusentals åskådares blickar på en solbelyst vädjobana.»

Slutligen må anföras följande kraftiga, varmt kända ord till värnande af Byrons minne mot det lömska angreppet från den bekanta amerikanska författarinnan fru Beecher-Stowe, hvilken, drifven af ett pietistiskt och »sedlighetsifrande» nit, år 1869 hade rifvit upp och ytterligare utbroderat de gamla skvallerhistorierna om Byrons giftermål och orsaken till hans skilsmässa från sin hustru:

»Fru Beecher-Stowe har lidit skeppsbrott i den storm hon själf framkallat. Det sticker nu fram, att det ej var den historiska sanningen, som låg den goda frun om hjärtat, då hon offentliggjorde den där uppsatsen i Mac-Millans Magazine, för hvilken vi nyligen redogjorde, och hon har ännu icke velat bekväma sig till att framdraga den lady Byrons promemoria, på hvilken hon grundat sin anklagelse. Då hon tryckte blodskammens brännmärke på skaldens panna, var det i religionens namn, 'ad majorem Dei gloriam'. Hon hade med grämelse sett, huru Englands ungdom begärligt insuper den kätterska anda, det fina gift, som hon funnit i Byrons dikter; för att göra honom grundligt afskydd och få hans verk förvisade från alla sippa och söndagsfromma missers bokhyllor, var den hemlighet, hvaraf hon kommit i besittning, henne synnerligt välkommen, och hon frågade sig icke, hvad tusental, äfven bland de fromme, nu fråga henne: om det icke vore möjligt, att lady Byron, förblindad af svartsjukan, misstagit sig, och om man icke, där fullt tillförlitliga bevis för ett brotts tillvaro fattas, bör tveka något, innan man griper till brännjärnet, helst om den anklagade är död och icke kan försvara sig. — — —

Hade det gällt att afslöja en hycklare, skulle fru Stowe säkerligen fått allmänna meningen med sig, men hon hade då haft bättre tillfälle att lyckas i sitt uppsåt, om hon företagit sig att granska männen inom sitt eget partis läger.* Nu har hon endast ytterligare bekräftat, att Byrons sång flutit ur en själ, som känt icke diktade, utan verkliga kval; hon har endast gifvit ökade skäl för det antagande, att disharmonien i denna ande kom från en oaflåtlig brottning mellan lidelserna och en vilja, som kände sin vanmakt desto djupare som hon var förenad med en hög intelligens, en rik och ädelt stämd känsla och ett samvete, som vägrade att tiga och vägrade att hyckla inför sig själf. En sådan man kan böjd, men icke förnedrad, emottaga Guds och världens dom. Han skall hädanefter läsas med samma beundran och med ökadt deltagande. Den afsky, som fru Stowe velat framkalla, faller tillbaka på den skadeglädje, hvarmed hon pekat på en »otrogens» nederlag i striden mot sin lägre natur. Vi tro, att Byron framgått renad ur sina nederlag, medan det finnes sådana, som framgå orenade af självrättfärdighet ur sina segrar.»

*

I allmänhet lefde Rydbergs små präktiga uppsatser ett kort lif, lästes, beundrades och glömdes. De voro litterära dagsländor, och tanken att samla upp dem i rad och bjuda dem åt publiken i bokform blef uppgifven. Blott ett enda af Rydbergs tillfällighetsalster från dessa år har fått ett långt

* Man erinre sig den uppseendeväckande sedlighetsskandal, hvari något senare fru Beecher-Stowes egen broder, en af Newyorks »fashionablaste» predikanter, befanns invecklad.

lif och till och med blifvit den vidast spridda af alla hans skrifter.

Det var *Lille Viggs äfventyr på julafton*, hvilken stod intagen i H. T. som julberättelse den 24 dec. 1871. I ett bref till Hedlund ett tjugutal år senare omtalar Rydberg, att »Lille Vigg nu är en mångberest person»: den lilla sagan hade gått till Tyskland, Holland, Frankrike, ja, ända till Australien.

»Om du icke varit» — fortfar Rydberg — »skulle ej heller Vigg kommit till världen. '*Skrif en liten julberättelse*', sade du en decemberdag till mig. Jag kände mig lat och fantasilös, men den vackra tonen i din röst genljöd några dagar därefter inom mig. Det var som vanligt i sista stund, men jag blef färdig och hade under arbetet riktigt roligt. Morgonen efter Viggs debut i Handelstidningen kom A. W. Malm in till mig och sade, att han tyckte om sagan. Nå, han var i mycket själf ett gammalt barn. Men icke tänkte jag, att minnet af Vigg skulle bli mer än åtta dagar gammalt. Du befordrade honom till pressen* och därmed till en längre lefnadsålder och till en resa kring världen.»

Lille Viggs äfventyr utgör det första utslaget af den känsla för det barnsligt oskuldsfulla som i Rydbergs skaldelynne trifs vid sidan af djupsinnigheten. Närmast skulle den väl kunna jämföras med den Andersenska sagodikten, men har dock ett egendomligt Rydbergskt tycke, denna historia om »en käck svensk gosse», som gör en julfärd till skilda hem med en liten vätte, den där delar ut allsköns

* Härmed åsyftas sagans utgifvande i bokform 1874 med de första teckningarna af Jenny Nyström.

gåfvor, en vätte som håller mycket af Jesusbarnet, men också tycker om »gamle Tor i Trudvang».

Egentligen afsedd för »smått folk», innehåller dock sagan, liksom flere Andersens, här och hvar satiriska utfall, som nog ligga öfver barnens horisont och åsyfta äldre läsare. Exempelvis då det säges om den gyllene stjärnan, som vätten har med sig till herremannen: »det är också fiskredskap», hvilket man får, »när man är ett snällt barn», eller då herremannen »tänker på sin höga bildning, ty han hade i ungdomen läst latin och sedan glömt hvad han läst», under det att hans granne, gamle nämndemannen, däremot »var en obildad man, ty han kunde bara sin bibel och lagboken och litet mera dessutom, men hade, stackare han, intet latin haft att glömma».

En speciell politisk syftning äga gåfvorna till konungasonen, sådana de omtalas i sagans ursprungliga version. Här gäller det företrädesvis de ökade rustningskrafven, och satiren har en tydlig adress till författarens motståndare i hufvudstadspressen. Utfallet omarbetades och mildrades senare i bokupplagan och ersattes i den sista upplagan, som utkom efter författarens död, med en erinran om den sociala nöden, om hungrande barn, om sörjande mödrar och en maning till prinsen att icke blott se på soldater och krigsskepp, utan skatta som sitt högsta mål att öka folkets trefnad och minska dess lidanden.*

* I tidningen hade stället ursprungligen följande lydelse: »Men den tredje silfverplåten var störst och mäktigast af alla. Där såg man längst till höger konungen på sin tron. Framför honom stodo hans rådgifvare, framför dem åter stodo några trumpetare, från hvilkas trumpeter tidningsblad ned-

Det må slutligen anmärkas, att vid skildringen af Lille Viggs förhållande till sin vårdarinna Viktor Rydberg nog tänkte på en viss liten Jönköpingspilts uppfostran hos gumman Ottergren.

Dietrichson-Rydberg-Lagerbergska fejden.

År 1873 kastade Rydberg sig i en strid, som på sin tid väckte mycket uppseende öfver hela landet och om hvilken det skämtsamt, men ej utan skäl sades, att en dylik litterär batalj knappt varit sedd i Sverige sedan fosforisternes och »Markalls» dagar — vare sig i afseende å häftighet eller kvickhet.

Såsom ofta är fallet, var det en bagatell som gaf anledningen. Georg Brandes har en gång sagt, att liksom små platser — t. ex. Austerlitz eller

hängde. Närmast dem stod en kvarn, och på andra sidan om kvarnen sågos oräkneliga människor, som alla arbetade, skomakare och skräddare, smeder, väfvare och skördemän, och man såg deras hustrur och barn, och hustrurna dukade bord och barnen åto. Men när man drog på en vef, ropade konungen: Jag vill ha fler soldater, fler soldater, och han gaf sina rådgifvare en spark i ryggen, och de i sin ordning sparkade då trumpetarne i ryggen, och dessa skreko då i sina trumpeter: »Kejsaren i månen vill anfalla oss», och när folket hörde det, sprungo skördemännen med sina kärfvar, smederne med sitt järn, väfvarne med sina väfvar, skräddarne med sina kläder, skomakarne med sina skodon till kvarnen och kastade allt under kvarnstenarne och, för att tala gammal god svenska, molo krigsmän af allt detta, och regemente efter regemente tågade fram ur kvarnen och skyldrade gevär för kungen, som nickade med nedlåtande nåd. Men han var ändå icke nöjd, utan ropade: »Mer soldater!» Och trumpetarne, sedan de fått en ny spark af de ånyo sparkade rådgifvarne, skreko i sina trumpeter: »Kejsaren i månen bryter upp i spetsen för sin här!» Och nu togo kvinnorna maten från bordet, ja, ryckte brödet ur barnens mun och kastade i kvarnen, och då framtågade ännu ett regemente och skyldrade gevär för konungen.»

Marengo — vinna ryktbarhet af de fältslag som äga rum vid dem, så är ock förhållandet med vissa skrifter.

Den bekante numismatikern, intendenten vid Göteborgs musei myntkabinett, kammarherren Magnus Lagerberg hade deltagit i den arkeologiska kongressen i Bologna 1872, och från denna kongress — liksom från den därmed i samband stående resan — sände han en följd resebref till Handelstidningen, hvilka, hvad själfva meddelandena från kongressen beträffar, mycket väl fyllde måttet, men däremot såsom italienska reseskildringar betraktade torde varit väl hastigt tillkomna. Man brukar ju emellertid icke ställa stora anspråk på dylika tillfälliga bref till dagspressen, men ett oblidt öde ville, att författaren samlade dem i en bok och därvid icke nöjde sig med de sakrika dagboksanteckningarna från kongressen, utan medtog alltsammans under titeln »Bref från Söderns länder».

I ett förord motiverades utgifvandet af dessa bref med att författaren af andra deltagare mottagit deras anteckningar från kongressen och uppmanats sända sina i utbyte. Då dessutom hans resebref äfven från andra håll rönt välvilligt mottagande, låge däri en förklaring och en ursäkt för att han vågade utgifva dem särskildt. Han slöt företalet till sina resebref med orden: »Må de därföre mildt bedömas!»

Dessa bref voro skrifna af en turist, som icke hade medfört annat konsthistoriskt bagage än resehandböcker, och häraf förklaras ett antal delvis rätt oskyldiga konsthistoriska »bockar». Dessutom förekommo ett par mera löjeväckande misstag,

såsom då författaren tolkade initialerne af konung Viktor Emanuels namn V. E. R(e) D'I(talia) som en hyllning åt tonsättaren Verdi* — detta påpekades redan i Söndags-Nisse i mars — eller då han gaf den antike solguden såsom sådan epitetet »den belvederiske».

Under bokflödet vid jultiden 1872 slapp boken emellertid helskinnad igenom kritiken, och den hade nog snart sjunkit ned i det Danaidernas kar, där så många dess syskon hvila, om icke en man, som då förde ett mäkta strängt regemente i vår ästetiska värld, beslutit att »statuera ett exempel».

I marshäftet af Svensk Tidskrift (utkommet i april) lästes nämligen en mycket barsk uppsats: *Huru man gör reselitteratur i våra dagar*, som i några få exemplar lär varit signerad *D—n*, hvilket märke dock i de flesta utbytts mot ett *X*. Den var författad af den då i Sverige bosatte norske konsthistorikern, professor Lorentz Dietrichson. Det var en totalt nedgörande kritik, som skoningslöst blottade bokens alla verkliga eller förmenta fel och grymt förlöjligade dess författare. Kritikern försmådde icke att påpeka små inadvertenser och tryckfel och hade naturligtvis hejdlöst roligt åt de ofvannämnda misstagen.

I mycket — men icke i allt — hade Dietrichson otvifvelaktigt rätt. Man kan förstå hans förtrytelse öfver att en dilettant utgifvit en reseskildring från konstens förlofvade land, men det

* Faktiskt hade Verdis namn på sin tid användts som revolutionär lösen för vännerne af Viktor Emanuels sak. Så omtalas i januari 1859 från Milano, »att italienskt sinnade vänner hälsade hvarandra med orden Viva Verdi (Viva Vittorio Emanuele Re D'Italia)».

kunde med fog spörjas, om det egentligen var nödvändigt att »skjuta sparfvar med kanoner», helst tidskriften eljes aldrig lämnade så stort utrymme åt kritiker. I hvarje fall träffade Eichhorn pricken, då han flere år senare framhöll denna kritik såsom prof på hvart det leder, när en granskare i strid mot Thorilds sats glömmer »att döma hvarje sak efter sin grad och sin art».

Granskningen väckte mycket uppseende, både löje och harm. Redan den 17 april anmärkte N. Dagl. Allehanda, en tidning i hvilken Dietrichson själf var medarbetare, att äfven kritikern vore klandervärd, icke därför att han gått skoningslöst till väga, det vore hans skyldighet, men därför att han uppfyllt denna skyldighet med alltför genomskinligt väl- och själfbehag.

Handelstidningen tog skarpare till orda emot granskningen. Tidningen var därtill närmast, då ju Lagerbergs bref ursprungligen sett dagen i dess spalter.

I en uppsats *En ovärdig kritik* (22 april 1873) framhålles, att Lagerbergs bok framträdt utan konsthistoriska anspråk, att åtskilligt intressant, särskildt rörande svenska minnen i utlandet, beaktats och att ett och annat misstag kunde vara både förlåtligt och ursäktligt. Mindre ursäktligt vore det däremot, när en kritiker, som i godan ro granskade ett arbete, i sina anmärkningar beginge misstag, såsom fallet varit med kritikern i Sv. T. Till denna korta uppsats fogades en från Stockholm insänd skrifvelse, som framhöll den anonyme anmärkarens bittra anfall såsom allt annat än ridderligt och riktade en del anmärkningar mot detsamma.

Dagen därefter inlade Rydberg sitt första ord i striden. Sedan gammalt stod han i vänskapliga förbindelser med Dietrichson, från dennes besök i Göteborg och Rydbergs Stockholmsvistelser. Men Rydbergs kända benägenhet att träda inom skrankorna till annan mans försvar gjorde sig åter gällande.

Rydbergs första artikel (23 april) bar titeln: *Till herr professor Lorentz Dietrichson.*

Den utgör en ironisk vädjan till denne, om han gillade, att den okände granskaren visat sig så upphöjd öfver det slags kritik som Goethe ansett vara den bästa, den som är »gemüthlich wohlmeinend», den som gärna framhåller de goda sidorna och vänligt rättande påpekar en svag författares fel och misstag, i st. f. att som granskaren i Svensk Tidskrift göra så stort kapital han förmår af felen, t. o. m. af tryckfelen, och öka hans syndabörda med misstag, hvartill denne i själfva verket icke gjort sig skyldig. Dietrichson, som själf nog »i tacksamt minne bevarade den öfverseende välvilja han rönt af den svenska granskningen och hvaraf hans arbete Det skönas värld så väl vore förtjänt», skulle nog härpå svara nej. Tvifvelsutan hade minnet af detta öfverseende, tillika med den vedervilja, finare skaplynnen känna mot utbrott af öfvermod och kitslighet, kommit Dietrichson att ogilla den onämndes kritik. Det vore om några hans misstag *i sak* Handelstidningen ville tala. Härefter öfvergår Rydberg till några punkter, i hvilka enligt hans uppfattning det vore *kritikern* och ej författaren som begått fel, och hvilka han, för att begagna en motståndares, Aftonbladets, ord, saltar »med kvickt skrifna otidigheter».

Ton och stil, den polemiska skärpan och de mångsidiga kunskaperna uppenbarade lätt författaren, ehuru denne icke utsatt namn eller signatur. I ett bref 28 april till Hans Forssell (Svensk Tidskrifts dåvarande utgifvare) förklarar Rydberg, att han önskat underteckna uppsatsen af 23 april med sitt namn, men att Hedlund ville, att den skulle vara skrifven å redaktionens vägnar. Då han emellertid ej ansåge, att anonymiteten skulle vara ett bakhåll för krypskyttar, bad han Forssell meddela Dietrichson, att han vore författaren.

Den 28 april följde ett tillägg: *Ytterligare till professor Dietrichson* (om »marmorlejonen på världens skönaste torg») af Rydberg; den 29 april: *Huru man gör kritik i den svenska litteraturen*, ett genmäle från M. Lagerberg; den 30 april Dietrichsons »genmäle», där han låtsas åtaga sig skiljedomarskapet och fäller utslag till förmån för X i de punkter, som Rydberg anmärkt, jämte ett tillägg af X i fråga om marmorlejonen m. m.; den 1 maj en af Rydberg författad artikel: *Svar till professor L. Dietrichson*, hvilken är hållen i en mera hetsig och retad ton, och som hotar med att »afslöja en mycket stor humbug».

I den öfriga pressen uppmärksammades äfven striden. Aftonbladet i Stockholm var därvid Dietrichsons organ (jämför Aftonbladet 30 april, 7 maj), och på hans sida ställde sig äfven Ny Ill. Tidning (10 maj). Mera neutrala redogörelser lämnades t. ex. i Göteborgsposten, »Upsala» (9 maj), Söndags-Nisse (11 maj) o. s. v.

Stridspunkterna hafva nu förlorat intresse; det var hufvudsakligen den skarpsås, i hvilken de ser-

verades, som gjorde dem så pikanta för en publik, den der i allmänhet saknade alla förutsättningar att bedöma dem och som ömsom tillropade den ene, ömsom den andre af de stridande Peer Degns bekanta ord: »Han maaler ham, min Troe, Skieppen fuld!» Striden påminde för öfrigt väl mycket om den insistering af påståenden, som brukas vid akademiska disputationer. Något »concedo» afhördes icke; ej heller blef man i tillfälle anteckna — som i den bekanta kättaredisputationen — »ad hoc Forbesius nihil», ty ingendera parten var svarslös.*

* Några exempel! *Lagerberg* hade skrifvit »Jag vill drömma i arkaderna under Palazzo ducale och *smeka marmorlejonen på världens skönaste torg*». *Dietrichson* anmärker: »Lyckliga lejon! Bara skada, att de icke finnas till. Det är troligen lejonen vid ingången till arsenalen förf. har förbehållit sina caresser.» — Det var dock icke dessa Lagerberg menade. De stå ju långt ifrån Marcustorget. Däremot åsyftade han de lejon af någon spräcklig stenart, som stå i hörnet af Marcustorget mellan San Marcuskyrkan och Torre del Orologio, rörande hvilkas tillvaro *Handelstidningen* telegrafiskt vädjade till svensk-norska konsulatet i Venedig, som bekräftade den. *Dietrichson*, som tydligen i förstone förgätit dessas tillvaro, svarade, att de stå på Piazzetta de Leoni och ej på Marcustorget. Men Piazzetta de Leoni sammanhänger omedelbart med Marcustorget, så att man — hvilket jag själf försöksvis gjort just nu, då jag i Venedig läst korrektur på detta ark, — *kan* stå på Marcustorget och »smeka lejonen». Fredrik Lund yttrar ock i »Från Pyréenerna och Medelhafvet» (1874): »Medgifvas måste, att de märkliga lejonen ej intaga någon i ögonen fallande plats på världens skönaste torg! Vill man söka anmärkningsanledning mot en beskedlig turist, kan man säga, att de ej finnas på Marcusplatsen, utan på Piazza de Leoni, emedan de gifvit sitt namn åt *denna del af platsen*. Det är ungefär detsamma som att säga, att Karl XII:s torg ej är detsamma som Karl XIII:s torg.»

Lagerberg hade bland dogepalatsets märkligheter uppräknat »ypperliga konstverk af *Contarini*, Tizian, Vicentino, Paulo Veronese, Tintoretto». *Dietrichson* förklarar, att »Lagerberg *upptäckt* en målare Contarini, som står i jämnbredd med

Efter mottagandet af Dietrichsons första genmäle, som var åtföljdt af ett enskildt bref af 28 april, där D. förklarar sig gärna vilja slåss med Rydberg på detta område, åt hvilket han ägnat ett

Tizian», och frågar »om det är hjälten Contarini, som från att vara framställd i en bild af förf. med glad tillförsikt gjorts till en målare, hvars ypperliga konstverk får beröm af herr kammarherren», eller om han menar målaren Cantarini? — Härpå svarar *Rydberg*, att häfderna verkligen omtalade en målare *Giovanni Contarini*, Tizians lärjunge, som rosas såsom upprätthållaren af hans traditioner, fastän han ej upptages i Kuglers konsthistoria. *Dietrichson* svarar något advokatoriskt härpå, att han nog visste, att Contarini existerat, men endast protesterat mot att Lagerberg »upptäckt», att han stode i jämnbredd med Tizian. *Rydberg* genmäler, att detta är en liten osanning, Lagerberg hade icke jämnställt Contarini med Tizian, därför att han uppräknat de målare hvilkas verk finnas under samma tak bredvid hvarandra. »Om någon sade, att han på samma bokhylla sett verk af Dietrichson, Klockhoff, Vischer och Unger, hade han därmed uttalat ett sakförhållande af rent yttre natur, men icke fällt något jämförande och likställande omdöme om deras värde, och han skulle säkert betackat sig, om någon påstode, att han därmed velat ställa er, som himlen bevarat för all filosofi, i jämnbredd med den filosofiskt och ästetiskt högt begåfvade, men tyvärr för tidigt bortgångne Klockhoff eller med den djupe och skarpsinnige tyske tänkaren, hvars system ni af rent oförstånd och utan ond afsikt komprometterat, men icke, som ni tror, populariserat».

I anmärkningen om *mosaikerna å Marcuskupolen* är däremot den andra sidans försvar något hårdraget. *Lagerberg* hade skrifvit om Marcuskyrkan, att »kupolernas fasader äro klädda med den kostligaste mosaik af ädla stenar». Häremot anmärker *Dietrichson:* »Skulle vara bra roligt att se mosaiker på kupolerna». *Rydberg* genmäler: »Detta nöje kan den onämnde figurligt taladt få njuta, om han vill återupplifva sin hågkomst af Goethes »Italienische Reise», där det, på tal om »die Kuppeln und Gewölbe», heter: »alles musivische Arbeit». Dietrichson svarar, att Goethe menat mosaiken *inuti* kupolerna. Härpå svaras ytterligare af R.: Kupol betyder enligt alla lexika »den *inre* eller kupiga delen af ett sfäriskt hvalf», och mosaik kan finnas *på* en dylik insida. Men det framgår tydligen af sammanhanget, att L. talat om kupolerna, sådana de sågos, *innan* han gått in i kyrkan.

Bland öfriga stridspunkter (om man har rätt öfversätta campanil med »klockstapel», om genitiven Septimi i st. f.

ungdomslifs studier, men vara bedröfvad öfver att finna personlig hätskhet i R:s angrepp, skref Rydberg i ett, måhända aldrig afsändt svar:

»Enda driffjädern för mitt uppträdande i denna sak är, att jag icke med likgiltighet kunde åse, huru du opåkalladt gjorde den svage Lagerberg till föremål för dina kraftprof och därvid tillgrep vapen, hvilkas bruk jag

Septimii, om »konstnär» äfven kan anses omfatta skald) är det blott en som går öfver striden om ord. *Lagerberg* hade skrifvit, att i Bologna funnes ett kuriosum, »*ett snedt torn uppfördt af Asinelli*». Detta förklarar *Dietrichson* vara »frankt», ty tornet har endast fått *öknamnet* »Asinellan» (lilla åsnan). *Rydberg* svarar: »Vi veta icke, huru djupa kritikerns forskningar i Bolognas arkiver äro, men de, som gå och gälla för att känna Bolognas häfder, förmena, att bägge de lutande tornen Asinelli (kritikerns Asinella) och Garisendi uppkallats efter sina byggmästare. Mer än ett person- och släktnamn visar, att italienaren är mindre rädd för att låta åsnan framsticka i namnet än t. ex. i en tidskriftsuppsats. Det synes därför vara skäl att antaga, att asinellan »lutar» åt den onämnde kritikerns sida».

Dietrichson: »Arkitekten Asinelli är endast bekant för två konsthistoriska snillen, herr Lagerberg och Er, som den arkitekt hvilken byggde Asinellan i Bologna. — — — Olyckligtvis för Er känner jag bättre än Ni tror både Bologna och dess byggnadshistoria. Åsnetornet, byggdt på 1100-talet, är byggdt af en byggmästare, om hvem man endast känner hans förnamn, Gherardo. Att hans tillnamn ej var Asinelli, kan jag försäkra er, ty namnet Torre degli Asinelli, åsnornas torn, fick tornet sannolikt däraf att man uppkörde materialerna till byggnaden med åsnor. Efter tornets namn har man senare stundom kallat mäster Gherardo »Gherardo med åsnorna», degli Asinelli, och detta har herr L. tagit för mannens namn! — — — Lejonhuden har fallit. Åsnan är kvar.»

Här hade Dietrichson tydligen misstagit sig. I »Dizionario corografico del' Italia» heter det om detta torn: »L'Asinelli, *dalla famiglia che la costruzze* nel 1100», och *Oscar Mothes* skrifver i sin stora »Die Baukunst des Mittelalters in Italien» (Jena 1884): »Unter der erhaltenen Thürme sind am berühmtesten die beiden schiefen Thürme der Familien Asinelli und Garisendi. *Ersterer wurde von Gherardo Asinelli 1109, nach Anderer 1119, vollendet.*»

icke kan gilla. Nog har äfven du känt inom dig rösten, som bjuder att vid sådana tillfällen kasta sig emellan bödeln och offret, och då så är, förstår du mig fullkomligt.

Första uppträdet i denna strid är väl nu i det närmaste utspeladt, och Lagerberg kan afträda från tiljorna. Återstå på fältet du och jag.»

Det var *Det skönas värld* det gällde. Rydbergs mycket skarpa påvisande af missförstånd i lånen från Vischer och Unger och det sätt, hvarpå Dietrichsons populariserat den förres system, lästes i Handelstidningen den 8 maj under rubriken: *Slutord till prof. Dietrichson.* Med följande ord afslutar Rydberg sina inlägg i striden:

»Att den, som skrifvit ofvanstående uppsats, kastade sig in i den Lagerberg-Dietrichsonska striden, borde, efter hvad nu är sagdt, vara lätt förklarligt. Jag gjorde det, ehuru jag därmed måste slita ett gammalt vänskapsband. Men jag såg en svagare ej endast tillrättavisad för små fel, utan rent af barbariskt misshandlad — öfverfallen med tillåtliga och otillåtliga vapen, frånkänd ej endast det mått af vett, som förutsättes hos hvarje icke dårhusmätig människa, utan äfven sin heder och ära, utropad ej endast som odåga, utan som lögnare och humbugmakare — och humbug betyder i främsta rummet ett fräckt maskeradt bedrägeri. Detta förekom mig något för starkt, helst jag visste, att angriparen hade i litterärt afseende mer oredovisadt än den angripne. Jag kunde därför icke tveka, och om jag i stridens hetta fällt ord, som borde mildras, skall nog allmänheten i sakens egen natur finna och skänka mig en ursäkt härför.»

Dietrichson svarade härpå i Aftonbladet den 10 maj och fogade därtill ett delvis ganska kvickt satyrspel: *Påfvens skägg*, tragisk komedi i fem akter, hvilken afslöts med ett försoningspoem.

Utan ärr i bådas sinnen blef likväl icke striden, och det dröjde länge, innan det vänliga förhållandet återknöts. Bref, som växlades dem emellan under 1880-talet i konsthistoriska spörsmål, vittna dock, att bitterheten å ömse sidor var försvunnen, och efter Rydbergs död ägnade Lorentz Dietrichson honom några varmt kända minnesord, som hedra ej blott den man de gälla, utan ock den man, som skrifvit dem.

Viktor Rydbergs uppträdande i denna fejd påminner om den händelse från hans gymnasisttid, då han ridderligt kastade sig öfver en stor stark »ullpojke», som gaf en parfvel stryk, men därvid själf fick sina kläder något tilltygade.

En medelbar följd hade denna strid för honom så tillvida som den riktade hans håg och tankar åt Södern och dess konst. Dit styrde han nästa år kosan för att se med egna ögon.

Rydberg på tidningsbyrån.

Rydberg var en mycket rapp tidningsman, då det gällde. Under krigstider plägade han först å kartan pricka ut situationen med olikfärgade knappnålar, för att sedan kasta en målande skildring däraf på papperet. En tid (1872), då utländsk post brukade komma vid ett-tiden och det gällde att på en kort stund skrifva det viktigaste för dagens

nummer, lade Rydberg alla krafter till och kunde på en timmes tid tillsammans med sin d. v. unge medhjälpare (Henrik Hedlund) få ihop halfannan eller två spalter, stundom mera.

Under lugnare tider tog han saken mera stillsamt. Han kom upp vid elfvatiden, och klockan ett var han färdig samt satte sig då i soffan för att läsa de litterära uppsatserna i Times eller Augsburger Allgemeine Zeitung.

En kortare tid var den då ganska lofvande unge skalden Paul Elis Holmberg (död 1899) — för öfrigt ett stort original — hans medhjälpare vid »utrikes». Holmberg ville draga nytta af umgänget med Rydberg och utfrågade honom om allt mellan himmel och jord. Midt under det Rydberg sysslade med någon uppsats om en fransk ministerkris, kunde Paul Elis afbryta:

»Herr Rydberg!»
»Jaha.»
»Får jag fråga?»

Rydberg, som trodde, att det gällde någon utrikesdetalj, svarade jakande.

»Herr Rydberg! *Har människan en odödlig själ?*»

Då redaktionstimmarne icke egentligen voro afsedda för filosofiska utredningar, fann Rydberg detta i längden något besvärligt, men han sökte gång på gång godmodigt tillfredsställa den unge skaldens vetgirighet.

En tidningsmannagrundsats, som Rydberg inskärpte hos sine unge medhjälpare, var följande:

»Släng *det gamla*, äfven om du tycker, att det är intressant, tag bara *det färska!*»

Han var i öfrigt icke sen att uppmuntra oss yngre, och hade en ung medarbetare skrifvit något, som var en liten smula öfver medelmåttan, nog var han säker på beröm af Viktor Rydberg.

En gång — en enda — minns jag dock, att han gaf mig en skrapa, och den härrörde från hans goda hjärta. Jag hade i min gröna ungdom skrifvit en skämtsam kritik öfver några misslyckade dikter i högtrafvande stil, dem en göteborgsk handtverkare utgifvit. »Det där skulle du låtit bli, Karl; det har varit hans glädje att på lediga stunder idka poesi, och den glädjen har du nu förtagit honom.»

Läran var onekligen människovännens. Om den bör vara en ledtråd för en kritiker, är en annan sak; men nog fick jag den gången inskärpt den Thorildska satsen, att kritikern icke endast är till för att nedgöra, allra minst oskyldiga obetydligheter.

Det finnes en mycket liflig skildring af Viktor Rydbergs förhållande till underordnade, som en f. d. sättarlärling, sedermera faktor i Astoria, Norra Amerika, Herman Svensson, nedskrifvit kort efter Rydbergs bortgång.

Denna välskrifna framställning må här i hufvudsak återgifvas, desto hellre som den låter vissa sidor af Rydbergs karakter som husbonde framträda i älskvärd dager:

»— — För några dagar sedan erhöll jag från min fader i Göteborg ett par nummer af H. T., hvaraf ett bar det dystra korset med rubriken: »Viktor Rydberg» — ett dödsbud som sannerligen bringade mig sorg och

förstämning, ty jag är en bland de lycklige, som en gång varit i nära beröring med denne ädle tänkare och man.

Det var såsom springgosse, i början af 70-talet, på H. T., under ungefär två och ett halft års tid, jag dagligen hade något ärende att uträtta eller annan syssla att utföra för honom. Det är mig omöjligt att emotstå den önskan att teckna några drag från denna tid, äfven om det skulle anses öfverflödigt eller, hvad värre är, taktlöst eller förmätet. Min tanke är att i någon mån belysa d:r Rydberg *som människa,* att bära ett okonstladt vittnesbörd om hans sätt att behandla äfven en ringa och fattig tryckarpojke, om hans innerliga godhet och stora, ädla hjärta!

Det var mitt öde att som springpojke efterträda en makalöst trög och i allmänhet tjockhufvad pojke. Hans namn är ej af vikt. Men han var ett lysande exempel på, hurudan en tidningsgosse *ej* bör vara. Sättarne hade gifvit honom det tvetydiga öknamnet »Snällposten» med anledning af hans stora förmåga att öfverträffa snigeln i långsamhet, och V. R. hade nog många gånger blifvit otålig öfver hans dröjsmål, då han skickat honom i något ärende och särskildt bedt honom skynda sig, ty vid sådana tillfällen brukade han vanligen skynda så långsamt som möjligt.

Då jag sedan intog hans plats och gjorde min skyldighet, det är sökte komma fram och tillbaka så fort som tygen höllo, då jag blef sänd något ärende, hvilka äro på en daglig tidning, som man vet, »legio», intog jag också omedvetet en plats i d:r Rydbergs hjärta. Han tyckte om en pojke, som rörde på benen!

H. T. var vid denna tid ännu kvar på »det gamla stället», och V. R. bodde midt emot, hos Hedlunds. En gång kom jag in till honom, och han tycktes mig mycket

orolig; han gick fram och tillbaka i sitt rum. »Vet du, Herman», sade han, »jag är så förargad på mig själf. I går kväll var jag ute med en vän. Vi voro på några ställen, och någonstans har jag glömt mitt paraply. Ack! att man skall vara så tankspridd.» Jag erbjöd mig genast att gå och söka reda på det. »Nej», sade han, »det är omöjligt. Vi voro här och där, och jag vet ej, hvar jag kan ha gått ifrån det.» Emellertid hade han nämnt Lorensberg och Henriksberg. Jag sade ej något, men då kvällen kom, gaf jag mig ut på upptäcktsresa.

Nu var det regel, att då man nämnde Viktor Rydbergs namn, hvar man kom, verkade det som en elektrisk stöt. Vid Lorensberg blef jag, fast min blus bar tydliga märken om nära beröring med färgburken och »vaskhinken», af en i oklanderlig stil uppsträckt kypare invisad på kontoret. Nej, paraplyet var ej där. En välputsad ung man, som blifvit inkallad, mindes tydligen, hur han hade stuckit det i handen på hr Rydberg då han gick. Troligen hade han orsak att minnas händelsen, ty drickspengar uteblefvo nog ej.

Fastän något nedstämd, gaf jag mig i väg till Henriksberg vid Stigbergsliden. Här hade jag bättre lycka. Jag fann det förlorade paraplyet och bar det hem med en stilla triumf i mitt hjärta. Nästa morgon hade jag en glad öfverraskning för V. R. Det förvånar mig nu, att han icke glömde sig mera och — omfamnade mig. Paraplyet var, vill jag minnas, en present från någon kär vän, och han ville icke mista det för något pris. Det gör mig ännu i dag godt att tänka på hur innerligt glad detta gjorde honom. Nog trodde och hoppades jag, att jag skulle få drickspengar för mitt besvär, eftersom jag gjort det på öfvertid, ty ännu var *det,* om sanningen måste fram, största drifkraften. Döm dock om min

häpnad, när han framräcker — en femkrona! Jag minns nu ej, hvad jag sade, men inte nekade jag att mottaga den. Fem kronor! Jag var Viktor Rydbergs slaf för alltid! Om jag förut hade undvikit att nogare undersöka *alla* föremål i butiksfönstren, då jag gick något ärende för honom, så förlorade de efter detta all dragningskraft — jag »flög», som man säger, och det med alla krafter. »Hvad! Är du redan tillbaka!» eller »Nu var du riktigt rask!» voro hans vänliga mötesord. Lyckliga tid!

En gång blef han sängliggande. Allt var så tyst på magister Hedlunds kontor. Men det märkvärdiga var, att man sade mig, att herr Rydberg ej var sjuk — jag vet ej om det var sant — utan att han ville riktigt i stillhet tänka ut något arbete. »Magister Hedlund» (som vi då kallade honom) tillsade mig att gå till hotell Göta Källare och hämta middag för herr Rydberg. Jag skulle i tysthet gå in i herr Rydbergs tambur och där taga ett matställ, hämta middagen och lika ljudlöst inpraktisera middagsapparaten på samma ställe, där jag fann den. Jag måtte ha lyckats bra, ty nästa dag jag kom, låg på stället en papperslapp och en tvåkrona. På lappen stod: »Till Herman, tack för din omtänksamhet att icke störa mig, mera en annan gång.» Det var tydligt, att pengar för honom endast voro ett slags medel att uttrycka sin tacksamhet för tjänster, som springpojkar gjorde honom. Dessa voro ungefär mina tankar då. Och nu, sedan jag läst en del af hans verk — ja, med en liten förändring har jag nästan samma tankar nu.

V. R. vann en gång på ett utländskt lotteri (troligen hade någon agent för lotteriet lyckats få honom att taga en lott, ty jag tror ej, att han visste, hvad det var att säga *nej*) ett halft dussin borddukar eller servietter — jag minns nu ej så noga. De hade kommit per post.

Jag blef nedkallad på hans kontor, och han frågade mig, om jag trodde mig i stånd att kunna utfå dem, ty de skulle gå igenom tullen först. I min stora oskyldighet trodde jag, att det var en småsak. Då jag sedan långt om sider, fram på eftermiddagen, kom hem till honom med den väntade vinsten, såg han litet »grå» ut och sade, att han var ledsen, att han sändt mig, ty jag hade varit mycket efterfrågad på tryckeriet i och för andra ärenden och göromål. Han trodde, att jag hade med vilja stannat borta så länge. Men jag berättade sanningsenligt, huru jag hade jagat upp och ned för trappor, från den ene tjänstemannen till den andre, hit och dit, fram och tillbaka, utan något resultat, endast för att sedan genomgå samma konstbesynnerliga procedur igen, mera likt, hvad jag tyckte, ett hospital för vansinniga än en affärsmässig inrättning för tullbehandling af några borddukar, som det för resten ej var någon tull på alls!

Trött, hungrig, ledsen och litet smått arg, stod jag där och försökte svälja en och annan tår som ville tränga fram. Magister Hedlund hade under tiden kommit in, och han skrattade så hjärtligt åt mitt bryderi och hjälpte mig förklara alla svårigheterna i tullen. Jag hade talat sanning! Tack för det, tänkte jag. Nu försvann molnet på V. R:s panna. Han klappade mig på hufvudet, och jag minns nu inte alla de vänliga ord han talade till mig. Och så kom plånboken fram igen! Denna gång hade jag dock föresatt mig att ej taga emot några penningar. Jag stod käckt vid min föresats. Jag försökte komma ut. Men något skulle jag ha! — »Gå in där i mitt bibliotek», sade han, »se dig ut en god bok. Du får ta hvilken du vill!» Jag gjorde honom till viljes. Hade jag varit en fattig student, skulle nog detta frikostiga anbud varit mig ett lysande tillfälle, men som

det var, så hände det sig, att ingen af hans stora boksamling föll mig i smaken. Grekiska och latin var jag oskyldig för. Teologiska funderingar sökte jag ej. Höglärda filosofiska arbeten tog jag ned, ty de hade vackra band, men så mycket visste jag ändå att ej taga böcker för bandets skull, så jag ställde upp dem igen. Där fanns ingen bok, som passade mig. »Nåväl», sade den hjärtegode hedersmannen med ett småleende, »nämn någon bok, du skulle vilja ha, så skall jag ge dig en rekvisition på en boklåda.» Jag nämnde »Nils Bosson Sture». »Bra», sade herr Rydberg. »Det är en god bok.» Men det var ej nog med det. Därför att jag valt en så förträfflig och passande bok, skulle jag ytterligare belönas. På rekvisitionen stod också: »Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar». Jag hade fått bra betaldt för mitt spring i Göteborgs tullkammares trappor.

Alltid samma frikostighet. Alltid återbetala tiodubbelt. Nej, det var ju min skyldighet att gå dessa ärenden — och ändå fick jag alltid något för mitt besvär. Sannerligen, en välvilligare och tacksammare människa fanns icke.

Viktor Rydberg brukade gärna lyssna, då jag hade någon nyhet eller lustig historia att berätta, och han hjälpte då och då till med något passande ord, som jag icke kunde finna i en hast. En gång råkade jag dock illa ut. Jag hade en sensation att berätta. En af tidningsgummorna hade blåst i kanalen. »Blåst i kanalen! Hur bar det till?» sade han med deltagande intresse. Jo, jag sökte att så realistiskt som möjligt beskrifva, huru vinden hade fångat den lilla gumman, som för tillfället var iklädd ett af dessa för ett nordiskt klimat säregna plagg, kallade »stubb» — lyftat henne med tidningar och allt högt upp i luften och sedan låtit henne sakta

och varligt dala ned i hamnkanalen, och där, tack vare stubben, flöt hon omkring som ett uppspändt paraply, tills räddning kom och hon frisk och sund blef uppdragen på torra landet. För mig var detta en utomordentligt komisk historia. Jag hade väntat ett hjärtligt och muntert skratt. I det ställe fick jag mig en allvarlig läxa. Jag hade icke tänkt på, att det för den stackars gumman själf var en allt annat än komisk situation. »Stackars fattiga kvinna», sade Viktor Rydberg med det djupaste allvar. »Du bör inte skämta med någon människas olycka — allra minst en fattig kvinnas, hör du det. Det är rysligt omanligt, och du borde inse det själf!» Jag sväljde min medicin så godt jag kunde. — — —

Detta är nu icke nedskrifvet för publicering. Men om något skulle anses lämpligt därför, så må det gärna användas. Jag kände en längtan att på något sätt låta V. R:s goda vänner därhemma veta, hur innerligt god han var emot mig, som blott var en ringa tryckargosse, och på detta sätt dra ett strå till stacken. Jag har märkt, då jag skrifvit detta, att det är bra mycket lättare och bekvämare att tiga, men dessa rader få nu gå — kosta hvad det kosta vill. Många gånger sedan jag här borta i västern vuxit upp, har jag tänkt att söka sätta ihop ett bref till d:r Rydberg och påminna honom om och tacka honom för det förflutna där hemma, men aldrig har det blifvit af. Det är nu för sent.»

VIII.

RESAN 1874. —

"ROMERSKA DAGAR."

Resan 1874.

Redan 1858 hade det ju varit på tal, att Rydberg skulle företaga en utländsk resa med sin vandringskamrat från samma år Bernard Fleury. Då var Grekland det mål som lekte i hågen. Däraf vardt intet. Den nedtryckta sinnesstämning, som behärskade Rydberg under större delen af 1860-talet, höll tanken på dylika företag fjärran. Men med den nyvaknande lefnadslusten omkring 1869 vaknade åter resehågen. Nu var det fråga om Suezkanalen och Afrika, men så kom valet till riksdagen och afbröt för några år alla slika funderingar. Först på nyåret 1874 sattes den länge påtänkta färden i verket.

De närmaste anledningarna till att resan då kom till stånd voro troligen rent yttre, dels sysslandet med konsthistoriska ämnen under polemiken med Dietrichson och dels — så egendomligt det kan låta — hans samtida runforskning och det osanna ryktet om att en gammal runhandskrift skulle finnas i Barberiniska biblioteket i Rom. Ty till Italien styrdes nu kosan. Medlen lämnades af tidningen, och Rydberg ärnade skrifva resebref. Hedlund, som i detta fall var en något tviflande

Thomas, bad, att han i allt fall skulle flitigt underrätta familjen med några ord om hvar han hölle hus, och lade, då han kände Rydbergs svaghet att icke kuvertera redan skrifna bref, en hel hop kuvert med adress till sig själf i hans koffert.

I allt fall blefvo meddelandena till hemmet ganska ojämna, men de afsända brefven lämna likväl en god inblick i Rydbergs lif på resan. Äfven finnas anteckningsböcker kvar med små korta notiser, mest af konsthistorisk art.

Den 2 januari 1874 var han i Jönköping — födelsestaden — den 3 i Malmö, där vännen Herslow besöktes; han for genast i dennes sällskap till Köpenhamn, hvarifrån han skrifver den 10 januari till Hedlund och berömmer det utmärkt vänliga bemötandet å kungliga biblioteket och uttalar glädje öfver frukten af sina studier där, hvilka rörde runforskning; han var mycket förtjust i det godlynta folket i Köpenhamn, som han bland annat iakttog på ett litet »Vinter-Tivoli», ett folkförlustelseställe, där en publik af handtverkare med hustrur och barn, soldater och arbetare drack öl och åt smörgåsar samt lyssnade till skrala sångerskors toner med den naivaste glädje. Allt detta var paradisiskt, t. o. m. sångerskornas kostymer, men äfven detta togs, så vidt den resande kunde märka, på oskyldigaste vis.

Från Köpenhamn gick kosan direkt till Paris, dit han anlände den 14 januari och tog in på Hotel Stehr, Rue de Provence. Rydberg var redan på förhand intagen emot Frankrike, alltsedan fransk-tyska krigets dagar; kom därtill, att vädret var otrefligt och dystert — och Paris bör ju ses i sol-

sken — och att han ej kunde studera som han ville i Bibliothèque Nationale, så förstår man, att han blef i misshumör. Därom vittnade också de tre, för öfrigt mycket intressanta bref — *Ströftåg i Paris* — som han hemsände till Handelstidningen (jmfr Rydbergs skrifter VIII, sid. 229 o. f.). Det som mest intresserade honom var Louvren, besöken i arbetarekvarteren och ett besök i protestantiska kyrkan, där han hörde Pressensé predika; han prisar dennes vältalighet och särskildt hans uttalanden om den teoretiska materialismen, hvarmed hans predikan denna gång sysselsatte sig, men utan att nedsjunka till »okvädinsord mot otron, hvilka äro den andliga oförmögenhetens vapen». Intressant är att se, huru Rydberg redan då antecknar ett uttalande i en för öfrigt *icke klerikal* daglig tidning emot »det *fosterlandsfarliga, giftiga inflytande, som de franske protestanterne trots sin ringa mängd utöfvade på den franska samhällskroppen*». Är det icke som om man hörde en förklang af uttalandena från stora och små franska blad under det nittonde seklets sista år — under Dreyfusprocessens dagar!

I privatbref till vännerna i hemmet från Paris klagar han öfver anfall af hemsjuka och ensamhetskänsla. Utom Vilhelm v. Gegerfelt, målaren, hade han ej träffat någon svensk. Ej heller hade han uppsökt ministern Adelsvärd, som »helst vill vara utan besök». »Jag har lätt» — skrifver han — »att göra mig förstådd på franska, men tämligen svårt att begripa, när det talas fort. Detta ökar naturligtvis ensamheten.» För öfrigt berättar han, att han från morgon till kväll varit på benen för

att få se Paris i alla vinklar och vrår; »mycket, ja, tillräckligt mycket har jag redan sett».

Och i ett bref senare till hemmet skrifver han:

»Än en gång, det var riktigt trefligt att vända ryggen åt Paris på samma gång som jag är glad öfver att ändå ha sett det ofantliga nästet. Mina försök till studier i Bibliothèque nationale misslyckades alldeles. Så studiehindrande stadgar och så okunnige bibliotekarier hade jag icke väntat mig, fast Herslow förutsade det. Jag nödgades lunka från den ena salen till den andra, innan jag fick hamna vid ett bord, och där åter måste jag vänta en hel timme, innan jag fick en begärd bok, som jag på köpet aldrig skulle fått, om jag ej tillfälligtvis haft reda på hennes tryckningsort, tryckningsår och format. På min första fråga efter boken svarades, att hon icke fanns i biblioteket, och först när jag uttryckt min undran häröfver, emedan »det är en dyrbart *utstyrd* bok», tog man sig för att leta, emedan man skämdes att icke äga henne. Efter ett par timmar måste jag åter lämna boken ifrån mig, med utsikt att nästa dag nödgas vänta ännu en timme, innan hon kunde framskaffas på nytt. Under sådana förhållanden tog jag min Mats ur skolan och lämnade Bibliothèque nationale i ro.»

Det var meningen att han skulle sammanträffat med sin vän från 1858 Bernard Fleury, men de råkades icke.

I slutet af januari for Rydberg vidare öfver Lyon, Nizza, Genua och därifrån till Tiberstaden. Till Rom — de antika och medeltida minnenas Rom — hade han framför allt trängtat. Och staden svek icke hans förväntningar, utom i ett enda afseende — biafsikten med hans resa: att leta reda

på det där runmanuskriptet, som skulle finnas i Barberiniska biblioteket.

Han afreste sjövägen från Genua till Livorno den 4 februari och anlände till Rom nästa dags morgon. Ett par dagar senare skrifver han hem:

»Rom den 7 februari 1874.

Käraste vänner Sven och Stina!

Sedan tre dagar är jag i Rom. Väckt af solsken och fågelsång — ty jag har utanför mina fönster en trädgård, mellan hvars pinier jag ser Maria Maggiores och Lateranens domer — har jag under dessa dagar från kl. nio f. m. till fem e. m. varit oupphörligt på språng för att se härligheterna, som vinka mig från alla håll och som ha det enda felet att vara för många och för fängslande hvar för sig.

Ja, detta är sannerligen en storstad! Rom har öfvertygat mig därom, att en stads storhet hvilar på andra grunder än folkmängd och utsträckning. Ni kan icke tro, huru glad jag är öfver att hafva lämnat Paris och vara här. Endast under den första dagen gjorde Paris ett storartadt intryck på mig. Därefter vardt jag allt mer led vid de paradklädda, men intetsägande Haussmannska gatorna, och sedan jag sett det märkligaste där, riktigt trängtade jag därifrån. Arbetarekvarteren, de protestantiska gudstjänsterna, Buttes Chaumont, Venus från Melos och ett par taflor af Raphael — det är allt, som jag *från Paris* kan vårda i ett kärt minne. Om andra minnen — såsom de under all beskrifning klena eller smutsiga teaterstyckena eller de uppträden, som en ensam vandrare med bästa vilja i världen icke kunde undgå, när han om kvällarna styrde kosan till hemmet — vill jag icke tala.

Jag kan icke skildra, hvad jag njutit af mina vandringar i Rom. Jag började med att larfva af till nordligaste delen af staden, till Monte Pincio, som bjuder på en praktfull utsikt öfver Rom med dess hundratals kyrkor och minnesvårdar, öfver Villa Borghese, Sabinska bergen, Soracte o. s. v. (Du, Sven, minnes Horatii »Vides, ut alta stet nive candidum Soracte».) Själfva Monte Pincio är en lustgård, smyckad med allt hvad konsten och en sydlig natur kan åstadkomma för att intaga och tjusa. Bland palmer, pinier, lagrar och myrten, bland springvatten och bland bildstoder af Italiens frihetshjältar och skalder tillbragte jag där en god del af förmiddagen. Det märkligaste är, att all denna prakt framträder så älsklig och anspråkslös, utan afsikt att slå världen med häpnad. När jag lämnade Monte Pincios Eden, fann jag vid nedgången till Piazza del Popolo en Hygiea, som i en latinsk inskrift manar dem, »*som äro trötta af studier eller göromål, dem, som ej vilja brytas af sorgen, att stiga in i denna trädgård, för att finna hvila, själslugn och vederkvickelse*». Det hjärtliga i denna inskrift ger en försmak af hvad man får till skänks, när man följt uppmaningen.

I mitt tycke slår Piazza del Popolo Place de la Concorde alldeles ur brädet, såväl genom sin arkitektoniska skönhet som än mer genom det brokiga folklif man där ser. Därifrån styrde jag kosan till S:t Peterskyrkan, för att taga en förberedande öfverblick af jättetemplet. Torget därutanför gör, åtminstone till en början, ett mäktigare intryck än kyrkan, hvars ofantliga måttförhållanden döljas af en mindre lycklig anordning i det inre. Det har sagts, att Mikael Angelos kupol är »Pantheon, lyft upp i skyarne». Men själfva Pantheon, Agrippas skapelse, öfverraskar och tillfredsställer vida mer.

I går och i förgår genomströfvade jag en mängd torg, gator och gränder, där folklifvet var särdeles roligt att åse. Från Forum Romanum, där gräfningarna fortgå, och från Colosseum, där man likaledes gräfver, kan jag hälsa. Likaså från Trajanus' pelare med hans undransvärdt uttrycksfulla reliefer, en historisk berättelse i sten. Men om detta och hvarjehanda märkligt, som jag här kan få se, skall jag skrifva bref till Handelstidningen litet längre fram, sedan jag hunnit sansa mig.

I Genua hade jag under min korta vistelse mycket trefligt. Jag gjorde en båtfärd kring den ståtliga hamnen och strök länge omkring på de särdeles lifliga gatorna.

Hvad jag hitintills sett af italienarne har gjort ett godt intryck på mig. De äro mer högvuxne, vackrare och föra sig värdigare än fransmännen och äro i sitt sätt mot främlingar utmärkt hygglige och grannlaga. Kvinnorna äro kvinnligare och männen manligare än i Frankrike.

Jag hoppas till Gud, att allt står väl till där hemma. Hemmet är mig dyrbarare, ju längre jag är därifrån, det känner jag. Medan jag stod på Monte Pincio bland palmer och lagrar, trängde sig på mig ett minne från en majdag på Bjurslätt, då jag var ensam därute och fruktträden stodo i blomma och fåglarne sjöngo, och därefter minnen af de många eftermiddagsstunderna, då jag från vägen vek in i vrån där till höger med verandan, syrénhäckarna, Emmas blomsterrundel och »det blåsande berget», och där mötte mina Bjurslättsvänner, och jag tyckte, att de, som äga denna lilla vrå bland bergen, hafva intet skäl att afundas den öfriga världen. Att våra vikingar, sedan de sökt »frejd och rikedom» på söderns kuster, återvände till Norden, förundrar mig vida mindre än att flere af dem kunde på allvar slå sig ned i Normandie. — — — — — — — — — — — — —»

Genast efter mottagandet af detta bref skref Hedlund:

»Ditt första bref från Rom — det var en fröjd! Det anade mig, att en af de mäktigaste dragningskrafterna i Rom var Barberinis bibliotek. — — — Jag tror och fröjdar mig af fullt hjärta åt att du skall hafva gjort denna resa till gagn för hela ditt lif. Det syntes tvifvelaktigt från Paris, men nu visar det sig annorlunda.»

Hedlund hade förvisso rätt. Runmanuskriptet fann visserligen Rydberg icke, och det lär ej finnas i Barberiniska biblioteket, men resan vardt af betydelse för hans framtida utveckling. Vistelsen i Rom föryngrade honom och väckte nya andar till lif.

Med otrolig flit studerade Rydberg från morgon till afton Rom och dess minnen. Karl Wetterhoff, gammal Romarfarare, var honom en nyttig cicerone vid hans första vandringar. Med Björnson, som då vistades i Rom och på utresan sammanträffat i Göteborg med Hedlund och Rydberg, plägade han dagligt umgänge, och den norske skalden har gifvit en liffull skildring af hans första Romadagar i följande bref till Hedlund, dagtecknadt den 15 februari 1874 och här med brefskrifvarens tillåtelse meddeladt:

»Nu lidt om Rydberg og bare om Rydberg. Han kom her for en 6—7 dage siden — naturligvis sjöveien, når man vænted ham landveien! Han var seks dage i Rom uden at ane, at vi var her, og kom rent tilfældig i kundskab derom hos konsulen. Han havde dengang *ikke sögt en eneste skandinav!* Han kom herop til alles urimelige glæde. Han vilde naturligvis gå straks 'for ikke at forstyrre mig', og ænnu havde han ikke en-

gang spurgt efter eder. Da jeg så fortalte ham, at jeg havde fåt brev fra dig dagen forud, brast han ud: 'Nå du? Er der noget galt på færd?' 'Nej, alt udmærket', svarte jeg forundret, hvorpå ænnelig sanheden kom frem, at han havde bildt sig in, at hele huset eller en del af huset var styrtet; nogle döde, andre dödssyge — kort sagt: han kunde næsten ikke komme op vore fire trapper af frygt for at noget skulde stå galt til hos Hedlunds, og han turde ikke spörge, da han kom in, og da *vi* intet sagde, vilde han gå igen, ti så var der noget vi vilde dölge for ham! Bagefter blef hans glæde storarted, og så begyndte spörsmål og fortællinger med en livlighed som ikke kunde være större!

Han sad på et dyrt hotel, og det förste vi gjorde var naturligvis at löfte ham ud af dette over i et privat logis. Han og jeg travede afsted for at söge, og da vi fant et udmærket, men noget dyrt, var vi ænda så forsigtige at gå tilbage til Karoline*, som uden vort vidende også havde set efter logis, forat få sanktion, för vi slog til. Nu bor han i de fræmmedes hoved-strög, i gaden Capo le Case 43, secondo piano, i to udmærkede rum hos ærlige, fortræffelige mænnesker. Da jeg förte ham på et tratorie for at spise, glædede han sig som et barn, ti han havde bare spist på table d'hôte og havt 'tråkigt och dyrt'. Jeg förte ham næste eftermiddag i et simplere, hvor karnevalsgæsterne kom, og han blev ænnu gladere. Om kvælden i et osterie, hvor der var skandinaver, og hans glæde blev ændelös — og dagen efter havde han hovedpine. Kvælden derpå, da han skulde gå tidlig hjæm forat tage sövn efter hovedpinen, kommer et uskyldigt dansk mænneske til at nævne noget om Nordens partistilling, og fölgen var naturligvis, at Rydberg og han

* Fru Björnson.

blev gående på gaden til morgentimen. Igår traf jeg ham i hans logis, kl. 7 kvæld, upåklædt, forstæmt, ulykkelig, uden at have spist den hele dag. Hvad var det? Jo, han havde forsögt at skrive en korrespondance, og det havde ikke gåt.

'Hvad må Hedlund tro om mig?'

'Hedlund var 'förtjust' i dine to foregående brev, og får han ingen oftere, så klager han ikke. *Ham* er hovedsagen, at du er ved godt 'lynne' og drar nytte af din tour?'

'Säger du det? Tror du det?'

'Ja vist, kom nu og klæd på dig og gå ud på et osterie.'

'Nej du, nej du!'

'Kom nu! Der er min hustru og en svensk vaker 'skulptörska' og en vaker dansk dame.'

'Men der er vel ikke flere?'

'Jeg ved pokker, hvad der er, men kom nu!'

Han gjorde da et meget omhyggeligt toilette, som ændte med att han ejede intet lommetörklæde. Han ledte i sine skuffer, og sin kuffert igennem: *intet!*

Der ringtes.

'Når kommer vadskerkonen tilbage med signorens töj?'

'I morgen.'

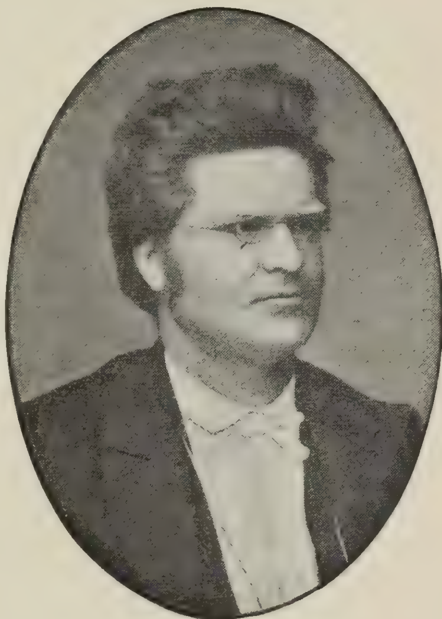
'Men signoren har intet lommetörklæde! Kan signoren låne et her?'

'Med stor fornöjelse!'

Datteren i huset kommer höflig ud med et lommetörklæde, men i samme stun fant signoren sit eget lommetörklæde — bag i sin egen lomme!

At höre ham tale italiensk er en særskilt fornöjelse. Han sænder först ud nogle lange, lange toner, derpå et

ord, så atter nogle lange, lange toner, atter et ord, og atter de lange, lange toner, og dette ikke piano men forte, fortissimo, og ler de andre, så ler han og generer sig ikke i mindste måde, ja han kan tværtom komme i det fortræffeligste humör derved, især når han opdager, at de *latinske* ord som han brugte forstås straks. Under sådane scener kommer hele hans naturlige ælskværdighed muntert fræm.

BJ. BJÖRNSON.
Porträtt från 1870-talet i Rydbergs album.

Alle de forslag man gör ham er også allesammen udmærkede; men da jeg kænner ham og ved at bagefter han kan angre stærkt hvad i öjeblikket behagede ham, så må jeg være meget forsigtig med hvad jeg foreslåer. Hans beskedenhed (blygsamhet) er komisk. Han tror altid, at vi hæmter ham for at göre ham en hidtil uhört velgærning. Har han moret sig, takker han os som om vi havde spillet orgel for ham, og så kan det måske just være ham som har været den morsomste i hele sælskabet, ti han har jo i almindelighed meget at fortælle, men især nu efter rejsen. Det er næmlig mærkværdig hvad en sådan blindbuk stuper oppi! Han taler til hvem det skal være, fransk, latinsk, italiensk, han går afsted efter et slæt kart, men kommer overalt fræm og har stor legemlig styrke til at holde ud de længste marscher.

Han finner alle mænnesker elskværdige; han kom igår i stærk kamp med en pietistisk præst fra Norge; han var skarp, men fant præsten udmærket.

De böger af ham selv, som du har lagt i hans kuffert, kommer han hjæm igæn med, allesammen. 'Usch', siger han bare han ser dem. Er der nogen bog borte, så er det dem som *jeg* har taget. Han læser ikke en avis uden aldeles tilfældig. Men da jeg bragte ham Handelstidningen, som han på forhånd *aldeles ikke* vilde læse, så blev han dog glad, og nu bagefter vil han have mere! Han vil svært gærne se alt vakert, og deriblant også vakre damer, men kommer du til at give ham et spörsmål, så glæmmer han at se sig om efter dem, og kan gå forbi det vakreste uden at se det. Denne bemærkning vil jeg slutte med; ti den er egentlig den mest karakteristiske for hele hans rejse i hele dens tilfældighed. Men jeg vil dog lægge til, at pludselig vågner erindringen om, at 'dette eller dette har jeg forsömt', og så sætter han afsted den næste dag aldeles alene, og hans lærdom og kunskap sætter ham istand til i et öjeblik at fatte og föle mere en andre efter dages studier, så rejsen i hvert fall vil give ham et overordentligt udbytte. Det er sant: da jeg fant ham, var han kommen i den vane at give alle de tiggere han traf. Her i Rom er dette en dyr fornöjelse; ti der er vel nogle tusen, som stadig forfölger den fræmmede. Han beundred den rolige måde, hvorpå jeg gick dem forbi eller igænnem deres flok, som om dette var min egen opfindelse; men da jeg gjorde ham opmærksam på, at så gör allesammen untagen *han allene,* så blev han meget forundret: 'Säger du *det?*' sagde han og standsede. Siden har han været bedre. — Æn som han ælsker eder!» — — — — — — — — —

Ungefär samtidigt skrifver Rydberg:

»Rom den 17 februari 1874.

Jag fick veta, att Björnson var i staden. Naturligtvis skyndade jag genast till hans bostad och mottogs på det vänligaste af honom, hans fru och barn. Genom honom har jag fått en särdeles god bostad, Via Capo le Case 43, där jag bor vida billigare än på Hôtel du Quirinale. Han följde mig flere timmar, gata upp och ned, trappa upp och ned, tills vi funno ett hyggligt och passande ställe. Min värdinna heter signora Gentili. Det är ett tjänstvilligt och vänligt värdfolk. Gatan ligger strax under det vackra Monte Pincio.

Björnson sänder mig Handelstidningen, som är mig riktigt kärkommen. Hittills hafva vi dagligen varit tillsammans och haft trefligt ihop.

Jag kunde aldrig tro, förr än jag fick se det, att Rom skulle vara så alldeles efter min smak. Det enda som litet nedtrycker, är att här finnes så mycket att se, att åratal icke skulle förslå för att ordentligt betrakta det. Med matlagningen har jag haft något svårt att finna mig, men genom Wetterhoff, som känner den saken i grund, har jag fått lära, huru jag skall bära mig åt för att icke allt för mycket sakna Sophies oöfverträffliga soppor, ärter och kål, eller den goda oxbringan med pepparrot, eller det stekta fläsket. — De fleste svenskar, som komma hit, lida under en månads tid af luftstrecket och gå hängsjuka. Hitintills har jag däremot, Gud ske lof, varit alldeles frisk och hoppas, att så skall fortfara.

Kan trefnaden medverka till att hålla hälsan uppe, så är det verkligen ingen fara. Jag vet icke huru det kommer sig, men jag tycker, att jag här är eder mycket närmare än i Paris. Också ser jag här så många an-

sikten, som genom uttrycket påminna om Stinas och tösernas därhemma. Människorna här äro så mänskliga och med alla sina fel och olater så snälla, okonstlade, tillmötesgående, hyggliga och vackra, att jag riktigt gläder mig däråt. Jag hade under karnavalen, som slutade i går, det rikligaste tillfälle att studera folklynnet i sin uppsluppenhet, ty så godt som från morgon till kväll var jag i det tätaste folkvimlet, strykande omkring i alla gator och gränder, och det förekom mig som om jag var omgifven af lekande barn och kvittrande sångfåglar. Tusentals upptåg, men icke ett enda ondt ord, icke en enda häftig åtbörd! Okända människor föllo hvarandra i famnen och jublade. Tamburiner, cittror, glädjeskri och dans. Det dansades kring Trajankolonnen, på Spanska trappan, på alla torg. Föräldrar voro ute med alla sina små, ofta utstyrda i domino eller kostymer. Till och med de allra minsta, burna af ammor, hade, festen till ära, sockertoppsmössor, längre än de själfva. Det var riktigt lustigt och riktigt gemytligt. Sent på kvällen — efter klockan tio — gick jag in på osterior, för att se, huru där såg ut. Vid ett af dessa tillfällen påträffade jag Björnson med fru och åtskilliga skandinaviska damer vid ett bord med vinflaskan framför sig och fick där en plats vid sidan af dem och njöt i fulla drag af det jämlika, glada folklifvet, i hvilket barnen, följda af sina äldre fränder, intaga ett icke ringa rum. Säkerligen bidrager äfven detta till att gifva festen i all hans yra och uppsluppenhet den prägel af takt och anständighet, som jag fann öfver allt.

Roms gator, där kyrkor, palatser och kojor af enklaste slag omväxla med hvarandra, äro, liksom dess folklif, särdeles målande och en riktig ögonfägnad, sedan man sett de enformiga och åtminstone för mig tråkiga

Haussmannska boulevarderna i Paris. Och minnesmärkena från forntiden sedan! Vi hafva nu under karnavalen haft regn och rusk — utan att detta afkylt munterheten — men när solen skiner från den härliga blå himmeln, hvilken fröjd det skall vara att då åter få vandra på de minnesrika ställena och att från Kapitolium eller Aventinska berget eller Janikulus skåda ut öfver Kampagnan och de af sånger firade bergen!

Ja, tack, käre Sven, för att du förde mig hit. Först här har jag haft roligt af min resa. Det var bra, att jag var i Paris, för att riktigt känna motsatsen mellan där och här.

Ännu har jag ej haft tid att titta i en italiensk grammatik, men med latinska glosor och teckenspråk kan jag för dessa lättfattande människor göra tydligt till och med huru jag vill hafva en soppa lagad, och det vill säga mycket. Mycket och löjligt bråk har jag dock med min uppasserska, »Petronella», emellanåt, när jag vill sända henne ett ärende. — — — — — — — — — — —

Rom den 20 mars 1874.

Käraste Sven och Stina!

I dag försöker jag lyfta en tung sten från mina axlar, ty jag sätter mig ned och skrifver till er. Länge sedan hade jag velat göra det, men tanken på tidningsbref har alltid kommit emellan, och sedan jag gjort fruktlösa försök att hopsätta sådana, har jag missnöjd och nedslagen kastat pennan ifrån mig, i hopp att nästa dag hafva bättre lycka. Och så har dag efter dag gått. Känslan af denna ouppfyllda korrespondensplikt och mina fruktlösa försök att i Barberinska biblioteket få reda på runmanuskripten hafva kastat mörka skuggor öfver den annars så njutningsrika tid jag tillbragt i Rom.

Vi hafva haft vinter här ända tills nu. För några dagar sedan lågo Sabinska och Albanska bergen ända ned till slätten höljda i snö, och samtidigt upplefde jag under en vandring till Lateranen ett äkta nordiskt yrväder, hvartill man i Göteborg icke hvar vinter ser maken. Det ena af mina rum är utan kamin, det andra har en liten eldstad utan spjäll med plats för tre vedträn. Först långt fram på dagen tittar solen in mellan de fyra väggarna. Följden har varit den, att jag om morgnarna, då jag vaknat som i en iskällare, icke kunnat ägna skrifbordet så mycket som en tanke och att jag om kvällarna, när jag kommit hem, skyndat att krypa till sängs. Dagarna i sin helhet har jag tillbragt på vandrande fot. I anteckningsboken, som jag medfört, har jag allt emellanåt gjort små utkast till korrespondenser, men det har icke velat gå. Intrycken voro för många och för oordnade, och sittplatsen — en sollyst vägg i Koliseum eller balustraden på Kapitolium eller en sten ute på Kampagnan — gjorde författandet obekvämt. Hemma har jag med frysande fingrar gjort liknande försök. Men det har icke velat gå. Och sålunda har för hvarje dag en allt bittrare malörtsdroppe fallit i min glädjebägare.

Hvad Barberinska biblioteket vidkommer, har jag nu tröttnat att kämpa mot den likgiltighet, lätja och misstänksamhet jag rönt af bibliotekarien därstädes, en gammal präst, mycket mjuk och förekommande i sitt sätt att vara, men alldeles omöjlig att komma till rätta med i sak. Han inbillar sig troligen, att de ifrågavarande runmanuskriptena innehålla något djäfvulstyg, farligt för kyrkan, och det är honom alldeles likgiltigt, om de ännu finnas i biblioteket eller icke. Manuskriptkatalogen är ofullständig och så illa uppställd, att han kan kallas oduglig. Af den har jag ingen ledning. Prästen försäkrar

mig, att han letar, men han gör det icke. Ehuru han genom mig vet, huru runor och runskrift se ut, lägger han framför mig, när jag kommer dit, en hop slaviska, asiatiska, ja latinska manuskript, som han gripit i högen, och när jag säger honom, hvad han väl vet, att detta icke är hvad jag söker, svarar han, att det är allt, hvad han under sin letning funnit. Nu har jag vändt mig till en ung italiensk lärd, som personligen känner bibliotekarien, för att denne, om möjligt, skall kunna förmå honom göra ett allvarligt försök. Men jag vågar ingenting hoppas. Barberinska palatset är, näst Vatikanen, klerikalismens förnämsta tillhåll här i Rom, och det tjänar till intet att vända sig till furst Barberini personligen, än mindre att genom franske ministern hos italienska regeringen söka få saken genomtrumfad. Konsul Bravo, som står väl hos prästerne, har två gånger följt mig till biblioteket och sökt intressera prästen för saken, men gagnlöst. Han lofvar att göra allt hvad han kan, men gör ingenting.

Har jag svikits i detta hopp, så har dock Rom i öfrigt öfverträffat allt hvad jag väntat. Aldrig skall jag glömma de sköna stunder jag här haft, synnerligen i början, då jag ännu tyckte mig hafva tid och godt tillfälle att skrifva korrespondenser till tidningen och då känslan af ouppfylld korrespondensplikt icke nedtyngde mig, såsom nu är förhållandet. Uppriktigt taladt, kan jag ej heller värja mig för känslan, att hvad som här gläder mig — de historiska minnena och konstens verk och folkets lif — har ingen genklang hos den göteborgska publik, för hvilken jag skulle skrifva. Emellertid stannar jag här ännu tre veckors tid och vill försöka att skrifva till tidningen. Lyckas det icke, så ger jag Neapel på båten och återvänder hem, ty det varder mig annars för tungt.

Rom har annars det med sig, att man känner sig

mer förtjust med hvarje dag. Här är så mycket att se, att jag ej haft tid att läsa; men allt eftersom jag återser ett historiskt ryktbart ställe, vakna hos mig allt flere minnen af hvad som där tilldragit sig, och allt eftersom jag gör mig förtrogen med konstskatterna, ser jag allt bättre deras skönhet och deras sammanhang med kulturens utveckling eller tillbakagång. Så komma härtill naturens lockelser med taflor af majestätisk eller mild stämning, och jag kan icke se mig trött på dessa blånande bergshöjder, denna ödsligt storartade kampagna, dessa härliga lundar och trädgårdar, som kransa Rom. Därtill kommer, att folket är godt och trefligt att umgås med, och att här råder bland massan äfven en politisk-moralisk stämning, som jag tycker om, och som yttrar sig så naivt och vackert i till exempel hennes kärlek och beundran för »il giusto homo», »den redlige mannen», folkets vanliga namn på Garibaldi. I förgår var jag med Björnsonska familjen och Anker (från Sagatun) ute på Kampagnan. En mil från staden togo vi in i ett landthus och funno där, måladt å väggen af bondens egen hand och på högst primitivt sätt, Garibaldis porträtt (med krona på hufvudet!) mellan två kvinnliga bilder, som skulle föreställa Italia och Roma. Öfver porträttet stod, som vanligt, skrifvet »den redlige mannen». Vid återkomsten till staden var det första vi fingo se ett hus, dekoreradt med italienska färgerna och öfver dem i ett öppet fönster en marmorbyst af Garibaldi. Det var nämligen Josefsdagen, Garibaldis namnsdag. Bredvid bysten tittade ut det allra täckaste lilla flickansikte.

Nu har jag fått ett bref från Sven, som jag inom några dagar skall besvara. Din godhet mot mig, käre Sven, rör mig djupt. Hvarje ord i ditt bref andas så djup tillgifvenhet. — — — — — — — — — — —

Rom den 17 april 1874.

Käre Sven!

I morgon bittida lämnar jag Rom, icke utan saknad, ty de dagar jag här tillbragt räknar jag till de lyckligaste och mest minnesrika i mitt lif. I morgon far jag till Neapel, för att som hastigast se museet därstädes och lefva ett par dagar i Pompeji. Därefter hemreser jag öfver Florens och Venedig, där jag väl torde inträffa under någon af de sista dagarna i maj. — — — — —

Jag är fulladdad med minnen och små studier på egen hand från den antika konstvärlden, ty ehuru min tid här varit allt för knapp för att inlåta sig på allvar med de trolska tingen, har jag dock dragit största möjliga vinst af hvarje dag och nästan af hvarje timme, och därigenom har jag varit i stånd att se mycket och ofta återse hvad som mest fängslat mig. Men följden häraf är, att jag för att varda kvitt denna ungdomskärlek, antiken, som jag nu, så att säga mot min vilja, förnyat bekantskapen med, måste skrifva en liten samling skisser, när jag kommer hem. Men tror du, att de praktiske göteborgarne kunna hafva ringaste lust att läsa något slikt? Hvad fråga de efter Juno och Afrodite, Antinous och Psyke? Lyckligtvis har jag till deras förfogan något, som äfven i en köpmansstad kan finna läsare, nämligen ett kapitel om de romerska kejsarebilderna, med återblick på de pikantaste sakerna i Roms kejsarhistoria, samt ett annat kapitel om legenderna rörande Petrus och Paulus i Rom, i hvilket jag får tillfälle att skildra mycket af de märkligaste taflorna, som det forna och det nuvarande Rom har att bjuda på. Nästan med tungt hjärta säger jag nu farväl till den härliga staden, där jag skiftesvis njutit af naturlif, folklif och konstlif, där Albanbergen

med sin romantiska natur, Kampagnan med sin stolta ödslighet, de vänliga människorna i folkkvarteren, de minnesrika byggnaderna och till sist den ur marmorn utgångna, tysta och ovanskligt sköna befolkning, som har sitt hem på Kapitolium, i Vatikanen och i den krans af villor, som slagit sig kring staden, sammansmälta i min själ till ett helt af någon ting, som man kan känna, men ej omtala. Gud ske lof, att jag varit här! Enligt en sägen skall en hvar, som druckit af Fontana Trevis vatten, längta tillbaka hit. Men »vattnet verkar det visserligen icke».

I morgon afton torde jag vara i Neapel, där lifvet är ett helt annat än här, och där man efter en flyktig blick på en strålande natur och ett för rasande skrikigt och illa uppfostradt människosläkte kan styra sin kosa mot norr. Emellertid är det Neapel och särskildt de neapolitanske lazzaronerne som förse Italien med folkvisor, åtminstone en om året, som under några månader idkeligen sjunges, tills hon är alldeles utsliten. Under den tid jag varit här har »romerska senaten och folket» lefvat på en neapolitansk visa, »Palombella», som kom hit under karnavalen och sedan dagligen varit hörd, och nattligen därjämte, så att man verkligen får för mycket af Palombella.

Det är eget att se med hvilken blandning af förtjusning och förakt de lugne och värdige romarne åhöra en liten uppnäst och oförskämd neapolitansk trubadurpojke, då han med hatten eller hättan på skulten af ett svartlockigt hufvud sjunger till gitarren sina visor, som ofta lägga en krydda af lätt vemod på lättsinnet, som alltid är temat i variationerna.

Nu måste jag packa och göra upp min räkning.

— — Jag vill i hvarje fall stanna några dagar i

Berlin, hvars gipsmuseum, det rikaste i världen, kan gifva mig en repetitionskurs af hvad jag i skulpturväg skådat här. — — — — — — — — — — — — —

Berlin, 16 maj 1874.

Broder Sven!

Nu har jag vistats fyra dagar i Berlin och ämnar väl stanna här ännu några dagar. Därefter rakt hemåt. Från München tog jag vägen öfver Leipzig och Dresden. — — —

Italien ligger nu bakom mig som ett skönt minne, nästan som en härlig dröm. Sedan jag kom öfver italienska gränsen, har jag icke haft en enda solskensdag, och jag vore färdig att med den franske biskopen påstå, att »Tyskland är ett förskräckligt land».* Regn och dimmor och isande vindar. I dag har det haglat här i Berlin. Är det lika ruskigt i Göteborg? Jag har dock drömt mig, att I redan njutit vårfröjd, sol och grönska på det trefliga Bjurslätt.

— — Måtte nu allt stå väl till, när jag återkommer hem. Ledsnaden öfver att jag ej kunnat förmå mig skrifva bref till tidningen har tillintetgjort all brefskrifningslust öfver hufvud och varit den onde genius, som plågat mig under hela tiden. Och likväl tror jag mig hafva gjort tidningen en tjänst med att ej tillsända henne epistlar om saker, som icke det ringaste roa göteborgarne. När jag kom in i de romerska muséerna och kyrkorna, vaknade en länge kväfd kärlek till konsten och konsthistorien, och jag fastnade med all min hug i det studiet. Frukten häraf varder väl en bok, men hvad skulle jag under detta studium skrifva om? Hvad nöje kunde jag skänka de läsare, som i tidningen vilja läsa nyheterna för dagen och på sin höjd betraktelser öfver

* Jmfr inledningen till Ströftåg i Paris.

dem, med att uppduka för dem långa spalter om kejsar Hadrianus' konststräfvanden eller om Monte-Cavallo-bilderna eller om Antinous-idealet? I den mån jag nalkas norden, har nu denna lust för konsten åter dunstat bort, men den nyttan har jag haft af studiet, att mina tankar städse varit upptagna af någonting värdt att tänka på och att jag haft ett arbete att undangöra, ett program för dagen, när jag om morgonen gått ut. Men med allt detta och med all den outsägliga fröjd jag njutit i Italien, har jag dock aldrig kunnat bortjaga den demon, som hviskat till mig, att Rubenson eller Lagerberg skulle med en sådan resa gjort dig större glädje än jag förmått. I känslan häraf har jag ej ens kunnat skrifva enskilda bref, och sålunda har jag nu förskräckligt länge varit utestängd från alla förbindelser med hemmet.

Om åtta dagar är jag väl åter i Göteborg. Får jag ett vänligt mottagande af er, då jag åter är under taket af n:o 12 Östra Hamngatan?»

Ett par små anteckningsböcker vittna ock om huru väl han använde sina dagar. De äro fulla af studienotiser från de italienska museerna, byggnaderna, minnesmärkena — här och hvar en och annan reflexion, som pekar på hans tankar att framdeles omsätta dessa notiser i uppsatser, men dessutom också af klagomål öfver att »försöket att skrifva ett tidningsbref gick klent».

Det finnes ett intressant blad från resan, som visar hvilka ämnen, som då föresväfvat Rydberg, och huru han tänkt gruppera dem.

Dionysus. (Skrif hela kapitlet ur dionysisk synpunkt!) Hans segertåg och äfventyr. Silén, satyrerne, mænaderna, cupidines, Ariadne, Ikaros, Anakreon, Alki-

biades och hetärerna. Tomheten, sorgen under glädjen. Alexander. Den döende Alexander.

Tiden. Nil. Roms vattukonster. Flodgudarne. Öfvergångsbild: Kephissos.

Morgonlif. Partenons gafvelbilder. Dess cellareliefer. Lakedemoniska löperskan. Egineterna. Aristogeiton och Harmodios. Den på morgonlifvet nedskådande Olympen. Zeus. Hero. Athena. Afrodite Urania. Poseidon. Homer. Hefästos. Heroerne. Herakles. Amazonerna. Apollo Sauroktonos och Apollino. Apollo Kitaröden. Palestrans bilder (Apoxyomenus, Diskobolerne). Polyklets gosse. Grekisk stridsskald. Perikles. Frihetens betydelse för konsten. Plato. Sokrates och Herodotos. Thukydides & Slutbilder. (Tillägg: dansande kvinnoskepnader.)

Dag och kamp. Attalusgrupperna. Apollo Belvedere. Athena Promachos. Diana i Louvren. Kämpande Alkibiades. Doryphoros. Borghesiske fäktaren. Niobiderna. Demostenes. Sofokles. Fokion. Eschines. Euripides. Germania devicta. Barbarerne. Brutus. Augustus. Vergilius (Horatius: Barbarus heu!)

Nederlag. Kejsarbilderna. Roma. Venus Kallipygos. Hermafroditer.

Trånad. Dionysierne. Antinous. Amor & Psyche.

Mot natten. Hypnos. Hans broder. Sarkofagerna.

Petrus och Paulus i Rom.

Fra Beato Angelico.

Af hela denna skara föddes likväl blott ett fåtal till världen.

Romerska sägner om Paulus och Petrus.

Efter hemkomsten var Rydberg som en ny människa. De rikaste författareplaner började sjuda

i hans inre: reseskildringar, konsthistoriska bilder, romaner, dikter, Faustöfversättningen, filosofiska uppsatser. Hvad skulle han icke allt nu utföra, blott tiden räckte till!

Närmast gällde det att tillgodogöra sig resans minnen. Redan den 22 februari, då han i härligaste väder ströfvade på Palatinen, hade han nedskrifvit i sin anteckningsbok: *Hvarför ej utföra tanken att skrifva om Paulus i Rom?* Svaret gaf han själf några månader senare, då han i Handelstidningen den 13, 20, 26 juni samt 4, 11, 18 och 25 juli införde *Romerska sägner om apostlarne Paulus och Petrus*, hvilka samma år utgåfvos i bokform på Alb. Bonniers förlag. I förordet sade författaren sig ha funnit dessa kyrkliga arfsägner på sin väg utan att söka dem, och han bjöd dem till allmänheten i den form, hvari de på ort och ställe framträdde och som ej ägde den ädla och flärdlösa skrud, hvilken tillkomme de äkta skapelserna af folkets inbillningskraft, utan tedde sig ungefär så som den efterrafaelska konsten uppfattat apostlagestalterna.

Till Borchsenius skref han till svar på en förfrågan om dessa sägner:

»Vid första ögonkastet skall ni finna, att denna uppsats ej är en vetenskaplig, vare sig teologisk eller kyrkohistorisk, afhandling med nyrationalistisk hållning, utan helt enkelt en samling af sägner, som jag tog reda på under mina vandringar i Rom, nedskrifna för att kunna läsas äfven af de kyrkligt frommaste människor. Först emot slutet har jag tillagt några kritiska ord ur protestantisk synpunkt, på det att enfaldigare läsare ej må

taga dikt för historisk verklighet. Det är med andra ord en följetongsbit.»

Det är dock icke blott som en *återförtäljare* af de romerska sägnerna som Rydberg här uppträder; han har skänkt sin prägel åt framställningen; det är den bildade resanden, som berättar sägnerna och därvid skjuter in sina egna meddelanden och reflexioner.

Utvikningen om Vergilius i första sägnen är i det afseendet betecknande. Rydberg, som just kort förut i en polemik angripit karaktersteckningen i Vergilii berömda Aeneid, har här återgått till sin ungdomssympati för skalden från Mantua, »hvilken fyllt hans gossedagars inre värld med vackra och storartade bilder», och tecknar ett känsligt porträtt af den blyge, älskvärde sångaren, som af Medeltiden betraktades såsom en siare om Messias och som en välgörande och människoälskande trollkarl.

Berättelsen om »Simon undergöraren» är byggd på de gamla traditionerna från de första århundradena efter Kristus; de senare forskningarna ha, såsom ofvan nämndes på tal om Klementinerna, gjort troligt, att Simon Magus egentligen ingen annan är än hedningsaposteln Paulus, sådan han uppfattades å judekristet håll, och Rydberg omtalar själf i slutanmärkningarna till dessa sägner, att i Klementinerna — den judekristna skriften — Paulus' högre läror till någon del läggas i irrlärarens, Simon Magus', mun. I Klementinerna är det ock Petrus, och ensamt han, som är Simon Magus' motståndare. Hos Rydberg är det i enlighet med senare sägner båda apostlarne, som genom sin bön

orsaka Simons fall. Skildraren af Medeltidens magi dröjde med en viss förkärlek vid trollkarlen Simon och hans ikariska himlafärd.

Ett särskildt älskvärdt tycke äger kapitlet om Priska och Pudentiana — om de urkristnas trohet. Med en känsla af det gripande i de alltjämt sig ökande minnena i Kronos' kedja utbrister Rydberg, då han står vid S:ta Priskas kyrka:

»Om sägnen har rätt, så var Aquilas och Priskillas hus i sin ordning byggdt på lämningarna af ett Dianatempel och detta åter på rummet för ett Herkules-altar, som arkadiske sagokonungen Evander hundratals år före Romulus uppfört. Hvilket tåg af minnen, som, om än med osäkra steg, leda oss in i forntidens natt! Och medan solen sjunker och S:ta Priskas murar kasta en allt längre skugga, stanna vi här ännu en stund och drömma i tystnaden och ensamheten och fråga oss hvilka de sägner och minnen månde vara, hvarmed kommande årtusen skola förlänga kedjan af dem, som de förflutna fäst vid detta nu så ödsliga och vemodsväckande rum.»

Under det att sägnen om Nero och hans omvända älskarinna förefaller en smula »gjord», äga åter de båda sista kapitlen, om apostlarnes fängelse och död, en både religiös och poetisk innebörd. Det är i dessa sägner gifvetvis mera poeten än den kritiske forskaren som har ordet. Med pietet för de höga minnena har Rydberg sökt leta reda på de fantasiklängväxter, som slingrat sig kring den späda historiska stammen om apostlarnes vistelse i Rom, och under det han vandrade på den jord, som trampats af dem, och andades samma luft och skådade samma syner som de, har han älskat att

VIKTOR RYDBERG 1876.

Efter fotografi af J. Jæger.

drömma omigen de sägner, hvilka troende sinnen spunnit om urkristendomens höga skepnader. *

Meliska Afrodite. Romerske kejsare i marmor. Antinous m. m.

Men äfven större och mera betydande arbeten än dessa »sägner» skulle Rydbergs resa framkalla. Anteckningarna i hans små notisböcker tydde på, att talrika konsthistoriska ämnen sysselsatte hans tankar. De yppersta frukterna af resan voro också de konstpsykologiska uppsatser, som under åren 1874—75 meddelades i Svensk Tidskrift.

Tidigast kom uppsatsen om *Den meliska Afrodite*, hans »käraste minne från Paris». I ett bref till Harald Hjärne, som då tillika med Forssell redigerade Svensk Tidskrift, skrifver han i september 1874:

»Här sänder jag dig enligt öfverenskommelse någonting, som kan gälla som följetongsstycke i en litterär tidskrift. Hjältinnan i stycket är den meliska Afrodite. Hon står nu i Frankrike och Tyskland åter på dagordningen, sedan Aicard för några månader sedan utgaf

* I anteckningsboken för 22 februari, då han först får idéen till dessa sägner, skrifver han:

»Vid tanken på de vid mamertinska fängelset knutna legenderna: Påfvedömet har från början ej dragit — ej *kunnat* eller *velat* draga en tydlig gränslinie mellan sanningen och den fromma dikten. Den senare har likasom den förra fått kapeller, altaren och predikstolar. Sålunda har sanning och lögn vuxit så tillsammans som de siamesiske tvillingarne, och vill man hålla den ena vid lif, får man ej afskära bandet med den andra. Så resonnerar man i det tysta. Men till lögnens skydd fordras en riktigt djärf och öfverväldigande lögn. Ergo dogmen om påfvens ofelbarhet.»

sin bok om henne. Det var först min mening att skrifva en med tillbörlig tyngd i tonen hållen »monografi» öfver konstverket, men tillbörlig tyngd finns det nog af i edra grundliga och präktiga politiska tidskriftsuppsatser, och jag gjorde för den skull något följetongsaktigt af ämnet.

Har du ingenting däremot, vill jag uppvakta dig med »Romerska kejsarbilder» och två andra kortare uppsatser: »Antinous» och »Monte Cavallo-gruppen». Jag har bildat mig efter studier på stället en mening om sistnämnda grupp, alldeles afvikande från hitintills gällande, och tror mig äfven ha kommit gruppens grekiska källsprång på spåren.

Om den meliska Venus har jag ock, som du finner, en mening, något afvikande från andra förklarares.»

Då Rydberg sände tillbaka korrekturet — en månad senare — hade han inflickat följande välfunna isländska motto:

— — — — »æfi-skeið
Sögu à skildina skrifað»

och skref till Hjärne oktober 1874:

»Jag har tillagt ett litet motto på två rader. Då jag hade ett isländskt, som passade i stycke, kunde jag icke öfvervinna frestelsen att låta några ord ur Thorvaldsens faders språk inleda afhandlingen om Melos' Afrodite. Hade denna sett ljuset på 900-talet, så vet jag i hela västra Europa — Italien inräknadt — icke en enda takås, hvarunder hon kunnat få hygge, och icke ett enda par ögon, som kunde sett på henne med beundran, utan isländingen Olaf På's takås och hans ögon. Låt för den skull det isländska mottot stå.»

Man förstår lätt, att ett problem som Venus' från Milo skulle locka en forskare, hvilken älskade

lösa vetenskapliga gåtor och som besatt två viktiga förutsättningar härför: *skarpsinne* och *fantasi*. Den stolta stoden i Louvrens bottenvåning, som med sina afhuggna armar nästan synes ännu mer skön än om hon vore frisk och färdig, är ju nämligen en konstforskningens sfinx, som med sin gåta gäckat mången forskares lärdom och fyndighet. Denna sfinx hade bland konstdomare till yrket ännu icke funnit sin Odysseus. Då borde ju en lekman kunna få tälja, huru han förfor, »för att kunna skåda bilden som ett helt».

Och så tillkom den lilla uppsatsen om Venus från Melos, hvilken öfverraskade läsarne såväl genom framställningssättets behag som genom det originella greppet på ämnet. I nästan novellistisk ton berättar Rydberg om fyndet, ger en liffull, romantiserad skildring af den franske konsularagenten Brests ängslan, att någon skulle komma honom i förköpet, då det gällde att förvärfva den härliga Venusbilden, och af de minor och kontraminor, som lades för att ej stoden skulle råka i furst Nikolaki Morusi's, ögrekernes härskares, hand. Därefter skildras i lika lätt, följetongstreflig och dock i språkligt afseende marmorren stil stodens inträde på Louvrens museum, huru de franske museikännarne döpte henne och gåfvo henne Praxiteles till fader och hurusom vidare inskriften på fotstället eskamoterades bort för att ej äfventyra Praxiteles' äganderätt.

Och efter denna inledning kommer Rydberg till det, som för honom utgör sakens kärna: svaret på frågan i hvilken handling man har att tänka sig den armlösa gudinnan.

Hvad slags Afrodite har konstnären velat framställa? Ty Afrodite är ett artbegrepp, som omfattar alla slag af kärlek och som sträcker sig öfver det omätliga området från den himmelska Afrodite till Venus Vulgivaga.

Visserligen, menar Rydberg, kunde det synas oss nordbor som om det meliska verkets mästare fört sin mejsel så, att ingen kan misstaga sig om det ställe, där han inom denna vidsträckta krets fann sin urbild. Denna Afrodite borde ej kunnat gifva uppränningen till de olympiska äfventyr, som Lukianos gjort till ämne för sitt elaka skämt. Men det franska skaplynnet är ett annat än vårt, och när Quatremère de Quincy hade att förklara bilden, föll hans val på den Venus, som gaf sin hederlige make, den godmodige smeden Hefästos, de tecken, som på Jupiter Ammons änne, men ej på hans, utmärkta kraft och lycka. Och när grefve de Clarac skulle lösa samma uppgift, stod för hans öga Venus med Parisäpplet, stolt öfver det segerpris hon vunnit, emedan hon icke hyste Heres eller Pallas' skygghet för att låta slöjan falla.

Rydberg gendrifver först Quatremère de Quincys försök — delvis understödt af Overbeck — att hopställa gudinnan med en Ares och begagnar här tillfället att gifva en hyllning åt den s. k. Aresbild i Villa Ludovisi, hvilken, som af reseanteckningarna framgår, i så hög grad tjusat honom, men som han anser mer tillhöra atleternes än gudarnes typ, snarast ett genrestycke, en ung hjälte i valet mellan bragd och kärlek.*

* Den 11 mars skrifver han i sin anteckningsbok följande, som något strider mot hvad han yttrar i uppsatsen: »Sittande Mars (Ares Ludovisi). Skulle aldrig kunna falla vår tid in att göra en sådan. Den lille skälmske amorinen under

Därefter bemötas de Claracs och Wieselers meningar, hvarefter han öfvergår till de författare, som i likhet med Millinger antagit, att skönhetsgudinnan speglat sig i krigsgudens sköld — en tanke, som enligt hans åsikt innebär en lyckligare lösning än någon af de föregående. Men icke heller den kan han fullt gilla.

Rydberg kommer nu till sin egen förklaring, hvilken söker »fortsätta den afbrutna melodien i hennes egen ande».

Han vill sätta bildstoden i samband med den jord där den är funnen. Så gör han bilden till en personifikation af Melos — en *Melos Afrodite;* ty den himmelska Afrodite var Melos' skyddsgudinna, representerande kärleken till frihet, ära och fosterland; liksom Pallas kunde föreställa Athen och Minerva Rom, så föreställde hon Melos. Och han ger en poetiskt-historisk förklaring af denna sin uppfattning; han ser i Afrodite-Melos den förkroppsligade helleniska frihetskärleken och han tolkar i klingande hexametrar den första Tyrtæiska stridselegien, som han sedan begagnat i Dexippos:

hans vad. Mars är en gudomlig atlet. Lägger bägge armarna öfver det höjda vänstra knäet. Det är ingen slaktare och ingen Didrik Menschenschreck; men en gud.»

Den 26 mars:

»Villa Ludovisis på en klippa sittande Mars, funderande, med bägge händerna om svärdet och det upphöjda vänstra knäet. Ung Perikles till typen. Han svärmar, är kär. Härlig! Vänstra foten på hjälmen. Under det framskjutna högra benet tittar en skälmsk Amor fram. Litet hufvud, utmärkt hals och bröstmuskulatur. Bröstet insjunket på grund af armarnas framsträckta ställning.

På marken sittande Mars (Ludovisi). Pendant till den andra och lika härlig. Ogrekisk näsa, men skön.»

Härlig är döden, när modigt i främsta ledet du dignar,
dignar i kamp för ditt land, dör för din stad och ditt hem.

Och han tänker sig denna Melos Afrodite liksom Brescias vingade Victoria hållande en sköld något lyft af båda armarna från sin hvilopunkt på knäet och vänd så, att dess *inskrift* — en vanlig företeelse å helleniska sköldar — riktades mot åskådarne.

Denna Rydbergs första uppsats å det konsthistoriska fältet väckte såväl genom idéns sinnrikhet som framställningens konst, hvilken var ämnet värdig, den största uppmärksamhet. Äfven de, som icke delade åsikterna, måste erkänna, att »se non è vere è ben' trovato».

Uppsatsen öfversattes af Borchsenius i Nær og Fjern och väckte äfven i Danmark sympati. En dansk konstforskare, Sigurd Müller, erbjöd sig att förmedla dess införande i Lützows Zeitschrift für bildende Kunst. Rydberg hade visserligen intet häremot. Men då uppsatsen slagit mycket an i Sverige, där dock den konsthistoriska kritiken, såsom utöfvad af konsthistoriker i universitetsstäderna, vore något långsam och ännu icke yttrat sig, hyste han någon farhåga för att en eventuell omild kritik i Tyskland skulle återljuda i Sverige, och därför ville han icke gärna gå till den väntade striden, innan t. ex. något vänligt ord från dansk sida fällts i andra vågskålen.

Så erfor han i bref från Borchsenius, att en konstforskare af Julius Langes rang tyckt om uppsatsen, hvilket mycket gladde honom, och han gaf nu Sigurd Müller rätt att underhandla med Lützow

om dess införande i den tyska tidskriften, i hvilket fall han skulle låta öfversätta den. Häraf blef dock intet. Lützow hade just fått en annan artikel om samma ämne.*

Björnson skref, då han mottagit artiklarna om Meliska Afrodite och kejsarbysterna, till Rydberg:

»Om Venus (fra Melos) maa jeg fortælle dig, at Borch**, som har liden mytologisk Kunskab tilbage, men desto större anatomisk och kunstnerisk erfaringsmæssig, altid har påståt for mig, at Venus fra Melos ingen Venus var, men en »Victoria». Dette stemmer med din fræmstilling af Venus-Victoria! Kun, siger Borch, hun har ikke holdt skjoldet parallelt med brystet, hvilket for meget vilde tække figuren, men hun har holdt det på skrå og har skrevet.

Den Venus, som du her fræmstiller, er ikke den, som bærer kærligheden mellan mand og kvinne, og jeg savner der, hvor du giver et spark til de kokette og slibrige Venus'er, en bestæmt udtalelse af at den Venus, som bærer kærligheden mellem mand og kvinne, skal være kysk, *men sanselig skön.* Det sanselige må være med! Parisernes overdrivelser må ikke forjage os fra det eneste rætte standpunkt — at i kærlighetsforholdet mellem mand og kvinne er det sanselige med. Det modsatte er usundt.»

* Denna artikel bar titeln: Die Venus von Milo: Neue Aufschlüsse über ihre Auffindung und Folgerungen für die Rekonstruktion» och var författad af Veit Valentin. Rydberg skrifver i mars 1875 till Borchsenius om denna artikel:

»Artikeln i Lützows tidskrift om Afrodite var mycket knapphändig. Hade Lützow fått min på förhand, är det väl möjligt, att han intagit den. Nu tror jag, att den komme för sent.»

** Norsk bildhuggare i Rom, som tillhörde deras gemensamma umgänge och som V. R. i bref omtalar med mycken sympati.

Den välvilja, hvarmed Afrodite-uppsatsen mottogs, manade Rydberg att fortsätta. I anteckningsboken för 12 mars 1874 hade han nedskrifvit följande rader:

Ansikten att skildra:

Cæsar, Augustus, Tiberius, Kaligula, Klaudius, Nero, Otho, Vitellius, Vespasianus, Titus, Trajanus, Hadrianus, (här Antinous' inflytande), Markus Aurelius, Antoninus Pius, Caracalla och Geta, Julianus, Konstantinus, Markus Aurelius.

Af dessa tilltänkta »ansikten», som det ursprungligen varit författarens mening att skildra i sammanlagdt tre eller högst fyra uppsatser,* utfördes åren 1874—76 de *sex* första under titeln: *Romerske kejsare i marmor. Hugskott och intryck från Roms muséer.* Långt senare offentliggjordes Markus Aureliusbilden.

»Jag håller nu på med *Romerska kejsarbilder*» — skrifver han i oktober 1874 till Hjärne. — »Utgångspunkten för skildringarna är naturligtvis imperatorernes stoder och bröstbilder, deras yttre människor, sådana konsten återgifvit dem, och jag sysslar med deras inre människor, tecknade rätt eller galet af häfdatecknarne, endast så vidt som dessa jaka eller neka deras yttre. Äfven denna afhandling är hållen i följetongsstilen och afsedd som lättare läsning ofvanpå 'köttmaten' i Svensk Tidskrift.»

* I en första plan (till Borchsenius) beräknas de till tre. På nyåret 1875 skrifver Rydberg till Forssell, att sedan de två första uppsatserna behandlat Cæsar, Augustus, Tiberius och Kaligula, skulle n:o III göra »kortare mål» med efterträdarne t. o. m. Domitianus. Ville Forssell ha en n:o IV, så skulle den omfatta Antoninerne.

Den författare, som närmast tjänat Rydberg till förebild och sporre vid utarbetandet af dessa kejsarbilder, var utan tvifvel den utmärkte litteraturhistorikern Jean Jacques Ampère, son af den världsberömde fysikern (född 1800, död 1864). Denne, en varm vän af Tocqueville samt teoretisk republikan, hade efter Napoleon III:s statsstreck lämnat fäderneslandet och bosatt sig i Rom. Här hade han författat sin »L'histoire romaine à Rome» och dess fortsättning »L'empire romain à Rome» (delvis postumt utgifven), i hvilka arbeten han, med utgångspunkt från Roms monument, i en sällsynt spirituell och lefvande framställning, som dock tagit färg af hans inbitna hat till imperialismen, söker ur dessa monument rekonstruera Roms historia. Härvidlag kommer han stundom in på de skildrade personernas porträttbilder och söker ur dem finna sin uppfattning af deras karakterer bekräftad.* Det är detta som Rydberg närmare utför — delvis i strid mot Ampères uppfattning — i de »ansikten», han väljer att skildra.

Hans och Ampères politiska åskådning är i mycket densamma, men de läsa stundom olika meningar ur de ansiktstyper, konsten mejslat af Roms Cæsarer.

Rydbergs första artikel, som omhandlade Cæsar och Augustus, förelåg färdig i november 1874.**

* Så om Cæsar: L'histoire romaine à Rome IV: 468; om Augustus: L'empire romain I: 321; om Tiberius I: 430; Kaligula II: 3; Klaudius II: 23; Nero II: 37.

** Han sände den då till Borchsenius med förfrågan, om denne trodde, att Georg Brandes ville ha dessa uppsatser för Det Nittende Aarhundrede. Där meddelades de båda första ungefär samtidigt med i Svensk Tidskrift. Nero och Klaudius ingingo i Nær og Fjern.

Ampère hade trots sin kärlek till folkfriheten ländats af Cæsars storhet och förklarat, att hans enda fel, det som kostade honom lifvet, var, att han ville kallas »konung» och därmed satte fåfängan i ärelystnadens ställe. Han skrifver:

»Hvem var Cæsar? Man får fråga historien härom, icke hans byster och statyer. Cæsar var en man vida öfver det vanliga måttet, men intet af hans porträtt tillkännagifver en ovanlig människa.»

Rydberg är mera benägen att läsa karakteren ur Cæsars föga sympatiska anletsdrag. Han hyser i grunden motvilja mot den store fältherren. Han ser i den åldrade Cæsars kolossalstod i konservatorernes palats icke en kornblixt af det snille, »som med ljungeldar splittrade Galliens och Germaniens härar, krossade Pompejus' krigarfräjd, störtade fristaten och tillintetgjorde återstoden af romersk dygd», icke en skymt af den älsklighet, hvilken hos den unge som den gamle Cæsar intog motståndaren, icke hans skönhetskänsla eller storsinne. I detta benhårda anlete skönjer han blott räknemästarens snille, endast ett samvete, som ej viker för stora brott, när de skänka en tron, endast den lidelse, hvarmed »månskenshjässan» hotade stadsboarnes hustrur.

Den afvoga stämningen i Rydbergs kyliga, delvis spefulla teckning af den store romerske fältherren — idealet från skolbänken — berodde i främsta rummet därpå att han i denne republikens baneman och kejsardömets grundare såg urbilden för alla folkfrihetens svekläggare, den som

»gaf lagens helgd oläkligt sår, då han lånade åt brottet lyckans och snillets förledande skönhet».

Samtidens store edsbrytare, Napoleon III, Rydbergs politiska »bête noir», såg ju i Cæsar sin store anherre och hade till och med skrifvit sin »L'Histoire de Jules César» för att visa, att när försynen uppväcker män som Cæsar, Karl den store och Napoleon, så sker det för att utstaka för folken den väg de böra följa, att med sin själs stämpel prägla en ny æra och att i få år fullborda många seklers verk.

Det är Rydbergs motvilja mot Cæsar såsom imperialismens föregångare som kommer till uttryck i de ofvan, på tal om Napoleon III, anförda orden, att Cæsars skugga vore dömd till ett evigt triumftåg, följd af alla släktens samvetstommaste själar.

Och så har Rydbergs afvoghet mot det andra franska kejsardömets Cæsar kastat sin slagskugga äfven på den romerska republikens kullstörtare, och han polemiserar till och med här direkt mot Napoleons »L'Histoire de Jules César» och dess falska moralfilosofi.

Vida mera sympatisk tecknar han — och detta i motsats till Ampère — bilden af Augustus.

Ampère ser åter företrädesvis i honom Napoleon III:s föregångare, och i det han tecknar en vrångbild af Augustus, polemiserar han medvetet mot härskaren i Tuilerierna. Framför allt vill han ur Augustus' bilder läsa hans låga sinnelag.

Poesien har gifvit oss ett mer än idealiseradt, ett falskt porträtt af Augustus. Lyckligtvis finnas andra hans porträtt i marmor, och de ljuga icke; de anklaga

honom och bekräfta med sina omutliga vittnesbörd den fria historiens dom och afslöja dem för eftervärlden; det är två karaktersdrag, som ett allvarligt studium af honom yppar och som hans porträtt bekräftar: »hans själs falskhet och hans elakhet». — — — Inför historien har Augustus satt en mask öfver Oktavius' ansikte, men för skulpturen finnes ingen mask; skulpturen har i den Augustus som hycklade mildhet och till och med bonhommie bevarat Oktavius' hårda och falska drag.

Mot detta inlägger Rydberg gensaga.

Han kan icke se det falska, om än det sluga, och han påminner om att den galliske höfding som ville störta Augustus i ett brådjup hindrades därifrån af det milda i hans ansikte. Hvad som intager Rydberg för Augustus är framför allt hans borgerliga dygder, och gent emot Gibbon och Ampère vill han icke i dem endast se en yttring af kejsarens förställning och skrymteri. Rydberg tror till och med, att Augustus beundrade republiken, älskade hennes minnen och sökte bevara fristatens dygder inom det nya väldet. »Mången furste har trott sig god republikan, så snart det icke kom i fråga att upprätta republiken.»

»Jag har hängt mig upp på 'Tiberius', som intresserar mig, och därför skrifvit utförligare om honom än jag hade ämnat», heter det i bref till Forssell på nyåret 1875. Den andra artikeln, omfattande Tiberius och Kaligula, intogs i tidskriftens andra häfte för detta år. I det bref till Hjärne som åtföljde manuskriptet uttalar författaren:

»Då du läser dem, så glöm icke, att jag ej vill, att de skola gälla för annat än 'hugskott och intryck'. I

skildringen af Tiberius har ännu ingen lyckats, allra minst gör jag anspråk därpå. Allt hvad jag önskar är, att skildringen må vara läsbar.»

Tiberius är för Rydberg hvarken den hyena, hvartill en del skriftställare velat göra honom, ej heller det fromma lamm, som t. ex. möter i tysken Adolf Stahrs »äreräddning».*

Rydberg uppfattar Tiberius företrädesvis som den lärde teoretikern, ämnad till något godt, men af en inre ond ande, misstankens och en dyster världsuppfattnings, så småningom förd öfver till grymhet, hårdhet och hat, med valspråket: »Jag håller en varg vid öronen». Vargen har som bekant korta öron, och Tiberius ville icke släppa taget.

Framför Tiberius skulle en gnostiker — menar Rydberg — »kunnat gripas af känslan, att Demiurgen i äonernas verkstad ämnat denna ande till ett ärans käril, men för ett ohjälpligt fel i hans själsgry — liksom Michel Angelo, då marmorn visat sig felaktig — kastat mejseln och öfverantvardat honom åt vanäran.» **

Kaligulas mörka boflynne karakteriseras såsom *sedlig idioti.* Dock var han för ingen del ett dumhufvud.

* För Ampère äro Tiberius och Augustus två alnar af ett stycke: »Tibère n'a pas l'air plus méchant qu'Auguste et à tout prendre je ne crois pas qu'il l'ait été beaucoup plus. Ces deux hommes etaient moins dissemblables qu'on ne croit.»

** Centerwall anmärker i en uppsats i »Framtiden» 1877 (Om de klassiska studierna) med anledning af Ampères och Rydbergs teckningar, att det gäller i afseende på Tiberius att ej betrakta honom lösryckt ur sitt sammanhang med hela världsrikets utveckling. »Den vidtskådande Tiberius var kanhända den förste, som *klart* tänkte den tanken, att hela det väldiga romerska riket för att äga bestånd måste blifva något annat än en kornbod eller en inkomstkälla för staden Rom.»

Om han än icke var vid sina sinnens fulla bruk, tviflar dock Rydberg på, att han som enskild man kunnat på tillräckliga skäl inspärras i ett dårhus. Snarare hade han hamnat i ett tukthus. Hvar råmärket står emellan vanvettet och brottet, är ännu en outredd sak, ehuru hvarje dag kräfver en lösning af frågan om tillräkneligheten. Att Kaligula åt sin älsklingshäst Incitatus byggde ett slott och utsåg en hofstat, torde — tillägger Rydberg en smula spetsigt — åtminstone våra jockeyklubbar ej uppfatta som ett tecken till sinnesrubbning.

De båda sista bilderna i den julisk-klaudiska ätten läto vänta på sig.

»Finge jag» — skrifver han i odagtecknadt bref till Hjärne — »arbeta ostörd tre fyra dagar, skulle saken vara klar, men dels har jag tyvärr så många järn i elden, dels går det icke mången timme om utan knackningar på min dörr, dels nödgas jag allt emellanåt göra långa vandringar utåt Hisingen eller Majorna för att vädra lynnet, hvarpå allt emellanåt en phylloxera slår sig ner. Innerligt gläder det mig emellertid, att mina foster äro välkomna.»

I ett annat odagtecknadt bref — från våren 1875 — skrifver han till samme adressat:

»Under någon tid ha håg och arbete varit så vända på min öfversättning af Goethes Faust, som jag ville ha afslutad, att 'kejsarbilderna' fått ligga nere, och det kostar mig mången ansträngning att låta spänna mig från det ena lasset, sedan det väl kommit i gång, för att taga itu med det andra, som en tid stått stilla och sjunkit ner i egna hjulspår. *Vis inertiæ.*»

Förr än han tog itu med de nämda kejsarbilderna skref han emellertid sin Antinous-uppsats, och först fram på våren och sommaren 1876 fullbordades tre artiklar om *Nero* och *Klaudius*.

»Sedan några dagar» — skrifver han den 31 mars 1876 till Borchsenius — »har jag användt mina fristunder på Klaudius och Nero. Jag hoppas, att de snart skola vara färdiga, men vågar icke förutsäga dagen.»

I strid mot den kronologiska ordningen blef Nero först afslutad, enär den intresserade Rydberg mest. I april 1876 var den afsänd till Svensk Tidskrift, och författaren skref därom till Borchsenius den 28 april detta år:

»Jag har på länge icke skrifvit något hvarmed jag själf är så nöjd som med Nero, och jag hoppas, att äfven du och mina danska läsare skola icke misstycka den. Det är en psykologisk studiebild och på samma gång en tidsskildring: kampen emellan epikureismen och stoicismen, försöket att göra konsten till verklig faktor i romerska lifvet o. s. v. skildras där. Konsthistoriska mellanslag finnas där äfven. Så en redogörelse för min uppfattning af Apollo di Belvedere, som dock torde hafva att skaffa med Nero mer än man anat. På Klaudius arbetar jag nu, och den skall vara färdig om fjorton dagar. Därmed afslutar jag måhända kejsarbilderna, som då bilda ett helt, nämligen den juliskklaudiska ätten.»

Först i augusti blef emellertid Klaudius färdig.

»Jag sänder dig nu den sista kejsarbilden, nämligen Klaudius» — skrifver han vid denna tid till Borchsenius. — »Jag uppsköt med denna figur så länge, emedan det var

intet som lockade mig att skildra honom. Emellertid måste det ske för att få samlingen af de julisk-klaudiska kejsarporträtten fullständig.»

Trots dessa författarens egna ord, synes mig Klaudiusbilden vara en af de intressantaste och betecknar törhända höjdpunkten i psykologiskt afseende. Klaudiusstoden i Vatikanens rotunda är för Rydberg en åldrad Hamlet, och han framkastar den vågsatsen, att Shakspere läst om och tänkt på Klaudius, då han diktade sorgespelet om danaprinsen.

»Ett sorgligt ungdomslif vid ett hof, som tvang dem båda att hyckla vanvett, var gemensamt för båda. — — — Ett obeslutsamt lif i tomma drömmar, tyngdt af vemod öfver viljans svaghet och någon gång genomkorsadt af stora uppsåt. Det var den unge Hamlets lif och det var den gamle romerske imperatorns.»

Lika litet som Ampère vill Rydberg tro på den stupida enfald, hvarmed historien och folkuppfattningen — såsom ofta fallet är, då det gäller bedragne äkta män — utrustat Messalinas mer än vanligt hornbekrönte make.

Med fin förståelse liknar han honom vid en våra dagars facklärd, som med kärlek fördjupar sig i de minsta enskildheter i sitt ämne. Detta hämnar sig i hans regering.

Han blir en pedant, som vill vara byråkratisk förmyndare i hvarje småsak. Fin är också anmärkningen, att man i Klaudius' ansikte läser, att »han sörjde öfver sina nederlag i striden mellan lagen i hans inre och lagen i hans lemmar». Och Rydberg erinrar om vissa Klaudius' människovänliga förordningar, t. ex. den som

»torde förekommit mången slafägare samhällsvådlig», nämligen att en utsatt sjuk slaf vardt fri man, om han tillfrisknade, och att den som dödade en sjuk slaf hellre än att vårda eller utsätta honom skulle straffas såsom mördare. »Sådana minnen må försona något af hvad denne Cæsar i sin svaghet brutit. Han var en ädelboren själ i bojor. Tyvärr dömes en sådan svaghet ofta hårdare än den viljestyrka, som ej har några länkar, ej ens samvetets, att afskudda sig.»

Rätt »con amore» skildrar Rydberg Nero. Och här utvidgas ramen betydligt. Porträttbilderna spela en underordnad roll i den utförliga karaktersstil, som ägnas åt denna dystra och gåtfulla världshistoriska skepnad. Allra minst nöjer sig Rydberg med att som Ampère förklara de två slagen Nerobilder — de feta, mera välvilliga och de magra, elaka — däraf att de förra visa den Nero som vunnit det eftertraktade bifallet, de senare den Nero som gäckats. Hans Nerostudie är en omfattande psykologisk analys med en »fabula docet» för samtiden.

Den unge Nero är i Rydbergs framställning i det hela rätt sympatisk; hans uppväxtår erinra — sådana Rydberg skildrar dem — i flere afseenden om en svensk konungs. När det t. ex. talas om huru han med en fyndig osanning söker reda sig ur spelet, då han gjort sig skyldig till någon förseelse, och om de vältalighetsrön, dem tänkespråks-svarfvaren Seneka slösade på honom, men som gjorde »föga verkan», hvem kommer icke då att tänka på Gustaf III och Tessin? Eller följande passus: »Den liflige gossens själ kunde spegla allt ädelt, men så som spegeln gör det, utan att bilden ens på ytan

lämnar ett spår. Njöt han af föreställningen om en man, som ödet ej kan böja, så var det emedan den skepnaden borde taga sig ståtlig ut på koturnen.»

Stoikernes lära var dock ej nyttig för den yngling, som var välvillig mot alla och känslig för allas lidanden så länge det icke kostade möda att vara det, men som här fick höra, att det är svaga ögon som tåras när andras drypa. Stoikerne, som förkunnade mänsklighetens broderskap, fäste föga eller intet värde vid ömsinnet såsom sådant, de sågo ej på den sköna naturgåfvan, endast på den sedliga förtjänsten. Men för den, som icke känner till den senare, kan det vara vådligt att lära missaktning för den förra.

Emellertid framträder den skönhetsälskande unge Nero — föremålet för folkets tillgifvenhet, den liffulle ynglingen, som ville se alla glada och strödde sina skatter för alla vindar — såsom en älskvärd epikuré, hvilken äfven kunde utfärda människovänliga lagar och som i sitt skönhetssvärmeri kunde tråna efter att låta grekisk bildning genompyra Rom.

Rydberg, som ej vill söka hvit-tvätta ett af historiens olyckligaste negerbarn, vill dock ej rätt tro på allt ondt som säges om den unge Nero, framför allt ej, att han bar skulden för Britanikus' död. Neros grymhet är vorden ett ordstäf; men den grymhet som njuter af andras smärtor var honom främmande, liksom en Kaligulas boflynne eller vanlig hämndkänsla. Han kunde tvärtom vara öfverseende och förlåtande, när det kunde ske utan fara eller uppoffring. Men det älskliga lynnet utan stöd af sedliga grundsatser är alldeles otillförlitligt i lifvets pröfningar.

Lyckoomkastningen i Neros lif ser Rydberg i modermordet på Agrippina. Då hade han öfverskridit brottets

Rubikon. Och från detta ögonblick följde samvetskvalens furie honom, men dref honom tillika vidare på brottets väg.

Högst originell, om än mycket vågad, är Rydbergs tolkning af Apollo di Belvedere, såsom ett slags vittne om Neros kamp mot sina samvetskval; såsom blodskuldsförsonaren, hvilken med lustralvippan vill blidka hämndegudinnan.

Härefter skildras, hurusom Nero så småningom blir en lidelsens träl i all sin uselhet. Ty ur sitt ästetiska frosseri hade han ingen vinning att skörda för sin inre människa.

En med täcka former lekande inbillning styrker icke den som tappar pliktkänslan, när plikten synes hård, och välviljan, när hon kräfver uppoffring.

Utförligt tecknas Neros konstnärslynne, hans ästetiserande, hans spel som Orestes, där han i andras namn biktade modermördarens kval, hans förmåga att känna »rent ästetiskt» — därmed en föregångare till nyromantikernes teori, liksom han var man att tillämpa sin lära eftertryckligare än själfve Schlegel i »Lucinda».

Rydberg drager häraf den lärdom, att skönhetskänslan är en rättsgill och lyckliggörande makt där hon samverkar med de sedliga krafterna, men farlig där hon, obunden af dessa, paras med viljesvaghet och njutningslystnad.

Varelser som Kaligula och Domitianus äro, till mänsklighetens heder, sällsynta och återfinnas väl oftast i fängelserna eller dårhusen; men *Neroner in petto torde finnas flere än man anar.* Och detta är måhända lärdomen, som kan hämtas af denna bild.

Det framgår äfven af ett bref till Borchsenius (15 juni 1876), att det särskildt var detta, som det låg Rydberg om hjärtat att få säga i en tid, då »sedlighetsfrågan» var starkt på dagordningen och särskildt väckt buller i vårt sydvästra grannland.

»Jag uppträder i Nero på det bestämdaste mot köttets evangelium, liksom mot den från ett sedligt innehåll bortseende konsten. Mina åsikter om »den naturliga människans», de sinnliga behofvens och begärens rätt att varda hörda och tillfredsställda äro måhända i grunden radikalare än själfve Brandes'; men min lösning af problemet är en helt annan än den som säges vara hans, och det är min fasta öfvertygelse, att epikureiska och utilitets-principer äro odugliga vid lösningen af det stora humanitetsproblemet på teoretisk väg, om än utiliteten för praktiskt ändamål är en förträfflig proba med afseende på enskilda reformer.» *

Och i slutorden erinrar Rydberg om att samtidigt med Nero vandrade tältväfvaren från Cilicien på Romas gator, såg med miskundsamhet hvad som tilldrog sig omkring honom och uppställde målet af syndens tillintetgörelse och de förvillade människornas återförening till en andlig lekamen i det sanna skönhetsidealet, skapelsens förstfödde.

* Nerouppsatsen var ursprungligen afsedd för »Det nittende Aarhundrede», liksom de föregående kejsarbilderna. Att den där ej infördes berodde icke, som man möjligen kunde tro, på meningsskiljaktighet i afseende på innehållet, utan därpå att redaktionen, som hållit plats öppen för artikeln i ett vårhäfte, ej ansåg sig kunna skaffa utrymme för den betydligt utvidgade afhandlingen i först utkommande häfte på hösten. Då den borde utkomma samtidigt på svenska och danska, lämnades den därför till »Nær og Fjern».

I Rydbergs anteckningsböcker förekomma för öfrigt utkast till enstaka karakteristiker af senare kejsare.* Af dessa blef endast Markus Aurelius senare utförd.

Om i »kejsarbilderna» det konsthistoriska blott tjänar som anledning till rent historiska själsstudier, så är åter i Antinous — offentliggjord i fjärde häftet af Svensk Tidskrift 1875 — det konstpsykologiska alldeles öfvervägande, och vid sidan af »Den meliska Afrodite» utgör denna uppsats höjdpunkten af Rydbergs konsttolkning, lika finkänslig i uppfattningen som skön i den språkliga framställningen.

Äfven här stod Rydberg inför en af konstens sfinxer.

Ingen som besökt de romerska samlingarna har väl undgått att ställa sig spörjande inför de

* Till exempel *Titus* i Kapitolium:

Titus, präktigt mildt majestät, men olik den i Villa Albani. Mycket lik Goethe. En viss likhet med den äldre Tiberius äfven omisskännelig. Tiberius' panna dock vida mera bred. Titus' panna mer hög öfver tinningarne. Titus' munlinier mer andligt sentiment.

Carakallas anlete. Jag har sett honom vid invigningen af hans termer. Intet ansikte skulle kunna så förklaras af leendet. Carakalla vid bägaren, besökt af den gode Bacchus. Ingen människa så bof, att ej en solglimt är möjlig, och en solglimt på detta anlete måste genom själfva kontrasten verka förtrollande. Det hemska leendet är dock tydligen mera hemmastadt på dessa läppar. Han är en olycklig människa, full af misstro, äfven full af kraft, som ej vet om ett högre mål, men är missnöjd med det lägre. Först tårarne måste göra detta ansikte sataniskt.

Seneka (den s. k. Senekabysten, som numera antages föreställa en alexandrinsk skald), stor likhet med Manderström, om denne hade försakat toaletten.

Aeschylos? ett andligen skönt, godt, ädelt, kraftigt ansikte, likhet med Garibaldi i uttrycket.

sköna bilder, som bära Antinous' namn, Antinous, som i sitt ädla vemod synes grubbla på en gåta och själf tillika vara en sådan, hvilken på en gång lockar till tydning och gäckar tydaren.

Då Rydberg den 23 februari besöker Kapitolinska museet, sätter han i sin anteckningsbok vid Antinous' namn tre förtjusningens utropstecken.

Själfva karakteristiken af detta hufvud har ock lyckats sällsynt väl för honom. Och intet under: han fann i dess drag nätt opp sin egen stämnings spegelbild. När han skrifver, att man i Antinous' anletsdrag tycker sig skåda den grubblande mystikern och på samma gång Hellas' väna, men nu trånsjuka och, under en skenbar lifsförnyelse, bortdöende värld, hvem kommer då icke att tänka på de båda dragen i Viktor Rydbergs eget ömsom drömmande, ömsom klart skådande skaplynne, det mystiskt romantiska och det helleniska?

I Antinous' anlete finner han återspegladt det inbillningsrika, hemlighetsfulla och svärmiska, som uttryckte sig i de nypytagoreiska, nyplatonska och gnostiska systemen.

Den historiske Antinous, Hadrianus' vän och själsfrände, ser han i den ljusaste dager, och han tillskrifver den religiösa dyrkan, som länge ägnades den sköne bityniern, hans frivilliga offerdöd för sin härskare, en antik satisfactio vicaria, som bildar en egendomlig motbild till Messiasoffringens idé — »en af de många jämnlöpande, på ytan lika föreställningar, som den döende hedendomen har att uppvisa med den växande kristendomen».

De rent konsthistoriska inslagen i uppsatsen röra San-Ildefonsogruppen i Madrid, som engång

tillhört vår drottning Kristina, och Rafaels Jonasbild i Santa Maria del Popolo.

I afseende på Ildefonsogruppen, af hvilken Rydberg beklagar, att han blott sett marmorkopior och gipsafgjutningar, redogör han för Friedrich Tiecks, Friederichs' och Karl Böttichers teori, att denna grupp utgör en samställning af Hadrianus' genius och Antinous, vare sig man däri vill se en invigning åt offerdöden eller ett trohetsaftal.

Så kommer hans egen förklaring. Han ser i San Ildefonsogruppens ena skepnad en samgjutning af två typer: Antinous och Narcissusfiguren i Museo Pio Clementino, med andra ord: det skulle vara en *Antinous-Narcissus*, som konstnären här framställt.

Och vi veta från Siste Athenaren, att Rydberg i Narcissus inlägger en djupsinnigare tolkning än den att vara egenkärlekens målsman. Han är för honom representanten för den ideala trånaden, den där icke når idealet förr än den förtärt allt jordiskt i hans väsende. I Antinous åter ser Rydberg ett panteistiskt drag, ett skådande i den heraklitiska världsströmmen — ett ängsligt spörjande efter hvadan och hvarthän —; men efter offerdöden finner Antinous gåtans nyckel och skådar med orubblig frid i skenets flod. Dessa stämningar tolkade Rydberg sedan i den Antinousdikt, han vidhäftade uppsatsen, då den ingick i boken: »Romerska dagar».

Det synes mig tydligt, att Rydberg mindre löst San Ildefonsogruppens gåta än han i dess Antinous-Narcissusskepnad funnit en konstnärlig gestaltning af egna befryndade själsstämningar.

Då Rydberg den 26 mars 1874 besökte Santa Maria del Popolo, antecknade han i sin lilla bok: »Rafaels Jonas är en ram kopia från Antinous». Denna tanke utför han nu närmare och påvisar hurusom Rafael beslöt »kristna» Antinous och gifva den sig själf offrande ynglingen ett rum i deras vördnad, hvilka i Kristus tillbedja självförsakelsens evangelium, genom att i det Chigiska kapellet i Santa Maria del Popolo framställa honom under profeten Jonas' namn. Och samställningen är sinnrik. Ty liksom redan i den äldsta katakombkonsten Jonas var den gammaltestamentliga sinnebilden för Kristus (offerdöd, uppståndelse), så var ock Antinous en hednisk bild af frivillig offerdöd och af det oförgängliga hos människan.

Och Rydberg slutar med en vacker, men tyvärr outförd jämförelse mellan sagan om Eros och Psyche och Antinous. »De bära hvarandras drag, och öfver båda faller ett skimmer från den flyende antikens aftonrodnad.»

*

Det torde väl hända, att Rydberg i sin tolkning af de romerska ansiktstyperna inlagt åtskilligt af hvad han skådat, icke ursprungligen i själfva marmorbilden, utan i den bild hans fantasi skapat sig på grund af historiska studier. *Vårt sätt att se påverkas mer än man tror af våra tankar om det sedda*, yttrar han gentemot Ampère, och detsamma gäller tvifvelsutan någon gång om hans egen tolkning. Oftast har dock hans fina psykologi träffat det rätta. Man får blott icke af dessa historiska och konsthistoriska »hugskott och in-

tryck», hvilka äro byggda till god del på det material de romerske historieskrifvarnes karakteristiker lämnat — likvisst med nödig kritik — fordra en allsidig historisk hänsyn till de synpunkter, som senaste tidens rättshistoria och monumentgranskning tillfört häfdateckningen och som låter denna betrakta kejsarskepnaderna mindre isolerade, mera i sammanhang med världsväldets hela utveckling. Själf beklagar Rydberg i ett bref till Forssell på nyåret 1875, att han saknar historiska och konsthistoriska källor. »Göteborgs brist på bibliotek är mig äfven här kännbar. Minnet och anteckningsböckerna äro min enda hjälp; Viscontis Ikonografi skulle varit mig till stort gagn.»

Säkert är, att dessa konstpsykologiska uppsatser — alltifrån Meliska Afrodite till Antinous — stå ensamma i vår svenska litteratur och äfven i den allmänt europeiska hafva få jämnbördingar i framställningens djup och formskönhet.

De väckte ock beundran hos både lek och lärd.

Björnson, som då ännu icke ville medgifva, att Rydberg var »skald», åtminstone med hänsyn till gestaltbildande episk eller dramatisk fantasi, och som ej funnit sig tillfredsställd af de Romerska Sägnerna, skref på nyåret 1875, då den första kejsarbilden offentliggjordes, till Hedlund:

»Hvergang han (Rydberg) vil lade personerne bevise sig selv, så ser og föler man den förende hånd. Så nu igen i Sagnene om Petrus og Paulus. Men *hvergang han psykologisk og filosofisk skal lægge ud en figur som levet eller en forfatter har gjort, så er det med mesterskab.* Som i Augustus, hvor han er ble't

opmærksom på ligevægtsmennesket, som jeg så ofte har præket om.»

Julius Centerwall, som i en uppsats i Framtiden öfver de klassiska studierna i vårt land ägnar Rydbergs arbete en sakkunnig granskning, gör en del vägande invändningar mot den historiska uppfattningen (exempelvis af Tiberius), men betecknar dessa »Romerske kejsare i marmor» såsom »den finaste saften, det bästa hjärtblodet af den juliskklaudiska ättens historia, sådan den vanligen blifvit framställd, blott att hvad som annars tagits i klump här i de minsta drag utmejslats», och att de slagord, såsom stor regent, grym tyrann o. d., hvilka dessa gestalter burit som påskrift, af mästarehand och med mästareögon blifvit upplösta i sina beståndsdelar, så att man dock midt ibland allt kan särskilja människan och hennes utveckling.

C. St. A. Bille, en skriftställare som eljes icke var Rydberg synnerligen bevågen, yttrar i en anonym anmälan i Nær og Fjern (n:o 281, 1877) att »hela arbetet är genomströmmadt af romersk doft, det hvilar däröfver en klassisk anda», att författarens »behandling af kejsarne är förståndig, skarpsinnig och rättvis» och att »fastän sanningen ofta brukar fara illa i alltför 'aandrige' händer, så leder Viktor Rydbergs 'Aandrighed', honom icke på villospår, äfven om icke alla hans hypoteser kunna stå profvet för en skarp och sakkunnig undersökning».

Kännetecknande för den entusiasm, hvarmed dessa uppsatser lästes af det dåtida Sverige, är det sätt, hvarpå de mottogos af Svensk Tidskrifts d. v. främste utgifvare, Hans Forssell.

Då Den meliska Afrodite sett dagen, tackade

han Rydberg därför att han gifvit »den härligaste *historiska* teckning, som blifvit skrifven på svenskt språk», och sedan därför att »Rydberg skrifver ett språk, som sällan, om någonsin blifvit skrifvet». »Allmänt råder hänförelse.» På ett lysande sätt hade Rydberg här framträdt »som språkrensare, som pånyttfödare af vårt språk, just därigenom att han visat, huru en vacker svenska skulle skrifvas». *

»Kritik och strid äro nyttiga, men ofruktbara, om de blott nedrifva; först den som själf i gärning kan bevisa, huru det skall gestaltas, har vunnit seger och kan hälsas som förbättrare. 'Löslig anrättning' skulle du ej kalla dessa dina djupt anlagda studier. Om jag ej bedrager mig, skola de räknas till det bästa vi sett i konstkritisk framställning sedan Ehrensvärds dagar.»

Och på nyåret 1875 skref Forssell, då den »andra kejsarbilden» anländt:

»Det gläder mig, att din penna nu kommit riktigt i gång, sedan din fantasi befruktats af nya intryck. Drag du stöflarne på en gång till och res till Grekland och till Palestina — till Syrien och Egypten — eller ock sätt dig i kareten och kom hit till rikets archivum; du känner min idé, att *du* kunde skrifva en Svensk kulturhistoria.» **

Det var nämligen Forssells älsklingsidé, att Rydberg skulle rikta sitt skriftställarskap åt en skildring af personligheter och tidsförhållanden ur Sveriges häfder.

* Det må ock nämnas, att dessa Rydbergs bidrag till Svensk Tidskrift betalades med ett för våra förhållanden jämförelsevis högt pris: 200 kronor för ett af tidskriftens små ark.

** Meddeladt med brefskrifvarens samtycke.

»Det är nu en gång min fasta tanke, att du är af vår Herre kallad att skrifva eller måla vår historia så som ingen annan det kan göra — och äfven af det skälet såsom af många andra ville jag hafva dig här. Tänk dig hvilket stoff till inspirerade taflor i våra väldiga häfder, och på länge hafva vi icke haft någon inspirerad! Vore du blott här, finge du befrukta din fantasi med allt det som våra urkunder hafva. Finge du forska och gräfva i dessa häfder och lära dig att se stormännen och hela folket i fejd med hvarandra så som de framträdt i urkunderna, så blefve däraf en svensk kulturskildring sådan som vi aldrig sett. Men när skall detta ske?»

Härpå svarade Rydberg:

»Två gånger har du nu rört vid en sträng som väcker svårmod hos mig: tanken på att skrifva om icke en svensk kulturhistoria, så en någorlunda sammanhängande rad af taflor till en sådan. Det har varit från ungdomen mitt käraste mål och min högsta önskan. Timliga hinder, som jag ej haft nog af försakelsens mod att öfvervinna, hafva stått mig i vägen, och de stå där ännu.»

Af Rydbergs anteckningar framgår ock, att han verkligen haft allvarliga tankar åt detta håll. Mellan konung Oscar och honom var det äfven år 1879 tal om att han för detta ändamål skulle flytta till Stockholm. — Med saknad tänker man på att samma hand, som högg romerska kejsarbilder i marmorspråk, icke fick tillfälle pröfva sin kraft på de många bilderna från Sveriges häfdasaga. Hvilket värde skulle det icke haft för vår nationellt historiska bildning, om ungdomen ägt en Gustaf Vasas, en Eriks, Johans och Karl IX:s, en

Gustaf II Adolfs, Kristinas, Karl XII:s och Gustaf III:s, hvarför icke äfven en Fredrik I:s och Gustaf IV Adolfs, moraliska och intellektuella drag tecknade af en författare med Viktor Rydbergs psykologiska skarpblick och stilkonst!

För öfrigt sysslade hans tanke med att fullända ytterligare några konsthistoriska uppsatser bland de många som under resan påtänkts.

Af en bland dessa föreligger ett fullt genomfördt utkast, och den spökar i hans brefväxling från dessa år gång på gång. Det är uppsatsen om *Monte Cavallogruppen*, en omfattande konsthistorisk undersökning.

Redan på hösten och vintern 1874 är det tal om denna uppsats i hans brefväxling med Hjärne och Borchsenius, och i mars 1875 skrifver han till den senare:

»Monte Cavallogruppen har Forssell förbehållit sig tillsvidare, tillika med Melos Afrodite och ett par andra konsthistoriska skisser, för att hafva något ditintills icke tryckt i det praktverk, han ämnar utgifva, och som kommer att omfatta mina kejsarbilder, Meliska Afrodite, Antinous och Blyertsteckningar.» *

Men två månader senare heter det:

»Monte Cavallogruppen är ännu icke offentliggjord. Skälet är, att det finnes en annan herre, som också vill skrifva om Monte Cavallobilderna, och som sagt mig, att han ämnar göra det. Enär vi träffats i Rom och där samspråkat litet i konst, vill han gärna gälla som upp-

* Den bebådas ock eventuellt i prospekten till Romerska dagar.

hofsmannen till de idéer, jag framställt i Den meliska Afrodite, Antinous o. s. v., och skulle säkerligen äfven tillägna sig mina åsikter och undersökningar rörande Monte Cavallogruppen, om jag offentliggjorde dem innan han lagt sina egna forskningar i dagen. När han det gjort, kan han icke stjäla »äran» af mina. Därför väntar jag ännu någon tid, i hopp att han skall skrida till verket.»

Ännu i mars 1877 yttrar han i fråga om samlingen af sina konstuppsatser på danska, att han på grund af förut uppgifvet skäl vill vänta med Monte Cavallogruppen.

Men i februari 1880, då Borchsenius ånyo erinrat om denna, svarar Rydberg:

»Jag känner för närvarande ingen lust att skrifva om Monte Cavallogruppen, och tyvärr ha de material jag för det ändamålet samlat nu blifvit förstörda. Men om du vill nöja dig med en kort notis, innehållande det nya, som jag har att i ämnet meddela, skall jag gärna skrifva en sådan.»

Ämnet kom senare på tal mellan Rydberg och Julius Lange, som sympatiserade med hans tanke, och Rydberg ärnade tillägna Lange den tilltänkta uppsatsen om detta ämne.

Rydbergs teori om Monte Cavallogruppen — för hvilken jag närmare skall redogöra i en snart utkommande afhandling — gick därpå ut, att de s. k. »dioskurerne» icke äro några dioskurer, att de — eller rättare deras förebilder i grekisk tid — icke ursprungligen hört samman med hästarne och att man å den från grekisk blomstringsperiod stammande s. k. Fuggerska sarkofagen i Wien

finner två figurer alldeles i en liknande ställning som den de s. k. »dioskurerne» intaga, och detta i en strid mot ridande amazoner. I en snarlik ställning, antager Rydberg, hafva urbilderna för Monte Cavallogruppens båda mansfigurer stått.

*

Utom de större uppsatserna, som resan hade i sitt följe, nedskref Rydberg under dessa år på grundvalen af sina reseminnen och med ledning af sina anteckningsböcker ett antal *Blyertsteckningar från Rom.* I själfva Rom hade han icke mäktat författa dem. Det gick lättare efter hemkomsten.

Af dessa blyertsteckningar offentliggjordes i Handelstidningen den 30 december 1874 Karnevalen i Rom, den 5 januari 1875 Kolosseum, den 20 januari Kyrkostatens Rom och Italiens, den 28 januari Tiggarne, den 29 maj Kampagnan. Redan den 9 oktober 1874 hade Rydberg offentliggjort under rubriken »Ett och annat» Drottning Kristina och guldmakarne. Den sistnämnda uppsatsen är blott en historisk novellett och tillhör det mera obetydliga Rydberg skrifvit. Den medtogs icke heller i den ursprungliga upplagan af Romerska dagar, utan först i tredje upplagan 1892. De öfriga utgöras af liffullt och friskt berättade reseminnen med inströdda historiska och konsthistoriska notiser. Särskildt anmärkningsvärda äro jämförelsen mellan Kyrkostatens och Italiens Rom, därvid Rydberg ser det senare nog optimistiskt, den roliga uppsatsen om Karnevalen, med utvikningen om besöket i Bonaventuras kloster, och slutligen upp-

satsen om Tiggarne, i hvilken Rydberg gör sig Björnsons ofvan meddelade lärdomar till godo.

Alla vittna de om det goda humör, hvari tanken på Rom och dess minnen försatte författaren, och de ställa sig värdigt vid sidan af det myckna friska och ursprungliga som på svenska skrifvits om landet söder om Alperna.

Rydberg hade för afsikt att fortsätta dessa blyertsteckningar; i maj 1876 talar han till och med i ett bref om »tio till». Men blott början af ytterligare en — »Nidingspelaren å Forum Romanum» — flöt ur hans penna. Ty han fasthölls nu »i filosofiens skuggiga parker».

De konsthistoriska och psykologiska afhandlingarna i Svensk Tidskrift samlades tillika med blyertsteckningarna år 1877 i ett illustreradt praktverk, som kallades »Romerska dagar».

*

De rika impulser, som resan skänkt Rydberg, gåfvo honom håg och lust att förnya den, och med de betydande arvoden, hans Fausttolkning och öfriga litterära arbeten nu inbragte honom, mötte detta inga ekonomiska svårigheter. I september 1876 skrifver han, att hans utländska resa är uppskjuten till vintern. »Den blir sannolikt i januari.»

Men till Italien kom han icke mera.

IX.

POETISK GLANSPERIOD 1875—1882.

Poetisk pånyttfödelse. — Faustöfversättningen. Faust-tydningen.

När det var fråga om att utgifva de romerska konstuppsatserna och »blyertsteckningarna» i dansk tolkning, uppmanade Rydberg sin danske öfversättare att äfven medtaga Dexippos, ty, skrifver han, »*denna dikt är i alla fall en son af de romerska dagar jag upplefvat och som gåfvo mig håg att författa och offentliggöra*».

Dessa ord kunna lämpas på hela hans poetiska alstring åren 1875—78, hvilken betecknar hans diktnings pånyttfödelse och i viss mån utgör dess glanstid.

Viktor Rydbergs håg hade ofta längtat till de poesiens rymder, som han lämnat för politiska och religiösa strider. Ett uttryck för denna längtan var hans ständiga sysslande med Faustdikten — ett öfversättningsarbete, som så till sägandes slår bro mellan hans äldre och hans senare skaldeskede.

När Rydberg tolkade de första orden i Faustmonologen, där Faust från studier i filosofi, medicin, juristeri — och tyvärr teologi — trängtar hän till lifvets fröjd och till magiens underbara land, tänkte han själf på ett annat underbart rike, dit hans ande kände sig dragen: diktens rymder.

Och vid vandringar i Stockholms omnejd — skrifver han till Hedlund 1868 — vaknade hos honom med förnyad styrka en längtan att ändtligen komma ifrån de teologiska historierna för att på fristunder uppfriska sig i fantasiens värld. En första islossning skönjdes 1872 och stod i samband med Rydbergs varma intresse för en nordisk nyväckelse på skilda områden.

I bref från riksdagstiden februari detta år berättar han: »Jag har skrifvit flere poemer till en dikt som jag har i faggorna» och får till svar från Hedlund: »Jaså, du skrifver vers, det var mig en baddare!»

Möjligen åsyftas härmed ett drama, om hvilket det heter ett par månader senare:

»Haf nu tidningsgöromål i mängd åt mig, när jag kommer. På fristunder skall jag ändå ha tid att göra *mitt bonddrama från Småland* färdigt, det där som jag tänkt på och hvartill jag här i Stockholm äfven hopsmidt några verser.»

Men detta drama, om det nu någonsin blef mer än en ansats, torde liksom andra versifierade stycken ha offrats åt lågorna, innan Rydberg företog sin utländska resa. Det enda poem som han före resan offentliggjorde — det första sedan Floradikterna — var den lilla öfversättning af Ole Viigs »Vaknen», hvilken han, som ofvan omtalades, anknöt till den af honom författade bistra kritiken af Claude Gerards novell (februari 1873).* Det är värdt att lägga märke till att denna första dikt,

* Kvädet föreligger här i en annan form än den hvari det intagits i Dikterna.

som sålunda tillkom efter lång tids hvila, är sprungen ur Rydbergs ifver för den nordiska renässansen.

Detta är sinnebildligt för hans återvändande till poesien. Den maning som klingar ur diktens första strof:

Vaknen nu, I alla hjärtan
här i våra fäders bygder
ur den djupa vinterdvalan!

riktade han till sin egen sångmö, som så länge legat i dvala.

Maningen förblef till en början ohörd. Först efter återkomsten från den italienska resan, hvilken i så många fall lät ny safve sjuda upp i hans inre, sköt äfven hans lyrik nya skott.

Det var som om diktens huldra återkommit till honom med föryngringskraft, när han stod på sin mannaålders höjd, trött af strider och lidanden. Det är något af en självbikt, då han i den vackra dikten Snöfrid — en af de första bland hans nu tillkomna originalpoem — sjunger följande, som tillhör det skönaste han någonsin diktat:

Gunnar! Gosse!
Många vägar öppna sig till griften;
om bland dem du väljer kämpens stig,
genom oro, kval och hårda skiften,
genom tviflets töcken för han dig.
Trött och ensam
kämpe i sitt blod den man, som lyfte
sköld till värn för denna världens små,
och ju himlen närmare hans syfte,
desto tyngre fjät han måste gå.

Dock, du gosse,
är du dina bästa drömmar trogen,
återser dig huldran någon gång,
leker med dig som I lekt i skogen,
sjunger för dig tröstlig runosång,
öppnar för dig
dina barndomsminnens blomstergårdar,
när från strid du längtar dit igen. — — —

En dylik sångens huldra var det som på 1870-talet, efter »oro, kval och hårda skiften», åter besökte den skald, hvilken årtiondet förut kämpat hårda strider utåt och i sitt inre och som, trots sin ideala och positiva sträfvan, på många håll skyllts för att vara en nedbrytare, en smädare af höga ideal.

Och nu klungo från hans lyra mera förtröstansfulla toner än i Floradikterna. Huldran öppnar för honom »barndomsminnenas blomstergårdar» (Träsnittet i psalmboken, 1878; De badande barnen, 1878), han sjunger ungdomsbragdens, mannamodets lof (Dexippos, 1876), den ljusa guldrena klockans kläpp klämtar af trånad att stämma in med sina skära toner i folkens frihetssång och känner icke större smärta än om hopplöshet faller öfver mänsklighetens nöd (Klockorna, 1880), skalden tröstar på att hur långt än öknen räcker, skall han dock nå Jordanen till slut, ett Salem skymtar i fjärran (Jubelfest-kantaten 1877), midt i lidandet är den fjättrade Prometeus en förhoppningsfull idealist, som är förvissad om ljusets seger (Prometeus och Ahasverus, 1877). I denna ljusa, frimodiga stämning framträder Rydbergs skaldskap, skönare än någonsin förr.

Om än originaldiktningen sedan mer än ett årtionde varit skjuten åt sidan, så bevarade dock Fausttolkningen hans verskonst från att slappna af brist på öfning. Tvärtom ställde denna tolkning stora kraf till dess spänstighet och muskelstyrka. »Bilder ur Faust» med däri inströdda öfversättningsprof utgjorde ju hela hans skönlitterära nyalstring åren 1863—72. Sistnämnda år i april letar han ånyo fram dessa bilder, omarbetar under riksdagstiden — ofta hela nätterna — det redan skrifna och fortsätter det i hopp att »få en hel liten bok färdig inom tre veckor». Men den hårda kampen mot språket dref tydligen fantasien på flykten, och endast få nya stycken tillkommo.

Under somrarne var fortfarande Goethes Faust hans följeslage vid vandringarna ute bland Hisingsbergen. Och i Bjurslätts badhus tillkommo stora stycken af denna tolkning, som han likväl missmodigt lade å sido.

Men så på våren 1875 återupptog han arbetet. Anledningen därtill var rätt egendomlig. En dansk förläggare, Immanuel Rée, hade genom Borchsenius bedt Rydberg förse Paul Konewkas förträffliga skuggteckningar till Faust med några rader text. Rydberg var villig. Men det stannade ej vid detta — arbetet gaf anledning till att han »helt oväntadt, hals öfver hufvud försjönk i sin öfversättning af Faust», som nu ändtligen blef fullbordad. Han berättar härom för Forssell i mars 1875, efter att ha omtalat det danska uppdraget:

»Följden vardt, att jag kom att titta i den bordlåda, där min öfversättning af nämnda dikt legat i åratal

orörd, och jag upptäckte då till min grämelse, att flere ark förkommit. Jag kunde icke ge mig till ro, innan jag hopsytt dessa hål; därmed har jag nu arbetat dag och natt, och om några dagar är jag färdig därmed. Sedan skall jag åter taga väldeliga itu med kejsarne och Roma-skildringarna.»

Och pingstaftonen samma år berättar Rydberg i ett bref till Borchsenius, att sedan han utdömt sin gamla öfversättning, hade han under sex veckors tid från morgon till kväll arbetat på en ny och ändtligen fått den färdig.

Faustdiktens betydelse för Viktor Rydberg var mera än blott ästetisk. Faustskepnaden med dess väldiga sanningstörst, dess grubbelfyllda kval, dess rika skönhetstrångtan mot antikens värld och först och sist dess glödande frihetslängtan — Faust är i stort sedt mänsklighetens frihetssång — berörde närsläktade strängar hos författaren af Den siste Athenaren och Medeltidens magi, hvilken — såsom redan antydt — kunnat göra till sina egna så många af Faustmonologens ord och tankar.

Och detta är tvifvelsutan hufvudbetydelsen af Rydbergs Faustöfversättning, att den icke är en blott ästetisk-metrisk öfversättarebragd, utan att tolkaren lefvat sig in i dikten, tillägnat sig dess tankar och åt dem skänkt ny tillvaro i det nya språket.

Det finns öfversättningar, som, i sig själfva alldeles utmärkta, dock verka såsom pressade blommor, med mycken skönhet, men utan lif, emedan öfversättaren befunnit sig i en annan idévärld och känslovärld än originalskalden. Så är t. ex.

fallet med åtskilliga tolkningar af romansk poesi: Ariosto, Petrarca, Tasso. Det är ett förnuftsäktenskap, som öfversättaren där ingått med sitt original.

Annorlunda här. Rydbergs Faustöfversättning är ett äktenskap af kärlek. Och därför får tolkningen nytt lif. Det finnes nog ställen i denna öfversättning, mot hvilka anmärkningar kunna riktas. Ett sådant, med hvilket Rydberg själf aldrig blef nöjd, är återgifvandet af de ord, som Faust och Gretchen växla vid sitt första möte:

Mein schönes Fräulein, darf ich wagen,
Meinen Arm und Geleit Ihr anzutragen?
— Bin weder Fräulein, weder schön,
Kann ungeleitet nach Hause gehn.

Detta ställe bjuder stora svårigheter. Johan Andersson hade sålunda i anmärkningarna till sin tolkning lämnat sju olika förslag till öfversättning. Rydberg lämnade på prof dessa rader till sina vittre vänner för att få förslag att välja emellan. Då han på våren 1876 åter genomgått sin öfversättning, »för att ej en enda rad skulle finnas, som han ej vore belåten med,» och därvid företagit 114 ändringar i manuskriptet från 1875, skrifver han till Bonnier, att det blott finnes en lucka i manuskriptet — de rader som börja med »Mein schönes Fräulein» — »och», tillägger han, »denna lucka är jag än i denna stund villrådig om huru jag bäst skall fylla. Jag har flere förslag nedskrifna; helst ville jag vänta, tills jag får sätta in något af dem i korrekturet».

Där inskref han ändtligen, ehuru själf föga belåten:

Min sköna fröken, vågar jag den bön
att vid er arm ledsaga eder få?
— Är hvarken fröken eller skön,
hem kan jag oledsagad gå.

Denna tolkning är onekligen tvungen och faller ej bra i versen.

Äfven andra fläckar — ett par aftvådda i andra upplagan* — kunna påpekas. Men de försvinna alldeles i jämförelse med det stora antal skönheter, som Rydbergs öfversättning bjuder, liksom man ofta beundrar den fyndighet, hvarmed han, härutinnan befryndad med Shaksperetolkaren C. A. Hagberg, lyckats lösa de många svårigheter, den ofta tanketyngda och ordknappa, men alltid formsköna Goetheska texten bjuder sin öfversättare.

Man läse de tre ärkeänglarnes strofer, som inleda prologen, t. ex. Mikaels:

Und Stürme brausen um die Wette,
Vom Meer auf's Land, vom Land auf's Meer,
Und bilden wütend eine Kette
Der tiefsten Wirkung rings umher;
Da flammt ein blitzendes Verheeren
Dem Pfade vor des Donnerschlags;

* Härvid tillgodogjorde Rydberg sig bl. a. en anmärkning af V. E. Öman i »Framtiden». Denne hade påpekat det ej fullt lyckade i tolkningen af orden om cikadan:

Und läg' er nur noch immer in dem Grase!
In jeden Quark begräbt er seine Nase —

hvilka ursprungligen öfversatts:

Om han i gräset vore lugn som rosen!
Men i all täfja skall han sticka nosen.

Men i andra upplagan ändrar Rydberg detta till:

Nå, om han låge lugnt i gräset bara;
men tänk, i allt skall han med näsan vara.

Doch deine Boten, Herr, verehren
Das sanfte Wandeln deines Tags.

Och fram i kapplopp stormar bryta
från land på haf, från haf på land,
i vredeshug en ked de knyta
af djupsta kraft från strand till strand.
Och där! Förödarblixtar skära
en stig af eld för åskans slag!
Dock, Herre, dina änglar ära
den blida gången af din dag.

Eller kvinnornas sång, där öfversättningen synes mig i poetisk skönhet nästan öfverträffa originalet, som här har ett af Goethes orena rim:

Mit Specereien	Kryddor vi hade
Hatten wir ihn gepflegt,	med oss af ljuflig doft,
Wir, seine Treuen,	tvådde och lade
Hatten ihn hingelegt;	neder hans dyra stoft,
Tücher und Binden	höljdt i sin linna
Reinlich umwanden wir;	svepning så ren och skär;
Ach! und wir finden	ack, men vi finna
Christ nicht mehr hier.	Kristus ej här.

Eller den därpå följande rimlekande änglakören:

Reisset von Banden freudig	Frälsningen visande
euch los!	folken från haf till haf,
Thätig ihn Preisenden,	mästaren prisande,
Liebe Beweisenden,	bröderne spisande,
Brüderlich Speisenden,	kärlek bevisande,
Predigend Reisenden,	hugnande, lisande
Wonne Verheissenden	eder är mästarn när,
Euch ist der Meister nah,	ja, han är här!
Euch ist er da!	

Eller den sublima andekören, som på Mefistofeles' bud uppstämmes: »Vike de dunkla hvalf och försvinne!» Och för att taga exempel från en motsatt sfär, den utmärkt lyckade tolkningen af Branders komiska visa om källarråttan, eller Mefistofeles' ej mindre dråpligt återgifna loppvisa:

Det var en kung som hade
en loppa stor och stinn.

Andra ställen, som lyckats särskildt väl i tolkningen, är Fausts och Margaretas dialog i Martas trädgård: »Hur är det med din religion?» och den gripande scenen dem emellan i fängelset, hvilken afslutar det väldiga skaldeverket.

Framför allt besitter dock Rydbergs Fausttolkning den stora egenskapen att vara en skalds och en tänkares omdiktning af hvad en skald och en tänkare skapat.

Detta erkändes ock enhälligt af kritiken, då arbetet på hösten 1876 utgafs i en praktupplaga med begagnande af A. v. Krelings teckningar. Så skref exempelvis Harald Wieselgren i Ny Illustrerad Tidning efter en erinran om att de Horatianska nio åren förflutit sedan samma blad meddelade stycken ur Rydbergs förstlingstolkning:

»Och nu, nio år senare, har första häftet utkommit af denna länge väntade svenska dikt, ty så bör den kallas. Det är icke till svenskt, svårbegripligt versspråk Goethes Faust är öfversatt af Viktor Rydberg, såsom t. ex. Dantes Commedia, Ariostos Roland eller Petrarcas sonnetter af sina prisade öfversättare. Rydberg har med denna öfversättning gifvit Goethes Faust ett rum bland den svenska skaldekonstens bästa alster.»

I »Framtiden» lämnade Viktor Emanuel Öman — själf en förträfflig öfversättare — en sakkunnig och fin karakteristik af Faustdikten och dess tolkninger på olika språk samt ägnade därvid Rydbergs Faustöfversättning det vitsordet, att »den framträder som en mästares verk och äfven den kinkigaste granskare skall nödgas vidgå dess utmärkta beskaffenhet».

»Öfversättaren är lika trogen mot sitt original som konstnärligt samvetsgrann emot det material i hvilket han arbetar. Han räknar icke ängsligt hvarje versfot, han lemlästar icke sitt modersmål för att ändtligen få fram en lika smaklös som onaturlig imitation; han skapar fritt en full motsvarighet i tanke, känsla, bild och klang.»

I samma anda voro öfriga anmälningar, bland hvilka särskildt märkes en i Aftonbladet, säkerligen författad af dess d. v. hufvudredaktör Gödecke. Blott det beklagades, att icke den svenska Fausttolkningen i ord åtföljts af en svensk Fausttolkning i bild, lika utmärkt som den teckning hvarmed år 1867 Georg von Rosen illustrerat Rydbergs Faustbilder i Ny Ill. Tidn. (jmfr här ofvan II: 48).

Rydbergs öfversättning omfattade hela första delen, så när som det s. k. intermezzot, hvilket ju ock är alldeles oviktigt och med skäl utelämnats.*

* Härom skrifver han till Bonnier (sept. 1876):

»Jag har som jag tror på de allra bästa grunder uteslutit *Oberons och Titanias guldbröllop* ur min öfversättning. De afgörande grunderna äro dessa: Ifrågavarande stycke har icke det ringaste med dikten att skaffa. Icke en en enda af diktens personer uppträder där, förhandlingen i dikten är stycket fullkomligt främmande. Där träffas icke ens en antydan som på något det ytligaste sätt kan sätta det ena

Det afslutade arbetet med Fausts första del bragte Rydberg äfven en oväntad ekonomisk fördel. Det var Hedlund som denna gång å hans vägnar underhandlade med förläggare — något som sedan alltid blef fallet.

i någon förbindelse med det andra. Intermezzot var ej heller af Goethe ämnadt att figurera i Faust, fast det genom en nyck fått sin plats där. Goethe hade skrifvit det för Schillers Musenalmanach 1798, men då Schiller ej fann det lämpligt för almanackan, insatte Goethe det i sin Faust för att sålunda delgifva sina läsare en rad af epigram, som de i den tidens personliga förhållanden inom litteraturen invigde kunde begripa och ha roligt af, men inga andra. Numera kan nästan ingenting begripas där utan vidlyftiga kommentarier. Så t. ex. var den Mieding som omtalas i första versen maskinist å teatern i Weimar, och den som icke vet det, begriper föga af den versen. Nästan alla öfversättare af Faust ha fördenskull uteslutit intermezzot. Så Marc Monnier i sin Le Faust de Goethe, Paris 1875, så äfven min föregångare Andersson. Marc Monnier kallar stycket »un intermède, qui ne serait plus gouté, ni compris». Andersson yttrar: »Då det ej står i ringaste sammanhang med hufvudhandlingen och dessutom innehåller en mängd anspelningar på personer bland Goethes samtida, af hvilka en stor del äro tämligen obetydliga, t. ex. Mieding, Campe, Henning, Nicolai, har öfversättaren ej ansett behöfligt att återgifva detsamma.» Jag går ett stycke längre och menar, att intermezzots närvaro i dikten är rent af skadlig för det ästetiska intrycket af det hela, och alla tyske kommentatorer ge mig häri rätt. De begripligare verserna som kunna hafva något intresse för vår tid har jag emellertid öfversatt för att intaga dem i den samling Faustiana jag en vacker dag ämnar förelägga dig, och hvari äfven öfversättningar af andra delens vackraste stycken förekomma. Om du icke förty önskar ha intermezzot insatt, skall jag genast skrida till komplettering af detsamma. Men, som sagdt, är det meningen att våra läsare skola förstå och njuta hvad de läsa, då är det bäst att icke förelägga dem dessa hieroglyfer. Kasta själf en blick på intermezzot, och jag är viss, att du ger mig rätt däri. Innehållet motsvarar på intet sätt den poetiska titeln, som tillika med ramen är gifven åt detsamma »på drift». — — — Planschen till intermezzot kan du ju, eftersom du har den, sätta in efter parentesen, som omtalar, att ett sådant intermezzo gifves. Planschen är ojämförligt mer aptitlig än själfva intermezzot och skulle på intet vis störa sammanhanget.»

Den 5 april 1875 mottog Rydberg ett telegram från Hedlund, att Albert Bonnier bjöde 5,000 kr. för tre obegränsade upplagor. Rydberg antog med tacksamhet anbudet, glad att för första gången i sitt lif känna sig som en smula »kapitalist».

Dagen efter skref han till Hedlund:

»Då jag såg siffran 5,000 i telegrammet, trodde jag, oss emellan, att det var ett skriffel för 3,000. Ditt kärkomna bref i dag öfvertygade mig först om den förvånande frukten af dina underhandlingar. Hvad skall jag säga för att uttrycka min glädje och tacksamhet? Jag har ej ord därför. Här hemma hafva alla fröjdat sig med mig.»

Från och med detta arbete fortfor Rydbergs förbindelse med Albert Bonnier, som förut förlagt tredje upplagan af Bibelns lära om Kristus och nu äfven öfvertog förlaget af Siste Athenaren, när 1876 dess tredje upplaga utkom, och som hädanefter blef förläggare till nästan alla Rydbergs arbeten.* I praktupplagan af Singoalla, som tillägnats Bonnier, har Rydberg uttalat sig i vänliga ord om sitt förhållande till denne sin förläggare, så ock i slutorden till sitt stora mytologiska verk.

*

Harald Wieselgren framhöll i sin ofvannämnda anmälan, att under det 1850-talets Sverige, då An-

* Undantag bilda endast Romerska dagar, om hvilken öfverenskommelse förut träffats med Hans Forssell, som efter sin statsrådsutnämning öfverlät förlaget till J. Seligmann, samt tredje upplagan af Singoalla (1876) och ett par upplagor af Lille Viggs resa, hvilka utgåfvos på Torsten Hedlunds förlag, men sedan öfvergingo till Bonnier.

derssons öfversättning utkom, mest kände Faust »par renommé», så vore tiden nu en annan. Gounods opera hade bragt Faust, Mefistofeles och Margareta in i samtidens medvetande.

Emellertid — den »popularitet» som Gounods opera skaffat de Goetheska figurerna hade sin afvigsida. Ty skaldens härliga, djuptänkta skapelser hade förflackats i Barbiers och Carré's tarfliga operalibretto. Det är ju nättopp den sedvanliga operans förbannelse, att den under föregifvande att representera en högre konstart — för närvarande till och med den enda sceniska som i vårt land åtnjuter statens understöd och hägn — nedsätter diktkonsten, som dock i dramat bör vara det väsentliga, till en blott tjänarinna åt musiken och dränker mången poetisk skönhet i operadiktens onatur.

Det måste uppröra älskare af Goethes stora själsdikt — och få hafva älskat den högre än Rydberg — att se huru i allmänhetens medvetande den grubblande, men glädjelystne tänkaren undanträngdes af en »söt» tenor-Faust och Mefisto, den elegante, skarpsinnigt kvicke afgrundsanden, af en illmarig operadjäfvul.

Till Borchsenius skref han i mars 1875:

»Den *stora* allmänheten känner Goethes Faust endast till namnet, men har dess bättre reda på den eländiga boulevardupplaga af samma namn som förekommer i Gounods opera. För den allmänheten är Faust ingenting annat än en parisisk épicier, som gifvit sig ut att njuta världen och ingått förbund med en vanlig fransk bond- och legend-djäfvul, Mefistofeles, för att lättare komma åt en ovanligt oskyldig pensionsflicka.»

Och då Ludvig Josephson skulle upptaga å sin repertoar Goethes Faust i Rydbergs tolkning, frågade honom öfversättaren:

»Hvem blir din Faust? Hvem din Margareta och hvem din Mefisto? Det ligger i sakens natur, att du förebygger den tyvärr nära liggande faran, att Mefisto-rollens uppbärare förvandlar Goethes visserligen cyniske, men icke dess mindre världsvane, genomreflekterade och på sitt vis elegante »verneinende Geist» till en fransk sensationsdjäfvul à la Gounods, som i grunden ej är annat än en för scenen apterad katolsk bonddjäfvul.»*

Rydberg ärnade ock framlägga den verkliga innebörden af Faustdiktens figurer och utgifva en samling Faustiana.

Arbetet med »Bilder ur Faust» återupptogs 1875, och i november 1876 skrifver han till Bonnier och säger sig ämna omarbeta och samla till ett helt uppsatserna om Faust, nämligen »Faustgossen», »Faustmannen», »Doktor Wagner», »Mefistofeles», »Margareta» (delvis offentliggjorda i Ny Ill. T.) samt ur andra delen hvad som offentliggjorts i Svensk Tidskrift jämte en redogörelse för tillkomsten af hela diktverket.

Men af allt detta blef endast den redan i Svensk Tidskrift 1875 offentliggjorda uppsatsen Ur sorgespelets andra del återutgifven, tillsammans med andra upplagan af Faustöfversättningen (1878).

Denna andra del tillhör ju, såsom väl bekant är, världslitteraturens mest svårförstådda och mångtydda diktverk. Den gamle skalden har själf därom

* Bref i Kongl. Biblioteket.

fällt det yttrandet: »Ich habe allzu vielerlei Bauerwerk angelegt, welches zu vollführen doch am Ende Kraft und Vermögen fehlen».

År 1872 hade domprosten H. M. Melin utgifvit en öfversättning af Fausts andra del, men — som det sades i N. I. T. — »den kunde ej fordra en bättre plats inom svenska litteraturen än hvad originalet äger inom den tyska: det respektabla olästas hedersrum på hyllan».

Men Fausts såsom helhet förfelade andra del utgör dock en grufva rik på tankar och poetiska skönheter, hvilka det var frestande för en son af det tidehvarf Goethe skapat att tyda och tolka.

Rydbergs skarpsinniga och poetiska redogörelse för innebörden af detta svårförstådda verk vimlar af fina iakttagelser, därvid uttydaren ej sällan riktar sidohugg mot samtidens konservatism, kyrkovälde (»de helige och adeln, mot hvarje storm de kämpa högt i sadeln, och stat och kyrka taga de i lön») och bildningshögfärd (»den kunskapsrika dumheten, som är den mest självkära i världen»).

De citat ur dikten som här och hvar intagits till belysning af dess mening äro öfversatta med utomordentlig konst, stundom öfverträffande den som nedlagts på tolkningen af första dikten. Själf ansåg Rydberg dessa citat i original tillhöra »de skönaste punkterna» i den Goetheska dikten och »vågade räkna dessa öfversatta bitar till de bästa som flutit ur hans penna, ett omdöme som uttalats äfven inom Svenska akademien».*

Detta syftar tvifvelsutan framför allt på tolk-

* Bref till Borchsenius, februari 1880.

ningen af de yngre änglarnes kör, botgörarskarornas böner och den mystiska kören, som sjunges under det Fausts själ bäres inför himladrottningens tron, med det äkta Goethe-Rydbergska:

Hvad är det sinnliga?
Bildspråk och hägring;
Men det ohinnliga:
Sanning och fägring.

Intressantast är dock den öfverblick öfver hela diktens utvecklingsgång som Rydberg fogar såsom slutreflexioner.

I den Faustbild, hvars konturer han här tecknar, återfinna vi dragen af en kättare som innerst inne bär på fromma tankar, och när Rydberg på hösten 1875 sänder Borchsenius denna redogörelse för andra delen, skrifver han:

»Om du vill läsa slutreflexionerna, återfinner du några drag af min egen världsåskådning, som jag, måhända alltför subjektivt, tror mig ha återfunnit hos Faust och som gjort den boken kär för mig.»

Hvad hade han då återfunnit af sin egen världsåskådning i den stora Faustdikten?

»Den token Faust» är ett slående vittnesbörd om förnuftets olycksdigra verkningar: intet när och intet fjärran kan hugna hans upprörda hjärta. — — — —

Frågan som föreligger mellan himmel och helvete är den, om en Herrans tjänare, en till det ideala dragen människoande, öfverlåten åt sin egen dunkla trängtan, förmår i samfärdseln med det onda undvika att förspilla möjligheten till frälsning. Herren säger ja, Mefistofeles nej.

Vadet gäller ett envig mellan djäfvulen och en människa, ställd utom kretsen af hvad på teologiens språk kallas öfvernaturliga nådeverkningar.

I Faust rör sig den innerligaste trängtan att lefva i Gud, att främja det sanna och goda med fullkomlig uppoffring af det sinnliga jaget. Men hvar finna Gud? Och hvad är sant? Hvad är godt? Stödda på uppenbarelse, tusenårig häfd och millioners tro svara honom kyrka och skolastisk vetenskap, att han ej må söka Gud i djupet af sin egen ande. Det ursprungliga samlifvet mellan skaparen och skapelsen är tillintetgjordt. Gud talar ej i de mänskliga känslorna och drifterna, som hemfallit under naturens förbannelse, ej i den mänskliga viljan, som är riktad på det onda, ej i det mänskliga förnuftet, som är förmörkadt och ett redskap för irrläror. Hvad som synes vara den ädlaste ingifvelse kan hafva sin källa i det onda, ty Lucifer omskapar sig till en ljusets ängel. Människans samvete far ständigt vill. *All inre myndighet är upphäfd,* och den bräckliga varelsen skulle vara helvetets oomtvistliga rof, *om icke en yttre myndighet, en frälsande inrättning, tillkommit som det nya föreningsbandet mellan Gud och släktet.* Denna stiftelse är *kyrkan.* Genom afsägelse af all självständighet och i obrottslig lydnad för kyrkans stadgar kan människan räddas. Annorledes icke. — — —

Men Faust vill icke utan strid uppgifva sin personlighet. Han är färdig att offra sin själfviskhet, men ej hvad han känner vara *gudsbelätet* inom sig, på den yttre lydnadens altar. Han eftertrånar det förhållande till Gud, *hvilket är den friborne sonens till den älskade fadern.* Han vill höra Gud i sitt samvete, och förnimmer han där oklart, hvad han hör, tror han dock, att den missförstående lydnaden är lydnad och den villfarande kär-

leken kärlek. Han vill tro, att medlidandets och själfförsakelsens känslor äro den högstes kraft i honom, medan kyrkan förkastar dem som blotta naturyttringar, som först helgas, när de göras till medel i hennes tjänst. För henne är pinbänken, nyttjad till Guds ära, heligare än den balsam hedningen ville gjuta i den plågades sår. För henne är fröjden, hvarmed de salige i sin himmel höra föräldrars, syskons, barns tandagnisslan i helvetet, heligare än de tårar den naturliga medkänslan fäller öfver deras kval.

När Faust forskar, mötes han af dogmer, som ej endast stänga tankens väg, utan upphäfva hans giltighet, i det de stämpla logiska motsägelser till eviga sanningar. — — — — — — — — — — — — —

Vårens friska fläktar äro sataniske andar, vattnet, som speglar himmelen, ett oheligt ting, innan det undfått prästens magiska välsignelse, den härligt skrudade jorden skorpan kring ett helvete och hennes fägring ovärdig och farlig att njuta. Skådar han in i det sedliga lifvet, ser han alla de drifter, som i samhället skulle adlas, förnekade och brännmärkta, självfva det äktenskapliga lifvet nedsatt till något jämförelsevis orent, men bredvid de bloddrypande bilderna af en ryslig »renlefnad» de vildaste sinnliga utsväfningar, hvilkas skuld kan gäldas med själfplågarnes öfverloppsgärningar. I staten finner han undersåtarne, utanför området af förlänade friheter, fullständigt rättslöse och den stora mängden af Guds söner förnedrade under djuren. Han häfver sina händer mot himmelen och frågar, om detta är det lif, som Gud förutbestämt åt männniskan. — — — I stunder af förtviflan är Faust redo att tillgripa hvarje medel för att komma ur denna sönderslitande stämning. — — — *Men det är*

just denna inre strid, som gjort honom värdig att af Herren kallas tjänare. — — — — — — — — —

Faust lider af det fula, som okunnighet, nöd och träldom alstra omkring honom, och hvarje barnanlete, som, ädelt danadt, stämplas af vanvårdnaden med det råa eller slöa, är honom en anklagelse mot samfundsordningen och en maning att verka för ett bättre rikes tillkommelse. Sålunda kan känslan för det sköna egga till arbete för det goda. Men den, som tagit skönheten på allvar, vet ock, att det enskilda, för att vara harmoniskt, måste underordna sig det hela, och att idealet uppenbarar sig för hof och måtta, ej för storm och trots. — — — Liksom skönhetssinnet manar till arbete för det goda, så är detta i grunden en sträfvan till det skönas verkliggörande. — — — Ur den innerliga medkänslan för folkets sed uppspirar diktens och konstens nationala lif. Värste motståndare till detta är den *bildningshögfärd,* som, när andra företrädesrätter falla, träder dess mer i förgrunden. — — — — — — —

Till sist har Faust funnit sitt lefnadsmål: att frigöra människan från världslig och andlig träldom. — — — Himlen ser till viljan, ej till framgången, och mannen frälsas, emedan han troget följt sin kallelse. »Så länge människan sträfvar, far hon vill», och likväl är redlig sträfvan frälsningens villkor. Men därmed är ej den gudomliga nåden öfverflödig. *Hvad äfven den ädlaste människa af sig själf förmår, är intet mot det idealas kraf.*

När Faust uppgått i tanken att gifva sitt lif för släktet, äskar han icke nåd, än mindre lön. Om det högsta väsen, som han vill fatta och älska som alluppehållaren, verkligen är dualismens Gud, då finner han sig uti att varda fördömd, när han i helvetet äger den frihet

som Epiktet under sin herres slag. *Men troheten mot det kall han känt som sitt är hans trohet mot himlen.*

Mot Mefistofeles' uppfattning — den dualistiska dogmatikens åskådning af släktets och den enskildes salighetsvillkor — står skaldens egen: »Då människan lyder sin inre röst och självförsakande sträfvar för hvad hon tror vara rätt och godt, då fullgör hon, äfven stadd på irrfärd, det värf hon har här nere och lefver, äfven om hon icke vet det, ett lif i Gud. Hafva vi tillkämpat oss friheten, skola de enskildes villfarelser upphäfva hvarandra, den gudomliga viljan göra sig som högre nödvändighet uppenbar i de mänskliga krafternas lek, den ursprungliga harmonien i anlagen framträda och släktet te sig som en andlig lekamen, en utveckling i tidens och rummets former af idévärlden i Gud.»

I dessa grundlinier, hvilka Rydberg framletat ur Goethes Faust och fyllt med färger ur sitt eget fantasilif och tankelif, har han liksom kristalliserat sin egen teologiska, kyrkliga och politiska frihetskamp, sin egen oro, sina egna själskval under 1860-talet och sin efter denna kamp vunna världsåskådning. Här liksom i »Bilderna ur Faust» — åtta år tidigare — iakttager man bakom Faustmasken Rydbergs egen ansiktstyp. Och ingen tolkare kan bättre utdraga saft och blod ur Viktor Rydbergs andliga frigörelsesträfvan än han här själf gjort det i teckningen af Faustbilden.

Men dessa slutord till hans uppsats »Ur sorgespelets andra del» bilda tillika preludiet till hans diktning och hans tänkande åren 1875—82 och angifva i stora drag de idéer, som dels kläddes i diktens skrud, dels af honom uttalades i filosofiska föreläsningar.

Diktning 1875—78.

»Den sanna diktkonsten», säger Rydberg på ett ställe i den nämda Fausttydningen, »springer för djupt ur tidens lif för att den sanne skalden skulle vara en lotusätare. *Klappar ej sångarens hjärta för mänsklighetens väl och ve*, hägra ej för hans syn de ideala mål, som hans folk i dunkel trängtan söker, men som dagspolitikern sällan kan eller vill se, då skall hans namn ej länge öfverlefva de tékretsar, som hyllade det.»

Detta var programmet för den originaldiktning han nu, efter att ha hämtat en hälsodryck ur den Goetheska diktens källa, gick att skänka sitt folk.

Vid jultiden 1875 — i Svea för 1876 — offentliggjorde han ett knippe smådikter. Främst bland dessa märkes Korsardikten från Fribytaren på Östersjön och Flora, hvilken nu framträder under titeln *Oro* i en tredje omarbetning.

Ty, såsom Rydberg skref i det ofvan (I: 461) anförda brefvet till Schöldström, detta poem hade envist fasthållit sig i hans tankar och ropat att få sin ordentliga utveckling.

»*Oro*» är i stämning och tankegång alldeles likartad med Korsaren, och de flesta stroferna äro desamma, men viktiga ändringar äro dock vidtagna.* Det finnes knappt en strof, från den första till den sista, där ej något uttryck förändrats. Ord-

* Om de olika stroferna, se tilläggen till Saml. skrifter.

valet är vida mera poetiskt.* Och nästan allt som bär särskildt karakter af fribytare eller korsar är försvunnet (blott å ett ställe förekommer ordet flibustier). De båda strofer, som innehålla tillropen till »mina vilde gossar», som mana flibustiererne att i faror och fasor dränka lifvets nöd och att vällustdruckne håna döden, domnande af fröjd och vin, äro uteslutna och hafva ersatts af följande:**

Hvardagskvalmet, hur förfärligt!
Fredens skrankor, det är burens!
Blott i dryckeslag med döden
räcks åt lifvet ädelt vin.
Hör! i stormen enas härligt
andens verop med naturens,
och den djupa själanöden
löses upp i harmoni'n.

Högt upp öfver stormen flyger
själens längtan; ständigt sviken
störtar hon i stjärnors trängsel
för att nå sitt mål en gång;

* T. ex. i första strofen:

Våra sinnens vilda oro
som ej vet hvar målet randas

ändradt till:

Våra sinnens vilda oro
som ej lifvets kvalm kan döfva.

Eller i sista strofen:

Sen hvar helst på haf och floder
krig och guldtörst mänskor kalla

till:

Sen hvarhelst på haf och floder
snikna krämarsjälar fara.

** Delvis i olika ordning i Svea och i Dikter.

ack, men samma oro smyger
genom alla stjärneriken,
himlens sfärer äro fängsel
och oändligheten trång —

hvarefter början af följande strof lyder:

Samma oro djupt i barmen,
hvart vi styra, hvar vi stanna,
samma gulsotsfärg på tingen,
hvart vi vända tankens flykt!

Man finner i dessa strofer ett ytterligare fördjupande af orostämningen, ett betonande af själskvalen, ett framhäfvande af *själens oändliga trängtan*, hvilken, hvart den än ställer sin flykt, blott finner oro, kval och »gulsotsfärg».

Korsarens vilda världsleda har tagit den filosofiska pessimismens karakter.

En annan dikt, som äger gamla anor, är *I klostercellen.* Den hade dock icke förut varit offentliggjord, utan hvilat i Rydbergs skrifbordslåda väl halftannat årtionde. (Jmfr I: 474.) Ursprungligen hade anslaget varit ett annat, och dikten hade börjat med en kort strof, som gaf en allmän antydan af stämningen utanför klostergluggen:

Från en glugg i klostercellen
skimrar lampan matt.
Öfver nejden rufvar kvällen
och utöfver vida världen
medeltidens stjärnenatt.

Denna idé går igen i den omarbetade diktens båda slutrader.

Det nya poemet börjar åter med en halft humoristisk genrebild, skrifven på åttafotade trokéer, liksom äfven fallet var med fortsättningen i det ursprungliga poemet:

Gamle munken putsar lampan, styrker sig ur fyllda kannan.
Han kan pränta, han kan dricka fullt så väl som någon annan.
För det ena kära värfvet har han ej det andra glömt:
fyllt har gubben mången kodex, flere bägare han tömt.

De följande fyra stroferna, som skildra munken såsom en omedveten tjänare för antikens idélif, äro i hufvudsak upptagna ur den gamla dikten, likväl i något olika ordning. Ursprungligen afslöts denna, åtminstone så långt den finnes kvar, med följande strof:

Som Japeti son med tämda, omedvetna blixten sänder
hälsning genom natt och öknar mellan skilda sköna länder,
genom honom, flädermusen med tonsur och rosenkrans,
hälsar Greklands aftonrodnad nya tidens morgonglans.

Denna mindre lyckade häntydning på den elektriska telegrafen är i omarbetningen utesluten, och i stället följa de präktiga tre slutstroferna, som bilda diktens kulmen och i hvilka författaren af Den siste Athenaren och Medeltidens magi än en gång biktar sin antikbeundran och sin frihetskärlek:

Ensam är du ej i cellen: tyst, osynlig, vid din sida
dväljs ett sändebud från Honom, vid hvars fot äoner bida.
Det är han, som styr din penna, där hon går så segerrik
fram att rädda Platos himmel och Perikles' republik.

Drick, du gamle! ljuft är vinet, och det fröjdar dig i själen,
och gör färdig, förr'n du somnar, den där nya kapitälen!
Öfver tusenårig afgrund så en bro du stilla slår
mellan tusen år bakom dig och framför dig tusen år —

Bron för tanken, som skall grusa fängseltorn och krossa bojor.
Men i mörker höljas ännu herrars slott och trälars kojor,
genom klostergluggen skimrar gamle munkens lampa matt,
och utöfver världen skrider medeltidens stjärnenatt.

Skogsrået är ett romantiskt skaldestycke om skogshuldrans trolska makt öfver ynglingen, hvilken vågar sig in i den kolsvarta skogen och lockas allt djupare in i den villande mon. Man skulle tycka, att denna dikt ej direkt kunde äga någon subjektiv prägel. Och dock — man läser en personlig klagan i slutstrofen. Det skogsrå, som hållit sångaren fången och dragit hans håg »från harf och plog»: forskningens, tänkandets, stridernas skogsrå, har lämnat hans framtid öde och låtit honom »vesäll åldras i öde bo»:

och väntar han något af åren,
så väntar han döden och båren;
han lyss med oläkeligt ve till suset i furumo.*

Med andra ord, det tonar i denna dikt om Björn och skogsrået något af samma vemods-

* I en handskrift hafva dessa rader följande version:

Han åldras ensam i ödsligt bo,
kring äriln stå sätena tomma;
och hoppas han något, den dåren,
så är det på döden och båren:
han lyss med oläkeligt ve till suset i furumo.

stämning, ehuru mera objektivt gifven, som i den ofvan (I: 476) omtalade dikten *Det är för sent* från 1860-talet, där skalden klagar, att ingen ilar emot honom för att sluta trötte kämpen i sin famn; ensam grubblar han vid ödslig härd och hör i furuskogen vinden klaga och dess eko i sitt eget sinne.

Än klarare möta vi Rydbergs eget personliga känslolif i den med Skogsrået närsläktade, nyss omnämnda dikten *Snöfrid*, där en ljusare huldra uppenbarar sig. Hon är hans »drömmars brud» — liksom Anima i »Det är för sent». Såsom en vän fylgia ledsagar hon Gunnar — det namn, hvari Rydberg gärna personifierade en älsklig yngling* — på hans färd genom bränningarna. Guldets, ärans, den trofasta kärlekens skatter bjudas honom. Men då täljer Snöfrid, hvad som är lifvets *sanna* hjältesaga:

Bättre är kämpens
ädla armod
än drakens dolska
ro på guldet,
bättre är hånad
död för det goda
än namnfrejd, vunnen
i själfvisk äflan,
bättre än fridens
är farans famntag.
Väljer du mig, då
väljer du stormen.

Det ligger häri något af personlig bekännelse. Och i de ofvan anförda slutstroferna om den huldra,

* Jmfr »Bref till Gunnar» i handskrift, »Gunnar, gosse» i Snöfrid samt Gunnar i Vapensmeden.

hvilken, när gossen är sina bästa drömmar trogen, efter kampen återser honom och sjunger för honom tröstlig runosång, finna vi Rydbergs glädje att efter orofyllda tider hafva återfunnit sångens mö.

Baldersbålet är en poetisk förklaring af de ord, dem Oden hviskade i den döde Balders öra. Skalden tror sig förnimma lösningen på denna gåta i stormens stämmor, i de skumma moarna, i kvalfull kvidan ur naturens bröst. Odens högsta aning var *världsförsonarelöftet:* att det finnes tröst äfven för det djupaste fallet.

Samtidigt med offentliggörandet af dikterna i Svea hade Rydberg två nya poem färdiga, afsedda för tidskriften Nu.

Denna tidskrift hade börjat utgifvas på hösten 1874 af Johan Grönstedt och hade, efter en lång tid af poetisk torka och bristande intresse för alstring på det skönlitterära området, lyckats samla kring sig en skara skalder och prosaister, som här offentliggjorde många värdefulla dikter och uppsatser. Det var företrädesvis de forne medlemmarne af Upsala N. S. — det Namnlösa Sällskapet — som här åter möttes: Snoilsky med sina tolkningar af Goethes ballader, Nyblom med öfversättningar från Artur Fitger, Wirsén, som nu först väckte större uppmärksamhet med sin på en gång romantiskt stämda och dock källklara lyrik, Bäckström med ädla lyriska dikter, noveller och dramer, Fjalar, Flodman, Ödman, Eichhorn samt jämte dem äldre och yngre författare ur olika läger: konung Oscar, Anders Fryxell, Talis Qualis, Onkel Adam, Lysander, V. E. Öman, Jolin, Hedberg, Lea, Björlin, Mengel, Lundin, August Strindberg m. fl.

Från ett par af sina vänner i denna krets mottog Rydberg uppmaning att lämna bidrag till tidskriften, och i midten af november 1875 sände han två poem, afsedda för det första häftet 1876. Det ena var *Hvadan och hvarthän*, det andra var *Eden*.

Hvadan och hvarthän — som inledde 1876 års årgång af Nu — är det första äktlyriska uttrycket för hvad jag skulle vilja kalla »det stora frågetecknet» i Rydbergs tankelyrik, detta spörsmål af tvifvel och hopp, som utmynnar i *Grubblarens* slutstrofer.

Det är *tidens*, *förgängelsens* förhållande till evigheten som utgör ämnet. De båda första stroferna gifva med Runebergsk eller Topeliansk enkelhet två genrebilder af ungdom och ålderdom, af lif och död. Så följa de båda stroferna om tiden, hvilken med sin kabelked aldrig når det evigas ankargrund, och om universet såsom ett system af stjärnor, fängelsen för tvifvel och förgängelse, ur hvilka ständigt det spörsmål framsuckas: Hvar stamma vi från och hvart går vårt lopp?

Så kommer för den tviflande tänkaren svaret i drömmen och tager skepnaden af hans älskligaste ungdomsminne: modersbilden, hon, som inplantat evighetshoppet i hans sinne:

I min moders blick
jag in i det eviga skåda fick.

Rydberg har här — så vidt jag rätt förstår dikten — betonat, att evighetsgåtan aldrig fullt kan lösas af förståndet, men att på känslans, aningens,

förhoppningens väg odödlighetstron kan varda en rotfast öfvertygelse. Så var den hos honom själf.

Frändskapen mellan denna och andra Rydbergs dikter samt ett poem »Zweifel und Ruhe» af Lenau bör kanske påpekas, ehuru det icke är annat än frändskap i tanke, ej i poetisk gestaltning. Lenau liknade människans lif vid en vandring, under hvilken vägen göres tung och öde och nattligt mörk af tviflet, som aldrig lämnar oss i ro för sina spörsmål:

Doch wenn ihm auf dem Gang nicht graut,
und wenn er kräftig horcht und schaut
in seines Herzens tiefsten Grund,
so wird ihm hier der Himmel kund.
Da unten strömt der ew'ge Quell,
da klingt es hold, da strahlt es hell,
er schaut den Brunnen und das Meer
und frägt nicht mehr: *wohin? woher?*

I bref af den 18 november 1875, där Nu's utgifvare tackar för de båda poemen, beder han att få spara *Eden* till februarihäftet, enär han gärna ville se Rydberg liksom Wirsén och Snoilsky representerad i de olika häftena.

Men redan på nyåret 1876 hade Rydberg fullbordat Dexippos, som egentligen var afsedd för marshäftet. Han ändrade likväl mening och önskade, att detta poem skulle föregå Eden, af hvilket han under tiden erhållit ett korrekturafdrag sig tillsändt. Dexippos infördes då i februarihäftet. Grönstedt ville nu införa Eden i marshäftet; men på Rydbergs uppmaning lades tillsvidare denna dikt åsido. Ännu i augusti och september begär

Grönstedt att få införa poemet. Men i *Nu* blef det aldrig infördt. Sedan det först fått vika plats för en annan, mera betydande dikt och fått hvila något, tyckes Rydberg blifvit tveksam, om han borde offentliggöra denna humoristiska framställning af »Paradiset» med den barnsligt antropomorfistiska skildringen af Gud Fader. Törhända syntes denna skildring skalden en smula för lekfull, ehuru visserligen poemet i sin helhet är ett af Rydbergs allra älskvärdaste, och därtill är ett af de första, i hvilka han behandlar »barndomsminnenas rosengårdar» på det äktnaiva sätt, som var honom eget. Det lyder i sin helhet:

Eden.

Än grönskar Edens park — jag har ett minne,
att jag har varit själf en gång därinne.

När storken bär en parfvel till en mamma,
då räds han icke för kerubisk flamma;

han flyger mellan Edens änglavakter
med barnet in i morgonlifvets trakter,

där tvänne armar sträckas det till möte
och lägga det in till ett trofast sköte.

Det växer, ser en värld af sköna under,
med spegelvatten och med dunkla lunder.

I trädens löfverk gyllne äpplen glöda,
af smultron äro alla backar röda.

Den gamle ormen, han, det leda väsen,
syns icke till bland blommorna och gräsen;

bland kunskapsträdets blad syns han ej heller,
men väl en tupp, som värper karameller.

Och himlen är så när, att mänskosonen
kan höras godt af gubben upp i månen.

Ett stycke ofvan stjärnorna och solen
är Elohim på gyllne konungsstolen,

men stiger ofta ned och täckes vandra
i paradisets lustgård med de andra

och går, i doften af syrén och hägg,
en vacker gammal man med silfverskägg.

Och när han hvilar under Edens trän,
få mänskobarnen leka på hans knän.

När så en tid jag ock mig roat hade,
då lyfte han mig från sitt knä och sade:

»Min son, nu kommer det att fresta på,
ty nu du skall ur paradiset gå

ut på den vida, stormuppfyllda heden —
på andra sidan finns det ock ett Eden.

Nog lär din väg till mången dust dig föra;
slår då dig någon på ditt ena öra,

så vänd det andra till och låt dig smaka!
Men kan du icke det, så slå tillbaka!

Väl är jag fridens vän, men glädes äfven,
när mod och heder knyta gossenäfven.

När helst du fått af lifvet något godt,
så dela med till dem, som intet fått,

och när dig går emot, må du ej klaga,
ty du är pojk och har förtjänt din aga.

Om du med id din lefnadsgärning gjort,
så tro dock ej, att du gjort något stort;

nej, tro då hellre de belackare,
som säga, att du är en stackare;

ty hur de falla, mänskolifvets lotter,
är mänskogärning ändå bara plotter.

Och nu i världen ut, du unga blod!
Var glad och glöm dig själf och dö med mod.»

Med denna maning fördes jag ur Eden;
vill dit igen, men hittar icke leden,

vill gifva den kopernikanska världen
för Edens lilla park och gröna gärden,

vill till min gamle barndomsgud mig sluta,
fast ej hans skägg hör till »*det absoluta*»

Men framåt, ej tillbaka gäller färden,
och det finns intet skäl att klandra världen,

fast jubelrop man hör, när det går galet
för dem, som strida käckt för idealet.

Så framåt, ej tillbaka gäller färden:
fram skall du, dödlige, och fram skall världen.

Träng modigt på med tanken och med stålet!
Ett högre Eden väntar oss vid målet.

Var glad och glöm dig själf och dö med mod!
För dem, som mäkta det, är världen god.

När Rydberg år 1891 i några lyckliga sommardagars hast skref Vapensmeden, letade han fram det gamla Eden-korrekturet från 1876 och lånade därur en del strofer för sin nya roman.

Den dikt, för hvilken den halft skämtfulla Eden måste vika, var visserligen värd företrädet. Ty *Dexippos* tillhör Rydbergs allra främsta skaldestycken och var kanske det som först gjorde hans skaldskap kändt och älskadt i vida kretsar. »Snoilsky och Bäckström anse Dexippos vara det yppersta poem Ni hittills publicerat», skrifver Nu's utgifvare till författaren, och allmänheten visade sig hysa samma mening.

Själf var skalden en smula tveksam om dess värde. Till Borchsenius skref han den 8 januari:

»Nu sänder jag ett litet poem, som jag gjorde färdigt i förgår och hvaraf det inneliggande är den första

renskrifna kopian. Jag gör det, emedan du är mitt andra och bättre jag i litterärt afseende och sålunda må dela både ljuft och slemt med mig. Tag därför tåligt emot äfven hvad som kan vara skrifvet i mindre gynnsamma stunder. Särskildt roar det mig att än en gång föra dig tillbaka till vårt Athén, där vi förut kamperat tillsammans.*

P. S. Jag kan icke neka, att när jag skref Dexippos, tänkte jag ett ögonblick på möjligheten att få se det utkomma samtidigt i svensk och dansk dräkt** och förenadt med bådas våra namn. Men jag inser väl, att många hinder kunna lägga sig mellan möjlighet och verklighet, och jag blyges att taga din vänskap i anspråk för ett sådant hugskott.»

Borchsenius var genast redo att öfversätta den sköna dikten och bad Rydberg nu ej tänka på att sända politiska artiklar om svenska förhållanden och dylikt, hvarom han förut bedt honom.

»När man kan skrifva Den siste Athenaren och Dexippos, är man kallad att vara skald, kanske ensamt och allenast att vara skald.»

Den dikt, som sålunda, redan innan den nått pressen, entusiastiskt hälsats af litteräre kännare, var också värd denna beundran.

I antik dräkt skänker Rydberg här ett skaldestycke af fullt modern syftning.

Själfva motivet har Rydberg hämtat från den historiska traditionen, att den sengrekiske stats-

* Åsyftar Borchsenius' öfversättning af Den siste Athenaren.

** Denna önskan gick i uppfyllelse. Originaldikten Dexippos meddelades i svenska tidskriften Nu i februarihäftet och Borchsenii tolkning i danska tidskriften Nær og Fjern den 6 februari med tillkännagifvande: Oversat efter Forf:s Manuskript.

mannen och historieskrifvaren Publius Herennius Dexippos, som 262—263 efter Kristus var arkont i Athén, år 267 lyckades vinna en seger öfver de goter, som då hotade hans fädernestad, genom att, då männen tvekade draga ut i fejd, ställa sig i spetsen för en gossehär. *

Ett mera Rydbergskt ämne kunde näppeligen tänkas, ty få hafva älskat ungdomen högre än han och få ideal stodo skönare för honom än den varme, friske ynglingen, hvilken — som det hette i Alexis — »än ägde Guds afbilds renhet på sin panna kvar», men som tillika med gosselynnets käckhet icke sporde, om han strede mot öfvermakt. De modige gossarnes utbildande i vapnens bruk var för honom en fosterländsk lifssak. Redan under sin första publicisttid hade han yrkat på gymnastikens utveckling i fosterländskt syfte. I sin försvarsbroschyr från 1859, liksom i sitt riksdagstal 1871, betonar han med styrka betydelsen just af ungdomens tidiga öfvande i vapnens bruk. **

Det är med afseende härpå som han i den nämnda broschyren yttrar:

* Senare har lektor J. Bergman bestridt den häfdvunna uppfattningens giltighet, som blott har att stödja sig på ett, som han anser missuppfattadt ställe hos Trebellius Pollio (»duce Dexippo» i st. f. »docente Dexippo»), och velat förvisa uppgiften om Dexippos' bragd till sagans område.

** »Det att gossen och den uppväxande ynglingen ständigt blir påmint om, att han är svensk och att han en dag, om nöden fordrar det, är kallad att med sitt blod försvara fädernes-landet, att han i tid vänjes vid sin trupp, sitt kompani och de kamrater, med hvilka han en gång skall strida i ledet, att han vänjes vid det befäl, som skall föra honom i striden, detta kallar jag de sanna rottrådarne i all arméorganisation och i en verklig beväringsinstitution.»

»För hvarje ny idés förverkligande fordras *tro* och *kärlek*. — — — Af det blaserade tviflet låter intet storverk vänta sig; det är och förblir det blaserade tviflet, som endast har skarpt öga för svårigheterna, men ej för medlen att öfvervinna dem, och som ej har förmåga till annat än att lägga armarna i kors, äfven om fienden stode i hjärtat af landet, men kritisera dem, som vilja försvara det.»

I dessa ord från 1859 finner man uttalad den grundtanke, som erhöll ett mera rent poetiskt uttryck i Dexipposdikten.

Ty detta poem är en hymn åt *den unga kraften* och ett straffkväde mot den sjukliga, fega tveksamheten och dådlösheten. Den är trots sin grekiska dräkt af äkta svenskt nationell innebörd, en dikt till fosterlandskärlekens ära, vida mera gripande och manande än månghundrade rimverk, som bära orden »Svea» och »svenskhet» på läpparne. I målande åttafotade trokéer, en för dylika episkt lyriska dikter särskildt lämplig meter, skildrar Rydberg athenarnes förtviflan, då goterne nalkas. Tviflet på egna krafter har betagit sönerne af Maratons och Salamis' hjältar.

Roma, du som tog vår frihet för att ge oss skygd och värn,
o, hvar äro dina örnar, dina legioners järn?

Stadens fäder hafva intet ord af hopp på sina bleka läppar. Då uppträder Dexippos, häfdatecknaren. Han manar männen — efter som de icke vilja pröfva sina krafter, utan låta goten roa sig med harjaktens tidsfördrif i stället för med björnjaktens bragd — att göra sin sista dag till en dionysisk

festdag och ragla ned i Stygens flod. Det är hans råd till »de vuxne och förvuxne». Men till det unga släktet har han ett annat:

Gossar, låt oss leka kriget, då en värld befriades,
då Temistokles och Kimon lefde, och Miltiades!
Hell dig, Zevs, de lefva ännu! hell dig, Zevs, de stå mig när! —
Och en hänförd gosseskara svarar rörd: de äro här.

Knappt är likväl ungdomsskaran fylkad, så följa äfven män och gubbar de unges föredöme, och alla tåga till striden, sjungande en krigshymn.

Denna hymn står mellan citationstecken och är mycket riktigt samma ypperliga tolkning af Tyrtæus' *första krigselegi*, som redan meddelats i Den meliska Afrodite.

I Rydbergs stolta distika har på senaste tid denna hymn blifvit en folksång i Finland, där man lifligt berörts af detta skaldestyckes ädla dödsförtröstan, gällde det ock att stupa för öfvermakten.

I ett allitereradt kväde tolka goterne sin vapenglädje öfver att få viga trälarne till hvila med svärdets vaggsång och bära gyllene byten i sina egna grafvar. *

Till sin egen öfverraskning märka Hellas' söner, att de lyckats spränga den gotiska fylkingen, att de »lekt Maraton». Nu hylla de *segraren* Dexippos.

* Detta är nämligen meningen. Med anledning af en anmärkning i ett danskt blad — Dagens Nyheder — skrifver Rydberg i bref till Borchsenius: »Jag har icke varit orättvis mot goterne. Det är icke *roflystnaden* som sänder dem ned till södern, utan suset i Nordens granar, och de bortföra de tagna skatterna endast som graftroféer, att gömma i deras underjordiska historiska museum.»

Men såsom epilog följer en den ädlaste genrebild: en döende yngling, hvilken Dexippos lyfter upp i sin famn och hvars sista hälsning han mottager.

Som bilden af Dexippos stridsmanaren inledt dikten, så afslutas denna med bilden af Dexippos tröstaren, hvilken bjuder hjälteynglingen ett farväl.

Motivet i denna afslutning är för öfrigt nära besläktadt med Geijers och Runebergs dikter om den sextonårige Vilhelm von Schwerin. Det finnes en och annan enstaka likhet i bilder och stämning med Geijers dikt; Runebergs är åter i själfva kynnet något olikartad. Men under det Schwerinsdikterna prisa ungdomsbragden och döden för fosterjorden mera i dess allmänhet, så framhåller Rydberg sin unge hjältes gärning såsom en ungdomens kraftiga gensaga mot världens blaserade klokskap.

Hvad vår värld är kallt förståndig, hvad vår värld är fåvitskt klok!
Och hon lönas för sin klokskap med ett blytungt träldomsok:*

* I det ursprungliga manuskriptet hade denna rad följande lydelse:

Hvad vår värld är kallt förståndig, hvad vår värld är fåvitskt klok,
och hon lönas för sin klokskap *med att allting går på tok.*

Men då Borchsenius fick dikten, föreslog han, både för meningens och rimmets skull, att i sin tolkning få använda »Trældomsaag» med ett adjektiv framför som rim på klog.

Härpå svarar Rydberg: »*Jag har i originalet gjort den af dig föreslagna ändringen 'ett (blytungt) träldomsok' i stället för 'att allting går på tok', en ändring, som var en verklig förbättring.*»

I afseende å diktens allmänna stämning var nog också ändringen en förbättring. Men den första versionen är af ett visst intresse, för att visa författarens pessimistiska syn på världen.

världens klokskap föder henne sorg och feghet, skam
och svek.
Fyll vårt land, o Zeus, med gossar, mod och tro och lust
och lek!

O, hur sorg för morgondagen fostrar lumpenhet och kif,
hur det fega allvar kastar dödens skugga på vårt lif!
Zeus, gif släktet gosselynne, hoppfull håg och fantasi!
Då är träldomsoket fallet, då är världen skön och fri.

Dessa sista rader innehålla diktens innebörd. Det finnes kanske icke något af hans skaldestycken, hvilket så sinnebildar Viktor Rydbergs egen lifsgärning som just Dexippos. Ty han ville vara och han var en *ungdomens uppeldare* till det han ansåg vara mänsklighetens högsta ideal: frihetskärlek, mannamod, fosterlandskärlek, sanningstrångtan. Och ofta när han misströstade om de vuxne och förvuxne, de blaserade och tviflarne, stod hans hopp — tyvärr ofta gäckadt — till det ofördärfvade gosselynnet.

Därför har ock såsom symbol särskildt för Rydbergs verksamhet som ungdomens uppfostrare och idealitetsmanare å hans grafvård fästs en relief, som framställer Dexippos eldande Aténs ynglingar att visa sitt gosselynne i ärofull bragd.*

Rydberg gladde sig innerligt, då han fann sitt skaldestycke uppfattas såsom en tendensdikt.

Då han erfor, att Kristian Mantzius föredragit Borchsenii förträffliga öfversättning af dikten vid

* Samme konstnär, som utfört denna basrelief, k. bildhuggaren *Teodor Lundberg*, har äfven i en liten statyskizz skildrat slutmotivet: Dexippos tröstaren, en bild, som man kunde önska måtte varda utförd i större skala och ädelt material.

en af sina berömda uppläsningar, yttrade han i bref till den danske öfversättaren:

»Hvad du skrifvit om Mantzius och hans föreläsning af Dexippos gladde mig mycket. Och skulle det verkligen ske, att Mantzius förde denna dikt vidare omkring i Danmarks ängder och därmed sloge an framför allt några af Danmarks uppväxande 'Drenges' hjärtan, så vore det den vackraste seger för öfversättaren och mig.» *

De närmast fullbordade dikterna från Rydbergs penna äro *Vi ses igen* och *Antinous*, som förelågo färdiga i mars 1876.

Vi ses igen infördes i aprilhäftet af Nu. Detta poem tillhör den äkta, enkla kärnlyriken i Goethesk-Runebergsk mening och tolkar den kvinnliga troheten och förvissningen om att råka den älskade, skulle det än ske först i himmelen. »Det är af det slag» — skrifver Rydberg 31 mars till Borchsenius om poemet — »som växer i tusental skönare i Danmarks bokskogar; men jag skall ändock sända dig det.»

Samtidigt härmed följde äfven den dikt, som skulle tilläggas den 1875 i Svensk Tidskrift införda uppsatsen om *Antinous*, när denna skulle utkomma tillsammans med öfriga konsthistoriska uppsatser. »Poemet är för svagt att meddelas danske

* Jag minnes, huru det fröjdade V. R., när jag, kort före hans död, sommaren 1895 berättade honom, att en studentkria om Dexippos, vid hvars bedömande jag tillkallats som rådgifvare, fått betyget »berömlig» och visat, huru hans härliga dikt slagit ner i ett ynglingahjärta och riktigt uppfattats. Han begärde få se denna kria, och en afskrift däraf ligger bland hans papper.

läsare», skrifver Rydberg, »men passar till stämningen i den svenska texten.»

I den året förut offentliggjorda Antinousteckningen hade Rydberg uttalat, att om man länge stått öga mot öga med Antinous, ena sig till sist alla förnimmelser i en känsla, hvars närmaste uttryck gifves i skalden Lenaus maning:

Såg du en lycka gå förbi
som aldrig mer du finner,
så blicka i en ström, hvari
allt böljar och försvinner.

Dessa rader läsas i det poem af Lenau, hvilket Rydberg senare öfversatte under titeln *På floden* *, där det bl. a. heter:

Din frid, var han en drömgestalt,
som ej du återfinner,
så blicka i en ström, där allt
hänböljar och försvinner. — —

Som i en ström du ser ditt själf
— en bild, som vattnet bryter —
hur det förbi på tidens älf
med sina sorger flyter.

Det är tydligen denna Lenauska dikt, som så till sägandes gifvit stämklangen till Antinouspoemet. Men detta är djupare och rikare. I Antinous — »ynglingen med det sänkta hufvudet och den drömmande blicken» — ser Rydberg personifikationen

* Offentliggjord 1882 i första diktsamlingen.

af det vemodsfulla grubblandet öfver tidens och evighetens gåta.

Han genomspanar i det djupa blå
den gåta, hvarje släkte grubblar på
och hvarje släkte ännu olöst fann,
när det vid solnedgångens bryn försvann.

Men under det släkte efter släkte glida honom förbi på vågorna hän emot okändt mål, står han själf vemodsfullt grubblande i sitt skönhetslifs odödlighet, speglande sig i tidens flod. I stämning och tanke hör Antinous till den grupp af spörjande poem, hvilken inledes med Hvadan och hvarthän.

Efter dessa smärre poem sysselsatte några större ämnen Rydbergs fantasi.

I en artikel under rubriken Ett och annat i Handelstidningen för den 30 oktober 1871 lästes följande rader:

»Den flygande holländaren — spökskeppet, som med S:t Elmseldens hemska lågor öfver sina masttoppar, med fulla segel brytande mot vinden susar förbi en åt döden invigd vågplöjare — äfven den flygande holländaren söker emellanåt hamn. Det lär då vara vid stranden af Fantasiens ö han finner ankarplats och hvila. Ön är som bekant något obestämd till läget och icke utsatt på sjökorten.»

Här hafva vi så till sägandes in nuce motivet i »Den flygande holländaren», som förelåg färdig i april 1876 och som började Nu's junihäfte.

Den flygande holländaren bildar så till sägandes motpolen till Dexippos. Om denna dikt

var uttryck för det optimistiska, ljusa helleniska draget i Rydbergs skaldekynne, så är åter Den flygande holländaren ett utslag af den orostämning, förenad med en stämning af dyster romantik, som stundom betog honom.

»Uppriktigt sagdt» — skrifver han till Borchsenius 15 juni 1876 — »det var förhastadt gjordt, när jag utlämnade poemet till offentliggörande (på svenska), och jag skulle helst se det otryckt. *Jag skrifver så, när jag känner en mulen himmel öfver min själ.* Det är ett patologiskt alster med solstrålar i en längtan, som kanske en hvar gör bäst i att hålla stum inom egen barm.»

Vänner af svensk skaldekonst skulle icke velat ha denna storslagna dikt otryckt. Ty om än icke så populär som den ljuse Dexippos med dess ton af kraftig dur, är Den flygande holländaren i all sin mollfyllda orostämning knappast mindre skön. Befryndad med korsardikten Oro, äger den dock en djupare innebörd, helst den knutit sig till en fängslande sagotyp. Och en berömd svensk skald hade nog rätt, då han kort efter offentliggörandet af Den flygande holländaren skref till en bekant i Göteborg: »Hälsa vår vän 'Den siste Athenaren' eller kanske lika gärna 'Den flygande holländaren', ty hans diktargenius är lika förtrogen med de rena linierna på Hellas' strålande Akropolis som med de äfventyrliga drömgestalterna i romantikens dunkla schakt.»

Sägnen om den flygande holländaren — *hafvets* evige jude — den svarte kaptenen å skutan, kring hvars köl det ständigt skimrar en blå eld, och som är dömd att evigt plöja vågorna och bringa ofärd

åt mötande sjömän, är, enligt hvad prof. Verner Söderhjelm påvisat i en intressant folkloristisk studie i Vintergatan 1899, mest utbredd i kusttrakterna i lågtyska nejder — Holland, Belgien och Nedertyskland — och förekommer där i olika skiftningar. Rydberg har användt sagans vanligaste form, men därtill fogat några tillägg ur egen fantasi.

Enligt Söderhjelm är den mest utbredda holländska sagan följande:

En holländsk kapten Vanderdecken möttes en gång då han skulle segla förbi Goda Hoppsudden af en svår storm, och han fick icke sitt fartyg att gå fram genom motvinden och bränningarna. Han svor då en dyr ed att klarera udden trots storm och vågor, trots åska och blixt, trots Gud och djäfvul, om han också måste segla ända till domedag. I det samma hörde han en röst från himmelen, som sade, att han i själfva verket var dömd att segla tills den yttersta domens dag skulle gry. Hans skepp är svart, dess flagga blodröd, i hvinande storm länsar det undan för fulla segel och hvar sjöman som ser detta skepp är dömd att gå i kvaf.

En äldre svensk skald, som behandlat ämnet — Rydbergs gamle kamrat i Handelstidningen åren 1849—1850 C. M. Ekbohrn — låter i en likanämnd dikt, som möjligen var Rydberg obekant, spökskeppets befälhafvare vara ett grinande benrangel.

Hos Rydberg, för hvilken Den flygande holländaren är en symbol af hela mänsklighetens ständiga, stormiga färd å tidens haf utan mål och ro, är ofärdsskeppets kapten icke ett skräckinjagande spöke, utan ter sig tvärtom öfverraskande vänlig;

framför allt är han en lefvande människa, som dock är innerligen trött vid det oroliga lifvet:

På däcket ses kaptenen stå
med gastars brödraskap,
hans näsa skiner svafvelblå
af drufvorna från Kap,
det hvita håret fladdrar vildt
om pannans plöjda grund,
men ögat, o det blickar mildt
och vänligt ler hans mund.

En underlig, öfverraskande blid motsats till den vilda storm, i hvilken han far, och som skildras i mästerliga strofer, genom hvilka nästan orkanen synes hvina! Holländarens ord till dem han bringar döden är fullt af tröst: förgängelsen är en lycka.

Döm, sjöman, ej ditt öde hårdt!
Och räds ej, bleka mö!
Ty, tro mig, lefva det är svårt,
men godt det är att dö.

Rydberg låter i sin tolkning af motivet holländaren en natt hvart hundrade år af ödets nåd få gå till ankars vid *Fågeln Fenix ö*, hvarmed skalden sinnebildat den lyckoö, som det någon gång förunnas de oroliga människorna i fantasien få skåda, barnet i drömmen, skalden i sången, modern vid sin gosses graf, med ett ord alla drömda paradis' ö.

Och nu kommer det originella Rydbergska greppet. Han låter vid Fågeln Fenix' strand Den flygande holländaren och Ahasverus — hafvets och

jordens evige vandrare — ett ögonblick stämma möte och den äldste af dem upprepa den maning, som redan stranden och skogen hviskat: *tålamod.*

Ursprungligen hade Rydberg tänkt utföra samtalet dem emellan längre. Härom lämnar hans brefväxling med Borchsenius några intressanta upplysningar.

Borchsenius hade mottagit dikten och öfverraskats af dess romantiska stämning.

»En dylik dikt», anmärker han, »har icke framkommit hos oss sedan Schack Staffeldts dagar.» Såväl han som Liebenberg hade funnit en viss släktskap mellan Rydberg och denne egendomlige djupe ande.

Borchsenius trodde visserligen, att dikten skulle förvåna folk, men ock göra stor verkan, icke som Dexippos på alla, men på den enskilde, stille läsaren, som ännu älskar poesi. Dock säger han sig hafva önskat, att Rydberg något mindre utmålat naturomgifningarna och i synnerhet att han dröjt något längre vid mötet mellan Ahasverus och Den flygande holländaren. Att låta dessa båda vandringsmän mötas, är en genial tanke, som endast en skald af första rangen kan hitta på och som nu efteråt tyckes ligga liksom naturbundet och rättfram i själfva ämnet.

Rydberg svarar härpå:

»Dina anmärkningar, att naturskildringarna kunde varit kortare och att jag gjort för litet af mötet mellan Holländaren och Ahasverus, slogo mig med sin sanning och fägnade mig på samma gång, emedan de visa, att jag hade rätt i min första redaktion af poemet, där versen som börjar med:

»Vid strand där tröttad farkost låg»

ej fanns, men där i stället Ahasverus talar några ord. Men hans tal fick icke vara långt, för att ej störa styckets symmetri, och det inskränkte sig till en enda vers, och de tankar, som jag där uttryckte, måste jag sammanfatta i en bild, som skulle säga mycket, men som fördenskull blef svårtydlig för flertalet af läsare. Därför uteslöt jag den. Vid sidan häraf skref jag ett längre samtal mellan de två figurerna, men detta poem — ett slags pendant till det förra — slog öfver i politisk satir, i ett slags världshistorisk humoresk, som jag öfverkorsade.

Nu till något annat. *Om* 'Flygande holländaren' någon gång öfversättes, så stryk den naturskildrande versen:

»Vid strand där tröttad farkost låg»

och låt Ahasverus, innan han går sin väg säga:

»Jag kommer från Jordanens strand:
ett oljeträd där står,
som tvinat har i öknens sand
så många hundra år;
det lefver dock, och när en gång
det slår i blommor ut,
då höjes världens frihetssång
och kvalens tid är slut.»

Jag förmodar, att den stora allmänheten skall åtminstone kunna få en föreställning om hvad jag menat med denna bild. Sen må hvarje läsare tolka den efter sin tro.

Själf syftar jag på en världsåskådning, som ur kristendomen upptagit ingenting annat än det visa barnasinnets mod och förtröstan med afseende på morgondagen, hvilken ju är källan till all ogrumlad lefnadsglädje, då den paras med sitt naturliga kom-

plement, ett friskt och förtröstansfullt arbete samt sträfvandet att in praxi förverkliga den allmänna välviljans grundsats: »Frid på jorden, åt människor af god vilja.» (17 juni 1876.)

Borchsenius kunde icke begagna den sända strofen, då hans tolkning redan var sänd till trycket*, och han anmärker, att han i allt fall icke haft bruk för den, emedan han uttryckligen lagt tonvikt på ett tyst möte mellan de båda. Men ej heller Rydberg kunde — menade han — rätt väl använda strofen, emedan Ahasverus ju kommer från väster och går mot öster — alltså ej gärna från Jordanens strand. Borchsenius, som haft mycken glädje af att tolka dikten, spörjer dock, hvarför skalden icke låter läsaren veta orsaken till att holländaren nödgas flacka ikring. Ahasverus' skuld känna ju alla. Men då Rydberg tar holländaren i försvar och låter honom varda en rörande bild af det oroliga människolifvet, är det däremot vanskligare att försvara Ahasverus' svåra brott, och den föreslagna strofen kunde kanske därför snarare läggas i holländarens mun än i Ahasverus'.

Med anledning af dessa anmärkningar svarar Rydberg den 13 juli 1876:

»Jag nämnde i 'Den flygande holländaren' icke ett ord om *hvarför* han drifver kring utan rast och medvetet mål. Det är ett fel, men ett fel som hänger uti ämnet. Är han bilden af den oroliga jäktande mänskligheten, så skulle bilden grumlats, om jag inlåtit mig på den af legenden uppgifna orsaken till hans kringirrande,

* Den meddelades i »Nær og Fjern».

och det var då bättre att lämna orsaken slöjad i bakgrunden. Mänskligheten vet icke rätt heller *hvarför*, *hvarifrån* eller *hvarthän*. Hon känner endast, så vidt som denna känsla uttryckt sig från urminnes tider i hvar religion och teosofi, att disharmonien, hvari hon lefver, är hennes eget verk och att hon själf bragt om skeppsbord 'den last af lefnadskval' hon förer med sig på färden. Mot själfva denna uppfattning kan mycket invändas, men ingenting mot det faktum, att uppfattningen finnes till, och hon är i själfva verket ädlare än om man vill kasta skulden, såsom Schopenhauer gjort det, på en blindt verkande, men i bottnen satanisk världsvilja. Ahasverus har jag tänkt mig liksom Holländaren förädlad genom lidandet. Den hjärtlöse jerusalemitiske skurken har haft god tid och en lång studiekurs för att ändtligen varda människa. En lång erfarenhet lär honom konsten att sätta sig in i en annans läge; han nöter under vandringen skurken af sig; den divina comedia han årtusen ser spelas omkring sig öppnar hans blick för godt och ondt. Själfva legenden låter honom vid Yttersta domen få en plats på Försonarens högra sida bland de rättfärdiga.* Hvad åter Holländaren vidkommer, är det som sagan räknar honom till skuld idel förtjänst. Hans skuld är nämligen att han vågar lämna hamn på en fredag och att han upprepade gånger tillbakadrifven af stormar — då han vill dubblera Goda hoppsudden — svär, att han i trots af himmel och helvete skall

* I Ludwig Aurbachers *Volksbüchlein* — som på 1820-talet lät Ahasverus-sagan uppstå sådan den berättats bland folket — skildras också Jerusalems skomakare mot slutet såsom omvänd. Han har funnit nåd och frid, ehuru straffet ej kan honom eftergifvas; han lefver såsom munk å Libanon, deltar i korstågen, är vägvisare för pilgrimer i Jerusalem och afvaktar den yttersta dagens heliga stora eviga sabbat.

taga sig fram, skulle han än kämpa intill Yttersta domen. Hans mod att bräcka vidskepelsens band är ju aktningsvärdt, hans tröstan till sin kraft och ihärdighet är ju manlig, om än han gifver den ett öfverdrifvet uttryck. Hans fel är bristen på tålamod, oförmågan att finna sig i nödvändigheten. Därför bland annat lät jag Ahasverus hviska: tålamod! en egenskap mäktig att lindra lefnadskvalen, förutsatt att den icke bräcker verksamhetslusten.»

Rydberg inflickade ock verkligen den ofvan anförda strofen* — lagd i Ahasverus' mun — mellan den 22 och 23 versen efter ordet »tålamod», när han den 14 oktober 1876 lät aftrycka dikten efter Nu i Göteborgs Handelstidning. Likaså i en 1878 utgifven liten separatupplaga af poemet i tjugufem exemplar. Men då det fyra år senare intogs i hans diktsamling, var strofen försvunnen — antagligen af glömska. Ty denna hänvisning på ett framtida fridsrike harmonierar så innerligt väl med hela Rydbergs åskådning och samstämmer med sluttanken i Prometeus och Ahasverus.

»Skrif dikter, käre Viktor Rydberg!» — utbrister Borchsenius då han mottagit Flygande holländaren. — »Du bör ju äfven kunna varda en poet af första rangen, liksom du länge sedan är det som prosatör. Poesien, rytmiken, rimmet skall också nödga dig bort från utmejslingen af språkets nordiska element och tvinga dig att sätta tankens djup och klarhet öfver en nordisk glossa.»

* Versens början: »Jag kommer från Jordanens strand» var här ändrad till: »Jag varit vid Jordanens strand», antagligen på grund af Borchsenius' anmärkning.

Ja, det var intet Viktor Rydberg önskade högre. Det formligen myllrade af ämnen som kallade på poetiskt lif.

En dikt: *Drömlif* hade sysselsatt hans tankar från årets början och då legat nära färdig. Med en tolkning af Poes *Korpen* var han ock detta år sysselsatt. Till Borchsenius skref han i det senast anförda brefvet från juni 1876, att han »till hösten om han lefde och hade hälsan skulle sända honom ett poem: *Djäfvulsklostret* och vidare ett par andra: *De dödes natt* och *Jesusgossen*».

Drömlif och Korpen blefvo fullbordade — de tre andra föreligga endast som utkast och fragment bland Rydbergs efterlämnade papper, och vi skola till dem återkomma.

I ett förut anfördt bref till Schöldström, skrifvet i februari 1876, heter det:

»En annan af spillrorna i Flora har jag i dessa dagar omarbetat, och du är sannolikt den ende, som skall igenkänna det stycket i dess nya skepnad, som i själfva verket är dess äldsta till tanken, om ej till utförandet. Jag menar stycket *Två i sadeln,* som utkommer igen under namnet *Drömlif.*»

Detta stämmer med hvad Viktor Rydberg äfven muntligen yttrat, att han redan i den första versionen velat ha fram det först senare utvecklade motivet. Förhållandet förefaller emellertid underligt. Ty faktiskt är det ju två helt olika dikter hvarom här är tal. Om än den filosofiska »Drömlifs»tanken med dess djupsinniga, rent natursymboliska innehåll och dess hela släktet omfattande »paradishopp» föresväfvat den unge Rydberg, hvilken dock

näppeligen då skulle mäktat gifva den en så djup, af lifserfarenhet och spekulation mättad innebörd som sedan blef fallet, så var dock *Två i sadeln* (Jmfr I: 461) en dikt i hvilken det rent erotiska utgör det centrala. Skalden tilltalar däri »den fångade skatten» med älskarens glödande ord och spörjer vilddufvan, om hon vill till örngått välja en biltog barm. I »Drömlif» åter — en dikt där Rydbergs filosofi och poesi ingått ett mystiskt förbund — tolkar ryttaren det förgängligas och det evigas gåtor för det älskade barn, som med honom ilar bort på drömmarnes stråt, och ger en natursymbolisk tolkning af ideala tankar, en »det skapades bikt i bildspråk», såsom det heter i en variant af dikten.

Den förgängelse han skådar bringar ej längre som i ungdomsdikten förtviflan. Han förnimmer sig såsom en del af det stora, det drömmande hela — en del som känner, att Skapelsen drömmer om Gud.

Och i en äldre version af dikten, antagligen från början af 1876, följer en strof där det heter:

Se, hon formar symboliskt de tankar du tänkt,
åt hvad hjärtat har kännt ger hon färg och gestalt.
Och den slöja, som förr öfver tingen var sänkt,
hon är lyft, och du skådar nu själen i allt.
Och hvar trängtan dig grep i en anande stund
har fått stämma i smekande bölja och vind,
och där smyger en älfva på äng och i lund
för att svalka din panna och smeka din kind.

Så skåda skalden och hans följeslage med tryggadt odödlighetshopp

huru hvirflarne fly med de vissnade blad

och blicka i månskensstämningens silfverglitter hän till det eviga från förgängelsens land.
De förnimma andarnas kör, som hviskar, att

stridens och smärtans mystèr
är fullkomningens villkor och själarnas rätt,
att det drag utaf vemod som skapelsen bär
är af trånad att skåda en ädlare ätt.

Naturen själf ger i sin vårskrud symbolen af den förnyelse, som hon skall bära i en kommande harmonisk tid, då frihetens hägrande paradishopp förverkligats.

Ty i människans ande ha tingen sin lag.

— — — — — — — — — —

Och när skalderne strängarne skönare slå,
skall en rikare prakt öfver jorden ses spridd,
och ju högre de spanande tankarna nå,
se, dess djärfvare spänner sig himmelens vidd.

Så följa i den ofvannämnda något äldre versionen följande båda strofer, som uteslötos då dikten offentliggjordes i Nu 1877:

När han klagar i natten, den höstliga vind,
är det ej öfver ängarnes blomster som dött.
O, han sörjer de härjade rosor på kind,
som för lustarnes fläktar sin krona förstrött.
Men befrielsemorgonens purprade våd
får sin glans från de rosor, hvars fägring förgått,
medan styrkande tankar och härliga dåd
ur sin blomkalk i tidernas sköte de sått.

O, så löga dig starkt i det ensliga bad;
dröm dig in i naturens förtrollande dikt,
i hvars lefvande tecken, från blad och till blad,
du i bildspråk förnimmer det skapades bikt,
tills, förnyad i krafter, du väcks ur din dröm,
för att känna med mänskor i ve och i väl,
för att strida och lida; men göm dig, o göm
af den samklang, du hörde, en ton i din själ.

Drömlif kan anses beteckna den optimistiska gensagan på de världssmärtedikter, hvilka fylla Rydbergs ungdomslyrik.

Här söker skalden gifva en natursymbolisk, poetiskt-filosofisk lösning och förklaring af det förgängelseve, som fyller människohjärtat, men som viker för de löften, natur och ande skänka om en mera harmonisk framtid på jorden och ett evighetshopp för himlen.

Den utgör tillika en gensaga mot den medeltida teologiska uppfattningen af naturen såsom en valplats för demoniska makter, sataniska andar. Så skrifver Rydberg, då han sänder Drömlif till Wikner våren 1876: »Medan jag läste 'Naturens förbannelse', tillägnade jag dig i 'Hugo mystikerns' namn inneliggande poem åt din fylgia.»

Detta poem är det renaste uttrycket i Rydbergs diktning för hans uppfattning af naturen i dess förhållande till människans själslif, d. v. s. för hans natursymbolik. I hans filosofiska och ästetiska föreläsningar kan man nog finna liknande tankar uttalade som de hvilka i denna dikt, särskildt dess slutstrof, tagit poetisk form.

Nästan samtidigt med Drömlif offentliggjordes,

i Ny Illustrerad Tidning 1877, första versionen af Rydbergs tolkning af amerikanaren Edgar Allan Poes dystert romantiska dikt *The raven*, *Korpen*.

Denna version är rätt skiljaktig från den sedan i 1882 års upplaga meddelade och ännu mera från den postuma.* Redan den första tolkningen är ett mästerstycke, som smidigt och stämningsfullt återgifver den poetiska diktens dystra hemskhet, men tolkningen vinner sedermera genom att trerimmen genomföras allt mer och mer.

De öfriga ofvannämnda diktplanerna fingo hvila — skjutna åt sidan af Rydbergs filosofiska föreläsningsarbete, hvilket till hans egen saknad höll honom borta från hans utflykter i diktens värld.

Härom uttalar han sig i flere bref.

Så heter det i november 1876 (till Bonnier):

»Jag motser med fröjd den ledighet jag får till ästetiska rön. Jag längtar att genomgå mina poemer och skrifva några nya, som jag har i min fantasi. Jag längtar ock att lägga hand vid »Klosterbrodern» och att omarbeta och samla till ett helt mina uppsatser om Faust; — — — därefter vill jag utgifva ett litet verk om svenska språket med utgångspunkt från en uppsats som jag skrifvit i Svensk Tidskrift.»

Men filosofien höll honom länge fången. Och den präglade ock de båda dikter, som tillkommo 1877.

Prometeus och Ahasverus — en tankedikt af djup innebörd, i hvilken tvenne världsåskåd-

* Jmfr anmärkningen i de Samlade Skrifterna.

ningar mötas — är nämligen utan allt tvifvel lika mycket ett barn af hans filosofiska spekulation som af hans poetiska fantasi. Det var just vid denna tid som Rydberg, efter att hafva slutat sina föreläsningar om idealism och materialism, förberedde sig till en ny serie öfver två andra motsatta världsåskådningar: den Leibnitzska optimismen och den Schopenhauer-Hartmannska pessimismen. Under tankearbetet härmed togo systemen och deras tillämpning i samlefnaden förkroppsligande i ett par af folksagans — den antikas och den kristnas — mest typiska gestalter: *Prometeus* och *Ahasverus*.

Båda voro gamla känningar i diktens värld.

Prometeus är som bekant enligt den grekiska sagan en titan, hvilken kommit i gudagemenskap med Olympens gudar, liksom jätten Loke med asarne.

Myten förekommer uti *Hesiodos*' Theogoni. men där är Prometeus företrädesvis en listig upptågsmakare, som gäckar Zeus och söker föra honom bakom ljuset. Hos Hesiodos förleder Prometeus människorna till att öfverlista Zeus vid det oxoffer som de bringa gudarne. Därför beröfvar Zeus människorna elden, så att den snöda vinsten vid bedrägeriet länder dem själfva till ofärd. Då hittar Prometeus på en ny list. Han stjäl hemligen elden från himlen och ger den åt människorna; men nu straffas han grymt, och straffet drabbar äfven människorna (Pandoras förbannelse), hvilka förut kunnat fröjda sig åt en lycklig tillvaro.

Helt annorlunda och vida djupsinnigare är

Aeschylos' behandling i tragedien »Den fjättrade Prometeus». Hos honom lyftes titanen till en högre sfär. Prometeus är son af Themis, rättvisans gudinna, och utmärkt af djup siarevisdom. I Zeus' strid med titanerne står Prometeus ursprungligen på sina stamförvanters sida och är genom sin klokhet för dem en bundsförvant af värde. Men när de trotsa på sin råa kraft och försmå hans rådvishet, träder han öfver till Zeus och hjälper honom till seger. Det goda förhållandet dem emellan varar dock icke länge. Ty då Zeus icke bekymrar sig om det ännu svaga och outvecklade människosläktet, utan till och med vill utrota det och skapa ett nytt, tager Prometeus sig an mänskligheten för att rädda den från undergång, stjäl elden från himmelen åt den och förhjälper den till en värdig tillvaro. Han nöjer sig ej med att rycka människorna ur råheten, utan ingjuter till och med i deras bröst hoppet om odödlighet och borttager dödens fruktan. Skillnaden är alltså, att medan Hesiodos låter människorna ursprungligen lefva i en lycklig oskuld och icke utan skuld sjunka allt djupare — alltså en uppfattning snarlik den bibliska paradistankens — så höjer sig tvärtom hos Aeschylos människosläktet ur sin ursprungliga råhet till en bättre tillvaro.

Men i karaktersteckningen af Prometeus, människosläktets beskyddare, öfverensstämma båda däruti nnan att titanen är fyndig och slug. I det han tager sig an människornas öde, ingriper han i den gudomliga världsordningen, och i det han trotsigt motverkar Zeus' rådslag, framkallar han straffdomen. Prometeus' öde skall visa, att slughet varder

vanmäktig gentemot en högre vishet och att hvarje uppror mot världsregeringen måste försonas med tung bot.

I den bevarade tragedien »Den fjättrade Prometeus» har visserligen denne hufvudsakligen fört ordet, men i fortsättningen »Den befriade Prometeus», hvaraf blott fragment finnas kvar, torde den motsatta åsikten hafva kommit till sin rätt, ty Aeschylos var religiös i antik mening och ville gifvetvis betona det berättigade i det lidande, som Zeus ålagt den djärfve titan, som förgripit sig å världsordningen.* Till slut löses dock den fjättrade titanen ur sin kedja, sedan han frivilligt yppat hemligheten om ett ödesdigert äktenskap, hvilket hotar Zeusväldet.

Prometeusämnet har ju äfven i modern tid framkallat märkliga dikter af världslitteraturens störste mästare. Ty — som Georg Brandes sagt — »sedan människoandens frigörande på allvar börjat, sysselsätter denna typ de store skalderne».

Det lilla dramatiska fragment af *Goethe*, som tillkom 1773, afslutas med ett — för öfrigt af Tegnér till svenskan tolkadt — Prometeuskväde, egentligen en smädedikt, snarlikt Lokes gudanidande i Eddan. I denna dikt förekomma tankar, som i viss mån gömma den Rydbergska Prometeusskepnaden in nuce.

Ich dich ehren? Wofür?
Hast du die Schmerzen gelindert
Je des Beladenen?
Hast du die Thränen gestillet

* Jag följer här Th. Bergks uppfattning.

Je des Geängsteten?
Hat nicht mich zum Manne geschmiedet
Die allmächtige Zeit
Und das ewige Schicksal,
Meine Herren und deine?

— — — — — — — —

Hier sitz' ich, forme Menschen
Nach meinem Bilde,
Ein Geschlecht, das mir gleich sey,
Zu leiden, zu weinen,
Zu geniessen und zu freuen sich,
Und dein nicht zu achten,
Wie ich!

Byron sjunger till sin trotsige titan, hvilken är en martyr med sammanbitna tänder:

Thy Godlike crime was to be kind,
To render with thy precepts less
The sum of human wretchedness,
And strengthen Man with his own mind.

— — — — — — — — — — — —

Thou art a symbol and a sign
To Mortals of their fate and force.

Viktigare är *Shelleys* Prometeusdrama *Prometeus unbound.* Det är, såsom han själf skrifver i företalet, inspireradt af de grekiske skalderne, men syftet därmed är ett helt annat än att söka restaurera Aeschylos' förlorade drama med samma namn. Detta syftade på försoning mellan Jupiter och Prometeus, men, yttrar Shelley i förordet, jag hade motvilja mot en så svag katastrof som att försona människosläktets förkämpe med dess förtryckare.

Och han skildrar sin Prometeus såsom den till och med under sina lidanden *förtröstansfulle* välgöraren som bekrigar den onda principen — Jupiter, han som fyller jorden med sina knäböjande tuktade slafvar — men som nu icke längre gripes af häftighet eller hat, blott af sorg. Dock, han vet, att Jupiters regering skall hafva en ända, och han möter sina fiender, sina förhånare — t. ex. plågans, fruktans, hatets furier — med kärlek:

Pain is my element, as hate is thine — — —
I weigh not what ye do, but what ye suffer
Being evil.

Så segrar han till slut öfver Jupiter. Och när denne, feg och föraktad, sjunker i afgrunden, stundar den Prometeiska tidsåldern, hvars motto äro de kärlekens ord, med hvilka Shelley låter Demogorgon afsluta stycket:

To suffer woes which Hope thinks infinite,
To forgive wrongs darker than death or night,
To defy Power, which seems omnipotent,
To love, and bear;

— — — — — —

This, like thy glory, Titan! is to be
Good, great and joyous, beautiful and free;
This is alone Life, Joy, Empire and Victory!

Det är något af en Messias', en världsfrälsares kärleksfulla lidande i den shelleyska Prometeustypen.

Ahasverus — den jerusalemitiske skomakaren som då Kristus skulle föras till afrättsplatsen nekade honom att luta sig mot väggen till hans hus

och till straff härför fick sig ådömdt att vandra till yttersta dagen — är en folksagetyp, som, om ock med rötter i vida äldre traditioner ända ned till Kristi ord till Johannes i Joh. evang. 21 kap. 22 v., utdanades i sin nuvarande form omkring 1600. Så småningom har den vandrande juden ingått i folkmedvetandet såsom representant för den tanken, att det eviga jordelifvet är ett ondt, ett bittert straff, såsom en olycklig motbild till »dem som gudarne älska» och hvilka få dö unga. Härtill kom det tacksamma motivet att låta en skepnad, som tänkes hafva lefvat genom aderton hundrade år, uppträda såsom bärare för gångna seklers erfarenhet.

Ahasverustypen blef ock med förkärlek använd af de skalder, som vid århundradets midt sökte fantasifigurer ägnade att bära en idédikt, helst sedan Aurbachers lilla Volksbüchlein gjort skepnaden allmännare bekant. Hostrup har i sin »Gjenboerne» (1848) skämtat med denna sin samtids förkärlek för denna typ. Han låter sin stackars Jerusalems Skomager klaga öfver huru misshandlad, bespottad och hånad han blifvit; aldrig har han dock lidit så mycket som af dessa diktare.

»De piner og plager mig, for at jeg skal fortælle dem alt hvad jeg har oplevet og hört og observeret, de vil gjöre mig til Indtægt og vise mig frem som en Abekat, skjönt jeg er en gammel Mand, der gaar i mit nittenhundrede Aar.

Först det var i det tyske Land
Digterne kasted paa mig deres Öje.

— — — — — — — — — —

Först de store flaaede mit Skind,
men saa kom jeg sgu snart i Moden,
saa skulde Jöden puttes ind
baade i Epopeen och Oden.
Rundt man mig jog som et Skovens Dyr,
durch gjennem Vand, over Ild, gjennem Bakker,
blot for at fiske et Eventyr
til disse hersens Musenalmanakker.»

Och i Sorö fann honom Ingemann i gräset och tog honom hem med sig, och knappt var Ingemanns dagbok färdig, så knep honom H. C. Andersen.

Ahasverus formligen grasserade i tysk-dansk poesi under 1830—40-talen.

Redan nyromantikens grundare A. W. Schlegel begagnade Ahasverustypen i sin romans »Die Warnung». Så möta vi honom i större och mindre dikter af Schubert, Zedlitz, Klingemann, Julius Mosen, hvilken sistnämnde i »Ritter Wahn» framställt den efter ett odödligt lif i Gud trängtande själen, som dock efter att ha kämpat sig in i himmeln önskar sig än en gång till jorden, och som motsats härtill Ahasverus, »den i den jordiska tillvaron bundna människonaturen», som trots all sin förtviflan prisar tillvaron och ber naturen, alla väsens moder, att allt framgent gäcka honom, o. fl.; L. Köhler tillämpar ämnet i en tendensdikt mot sin samtid: »Der neue Ahasver».

Den af Rydberg beundrade *Lenau* gifver i dikten »Der ewige Jude» en episkt lyrisk genrebild af äktpoetisk innebörd.

Skalden finner hos en jägare ett blymynt, hvilket bär prägeln af Kristus, vandrande till Golgata, smäk-

tande och sjunkande ihop. Det var en kula, hvilken jägaren en gång hade afskjutit rakt i hjärtat på en åldrig vandrare, som hotande fordrat detta, så vidt jägaren ej själf ville dö; kulan hade studsat tillbaka liksom från en fjällvägg; men blyet hade tagit prägeln af Ahasverus' hjärtekval.

Men betydelsefullare i detta sammanhang är den innebörd Lenau gifvit Ahasverusskepnaden i poemet Savonarola, afdelningen Weihnacht. Ty här framställer Lenau symboliskt några trossatser och låter Ahasverus representera den ständigt uppdykande, ständigt på villostråtar vandrande otron, som hvarje år bryter en vandringsstaf i skogen från ett träd, *hvilket symboliserar det isande, kalla, mörka i lifvet och naturen, som är roten till det onda.* Om detta träd säger Lenau:

Kennt ihr den Strauch im Waldesgrunde?
Kein Blümlein blüht in seiner Näh,
Kein Vogel singt in seiner Runde,
Den Wandrer fasst ein dunkles Weh.

Nach seines Fluches altem Brauche
Geht *Ahasver* noch auf und ab
Und bricht sich von dem Dornenstrauche
Alljährlich seinen Wanderstab.

Både i tanke och uttryck stämmer detta med skildringen af Ahasverus i Rydbergs stora dikt, där till och med samma ord användas.*

* Robert Hamerling, hvars diktning Rydberg denna tid studerade, har ock behandlat ämnet i sin Ahasverus in Rom, som Rydberg satte lågt.

Rydberg hade själf — som ofvan påpekats — i ungdomstiden anlagt en skildring af den evige vandraren, som höljd i sorgens mantel okänd skrider fram utan mål, för hvilken allting lefvande tystnar och vissnar, för hvilken himlen evigt täckes af moln; men han hade endast offentliggjort två små spillror däraf: Hypokondern och Drömmaren.

I Flygande Holländaren hade han låtit den pröfvade och luttrade Ahasverus för sin orolige frände predika *tålamodets* sköna dygd och till och med i en variant häntyda på ett Messiasrike.

Ursprungligen hade det ju ock lekt honom i hågen att låta de båda vandrarne — jordens och hafvets — föra ett längre samtal med politisk-satirisk syftning, »ett slags världshistorisk humoresk». Ett dylikt samtal, i hvilket Ahasverus utförde den ena stämman, men den andra rollen kom att tillfalla Prometeus, tillkom året efter.

Rydbergs politiska och sociala frihetskänsla, hans glödande hat mot allt maktmissbruk — bördens, rikedomens, styrkans — kom att bilda den röda tråden i hans nya dikt, hvilken tillika i ej ringa mån färgades af hans dåtida filosofiska studier. För den antika mytologiens sedliga brister i uppfattningen af Prometeus hade Rydberg öppet öga, och han har under denna rubrik på ett litet papper nedskrifvit ett satiriskt stycke härom af Lukianos, den antike kättaren.*

* *Mytologiens sedliga brister.*

Prometeus. Samtalande med Merkurius yttrar den fängslade titanen bland annat: Att jag stal eld från himlen och skänkte den till människorna, har blifvit mig hårdt tillräknadt. Men säg mig nu i gudarnes namn genast: lida vi öfvermänskliga väsen någon brist på denna eld sedan äfven människorna

Hans Prometeus är i adel, människokärlek och idealitet befryndad med den Aeschyleiske titanen, men han är fri från den listighet, som denne har gemensamt med Hesiodos'. Han är liksom Goethes, Byrons och Shelleys Prometeus helt och hållet en ideal skepnad, representant för det goda; han är som deras en Zeus-smädare. Men Zeus är här *tidens gud som affallit från den Evige.*

Zeus är en ond makt, han äger troner på många världsklot; hans afkomlingar, de forntidsväldiges släkte, slogo folken i träldom och uppfyllde jorden med orätt; i motsats till den Eviges lag bjöd han att göra människornas ok tyngre, så att deras tankar aldrig skulle skiljas från trälsysslor; de skulle glömma den Eviges lag, som de hade i sin ande, och följa hans egen, som bjöde dem utifrån och ålade dem lydnad, men fritoge dem från ansvar och tilläte dem följa lustans lag i deras kött. Och han bjöd, att elden skulle slockna på deras ärilar; allt annat ljus och värme — solens och stjärnornas — skulle vara i de väldiges ägo. Då blefvo människorna trälande, skygge, slöe och dolske.

Men då förbarmade sig titanen Prometeus öfver människorna, han kände inom sig *den Eviges röst* och ville återskänka människorna skönhet och frihet; han

bekommit något däraf. Du tiger. Mig tyckes detta vara det egendomliga hos detta välgörande element, att det genom meddelande icke förminskas: det slocknar ej, när någon tänder sitt ljus därvid. Det är alltså en ren afund, då I viljen förneka behöfvande att få del af ett godt, som ej därigenom förminskas för er själfva. Fastmer borden I såsom gudar vara goda mot människorna och fjärran från all afund. För öfrigt, hade jag ock bragt hela edert eldförråd ned till jorden, så hade därmed ingen skada blifvit er tillfogad. I kunnen ju umbära elden. I behöfven icke koka ambrosia och behöfven ingen med konst frambragt belysning.

bragte elden åter till ärilen, och vid härden vaknade åter sägner och sånger om paradiset som förlorats, men som kunde återvinnas. Men den barmhärtige titanen förråddes af människosläktet, som lät köpa sig af tidsguden med löfte att få behålla elden. Så varder Prometeus fjättrad, men hans oaflåtliga trots mot tidsgudens välde störer titanerne i deras glädje och hans suckar blanda sig i luften och ingifva människorna *längtan till lifvet.*

Med en bön till Zeus skulle han kunna bli fri. Men ve släktet, om den bönen ginge från hans läppar, ty då förnekade han lagen i sitt inre och uppstode som Antikrist, och världens yttersta tid vore inne.

På den dagen väntar *Ahasverus* med längtan, *ty då får han befrielse.*

Han väntar med gäckadt, men förtvifladt tålamod. Där Ahasverus går fram, där tystna fåglarna, sluta blommorna sina kalkar, känna varma människohjärtan kyla och hårda människohjärtan lust att pina.*

Ahasverus hos Rydberg är den förkroppsligade tröstlösheten och själfviskheten, i hvars bröst samvetslagen icke äger något rum, i hvars anletsdrag slafvisk undergifvenhet och ångerlösa kval äro präglade.

Det är den förhärdade *egoisten*, som samkat själfviskhetens alla satser, den praktiske materialisten, maktslafven, som tolkar allt hvad makten bjuder, som är pessimist i afseende på allt ideall, men som finner, att jordens maktfördelning är i sin ordning.

* Jmfr Lenaus ofvan citerade rader i Savonarola samt Rydbergs dikt Svårmodets son:

Hvart han går, af nattliga moln betäckes
himlen o. s. v.

Han betraktar rättsstaten såsom ett skydd för de *starke* mot de *svage*. Detta får bl. a. sitt uttryck i några ord af Ahasverus, som, redan uppsatta, uteslötos vid korrekturläsningen, men som äro alldeles för goda att ej böra bevaras. När Ahasverus omtalar, huru han på sin tid äfven var domare i Palestina och välsedd hos Pilatus, knyter han i det ursprungliga manuskriptet härtill följande ord, hvilkas revolutionära innebörd bör beaktas:

Och när jag satt där högt på domarstolen
att skipa lag och rätt med rådets män,
då sken min dom så klar som middagssolen
och brännande för syndaren som den.
Se, tvänne krafter slå omkring den vida
Guds jord det band, som sammanhåller henne,
och du som jag vet namnen på de tvenne:
de äro: rätt att härska, plikt att lida.
Gud tecknar en med härskarrätt på pannan
och sätter trälens märke på en annan,
och tingens ordning gaf i denna värld
den ene bojor och den andre svärd;
och allt kan lugnt sin gifna bana vandra,
när dessa krafter verka med hvarandra;
och domarns höga kall är att gå vakt
för ordningen, hvars grundval Gud har lagt,
och att med lagens blixt, när oro hotar,
i djupet vräka trotsarenas rotar.

Ahasverus är själfviskhetens och maktunderdånighetens typ hos *alla* folk och religioner, han är i den judiska staten ortodox jude, liksom han i en grekisk skulle vara ortodox Zeusdyrkare, i en katolsk klerikal och i en protestantisk strängt högkyrklig.*

* I sin lilla skrift »Några grundtankar i Viktor Rydbergs diktning» har n. m. docenten J. A. Eklund kännetecknat Ahas-

Det är betecknande, att Rydberg låter Ahasverus under den tid han var den själfständige maktutöfvaren prisa sig såsom »ödmjukt lycklig och i hjärtat from», såsom den, hvilken hvar morgon sjöng, huru Herren gifver långt mer än man förtjänar, och som visar allsköns *utvärtes fromhet.*

Och i ett manuskript af dikten skildras Ahasverus' anletsdrag i följande sedan utelämnade ord:

»De äro präglade af högmodet lika mycket som af fasan. *Han högmodas öfver sin slafviska vördnad för själfvisk makt och kallar detta gudsfruktan. Han högmodas öfver den undergifvenhet, hvarmed han bär sina ångerlösa lidanden, och kallar detta fromhet.*» (Åt samma håll syftar bilden: »i stolta kyrkors orgelbrus och hymn och psalm nazarenen vrider sig i plågor».)

Det är Rydbergs gamle fiende: den *officiella* kyrkan såsom *makt*, som här jämte mycket annat maktmissbruk är målskifvan för hans harmfylda satir.

Ahasverus går att besöka sin motpol, den himlaborne titanen, som är den rätta idealismens

verus som »naturalisten» och »framför allt» velat finna hans tankegång tillämpad hos »hans bröder efter köttet», d. v. s. hos »den moderna pressens och börsens semitism», mot hvilka därefter riktas några godtköpstillmälen, ehuru — säges det — »det vore orättvist att påstå, det Ahasveri idéer härskade blott hos dem»; — »makten är nog nästan hela den närvarande världens furste».

Man skall känna bra litet Rydbergs såväl allmänna politiska åskådning som rent personliga sympatier — att ej tala om de kretsar i hvilka han ägde några sina allra intimaste vänner — för att kunna tro, att han ens ett ögonblick haft en tanke att skildra Ahasverus i antisemitiskt syfte. Docenten Eklund kan ju läsa t. ex. slutorden i Jehovahtjänsten hos hebreerna, som just åsyftar en mera »modern», frisinnad judendom, eller Rydbergs jungfrutal i Andra kammaren, eller åtskilliga andra uttalanden från honom i samma riktning.

banérförare, frihetens, demokratiens, humanitetens målsman, vän af de små, föraktare af den makt som gäller, men i grunden ideal optimist.

Den Rydbergske Ahasverus har själf en gång varit en mäkta lycklig man, vida förnämare än legenden låter oss antaga. Han var ej en vanlig skomakare, han var en stor skofabrikör, som lät sina slafvar tillverka:

de sulor, hvarpå Tiberns legioner
framstormade att trampa alla land
och sparka riken ned och kungatroner. — — —
Hans namn var stämpladt på hvar caliga,
som, lysande med lejonbronsens prydnad,
gick fram i blod på lik otaliga
att tvinga folken under Romas lydnad.
Hans yrke gaf ej lagrar, har man sagt;
men han var stolt att kläda romarns fot:
han klädde då *en omotståndlig makt*,
ja, foten af sin Herre Zebaot.

Då var han lycklig. I fariseisk självrättfärdighet tackade han sin Gud för lärdom, värdighet och rikedom och ansåg sig mäkta from. Han njöt sitt *nu*. Så var han också med att döma nazarenen, folkförledaren, som slungade sitt ve mot jordens mäktige och lärde och som, själf en träl, ville förläna Herrens nåd åt trälar och betungade.

Han, som sade smädeordet åt nazarenen, då denne på sin väg till döden gick förbi hans hus, drabbades nu af det svåra straffet.

Ahasverus, som böjer sig för makten, vill ej klaga på sin Gud. Men han beklagar, att han blifvit ett slags offer för ett svek, eftersom det påstås, att Guds son

låtit föda sig som träl på lek, och att han sålunda, då han trodde, att han hånade en svag, tvärtom förgrep sig på själfva makten; men han kan icke tro det, ty öfverallt, hvar han går, ser han förklädda Golgata'n. Väl prisar man nazarenen i kyrkorna, men i praktiken straffar man hans lära. Man ser intet till hans syskonlif. Som förr är människan herre eller slaf.

Nu kommer Ahasverus att besöka Prometeus, för att finna hugnad af att skåda en, som lider än grymmare kval än han — det Lidner kallar »tröst för ett tigerhjärta» —, och så växlas dem emellan ord af världsklokhet och ord af ideal sannings- och frihetstrångtan.

För Ahasverus har den allena rätten, som har makten, och för honom måste man böja knä.

Prometeus åter förkunnar sitt hjärtas genljud — liksom hos Shelley:

Gif tröst och hjälp och värn åt den som lider,
och böj dig aldrig för en själfvisk makt!

Den vandrande skomakaren talar för hvad som *är*, Prometeus tolkar, hvad som *bör* vara.

Ty hvad Ahasverus och hans män vilja kalla *hugskott*, det nämner Prometeus klara *stjärnskott* som falla från en högre himmels empyré:

Där tändes desse gudasöners hug
till kamp mot denna värld af våld och trug,
mot denna värld af härskare och trälar.
Så förs en strid för det, som borde vara,
mot allt det svek, den lögn, den nöd, som är.
Fast jag är fängslad, finns det väl en skara,
en prometeisk, som mina vapen bär.

Jag vet, det måste finnas stark och svag,
men denna lag är ej förtryckets lag.

— — — — — — — — — — —

Så skall det starka på sin skuldra taga
och bära genom farorna det svaga
och ge det härdighet och mannamod;
ja, offra ömt och troget sina krafter,
som modersbröstet offrar sina safter,
som pelikanens barm sitt hjärteblod.
På dina långa färder såg du ju,
hur *är* och *bör* gå härgång mot hvarandra?
Och är ej världen något bättre nu
än när du arme började att vandra?
Jag hör i luften klangen af de glafvar,
som mina stridsmän svänga emot Zeus';
i jorden dofva spadtag ur de grafvar,
med hvilka tyranniet undergräfs.

Så räknar han upp kämparne i den prometeiska skaran:

Främst *skalden* — den starke fienden till tyranniet, som lifvar trötta steg i dagens kvalm, som besjunger hjältens strider, kvinnans fägring, barnets oskuld, blommans vänhet, makens kärlek, försakelsens storhet; så *konstnären*, skaldens hjärtevän, som bygger i marmor Prometeus' samhällslära och framför en värld af missljud förkunnar i fugor och ackorder en längtan till en himmelsk harmoni; än vidare *tänkaren*, som tändt sin fackla vid den eld Prometeus burit ned från Olympen och för hvars flamma de falske gudarne fly, »förklädda villor i en helig dräkt»; och *uppfinnaren*, som genom att ur bergen frammana känsellöse »trälar», de där utan skam bära sitt slafveri och som ur lungor af metall flåsa eld,

skänker människan tid att tänka och att svärma; till den prometeiska skaran af Zeusförnekare höra ock barnet som smeker faderns kind, den kärleksoffrande unge mannen som ställer sin barm mot öfvermakten, gubben som drömmer om en kommande mystèr, ja, döden själf.

Gentemot dessa svärmerier svarar Ahasverus med kall klokhet. Han har icke sett det Prometeus talar om.

Väl förs en strid, men ej mot maktens gud —
han dyrkas öfverallt, hvar än jag vandre —
nej, fejden gäller: värna egen hud,
kan du ej taga huden af de andre.
Det är de byten, du, hvarom man strider.

Öfverallt ser han *kampen för tillvaron*, löst med den starkares rätt, vare sig i öppen kamp eller listigt förräderi; de svage slaktas eller varda slafvar. Så utrotas folkstammar af människojägare; så trampas inom staten med lag som vapen och med lag som värn den ena klassen af den andra. Tiderna skifta. Senatorn störtade slafven i piscinan för att göda karparne, borgherren famnade trälens brud, och ännu härskar slafveriet. Och äfven de kabirer — maskinerna — den trälaätt, som Prometeus' skara manat fram, ha ej gjort lifvet lättare, *ty människorna äro desse trälars trälar.* Och nu följer en social skildring, som förebådar Grottesången:

På landets bygd, där lärkor ännu sjunga,
förstummas mänskosång och strängaspel;
de gula skördar, som på fälten gunga,
i dem har skördemannen ringa del;
hans usla hydda blir för trång till slut,

och barnen då ur solens sken han sänder
att fastna i de nät af mörka gränder,
som slöjdens jättespindel spänner ut.
Jag ser i belgierns, ser i britens länder
det hemska djuret spänna nät vid nät —
en stad är hvart och ett, så kallas det,
men ej en stad som ler i solens strålar
och klättrar upp för kullar gosseglad
att löga sig i eterns blåa bad
och allra högst på bergets hjässa prålar
med propylé och tempelpelarrad.
Nej, ständigt öfver dessa städer hänger
en himmel klädd i sorg, en rökkupol,
igenom hvilken knappt en solglimt tränger
längs svarta murar ned i källarhål,
som hysa jämmer, laster, nöd och skarn
och hysa trälaskarans bleka barn.
Hur skördar växa där för Dödens lia!

Ahasverus vill ej påstå, att allt som är, är härligt, men:

Är världen icke som den 'borde' vara,
är hon likväl den yppersta som gifs.
Och någon bättre lär väl ej din skara
och du ej heller mana fram till lifs.

Ty väl kan det hända, att prometeiske svärmare förstått att sätta svärd i hand på de förtryckte och lyckats segra, men snart har likväl maktens lag tagit ut sin rätt igen, om än i annan form med andre män. Dock förundrar det Ahasverus, att de, som fått makten att förtrycka, känna medlidande och häraf störas i sin lycka samt låta en smula sol sila till de små:

Man säger, det är Herren till behag:
det lindrar blott, men trotsar ej hans lag,
och därför klandrar jag ej denna nyck,
fastän jag länge sett, att hvad han mäktar
är blanda bitterhet i glädjens nektar
långt mer än sötma i eländets dryck.

Och Ahasverus manar Prometeus att upphöra grubbla öfver hvad andra lida. Det är fåfäng möda.

Prometeus vill dock icke böja knä för tidens Gud. Och vore än den Gud, han dyrkar, den evigt lidande och skall han än evigt bida friheten, så är dock denne *allena* Gud, ty han är *god*, och han känner, att hans styrka växer genom seklen.

Så kommer till sist Messias och bjuder den fjättrade titanen tröst. Väl ser Prometeus, att Messias beder honom låta sin kärlek befrias från hat och hämndtörst:

Men nej, ur kärlek går det hat jag hyser,
och skuggan finns, så länge ljuset lyser.
Må då jag ha mitt hat och mina band
och i eoner mina plågors brand! *

Det hat, hvarifrån Prometeus och med honom Rydberg ej ville frigöra sig, är hatet mot *egoismen* och mot den *missbrukande makten*, som är den maktägandes eviga skötesynd, liksom den villan, att *makt* vore *rätt*. Häri ligger i viss mån en gensaga mot ordet: »Varer *all* öfverhet underdånige».

Till denna redogörelse för dikten må knytas

* Märk här likheten och skillnaden i förhållande till den mildare shelleyske Prometeus.

enstaka uttalanden om densamma, fällda af Rydberg själf i bref.

Den 12 maj 1877 skrifver han till Borchsenius:

»Förliden månad skref jag en längre dikt — två tryckta ark — kallad Prometeus och Ahasverus. Jag hade velat skicka dig en afskrift och skall väl också sätta mig ned att göra en sådan. Men dikten uttalar en lifsåsikt, som icke är de köpenhamnske etatsrådens, och det är väl fördenskull bäst, att poemet blir en sak mellan dig och mig. Dikten för genom Prometeus *den ideala demokratiens* och humanitetens talan mot den *själfrättfärdiga egoismen.*

Dikten är kommen ur mitt hjärta, men likväl skall stilen synas dig alltför svensk-akademisk, medan innehållet, anden i dikten skall synas dig alltför litet akademisk. Vidare är dikten alltför mycket *tankepoem*, för att kunna se tillräckligt realistisk ut; men att jag hvarken där eller annorstädes gjort det ringaste försök att vara eller synas *naiv*, detta räknar *du* mig icke till fel, ehuru man i Danmark måste per fas et nefas vara det.»

I september samma år:

»Kanske är dikten icke god, därför att jag utan tid till kritik skrifvit den rent ur mitt hjärta och genast lämnat den ifrån mig. Äfven genren — ett dramatiseradt mytologiskt tankepoem — kan synas betänklig i Danmark. Det är ett samtal mellan pessimism och optimism, mellan orientalism och västerländsk hellenisk åskådning.»

I öfrigt ville Rydberg icke inlåta sig på någon närmare tolkning af dikten, »af fruktan», skref han, »att råka ut för Ibsens öde, när han skulle förklara

Kejsare och Galilé för en vän till honom och mig»:

»Vännen yttrade nämligen efter undfången förklaring: 'Jag har icke hört Ibsen tala dumheter mer än den gången'.

Sokrates gjorde, som du vet, samma erfarenhet. Handtverkarne, sade han, yttra sig klokt om sina arbeten, statsmännen yttra sig icke mindre klokt, när de skola förklara äfven hvad de uträttat snillrikt; men allraminst synas poeterne kunna redogöra för hvad de gjort.»

I ett bref till sin gamle vän Soldan skref Rydberg i april 1879 följande, som är belysande såväl för diktens filosofiska bakgrund som för hans uppfattning af den historiska ödesteorien:

»När du och professor Daa* sammanträffade i kupéen och edert samtal råkade in på olika historiska be-

* Soldan hade i sitt bref uttalat sig om Bj. Björnsons uppträdande »mot folkens fortsatta förbrödring» och därvid kommit att erinra sig ett möte i en kupé med sedermera aflidne professor Daa (Ludv. Kristensen Daa). Denne hade påstått, att i Skandinavien fanns en rörelse analog med Finlands inre söndring, och hvilken med allt ifrande för ett »självständigt framåtskridande» endast försvårade och fördröjde den goda saken. »Vi voro ense om att beklaga denna företeelse öfver hufvud taget, men af olika mening angående dess nödvändighet. Han höll sig till historien, till det som faktiskt sker och äger rum, jag till det som borde ske, och således till det som af *hvarje rättsinnad folkledare bör yrkas.* Icke ens en Hegels härjande snille vågar förneka, att en viss »omotsvarighet» förefinnes emellan verkligheten och den sig förverkligande idén. Men hos honom gäller absolut *orsakslöst* varda. »Historien gör sig själf.» Filosofien är blott en senfärdig uppfattning af »tidsandan». Medan hon sitter och målar sitt Grau ins Grau, har tidsandan redan framskridit och »frambragt» (d. v. s. framtrollat) nya former, och verkligheten ler åt filosofiens välmenta spekulationer. Mig tyckes dock, att en snillrik skald icke ens i sina politiska drömmar

traktelsesätt, så sammandrabbade tvänne världsåskådningar, som skjuta sina rötter ända till Parmenides och Heraklit, hvilken senare med sitt absoluta vardande gått igen i Spinoza, Hegel och nu senast i de moderna försöken att underkasta historien en naturvetenskaplig behandling och se alla dess företeelser som verkningar af en fysisk-mekanisk kausalitet. Olyckan därmed är emellertid, att denna orsakskedja hänger alldeles i luften och lämnar sin egen tillkomst — således filosofiens grundproblem — oförklarad och oförklarlig. Kunde denna världsåsikt verkligen tränga igenom och varda statsmännens, parlamentens, folkmassornas, så skulle hela det europeiska lifvet, beröfvadt alla etiska spännkrafter, allt friskt personligt viljande, nedsjunka i österländsk kvietism och försumpa sig till ett pestkärr. Jag vet icke, om du har läst ett poem af mig kalladt *Ahasverus och Prometeus*, offentliggjordt i Litterärt Album (Stockholm 1877). Ahasverus, representanten för det historiska *måste*, står här kämpande mot Prometeus, representanten för det som *bör vara*. Där ären återigen du och Daa. Det är emellertid ingen fara för handen. Alla kommande århundradens djupaste sinnen och varmaste hjärtan skola vara Prometider samt känna och söka upphäfva omotsvarigheten mellan verkligheten och »den sig förverkligande idén»*. Det skall visa sig

borde misskänna den enkla, ja, den elementära och solklara grundsatsen, *att allt som går ut på söndring bland folken är af ondo.*»

* Man jämföre härmed några ord af Ludolf Wienbarg i den skrift Ästhetische Feldzüge (1834), som utgjorde »das junge Deutschlands» program: »Die Reformatoren waren begreiflicher weise keine Anhänger der historischen Schule. — — — Luther protestirte gegen die Unvernunft und gegen die Historie. Dies Protestiren gegen die Historie ist die grosse Erbschaft die Luther uns übermacht hat.»

...ens, folkmassornas, ... och
...eiska lifvet, beröfvadt alla etiska
... personligt viljande, nedsjunka i
...h försumpa sig till ett pestkärr.
...ar läst ett poem af mig kalladt
...us, offentliggjordt i Litterärt Al-
... Ahasverus, representanten för
... här kämpande mot Prometeus,
...som *bör vara*. Där åren åter-
... är emellertid ingen fara för
... århundradens djupaste sinnen
...a vara Prometider samt kunna
...svarigheten mellan verkligheten
... de idén»*. Det skall visa sig
... ja, den elementära och solklara
... *ut på söndring bland folken ur*

...några ord af Ludolf Wienbarg i den
(1834), som utgjorde »das junge
Reformatoren waren begreiflicher
torischen Schule. — — — Luther
nft und gegen die Historie
torie ist die grosse Erbschaft der

---

af ~~kristallen bäck, som glider på den fina bottensanden~~;
häggen, höljd af hvita blommor, doftar ~~tätt~~ der invid på ängen,
och mot ~~vattenspegeln~~ vattenytan sänker lönnen sina gyllne hängen.

—

Liten pilt och liten flicka sitta der på blomstertufva,
sedan de på ängen länge flugit kring som hök och dufva.
Gossen säger: "Jag vill bada" ~~Jag vill bada", säger gossen~~, "ty här är så varmt och soligt."
"Svalt är bäcken", säger flickan, "låt oss bada! det blir roligt."

—

Gossen lemnar sina strumpor och de andra näpna plaggen
~~vårdslöst~~ kastade omkring i gräset, ~~fuktade ännu~~ lögade nyss af morgondaggen
Byxorna med de af mamma sydda granna axelremmar
visa ännu, der de ligga, rundningen af piltens lemmar.

—

Vid den starfvens sida lägger liten tös med ordningssinne
ned sin vackra skära klädning, silkesduk och kjol och linne,
lägger sedan allra öfverst ~~öfverst på det andra~~ bandbeprydda sommarhatten
Och med glädjerop nu: båda springa i det klara vatten.

—

Se, de muntra barn till mötes bäckens ~~blåa~~ klara bölja hoppar,
smyger sig med smek och kysser kring de täcka ~~friska~~ kroppar,
flyger upp i stänk omkring dem, så att tusen perlor glimma,
när den glade ~~pojken~~ pilt försöker lära lekkamraten simma.

—

Sparfvemamman, som i lönnen nyligen sin boning färte,
tittar qvittrande på barnen öfver kanten af sitt näste,
tycker: "fast de ej ha vingar, ha de ändå samma gamman,
som då ~~hon~~ jag och sparfvepappa plaskade som ungar samman."

—

Och när lärkan, som i rymden hvilar på de sträckta vingar,
ser ~~har~~ det ~~pilt och flicka båda~~ ~~detta paret~~ det oskuldsfulla paret, slår hon till en drill, som klingar
likt ett eko af det jubel, som i tidens första stunder
höjdes af den första lärkan öfver paradisets lunder.

allt klarare, att »historien, betraktad såsom ett af alla individuella viljor oberoende fatum», är ett af de många kolossala hjärnspöken, som alstrats af en falsk abstraktion. »Historien gör sig själf», heter det; men det skall komma att heta: »idéerna göra historien». Ett folk som ännu icke gripits af de idéela makterna är ett ohistoriskt folk. Det har ingen historia. Det är en hord och förblifver en hord, äfven om det genomlefver mång tusen år. Det skall visa sig, att en sund determinism väl står tillsammans med insikten, att våra sträfvanden för medvetet fattade mål skola varda allt verksammare faktorer i den historiska kausaliteten, och som ett folks högsta mål uppställer sig nu den »självförädling», hvilken nödvändigt utesluter »nationell själfviskhet».»

I denna stolta dikt — ensam i sitt slag i svensk diktning — har Rydberg i en form af sällsynt skönhet nedlagt något af det bästa och varmaste han kände, har tolkat sin innerliga medkänsla med denna världens små, sin lågande frihetsglöd, sitt hat mot de teorier som predikade — och framför allt den gärning som tillämpade — *den starkares rätt.*

Men om hans hjärta än klappade med Prometeus och med honom, optimisten, gladdes åt de drag af prometeisk anda, som spordes i dikt, i konst, i tanke och gärning, så synes hans förstånd ofta nog ha sett saker och förhållanden med Ahasverus' mera pessimistiska öga, och den skildring den vandrande juden lämnar af tidens sociala ve tolkar lika mycket Rydbergs åskådning som Prometeus' ljusa bilder af hvad som verkas i riktning af ljus, skönhet och frihet. Detta vållar onekligen här och hvar en

viss motsägelse mellan Ahasverus' *karakter* och den *stämning* som tager sig uttryck i hans ord. Och ser man djupare, så skall man finna, att det just är öfvertygelsen om att Ahasverus-pessimisten har rätt i sin mörka skildring af jordelifvets förbannelse — om än icke i sin tröstlöshet, att så städse måste förblifva — som drifver de ideale optimisterne i Prometeus' skara att söka vrida världen rätt igen.

Säkert är, att Rydberg, då han skref denna dikt, tillämpade de ord han själf däri yttrat:

Ty skalder verka ännu i sitt kall
att emot själfviskhetens bud de hårda
med harpostormar väcka hjältetrots
och att i hägn af milda toner vårda
allt blygt, som annars trampats och förgåtts.

Prometeus och Ahasverus meddelades i första årgången af Litterärt Album, utgifvet af d:r G. Meyer, hvilken utkom i december 1877.

Innan denna publikation såg dagen, hade dock Rydberg slagit sitt kanske största slag som skald och vunnit beundran genom den dikt, hvilken torde beteckna höjdpunkten af hans poetiska alstring, nämligen hans *Jubelfestkantat*.

På våren 1877 hade Rydberg mottagit underrättelse om att båda universitetens filosofiska fakulteter ville erbjuda honom lagerkransen. Efter någon villrådighet — hvarom mera nedan — blef det beslutadt, att han skulle emottaga den filosofiska doktorsgraden vid Upsala universitets 400-årsfest.

Promotor, fakultetens d. v. dekanus, C. R. Nyblom, skref då till honom den 16 april och om-

nämnde, att man på promotionsdagen ärnade afsjunga en kantat, hvartill musiken skulle omfatta en koral, ett recitativ med arioso och fyra korta körer framför hvar sin fakultetspromotion.

»Vår vördsamma bön vore nu, att *du* ville hedra den dagen med att skrifva de sex korta numrens ord, hvarvid du förefaller oss så mycket mera passa, som i själfva programmet och dess motsvarighet mot de fyra fakulteterna ligger något Faustartadt, utom det att ingen kan gifva oss denna gnomiska korlyrik så som du. Käre, gör oss till viljes, säg ja.»

Rydberg svarade jakande till »detta hedrande anbud»: han skulle »med glädje, om ock med lättförklarlig fruktan», göra ett försök. De som häröfver gladde sig mest voro promovendi.* Men det såg ut som om skalden skulle få svårt infria sitt löfte. Josephson, akademiens director musices, hade ifrågasatt att delvis få använda äldre musik för koralen och inledningsrecitativet med ariosot och sände metriskt mönster för detta, hvaremot han afgjordt lämnade de fyra körerna åt Rydbergs obundna sångmö, blott med anhållan, att de blefve korta.

Rydberg skrifver härom till Nyblom:

»Josephson gifver mig valet mellan att skrifva text till redan färdig musik eller att själf kommendera strofer

* »Herrar promovendi inom filosofiska fakulteten — skrifver Nyblom i maj —, som i lördags konstituerades till promotionsklubb, hafva med glädje förnummit, att du åtagit dig promotionskantatens författande, hvarför de å öfrige deltagarnes vägnar till en början önska uttrycka sin tacksamhet därmed att bedja dig vara deras gäst vid promotionen, liksom du i öfrigt, efter hvad hosföljande bref från konsistoriet utvisar, är universitetets gäst under festen.»

och rytmer för hans musik, och det ligger i sakens natur, att jag, för att spara honom mödan, väljer det förra. Därmed är dock all ingifvelse drifven på flykten och verket blir ett slafgöra, ej ett alster af friheten. Men det kan icke hjälpas, och jag står fast vid mitt beslut att låta musiken ha det bjudande ordet.»

Svårigheterna syntes till en början öfvermäktiga.

Den 24 juli hade tonsättaren fakultetskörerna i sin hand. Ty för dem hade skalden haft metrisk frihet. Men början lät vänta på sig. Bref och telegram växlades. Rydberg till och med misströstade om att kunna fylla uppdraget, och det var nära, att detta lämnats i annan hand.

Då kom Rydberg en augustidag ut till Bjurslätt och klagade sin nöd. Hedlund sade skämtande: »Det måtte väl inte vara så svårt! Hvad säger du om detta?» hvarpå han lämnade honom några löst utkastade verser som inledning. Dylikt kunde ofta verka eggande på Rydberg, och det gjorde så äfven nu. Icke begagnade han något af Hedlunds uppslag, men detta satte hans idéassociationer i gång. Inspirationen kom helt plötsligt, han arbetade hela natten, och nästa morgon lämnade han Hedlund hela kantaten med orden: »Gör inga anmärkningar, Sven, jag kan inte göra det bättre.»

»Nå ja,» blef svaret, »det behöfs icke heller. Det här kan du allt vara nöjd med.»

Det kunde han.

»Viktor Rydberg är som en ny människa» — skrifver Hedlund i ett bref en af de första dagarna

i augusti — »ty han har nyss afslutat sin Upsala-kantat, ett ståtligt kväde».

Och då fakultetens dekan och promotor mottog dikten, greps han af rörelse:

»Just nu» — skrifver Nyblom den 13 augusti till Rydberg — »lämnar jag din kantat till tryckeriet, men innan svärtan berört din dikt, tillåt mig ur mitt hjärtas innersta djup bringa dig en simpel tack för hvad du gjort. Det har gripit mig så, att jag icke på långliga tider erfarit något dylikt.»

Och Josephson blef så förtjust, att han satte ny musik också till början.

Hedlunds, Nybloms och Josephsons beundran var blott ett förebåd till jubelfestdeltagarnes hänförelse.

De första, som då bringade Rydberg ett tack för denna hans sångarbragd, voro de unge blifvande filosofie doktorerne — »promovendi». Det var den, som skrifver detta, förunnadt att i egenskap af ordförande tillsammans med ett par kamrater framföra denna tacksägelse och till skalden öfverlämna som en enkel erkännsamhetsgärd från promovendi den doktorsring, hvilken nästa dag skulle fästas å hans finger.

Det vore orätt — för att begagna Rydbergs egna ord i företalet till Siste Athenaren — att förebrå denna härliga skapelse af hans sångmö den smärta och oro den kostat sin moder. Ty jubelfest-kantaten är den mest fulländade af alla hennes barn.

Oförgätligt är det intryck dess väldiga ord gjorde på skaran i Upsaladômen, helst när ton-

sättaren lät fromheten i den milda kvinnokören visa väg för kraften och kraften — basarne — bringa fromhetens dröm till fullbordan.

Det var »*kantaternas kantat*».

Själfva grundidéen, att låta israeliternas ökenvandring symbolisera människosläktets vandring genom lifvets öken hän emot ljus och salighet, är ett snillrikt och ursprungligt grepp, som redan höjer kantaten öfver eljes mycket vällyckade texter vid dylika tillfällen. Och huru är icke idén utförd! Själfva inledningskören:

Ur nattomhöljda tider
emot ett mål, fördoldt för dig,
o, mänsklighet, du skrider
i sekler fram din ökenstig

är en hymn, som i sin enkla, storslagna myndighet närmast erinrar om Sophokleiska körer. Innebörden är delvis densamma som i Hvadan och hvarthän: Allsmäktige, hvart bär min led? Allt här nere är förgängelse, och i rymderna gå världar i kvaf; tid och rum äro ett fängelse.

Så kommer fridens budskap till den tviflande — det som skalden redan sjungit, ehuru mindre klart, i Drömlif, att »i människans ande ha tingen sin lag».

Nu följa i kantaten dessa tröstansfulla ord för hvarje ädel tankes tänkare, hvarje kärleksfull gärnings utöfvare, hvarje gudaboren dikts skapare, dessa ord, som sedan citerats i oändlighet:

Hvad rätt du tänkt, hvad du i kärlek vill,
hvad skönt du drömt, kan ej af tiden härjas:

det är en skörd, som undan honom bärgas,
ty den hör evighetens rike till.
Gå fram, du mänsklighet! var glad, var tröst,
ty du bär evigheten i ditt bröst.

Härtill fogar sig den lilla pärlan: idealismens och osjälfviskhetens läror, hoprängda i tio rader:

Hvarje själ, som längtan bränner
till hvad ädelt är och sant,
bär uti sitt djup och känner
evighetens underpant.
Blir hvad själfviskt är förgätet,
blir inom dig gudsbelätet
härligare danadt ut,
genom släkte efter släkte,
skall, hur långt än öknen räckte,
du Jordanen nå till slut.

Och nu ljuda de fyra fakultetskörerna, där Rydberg med en snarfyndighet, som understödt hans poetiska snille, funnit i Gamla testamentet fakulteternas symboler: för teologien — Mosesstafven, som kallar fram vatten ur klippans häll; för juridiken — taflorna, som falla ned å Sinai; för medicinen — kopparormen, som frälsar Israel från febersjukdomarna; och slutligen för filosofien — eldstoden, som visar stråten för de visa, sköna släktena, tankens ljus, som lyser folket genom nattlig rymd. »Skyn är väfd af idealer, Herrens ande är i den.»

Det är icke svårt att se hvilken af de fyra symbolerna, som ligger skalden närmast; det var ju ock i den fakulteten han mottog lagerkrans och doktorsring.

Beundran för denna dikt var allmän och gaf sig uttryck i muntliga ord, i tidningsuttalanden, i bref och i flere öfversättningar. Här må blott meddelas ett utdrag ur ett bref från Björnstierne Björnson (9 sept. 1877):

»Min ven! Din kantate er mönstergivende; et samslag af din viden, din ædle hug og dit höjbårne forestillingssæt. Tak og atter tak! Fæstens historiske farvebillede, som det tåger forbi mig i min ensomhed, har i din kantate fåt hin 'stod väfd af idealer', som kyser bort det laugs-hovmod jeg ser omkring den i travelhed, narredragt og med latterlige ord. Tak, atter og atter tak.» *

Jag vet mig blott ha iakttagit två mera reserverade uttalanden. Det ena lästes i danska Dagbladet och härrörde från dess förre redaktör, den bekante nationalliberale politikern och journalisten Bille, som då var korrespondent vid festen till nämnda tidning och till Times.

Efter en redogörelse för kantaten, där han bland annat uttalar sin förvåning öfver »at Nyrationalisten Rydberg har skullet besynge Theologien» — som om det icke funnes annat än ortodox teologi, och som om Rydberg ej just åt teologien ägnat sin ungdoms bästa studier — fortsätter Bille:

* En sannfärdig anekdot från jubelfestdagarna om huru kantaten grep de närvarande må anföras. Innan processionen satte sig i gång, utdelades texten, och man hann läsa den. En af svenska kyrkans högste, som hade ovanan att begagna något starka interjektioner, utbrast, då han läst dikten, halfhögt för sig själf: »Det var f—n!» Det dröjde ännu någon tid, innan man satte sig i gång, och vederbörande medhann läsa kantaten en gång till. Då lät det med fullt öfvertygande bestämdhet, som ej tålde motsägelse: »Det *var f—n!*»

»Det er aandrigt tænkt og udfört med poetisk Kraft, men den hele Billedrække bliver mørk og dyster. Der savnes Noget som kan frigjöre fra den trykkende Tanke, at al menneskelig Gjerning selv, om den fortsættes gjennem 400 Aar og 400 Aar til, bliver ved at være en vandring i Örkenen, og man veed ikke ret, hvad det er for et Salem, for et »Fadershem», hvortil Digteren i den allersidste Linie viser os hen. Wirséns Hymne naaer ikke Rydbergs i Tankens Dybde og Ordets Kraft, men er lysere, frejdigere, festligere.»*

Ett annat uttalande fälldes muntligen till mig och, enligt hvad jag erfarit, äfven till åtskilliga andra af en bland den teologiska vetenskapens mest högkyrklige representanter. Vi kommo i samspråk om kantaten, och jag uttryckte därvid min oförställda beundran. »Ja, ästetiskt sedt, är den nog bra, och docenten är ju æsthetices docens, men ur kristlig synpunkt är det den rena hedendomen.» Jag blef onekligen, med tanken på kantatens religiösa ton, dess gammaltestamentariska bilder och kristliga moralära, något slagen af detta omdöme, men kunde endast svara: »Naturligtvis vågar jag ej gent emot domprosten döma om huruvida kantaten är kristlig eller ej; men om den icke är det, så låt den åtminstone få vara — judisk.»

Sedan har jag — hvad jag då icke gjorde — förstått min vördnadsvärde interlokutörs anmärk-

* Såsom ett för Rydberg karakteristiskt drag må anföras, att han, enligt hvad som framgår af bref till Borchsenius, lät öfversätta och i Handelstidningen införa det gynnsamma omdöme Dagbladet fällde om Wirséns kantat. »Äfven», skrifver han, »om omdömet skedde till någon del på min bekostnad, var det dock å ömse sidor välvilligt.»

ning. Den gällde naturligtvis i främsta rummet tanken, att mänsklighetens mål skulle vara *fördoldt* för henne, sedan hon fått uppenbarelsen, eller att något på tankens och gärningens väg kunde vinnas för evighetens rike utan tron på dogmer, om hvilka det icke talas ett ord i dikten, ej ens i de åtta raderna under rubriken Theologia.

Och onekligen har dikten släktskap ej blott med de israelitiske siarnes poetiska syner, utan ock med en hednisk poesi: de store grekiske tragödernes. Man kommer vid denna kantat att tänka på Rydbergs egen karakteristik af Æschylus: »den gudaingifne skald, som med hellenens skönhetskänsla och filosofiska instinkt förenar de hebreiske siarnes storvulna väsen och djupa, sedliga allvar».*

Från de sublimare ämnena vände han sig därefter till de mera idylliska.

Den 2 februari 1878 meddelade Göteborgs Handelstidning en ny dikt af sin gamle medarbetare: *Träsnittet i psalmboken.* Viktors tankar hade börjat syssla med barndomstiden i det kära Jönköping. Och moderns bild, den älskade, aldrig förgätna, hägrade åter för hans syn. Och så barndomsminnena från Vettern, Visingsö, kyrkan och den första psalmboken med ett träsnitt från »Lundströms atelier».

Ja, nog var det i konstväg ett underligt ting, detta träsnitt! Men i hvilken tjusande dikt har

* Uppsatsen om Nero i Romerske kejsare i marmor.

icke skalden skildrat, huru i dessa otympliga linier hans fantasi skådade en hel värld af skönhet!

Träsnitt ur en psalmbok från Lundströms officin i Jönköping.

Fra Giovanni,
hvad innerligt
jag sedan fann i
din pensels bikt
var förebådadt
af hvad med fröjd
som pilt jag skådat
i Lundströms slöjd.

Älsklig och varm är hyllningen till moderns minne — uppenbarelsen af hennes saknade gestalt inför vinglös och moderlös varelse — knuten till skildringen af kyrkobesöket, så länge orgelströmmen gaf vingar åt hans fantasi och åt hans »längtans bäfvande lärkehamn».

Dikten är äfven i det afseende anmärkningsvärd, att den är det första rent *subjektiva* poem af Rydberg, i hvilket han direkt, utan omklädnad, skildrar en egen lifserfarenhet.

Till detta poem sluter sig — möjligen ock såsom ett barndomsminne — *De badande barnen*, ursprungligen författadt för sällskapet S. H. T:s Göteborgsloge, där det föredrogs på våren 1878.

Då Bonnier på hösten samma år begärde bidrag till Svea, sände Rydberg honom denna dikt.

»Du skrifver, att det brådskar med Svea och att tryckningen redan börjat. Under sådana omständigheter har jag icke tid och tillfälle att uppfylla din önskan annorlunda än som nu sker, i det jag sänder dig inneliggande lilla stycke, det sista jag skrifvit och för ögonblicket det enda jag har till hands i det skick, att jag genast kan afsända det. Tryckt har det förut icke varit, utan har endast cirkulerat i afskrift emellan några damer

här i Göteborg samt blifvit uppläst i en sluten krets i Göteborg. Kanske finner du den lilla obetydliga biten allt för självsvåldig, hvad det valda ämnet vidkommer, och för den skull ej rätt lämplig för »Svea»; men de stränga damer härstädes, som läst den, ha ej tagit ringaste anstöt af det, så att saken ej torde vara så farlig. Det gäller om de små som jag skildrat, hvad Mignon hos Goethe säger:

'Und diese himmlische Gestalten,
sie fragen nicht nach Mann und Weib.'»

Nej, »farlig» var dikten visserligen icke. I sin skälmska skildring af barnslig oskuld är den en samsläkting till den bildande konstens älskligaste barnaskildringar. Dock, man har ju på sistone hört det s. k. »sedliga» nitet himla sig öfver de mest oskuldsfulla barnaframställningar i bildande konst — t. ex. Hasselbergs Farfadern — och den tid varder kanske stundande, då en pervers sedlighetskänsla eller en smutsig fantasi finner något anstötligt äfven i De badande barnen.

Från 1870-talet härröra ock ett par öfversättningar. Den ena är Goethes Mignon-dikt, hvilken Rydberg återgifvit i en tolkning, som i de båda senare stroferna äger omisskänneliga förtjänster, men som likväl här och hvar saknar originalets naivetet.

Rydberg, som under tiden gjort bekantskap med Snoilskys tolkning af dikten, upptog ej sin egen i någondera af diktsamlingarna, och den har därför heller icke medtagits i hans samlade skrifter.*

* I den postuma upplagan af dikterna, 1896, finnes den tryckt.

Ett annat poem, som förekommer å hans diktförteckningar från dessa år, är *Narcissus.* Härmed kan icke åsyftas annat än hans vackra omdiktning af Ovidius' skildring af Narkissosmyten i Siste Athenarens nionde kapitel. Ursprungligen hade Rydberg här anlitat Adlerbeths öfversättning. Men vid utgifvandet af *tredje* upplagan, 1876, en tid då hans vittra alstring var i sin fulla blomstring, fann han sig icke belåten med Adlerbeths visserligen goda, men stundom något torra tolkning af Metamorfoserna.

I stället för Adlerbeths:

Det var i nejden en källa så klar af renaste silfver,
hvarken af herdarne störd, ej heller af betande getter
från bergsbranten, ej heller af andra hjordar. Af ingen
fågel, djur* eller fallande gren den någonsin stördes

tolkar Rydberg samma ställe:

Silfverklar och skinande ren där flödar en källa,
aldrig af herdar hon än var grumlad, aldrig af getters
fjällgräsmättade flock eller andra hjordar, och aldrig
rörd af en fågel, ett skogens djur eller fallande grenar.

Särskildt vackert är slutet om Narcissus' förvandling återgifvet:

Trött han lutar sitt hufvud ner i det saftiga gräset,
lycker de ögon till, som tjusats af ägarens fägring.
Ännu sedan sitt rum han fått i skuggornas boning
spegeln han såg i den stygiska våg. Najader, hans systrar,
sörja och klaga hans död och offra hans skördade lockar.

* Djur är här taget i en inskränktare betydelse af däggdjur.

Nymfers, dryaders klagande rop gentagas af Eko.
Bål de nu reda och komma med bår och skakade facklor.
Då var svunnet hans lik — de funno en blomma i stället,
guldgul blomma med hvita blad midt inne i kalken.

Dikter 1881—1882.

Under några år afstannade Rydbergs skaldiska alstring, enär hans tid upptogs af filosofiska och mytologiska forskningar.

Men mot slutet af 1880 och under år 1881 tillkom åter ett antal lyriska poem. Främst bland dem står *Klockorna*, som diktades 1880 och sändes till P. A. Gödecke för att intagas i den af honom redigerade Svensk kalender för 1881.

Rydberg hade ursprungligen för denna kalender afsett ett poem, »De dödas natt», hvarom redan var tal 1876, men detta poem blef icke fullbordadt.*

Följande bref till Gödecke åtföljde »Klockorna»:

»Härmed sändes dig en liten dikt, men tyvärr icke den, som jag hade lofvat dig och som hade bättre passat i en folkkalender. Fördjupad som jag varit i kritiska studier i afseende på Sibyllinerna och Völuspá — i fråga om den senare har jag kommit till resultat, som visserligen vida skilja sig från Grundtvigs och Bugges, men som säkerligen skola glädja dig, emedan de ställa dikten i ett högre och skönare ljus och ådagalägga äfven hennes rent ästetiska mästerskap i ämnets anordning — har jag haft svårt att komma i den rätta stämningen för poetisk alstring. För ett par dagar sedan gick jag ned till hafs-

* Anteckningarna till denna dikt bland Rydbergs papper äro ytterst svårtydda.

stranden i akt och mening att där slutforma 'De dödas natt', men vågbruset mot stenen på hvilken jag satt och

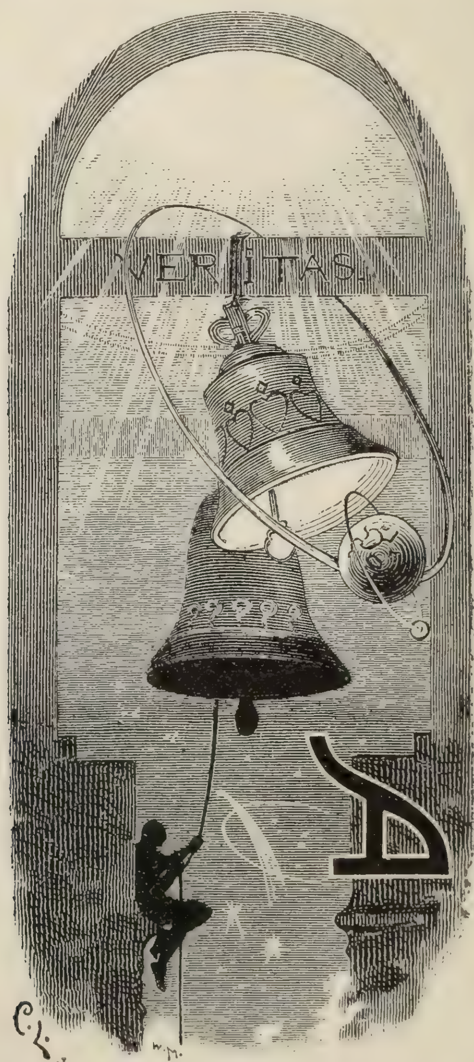

Illustration med initial till »Klockorna».
Tecknad af Carl Larsson.

ett svart moln som kom vandrande öfver mitt hufvud gåfvo mig en helt annan visa att sjunga. Hon sändes

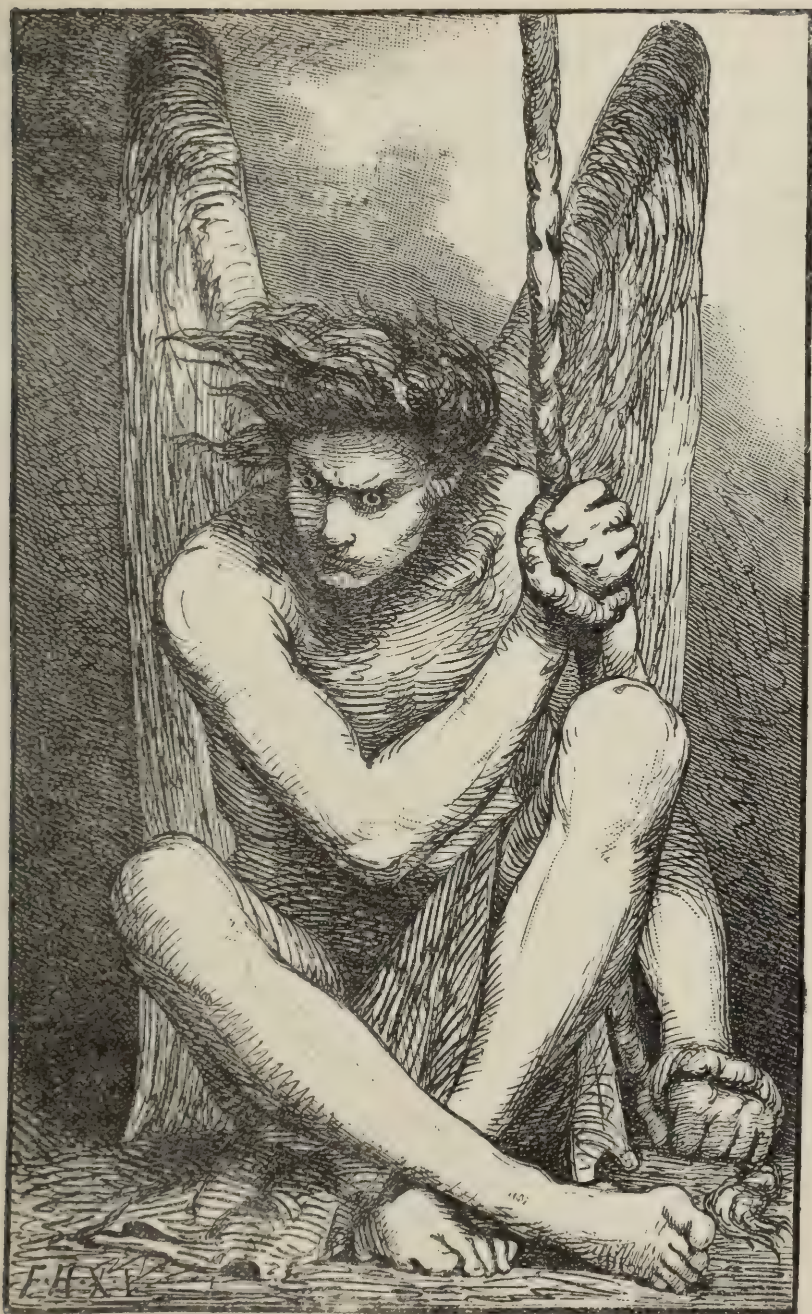

Illustration till »Klockorna».
Af Frantz Schwartz i »Ude og Hjemme».

dig såsom den enda, jag i närvarande stund har färdig till offentliggörande. Kan du begagna henne för din folkkalender eller på annat sätt, skulle det glädja mig. Hon kommer sent, men kanske icke för sent, eftersom hon icke kräfver illustration. Skulle dock en sådan ifrågakomma, vill jag för illustrationens skull tillägga, att jag tänkt mig den i stycket omtalade dämonen icke som ett med folkdjäfvulens attribut — horn, svans och klöfvar — utrustadt missfoster, utan som ett väsen af dyster skönhet, ett slags straffängel, som älskar det goda och hatar det onda, men likväl dämonisk i det afseende, att han har en ästetisk tjusning af tanken på det storartade i en hopplös och sedan idealen vikit fullkomligt värdelös världs förstörelse.» *

I visst afseende rymmer Klockorna samma grundtanke som Prometeus och Ahasverus. Den gyllene kläppen, som svingar för idéens fläkt, ringer in prometeiska tankar och drömmar ifrån fjärran sanningsriken och oupptäckta skönhetsland och klämtar i trånad att viga in den stund, då jordens släkten skola varda ett syskonförbund, hvarje smärta finna tröst, hvarje tröttadt hufvud hvila vid ett älskadt bröst, klämtar i trånad att stämma in med sina skära toner i folkens frihetssång och ringa in Guds rike.

Men den tunga kläppen i den mörka klockan samklingar med allt det dystra, det samma, hvilket Ahasverus, pessimisten, skildrar såsom behärskande världen:

* I Svensk kalender meddelades poemet med vignett af Carl Larsson. Den danska öfversättningen i Ude og Hjemme ledsagades af en bild af den fallne dämonen, utförd af Fr. Schwartz.

Om hopplöshet faller öfver mänsklighetens nöd,
om frihetssången tystnar för gunst och för bröd,
om ungdomshjärtat kallnar och känner utan kval,
hur bort ur världen viker det godas helga ideal,
då knyter sig handen kring klockans starka tåg,
då ringer dämonen med rasande håg.

Till ungefär samma tid höra tvänne »spörjande» dikter, som infördes i Ny Illustrerad Tidning i början af 1881.

Tomten är den ena. Här har Rydberg förkroppsligat de spörsmål, som sysselsatt honom både som teolog, tänkare och diktare, spörsmålen om släktets præexistens och om eskatologien, förut-tillvaron och de yttersta tingen, spörsmålet: hvadan och hvarthän?

Så har han sett dem, far och son,
re'n genom många leder
slumra som barn; men hvarifrån
kommo de väl hit neder?
Släkte följde på släkte snart,
blomstrade, åldrades, gick — men hvart?
Gåtan, som icke låter
gissa sig, kom så åter!

Denna ständigt återkommande fråga framträder här i en genrebild, där naturens månskensinsvepta midvinterstämning ypperligt förtonar samman med den lilla sägenskepnadens gråa grubblartyp.

I bref till Ny Illustrerad Tidnings d. v. redaktör, Ernst Beckman, skrifver Rydberg:

»Skulle illustration bifogas, så vore mig detta särdeles kärt, emedan jag är alltid nyfiken att se, huru en

fantasibild, född i min egen hjärna, tager sig ut i en annans. Men därtill kräfves då, att konstnären verkligen tager reda på och troget återgifver den situation och de enskildheter, han vill ur dikten upptaga, så att text och illustration icke — såsom ofta händt — svära svårt emot hvarandra. Har t. ex. tomten i dikten skägg och hätta, bör han hafva det äfven i illustrationen. Vidare är det vid illustrationen af en dikt önskligt, att den eller de verser tagas till ämne, i hvilka diktens grundtanke och andemening uppenbara sig. I afseende på det lilla anspråkslösa poem, jag nu sänder, behöfver det icke sägas, att besöken i ladugården, stallet och hönshuset icke höra till det väsentligaste i detsamma, icke ens besöket i barnkammaren. Vore jag illustrator och finge själf välja, toge jag till ämne tomten, stående utanför ladugårdsdörren, tankfullt stirrande på månen. Där hade vi så äfven ett vinterlandskap att framställa. Vidare vore det min önskan, att tomten icke framställdes såsom ett vidunder af litenhet eller fulhet, ehuru detta hör till regeln. Det vore tid på att konsten i detta fall försonade, hvad hon brutit mot dessa trefliga fantasiväsen. Allt för många, som vilja vara realister, synas antaga, att det karakteristiska går förloradt, om icke en stark portion fulhet är med. Jag är därvidlag af annan mening. Lika galet vore det naturligtvis att göra tomten skön.

Tomtarne äro i allmänhet små positivister före Comte, hvilka af medfödd andebegränsning nödgas uteslutande hålla sig till det jordiska, men söka göra detta så godt, hemtrefligt och renligt som möjligt. Min lille tomte hör naturligtvis till samma skola, men när månen kastar sin blåhvita belysning öfver vinterlandskapet, uppstiga i hans själ aningar om en annan värld, aningar, som han knyter till sina erfarenhetsrön om uppkomst och förgängelse,

och i bruset af strömmen, som han hör, blandar sig något af den heraklitiska världsflodens πavτα ῥεῖ.»*

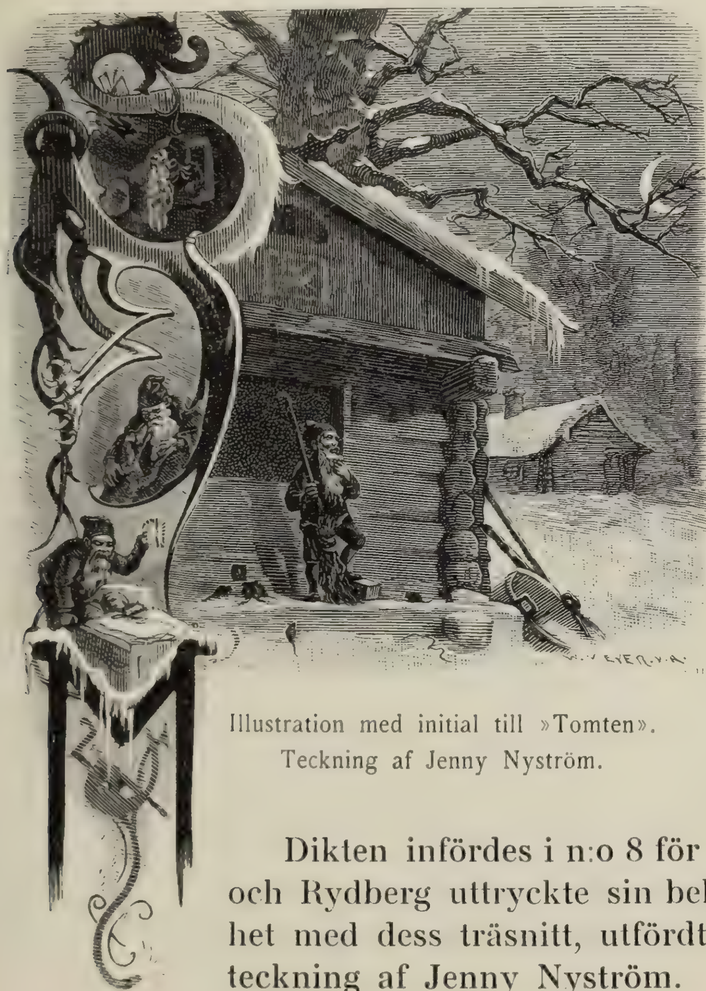

Illustration med initial till »Tomten».
Teckning af Jenny Nyström.

Dikten infördes i n:o 8 för 1881, och Rydberg uttryckte sin belåtenhet med dess träsnitt, utfördt efter teckning af Jenny Nyström.

»Illustrationen till Tomten är i mitt tycke förträfflig, och jag vardt gladt öfverraskad af densamma. Icke minst gläder mig det goda valet af de tre små sidoillustrationerna, som träffat den lilla diktens hjärtelag.»

* Allt flyter.

I n:o 11 samma år läses *Bäckens älfva till flickan* eller som den sedan kallades *Älfvan till flickan.* Egendomligt nog, har man på ett eller annat håll trott denna titel vara ett tryckfel för Älfven till flickan — en förmodan, som tonsättaren Petterson-Berger rent af ansett så viss, att han å af honom utgifven musik till denna dikt ändrat titeln. Den ursprungliga öfverskriften var *Bäckens älfva till den badande flickan.* Liksom i »Tomten» har Rydberg här velat personifiera *naturmakten,* som talar till den späda flickan i verser, hvilkas meter flödar med en källas porlande takt. Äfven detta poem tillhör frågodikterna om människoödets gåta och hör närmast till Antinoustypen.

Från denna tid äro ock *Kyssen* och *Höstkväll.* Den förra — ett af Rydbergs få erotiska poem — tolkar i präktiga hexametrar kyssen såsom själarnas brygga; anden svingar sig ur sitt fängelse för att möta den älskades innersta jag. Äfven här är alltså den ideala sidan betonad.

Höstkväll utgör en utvidgning af ett poem, som inflickats i 1876 års upplaga af Singoalla. Detta poem bildar med ej obetydlig omarbetning den nya diktens två första strofer, hvartill skalden fogat två nya, som tolka höstens stora sorgedikt och dess samstämning med människans själave. Den är för öfrigt närsläktad med Lenaus höstdikter.*

* Jämf. t. ex. stycket om vandraren, hvars själ känner samklang med nattens sång och höstens sorgedikt, med följande ställe i Lenaus Herbstgefühl:

Ein trüber Wandrer findet hier Genossen,
es ist Natur, der auch die Freuden schwanden,
mit seiner ganzen Schwermuth einverstanden,
er ist in ihre Klagen eingeschlossen.

I början af 1881 förberedde C. E. Fritzes bokhandel utgifvandet af en religiös antologi och begärde Rydbergs tillåtelse att däri intaga Jubelfestkantaten samt anhöll att i antologien få meddela ytterligare några religiösa dikter.

Rydberg svarade i mars samma år:

»Jag lämnar med nöje tillåtelsen till festkantatens införande, men beklagar på samma gång, att jag för ögonblicket ej kan stå till tjänst med flere dikter af det slag, som den tilltänkta kalendern afser. Och dock hade det varit min mening att just nu, då jag åter har någon ledighet till poetisk alstring, skrifva tvänne andra religiösa dikter, som jag hoppas af den art, att de med glädje och uppbyggelse skulle kunna läsas äfven af de mest rättrogna. När jag får dessa dikter färdiga, kan jag icke med säkerhet säga, och om meningen är att kalendern icke kommer ut förrän till sommaren, skulle jag, om inga oförutsedda hinder komma i vägen, kunna stå till tjänst med desamma.»

Emellertid tillkommo icke under sommaren dessa tilltänkta dikter — antagligen åsyftades »Gossarne vid Genezareth» och möjligen »Synderskan». I bref af 1 oktober till samma förlagsfirma heter det:

»Tidningarnas uppgift, att mina dikter skulle samlade utkomma till julen, är så till vida grundad som detta ännu för några månader var min förhoppning och deras förläggares afsikt. Emellertid har jag i sommar varit så upptagen med helt andra litterära sysselsättningar, i främsta rummet uppsatser till Letterstedtska

tidskriften, hvilka kräft mycket studium*, samt till en längre artikel, som skall utkomma nästa år i Svenska Akademiens handlingar**, att mitt sinne varit nästan alldeles bortvändt från poesien. Ett längre poem, *Nero och ljungelden*, samt själfva inledningssången till diktsamlingen***, det är allt som jag mäktat åstadkomma på det området under min nyligen afslutade vistelse på landet. De religiösa dikter, hvilka ligga mig varmt om hjärtat och till hvilka själfva anläggningen, men intet mer, är färdig, vänta ännu på den stund, då jag kan känna mig i stånd att lägga hand vid dem. Detta gör mig ondt, icke minst med afseende på eder religiösa antologi, där det skulle varit mig en verklig glädje att vara väl representerad. Allt hvad jag nu för ögonblicket kan göra för henne, är att med nöje gifva tillstånd till kantatens intagande i henne.»

Nero och ljungelden, som alltså tillkom 1881, behandlar dels i berättande, dels i dramatisk form en nyplatonsk legend om huru ljungelden slår bägaren ur Neros hand, när denne utfarit mot Zeus och gifvit sitt världsförakt och sitt gudsförakt luft. Nero, han som drömt att en gång genom njutningar kunna lyckliggöra världen, som sökt hellenisera Rom, som sökt skydda slafvarne mot förtryckarne, framträder här gripen af världsleda och världsförakt, en epikureismens vilde, grym som ett naturbarn; under upphetsande orgier varder han hätsk mot allt och alla, önskande död åt ädelt »kvinno-

* Astrologien och Merlin.

** En tilltänkt afhandling i mytologi.

*** Spillror.

hjärtas ädla tro» och »offervilligt mannasinnes hopp», ty »födas de på nytt, så gäckas de på nytt».

Rydberg, som förut med sådan förkärlek tecknat Nerobilden, dröjer här åter vid denna psykologiska gåta: tyrannen som *velat* vara frihetsvän och göra alla lyckliga och glada. Bredvid Nero står den ädle frihetsskalden Aulus, som likt Prometeus smädar Zeus, hvilken gäckar hvar människosinnets frihetsdröm, liksom Aulus i varma ordalag hyllar hoppets adel och förtviflans adel — det vill säga den ädla optimismen och den ädla pessimismen. I några sedermera utelämnade verser hade Rydberg låtit Nero själf härtill foga följande ord:

Du hoppets adel, hvem har ej i vårens dar,
då träden knoppas, himlen ler och lärkan slår,
med längtan sett din fana vinka i det blå.
Jag var en gosse, då Annæus tog min hand
och lät mig från sin utsikt öfver världen se,
där Zeus' jätteskepnad tecknar sig mot skyn.

Dikten rymmer för öfrigt en satir med bredare målskifva än romartidens kejsarhof, ty udden är tydligen riktad äfven mot nutiden. Uttryck sådana som dessa äro kännetecknande:

Aulus.
Och hvilken fest! En lysten hop kring lifvets bord,
som knuffas först om bröd och sen om hedersrum.

Nero.
Ty mättas djurets hunger, träder narrens fram:
den som fått magen fylld vill ha en riddarring.

Aulus.

Och den, som fräckast knuffat eller den som bäst
förstått att krypa genom hindren, får sin plats
ej långt från härskarsätet vid lukulliskt mål.
Med hjässan sänkt och bägarn lyftad sneglar han
åt maktens stol i väntan på en nådig blick,
i väntan på senatorsbräm — — —

Mot poemet kan anmärkas, att skaldens intresse tydligen mattats mot slutet. Han har här ock utbytt den storslagna versformen mot en mera alldaglig prosa. Högst står otvifvelaktigt själfva inledningsdikten, »Åskvädret», med dess ypperligt träffade Romastämning såsom ram omkring Neros vilda uppträdande för att täfla med »tordönsljusen». Äfven den därpå följande andra afdelningen med sannsägaren Aulus' och smickerskalden Remmius' repliker rymmer både spetsig satir och tankediger poesi.

»*Nero och ljungelden*» föredrogs den 5 oktober 1881 å ett sammanträde i sällskapet Gnistan.*

* Detta föredrag hade en liten förhistoria, därvid jag uppträdde som ett slags »printers devil», hvarom Gnistans d. v. sekreterare, kamrer Vilhelm Berg, nu erinrar mig efter sina dagboksanteckningar. Rydberg hade frågat Berg, om denne hade något föredrag vid Gnistans nästa sammanträde, i annat fall erbjöde han sig antingen med poemet »Nero och ljungelden» eller föredrag om »Monte Cavallogruppen» eller om astrologen Guido Bonatti. Det förstnämnda hade han dock nästan färdigt och trodde sig kunna lofva att lämna i god tid, då en skådespelare kunde få det för att bereda sig på att deklamera det. Poemet väntades med otålighet, men ännu den onsdag, då Gnistan skulle ha sammanträde, hade det ej kommit. Berg bad mig i egenskap af nämndens ledamot besöka Rydberg och söka utfå dikten. Så skedde; jag framhöll, att det icke ginge an att mankera och sätta nämnden i förlägenhet. Rydberg förklarade, att om »ett par timmar» skulle manuskriptet vara uppe i Gnistan. Men jag bad honom få

Dikten *Spillror*, som inledde 1882 års samling, var äfven en frukt af 1881 års sommarvistelse. Dess innebörd att knyta samman den nya diktsamlingen med hans ungdomslyrik: »Strandvrak» och att erinra om de år af strid och oro, som legat emellan hans ungdoms- och hans mannaålders dikt, är förut påpekad. Med ett visst vemod återvänder han till dikten:

Hans strand är af stormen härjad,
han själf har blödande sår.

Det skymmer vid himlaranden,
och mörknande böljor gå
och lämna kvar på stranden
en spillra då och då
af lifvets morgondrömmar,
af krossad liten slup,
som skulle i glitterströmmar
styrt ut öfver blåa djup.

Ännu ett kväde tillkom före diktsamlingens utgifvande. Det var det stora poemet *Det döda barnet till det lefvande*, som infördes i Handelstidningen på nyårsafton 1881.

Det börjar med en vän erinran om ett barndomsminne. En liten kvinnlig lekkamrat, som i skaldens första barnaår lekt med honom på vallen

vänta på det, anhöll, att min närvaro ej måtte genera skalden i hans författareskap, och så slog han sig ned vid skrifbordet och afslöt dikten. När jag väl fått den i mina händer — det tog visst ingen timme — skyndade jag till sammankomsten, som just skulle börja, läste upp skaldestycket och sände sedan V. R. ett kort, som jag återfunnit förvaradt bland hans papper, och hvarå jag meddelade honom, att allt gått bra. Då kom han själf upp och mottog sina »gnistors» tack.

bredvid fästningsmuren, uppenbarar sig och vill vandra än en gång med honom och minnas barndomslekarnas och barndomskärlekens oskuld. Det är samma stämning som i »De badande barnen».

Så följer en fantasifull skildring af barnens himmel, med något af Fiesoles guldskimrande änglastämning.

Och slutligen tillämpningen: Efter vespersången, om de döda barnens förbindelse med de lefvande, huru den lille längtar åter till det hem, där han begråtes:

Tyst som stjärnan sina strålar silar
i gardinens flor vid fönsterkarm
nalkas han den bädd, där mamma hvilar,
lägger hufvudet till hennes barm,
smyger se'n i månens sken så sakta
att i sömnen syskonen betrakta
och att leka med de saker, som
han på leksaksbordet bäst tyckt om.
När ett barn från jorden förs af döden,
är det ej för att en mänskosjäl
fjärmas skall ifrån sitt släktes öden,
ryckas utanför dess ve och väl.
Nej, dess bortgång har en högre mening,
och vi äldre* komma hit af plikt,
här vi hafva ärenden af vikt:
himlen knyter genom oss förening
med hvad jordelifvets sträfvan har
än af barnasinnets oskuld kvar.

— — — — — — — — — — — —

* Man skulle vara frestad antaga detta vara ett tryckfel (äldre komma för återkomma). Eller skulle väl meningen vara de äldre barnen i motsats till spenabarnen?

Till en hvar, som för det goda strider,
till en hvar, som för sin kärlek lider,
är vårt kall att komma någon gång
med en dryck ur lifvets källas språng.

En tanke besläktad med den som möter oss i de ofvan kursiverade orden uttalar Rydberg följande år i det ädla griftetalet öfver lilla Tyra. (Saml. Skr. XIV: 75.)

Endast halft motvilligt bekvämade sig Rydberg att utgifva sin första stora diktsamling, liksom det stundom i vissa ögonblick kunde synas honom en självöfvervinning att öfverhufvud utlämna en dikt till tryckning. Betecknande för dylika ögonblickliga misstämningar äro några ord, han skref i ett bref kort efter diktsamlingens utgifvande till julen 1882:

»Utan yttre påtryckning skulle jag icke hafva offentliggjort en enda af mina dikter, än mindre den nu föreliggande lilla diktsamlingen. Jag handlar icke ofta i strid med en röst inom mig, men jag har gjort det här, och jag tror, att hvarje på finkänsla icke alldeles blottad poet, han må vara lyckad eller misslyckad, gör det, när han utlämnar sina dikter till allmänheten i stället för att gömma dem och taga dem med i grafven. Ens hjärtas barn må vara sköna eller vanskapliga — att utställa deras behag eller lyten till allmänt skärskådande är och förblifver en vidrig sak. Gud, men icke litteraturhistorien, känner de skäraste och ädlaste dikter, som människor skapat; ty de dikterna hafva säkerligen blifvit brända. Endast då indignationen skapar verser, kan jag förstå, att författaren vill offentliggöra dem. Han kan då känna det som en plikt.»

Men å andra sidan förnam han ofta en oförställd glädje öfver att se sina skaldestycken i tryck, och han gladdes erfara, när de skänkte andra hugnad och fröjd. Öfver diktsamlingens mottagande ägde han icke skäl att klaga. Den svenska pressen hälsade den med ett varmt och enstämmigt bifall.

Exempelvis må anföras, att Aftonbladet kallar dikterna »det märkligaste uttryck som ännu i vårt land framkommit af det 19:de århundradets jäsande oro och djupa andliga kval»:

»Med många älskliga påminnelser om att det är från Sverige denna diktsamling stammar, är hon dock till hela sitt skaplynne universell, och med alla rörande glimtar ur det enskilda hjärtats lif, är det framför allt ur mänsklighetens hjärta de djupaste tonerna i dessa sånger brusa, och det är om denna mänsklighetens kamp som dikternas hela krets innerst handlar.

Den bok som här föreligger utgöres ej af ett tretiotal lösa dikter, af hvilka den ena kan stå och den andra falla, utan hon är ett helt, hopahållande så många skärfvor som denne store sökare lyckats hopsamla af sanningens en gång för alla på jorden krossade spegel.»

Enskildt erhöll Rydberg de varmaste tacksägelser från de mest skilda håll. Anföras må blott följande ord från vännen Carl Snoilsky:

»*Pro libertate* — det skönaste ord jag för min del känner — skulle jag vilja sätta som motto på hela denna din diktsamling. — — Hvad den ene eller andre menar med idealism och realism, har jag länge sedan uppgifvit hoppet om att förstå, men hvad *poesi* är, det känner jag, och det känner också allmänhetens oförvillade instinkt, när äkta högsång bjudes.»

En dikt, som tillkom i april 1882 och som bör nämnas i detta sammanhang, ehuru den ej intogs i första samlingen, är *Psyche.*

Den är tillkommen rent tillfälligt såsom deviser till några målningar ur Psychesagan, hvilka artisten Reinhold Callmander detta år utförde för taket i en salong i grosshandlaren Pontus Fürstenbergs våning. Rydberg, vän med både artisten och beställaren, lofvade att skrifva fyra strofer till dessa bilder, och det blef ett litet mästerstycke.

Poemet är närsläktadt med de dikter, i hvilka Rydberg spörjer om

> den fråga hvarje släkte grubblar på
> och hvarje släkte ännu olöst fann.

I Antinousuppsatsen kallar Rydberg den älskliga sagan om Eros och Psyche en syster till Antinous.

Och liksom han lät Antinous personifiera det eviga spörsmålet om lifvets gåtor, så ock Psyche.

Psyche, som längtar till ljus och frihet, till det skönas ideal, som trår till en himmelsk brudgum, är ju intet annat än en personifikation af den mänskliga själen, som föres till en gåta, men som ej vill nöja sig med *tron* och *aningen*, utan kräfver mera, och som köper detta mera: *vetandet* med svunnen lycka och hjärtats ve. De båda slutstroferna, som förklara, att det *icke* var brottsligt, det Psyche ville, utan att, om hon trofast vågar allt för hvad hon älskar, så är vägen banad till Olympen, ty ingen har opröfvad hunnit odödlig fröjd, äga i tanken släktskap med jubelfestkantatens tema, ehuru här detta tagit antik mytdräkt i stället för gammaltestamentlig.

Rydberg synes ej hafva afsett dikten för offentliggörande. Själf fann han den »underhaltig»! Den nådde emellertid pressen på våren 1882 — i sammanhang med en notis om Callmanders målningar. Men i diktsamlingen intog han den, såsom nämndt, icke. Efter hans flyttning till Stockholm hade hans vän lektor Nils Linder lofvat försöka skaffa ett bidrag från hans hand till Nordiska muséets publikation Saga (1885), och då utlämnade Rydberg, om än motsträfvigt, detta poem. Det ingick sedan som inledningsdikt i hans andra samling.

Ofullbordade dikter.

Rydberg omtalar i sin brefväxling under 1870-talet några dikter, som tyvärr aldrig hunno öfver utkastets form. Den bland dessa som Rydberg först ville ha färdig var *Djäfvulsklostret.*

Motivet är delvis hämtadt ur en gammal legend, som finnes på isländska (Gering: Islendsk Aeventyri; Unger: Maria Saga), franska (Etienne de Bourbon: Anecdotes historiques) samt gammalsvenska (Klosterläsning).

Denna legend låter två munkar, en äldre och en yngre, vara stadda på resa och gå vilse i skogen. Lidande af hunger och törst, anropade de den Heliga jungfrun om hjälp. Efter bönen klättrade den unge munken upp i ett högt träd, såg sig ikring och skönjde i fjärran ett kloster. Den gamle munken svarade, att han ej visste af att det funnes något kloster i närheten, men följde honom likväl, och de nådde klostret, klappade på porten, mottogos väl af abbot och munkar, som försågo

dem med mat och dryck och bjödo dem hvila. I natten uppstego klostrets munkar och sjöngo »hora matutina». Endast den yngre af de resande orkade åhöra sången, som syntes honom underlig, då munkarne städse upprepade versen: »Deus repulisti nos et destruxisti nos, iratus es et non misertus es nobis».

På morgonen blefvo munkarne förde till kapitlet. Där bad abboten den äldre brodern hålla en predikan. Denne var genast redo och höll ett tal om Lucifers fall, som från den skönaste ängel vardt den styggaste djäfvul, och om de andra änglar, som voro i hans följe. Under denna predikan försvann den ene munken efter den andre, till dess slutligen abboten och hans båda gäster ensamme förblefvo kvar. Predikanten frågade abboten, huru det kom sig, att munkarne ej ville höra Guds ord. Då svarade abboten: »Vi äro ej munkar, utan djäflar, som motvilligt, tvungne af Guds moder, gjort eder tjänster; men de andra förmådde ej höra den skam och smädelse, vi lidit vid vårt fall.» Härpå försvann äfven denne djäfvul som en rök, och i samma ögonblick var ock klostret försvunnet och munkarne stodo på fria fältet. De kommo sedan välbehållne till ett annat kloster.

Rydbergs mening var att af detta motiv göra en episk dikt. I juli 1878 skrifver han till Albert Bonnier:

»Sommaren kommer jag att tillbringa dels med utarbetande af mina föreläsningar för nästa hösttermin, dels, när anden faller på mig, med utarbetande af mina half, kvarts, eller alldeles icke färdiga dikter. *En längre af dem, Djäfvulsklostret, grundad på en legend, vill jag först ha färdig.* Detta lilla epos, jämte Prometeus, Kantaten, Flygande holländaren, redogörelsen för andra delen

af Faust med åtföljande öfversättningar samt ett fyrtiotal smärre lyriska stycken, tror jag skall i det närmaste fylla så många ark du tänkt på.»

Till detta »lilla epos» föreligga några utkast. Det framgår af dem, att Rydberg inflickat en riddare såsom en af de förnämsta personligheterna. De strödda — ofta upprepade — anteckningarna har jag sökt hopfoga i följande sammanhang:

Riddaren har ridit genom mången vår och mången höst, trött på förhand vid hvad han skall se. En synd tynger hans själ. Han har velat äga, ensam äga ett hjärta, och han har ställt denna besittning högre än arfsrätten till himmelen. Han har trott på jordisk kärleks odödlighet. När han sveks i sin tro, vardt hela världen honom ett svek och skapelsens skönhet en slöja öfver en fasansfull, outhärdlig sanning.

Han lider af solglittret, blommorna, skapelsens fägring, som synes honom ett ondt, en lockelse att tro för att varda bedragen. Han skådar med afsky vårens prakt, försänkt i drömmande dvala under stormen, seende i höstens vissna blad och blommor sina egna vissnade förhoppningar. Och folkens kamp, hvari han drog sitt svärd, och tankens arbete på lifvets gåtor, som äfven han sökt lösa, förekom honom ändamålslöst. Han såg lasten med förakt och dygden med hån.

Vargens tjut, stormen, ödenejden bringa hans själ till hvila. Hans pilgrimsfärd är utan mål, han hade varit i Jerusalem, i Mekka, vid Ganges. Målet för hans färd var det som man hinner utan brådska och hvarthän man vänder kosan, ja utan att lämna sin tröskel.

Men oron drifver honom, och oron ropar *gå!*

Det lider mot aftonen och artar sig till storm.

Värdshuset vid skogsbrynet. Det glada sällskapet af vandringsmän: landsknektar och munkar, hvilket ber honom stanna, ty milsvidt finnes intet härberge. Han fortsätter dock. Upphinner en botpredikant (S:t Damianus) i skogen.

Utkast till en dikt:

Lägg ej dina kval på andra mänskobröst,
låt ej tystnaden rufva på dem,
sjung dem för skogen,
låt dem rytande bryta ut i de drömdes skick (?)
eller bryta ut för Gud.

— — — — — — — — — — — — —

Din sorg, hur tung ditt hjärta må den känna,
lägg henne ej — — —
Hur tungt du än ditt öde känne,
lägg ej din sorg på vänners bröst,
ty hon är din, och du skall bära henne.

— — — — — — — — — — —

Det är din plikt. Din rätt du äfven känne:
du är ett barn, och barnet trår till tröst.

Hans häst stannar trött utanför klostret.

Munkarnes lofsång: Tacksägelse för samvetskvalen, tacksägelse för ormen i blommorna, tacksägelse för slöjan öfver det eviga, så att vi kunna tvifla och förtvifla, tacksägelse för det förgängliga i företeelsernas värld, där vi kunna binda vårt hopp vid intet, tacksägelse för ungdomens drömmar, som alla gäckas, för frestelserna och kampen i lifvet för ideal, som icke kunna nås, till sist tack för den längtan skapelsen andas efter en fader som döljer sitt anlete.

Bilderna tyckas böja sig, segna på knä, sträcka armarna mot himlen, gråta. Riddaren deltager med väl-

digaste stämma i den brusande sången. De i rop biktade kvalen smälta tillsammans med vemodssången, som går genom skapelsen.

Nu följa Damianus' och Cosmos' predikningar. Åt Damianus skall i dikten ägnas ett erkännande med knappt genomskinlig ironi. Hans svafvelpredikningar skola enligt hans egen utsago, som man ogärna vill tro på, *icke* medföra någon bättring. Världen är så ond, att ju mer hon får att höra om vår Herres vrede, dess sämre varder hon. Då han i djäfvulsklostrets kolossala katedral predikar för djäflarne, med vällust skildrar de fallne serafernes och kerubernes forna härlighet och nuvarande elände, och hans skildring har en kraft som han själf häpnar öfver och som skulle kommit mänskliga hjärtan att brista af ve — den stackars munken Cosmos skälfver, gråter, smuttar till tröst ur bägaren och håller slutligen för öronen — möter honom från den djäfvulska skaran endast hånlöje. Den forne serafchefen klappar honom på axeln och säger honom, att det var en klen predikan, ty mänskligt språk kan lika litet tydliggöra dämonernes forna härlighet som deras kval efter fallet.

Då Damianus slutat, tvingar han Cosmos, som suttit vid bägaren, att predika, såsom i sin egenskap af half-förfallen munk mer passande att orda för sällskapet. Cosmos fruktar, att hans tunga skall lalla af det starka vin han fått, men hans hjärta ropar: tala du — som det så ofta gör äfven i oträngdt mål — och han stiger upp.

Han predikar.

Han vet ej, hvad åhörarne sakna från den himmel de förlorat, men ack, han vet hvad de sakna emedan de ej äro människor. De sakna vinet, skönheten, hoppet om den växande gossen, kärleken till den knoppande ungmön, svärmeriet, vänskapen, de ömma bekymren, den

stärkande sorgen, det lycksaliggörande hoppet om återseendet med kära vänner (och förgångnas dimmor, drömmar?), det ljufva deltagandet, det att kunna blanda tår med tår och le med de glada. Hvarför de sakna detta, vet han icke, ty Gud är så god mot alla. Men ha de därom en annan mening, vill han icke döma därom, ty grunderna därför begriper han icke, men de som till olycka för sig själfva fått en annan mening, deras trots förstår han, deras trots skulle han i samma villfarande predikament dela, deras trots har något stort, och han skulle önska, att sådana trotsare komme till insikt och frälstes, på det de fege, de som aldrig trotsa, de som smeka och lofsjunga tyranner, må, men blott för ett ögonblick, känna en skugga af de stackars djäflarnes ve, ty denna skugga kan göra dem till modige män. Men kunnen I dämoner icke älska, så *försöken* ändå, trots omöjligheten. Viljen I hata Gud och människorna, så försöken ändå att ha medlidande med hvarandra. Ert elände är så stort, söken att trösta det! Själf trots sin svaghet och sin uselhet så älskad af Gud, föremål för så mycken godhet, fast han väl ej kan vara särdeles bättre än dessa fördömde, känner han behof att sluta dessa olyckliga i sin famn. Han gråter, och hans tår, som faller på deras kval, är frampressad ur hans hjärta, ur Guds egen barmhärtighet.

Församlingen hör tigande och böjer tyst sitt hufvud, och genom katedralen, genom skogen, genom skapelsen hviskas ett *amen.*

Denna dikts mening var alltså att gentemot hvarandra ställa den ofördragsamme, rättlefvande Damianus' dundrande, men ofruktbara helvetespredikan och den stackars förfallne, men kärleks-

fulle Cosmos' fördragsamhetstal. Bland Rydbergs papper finnes af detta opus ej mer än det anförda. I hans samlade dikter resulterade allt detta blott i en enda fyraradig strof:

Du mänskobarn, hur tung din lott du känne,
sök ej hos dina svaga likar tröst!
Lägg ej din sorg på redan tyngda bröst!
Din sorg är din, och du bör bära henne.

Jesusgossen eller *Gossarne vid Genezaret* omtalas i bref till Borchsenius 1876 och till Ernst Beckman så sent som 1881. Till den förre skrifver Rydberg den 13 juli 1876, att han trodde sig kunna ha poemet färdigt till hösten.

»Jag hoppas, du skall tycka om Jesusgossen. Det är icke spår af dogmatik eller teologi eller kyrklighet eller slikt uti det. Tvärtom, jag skildrar ett friskt gosselif i lekar och sköna mänsklighetsdrömmar. Jag skildrar en liten varmhjärtad skald, som, när han vuxit upp, ej kan släppa sina barndomsfantasier om huru det *bör* vara i den stora barnkammaren, som han ser smyckad med poemer och speglande sjöar, utan dör för dem.»

Och i ett bref till Beckman 4 mars 1881:

»Tror du, att någon illustrator skulle våga sig på följande ämne:

Jesus och Johannes (icke döparen, utan älsklingen) som tolf, fjorton års gossar stående hand i hand och skådande från en höjd ned mot sjön Genezaret, medan solen går upp och fiskarebåtarna lägga ut från stranden? Om så vore, ville jag gärna sända dig en dikt till den teckningen.»

De anteckningar — delvis upprepningar — som föreligga af denna dikt antyda, att den fullbordad tvifvelsutan skulle blifvit en af Rydbergs märkligaste och älskligaste. Några utkast har jag sökt sammanföra sålunda:

Prolog.

Johannes står vid korset.

Då han genom sina tårar betraktar Jesu ansikte, ser han honom som barn igen. Gossens öga och änne, uttryck.

Det är ju ett *barn* spikadt på korset.

Medan himmelen mörknar och jordbäfningen inträder, är Johannes med kinden tryckt till Jesu sköte försänkt i ett drömmande minne. Han växte i visdom och nåd, men växte dock aldrig ur sitt hjärtas barndom. Barndomen växer med honom och slår ut sin skönaste knopp på korset i hans bön.

Själfva barnascenerna.

Svalan, som hade sitt näste under Zebedeus' taklist, hade gjort sin första utflykt, lärkan första gången höjt sig ur det daggstänkta gräset för att förkunna sin nyvaknande fröjd, måsens vinge första gången lyst mot morgonrodnaden, då Zebedeus och hans äldre son Jakob gingo till sina nät. Salome betraktade sin yngre son Johannes sofvande. Han drömde om Marias son Jesus, som kom med famnen full af Jerikorosor, glad och leende; men törnena rispade hans bröst. Då ljöd utanför fönstret Jesu röst, som kallade honom vid namn. Johannes vaknade. Rösten kom med vindfläkten från sjön, som rörde och insög blomsterdoftet från slingerväxterna vid det lilla fönstret.

Johannes skyndar ut i den daggbestänkta morgonen.

Marias och Salomes söner vandra hand i hand framåt vid stranden af sjön. Skildringen af morgonen. Johannes glädje att vara hos Jesus. Allt hvad han ser och hör får en djupare betydelse, när han vandrar bredvid Marias son. Det uppstår så många känslor, så många tankar, då han går bredvid den som han älskar. Vingårdsflickorna räcka dem drufklasar. Vassens sus i morgongryningen.

Johannes, »åskans son», sjunger sin faders sång, då han med Jesus vandrar uppför berget under soluppgång:

'Hvart rön att kufva honom med våld, det bjöd han hån,
och känd han var, fast zefyrn lik, i staden som åskans son'.

Sjön speglande himmelen flödar ut från Gudslängtan.
Cedrarna sträfvande mot himlen. Gudslängtan.
Lärkans flykt mot skyn. Gudslängtan.
Röken från härdarna. Gudslängtan.

Utsikten från berget öfver all jorden: glädje och ingen annan sorg än den som är efter Guds sinne.

Det är Johannes som vill plundra fågelboet.

'Johannes, en pilt
med flickans fina, milda drag, men ögat lyste vildt'.

Slår Jesus på kinden, då denne hindrar fågelboets sköfling,

'men i samma stund
gaf Jesus honom famn och mund,
allt sen vardt hans öga mildt'.

— — — — — — — — — —

Jesus sjunger i verkstaden med Josef om David, ättefadern, och Goliat, huru de stora falla för de små, som hoppas och ha mod.

'Men den som hoppas och har mod, han tror på Jehovah.'

'Att liten pilt slog jätten ned, det är af alla spordt,
men att en svag har hopp och mod, se det är godt och
stort.'

— — — — — — — — — — — — — — —

Lärjungarne följa honom, de känna igen hans blick.

Jesus ägnat hela sitt lif åt det fattiga, förtryckta folket.

Den folkledaren kan ej nedsmutsas och bakdantas.

Epilog.

Seklen allt sedan dess en kamp mellan skymning och gryning. Messiassolen bidas.

När kommer den daggbekrönta morgonen?

Då skilda flockar från olika bergtoppar med olika utsikter jubla till hvarandra;

då själfva smärtan är till endast för att lindras;

då hvarje nyfödt barn prisas lyckligt som får komma till detta världsklot.

Från denna tid är ock följande utkast till en dikt, som torde vara den i en förteckning såsom *Synderskan* angifna.

Det var en kvinna, som lefde i synd och skam, hade dock *en* stolthet, hon hade varit mor — hon hade *en* njutning: minnet af barnets smek, *ett* altar: barnets graf.

Satt vid grafven och drömde: barnet i hennes famn; båda döda. En ängel kom, såg med glädje på barnet och ville taga det från modern för att föra det till himlen; men barnet grät och slog armarna kring henne. Han förvandlade barnet till en ros, för att omplantera den i himmelen, men rosen omslöt henne med sina grenar, och hon vardt till ett gyllene band, som fasthölls af dess törne. Ängeln förde dem till himmelen.

Petrus bortryckte bandet och kastade det i rymden. Det sjönk; men Magdalena, sväfvande i rymden med botgörarnas kor, fångade det och lade det om sin hals. Då hon lade sitt hufvud i Jesu knä, fick bandet ock komma dit.*

Återblick öfver Rydbergs diktning 1875—82.

Rydbergs alstring under denna hans andra skaldeperiod äger en luttrad, i viss mån ljusare och i grunden mera upphöjd karakter än dikterna ifrån hans ungdomsdagar. Den känsla af obestämd »Weltschmerz», som genomgående färgade dessa, är väl icke försvunnen, men den är fördjupad. Skalden lider af mänsklighetens ve, men han förblandar icke detta med sin egen mjältsjuka. Tvärtom, jämte de sånger, i hvilka sorg öfver förgängelsens makt, öfver världens kval, lidanden, orättvisor och hopplöshet tager sig uttryck, klingar en kraftig stämma, som prisar det upphöjda och ideala i lifvet, den prometeiska skarans strid för ljus och frihet. Såsom en kämpe i denna skara kände sig Rydberg icke minst, när han var skald.

I många af sina dikter från dessa år är han ock hvad romarne menade med en *vates:*

* Början till denna dikt finnes nedskrifven å ett annat blad (från 1875 eller 1876) och lyder:

Föraktad, tyngd af skymf och skam, ty hennes synd var stor,
hon hade dock en stolthet än, hon hade varit mor.
Och skrämd från kyrkans altar bort som af harmburen (?) glaf,
hon ägde dock ett altar än, sin lilla flickas graf.

Där dvaldes hon som ofta förr en mörk septembernatt,
och vinden strödde vissna blad på grafven där hon satt.
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

En bland dem, som oförfäradt väckte
harm hos ett i lögnen fånget släkte,
då de sjöngo ut med klangfull röst,
hvad de kände innerst i sitt bröst,
och, ju bittrare de rönte kvalen
af en småklok, feg och lumpen värld,
grepo fastare om idealen,
svungo djärfvare sitt sångarsvärd.

Ty hans diktnings grundton under dessa år är dels sublim, dels idyllisk.

Hans skaldskap berör nämligen företrädesvis tvänne poler, det upphöjda, djupsinniga tänkandet öfver människolifvets största gåtor och det enkelt, barnsligt oskuldsfulla. Det är liksom ville han stundom med sin diktning förkunna, att huru djupt än tänkareskalden pejlar med sitt lod för att nå gåtans lösning, så kommer han dock icke längre än barnet i sin oskuldsfulla naivetet.

Hans lilla frågodikt »Hvadan och hvarthän?» slutar ju ock med att låta skalden i drömmen, såsom ett barn i modersskötet, få svar på frågorna.

I min moders blick
jag in i det eviga skåda fick.

Men ogärna skulle Rydberg velat kalla sin idylliska diktning naiv. I ett bref till Borchsenius, maj 1877, klagar han öfver vissa fenomen i dåtidens danska poesi, hvilka synas honom vara ett jäktande efter naturlighet, hvaraf ej kan uppstå annat än det värsta af allt: tillgjord naivetet. »Är det teatraliska obehagligt, är det tillgjordt naiva det ännu mer.»

Och då han elfva år senare läste en då debuterande skalds diktsamling, *Verner von Heidenstams* »Vallfart och vandringsår», tillskref han denne följande bref (26 april 1888):

»Eder diktsamling äger något af den så saknade egenskapen originalitet, och den österländska himmelen har skärpt sinnet för färg och form. Att ett hjärta vibrerar i sången, förnimmer man också. Reflexionen är där äfven.

Men naiveteten finns där icke. Af edert symboliserande företal kan jag märka, att ni är medveten därom och betraktar det som en brist, gemensam för hela den svenska litteraturen. För min del betraktar jag det som en förtjänst. Jag älskar i dikten enkelhet och ärlighet, och braskande fraser, onödiga grannlåter äro min afsky. Men jag har ännu aldrig funnit någon författare naiv i sin samtids och sina andliga jämlikars ögon utan att jag funnit denna naivetet tillgjord, spelad, med öfverläggning åstadkommen och förekommande mig så vedervärdig som om jag såge en fullvuxen människa försöka föra sig med barnets omedvetna, älskliga behag. Jag vet ingenting mer motbjudande än koketteriet med naivetet. Man kan kokettera mästerligt i den riktningen — därpå erbjuder den danska litteraturen allt för många bevis — och de, som äro i stånd att betrakta koketten som en *ingénue*, kunna också njuta däraf, likasom man njuter af en väl utförd ingénueroll på teatern. Utanför barnkammarvisornas område har jag aldrig påträffat den naiva naiveteten, om detta pleonastiska uttryck tillåtes mig, och det andra slaget naivetet vill jag helst gå ur vägen för. Homerus kan förekomma några af vår tids läsare naiv, men för sin egen tids människor var han

det säkerligen icke, och för mig är han det icke heller. Jag är nöjd med att han är enkel och rättfram och klar i linier och former och kan icke lägga honom till last, att han gifvit sina skildringar en form, hvari den rika konstnärliga erfarenheten och den fina, fullt medvetna uppfattningen yppa sig för enhvar, som vill se närmare efter.

Våra fornnordiska dikter äro icke naiva; de flesta lida tvärtom af konstighet. Våra romantiker, som opponerade mot den bundna och på samma gång teatraliska franska klassiciteten, skrefvo en massa saker, som de trodde vara naiva och som för sin tillgjordhet numera äro onjutbara. Ingen stor skald har varit naiv. Den som vill vara naiv, är det icke, och den som är det, är ett barn, som måste gå igenom lifvets skola, innan han blir skald, och i lifvets skola försvinner omedvetenheten, men kan ersättas af det fullt medvetna uppsåtet att vara ärlig och sann och att oskrymtadt återgifva hvad som rör sig i ens innersta, ifall man finner detta förtjänt af att meddelas till flere eller ifall man, utan att ha någon öfverdrifven tanke om sin förmåga att framställa det, ger det åt offentligheten i hopp att varda igenkänd af några likstämda hjärtan.

Jag har i all hast satt dessa reflexioner på papperet endast för att säga eder, att eder och vår gemensamma svenska brist på 'naivetet' är i mina ögon icke ett fel, utan frånvaron af ett fel, om också icke en förtjänst. Hvad vår poesi lidit af och ännu i någon mån lider af är braskande fraseologi, inkonsekvens i bilder, där sådana användas, artificiel entusiasm och *tarflig* reflexion. Ofta också af brist på 'friluftstudie'.»

Allt beror ju på hvad man förstår med ordet naivetet. Att Rydbergs idyll icke lider af tillgjord

naivetet, är säkert. Men lika visst är ock, att den har något af den omedelbara, äktnaiva stämning, som vi älska hos Goethe och Runeberg.

Mellantonerna mellan det sublima och det idylliska anslår Rydbergs lyra mera sällan. Han skildrar mästerligt fantasiskepnader, sago- och historiska typer som personifiera vissa idéströmningar eller naturmakter (Prometeus, Ahasverus, Tomten, Flygande holländaren, Nero och ljungelden), likaså barnascener och naturstämningar af olika art (Åskvädret i Nero och ljungelden, Höstkväll); men en dikt som Dexippos, hvilken ger en allmänt mänsklig handlingsbragd i klart ljus, står nästan ensam i hans produktion, och äfven den är i främsta rummet en hyllning till ungdomskraften.

Ty barndomssinnet och den ofördärfvade ungdomskraften utgöra för honom det paradis, som han aldrig tröttnar att besjunga.

Sällan är han väl så oblandadt idyllisk som i »De badande barnen», denna skildring af barnalifvets oskuldsfrid, hållen i en ton, hvilken är som lärkans, hvars sång klingar:

likt ett eko af det jubel, som i tidens första stunder
höjdes af den första lärkan öfver paradisets lunder.

Barndomens paradis är tyvärr för de fleste ett *förloradt*, och därför gjuter skalden gärna en droppe vemod i den bägare han kredensar. Stämningen får en sorgeljuf klang af mild smärta öfver att den vimplade slup, som bygges af lifvets morgondrömmar, så lätt går i kvaf, öfver att lifvet förnöter så mycken ungdomlig skönhet och kraft, öfver att

ungdomshjärtat kallnar och känner, att det godas ideal viker undan.

Bort med dem, som ständigt glömma, att hvad stort som världen såg
verkats har af späda krafter, spända af en eldig håg.

Men himmelens barnaänglar komma med tröst och hugnad:

Till enhvar, som värnar djupast inne
barnets hag i pröfvadt mannasinne
och at kampen emot nöd och svek
ger sig helt, som gossen åt sin lek,
som, när sorgen kommer, vet att sörja,
men som barnet kan förgäta den
och af motgång obesegrad börja
helig lek med lif och lust igen,
till enhvar, som sträfvar upp för höga
brådjupsbranter emot fjällets bryn,
blott af längtan att åt andens öga
vinna ändtligen en vidgad syn.

Dessa ord kunna stå som motto på Rydbergs hela skaldskap under dessa år.

Själf betecknar han i ett bref af 12 maj 1877 som sitt ideal af skald den, »hvars hjärna kan fri från allt nyromantiskt grummel klart tänka tidens stora frågor, på samma gång som hans hjärta kan svärma för dem och hans tankar gestalta dem i lefvande och gripande bilder».

Frågan i hvad mån Rydberg under denna tid stod under inflytande af utländsk dikt är icke genast besvarad. Något omedelbart inflytande är vanskligt att påvisa, men lika visst är ock att Ryd-

bergs skaldegenius hämtade styrka och inspiration under besök i utlandets diktvärld. Det förtroliga umgänget med ett mästerverk som Faust har lämnat spår i hans högstämda skaldskap. Tonen och anslaget i Jubelfestkantaten äga släktskap med de tre änglarnas tal i Faustprologen. Äfven från andra skalder af mera sublim läggning — såsom Shelley — har jag trott mig finna någon påverkan, och studiet af en vildromantiker som Poe, af hvars skaldestycken Rydberg tolkat ett par, har väl ej varit utan gagn för en dikt som Den flygande holländaren. Bland samtida skalder ägnade han mycken uppmärksamhet åt österrikaren Robert Hamerling och engelsmannen Algernon Swinburne.

Han skrifver 1876 om den förre till Borchsenius:

»Hans poetiska verk ha mycket olika värde. Jag ställer hans »Ahasverus in Rom» tämligen lågt — en målning just à la Makart —; hans »König von Sion» mycket högt. Hans »Venus i landsflykt» är en odräglig, grann allegori; hans »Romantikens svanesång» en diktcykel af gedignaste värde och en älsklingsläsning för mig.»

Det sista omdömet förstår man väl. Den krans af lyriska dikter som kallas »Ein Schwanenlied der Romantik» uttrycker nämligen själsstämningar hvilka voro nära befryndade med Rydbergs egna: de tolka en idealists trängtan »aufwärts» till stjärnevärlden, till det eterns ljusa tält som hvälfver sig såsom ett tempel för det evigt sköna; tillika en idealists hat mot den inre ihålighet, som gömmer sig bakom tidens guldjakt och industriella äflan, och en skalds lofsjungande af fantasiens — »him-

melens hulda dotter» — och hjärtats rätt gentemot den kalla förståndsmässighet och nykterhet, som vilja behärska dikten.*

Hamerling ägde ock andra beröringspunkter med Rydberg. Ty han älskar att skildra *kampen mellan pessimismen och optimismen*, ett ämne som då sysselsatte Rydberg både som tänkare och skald, men hans skaldskap är ytterst ojämnt, stundom onödigt framhållande en filosofisk lärdom, ofta pråligt i uttrycken, ej sällan i framställningen sinnligt ända till hetsighet.

Af engelske skalder var det särskildt en som Rydberg vid denna tid med förkärlek studerade. Det var icke Tennyson, hvars sträfvan att förlika antik filosofi med kristendomens djupaste sanningar ju onekligen äger beröringspunkter med Rydberg, utan, såsom ofvan nämndes, en vida mera revolutionär ande: Algernon Swinburne, Englands djärfvaste skald sedan Byrons och Shelleys dagar, som väckte hans lifliga intresse. I Swinburnes himlastormande »Songs before sunrise» fann Rydberg en politisk poesi, med hvilken han lifligt sympatiserade, både hvad gällde den allmänna frihetstrångtan, motviljan mot det imperialistiska gift, som ännu lefde i den franska republiken, och medkänslan för det unga Italien, men han fann där också en egendomlig, halft panteistisk, halft ateistisk

* De ställen i jubelfestkantaten, där stjärnehimmelns ändlighet betonas och det framhålles, att i en framtid solars banor stäckas och gå i kvaf i eterhafvet o. s. v., äga någon frändskap med Hamerlings tjugonde sång:

Kommen wird der Tag einst, kommen wird die Stund',
wo, wie des Mondes Scheibe, der Erde wüstes Rund
als ausgebrannte Schlacke dahin im Aether rollt — — —

filosofi, med hvilken han näppeligen kunde sympatisera, om än mången melankolisk världsmärteton dessa dikter berörde närsläktade strängar i hans eget inre.

Äfven en prosadikt sysselsatte Rydberg under dessa år, ehuru mera hans fantasi än hans penna. Det var *Klosterbrodern* eller *Ur en klosterbroders dagbok*, en novell eller roman, hvaraf ett fragment meddelas i åttonde delen af hans Samlade skrifter (207). I anmärkningarna till nämnda del har jag närmare redogjort för denna tilltänkta prosadikts plan och innebörd.

Själfva fragmentet — bladen ur klosterbroderns dagbok, hvari denne skildrar sina känslor under första tiden af sin vistelse i klostret samt prisar ensamhetens tjusning och poesi — är att döma af språk och yttre omständigheter tvifvelsutan nedskrifven i något äldre tid, antagligen vid midten af 1860-talet. Dessa blad tillhöra det vackraste Rydberg diktat i prosa och täfla med de bästa sidorna i Singoalla.

Äkta Rydbergsk är sålunda den hymn till ensamhetens lycka, till ett koncentrerande i lifvets inre rikedom, i andens djup, som läses å sid. 210. På ett egendomligt, om Wikners uttryckssätt något minnande sätt låter Rydberg klosterbrodern poetiskt uttala sin uppfattning af Kristusbildens innebörd:

»Bilden af den korsfäste frälsaren är mänsklighetens alla erfarenheter, den enskildes, hjärtats alla hemligheter, det förflutna, närvarande och tillkommande förenade i

en symbol. Paradiset, som vi drömma kring vårt släktes vagga; fallet, hvars verklighet uppenbaras af hvarje inblick i vårt inre, af hvarje anblick på den i blod och tårar skälfvande världen; eländet som afpressar kreaturen suckar; samt slutligen vissheten om förbättring, upprättelse, försoning, om Guds rikes nedstigande, jordens förnyelse, alltings återställelse — hela detta drama, som börjar med skapelsen och sträcker sig bakom världsbranden, men äfven af en enskild människa kan genomlefvas mellan hennes vagga och graf — allt detta hägrar för det andliga ögat, medan det lekamliga riktas på hufvudet med törnekronan, på de till omfamning öppnade, men fastnaglade armarna. Gud och människa, idé och natur, frihet och nödvändighet, ljus och mörker, alla lifvets gåtor äro här förenade och lösas, väl ej för tanken, men för aningen, medan jag försjunker i åskådning af denna bild.»

Ett och annat i planer och utkast bär vittne om att arbetet återupptagits på 1870-talet och att Rydberg velat däri poetiskt uttrycka de tankar, som då fyllde honom.

Georg — klosterbrodern — är här en Faustliknande ande, som studerat, grubblat, sökt sina idealer i laboratorier, på resor, i världslif och i enslighet, sysslat med skolastik och mystik, men som, bedragen i sin kunskapstörst, äfven kastat sig i strider och äfventyr. Tomheten i hans lif ökas af bristen på föremål för hans ungdomliga böjelser, då han fordrar, att den kvinna han skall älska skall vara den i världsordningen förut bestämda, hans andra jag, hans syskonsjäl i præexistensens värld, som han dock icke funnit och som han tror sig först skola möta i en annan tillvarelseform.

Likaledes söker han förgäfves ett samhälle, byggdt på grundsatser af kristlig kärlek och jämlikhet. Hans fel är, att han blott vill *finna* och *njuta* sina idealer såsom redan tillvarande i världen, i stället för att tänka sig dessa idealer såsom *fordringar* på världen, som skola förverkligas därigenom att idealisten gör sig för dem till kämpe och i nödfall till martyr. Gäckad i sin väntan, är han för svag att kämpa för sin sak såsom för framtidens, han förtviflar om den, gör den till sin inre värld, som ej har och ej genom mänsklig handling kan få någon verklighet, samt söker i klostret frid genom återvändande till auktoritetstro, genom andakt och kontemplativ kvietism.

Det är i Rydbergs brefväxling med Bonnier och Borchsenius vid midten af 1870-talet ofta tal om denna novell.

Men längre än till utkastet nådde den icke. De tankar, hvilka Rydberg här velat gifva en poetisk form — däribland äfven kampen mellan den i egoismens bojor fångne, men ideele anden och tidens materialism, som icke känner annan idealitet än i undfångna traditioner — lämnade honom icke. Men de funno sin behandling i hans lyriska dikter och i hans filosofiska föreläsningar.*

* Bland Rydbergs papper från tiden omkring 1879 föreligger äfven början af en politisk »framtidssaga», som tänkes tima år »19.9»: *Huru det kom sig att Peter Smålänning vardt europeisk kejsare.* Det är en politisk satir med ganska hvassa hugg mot dåtidens konservativa. Men sådant fragmentet föreligger, äger det endast politiskt, icke ästetiskt intresse.

X.

FÖRELÄSNINGS- OCH VETENSKAPLIG SKRIFTSTÄLLARE-VERKSAMHET 1876—1884.

Filosofiska studier. Föreläsareverksamhet.

Den frodighet, som kännetecknar Viktor Rydbergs alstring under 1870-talet, inskränkte sig icke till det journalistiska och vittra området.

Hans återvunna arbetskraft sökte sig uttryck äfven i vetenskaplig produktion. Hvilken motsats bilda ej brefven från 1860-talets midt, som skildra, huru olusten att arbeta vardt honom öfvermäktig, och hans bref tio år senare, de där formligen svälla af arbetsfröjd, låt vara att äfven de innehålla bekännelser om intermittenta anfall af hvad han själf brukade kalla sin »latsjuka» — »stunder af far niente, som lätjans furier likväl gjorde allt annat än trefliga»! De voro dock nödvändiga, dessa stunder, för smältande af intryck och erfarenheter, hvilka senare omsattes i ny alstring.

I april 1876 meddelar han Bonnier:

»Jag har skrifvit bref till dig, tre stycken, men icke afsändt dem. Under tiden har jag än haft glädje, än haft vånda med mångfaldigt litterärt bestyr, som gjort, att jag sett på de många bref från olika håll jag haft att svara på med ögon, som sagt: »vänta till i morgon, och jag skall expediera er», men morgondagen har

kommit, och du vet, att jag vissa tider är oefterrättlig expeditionskarl, som tarfvar öfverseende och förlåtelse. Jag har under dessa veckor skrifvit på *fyra* uppsatser till Svensk Tidskrift, för att på en gång undangöra mina förpliktelser till henne under detta år: jag har skrifvit några poemer till Nu, som jag också står i förbindelse till, jag har nästan dagligen haft att göra å tidningsbyrån, och jag har slutligen genomgått hela Faust än en gång, för att där ej må finnas en enda rad som jag ej själf kan känna mig belåten med.»

Det flitiga arbetet för Svensk Tidskrift åsyftade ej blott de redan omnämnda konsthistoriska och skönlitterära uppsatserna, utan ock filosofiska. Hvad de osälla åren under 1860-talet än må hafva bragt Rydberg af lidanden — säkert är, att under dessa tider af kval och ve det pågått ett rikt inre arbete, som satte sin frukt i hans personlighets andliga utveckling och äfven präglade hans yttre: den magra, bleka, lidande skepnaden från 1860-talet hade förändrats och gaf nu ett intryck af manlig kraft lika mycket som af själfullhet.

Ur den vunna andliga rikedomen föddes ej blott hans djupsinniga skaldskap, utan ock det filosofiska tankearbete, hvars resultat nedlades i hans föreläsningar under 1870-talets senare hälft. Det är vanskligt att säga, när Rydbergs världsåskådning utkristalliserades i den form, hvari den nu framträdde. Förberedd under 1860-talets senare år, växte den så småningom fram under studiet dels af Boström och ur hans skola utgångne tänkare, dels — och framför allt — af tysk filosofi och tysk naturvetenskap, Leibnitz, Lotze, Lange, Kirchmann, Ueberweg, Fechner, Helmholtz o. a.

Heine låter på ett ställe i »Stadt Lucca» den gamla ödlan på tal om tidens filosofer yttra: Ingen människa tänker, endast då och då faller det människorna något in, och sådana där helt ofrivilliga infall kalla de tankar och upprullandet af dem kalla de att tänka.

En skarpare motsats till denna atomistiska tanketeori än Rydbergs åskådning kan svårligen påvisas. För honom låg tvärtom all vikt på *sammanhanget*, han var en boren systematiker, allt ifrån barndomen en spörjare efter alla dolda orsaksförhållanden och angelägen att sätta dem i system.

De problem, som tidigast sysselsatte honom och från hvilka hans filosofiska arbete utgick, voro spörsmålen om människans uppfattning af den yttre världen och om tid och rum. Det gällde för honom att gifva dessa svåra frågor en så allmänfattlig gestaltning som möjligt. I oktober 1874, samtidigt med att han skickar Svensk Tidskrift uppsatsen om Venus från Milo, skrifver han till Hjärne:

»På tal om (tidskriftens) köttmat må du tillåta mig ge en vink om att jag bland utkast till afhandlingar har ett par, som heta: »*Huru vi uppbygga vår yttre värld*» samt »*Frågan om tid och rum*». Det är knaggliga ämnen, men kunna dock framställas så att de äro uppfattliga äfven för lata och medelmåttiga hjärnor. Det skulle vara mig ett nöje, om jag kunde visa, att grundlighet i sak låter äfven här förena sig med genomskinlighet i framställningen och att de nio systrarna ej tvingas till flykt när det gäller tankens stora spörsmål. Det är på detta fält och med de sakförhållanden, som där läggas i dagen, den materialistiska världsåskådningen får náde-

stöten, men alls icke med prat mot den Darwinska härledningsteorien.»

I dessa ord hafva vi programmet för Rydbergs filosofiska skriftställeri nu och senare. Genomskinlighet i framställningen förenad med grundlighet i sak — det var nättopp detta, hvaraf vår dåtida filosofiska litteratur i så hög grad gjordes behof, ty dessa egenskaper hade dittills framträdt mest hvar för sig. Med undantag af Pontus Wikners formsköna och djupsinniga populärfilosofiska skrifter — i sina rent vetenskapliga arbeten, t. ex. Om egenskapen, är han däremot mycket svårläst — och i viss mån äfven af Axel Nyblæus' klara och behagliga, om än något färglösa framställningar, syntes de fleste filosofiske skriftställarne anse hvarje omsorg om språkdräkten såsom ett öfverflödsverk och uppträdde, så till sägandes, »i nattrock och tofflor». Att icke tala om den tröstlösa torka, som jagade hvarje bild på flykten, eller om de tekniska uttryck och grekiska ord, som gjorde språket, för att nyttja Rudbecks ofvananförda liknelse, snarlikt »en pickelhärings dräkt», blef stundom grammatikan misshandlad på det obarmhärtigaste, ända därhän, att verb ansågos såsom en onödig lyx. Icke heller var det ovanligt, att i filosofiska verk en stil nyttjades, som lifligt påminde om räknesättet »kedjeräkning», i det att den ena satsens slutord trofast upprepades i början af den nästa, hvilket i längden verkade retsamt tröttande för enhvar, som ej själf var »beriden på den filosofiska trämärren».*

* Uttryck ur ett samtida bref till Rydberg.

Man talade mycket om den Boströmska filosofiens nationella karakter, men med något enstaka undantag skrefvo dess tillhängare endast för sin personliga akademiska omgifning och saknade allt sinne för ämnets nationella betydelse.

Den allmänhet, som hyste intresse för filosofiska spörsmål, utan att vara tränad i det filosofiska tungomålet, sökte sig därför till populärfilosofer af ringare art, så att till och med en Nils Lilja — att icke tala om en utländsk berömdhet som Büchner — kunde blifva filosofisk apostel för många sanningssökande andar. Äfven Comtes och utilisternes stora inflytande inom olika lager är häraf förklarligt.

Rydberg insåg till fullo detta och ansåg som en viktig uppgift att inför en bildningssökande allmänhet i klar form utreda mänsklighetens lifsfrågor. I november 1874 skrifver han till Hans Forssell:

»Det skall fröjda mig att i Svensk Tidskrift få skrifva om idealismen kontra materialismen och redogöra — om möjligt så klart, att en vanlig mänsklig hjärna kan med nöje följa slutledningskedjan — för de på första trappsteget till propyleerna till filosofiens tempelförgård mötande spörsmålen, på hvilkas lösning i själfva verket allt det andra hänger och genom hvilkas rätta lösning materialismen delar den tebanska sfinxens öde. Tillfälle varder då också att säga något om naturvetenskapens sanna skaplynne, det galna uti att af honom vänta utslaget i de frågor som ängsla människan, som vill tro, och det galna uti att söka hindra naturforskningen från att fullständigt lösgöra sig från förutsättningar och postulater, som ligga i en annan plan än den,

hvari hon har att röra sig, huru långt hon än lyckas tillbakaskjuta sina orsakskedjor. Ty naturvetenskapen har med intet annat att skaffa än det i företeelserna som yppar sig som rörelse i tid och rum (och former) och sträfvar för den skull ovillkorligt och omotståndligt till att varda, om jag så får säga, tillämpad matematik, hvarmed frågorna om Gud och ande och odödlighet ha lika litet att skaffa som med Euklides' elementer eller med differential- och integralkalkylen. Naturvetenskapens högsta triumf är, om jag får nytta en abstrakt bild, att uttrycka allt *quale*, som möter honom i hans eget plan, med ett *quantum*, som kan få sitt tillbörliga rum i den stora världsekvation, hvars olika membra han på sina olika områden sträfvar att fastställa. Som du sagt: här gäller det heraklitiska *παντα ῥεῖ*; här gäller ock så väl om s. k. Büchnerska naturfilosofer som Fåhræiska Platos ord om *οἱ ῥέοντες*.* Endast i den mening är naturvetenskapen af filosofisk betydelse, att han i de motsägelser som häfta vid konstruktionen af en yttre värld (och som jag vill särskildt söka ådagalägga) visar utöfver sig själf till en annan krets, där 'tidens oro viker för det som varar'.»

Såsom af det ofvan anförda brefvet till Hjärne framgår, var det Rydbergs mening att behandla spörsmålet om idealism och materialism närmast såsom svar på frågorna: »hur vi uppbygga vår yttre värld» samt om tid och rum. Ursprungligen ärnade han att låta detta ske i brefform under

* O. I. Fåhræus hade i Svensk Tidskrift kort förut offentliggjort en uppsats: »Om arternas härledning i djurriket». Heraklits *παντα ῥεῖ* = »allt flyter». Platos ord åsyfta de filosofer, som antaga, att tingen äro i ständigt flytande, i ständig rörelse, och läsas i Theætet: 181 o. f.

titeln Bref från och till min fjortonårige vän Gunnar, hvaraf ett ganska utförligt manuskript föreligger. Här behandlas samma ämnen, som han sedan upptog dels i sina första föreläsningar, dels i uppsatsen »Ting och fenomen», ehuru i en än mera lättfattlig form, såsom ett slags samspråk med en yngling, hvars reflexioner och erfarenheter ofta återspegla tankar och tilldragelser från Rydbergs eget barndoms- och ungdomslif.*

Anledningen till att dessa uppsatser icke blefvo offentliggjorda i Svensk Tidskrift var icke endast Rydbergs benägenhet för uppskof eller hans starka självkritik. Det berodde delvis på att han för detta arbete fick en helt annan och mera vidgad användning, då han af Göteborgs Undervisningsfonds styrelse mottog anbudet att öfvertaga en befattning såsom offentlig föreläsare i Göteborg.

Denna fond hade tillkommit år 1871, vid första utdelningen af Renströmska donationsmedlen, på förslag af jur. kand. Aron Philipsson. Hvad som hägrade för honom och hans meningsfränder var en framtida fri högskola, och för detta ändamål skulle fonden erhålla afkastning äfven af mera praktiska inrättningar, som skulle med Renströmska anslag upprättas. Men då dessa ej kommo till stånd, och då själfva grundsumman var jämförelsevis liten, hade styrelsen till en början iakttagit en afvaktande hållning och tog först på nyåret 1876 steg för att anordna en mera tillfällig föreläsnings-

* Frågan om »tid och rum» ärnade han (åtminstone 1876) upptaga i form af en recension af Liebmanns, Schmidt-Dumonts, Lotzes och v. Kirchmanns skrifter i ämnet.

verksamhet. Man beslöt vända sig till de olika universitetens rektorer och Vetenskapsakademiens præses för att genom dem inbjuda någon vetenskapsman att hålla föredrag, »de där med vetenskaplig planläggning blefvo fattliga för den krets af åhörare, hvilken kunde påräknas». Innan detta beslut hann verkställas, blef det emellertid upphäfdt, i det styrelsen, den 12 januari, på förslag af ordföranden grefve Albert Ehrensvärd och riksdagsveteranen borgmästaren Björck erbjöd Viktor Rydberg att öfvertaga undervisningen.*

Rydberg förklarade sig villig att mot ett arvode af 4,000 kronor årligen hålla tvänne serier föredrag med en timme i veckan hvardera och föreslog för den ena »Om materialism och idealism», för den andra alternativt »Ur Sveriges medeltid» eller om »Antik skulptur». »Ännu hellre,» tillade han, »åtager jag mig att för halfva arvodet föreläsa en timme i veckan under den ofvannämnda tiden i någotdera af de föreslagna ämnena, dock helst om materialism och idealism eller om antik skulptur.»

Styrelsen bestämde ursprungligen som före-

* De öfriga styrelseledamöter, som i beslutet deltogo, voro d:r Charles Dickson, Oscar Dickson, d:r F. A. Ekström och jur. kand. A. Philipsson.

I det af A. W. Björck affattade protokollet (12 januari 1876) heter det: »Då herr Rydbergs kända begåfning och vetenskapliga anseende gjorde honom företrädesvis ägnad att väcka intresse för den högre bildningen och för deltagande i den undervisning, som med syfte af en sådan bildning kunde beredas, samt hans i samhället högt skattade personlighet gåfve ytterligare visshet därom, att omkring honom skulle samlas en talrik krets af lärjungar, beslutade styrelsen — med tacksamhet för herr Rydbergs beredvillighet att med sitt vetande gagna det samhälle, som hade lyckan att räkna honom bland sina medlemmar — att det den 4 dennes fattade beslutet icke skulle bringas till verkställighet.»

läsningsämnen det filosofiska och det historiska, men senare ändrades det därhän, att Rydberg under höstterminen 1876 endast skulle föreläsa öfver det filosofiska ämnet, ehuru två gånger i veckan.

Härmed hade Viktor Rydberg fått ett nytt lefnadskall. Han behöfde nu icke längre liksom stjäla undan stunder för vetenskaplig forskning. Den blef under de sista tjugu åren af hans lif hans hufvudsakliga arbete. Sin publicistiska verksamhet sade han farväl.

Det hade nog ofta varit hans stilla önskan att uteslutande få ägna sig åt forskning och därmed sammanhängande skriftställeri. Det finnes ett bref från mars 1869 till Hans Forssell, hvari Rydberg på en uppmaning att skrifva något i Svensk Tidskrift svarar, att han gärna önskade vara med i denna tidskrifts friska arbete.

Men hvad kunde man vänta — erinrade han — af en man, på hvilken en daglig tidnings mångfaldiga små bestyr hvilade? När skulle han få tillräcklig tid till studier och betraktelser? På de korta fristunderna från sina tidningsbestyr flydde han så långt som möjligt bort från dagens frågor, och då han af erfarenheten kände, att dessa gamla bekanta återfunnes i olika maskeraddräkter nästan öfverallt, uppsökte han åt sig ett ultima Thule, inhöljdt af dimmor och omgifvet af »hafslunga», där han kunde vara någorlunda trygg. »I ett sådant Thule har jag nu haft min varelse i runda två månader. Med andra ord: jag har sysselsatt mig med forskningar i — patriarktabeller i Genesis.» — — »Insikter, grundade på källstudier, äger jag för öfrigt endast i filosofien och det religiösa medvetandets utveckling under romerska kejsartiden.»

Björnson hade under Rydbergs Romavistelse — i april 1874 — tillskrifvit Hedlund ett bref, hvari det hette:

»Kære ven! Jeg må nu engang tale alvorligt med dig om Viktor Rydberg, som ligger mig på hjærtet, fordi her er noget som tilbunds er galt og som i tide må rettes.

Her er ikke længer spörgsmål om mindre æn om at bryde ham en annen livsbane; det kan og det bör ikke længer fortsætte som nu.

Hans politiske interesser kan vokse op til anseelighed i dit nærvær og i selve bevægelsen, men er i sig selv meget små. Hans journalistiske interesser er absolut *ingen.* — — Han er vanedyr nok til også med gru at tænke sig en annen levevis end den tilvante. Der må en energi som din til at få ham ud af den og op i en annen, som dybere fræmmer hans studier, hans anlæg og hans innerste planer; ti han har nogle som hværken du eller jeg kænner, vær vis på det!»

Såsom förhållandena nu voro, kunde man, ansåge Björnson, egentligen icke direkt säga, hvad Rydberg studerade. Han vore »studiophil», studerade som den hvilken begagnade en ferie och som toge hvad som tillfälligtvis förelåge. Men nu borde han få fortsätta att studera till att blifva en i alla ämnen lärd man, så finge man se, hvad han kunde komma att skrifva.

Det gällde för Hedlund, att, *om så än vore mot Rydbergs egen bestämda vilja,* göra honom fullkomligt fri. Sin ställning vid Handelstidningen borde han aldrig få åter. Tidningen kunde i alla fall med stolthet se tillbaka på hvad den gjort för honom, då den burit fram en af landets mest begåfvade män för alla tider, ty det vore han.

»Men sæt ham så på sit eget litterære arbejde. (Er der intet stipendium at söge som i Norge?) Lad ham i hvert fald ikke få den ringeste undskyldning, det mindste påskud til ikke at skrive. Det han kalder 'dagligt arbejde' er ham et sådant påskud. — Hvad han da skal leve af? Det får blive hans sag. Vil han ikke leve af sit litterære arbejde, vil han atter op i en 'fast stilling' — vel på hans ansvar må det komme og ikke hos dig, aldrig hos dig må det ske!»

Det var nog med anledning af detta bref som Hedlund efter Rydbergs hemkomst fritog honom från allt mer tyngande journalistiskt arbete och lämnade honom tillfälle till hans rika alstring åren 1874—75; det var nog ock det som gaf honom väckelse att söka skaffa Rydberg föreläsaresysslan, ty Hedlund var, nu som alltid, medlaren och den som tog initiativet.

Nu fick Rydberg alltså ägna sig åt vetenskaplig forskning såsom hufvudvärf. Men det kan ifrågasättas, huruvida detta arbete skänkte honom samma tillfredsställelse som då det skett på fristunder mellan hans journalistiska sysslor. Det med forskningarna för utkomstens skull förenade föreläsarevärfvet kändes rätt ofta såsom en tryckande börda, och det gaf honom icke tid att lägga sista hand vid skrifternas befordran till tryck. Faktiskt är, att en så rik författareverksamhet på skilda områden, som betecknas af hans första och sista publicisttid (1857—59; 1862—64; 1874—76), aldrig mera återkom sedan han sagt tidningsbyrån farväl.

Rydberg var icke föreläsare i den meningen, att han kunde, såsom Björnson, Dietrichson, Frithiof

Holmgren o. a., improvisera, icke heller mäktade han inlära sig föreläsningarna ord för ord och muntligen framföra dem utan koncept; ej heller nöjde han sig med korta anteckningar och delvis mera utförda ställen, utan han nedskref ord för ord sin föreläsning, och han stod till och med rätt ofri till sitt manuskript, så att om något där kommit i oordning, råkade han i svår förlägenhet. Men detta, som var en stor brist vid det muntliga föredraget, har vållat, att man efter hans död besitter hans föreläsningar såsom vore de utskrifna till tryck, med största noggrannhet och omsorg.

Med rätt mycken ängslan gick han för öfrigt till sitt föreläsareväri. Kort efter att han mottagit uppdraget — i februari 1876 — skrifver han till Borchsenius:

»Jag har lidit någon tid af en nedstämning i lynnet, som väl snart gifver med sig. Orsaken därtill åter ligger uti att jag lättsinnigt åtagit mig att nästa höst och vinter hålla föreläsningar i Göteborg *två gånger i veckan*, ehuru jag saknar all föreläsareförmåga! Anbudet skedde under förhållanden, som gjorde det mig nästan omöjligt att neka. Föreläsningarna skola hållas i filosofi och historia. Jag vet, hur det kommer att gå: första dagen öfverfylldt auditorium, några dagar därefter fyra à fem åhörare.» *

I mars 1876, då han någon tid åter narrats in i sin »patriarktaflas kronologiska labyrinter» på grund af ett bref från England, »fängslades jag» — skrifver han — »väl utkommen därur af ett

* Häri misstog sig Rydberg. Hans föreläsningspublik räknade från början omkring 150 åhörare och steg senare, t. ex. höstterminen 1878, till 300.

tyskt arbete rörande samma ämne, som jag till hösten skall föreläsa om».* I september skrifver han till Bonnier:

»Jag är nu både dag och natt med mina tankar inne i filosofien. Detta tillstånd kommer att räcka till julen. Sedan är jag åter fri. Det blir en pinotid på grund af föreläsningarna; men utan att underkasta mig den, skulle jag aldrig få färdiga till tryckning afhandlingar öfver ämnen, öfver hvilka jag många år tänkt. Sedan, om jag får lefva och ha hälsan, skall jag ägna mig helt och hållet åt skönlitteraturen.»

Han betraktade alltså sina föreläsningar som förberedelser till den bok, hvari han ville offentliggöra sina tankar i filosofiska ämnen. Denna yttre påtryckning ansåg han sig behöfva för att få dem färdiga. Färdiga som föreläsningar blefvo de, men till trycket nådde de ej förrän efter hans bortgång.

Det första offentliga resultatet af Rydbergs studier och tankar rörande uppfattningen af den yttre världen och särskildt naturvetenskapens teorier var ett föredrag, som han höll den 22 maj 1876 i Göteborgs Kongl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle rörande en hypotes om de fysikaliska orsakerna till tyngdlagen. Icke utan mycket motstånd från Rydbergs sida hade det lyckats Hedlund förmå honom att hålla detta föredrag, som aldrig trycktes under hans lifstid, men intogs i hans skrifter (XIII: 106) med ett förord af professorn i mekanik *V. Bjerknes*, hvilken framhåller, att Rydbergs uppträdande emot den sekelgamla läran om den oförmedlade »verkan på afstånd», som antagit karak-

* Antagligen ett arbete af professor Liebmann i Strassburg.

teren af en genom generationer pröfvad och af alla antagen sanning, utgör ett märkligt vittnesbörd om hans andes oberoende, ty äfven om en reaktion då börjat, är Rydbergs framträdande så mycket självständigare som man med säkerhet kan förutsätta, att han icke kände de spridda, i facklitteraturen undangömda och till och med af fackmän opåaktade gryn till en opposition. Först genom Hertz' upptäckter 1887—88 blef antagandet af afståndsverkningarna utan fortplantande medium förkastadt inom elektricitetsläran och orsakade medelbart hela teoriens rubbning. De idéer Rydberg här förfäktat skulle alltså vinna en lysande seger.*

Rörande själfva Rydbergs hypotes yttrar Bjerknes, att man nog kan rikta invändningar mot den, liksom mot Maxwells, men att man måste känna sig slagen af den skapande fantasi och det logiska skarpsinne, hvaraf Rydberg visar sig i besittning äfven på detta från hans vanliga verksamhet fjärrliggande område.

På hösten 1876 började Rydberg hålla de föreläsningar *om materialism och idealism*, hvilka nu utgifvits såsom första bandet af hans filosofiska föreläsningar. De kräfde — skref han i oktober 1876 — »de yttersta ansträngningar för att med sitt metafysiska innehåll göras fullt klara och begripliga».

* Rydberg sände dagen efter att föredraget hållits Hedlund några få, alldeles färglösa rader som notis till tidningen och tillade med sin vanliga blygsamhet:

»Jag ber dig hjärtligen, att du åtminstone tillsvidare nöjer dig med ofvanstående rader. Ju mindre mina närmaste vänner och jag själf tala om saken, dess mindre ovilja skall hon väcka hos somliga och dess mer välvilja hos andra. Jag känner på mig, att så är. Skäl är ju ock, att någon fackman först får yttra sig.»

Men detta lyckades honom i sällsynt grad. De svåra spörsmål, som förelågo till behandling, har Rydberg på ett inom vår filosofiska litteratur enastående klart sätt lyckats framställa. Var han än i sitt tankearbete närmast germanernes lärling, så sökte han i formens genomskinlighet och skönhet likna filosoferne på andra sidan Rhen.

Belysande för hans egen uppfattning af dessa föreläsningar äro uttalanden i två nästan samtidiga bref till Borchsenius och Bonnier.

Till den förre skrifver han den 4 november:

»Jag har nu hållit femton af de tjugu föreläsningar, som jag hade uppställt på mitt program — min åhörarekrets har under hela tiden varit mycket talrik och särdeles vänligt stämd — och det nalkas sålunda mot slutet på detta arbete. Efter föreläsningarnas slut kommer jag att genomarbeta dem, för att utgifva dem af trycket. Fyra af Stockholms förläggare hafva redan tillskrifvit mig om deras utgifvande. Är det nu så, att du äfven skulle vilja ha dem, så skall jag sända dig en afskrift af det hela. Själf inbillar jag mig, att det i dessa filosofiska afhandlingar gifves åtskilligt, som kunde bidraga till att göra slut på de Hegelska efterdyningarna och den Nielsenska skolasticismen i Danmark. Min ståndpunkt i filosofien är sådan, att hon, ehuru »idealistisk» på djupaste allvar, är med afseende på hvad man kallar »naturen» och »historien» mer strängt realistisk än till och med naturforskningen i våra dagar, som ännu medvetet opererar med en hop icke-mekaniska och i det hänseendet magiska faktorer. Vill du öfversätta dessa afhandlingar, i fall de finna en förläggare i Danmark? Trots innehållet skola de framställas i en form så klar, att enhvar

kan fatta hvarom frågan är. På framställningens klarhet lägger jag största vikt, äfven om jag icke i allo kan underskrifva, att 'det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta'.»

Till Bonnier skrifver han två dagar senare:

»För närvarande är jag uteslutande upptagen med mina föreläsningar, som alla nedskrifvas. Om tre veckor härefter har jag afslutat dem, och de utgöra då en bok. Men jag kan icke utgifva dem sådana de då äro. Jag har mycket mer och därtill mer djupgående att säga i boken, än jag kunnat säga på talarstolen inför min talrika och vänligt stämda, men till stor del i ämnet oförberedda åhörarekrets. Detta är det ena. Det andra är mitt fasta beslut att gifva det svåra ämnet — filosofiska afhandlingar — en tilltalande ästetisk och fullt genomskinlig form, så att hvarje något tänkande kvinna kan läsa dem med gagn och nöje. Jag släpper icke arbetet ur hand förr än detta är gjordt, men detta skall icke förty, om allt går väl, vara undanstökadt till nästa mars, då jag sänder dig manuskriptet till påseende. Enskilda afhandlingar har jag emellertid lofvat bort till v. Bergens tidskrift*, där de skulle tryckas innan arbetet utkommer i sin helhet.»

Allt gick icke väl, ty föreläsningarnas omarbetning sköts åt sidan.

Vårterminen 1877 föreläste Rydberg icke, men planlade då i stället nya filosofiska föreläsningar. Till Borchsenius skref han i maj, att han ärnade utgifva sina föreläsningsserier inom detta ämne

* Svensk Tidskrift skulle nämligen upphöra med årets utgång och Rydberg brefväxlade med v. Bergen om att i Framtidens nya serie offentliggöra något ur dessa föreläsningar under titeln »I filosofiens förgårdar».

fullständigt omarbetade under titeln »*I filosofiens förgård*».

»De komma att omfatta både teoretisk och praktisk filosofi och redogöra för äfven de nyaste åsikter, som gjort sig mer eller mindre gällande på filosofiens område; jag tager mig friheten att redogöra äfven för mina egna, som — i all blygsamhet sagdt — äro närmast i frändskap med Leibniz' och Boströms, medan däremot framställningssättet och anknytningspunkterna för problemens uppställning och lösning äro hos mig, så vidt som möjligt, *realistiska*, hänförande sig öfver allt, där det är möjligt, till konstaterade rön på naturvetenskapernas och antropologiens områden.»

De tjugu föreläsningar öfver materialism och idealism, som Rydberg höll 1876, följa till fullo detta program.

I den första föreläsningen — tyvärr delvis förkommen — hade han med utgångspunkt från Des Cartes' och hans skolas samt Spinozas läror redogjort för dualismen mellan ande och materia, en tvåfald af substanser, och påvisat, att denna åsikt icke kan förklara de företeelser hon velat förklara. Därefter hade han kommit in på problemen om »tid och rum», samt huru vi uppfatta den yttre världen, och påvisar, att denna blott för oss existerar i våra egna sinnesförnimmelser, hvaraf han lämnat en för utomordentlig klarhet utmärkt framställning. Närmast följde frågan om själens förhållande till hjärnan — ett af de vanliga stridsområdena mellan materialism och idealism, ehuru Rydberg för sin del icke trodde, att striden komme att afgöras å denna punkt. En originell anmärkning är den fyndiga tillämpningen gent emot materialismen af naturvetenskapens sats om att all materiell kraft är konstant (sid. 97).

De närmast följande föreläsningarna fortsätta kritiken af materialismen såsom filosofisk åskådning och af atomläran, visa huru naturvetenskapen afklädt materien den ena egenskapen efter den andra och kullslagit stöden för den föreställning, som ligger till grund för all materialism.

Därefter påvisar Rydberg, att materialismen, utförd i sina yttersta konsekvenser och när hon tänkes till punkt, slår öfver till någonting som närmar sig en mer eller mindre idealistisk filosofi, hvars grundsats är, att allt är ande. (Något utom själfva framställningens gång faller den tionde föreläsningen, som gifver en skildring af Markus Aurelius och den stoiska filosofien, en framställning som inflickades i senare upplagor af Romerska Dagar.)

I fortsättningen kommer Rydberg in på frågorna om det af tid och rum oberoende eviga och oförgängliga som alla filosofiska system antaga. Människans känslolif ställer sig afgjordt på den sida, som uppfattar detta eviga och oförgängliga såsom en lefvande personlighet, hvilket den idealistiska filosofien antager; i sammanhang härmed beröras ock spörsmålen om människoandarnas föruttillvaro och om själens odödlighet, dessa problem som ständigt sysselsatte Rydbergs tanke och åt hvilka han gifvit uttryck i dikt så väl som i forskning. Han kastar en återblick öfver de förnämsta religionernas odödlighetsläror så väl som öfver de viktigaste filosofiska uppfattningarna af spörsmålet, därvid särskildt Leibniz' lära beaktas, liksom ock de nyare filosoferne, som betona individens betydelse i motsats till Hegelianismens artbegrepp.

Det må anmärkas, att Rydberg slutar sin framställning om odödlighetsproblemet med några ord om fantasiens stora betydelse såsom enligt flere filosofers åsikt själens första och djupaste verk-

samhetsförmåga, den där törhända äfven i en annan lifsform skulle finna tjänstvilliga element att dana en andlig lekamen. »Här stå vi», säger han, »vid filosofiens råmärken, och vi kunna stanna där förtröstansfullt, sedan vi funnit, att vetenskapen har inga oemotsägliga invändningar att göra *emot*, men väl starka grunder att uppställa *för* vårt hopp, att vi äro odödliga lemmar af ett oförgängligt universum, en det absoluta förnuftets eviga värld.»

I de sista föreläsningarna beröras de andra ideal — det skönas och det godas — som människan äger inom sig vid sidan af sanningens.

Här kommer Rydberg in på frågan om hvad det sköna är och uttalar gent emot den Herbartska skolans formalistiska ästetik sin åskådning, att skönheten icke beror ensamt utaf formerna, utan att konstens uppgift är att återgifva mänskliga själsstämningar.

I känslostämningen ligger skönhetens kärna; formerna äro endast skalen, som växa kring denna kärna och nödvändigtvis tillhöra henne. I sammanhang härmed inlägger han en gensaga mot den naturalistiska teorien, att konstens högsta uppgift vore att efterhärma den yttre naturen. Härvid bemöter han Diderots — »den snillrikaste och skarpsinnigaste realist eller naturalist på ästetikens område» — teorier, förklarliga af hans afsky för sin tids falska idealism. Han framhåller, att skönheten otvifvelaktigt har sina lagar, som den ästetiska vetenskapen har att utforska, men hon står ännu endast vid början af sitt verk och har knappt lyckats fullt utreda en enda af de formlagar som utgöra konstens abc, t. ex. symmetriens lag och dess förhållande till kontrastens, gyllene snittets lag o. s. v.

Slutligen behandlas de olika åskådningar om det högsta goda, hvilka inom den antika filosofien, teologien och den nyare filosofien framträdt.

Alla dessa problem äro behandlade på ett sätt, som tar hänsyn ej blott till den idealistiska filosofien, utan nästan lika mycket till naturvetenskapen, sådan denna framhållits af utmärkte forskare, hvilka i många fall närmat sig den idealistiska filosofiens läror och häfdat, att världsrymden är ett inre rum i vårt medvetande (Riemann, Helmholtz, Gauss, Wundt, von Baer, Fechner, Dubois-Reymond o. fl.). Det är framför allt i detta beaktande af den samtida naturvetenskapens resultat och dess tillämpande på filosofien som Rydberg, hvad innehållet angår, skiljer sig från sina boströmianska samtida i Sverige, hvilka, om de icke rent af sågo ned på den samtida naturvetenskapliga forskningen, dock därom togo föga eller ingen kännedom.* Om denna skillnad var Rydberg fullt medveten. Anmärkningsvärd är ock friheten från allt filosofiskt hat mot förfäktare af åskådningssätt, hvilka Rydberg förkastar. Materialisterne äro för honom hvarken enfaldiga våp eller elake skurkar — såsom

* Undantag bildar i viss mån L. H. Åberg. — J. Borelius anmärker i en kritik af Wikners Om egenskapen (Nord. Tidskr. 1881), att man i våra dagar mindre än någonsin eljes kunde hoppas på verkligt framsteg i filosofien oberoende af tidens allmänna vetenskapliga ståndpunkt. — Pontus Wikner, som ju mot slutet af sitt lif närmade sig ett empiriskt åskådningssätt, beklagade för mig, vid vårt sista sammanträffande i Göteborg, någon tid före hans död, att han genom sin ensidigt abstrakt filosofiska utbildning saknade förutsättningar att tillgodogöra sig samtidens empiriska, naturvetenskapligt filosofiska forskningsresultat. Då jag anmärkte, att det väl ej vore för sent ännu, svarade han skämtsamt-vemodigt: »Nej, min lille gosse, man lär inte gamla hundar att sitta».

för så många andra idealistiske filosofer. Tvärtom uttalar han i slutet af femte föreläsningen, att materialismen liksom idealismen uppkommit ur behofvet för den tänkande människan att skaffa sig sammanhang och enhet i sin världsåskådning, att särskildt den moderna materialismen vore en nödvändig sidoföreteelse till den moderna naturvetenskapen, hvars storartade upptäckter lockat till försök att på dem bilda en världsåskådning, och att det därför vore lika orätt som inskränkt att fördöma denna riktning såsom ett »uppsåtligt ondt alster af en fördärfvad människonatur». Materialismen skulle vederläggas, ej fördömas.

Likaledes må framhållas det i filosofiska framställningar ovanliga åskådliggörandet af teorier genom välfunna bilder. Exempelvis då han förtydligar det andligas och materiellas förhållande af väsen och fenomen genom liknelsen, att de förhålla sig som föremålen *utanför* en spegel till föremålen *i* en spegel, och gent emot Hartmann invänder:

»Se vi föremålen *i* en spegel förändra sig, så ha vi rätt att däraf sluta, att föremålen utanför honom förändra sig; men vi hafva ingen rätt att antaga, att ett föremål utanför spegeln träder in i spegelns ram och ställer sig som en verkande kraft eller medlande länk mellan spegelbilderna.»

Eller liknelsen om Guds och människans olika uppfattning af »tiden»:

»För det allt genomträngande ögat äro skiljeväggarne mellan forntid, nutid och framtid försvunna, likasom bergmurarna mellan dalarna i ett landskap icke äro ett hinder

för den vandrare, som från toppen af ett högt berg ser ned på dem, att i en blick öfverskåda alla dessa dalstråk, ehuru innebyggarne där nere icke kunna se mer än sitt eget. — I en matematisk slutsats kommer till tiden konklusionen sist; men till begreppet är konklusionens sanning lika gammal som premisserna, de äro en följd af eviga sanningar, som äro alldeles oberoende af tiden.»

*

Sommaren 1877, »en kall, regnig och hypokondrisk sommar med endast få solskensdagar», lefde Rydberg, som han själf skrifver, »ett slags zigenarlif, utan varaktig stad och utan sinnesro», helst han hade »mindre tillfälle än under många andra somrar att njuta af solskenet inifrån i sällskap med sina närmaste vänner».

»Bortdrifven från mitt hem af murare, målare, sotare, reparatörer och orostiftare af hvarjehanda slag, nedstämd till lynnet, utan att jag rätt vet hvarför, litet bekymrad äfven för en god vän, som varit sjuk, har jag kringflackat på Hisingen och i skärgården, då icke en hård nödvändighet kvarhållit mig i staden, och har» — skrifver han till Braune i augusti — »allt sedan vi sågo hvarandra ej gjort annat än läst, men knappt satt pennan på papperet. — — Här har nu i flere dagar varit forsande regn, och först i går visade sig sedan länge litet blått på himmelen och några solstrålar. De voro härligt upplifvande. Men nöjet var kort; i dag artar det sig åter till regn med oktoberdusk i luft och lynne. 'Sind wir ein Spiel von jedem Druck der Luft?'»

Till väderlek och sinnesstämning passade ämnet för hans dåtida studier icke illa. Det var Hart-

manns nyligen utgifna filosofiska arbete »Det omedvetnas filosofi» med dess dystra världsuppfattning, som sporrade honom att till filosofisk behandling upptaga spörsmålen om *optimism och pessimism*, om *Leibniz' teodicé och den Schopenhauer-Hartmannska pessimismen.* Denna serie omfattade tio föreläsningar, hvilka höllos under höstterminen 1877 en gång i veckan med upprepande på aftonen.

Redan i den föregående föreläsningsserien hade Rydberg riktat ett angrepp på den falska metafysik, som för att rädda tron på ett ändamål med skapelsen antager, att en gudomlig vilja eller öfver hufvud öfversinnliga faktorer ingripa i naturlagarnas mekanism, och särskildt såsom en yttring af denna falska metafysik påpekat Schopenhauers och Hartmanns påståenden, att en andlig faktor — den omedvetna viljan i naturen — skulle ingripa i och samverka med de materiella krafterna.

I den nya serien behandlar han närmare deras lära med hänsyn till uppfattningen af »hvad världen är eller kan vara för vårt känslolif», d. v. s. spörsmålen om *optimism* — representerad af Leibniz' teodicé — och *pessimism*, företrädd af Schopenhauer och Hartmann. Han redogör för desse filosofers lif och teorier och dröjer därvid med förkärlek vid Leibniz' tankebyggnad, i hvilken, säger han, den rastlöst framåtilande tanken väl ej kunnat finna varaktig stad, men hvars enkla konstruktioner och storartade former alltid måste vinna beundran.

Rörande Schopenhauer anmärker han, att dennes åskådningssätt visserligen vore byggdt på oriktiga teoretiska förutsättningar, men att det i enskildheter innebure en god motvikt mot den

optimism, som mest vore grundad på materiella framsteg. Hartmanns teorier kritiseras, och det påpekas, att hans pessimism vore på väg att slå om, liksom den bland alla öfverdrifter dock i praktiskt afseende hade en kärna. Äfven kristendomen, anmärker Rydberg, äger sin pessimism, men den äger ock sin optimism. Kristendomens stiftare hade blickat världsproblemet djupt i ögat och insett, att yttre olyckor kunde upphäfvas genom samverkan i samfundet, de inre genom ett inre själsarbete. Och hvad som sedan återstode, vore att anse som en tuktan, en vägledning till högre himlar.

Vårterminen 1878 föreläste Rydberg om *antropologi* och inledde serien med en redogörelse för filosofiens uppgift, betydelse och förhållande till andra vetenskaper. Han framhåller bl. a. i denna utmärkta föreläsning följande:

Under det att specialvetenskaperna enligt lagen om arbetets fördelning behandla enskilda delar af världsproblemet, i den riktning att fältet klyfves i allt mindre hemmanslotter för de olika specialforskarne, hvilka strängt hålla sig inom sitt område och endast undantagsvis vilja blifva eller äro kallade att varda sådane sällsynte vetenskaplige alpklättrare som en Alexander v. Humboldt, erbjuder en annan vetenskap sin hjälp mot de olägenheter och faror, som, jämte många fördelar, kunna uppstå af denna vetenskapernas klyfning, en vetenskap, som vill vara vän till dem alla, som ur deras hand mottager resultaten för att sammanfoga dem till ett helt, som rannsakar och analyserar de förutsättningar, från hvilka de andra grenarne af vetandet utgå, och som noggrant

undersöker och fastställer de metoder, af hvilka specialvetenskaperna hafva att begagna sig, och hvilka väl den snillrike specialforskaren instinktlikt kan tillgripa, men som filosofien närmare pröfvar och rannsakar. — — — De motsägelser, hvari de olika fackvetenskaperna komma, måste häfvas af en framtida filosofi, som därigenom varder ett enhetligt band mellan vetenskaperna. Men samtidigt framträder allt klarare den sanning, att gåtor finnas inom andens område, hvilka den på naturforskningen hvilande mekaniska åskådningen ej kan lösa eller gifva förklaring. Detta är filosofiens allra egnaste område, på hvilket hon forskar medels varseblifning, iakttagelse och tänkande.

Filosofien är på samma gång en systematik af alla andra vetenskaper och själf en vetenskap om varandets och vetandets högsta lagar och människans högsta praktiska uppgifter. Det svåraste problemet varder att inordna den mekaniska världsåskådningen, hvilken är oundgänglig för naturvetenskaperna och som förklarar allt som sker såsom en nödvändig verkan af gifna orsaker, i samma tankebyggnad som den motsatta, hvilken människans andliga lif gifver vid handen. I sammanhang härmed möter det stora problemet om huru en bro skall slås för svalget mellan det materiella och andliga lifvet, dallringarna i nerverna och hjärnan och förnimmelserna i själen. Så länge de ej äro lösta, hvilar vår öfvertygelse, att alla forskningens resultat låta förena sig till en harmonisk tankebyggnad, mer på en fordran, att så *måste* vara, än en bevislighet, att så *är*.

Då vi veta, att alla fenomenvärldar hafva sin grund i ändliga väsens andar, och alla föremål som ses, höras och kännas i dessa fenomenvärldar i grunden endast äro själsförnimmelser, hvad ligger då närmare, frågar Rydberg,

än att antaga, att den sanna, verkliga världen, af hvilken alla dessa fenomenvärldar äro svaga afbilder, också har sin grund i ett andligt väsen, nämligen ett väsen af högsta fullkomlighet. Den verkliga världen är då en värld af gudomliga förnimmelser. I denna riktning trodde Rydberg, att lösningen af filosofiens stora problem vore att söka. Ju djupare filosofien lyckades intränga i själslifvets hemligheter och på samma gång lyckades tolka naturens stora symbolskrift, desto mer skulle hon kunna tillfredsställa ej endast tankens kraf, utan ock människans sedliga ideal och evighetsträngtan. Att kunna tillfredsställa *hela* människan vore kriteriet på en filosofis sanning.

De följande föreläsningarna ägnas åt en ingående redogörelse för äldre och nyare teorier om själ och kropp. Rydberg uppmärksammar teorierna om plantsjälen (Ulrici, Fechner, Hartmann), dröjer vid djurpsykologien (Wundt, Liebmann) och öfvergår sedan till att skildra människans förnimmelser (bl. a. visioner och hallucinationer), därvid han äfven framdrager händelser ur sin egen erfarenhet.

Föreläsningarna i antropologi afbrötos med anledning af Rydbergs inträde i Svenska Akademien, men fortsattes på hösten, då han äfven upptog de moralfilosofiska problem, som intresserade honom, framför allt förhållandet mellan religionen och moralen.

Denna föreläsningsserie är särskildt märklig.

I den inledande föreläsningen upprullas emot hvarandra de båda motsatta världarna, den yttre naturnödvändiga och den inre ideala, som äfven har vissa normallagar, — nödvändigheter, spunna ej af naturlagar, utan af idealer: ett logiskt samvete, ett ästetiskt samvete, ett

etiskt samvete, hvilka födt vetenskaper, konster, samhällsbildning, sedlighet, rätt och lag. Dessa idealer härstamma ur det hemlighetsfulla, outforskliga djupet af människans egen andliga naturell, men de behöfva den yttre världens tillskyndan för att varda klara för henne själf.

Rydberg betonar vidare med skärpa skillnaden mellan det religiösa och sedliga eller goda i trängre mening, framhåller, hurusom uppfattningen af det sedliga måste lida på sammanblandningen af religiositet och sedlighet, i synnerhet så länge religionen upptager sinnliga element samt ceremoniösa handlingar utan sedlig betydelse anses som sedliga bud.

Därefter öfvergår föreläsaren att skildra det historiska såväl som det begreppsmässiga förhållandet mellan religion och moral samt de strider, under hvilka den senare sökt häfda åt sig en relativt eller absolut själfständig, af de positiva religionslärorna oberoende plats.

Särskildt framhålles betydelsen af Kants morallära.

»Var kristendomen en samvetets reaktion mot en i yttre former stelnad judaism, var protestantismen en samvetets reaktion mot katolicismens grofva sedlighetsfördärfvande verkhelighet, sådan den framträdde t. ex. i aflatskrämeriet, så är Kants morallära en samvetets reaktion såväl mot all konfessionelt begränsad moralitet som framför allt mot all öppen eller maskerad njutningslära och egoistisk qvasimoral, som vill sätta sig i den sanna moralens ställe, en den väldigaste gensaga mot all modern fariseism och mot det i våra dagar så ofta hörda talet om en särskild politisk moral, som tror sig ha rättighet att slå privatmoralen i ansiktet.»

Rydberg framhöll vidare, att moralen ägde en oför-

änderlig karakter, i trots af att de hade rätt, som påstodo, att det funnes lika många moralcodices som bildningsgrader och nationer. Det vore en lika falsk slutsats att påstå, det olikheter i seder, bruk och stadgar vittnade om frånvaro af en allmängiltig, i människornas väsen grundad sedelag, som att antaga, att det ej funnes allmängiltiga tankelagar, därför att det funnes olika filosofiska tankesystem.

Rydberg bekämpar ock den s. k. teologiska moraluppfattningen, att intet vore godt i och för sig, utan endast af allmakten fastslaget såsom godt eller ondt, en lära, som innebure en stor fara just för sedligheten.

Han kommer därefter in på den antika religionens och moralens inbördes förhållande och anmärker, att ensamt Prometeusmyten på ett slående sätt visar hvilken afgrund som efterhand hade bildat sig mellan det sedliga medvetandet och de religiösa föreställningarna hos grekerne. »Så vidt jag vet» — tillägger han — »fanns i hela det så tempelprydda Grekland icke en enda helgedom upprest åt Prometeus, den fria, sedliga viljans, människokärlekens och den uppväxande kulturens representant på mytens område.» Endast athenarne bragte honom hvart tredje år ett fackeltåg. Däremot hyllades den starkare, *makten*, i Zeus. Den grekiskt romerska religionen hade med andra ord intet anspråk på att uppfostra till sedlighet.

Rydberg påvisar nu, hurusom det moraliska medvetandet klarnade genom en filosofi, som riktade tanken inåt: Sokrates, Platonismen och framför allt stoikerne.

Den sista föreläsningen ägnas Jesu sedelära.

Rydberg utgår här från ett bemötande af Hartmanns »Phenomenologie des sittlichen Bewusstseins». Han med-

gifver det berättigade i Hartmanns kritik af klokhetsmoralen, men inlägger en gensaga mot uppfattningen, att Jesu sedelära på grund af läran om lön för goda gärningar vore en egoistisk pseudomoral, en klokhetslära, som hänvisade lycksökaren till himlen i stället för till jorden, hvilken uppfattning till och med delats af många kristlige teologer, som ansett att de därmed ej nedsatt kristendomen. Men vore detta fallet, då skulle Jesu sedelära stå under stoikernes. Begreppet lön, sådant det användes af Jesus, vore dock något helt annat än en bestämdt afvägd ersättning för en prestation i goda gärningar. (Jmfr liknelsen om husbonden och vingårdsmannen.) Den evangeliska lönen består helt enkelt däri, att när människan inympats i det goda vinträdet, så bär hennes lif i detta saligheten med sig, på samma sätt som ympgrenen bär ädla drufvor utan att begära det.

Den idealbild af fullkomlighet Jesus uppställt är ej bilden af någon stor människa, utan den absoluta fullkomligheten själf, Gud, och det sedliga idealet består i att inom för mänskligheten möjliga gränser sträfva efter denna fullkomlighet.

Hvad som fordras af oss, är så stort, att ingen transcendent klokhetslära, ingen egoistisk beräkning på lön och vedergällning skulle kunna stärka vår vilja att fullgöra det, utan kraften måste komma från ett sinnelag, som älskar Gud för hans egen skull, och denna kraft hos den eljes svaga människan beror på att vi, enligt Jesu lära, stå i ett metafysiskt barnaförhållande till Gud och att vi genom att uppfylla hans vilja förverkliga vårt eget högre väsen.

Äfven liknelsen om yttersta domen visar, att Jesus brutit stafven ej blott öfver den jordiska, utan ock öfver den transcendenta klokhetsmoralen. Sedd ur den *subjek-*

tiva moralprincipen, vore alltså Jesu lära ett det fullkomligaste uttryck af mänsklighetens eget högsta moraliska medvetande.

Hvad den vore från den objektiva och absoluta moralprincipens ståndpunkt, medgaf ej tiden Rydberg att utföra.

Sålunda afbröts denna föreläsningsserie innan Rydberg medhann att afsluta ämnet, hvilket äfven var afsedt att omfatta en redogörelse för den kristna kyrkans skiftande moralsystem.

Alltjämt var tanken på att utgifva det filosofiska arbetet lefvande. Men han var sträng i sin självkritik och ställde stora anspråk på innebörd och framställningskonst.

»Med mitt filosofiska arbete går det tyvärr ganska långsamt framåt, och jag finner redan, att jag ej får det färdigt före nästa sommar», heter det i ett bref i november 1877 till Borchsenius. Men redan månaden därpå skrifver han till samme adressat:

»Af min filosofiska bok blir det nästa år ingenting, så vidt jag nu kan se. Jag vill icke utgifva mina föreläsningar, innan jag i alla enskildheter tryckt min egen stämpel och min egen tankegång på dem, och det hinner jag nu icke med. Jag har åtskilligt nytt att säga i vissa den teoretiska filosofins frågor, men alla konsekvenserna af detta nya har jag själf ännu icke kunnat draga. — Nog finns det tid, men den ena timmen är icke lik den andra; de stunder, jag känner mig inifrån kallad att besöka dessa högre regioner, äro högtidsstunder, och som sådana äro de få och flyktiga. De timmar, jag tillbringar i dådlöst rufvande eller tanklös vegetering, äro tyvärr

dess flere. Jag sörjer däröfver, jag anklagar mig hårdt för det, men kan icke hjälpa det.» *

Utom några anmälningar från 1876 af Comtes arbeten (Skrifter XIV: 482) och af Axel Nyblæus' upplaga af Grubbes arbeten, tryckte Rydberg intet i filosofiska ämnen under denna tid.

Sedan han invalts i Svenska Akademien, var det tal om, att han i dess Handlingar skulle offentliggöra någon del af sina ofvan nämnda föreläsningar. Men han drog sig härför, bland annat emedan han väntade angrepp från boströmianerne af den strängaste observansen.

»Mina filosofiska afhandlingar» — skrifver han till grefve Henning Hamilton (akademiens d. v. sekreterare) i januari 1881 — »äro icke rättrogna i Ribbings och hans lärjungars mening, och det hätska krig, som nu lär hafva öppnats mot Pontus Wikner, är mig ett varsel om de följder dessa afhandlingars offentliggörande skall hafva för mig själf. — För Akademien synes det mig bäst, att hon står utan något slags beröring med dessa väntade fejder, som jag icke utan bekymmer afvaktat.»

Utgifvaren af de filosofiska föreläsningarna, kandidat *R. Höckert*, har, såsom mig synes, för-

* Borchsenius svarade: »Du maa ikke være mismodig; den lyseste og klareste Aand i Norden maa ikke give tabt, ikke stötte Haand til Kind og synke hen i 'daadlöse' Drömme. Husk, du er Lysbringer for tusinde Sjæle.»

I ett annat bref skrifver Borchsenius följande, som tvifvelsutan innebär mycken sanning: »Köber du ikke disse megtige Tanketorsor for dyrt? Bör du ikke omsætte al din *Filosofi* i *Poesi?* Er ikke Poesien din naturlige, medfödte, gudskænkede Ytringsform? Ruger du ikke for meget over de abstrakte Formler i Stedet for at söge levende Billeder for dem?»

träffligt antydt i hvad afseende Rydberg vid denna tidpunkt var boströmian och i hvad afseende icke. Rydberg betraktade Boström som idealismens fulländare och han hyllar dennes *idélära*, men han intager därtill en själfständig ståndpunkt, i det han i anslutning till verklighetsidealismens målsmän — Lotze och framför allt kanske Fechner (hvilken senare i flere afseenden är med Rydberg befryndad) — tager sin utgångspunkt i empiriska, särskildt naturvetenskapliga undersökningar, som för de stränge boströmianerne voro ett »terra incognita». Man skulle måhända på hans idealistiska, men i afseende på naturen och historien strängt realistiska filosofi kunna lämpa hans vän Talis Qualis' ord:

Hvad ofvanefter är når ingen till
som ej har fäste med sin fot på jorden.*

När Rydberg långt senare offentliggjorde uppsatser i filosofiska ämnen: Om Buddha återvände 1888, Ting och fenomen ur empirisk synpunkt, Den mekaniska världsteorien — alla tre tillkomna som *förord* till skrifter af andra författare och för hvilka han delvis användt sina föreläsningar — visade han sig hafva ännu mera närmat sig moderna empiriska och realistiska synpunkter, utan att därför uppgifva sin idealistiska grundåskådning.**

Uttalanden i filosofiska spörsmål förekomma äfven i hans samtida bref, exempelvis till Geo V. Lyng (jmfr ofvan I: 272), till A. F. Soldan och flere. Soldan var — liksom Rydberg — en af »filosofiens

* Jmfr Hugo, mystikern, i »Ting och fenomen», hvilken kallas »en metafysiker med fötterna på jorden».

** Jmfr Höckerts förord till de filosofiska föreläsningarna.

frivillige». Ofvan (I: 500) är omtaladt hans lefnadsöde, hurusom han, filosofiskt anlagd, från beundrare af Feuerbachs radikala lära blifvit ej mindre afgjord tillhängare af Herbart.

I några djupsinniga och lärda artiklar om Herbart och Rein hade Soldan i Finsk tidskrift uttalat sig i dessa spörsmål och med anledning häraf kommit i filosofisk korrespondens med Rydberg. Ur dennes bref är ofvan — på tal om Prometeus och Ahasverus — anfördt ett uttalande rörande världsordningen. Likaledes skrifver han till Soldan:

»Så har jag också läst din uppsats om Herbart och Rein med glädje så väl öfver resonnemangets klarhet som öfver dess grundlighet. Det är möjligt, att du icke får något svar på tal hvad kärnpunkten vidkommer; men om så är, så må du vara öfvertygad, att orsaken därtill ligger i ovederläggligheten af dina argumenter. Särskildt har du på ett slående sätt visat ej endast arten af Herbarts determinism, utan äfven den förnuftiga nödvändigheten af en sådan determinism för räddningen af ett verkligt frihetsbegrepp.»

En annan bland »filosofiens frivillige», med hvilken Rydberg meddelade sig i dessa ämnen, först skriftligen, senare äfven muntligen, var den under signaturen Robinson skrifvande kapten Urban v. Feilitzen. Till honom sände Rydberg 1883 följande uttalande rörande Herbert Spencers filosofi:

»Den verksamhet på filosofiens område, som representeras af Herbert Spencer och hvad man kan kalla hans skola, anser jag, i likhet med er, för det nödvändiga genomgångsmomentet för en filosofiens (särskildt

metafysikens) renässans. Ju vidsträcktare och grundligare vi lära känna de sinnliga och de psykiska relativiteterna, ju bättre vi lära fatta dessa sådana de varit och sådana de äro, dess större förhoppning ha vi om att kunna med någon sannolikhet säga, hvad de komma att blifva, och därmed äfven få någon reda på deras andliga innebörd och det helas teleologi, sådant vi förnummit det i tidens och rummets former. Hand i hand med detta förberedande forskningsarbete behöfver företagas en grundlig undersökning af vårt begreppsförråd af sådan art, att hela den mängd af begrepp, som hafva sin rot i dessa relativiteter, bestämdt uppvisas som uppkomna ur dem, klargöras till innehåll och omfång och systematiseras i hvad jag ville kalla ett naturligt system, motsvarande sammanhanget i den värld, hvarur de hafva sitt upphof.

När detta skett, är *vestibylen* till filosofien uppförd. Hos Herbert Spencer tycker jag mig vara i den med omsorg och soliditet uppförda, men kalla och oeldade portgången. Från Propyleerna skall vägen gå upp till Parthenon. Är vår kunskapsförmåga sådan, att vi kunna det? I hvarje fall äro vi uppenbarligen danade till att *försöka* det. Huru än människan tillkommit och blifvit hvad hon är, visst är, att hon är ett metafysiskt och religiöst anlagdt väsen. Hvad som tillhör tiden, trängtar i henne till det eviga och vill i och genom henne varda medvetet om detta. Jag tror, att kunskapsförmågan icke har sina en gång för alla gifna gränser; det gäller om henne som om allt annat, att hennes krafter stärka och vidga sig genom öfningar.»

*

Med utgången af år 1878 hade Rydberg afslutat sina filosofiska föreläsningar. Det ifrågasattes af

honom, om han skulle fortfara med sin verksamhet i undervisningsfondens tjänst, och styrelsen tog då till protokoll (4 januari 1879), att »hon för sin del ansåge aftalet för innevarande år bindande och hemställde, att det äfven måtte vara så för framtiden och ej upphöra förr än efter uppsägning å någondera sidan». Han öfvergick nu till att skildra *bilder ur den mänskliga odlingens historia.* Närmast skildrade han vårterminen 1879 urhistorien — i all synnerhet vårt eget lands — därvid dröjande vid raserna, urtillståndets odling, vandringshistorien, den förhistoriska arkeologien, alltid beaktande de nyaste forskningarna i ämnet.

Höstterminen samma år sysslade han med »läran om de yttersta tingen» och åtnjöt, mot afstående af arvodet, tjänstledighet. Vårterminen 1880 föreläste han öfver *romerska kulturförhållanden* under Roms förste cæsarer, ett tidehvarf i hvilket hans ande sedan gammalt kände sig hemmastadd. Det var en följd liffulla skildringar, grundade på de bästa källor och på egna studier i ämnet.

Ännu intressantare och originellare voro höstterminens föreläsningar, hvilkas förra hälft behandlade *det religiösa tillståndet i det romerska kejsardömet,* under det föreläsaren i den senare kom in på *den första kristendomens historia* och dess förhållande till tidens filosofer. Dessa föreläsningar voro i inre och yttre måtto så genomarbetade, att de till och med af Rydberg själf ansågos »tryckfärdiga», och de offentliggjordes äfven ordagrant efter hans manuskript i Handelstidningen 1883—84.

Anbud från förläggare att låta dem utkomma i bokform saknades icke, men mytologien lämnade

Rydberg ej ens tid för den lindriga retouche som härtill fordrats, och därtill kom ock att han, efter anställningen i Stockholm, ansåg sig kunna där använda dessa föreläsningar samt därför icke önskade dem förut spridda i bokform.

Med ingången af år 1881 — då Rydberg helt och hållet fångats inom mytologiens trollkrets begärde han, mot afstående af allt arvode, tjänstledighet, och detta upprepades ända till dess han år 1884, sedan han kallats till professor vid Stockholms högskola, afsade sig befattningen i Göteborgs undervisningsfonds tjänst. I styrelsens protokoll antecknades då, att hon »städse ville i kärt och tacksamt minne bevara hans verksamhet såsom föreläsare i Göteborg».

Själf hade han i ett bref från 1870-talets slut betecknat sin verksamhet såsom »en anställning vid ett embryo till en högskola».

Några år senare tillkallades han för att såsom sakkunnig gifva sitt råd vid tillsättande af de lärare, som skulle föra den nya, nu färdigbildade högskolan ut i lifvet*. Med fog räknar därför denna Göteborgs fria högskola den förste föreläsaren i Göteborgs undervisningsfonds tjänst bland sina andlige fäder.

* Han skrifver till Hedlund på våren 1890, att han kommer ned för att utföra detta uppdrag och tillägger: »Jag minns, när du på vägen till Bjurslätt talade om Museet som en framtidssak. Museet vardt verklighet. Och när du sedan talade om Göteborgs högskola som en framtidssak. Högskolan varder också verklighet. Du har mycket, mycket att glädja dig öfver Det är väl, att vårt släkte någon gång framalstrar 'unge fyrar'. Annars skulle föga uträttas, och världen vara förskräckligt tråkig».

»Det forna Jönköping.» — »Om de yttersta tingen.»

Rydbergs historiska föreläsningar nådde icke bokhandeln. Under denna tid utkom dock ett litet historiskt arbete från hans hand. Det var den i Svea offentliggjorda och äfven särskildt utgifna skriften om *Det forna Jönköping.* År 1878 hade han deltagit i publicistmötet i sin födelsestad och ånyo vandrat på tomter vid hvilka kära minnen voro fästa. Han fick då lust att skildra stadens historia i några uppsatser, och van att börja från början vände han sig till den äldsta, gåtfulla tidens topografi. Arkivforskningarna belönade hans möda, och i augusti 1880 kunde han skrifva till sin förläggare:

»Om det Jönköping jag ämnar skildra har man hittills vetat summa summarum alldeles ingenting, utom det att staden funnits till och varit skådeplatsen för åtskilliga historiska tilldragelser. Hvar kyrkan, hvar det gamla slottet, hvar franciskanerklostret legat, därom ha alla skildrare af Jönköping ända sedan 1600-talet förklarat sig vara alldeles okunnige. Det kan nu uppgifvas på alnen, och man kan nu genom de forskningar jag gjort göra sig hemmastadd snart sagdt i alla knutar af den gamla medeltidsstaden. Det är ett nyupptäckt Pompeiji — tyvärr utan alla konstskatter och utan något djupare intresse för mänskligheten, undantagandes ett antal Jönköpingsboar och några öfver landet spridde arkeologer. Det är denna sistnämnda omständighet, som ger mig något bryderi med afseende på skizzen för Svea. Hvad jag har nedskrifvit hitintills är notiser för en utförlig topografi öfver medeltidens och 1500-talets Jön-

köping. Slikt kan icke serveras i en kalender. Där måste jag inskränka mig både till sidotalen och till ämnena, väljande företrädesvis sådana som något allmännare intresse kan afvinnas. Jag skall emellertid försöka att göra en lättsmält och så pass angenäm historia af det som möjligt är.»

Sedan han afsändt den lilla skildringen, skrifver han till Bonnier om den tillämnade fortsättningen:

»Min mening vore att för nästa års Svea lämna dig en skildring af Vasakonungens fästning med karta och plansch, af historiska tilldragelser, sägner och pojklekar, som knyta sig till hennes vallar. En tredje afhandling skulle röra anläggningen af Gustaf II Adolfs Jönköping samt kuriosa ur det nyare Jönköpings historia. Dessa tre afhandlingar, förenade inom samma perm, skulle ju kunna bilda en rätt läsbar bok.»

Men »valan» som grusade så många andra framtidsplaner lät honom icke heller å nyo uppbygga Vasakonungarnes Jönköpingsborg eller Gustaf Adolfs Jönköping.

*

Ett viktigare arbete hade samma år utkommit. Det var den fjärde upplagan af *Bibelns lära om Kristus* med det innehållsrika tillägget *Till läran om de yttersta tingen.*

Hufvudskriften, i hvilken polemiken mot Beckman väsentligen var mildrad, blef nu som bekant å nyo skarpt nagelfaren af d. v. lektorn, nu mera domprosten J. Personne, i dennes skrift »Viktor Rydbergs Bibelns lära om Kristus, fjärde upplagan granskad af J. P.».

Granskaren vill här dels göra gällande de gamla invändningarna emot Rydbergs teori om att *bibeln* skulle lära, det Kristus vore idealmänniska, och särskildt mot hans antagande, att Nya testamentets lära om Kristus vore en utveckling af rabbinteologiens lära om Messias; dels och framför allt häfda, att Rydberg polemiserade mot en redan förgången ståndpunkt hos ortodoxien, mot antikverade läror, att det vore mot den gammallutherska dogmatiken på 1600-talet, men icke mot den moderna ortodoxien han kämpade, att man ej finge förblanda ortodoxe teologer och ortodox teologi med ortodoxe bekännare och ortodox tro, att ej hvarje präst vore teolog och att särskildt de akademiske lärarne (i Upsala) i exegetiskt afseende icke stodo på den ståndpunkt V. R. påstode vara den ortodoxa.

Härvid må endast erinras om att Bibelns lära om Kristus *utkom 1862* och att upplagan af 1880, hvad hufvudskriften angår, var föga annat än ett omtryck af den redan historiskt vordna skriften från 1862. I »slutorden» (bil. V) visade det sig ju till fylles, att Rydberg beaktat den nyare ortodoxien: »de lärde och aktningsvärde teologerne» af Kahnis' art, och han förtiger icke alls kristologiens utveckling inom den moderna ortodoxien. Men detta var en sak för sig. Hufvudskriften vände sig mot åskådningssätt, som, då den utkom, hade god kurs både vid det universitet, där Rydberg studerat, och i det stift, där han sedan bodde. Ännu 1873 hade detta stifts teologiskt lärde biskop försvarat satser i den Hallénska luntan, som till och med pekade långt bakom sextonhundratalet. Och ännu 1898 fann man ett genljud däraf i en ofvan omtalad skrift angående 1 Joh. 5: 7.

J. P:s kritik utmärker sig i motsats till Beckmans motskrifter för en ovanligt ohöfvisk ton*. Det talas om att V. R. »utsprider lögner till de om verkliga förhållandet okunniges förvillande»; att som J. P. vill tyda allt till det bästa(!), han antager, att »den från början till slut lögnaktiga utropssatsen af V. R. nedskrifvits under en sinnesstämning som brukar göra personer mer eller mindre tillräkneliga»: att hans uppträdande mot Beckman måste kallas »höjden af naivetet, såvida det ej rätteligen förtjänar ett annat namn», o. s. v.

Författaren är tydligen *medveten* om det olämpliga i dessa otillständiga tillmälen och ursäktar sig både i företal och efterskrift därmed, att han känt sig tvingad till detta för honom främmande uttryckssätt af V. R:s egen ton i Bibelns lära om Kristus. Någon skillnad lär det väl ändå vara — om ej annat så i urbanitet. Och en dylik bön om ursäkt, för att man *ärnar* anslå en som man själf erkänner opassande ton, smakar något af aflat för de synder som den aflatssökande tänker begå i en framtid.

Rydberg tillkännagaf i Aftonbladet, kort efter det Personnes bok utkommit, »af förekommen anledning», att han, »så snart andra arbeten, med hvilka han länge varit sysselsatt och som han förbundit sig inom viss tid hafva färdiga, hunnit undangöras,

* En Rydbergs vedersakare, kyrkoherden C. W. Widerström i Urshult — samme man hvilken sedan 1865 tjänat sina polemiska sporrar genom en mot Boström riktad »utveckling af helvetets begrepp och allmännaste bestämningar» — hade ock i Smålandsposten (28 september 1880) klagat öfver att »Rydberg af sina motståndare blifvit behandlad med en humanitet och artighet, som gått till den allra yttersta gränsen af det tillbörliga»! Nu behöfde man åtminstone ej längre klaga häröfver.

komme att besvara Personnes mot hans arbete riktade anmärkningar».

Emellertid bundo dessa arbeten — de mytologiska — honom ännu under åratal, och någon motskrift kom icke till stånd. Axel Nyblæus, som i bref till Rydberg uttalade sig ogillande om Personnes skrift, skref 1881, att han förr eller senare ärnade yttra sig därom — något som dock icke blef fallet, likaledes emedan ett stort arbete höll äfven honom fången.

Rydberg skref till svar:

»Några ord från dig i den fråga, som ditt bref vidrörde, skulle vara af stort gagn för en helig sak och göra mig dig ytterligare förbunden, emedan jag själf, *om* jag svarar på hr P:s inlägg, icke kan göra det förrän nästa år och ej har tålamod att göra det annorlunda än i formen af en 'Antibarbarus Logicus'.»

En annan, yngre filosof med teologiska studier och som ägde alldeles särskilda förutsättningar att känna den ortodoxa läran skref till Rydberg, att J. P:s egen subordinationslära bra mycket mera närmade sig den uppfattning af Bibelns lära, som han bekämpade, än den gammalortodoxt atanasianska, inför hvilken den nyortodoxa uppfattningen ej annat vore än det farligaste rationalistiska kätteri. Han fortsätter:

»Skillnaden mellan J. P:s och edra exegetiska slutresultat tyckas mig i hufvudsak väsentligen vara, att han föresatt sig att endast till en viss gräns vara förnuftig (jmfr sid. 122 i hans bok) och därför icke behagar att till ett helt sammangjuta sina egna läror, utan kommen

till en viss punkt med ens afbryter allt resonnemang, diktatoriskt förklarande: här går gränsen för förnuft, tänkande, på andra sidan blott mysterier, d. ä. ord, trollformler utan tanke, utan mening. Särskildt hade jag lust fråga honom, *hvaraf* han vet att vissa bibelställen måste enligt den mänskliga tankens lagar tolkas i harmoni (analogi) med hvarandra, men att andra icke ens få tolkas så att de komma i harmoni med sig själfva, få uttrycka en sammanhängande motsägelselös tanke.»

Äfven denna nya upplaga af Bibelns lära framkallade för öfrigt uttalanden af både ogillanden och gillanden. *

Märkliga äro ett par bref rörande Bibelns lära om Kristus till Rydberg från prästmän, af hvilka en — väl känd för sin stora människokärlek — uttalar sin önskan att »kunna predika bibeln förnuftigt tolkad» och en annan — en gammal prost — säger sig »icke nog kunna tacka vår Gud och herr doktorn» för denna skrift, som han säger sig »läsa om och om igen».

Till denna fjärde upplaga hade Rydberg sent omsider fogat den redan vid 1860-talets midt tillärnade eskatologiska afhandlingen *Till läran om de yttersta tingen.*

Att Rydberg nu återupptog detta ämne, hade kanske sin grund i en rent yttre tillfällighet. Lektor N. Linder hade begärt för Nordisk Familjebok en uppsats om Apokatastasis. Rydberg, som fann

* I Handelstidningen infördes en längre serie uppsatser författade af A. V. Södergren (11 maj—18 juni 1881). Jmfr ock Smålandsposten 28 sept. 1880; Göteborgsposten 14 jan. och 28 maj 1881; Stockholms Dagblad tre artiklar aug. 1880; 16 juni 1881; Skara Tidning 29 dec. 1880.

uppgiften lockande, började en sådan uppsats, men nödgades i februari 1876 skrifva:

»Sedan jag mottog ditt senaste bref, har jag gjort ett nytt försök med Apokatastasis, hvilket jag öfverkorsat, emedan det artade sig till en afhandling i stället för en kort uppsats. Saken är den, att jag står detta ämne och särskildt aposteln Paulus' Apokatastasislära, sådan jag framställt henne i min skrift Om människans föruttillvaro, så nära och känner mig så intagen af denna på en gång djupsinniga, med logisk följdriktighet utbildade och inbillningskraften tilltalande världsuppfattning, att jag finner det vara mig omöjligt att yttra mig om den så kort och *kallt* som vederbör. Förlåt mig, käre broder, för din missräkning på mig i detta fall. Jag är ledsen öfver det, och jag skäms!»*

Men sedan Rydbergs tanke å nyo riktats åt detta håll, ville han icke släppa ämnet, och år 1879 fullbordades den redan halftannat årtionde förberedda afhandlingen. De mellanliggande åren med deras filosofiska forskningar hade icke gått spårlöst förbi, och detta arbete har också, äfven af dem, som i teologiskt afseende stå på annan ståndpunkt än Rydberg, betecknats såsom hans mognaste bidrag till den teologiska vetenskapen. Till och med Personne berömmer detta tillägg såsom »i många hänseenden förtjänstfullt».**

Axel Nyblæus skref 1880 till Rydberg:

»Utan tvifvel höra dessa afhandlingar till det märkvärdigaste och förträffligaste jag någonsin läst. Detta

* Däremot författade V. R. i Nordisk Familjebok uppsatsen Alkemi.

** Nyligen (1900) har i Linköping utkommit en ny »Kritik af V. Rydbergs återställelse-symbol», af G. H. (Edmark).

omdöme gäller lika mycket antingen jag fäster mig vid den bibelkunskap, som de röja, eller vid den förmåga att återgifva hela Nya testamentets egendomliga åskådningssätt, som de ådagalägga, eller vid det spekulativa djup hos författaren, hvarpå de utgöra ett bevis. Lägger jag därtill den fullkomliga friheten ifrån all polemisk bitterhet emot det ortodoxa föreställningssättets målsmän, så kan jag ej komma till något annat resultat än det, att de ifrågavarande afhandlingarna utgöra en af de betydelsefullaste och viktigaste insatser i det svenska folkets religiösa lif som någonsin blifvit gjorda. Denna betydelsefullhet tillkommer emellertid icke blott *Till läran om de yttersta tingen*, utan hela serien af de undersökningar, i hvilken denna skrift bildar slutpunkten.»

Och ett par år senare uttalar samme brefskrifvare:

»I första dagarna af detta år läste jag ånyo din skrift Till läran om de yttersta tingen. Denna skrift hör till det härligaste som jag någonsin läst. Jag kan ej tro annat, än att den kommer att föra mången människa till kristendomen och ett bättre lif.»

I detta arbete utför Rydberg ytterligare sin tolkning af läran om alltings återställelse såsom en konsekvens af läran om præexistensen: etiskt hvilar denna lära på grundåskådningen af Gud som den allomfattande kärleken, metafysiskt på satsen, att alla väsen bilda ett system af personliga idéer i Gud.

Utan att äga polemisk färg, utgör dock denna skrift en den kraftigaste gensaga mot den kyrkliga, ortodoxa helvetesläran och bildar slutpunkten af den strid, Boström väckt till lif halftannat årtionde tidigare. I en lärd och

skarpsinnig analys af Nya testamentets lära om Hades eller dödsriket, »en eskatologisk symbol af största betydelse», uppvisar Rydberg harmonin mellan alla delar af Nya testamentets eskatologi och motsägelsen mellan läran om alltings återställelse och den protestantiska kyrkans helvetesdogm. Han påvisar särskildt, huru reformatorerne genom att förbigå läran om mellantillståndet stämplat sin dogmatik med en hårdhet, som strider mot andan i Nya testamentet, och med en fantasilös tomhet, som bortstött många religiösa sinnen. Och han slutar denna del af sin framställning med orden: »Öfver Hades' ingång står icke Dantes inskrift: Låt hoppet fara! utan döparens och frälsarens rop: Bättren eder!»

Efter den originella redogörelsen för Hades, dödsriket, följer uppsatsen om Gehennasymbolen, som — i motsats till Hadessymbolen — icke har gammaltestamentliga anor, utan anknyter sig till rabbinska läror och efterexilisk folktro.

I kritiken af kyrkans helveteslära — särskildt sådan den försvarats af Calvin — kommo tvifvelsutan 1850—60-talens studier i djäfvulens historia Rydberg till godo.

Rudin, som anser, att hvad Rydberg i de eskatologiska frågorna yttrar i polemisk syftning mot kyrkoläran till stor del blott träffar den äldre protestantiska dogmatiken — hvilken i hvarje fall i Rydbergs närhet hade efterdröjare —, medger dock, att kyrkans symboliska böcker här förete en lucka, att Rydbergs positiva åskådning är »ganska sublim» och att han med afhandlingen om Hadessymbolen gjort en verklig insats i den svenska teologien.

I några slutord — såsom en femte bilaga — berör Rydberg dels Nyblæus' afhandlingar i re-

ligiösa ämnen, dels också orsaken till att den *nyare* ortodoxien icke »i allo» tillägnat sig den urkristliga lära om Jesu person som han framhållit. Detta hindras ej längre af missförstådda eller misstydda nytestamentliga utsagor af Kristus' väsen, utan af oförmågan att *höja sig ur det gängse empiriska och trånga antropologiska uppfattningssättet till begreppet af människan sådan hon är för Gud, den rena gudamänniskan.*

Det empiriska åskådningssätt, som vore gällande inom den ortodoxa teologien, måste därför fördröja hennes uppgående i en äkta nytestamentlig.

»Men», tillägger Rydberg, »så länge detta faktum existerar och Nya testamentets kristologi icke begripes som den ideala sidan af hennes antropologi, så länge med andra ord människan fattas allenast som *den empiriska människan,* så länge står ortodoxiens lära, att Kristus är Gud, i trots af sin stridighet mot skriften, *sanningen närmare än läran, att han blott vore människa.*»

Man har från visst håll velat häfda, att Rydberg härmed skulle, om ej affallit från sin förra ståndpunkt, dock i viss mån gjort ett starkt medgifvande åt motsidan.

De, som detta påstå, läsa i ty fall orden bra nog ytligt eller ock förstå de icke Rydbergs ståndpunkt. *Om* man betraktar människan allenast som den empiriska människan och det samtidigt med att »en hardt när brutal antropologi uppstått», ja, då är, menar Rydberg, kyrkans mot bibeln stridiga lära att Kristus vore Gud sannare än att han *blott* vore människa (nämligen i rent empirisk mening).

Men nu var det ingenting som idealisten Rydberg ansåg mera självklart, än att man icke finge uppfatta människan allenast ur empirisk synpunkt. Alltså vidhöll han i grunden sin gamla ståndpunkt, äfven om det kan sägas, att han här kanske något starkare understrukit sin uppfattning af Kristus såsom idealmänniskan. Att han i hvarje fall själf icke betraktade sin nya upplaga såsom något afsteg från den gamla vägen, framgår af följande ord i ett bref till Borchsenius från slutet af 1879, då arbetet låg under press.

»Jag fruktar, att den nya upplagan af min bok skall göra min ställning här i landet inom de kretsar, som på senare tider öppnat och velat öppna sig för mig, tämligen obehaglig. Jag misstänker nämligen, att man, då man gjorde mig till akademiker, väntade, att jag skulle anse mitt förflutna lifs sträfvanden som en »öfvervunnen ståndpunkt». Har någon väntat detta, så har han bedragit sig. Mer än någonsin känner jag det vara skäl att tacka himmelen för att jag fått kämpa under den heliga fana, som i min ungdom vinkade mig till kamp. Jag har fått upplefva, huru efter året 1865, det stora reformåret i Sverige, då adelns och prästerskapets politiska privilegier afskaffades, det bildat sig en falang af reaktionära element af sådana som med den reformen fingo hvad *de* ville ha, som voro storordigt liberale *intill dess*, men sedan de själfve blifvit tillfredsställde och fått de främsta platserna i samhället blifvit till ett reaktionärt parti, som i fariseism, kryperi, idéhat och själsgemenhet öfverträffar allt hvad man kunnat vänta. Intet förbund med dem!»

I samband med detta nya teologiska arbete må erinras om de tvänne ädla griftetal, som Rydberg höll, när stoftet af två anförvanter fördes till sitt sista hvilorum (Skrifter XIV:71—77). Särskildt gripande äro de härliga ord, han yttrar vid lilla Tyras graf:

»Vid en graf som din frågar sig det sörjande hjärtat så ofta: Hvarför kom barnet hit, då det så snart skulle lämna oss? Om vår sinnevärld är en förskola för evigheten, hvarför försvinner då ur denna skola så mången själ, som ännu är späd och outvecklad? Må vi, då denna fråga framställer sig, besinna, att det är de hoppgifvande, älskliga barnen, som genom sin bortgång, så djupt den må smärta, så många förhoppningar den må skörda, efterlämna som gåfva åt mänskligheten den enda skatt af obefläckad mänsklig idealitet, som vårt jordelif har att förete. Kan man väl då säga, att de lefvat förgäfves? Må vi då icke hellre fråga oss: Huru skola vi rätt förvalta denna skatt, vi själfva, och göra den fruktbärande för Guds rike? Blott en, en enda, har lämnat barndomens vår bakom sig utan att äfven lämna oskuldens tillstånd och själens renhetsskrud. Det var han, som ålade oss som vår egentliga uppgift härnere att verka för och bedja om Guds rikes tillkommelse till jorden; han som gaf oss förtröstan därom, att detta lif i synd och elände, som vårt släkte företer, skall kunna förvandlas alltmer till ett lif i kärlek och rättfärdighet. Men han uppställde som villkor härför, att vi åter skola ikläda oss barnasinnet, ty den, som icke undfår himmelriket som ett barn, han kommer aldrig därin.

Vid ett älskadt barns graf må vi framför allt erinra oss dessa hans ord. Må det till ålder komna släktet

framför allt betänka, *att det lefver de döda barnen värdigt.*»

Slutligen vill jag i detta sammanhang anföra ett bref från denna tid (1881) i ett kyrkligt ämne till en frikyrklig, som rådfrågat Rydberg, huruvida han borde låta döpa ett barn. Svaret löd:

»Den ceremoni, hvarom fråga är, innebär *icke*, att ni genom att medgifva densamma skulle underskrifva de läror, som den döpande prästen besvurit. Detta erkänner kyrkan själf, i det hon icke omdöper barn, som blifvit döpta af personer stående utanför hennes konfessionella krets.

Barndopet är icke ursprungligt inom kyrkan. De äldste kristne kunde icke tänka sig något giltigt dop utan medveten tro hos den döpte. Irenæus är den förste kyrklige skriftställare hos hvilken man finner ett spår af barndopets tillvaro. Han afled år 202. Antagligen har dock barndopet börjat på spridda ställen komma i bruk redan omkring midten af andra århundradet. Utförligare afhandlas denna fråga i den äfven af de ortodoxe högt vördade teologen J. A. W. Neanders *Geschichte der Pflanzung und Leitung der Kirche durch die Apostel*, 4:de uppl. 1847.

Jag tror icke, att striden mot hvad ni med rätta stämplar som »det outhärdliga lögn- och likgiltighetstillståndet» bör föras på dopfrågans område. Utan samvetsbetänkligheter kan man finna sig i en ceremoni, som man har rättighet att tyda på ett sätt, som utesluter alla magiska föreställningar, och som verkligen är ägnad att »förgylla lifvets torftighet». På något offentligare sätt bör det lilla barnet hälsas välkommet som en lem i familjens, statens och mänsklighetens stora lekamen, och knyter sig till ceremonien ett innerligt löfte å föräldrarnas

sida att aldrig svika sin kärleksplikt emot detsamma, att städse förelysa det med efterdömen på sanningskärlek och godhet och att göra hvad möjligt är för att utveckla dess sedliga och dess intellektuella anlag, så må vi vara glada öfver att äga ett sådant bruk.»

Mytologiska forskningar och skriftställeri.

En tillfällighet, som blef ganska ödesdiger såväl för Rydbergs filosofiska arbete som för hans skaldskap, riktade vid 1880-talets ingång hans uppmärksamhet åt den nordiska mytologien, hvilken snart sagdt behärskade hans ande under nära ett årtionde. Rydbergs håg hade länge legat åt fornnordiska studier. Uttryck härför var bl. a. hans intresse för runforskningen. I tvåfald måtto fängslade denna honom: på grund af dess fosterländska innebörd och dess egenskap att erbjuda gåtor åt ett härför hågadt sinne. Redan 1863 hade han i Handelstidningen skrifvit en uppsats om Gissebergastenen; under 1870-talet sysslade han åter flitigt med runtolkningens gåtor och korresponderade bl. a. med den skarpsinnige och själfständige forskaren E. Jessen om sina tydningar af Tanums-, Stentofta- och Björketorpsstenarne, hvilka tydningar han offentliggjorde dels i Bidrag till Göteborgs och Bohusläns fornminnen (första häftet), dels i Svenska Fornminnesföreningens tidskrift 1875.*

* År 1874 (5 nov.) förordar han, såsom en fosterländsk tanke värd att förverkligas, bildandet af ett runstensmuseum af gipsafgjutningar.

De nordiska myterna voro honom sedan barndomen kära; — ett stycke ur Eddans Völuspá hade jämte katekesen utgjort hans första innanläsningsprof. Under studenttiden hade han sökt bringa Saxos och Eddans uppgifter i samklang, och han hade med intresse följt mytologiens utveckling, ehuru han stod tviflande till de filosoferande eller natursymboliska tolkningar, som här och hvar, ej minst i grundtvigianska kretsar, framträdde. Han hyste en djup vördnad för de nordiska förfädernas mytiska föreställningssätt om världen och de makter som där verka, och han såg i dem ett bevis på den nordiska folkandens ursprungliga höghet.

Så hördes vid slutet af 1879 från Norge ett par signaler, hvilka syntes båda död åt teorien om den fornnordiska mytologiens ursprunglighet; det var nära att hela det sköna templet skulle ramla i spillror. Den snillrike runtolkaren och frejdade språkforskaren Sophus Bugge hade den 31 oktober 1879 vid ett möte i Kristiania Videnskabsselskab hållit ett föredrag, hvari han sökt visa, att en stor del af Nordens guda- och hjältesagor icke vore af nordisk, utan delvis af antikt-klassiskt, delvis judiskt-kristligt ursprung och förts till Norden öfver de brittiska öarna under vikingatiden. Oaktadt Bugges upptäckt icke framlades i skrift förrän långt senare, väckte den dock genast oerhörd uppmärksamhet, och — såsom Joh:s Steenstrup kvickt påpekat* med en liknelse från Peder Paars — sedan

* Jmfr uppsatsserien »Revolutionäre Studier over Nordens Gudelære» i danska Dagbladet 1881 (n:o 102 o. f.) samt 1882 (n:o 181).

Bugge sett ett skepp i månen, var det en mängd andra som tydligen sågo både tackel, tåg och själfve skeppshunden.

Men å andra sidan mötte de nya teorierna afvisande kritik från olika håll.*

Nästan samtidigt med Bugge framträdde en annan norrman med en teori som syntes skola stödja hans. Det var teol. doktorn, nuvarande biskopen A. C. Bang, som likaledes på hösten 1879 i Kristiania Videnskabsselskab framlade sin åsikt om samhörigheten mellan *Völuspá och de Sibyllinska oraklen*, ett föredrag som redan samma år utkom i tryck.

Det talas i Ynglingasagan om en konung Svegder, som af en dvärg lockades in i berget, där gick vidare och aldrig fann ut mera.

Bangs lilla broschyr — ett af de många vetenskapens irrbloss, som flamma upp ett ögonblick för att åter försvinna i ett intet — spelade här dvärgens roll och lockade för långliga tider Viktor Rydbergs ande in i mytologiens labyrint, ur hvilken han hardt när aldrig kommit loss. Det eggande, lockande, gåtfulla i de mytologiska problemen utöfvade på honom som på så många andra en magisk dragningskraft. »Atlantikan» hade en gång dragit den karolinska tidens store polyhistor bort från hans naturvetenskapliga arbeten. Den jämförande mytologien drog nu också det nittonde århundradets svenske polyhistor bort från fullbordandet af de filosofiska verk, hvarmed han länge sysslat, bort äfven från utflykter i diktkonstens rymder.

* Framför allt hos Müllenhoff: Deutsche Alterthumskunde, V.

Då Rydberg mot slutet af 1879 sände Svend Grundtvig en anmälan om inträde i det då nybildade Nordiska litteratursamfundet, synes han hafva — i ett tyvärr nu förkommet bref — berört Bangs förmenta upptäckt, men sagt sig, såsom »icke fackman», vilja hålla sin mening tillbaka.

Härpå svarar Svend Grundtvig dels med att sända honom en afskrift af ett bref till sin vän Sophus Bugge, där han berört frågan, och dels med följande maning:

»De tilbageholder Deres egen mening som ikke-fagmand. Men tillad mig at bemærke, at i det som her forekommer mig at være hovedsagen, nemlig sammenstillingen af Völuspá med de Sibyllinske böger, *der* er De da anderledes kompetent end de fleste, ti det hörer vistnok til undtagelserne, at nordiske filologer have beskæftiget sig med hin oldkristelige litteratur. Det vilde derfor interessere mig meget, om *De*, og netop *De*, vilde tage denne side af sagen under overvejelse, så snart Bangs fremstilling bliver offentliggjort; ti spörsmålet er af den störste interesse og bör dröftes af flere, för resultatet kan ventes sikret.»

Rydberg lydde maningen. I Nordisk Tidskrift för 1881 meddelade han sina båda artiklar *Sibyllinerna och Völuspá*, en skarp och nedgörande kritik af Bangs teorier.

I denna afhandlings förra del (första häftet, 1881) vill Rydberg, enligt hvad han skrifver till Montelius, »granska Bangs gissning från synpunkten af *Sibyllinkunskapens historia*, eller rättare sagdt meddela hufvuddragen af denna historia och låta läsaren draga slutsatserna». Bangs antagande, det

Völuspás författare — en norrman som under 800-talet kommit till Irland — skulle hafva haft de sibyllinska oraklen till förebilder, saknar enligt Rydbergs åsikt hvarje spår af sannolikhet redan därför att själfva de asiatiskt egyptiska sibyllinböckerna — hvilka voro skrifna på grekiska — i västerlandet vid denna tid voro fullkomligt okända och att de delvis förvrängda notiser, som medeltiden från Lactantius och Augustinus ägde om Sibyllan, voro ytterligt sparsamma.

Rydbergs polemik i denna första del af afhandlingen är i ej ringa grad gäckande. Han skämtar med tanken, att Völuspáskalden i kristet syfte skulle burit hednisk mask, och hans kritik af Bangs antagande, att en käck norrman — den förste på ett halft årtusende efter Lactantius' tid som sett profetissans böcker — skulle spatserat in i ett iriskt kloster och funnit tio af dessa »Oracula Sibyllina», hvilkas befintlighet i det romerskt katolska Europa ingen människa under århundraden förut eller århundraden efteråt spårat, utmynnar i den skämtsamma förklaringen, att det lika litet kunde falla Rydberg in att bestrida denna tomma möjlighet som om någon påstode, att på planeten Mars det funnes ett aktiebolag för mejeridrift, som i fjor gifvit sjutton och en half procent.

Efter denna redogörelse för sannolikhetsgraden af Bangs antagande, ägnar Rydberg den andra och mera betydande delen af sin afhandling (andra häftet) åt en granskning af de likheter, som Bang funnit mellan de sibyllinska böckerna och Völuspá.

Denna afdelning, i hvilken den mera ironiska tonen mestadels är öfvergifven, synes mig förkrossande. Ty här

utredes nättopp den skiljaktiga *andan* hos Sibyllinernas författare, som i sin uppfattning af de antike gudarne hyllar evhemerismen och uppfattar dem som »förgudade människor», hvilken för öfrigt i polyteismen *blott* ser synd, och hvars arbete är öppet monoteistiskt och kristet, och andan i Völuspá, den där är lika öppet hednisk som trots någon annan hednisk dikt i världen. Om öfver hufvud Völuspá innehåller något enda kristligt element, så förkunnar den dock öppet en polyteistisk världsåskådning, hvilken fasthålles med största följdriktighet genom hela sången.

Den hypotesen, att möjligen antikt polyteistiska och senare grekiskt eller romerskt kristna föreställningar utsipprat och införlifvats med germanernes sagor och myter, vore däremot, menar Rydberg, äkta vetenskaplig och förtjänade en grundlig och varsam undersökning; men denna hypotes finge icke förväxlas med Bangs antaganden eller göras ansvarig för den vidunderliga meningen, att Völuspás hedendom vore en af sibyllinska studier hoplappad och med öfverläggning uppstucken falsk flagga. De antika eller kristliga element, som kunde finnas i Völuspá, voro i allt fall fullständigt sammansmälta med den germanska hedendomen och dess anda. Den påstådda likheten vore i själfva verket den mest djupgående olikhet.

Och sedan Rydberg i enskildheter och med utvecklande af stor beläsenhet i den hithörande litteraturen gendrifvit Bangs detaljlikheter, slutar han med uttalande af att »det varit bäst om Völuspáskalden fått stanna hemma».

I samma häfte som innehöll senare delen af Rydbergs afhandling meddelades ett inlägg af Sophus Bugge med anledning af den första artikeln.

Häri gör den berömde forskaren gällande, att medeltiden dock skulle känt mera till Sibyllinerna än Rydberg låtit påskina och framför allt att man i sjunde boken af Gotfrids af Monmouth Historia regum Brittaniæ finner spådomar af Merlin, hvilka på grund af några astronomiska detaljer bestämdt skulle peka tillbaka på Sibyllan som förebild.

I hufvudfrågan anser visserligen Bugge, att »nästan ingen» med d:r Bang skulle vilja kalla Völuspá ett kristligt orakel eller antaga, att denna dikt haft samma syfte som de judiskt kristna oraklerna, men att den frågan, om Völuspá öfverhufvud vore påverkad af de egyptiskt asiatiska sibyllinerna eller af någon af de kristliga spådomar, som under medeltiden gingo under Sibyllans namn, förtjänade en undersökning och att sammanställningen därför betecknade ett framsteg.

I denna uppsats anmärkte Bugge för öfrigt, att Rydberg användt en »kraftytring», som väl kunde vara af en viss ästetisk verkan, men som föga stämde med tonen i en besinningsfull och opartisk utredning.

Äfven en annan framstående granskare, som i det väsentliga stod på Rydbergs sida*, anmärkte, att Rydberg, som eljes vore känd för att föra en elegant klinga, varit något för skarp och bitter mot Bang och mera svängt en tung ryttarpalasch än fört riddarsvärdet.

Härvid må likväl anmärkas, att Rydberg hyste den öfvertygelsen, att Bang, enligt gammal god, eller dålig, ortodox-teologisk metod, haft facit gifven

* Joh. Steenstrup i Dagbladet (København) n:o 147, 1881 (anonymt).

på förhand och ej verkställt undersökningen fullt samvetsgrant.* Härom vittnar följande bref af 6 april 1881 till Svend Grundtvig, då han sände denne sin afhandling i särtryck:

»Den 12 december 1879 skref ni till mig ett bref, som uppmanade mig att skärskåda kand. Bangs afhandling om Völuspá och Sibyllinerna, när denna, som då ännu icke var tryckt, hunnit blifva i bokhandeln tillgänglig. Ni tillfogade i afskrift utdrag ur ett bref till professor Bugge, hvilket tillät mig en för mitt hjärta dyrbar inblick i eder känsloväarld som man och vetenskapsidkare. Min tacksägelse härför kommer nu något sent, men jag har velat dröja med densamma, tills jag på samma gång kunde visa, att jag lagt eder uppmaning på hjärtat. Jag gör det, i det jag sänder eder min granskning af Bangs verk. Måtte ni finna den tillfyllestgörande!

I ett afseende är jag själf icke rätt nöjd med min kritik. Tre gånger skref jag om henne, innan jag på uppmaning af statsrådet Forssell och doktor Montelius lät offentliggöra henne i Nordisk tidskrift, och denna möda gjorde jag mig uteslutande i det syfte att, om möjligt, utplåna ur densamma uttrycken af den *förtrytelse* jag kände öfver Bangs opus. Och likväl har detta långt ifrån lyckats mig. Många gånger har jag under min skriftställarebana nödgats sköta kritikerns ledsamma och ansvarsfulla kall. Städse har jag därvid sökt iakttaga den regel att föreställa mig själf vara i den kritiserades ställe,

* Till Gisle Brynjulfson skref han: »Bangs fynd af jämförelsepunkter mellan de fanatiskt monoteistiska, öfver allt euhemeriserande och för öfrigt grundligt prosaiska och fantasilösa Sibyllinerna och den mono-polyteistiska, högpoetiska Völuspá påminna mig om Goethes ord rörande mannen, som

Mit gierger Hand nach Schätzen gräbt
Und froh ist wenn er Regenwürmer findet.»

för att icke behandla honom annorlunda än jag själf under liknande omständigheter ville behandlas. Men här har detta varit mig omöjligt, ty Bangs arbete innehåller icke endast oafsiktliga fel, icke endast grofva, ytterligt grofva missförstånd, hvilka ju likväl kunde och borde behandlas med mild hand, utan det innehåller tillika *uppsåtliga* synder, hvilka en granskare, mån om den nordiska vetenskapens heder, icke får låta onäpsta passera. Hans bok är skrifven så, att äfven de skarpsinnigaste personer — och i främsta rummet *just de* — måste, ifall de icke själfva studerat Sibyllinerna, få en alldeles falsk föreställning om deras beskaffenhet. Och detta har jag svårt att förlåta Bang.

I sitt svar på första artikeln af min afhandling har Bugge redan implicite medgifvit allt hvad jag själf påpekat. Han medger, att grunden, hvarpå Bang byggt, är ytterligt svag, och låter mig till min öfverraskning veta, att »*nästan ingen*» trott på riktigheten af Bangs hypotes. Själf har jag dock gjort en motsatt erfarenhet. Bland svenske arkeologer och andra vetenskapsmän har jag icke träffat en enda som *icke* trott på Bangs ganska fyndigt hopsatta »nordisk-kristliga sibyllin», emedan de aldrig kunnat föreställa sig, att han skulle vågat gifva en oriktig bild af de för dem blott till namnet bekanta Oracula Sibyllina.

På Bugges för hufvudfrågan alldeles betydelselösa motanmärkningar kommer jag väl snart att svara, emedan jag äfven där har upplysningar i sak att meddela, som fullständigt vederlägga hans gissningar.

Men allt detta är emellertid endast en förpostfäktning, om också ganska viktig som sådan. Hufvudslaget förestår och kan icke undvikas, sedan Bugge, utan att beakta edra vänliga och hjärtliga råd, gått allt djupare in

i labyrinten af sina gissningar och kombinationer, för att där fånga och för allmänheten framvisa den Minotauros, som dvalts därinne. Bugge är enligt alla intyg en genomredlig, ädel och sanningskär personlighet, och han måste såsom sådan behandlas. Det bör för den skull blifva ett mindre oangenämt göra att strida med honom, äfven om det skulle svida i hjärtat att korsa klinga med en nära vän. Men jag vet ingen, som är därtill så kallad som ni, herr professor. Och striden måste för sanningens skull utkämpas. Tomma gissningar, födda ur en glänsande kombinationsförmåga, få icke beröfva våra fäder hvad dem tillkommer. Hafva vi smyckat deras lif med tankar, som de verkligen icke ägt, så må de afhändas denna falska besittning; men det skall ske med vetenskapligt giltiga skäl, ej med hugskott.

Själf har jag i denna sak intet mer att uträtta än möjligen det att, om ni uttryckligen önskar det, underkasta Bugges arbete en kritik, uteslutande ur *metodologisk* synpunkt, ej ur filologisk, ty därtill anser jag mig icke vara autoriserad. — — —

Låt mig snart få veta, hvad som från eder sida är att vänta. Saken ligger mig lika varmt om hjärtat som eder!»

Svend Grundtvig besvarade detta bref med att förklara, att Rydbergs afhandling i högsta grad gripit honom och uppfyllt honom med glad förvåning och tacksam beundran för det trollslag, hvarmed Rydberg förspridt de dimmor, som hotade att tillslöja det strålande nordljus, hvilket så länge fröjdat hans öga och som nu åter stode ofördunkladt på Nordens himmel.

Grundtvig hade redan förut förklarat, att under det att han fäst föga tillit till Bugges klassiska förebilder

för Nordens myter, så hade Bangs sammanställning af Völuspá med utdragen ur de sibyllinska böckerna utöfvat en bländande inverkan på honom, så att han trodde, att äfven denna Nordens äldsta dikt vore — liksom det heter på teaterpjeser — »efter främmande idé»; dock gjorde han alltid det förbehållet: »*om* Bangs framställning vore objektivt riktig och ej förvriden och färgad». »*De* har nu» — fortsätter han — »så mesterlig, så uigendrivelig og så ubarmhjærtig (det *skulde* det ogsaa være) godtgjort, at hin fremstilling af Sibylledigtningen var så væsenlig falsk og vildledende, at mit forbehold maa træde i kraft og frigöre mig for mine betingede indrömmelser. Jeg står nu forbauset og skamfuld over at have kunnet lade mig således blænde. Og dersom jeg — som De udtaler — har været så heldig at give noget af stödet til at De tog Dem det arbejde på snarest muligt at bringe dette spögelse ud af verden, så vil jeg herefter regne det som min störste fortjæneste af videnskaben om Nordens oldtid.»

Efter att hafva närmare ingått på Bangs hypotes — särskildt såsom utslag af den norska lusten att slippa från all »fællesnordiskhed», för att få allt »oldnordiskt» uteslutande »oldnorskt», äfven om det skulle gå ut öfver själfva skatten, liksom engång den falska modern inför Salomos domstol — uttalar Grundtvig sin glädje öfver att Rydberg ärnade behandla den af Bugge väckta frågan om Merlin och väntade sig häraf mycken lärdom, men förklarar, att det vore af ännu större betydelse, om han ville underkasta Bugges stora verk — »Studierna» — en kritik »från den metodologiska synpunkten». Och sedan han framhållit Bugges höga ståndpunkt som människa och vetenskapsman, yttrar Grundtvig, att det ej vore från filologisk sida som hans nya teorier skulle

bekämpas, ty i det enskilda kunde Bugge icke lätt begå filologiska fel, hvaremot det vore den metodologiska kritikens sak att påvisa det godtyckliga i hans uppradande af möjligheter.

Grundtvig slöt med att ålägga Rydberg det såsom en plikt att taga hufvudsaken upp just från den rent formella sidan, utan att se till höger eller vänster: »til nordiske sværmerier eller keltiske lydlove, til Worsaaes guldhorn eller Stephens' fantasier så lidt som til Fr. Sanders daarekistesnak».

Rydberg nöjde sig till en början med att gendrifva Bugges invändning om likheten mellan Sibyllans och Merlins stjärnbildslära.

Astrologi! Det var nättopp att komma in på Rydbergs intimaste område. Jag tviflar på att någon samtida i Norden var så förtrogen just med denna ockulta vetenskap som han.*

Också gåfvo Bugges få sidor anledning till två i hög grad fängslande artiklar: *Astrologien och Merlin* i samma årgång af Nordisk Tidskrift, i hvilka Rydberg grundligt, skarpsinnigt och poetiskt behandlar källorna till stjärnskildringen hos Gotfrid af Monmouth och påvisar ohållbarheten af den framkastade parallellen på ett sätt som — enligt hvad jag erfarit — i denna punkt öfvertygat själfve hans store motståndare.

Rydberg fastslår, att det inflytande af Sibyllinerna på Völuspá, som i Bangs hypotes var ett omedelbart, kolossalt och genomgripande, redan hos Bugge var ett

* Så skrifver också Lysander, som mycket intresserade sig för V. R:s mytologiska forskningar: »Särdeles roligt, att man råkade en af dina specialiteter, då en medeltidsskrift skulle användas att stödja en mer än svag hypotes».

åtminstone tre gånger filtreradt och homöopatiskt reduceradt.

Med sitt genmäle hade Rydberg ej velat värna den storartade diktens nordiska eller germanska ursprunglighet till innehåll och form, utan blott uppvisa det misslyckade i anloppen med Sibyllinerna till utgångspunkt.

Men i den andra delen af afhandlingen redogör Rydberg — oberoende af all polemik — för astrologiens läror, denna »uppenbarade vetenskap», som från Abraham genom egypter och greker förmenades ha kommit till romarne och från dem gått i arf till medeltidens astrologer och betraktades som höjden af mänsklig visdom.*

När man afklädde astrologien dess medeltida pedantdräkt, återstode »spåren af en saga om himmelens ljus, ett stjärneepos, ensamt i sitt slag, som endast kunnat diktas i den historiska odlingens gosseålder, då den första tänkande och forskande iakttagelsen ledt till den storartade upptäckten af en särskild himmelzon som vandringsstjärnornas väg, då myten gaf lif och gudomlighet åt dessa vandrare och åt denna zons bebyggare, då fanta-

* Rydberg tog sig nämligen af Bugges anspelning på Gotfrids af Monmouth stjärnskildring en välkommen anledning att framlägga några drag af »den astrologiska pseudovetenskapen». Till Montelius skref han: »Redan för många år sedan ägnade jag åt vissa sidor af medeltidens kulturlif — i synnerhet åt skolastiken som filosofi betraktad, åt teologien samt åt astrologien och magien — detaljerade studier, under hvilka jag, så långt omständigheterna medgåfvo, sökte utforska själfva källorna för det medeltida vetandet och kvasivetandet. Hitintills har jag icke kunnat tillgodogöra mig dessa studier. Jag har visserligen skrifvit en 'Medeltidens magi', men denna är sammankommen af några uppsatser för en populärt hållen tidskrift och måste inskränka sig till att på ytan beröra saken. Boken skrefs dessutom innan jag ännu hunnit djupare in i dessa studier.»

sien, mäktigt eggad af den nya uppenbarelsen, grep henne och formade henne med innerlig naivetet efter sitt eget lynne. Grubblet kom samtidigt eller efteråt och systematiserade.

Grundtvigs andra uppmaning, att Rydberg skulle gå till roten af frågan och angripa den metod, som låg till grund för de nya hypoteserna, löd icke heller för döfva öron.

En gång inne i dessa trolska rymder, hade Rydberg icke lätt att öfvergifva dem. Mytologien hade honom nu helt och hållet i sin makt. Han unnade sig under dessa år — särskildt i början af 1880-talet — hvarken matro eller hvila. Hela dagar och nätter kunde han utan att säga ett ord till sin omgifning, utan att röra sig från skrifbordet sitta fördjupad i sina mytiska studier. Han hade då under långliga tider afstängt sig från allt umgänge och meddelade sig knappt med utanvärlden.

Sina föreläsningar och därmed förenadt arvode afsade han sig. När hans vänner besökte honom, hade han svårt att tala med dem om ämnen, som eljes intresserade honom, och det var nog därför flere än jag som denna tid sörjde öfver att han någonsin lockats in i denna labyrint. För mytologien fingo diktning och filosofi gifva vika. Den uppslök hans dagars trefnad och hans nätters ro.

»Om blott vår vän kunde förmås ordna sitt lefnadssätt bättre» — skrifver Hedlund i maj 1882 till Rydbergs hustru — »så att hans ädla kraft ej blefve utsatt för allt för svår misshushållning.»

Själf skrifver han två månader senare till G. V. Lyng:

»I snart två år hafva mina studier varit så godt som uteslutande riktade på germanisk mytologi, och ändtligen är jag färdig med begynnelsen till ett vidlyftigare verk om dessa studiers frukter. Jag har mycket nytt och, som jag tror, åtskilligt viktigt och intressant att på detta område meddela, äfven om jag håller mig uteslutande till hvad som är strängt bevisligt. Ett af kapitlen kommer att afhandla *germanernes stora mytiska epos*, hvars grundlinier jag framlägger i dess urgamla sammanhang, och med en mängd hitintills icke beaktade enskildheter, ej minst vidkommande de första mänskliga släktenas öden och beröringar med gudavärlden. Genom hela detta kolossala epos går som en röd tråd tanken, att allt skall vedergällas, godt som ondt, att äfven den skarpsinnigaste slughet, när han icke har sedligt underlag, sätter krokben för sig själf och stupar i den för andra gräfda gropen, samt att icke endast den manliga och verksamma godheten, utan äfven det ödmjuka tålamodet slutligen skall vinna segern.»

Närmast gällde det nu *Völuspá*. Redan kort efter det Rydberg afslutat stridsuppsatsen mot Bang synes han hafva ärnat i Svenska Akademiens Handlingar offentliggöra »en undersökning rörande Völuspás ursprungliga utseende, mytkrets och frändskapsförhållanden», enligt hvad han meddelar i mars 1881. Hans intresse för denna dikt var nästan lika gammalt som hans eget jordelif, skrifver han till Lysander (december 1881) — ty det tillhörde hans första innanläsningspensum, och, tillägger han:

»Det skulle vara mig en glädje, om jag, innan jag för alltid lägger pennan ifrån mig, kunde bringa min barndoms kärlek till detta härliga skaldeverk en hyll-

ningsgärd i skepnaden af en grundlig afhandling om dess ursprungliga utseende, dess ideinnehåll, syfte, frändskapsföreteelser och — såvidt som detta kan utrönas — dess ålder. — — — Jag hoppas, att min kärlek till dikten icke skall i den allra ringaste mån hafva minskat min skepticism, hvar helst denna har ett rättsgillt rum.»

Till B. E. Hildebrand, akademiens dåvarande tillförordnade sekreterare, skref han ungefär samtidigt, att han icke utan en viss bäfvan funne, att Völuspáarbetet blefve »icke en afhandling, utan en bok»; visserligen sökte Rydberg gifva åt öfversikten af sången och förklaringen af dess enskildheter den vittra och lättlästa form som en plats i Akademiens handlingar kräfde, men han ansåg sig i afseende å sångens hela byggnad hafva gjort upptäckter, hvilkas riktighet måste strängt bevisas, och han vore ängslig för att detta blefve för strängt att genomläsa för andre än fackmän.

Förhållandet var, att Rydberg ansåg Völuspá misshandlad af filologerne.

I ett bref till P. A. Gödecke — Eddaöfversättaren — från början af samma år skrifver han bl. a.:

»Nog har jag studerat de andra (Eddadikterna), men icke så som Valans sång, introduktionen till Dantes och Miltons konstrikare, men icke större skapelser. Och hon är egentligen den enda af hela sällskapet, som fått röna en oblid behandling. Den stackars Cendrillon med de djupa blickarna! Om jag kunnat rädda henne och kläda henne i den dräkt som tillkommer henne, men som senast den norska ortodoxien till *sin* kristendoms förhärligande slitit från hennes axlar för att kasta öfver henne stulna, af filologien hopflickade grekisk-romerska trasor.»

Närmare utvecklar han detta i samma bref. Filologen hade att läsa urtexterna rätt och återgifva dem med noggrannhet samt belysa dunkla textställen. Men i alla de punkter, där de för handen varande texterna hvarken motsäga hvarandra eller förneka logiken eller idéassociationens lagar, borde deras vittnesbörd bemötas med någon aktning. Detta hade emellertid icke skett.

»Både Regius, Hauk och pappershandskrifterna låta valan börja med det dityrambiska 'Hören mig alla!' och redan en abcbok i tillämpad psykologi kunde säga oss, att det som senast förgätes af en dikt är sättet, hvarpå eller strofen hvarmed hon börjat. Men i stället för att akta texternas och den psykologiska sannolikhetens vittnesbörd hafva herrar filologer utan att kunna åberopa en enda tvingande anledning ur diktens midt gripit trenne strofer och ställt dem i spetsen för det hela. Den sjungande valan hafva de därmed förvandlat från ett imposant mytiskt väsen till en i gårdarne kringstrykande ond och af onda kvinnor efterlängtad spåkäring. Att ett mytiskt väsen minns nio urträn och Yggdrasil som frö i mullen, det har fantasisammanhang, men att en kringstrykande sejdkona har en sådan forntid bakom sig, borde herrar filologer icke antagit utan nödgande grunder.

Att Valan, äskande ljud af Heimdalls heliga ätter, af det framför henne samlade människosläktet, ger dessa ätter i samma andedrag en god dag och vänder sig till Valfader, som supponeras vara med bland åhörarne, för att upplysa honom om hvad han i forntiden uträttat och berätta för honom folkets äldsta sägner om kaos, skapelsen, guldåldern, ödets framträdande, Gullveigs brännan,

världsförsämringen, det första kriget, gudarådslagen, ehuru Odin om allt detta borde vara minst lika väl underrättad som spåkäringen själf, eftersom han om allt detta kan säga: *quorum pars maxima fui* — detta är i sanning en utmaningshandske kastad i synen på logiken, psykologien och skaldefantasien, ty denna senare *ser klart och med sammanhang* den situation hon framkallat för det inre ögat.

I kostym med antagandet, att Völuspás sierska är en i gårdarne kringstrykande sejdkona, har man också framställt henne som ett guda- och människofientligt väsen. Af jättesläkt är hon visserligen, fast icke ens detta uttryckligen säges, ty själf förtäljer hon blott, att jättarne fostrat henne. Men äfven i åsagudarnes ådror rinner jätteblod, och den enklaste kritiska varsamhetsregel vore väl i denna fråga den att låta dikten själf afgöra hennes etiska ställning.»

Rydberg påpekar, hurusom dikten omtalar människorna som heliga släkten, ledande sina stamträn från en af de ädlaste åsarne, och gudarne såsom »ginnheilug god», Odin som det höga majestätet (»yggjungr ása»), Loke som den afskyvärde. Och dikten vore i sin helhet allt igenom ingifven af den renaste sedliga hänförelse.

Efter två års studier af Völuspá hade Rydberg kommit till det resultat, att man borde tro på Valans egna ord, då hon redan i första versen säger hvilka åhörare hon har — människorna, icke Odin — och hvad hon vill sjunga: Odins verk och folkens fornsägner. Själf kallar hon sig i dikten *jag*, ej *hon;* där det talas om »hon», gäller det en annan, ty man har ej rätt att påbörda Völuspáskalden en sådan slapphet, att han utan ringaste psykologisk motivering skulle låtit Valan försjunka i förgätenhet af sin egen identitet.

»När dikten ordnas efter den logiska tråd hon själf gifver oss och när hon vid detta ordnande visar tillbörlig aktning för texterna, finner man hvem *hon* är, och kompositionen står framför oss harmonisk i små proportioner och följdriktig och helgjuten i allt.» *

Enligt bref till Rasmus B. Anderson (1881) var det Rydbergs mening att behandla Völuspáämnet i följande afdelningar:

1) Öfversikt och förklaring af sången. 2) Sångerskans personlighet. 3) Texterna i Codex Regius, Hauksbok och Stockholmshandskriften. 4) Den återställda texten. 5) Textkritisk redogörelse. 6) Texthistorisk redogörelse. 7) Sångens ålder. 8) Sångens mytologiska släktskapsförbindelser. 9) En specialafhandling om de i sången vidrörda försvunna myterna, bland dem om Freja, »gifven åt jättens ätt». 10) Baldersmytens ålder.

Från de första åren på 1880-talet härröra väl ock de öfversättningar af Völuspá som finnas bland Rydbergs papper och af hvilka en — tyvärr i ej fullständigt skick — aftryckts i 1896 års diktupplaga.

Men under sysslandet med Völuspá hade Rydbergs tankar riktats åt allt flere myter, både i Eddan och hos Saxo. »Gestalter som man, på grund af det fragmentariska skick hvari myterna förekomma i eddorna, trott vara af föga betydelse och hörande till en utanför gudakretsen liggande yngre heroskrets» ** — Slagfinn, Egil, Völund o. a. — började

* Rydberg ansåg missförståndet härröra från en falsk hänvisning hos Snorre till myten om den på sin arbetslön gäckade jätten.

** Bref till Stephens 1883.

i hans tankegång kräfva en central ställning i det mytiska epos, som forntiden skapat.

Under slika studier och undersökningar vidgades hans planer. Afhandlingen för Akademien skulle växa till ett par delar och omfatta fyra kapitel.

I ett bref till F. A. Dahlgren (oktober 1881) förklarar han, att »samtliga kapitlen föreligga mer eller mindre fullständiga i grofarbete».

Första kapitlet skulle i en sammanhängande berättelse, utan inströdda reflexioner, meddela *grunddragen af ett mytologiskt* epos från den germaniska hedendomens sista årtusen.

»För att göra kapitlet roligt och läsvärdt för den större allmänheten och äfven ur rent konstnärliga skäl, afhåller jag mig här helt och hållet från att gifva skäl och bevis för hvad jag meddelar. Kapitlet utgör en enda oafbruten saga, börjande med skapelsen, fortsättande med gudarnes och de första mänskliga släktledens mytiska historia och slutande med Ragnarök. För första gången är det rika mytförrådet hos Saxo och spillrorna af fastlandsgermaniska och anglosaxiska myter här organiskt införlifvade med Eddornas mytförråd.»

I andra kapitlet skulle meddelas gången af den forskning, hvarigenom Rydberg kommit till de i första kapitlet meddelade resultaten, samt lämnas bevisen för hvad han där sagt.

Tredje kapitlet skulle innehålla *Völuspá*, med förklaring af dess innehåll, redogörelse för textens historia, analys af sagans förhållande till det förut omtalade mytologiska epos, undersökningen rörande sagans ålder o. s. v.

Fjärde kapitlet skulle lämna en undersökning af samtliga de germaniska myternas ålder och af det tillstånd hvari de föreligga i Eddorna.

»Jag har» — skrifver Rydberg — »där att behandla: de äldsta beståndsdelarna, hvilkas fornariska ursprung jag uppvisar med stöd af forskningar i Rigveda, Zendavesta och grekiska mytologien; beståndsdelar, delvis utbildade ur det förra och mycket gamla, men likväl yngre än den ariska enhetstiden, och yngre äfven än den europeiska enhetstiden; myter, som euhemiserats och historierats under den flere århundraden räckande omvändelsetiden, börjande med fjärde århundradet e. Kr. och fortfarande in i det elfte; de i de omvända germaniska folkens fantasi fortlefvande historierade myternas inflytande under Medeltiden på den antika mytologiens sagor sådana dessa voro kända bland västerns folk af germanisk börd; samt slutligen dessa antika sagors återverkan på de germaniska.

Den uppgift jag här förelagt mig är stor nog för att jag med godt samvete kan lämna åsido alla försök till *mytförklaringar.* Af sådana har jag fått Gudi nog. Vestigia terrent. På det området har en strängt metodisk vetenskap ännu icke inträngt och icke kunnat göra det, emedan man dessförinnan skall vara på det klara både med myternas genesis och med deras episka sammanhang.»

Rydberg trodde, enligt hvad han skref till Dahlgren, att han skulle ha hela manuskriptet färdigt »till jul», då det skulle komma att fylla två tämligen stora volymer af Akademiens årsböcker.

Så nära ansåg han sig då vara sitt mål!

Men ännu sju år skulle mytologiens irrgångar hålla honom kvar!

I Akademiens handlingar intogs arbetet icke. Julen kom — det var samma jul som hans första diktsamling utgafs och bragte honom så mycken glädje — men ingen mytologi blef färdig. Våren nalkades, och han var redo att missmodig kasta yxan i sjön.

I mars 1883 skrifver sålunda Hedlund, som annars var en af hans ifrigaste pådrifvare i denna sak, till fru Rydberg:

»Det oroar mig mycket, att din Vittorio finner sitt arbete så tungt, ty jag vet af erfarenhet, huru svårt han då har att skrifva. Mig synes, att han, äfven med risk att hafva offrat många månader på detta verk förgäfves, bör lägga det åsido och göra det som intresserar honom. Men naturligtvis bör detta steg tagas icke af nyck eller missmod, utan efter allvarligt öfvervägande. Bättre fly än illa fäkta, heter det.»

Rydberg var själf — och med allt skäl — villrådig, huruvida det egentligen gick an att lämna »den tråkiga och mödosamma, endast för fackmän smältbara, bevisningen å sido».

»Jag är högst tveksam» — skrifver han till Ny Svensk Tidskrifts redaktör, d:r Reinhold Geijer — »om det går an att offentliggöra en räcka resultat, hvari hvartenda led innebär något nytt och oväntadt, utan att tilllika rättfärdiga detta nya och oväntade med tillfyllestgörande intyg om dess riktighet. Tror ni, att jag utan skada för min sak kan gå mitt eget arbete i förväg med en sådan tidskriftsuppsats, så vill jag gärna lämna tidskriften en redogörelse för gången af detta epos utan något slags lärda kommentarier. Det blefve en sam-

manhängande följd af sagor, som möjligen kunde roa hvarje fantasibegåfvad gosse att läsa.»

På redaktörens tillrådan vågade Rydberg försöket.

Först år 1884 offentliggjordes det som Rydberg afsett till *första kapitlet* i Akademiens handlingar, men icke där, utan i Ny Svensk Tidskrift, och, olyckligt nog, ensamt, utan den vetenskapliga apparaten. Samtidigt öfversattes dessa artiklar, som buro namnet *Segersvärdet. Äfventyr ur germanfolkens mytologiska epos*, i danska Morgenbladet.

Bevisen för riktigheten af framställningen sade sig författaren vilja offentliggöra i ett särskildt arbete.

Dessa uppsatser väckte emellertid mycken häpnad. Fackmän skakade på hufvudet. Lekmän stodo undrande och spörjande. Fantasiens rikedom beundrade alla. Men ägde dessa utflykter några hållpunkter i källorna? Borchsenius skref och antydde, att man öfverallt frågade, huru Rydberg kunde *bevisa* »Segersvärdet».

Denne tog sig då först för att i brefform nedskrifva ett svar, huru han i myterna letat sig fram till *deras episka sammanhang*, till den händelsekedja, hvari de olika myterna utgjort länkar.

Rydberg yttrar här, att han från början ansåg sannolikt, ehuru icke säkert — på grund af flere skäl * — att ett episkt sammanhang förefunnits,

* 1) Völuspa upprullar en mytologisk bildräcka från skapelsen till världsförstörelsen och världsförnyelsen; 2) spridda uppgifter i källorna upplysa, att vissa af mytens tilldragelser kommit före eller efter andra och stått till dem i orsaksförhållande; 3) hjältedikterna förete en benägenhet, måhända ärfd från myterna, att söka samband med hvarandra och ordna sig till cykler.

men han hade gått till undersökningen med fullkomlig likgiltighet för utgången.

»Det syntes mig vara af lika stort vetenskapligt intresse att få på afgjordt sätt bevisadt, att ett episkt samband mellan våra myter aldrig förefunnits, som att kunna bekräfta, att det funnits, och ådagalägga hvilket det varit.

Redan under min studenttid gjorde jag ett första försök i denna riktning. Jag hade då endast de isländsk-norska källorna och Saxo att tillgå. Att de nio första böckerna af Saxos historia voro uppfyllda af stoff från myten och från de ur myten och ur lokalsagor härflutna hjältedikterna, syntes mig, likasom andra, otvifvelaktigt; men de på en hopgjord lång regentlängd splittrade och i historisk dräkt instuckna berättelserna syntes mig så ohjälpligt förvirrade och vanställda, att jag lade Saxo åsido och nöjde mig med hvad Eddorna hade att bjuda på.»

De grundsatser han sökt använda voro af enklaste art; långt ifrån att ledas af någon Schellingsk intellektuel åskådning, hade han låtit den enklaste sens commun varit ledsagaren. Han hade på detta sätt fått till stånd en tidsföljd i en del förut fristående myter, men ett genomgående sammanhang kunde icke Eddorna gifva honom.

Då han många år senare upptog undersökningen, hade han åter framtagit Saxo och ägnade honom ett ihärdigt studium, uppgjorde vidlyftiga jämförande tabeller, indrog i undersökningen de äldre isländska sagorna, de gamla tyska hjältedikterna, anglosaxiska dikter och historierade berättelser för att finna berörings- och likhetspunkter. Och han fann, att polyonomien (flernamnigheten) spelat en stor roll hos Saxo och varit honom till bästa hjälp vid hans i sanning fruktansvärda uppgift att med

sin tids lärda åskådningssätt draga den historiska musten ur myterna och hjältedikterna och skapa en fortlöpande krönika däraf.

»Ju djupare» — skrifver Rydberg — »jag lyckades intränga i den labyrint han med dessa material uppbyggt och ju säkrare jag förmådde sätta mig in i de skäl han uppletat åt sig för sitt nya ordnande af detta material, dess bestämdare har jag också kunnat öfvertyga mig om att den gamle danske 'grammatikern', ehuru nödvändigt fången i ett då allmänt gängse grundfalskt åskådningssätt af myterna, aldrig gått tillväga med absolut godtycke, utan tvärtom i sin styckning och historiering af det gifna stoffet förfarit med en samvetsgrannhet, som kastar vackert ljus på hans karakter, och möjliggör att hans arbete, sedan man funnit nycklarna till detsamma, kan begagnas till en mytkälla, nästan jämförlig med den poetiska eddan och i många afseenden af större vikt än den prosaiska.»

Härefter uppvisar Rydberg genom ett skema det sätt, hvarpå Saxo tillgodogjort sig polyonomien.

Brefvet blef emellertid icke fullbordadt. Däremot tillgodogjorde sig Rydberg dess innehåll, då han hösten samma år, på anmodan från Danmark, utgaf Segersvärdsuppsatserna som bok, men därtill fogade en tilläggsafhandling: »*Til bevisförelsen*».

Han skref därom till öfversättaren, Borchsenius:

»Afhandlingen är åttioen skrifna sidor och blir förskräckligt tråkig för dig att öfversätta. Jag vill gärna förskona dig därifrån; men att än en gång släppa ut Segersvärdet utan att lämna det tillbörliga dokument för att kunna löpa in i vetenskaplig hamn, där det kan visa sig hafva pålitlig frakt ombord, därtill kan jag ej bekväma

mig, och för den skull får du väl åtaga dig det ledsamma besväret, förutsatt att förläggaren vill utgifva arbetet i detta förstorade skick. Jag har också bifogat ett företal.»

Denna afhandling inledes med samma redogörelse som det nyss anförda brefutkastet, men därtill fogas utförliga redogörelser för två af de viktigaste momenten i det mytiska sammanhanget, nämligen Svipdags ungdomsöden samt Valands egenskap af Ivaldeson och hans identitet med Thjasse, ty, säger Rydberg, om riktigheten af hans resultat i dessa punkter bevisats, så vore själfva grunddragen af det mytiska eposet säkrade för forskningen. Den fullständiga bevisningen måste han uppskjuta till sitt större verk.

Då han sände sin vän lektor Nils Linder »Sejrsværdet», skref han till honom (mars 1885):

»När du får tid, så läs afdelningen 'Till bevisningen', som börjar sid. 159. Blott några få punkter, men dessa af hufvudsaklig vikt för det hittillsvarande outforskade mytsammanhanget, hafva kunnat upptagas här till demonstrering, och det knappa utrymmet har nödgat mig välja de kortaste, men därför icke alltid de bäst öfverskådliga demonstrationsvägarna. Icke dess mindre hoppas jag, att denna afhandling skall gifva en föreställning om själfva min forskningsmetod. Denna, ehuru i grunden ingenting annat än tillämpad logik, är likväl ny på mytologiens område, som hitintills varit en lekplats för ologiske fantaster, schellingianske 'naturfilosofer', symboljägare o. s. v., men också en aflastningsplats för filologer, som på grund af sin mänskliga naturs fantasibehof *måste* lämna ifrån sig vissa fantasiuttömningar, som deras ren-

lighetskänsla förbjudit dem att aflasta på deras egen vetenskaps, filologiens, område, och som för detta ändamål valt mytologien till filologiens Fjäderholmar. Deras purgationsrecept har varit: 'behandla gudarne som glosor, men likväl så att den logik som kräfves för glosornas rätta behandling ej må tillämpas på gudarne'.*

Jag hoppas, att en annan tid skall komma, då filologien räcker sin hand åt mytologien, för att med de hjälpmedel hon, filologien, äger, *afvärja* och *bannlysa* de banala namnuttydningar, som hitintills fått gälla för mytologi.»

I Sverige utkom icke »Segersvärdet» i bokform. Här förberedde Rydberg sitt större vetenskapliga verk: *Undersökningar i germanisk mythologi*, där han skulle nedlägga resultaten af åratals studier, mödor, försakelser — försakelser ej blott af yttre trefnad, utan ock af arbeten, som i grunden lågo hans hjärta närmare: hans filosofiska verk och de dikter, hvartill utkast lågo i hans skrifbordslåda. Det mytologiska verket utkom dock först sedan han lämnat Göteborg och inträdt i en ny verkningskrets.

Uttalanden i litterära och sociala ämnen.

Då man vill lära känna Rydbergs ställning till de vid slutet af 1870-talet och början af 1880-talet förekommande striderna mellan »idealism» och »realism» och till den nya skola som då bröt fram,

* Uttrycken »Gudar» och »Glosor» syfta på H. S. Vodskows artikelserie med detta namn i danska Ill. Tidende 1881 (senare omtryckt i »Spredte Studier»), en serie på hvilken Rydberg satte mycket värde.

bör man skilja mellan den samhälleliga tendensen och själfva den naturalistiska teorien. Rydbergs egen diktning stod den ästetiska naturalismen fjärran, men det var mycket i den »realistiska» skolans verk som tilltalade honom sympatiskt: verklighetsskildringens ärlighet, medkänslan för de små och kufvade och tecknandet af deras lidanden, krafvet på sanning och frihet, kraften och kärnan i framställningen. Men när verklighetsskildringen skymde utsikten för den blå himlen, när den var fantasilös och rå, när den innehöll personligt giftig satir och när den ansåg »den äkta oförfalskade människan böra lefva lika obesvärad af sedliga och ästetiska lagar som juraperiodens ödlor», då var Viktor Rydberg ej dess man.

Ur bref och anteckningsböcker från skilda tider må här anföras några belysande drag.

Till Börje Norling, den unge, begåfvade litteraturhistorikern, som tillärnade en litterär tidskrift och begärde bidrag af Rydberg, skref denne i december 1882, att han möjligen skulle kunna lämna »några *hjärteutgjutelser rörande idealism och realism*», och tillade:

»Jag har med afseende på den förmenta eller verkliga striden mellan dessa riktningar min egen kanske mycket ensliga ståndpunkt. Hvad *stil*-frågan vidkommer, är jag lika mycket vän af den ena sidan som den andra. De böra i själfva verket finnas jämte hvarandra i samma litteratur och förekomma också förenade i mången författares ande. Hvad åter själfva världsåskådningarna, som ju äro det viktigaste, vidkommer, känner jag leda för den quietism, som uppenbarar sig hos åtskilliga s. k. idealister, och förakt för den, i bästa fall, neutralitet de

iakttaga emot den myckna lögn som finnes här i världen och som verkligen skulle vara fullkomligt trygg mot hvarje gensaga, om litteraturen saknade mod och sanningskärlek. Hvad våra realister angår, läser jag hellre dem än slike idealister, äfven då jag känner njutningen störd af den brutalitet, hvartill de stundom göra sig skyldige, och af det redan till manér stelnade detaljutmåleri, som i längden blir odrägligt. Trots dessa fel kan jag, liksom ni, beundra Norges och Danmarks nya litteratur och, i likhet med er, medgifva, att vi hafva mycket och mycket af väsentlig art att lära af densamma.»

Till kapten Urban v. Feilitzen (»Robinson») skref han några månader senare, mars 1883, bl. a. följande, som ju närmast berör den realistiska skolans tendens:

»I striden mellan realism och s. k. idealism på litteraturens område råder (medveten?) förväxling i självfva de *termer*, hvarmed de stridande partien betecknat sig. Trots hvarjehanda utsväfningar och hvarjehanda koketteri med cruda naturligheter, synas mig herrar realister vara de, som föra den verkliga, den praktiska idealismens, likasom också den djupare uppfattade moralens talan. Jag känner mig upprörd, när jag på grund af personliga bekantskaper kan konstatera, att det åtminstone delvis är människor in i själens djup uppfyllda af cynism, hvilka här å idealismens vägnar uppträda och taga munnen full af skymford mot ärligt och sedligt sträfvande skriftställare, hvilka förebrås osedlighet, därför att de våga påpeka osedlighetens tillvaro bland våra fariséer.»

Äfven om Rydberg i det nyss anförda brefvet till Norling förklarar sig i stilfrågan vara lika mycket

vän af den ena sidan som af den andra, så var han dock en afgjord motståndare till den naturalistiska ästetikens konsekvenser. Han fann de ständiga hvardagsskildringarna tröttande. »Man kunde få för mycket af hvardagshistorier», skref han redan år 1876 till Borchsenius — innan frågan i Sverige blifvit brännande — och fortsatte:

»Danmark och Norge stå dock med sina teckningar ur verkligheten så till vida högt öfver alla andra land, att det mesta som de i den vägen alstrat har värde, stundom ett högt och oförgängligt värde. Men den engelska misslitteraturen, saltad af anständighet eller fromleri eller pepprad af brottmål, eller de gräsligt tråkiga och enformiga tyska skildringarna 'ur lifvet', eller de på äktenskapsbrottet ständigt tuggande franska romanerna, där vi oupphörligt möta samma karakterer och samma händelser, kaleidoskopiskt omskakade — nog väcka de en önskan att få en omväxling i växtligheten på det skönas mark.»

I ett annat bref, 21 januari 1877, heter det:

»I öfrigt fägnar det mig, att du icke öfverdrifver värdet af de sväfvande skolbegreppen idealism, romantik, realism. Hvarje verkligt god författare är både idealist och realist, det ena mer, det andra mindre. Du torde lika litet som jag gilla det slags realism i konst och poesi, som anser människans karakteristik, ja inneboende fantasi och känslorikedom kunna uttömmas endast i fotografiska skildringar af hvardagsmänniskor och alldagsförhållanden. Under skölden af en sådan realism krypa förnämligast sådana författare, som sakna fantasi och som i böcker utmynta den lilla världskännedom och den gnista humor, som kunna ha fallit på deras lott. Jag

önskar, att litteraturens flora vore lika skiftande som ängarnas, framställande alla slags känslostämningar och hvarje art af ideal, teende sig för blicken än i antikens solljus, än i hvardagslifvets bleka mellantoner, än i romantikens månsken. Jag älskar Gœthe förnämligast därför att han hade ögon och fantasi för allt detta. Den oblandade realismens smör- och brödnoveller börja både i Sverige och annorstädes väcka äckel i magarna, ej därför att de icke kunna vara smakliga i sig självfva, utan därför att för liten omväxling i rätterna skämmer både matlust och matsmältning.»

Att »efterbilda naturen» var en lösen, som Rydberg endast under vissa villkor kunde uppställa såsom konstnärligt giltigt, ty med sin danske meningsfrände Goldschmidt hyllade han i eminent grad åsikten, att »det sedda beror på ögonen som se», i detta fall, att *subjektiva* faktorer alltid spela in i människans naturuppfattning.

Byron hade redan skrifvit:

Are not the mountains, waves and skies, a part
Of me and of my soul?

Och den schweiziske ästetikern Amiel har förklarat *»landskapet» icke vara annat än en själsstämning.*

Liknande synpunkter häfdar Rydberg. I sin sympatiska anmälan af C. R. Nybloms Valda Dikter, införd i Handelstidningen 26 juli 1877 — en af hans få litterära uppsatser från denna tid — dröjer Rydberg vid Nybloms ord:

»Drömmens verk är icke sångens,
lifvet själft är poesi»

och säger:

»'Lifvet själft är poesi' är sanning allt igenom, då man ser lifvet med skaldens öga, och lyckligtvis ligger drömmens värld icke utanför, utan innanför lifvets område och därför äfven inom poesiens. Det är i sina vackra drömmar skalden

'hat alles gesehn was auf Erden geschieht
und was noch die Zukunft versiegelt';

det är genom dem

'er sass in der Götter urältestem Rath
und gehorchte der Dinge geheimste Saat'.

Detta vet Nyblom lika väl som hvarje annan skald, och han har med den anförda sentensen väl icke velat säga mycket mer än att skaldekonstens Ygdrasil, för att kunna växa mot himmelen, måste skjuta starka pålrötter i jorden, i 'erfarenhetens fruktbara pathos', för att tala med Kant.»

Sammaledes vid svarstalet till Nyblom, då denne tog inträde i Svenska Akademien och såsom efterträdare af Elias Fries betonade naturens betydelse för dikt och konst.

Härpå svarar Rydberg:

»Det är af nöden, då fantasilifvet visar sig tynande, att höja detta maningsrop: gå till naturen! Dock bör man härvid icke glömma, att hon lämpar sina gåfvor efter måttet af vår emottaglighet. De plastiska linier, som hon i Hellas förlänade åt hellenens konst, gaf hon honom, endast emedan hans inre åstundade dem; men hon räcker dem icke åt halfmånens son, som i umgänget med samma omgifningar aldrig äskat af henne en sådan

gåfva. Åt Bacon, som mer tillfälligtvis, på stunder lediga från statsärenden och hoftjänst, sökte naturen, gaf hon, endast emedan hans tankar fordrade det, samma novum organon, som hon vägrade vidskeplige landtmän, hvilka tillbragt hela sitt lif i hennes sköte. Naturen artar sig efter betraktaren. Samma aftonrodnads skyar, i hvilka den ene skådar lycksalighetens öar, hägrande i rymder af oändlig härlighet, äro för den andre endast bjärt färgade fläckar öfver synranden. För barnets inbillning gör sig naturen till en barnsaga, för ynglingens känsla till en kärleksdikt, för mannens förstånd till en väf af orsaker och verkningar, för den mognade visdomen till ett innehåll i själfve människoanden. — — — — — Från sitt eget verklighetsområde hänvisar hon till ett annat, som ligger djupare in, och lärjungen manar hon: lägg renhet och kraft i viljan, skärp ditt förstånd, adla din smak, tro på idealen och strid för dem, och allt efter som ditt inre förskönas, skall jag själf varda förskönad!»

Sin teori om idealism, skematism, realism och naturalism utvecklade Rydberg närmare i sina ästetiska föreläsningar år 1889, och vi skola till dem i annat sammanhang återkomma.

Af ett visst intresse är att läsa några uttalanden dels om den franska »naturalismens» höfding, dels om den skriftställare, som i vårt land räknas som den naturalistiska skolans föregångsman.

»Zola» — skrifver Rydberg — »tillhör en skola, som snarare kan kallas den *naturvetenskapliga romantikens* (i motsats till den rent *fantastiska* romantikens) än naturalismens. Han är de stora *vetenskapliga hypotesernas* (mer än de vetenskapliga sakförhållandenas)

skald. Om hans naturmålningar stundom bilda en samling af iakttagna detaljer, använder han dessa icke för att vara '*naturtrogen*', utan för att vara åskådlig och målerisk.»

Och om August Strindberg uttalar Rydberg sig till en början rätt sympatiskt. I sin politiska framtidssaga (antagligen från 1879) nämner han honom, vid sidan af Hedlund och Hedin, bland dem som af en framtida reaktion ställas vid skampålen.

I ett bref till en utvandrad svensk, d:r H. A. W. Lindéhn, kort efter att »Röda rummet» utkommit, skrifver Rydberg:

»*Röda rummet* skall jag skicka dig. Strindberg, f. d. Upsalastudent, nu tjänsteman i Riksbiblioteket, är en i många stycken underlig karl. Skulle för några år sedan vara Handelstidningens Stockholmskorrespondent, men begagnade sin korrespondentsyssla ur rent dietetisk-terapeutisk synpunkt, nedlade med andra ord i sina veckorapporter allt det missmod och all den galla, som han under sju dagar hunnit samla, i ett vederbörligen förségladt konvolut, som ordentligt anlände en gång i veckan till Göteborg, men ej kunde delgifvas allmänheten af barmhärtighet mot henne och på samma gång mot honom. Vid närmare påseende vittnade dock korrespondenserna, så bittra de voro, både om en släng af genialitet och om karakter hos mannen. En lång tid tillbragte han som medlem af Stockholms Bohème och har i *Röda rummet* särskildt skildrat den samhällsklassen. Detta är dock icke bokens egentliga uppgift. Hon har en mer förborgad mening, som de af henne träffade riktigt uppspårat, men naturligtvis endast för att vilja missförstå henne och gjuta sin vredes skålar öfver författaren. Det beskedligaste de säga om honom är, att han är *pessimist*

— ett bevis till därpå, att gängse och moderna slagord till slut blifva papegoj-ord. Boken förtjänar läsas. Det är mitt omdöme om henne. Den pessimism, som finnes i boken, är en sådan, för hvars sanning den mest optimistiske optimist ej kan vara blind. Hon skildrar det ideala sinnelagets och de goda afsikternas kamp med brödbekymren och samhället, sådant det är.»

Då Strindberg utgifvit första häftet af sin kulturhistoria, »Svenska folket», skref Rydberg i ett bref till Montelius:

»Ehuru intet arbete får slutligen bedömas, innan det föreligger helt, må jag dock säga, att redan det första häftet med sitt oordnade innehåll gjorde ett föga behagligt intryck på mig. Jag hade af Strindberg väntat något annat, och det gör mig hjärtligen ondt, att en man, som har den sällsporda egenskapen att vara en modig karl, som vågar sjunga ut om likt och olikt, skall hafva invigt ett stort och ansvarsfullt arbete på sådant sätt. — — — Då jag får bevittna, huru han uppför ett etnologiskt Babelstorn på grundvalen af en såpbubbla — Marie nyckelpigeundersökningen — så är det slut med mitt hopp om logik och metodik i hans undersökningar och konklusioner.»

Så utkom Strindbergs »Det nya riket», hvilket jämte allmänt träffande satir innehöll en mängd personliga utfall både mot Strindbergs antagonister och andre. Jag vet, att Rydberg särskildt kände sig harmsen öfver ett satiriskt angrepp på en bland hans äldste vänner, då afliden, hvilkens bild samgjutits med en persons af helt annan karakter — ett angrepp, han aldrig kunde förlåta författaren.

Då emellertid någon i ett bref till Rydberg i mycket starka ord fördömt, att en deras gemensamme vän uttalat sig fördelaktigt om Strindbergs nya bok, skref Rydberg till svar:

»Hvad han sagt om Strindbergs Nya riket, därom vet jag intet, men känner mig nästan på förhand förvissad om, att han icke sagt annat än hvad, om man oväldigt öfverväger det, han kan stå för. Jag erkänner, att hvad du säger om Nya Riket är sant, och erkänner det med dess djupare ledsnad som boken innehåller sidor, som jag värderar såsom ensamt stående prof på mod i vår konsiderationsfulla, lögnaktiga och fega tid och hvilka borde varit skrifna af en man, stående högt öfver personligt agg.»

Och betecknande nog är att Rydberg i ett bref 1883 — på tal om det Beskowska resestipendiet — bland andre kandidater, som »anmält sig i hans fantasi», nämner Strindberg, »hvars oarter», skrifver han, »finge sitt bästa straff genom ett ridderligt erkännande af hans förtjänster».

Till den rörelse, som Georg Brandes väckt i Danmark och Norden, intog Rydberg i flere afseenden en vänlig ställning. Han sympatiserade med Brandes' strid mot deras gemensamme motståndare: det »dannelsesfilisteri», som uppammats af Plougs Fædrelandet och Billes Dagbladet — »de bildade etatsrådsbrackorna» —; liksom med hans sträfvan att nedrifva den kinesiska mur, som ortodox teologi samt efterhegeliansk och Rasmus Nielsensk filosofi och nationalliberal politik gemensamt upprest mot nyare riktningar; han var Brandes'

medhållare i kampen mot allt slags fördomsfullhet och tvång.*

Rydberg var ock medarbetare i bröderne Brandes' tidskrift »Det nittende Aarhundrede», där han offentliggjorde ett par af de romerska kejsarbilderna samtidigt med att det skedde i Sverige, och han förberedde till denna tidskrift en redogörelse för det svenska landtmannapartiet. Då G. Brandes tackar honom för utsikten till denna artikel (juli 1875), framhåller han tillika, att det skulle vara honom kärt att från Rydbergs hand få mottaga en artikel hörande till den religiösa kritiken, enär det

* Så skrifver han i november 1877 till Borchsenius:

»Med alla de sympatier jag hyser för Nær og Fjern är jag dock icke i stånd att se något spår af program och medveten tendens i tidskriftens hållning; de Paludanska uppsatserna t. ex. skulle kunnat häfda sin plats i ett ultramontant ultrakatolskt organ, som ville lägga an på att bevara skenet af historisk vetenskaplighet för att dess bättre kunna torgföra sin funktion mot frigörelsesträfvandena. Från min ståndpunkt ser det icke godt ut på Danmarks andliga mark för närvarande. Brandes' försök att åstadkomma rörelse i det stagnerade, i bottnen ännu nyromantiska kärret synes endast hafva utvecklat ohälsosamma gaser, och partistriden på det politiska området har af de forne liberale skapat en höger, som, om den ville vara uppriktig mot sig själf och andra, skulle öppet höja det gamla enväldets fana och försvara dess grundsatser. — — — Emellertid väntar jag på din artikel om våra nya tidskrifter, och kunde jag få inlägga ett godt ord för den af Sars och Lieblein utgifna, som skrifves med talang och mannamod och i allt för den fria tankens talan, skulle jag hjärtligen vilja det. Jag har med så stor afsmak följt verksamheten hos de konservatismens 'litteräre sjåare', som uppträda i ett visst norskt blad med okunniga beskärmelser öfver 'nyrationalister', 'darwinister', 'positivister' och 'materialister', desslikes 'kommunister', 'socialister' o. s. v., hvilka af dessa färgblinde stackare betraktas som ett enda *en*färgadt sällskap, hvilket man måste bekämpa med korstecken och indignerade utrop — så att jag med sann tillfredsställelse såg denna norska tidskrift uppträda, för att sprida något ljus i mörkret, där dessa nattugglor så länge fått drifva sitt spel.»

särskildt skulle stämma med tidskriftens anda och tendens att lämna dylika.

»Jeg förer her i Danmark» — skrifver Brandes i samma bref — »en aandelig kamp, der har *nogen* slægtskab med den De med saa megen glands og saa store evner har fört i Sverrig; den har været udsat for adskillig krænkende mistydning af en art, som jeg tror Deres bestræbelser have undgaaet.»

Och ett par månader senare — i augusti-septemberhäftet — tar Brandes anledning af den danska upplagan af Siste Athenaren att uttala sig i Det nittende Aarhundrede om den nya tidens skandinavism.

»Man kan indela böcker, som man läst, i bekanta och vänner. Denna bok är mig en vän; jag har känt den från det jag kom 'til Skels Aar og Alder' och har alltid satt den och dess författare högt. — — — — Har jag än intet nytt att säga om boken, skall man kanske tillåta mig några ord om dess författare och om den andliga rörelse, hvilken han såsom författare till skrifterna Bibelns lära om Kristus, Medeltidens magi o. s. v. representerar, och som, stärkt och eggad af Den siste Athenaren, efter hand blifvit härskande hos Sveriges studerande ungdom. Enligt min uppfattning är denna rörelse sund och god, och jag ser icke annat än att den svenska studentkåren, som ju nyss trädt i ny förbindelse med brödrarikenas studenter, bör uppfatta det som sitt kall att kraftigt bidraga till rörelsens utbredande i grannlanden. De böra icke vänta, att af dem, som här i Danmark med största ostentation beteckna sig själfve som skandinaver, steg i denna riktning skola tagas. Tvärtom; det är högst betecknande, att en författare som Rydberg,

hvilken utan all fråga är Sveriges förste prosaskriftställare, så till sägandes aldrig blifvit nämnd eller framhållen i detta partis organ. När den anda, som verkligen är den härskande i Skandinaviens hufvudland, är desse män främmande och förhatlig, så tiger man om dess bärare och om den, och då har skandinavismen sin gräns. Ja, skandinavismen! Det skulle vara en god kupp, om man kunde inbilla ungdomen, att de som brutit med ortodoxien genom en eller annan obegriplig konsekvens måste vara dålige skandinaver och stå såsom likgiltige åskådare till brödarikenas andliga utvecklingsgång. Huru generande är då icke ett sådant fenomen som den mäktiga, med vår besläktade antiortodoxa riktningen i Sverige och dess begåfvade förare, som man nödgas ignorera för att ej nödgas till impopulära angrepp på den! — — — — En vacker och betydlig tendensroman som Rydbergs, sekunderad som den är af hans religionsfilosofiska kritik och uppburen af den svenska ungdomens bifall, bringar läsaren helt naturligt på den tanken, att Nordens fem universitet borde känna sig solidariska som de fem fingrarna på samma hand med afseende på att gripa och förfäkta de idéer, denna boks författare med så stor och vinnande talang förfäktar. Han har själf i företalet till den svenska upplagan betecknat sin bok som 'ett spjut slungadt mot motståndarnes läger'. Detta spjut är Minervas eget. Studenterne pläga i sina sånger sjunga en del om Minerva och muserna; i en sång heter det till och med, att de vid lampan se musernas dans; nå, så mycket är nu ej enhvar gifvet, men Minervas spjut borde hvarje student kunna föra, och i böcker som denna tryckes det blankt och blänkande Skandinaviens ungdom i hand.» *

* Efter Rydbergs död skref Georg Brandes vida mindre sympatiskt om honom och särskildt om denna roman, hvilken

Då under 1870-talets senare år och 1880 det stod strid i Danmark om Georg Brandes' anställning såsom professor, voro Rydbergs sympatier afgjordt på deras sida, som påyrkade denna anställning. Och han förberedde en större uppsats, hvars tendens skulle gå i denna riktning utan att anföra namn. I februari 1880 skrifver han till Borchsenius:

»Jag har för din tidskrift börjat en uppsats, för hvars fortsättande jag dock afskräckes, emedan densamma är af filosofiskt innehåll och, ehuru hållen mycket populär, men mycket aforistisk, likväl torde anses vara för hårdsmält för flertalet af tidskriftens läsare. Uppsatsens namn är '*Om auktoritetsprincipen*', och den har afseende på den i Danmark fortgående striden om Brandes' professur, ehuru jag hvarken nämner Brandes' namn eller Paludans. För ett par dagar sedan träffade jag Karl Warburg och omtalade, att jag hade börjat på en sådan uppsats, men åter lagt den å sido. Ifrigt tillrådde han mig då att fortsätta den.»

Men Rydberg var icke blind för den djupgående skillnaden mellan h a n s världsåskådning och Georg Brandes', en skillnad, som det likväl under

han väl dock knappast i mellantiden läst omigen. Men visse af Rydbergs motståndare, medlemmar tillika af »förbundet för Sveriges nedsättande», synas varit angelägne att vinna den store kritikerns öra för påståendet, att Viktor Rydberg affallit från sina idéer därför att han ej trädt inom skrankorna för utilister eller gudssmädare. I hvarje fall strider Brandes' väl genomtänkta uttalande från 1875 mot hans mycket lätt nedkastade och i ett par punkter felaktiga nekrolog öfver Rydberg tjugu år senare, hvilken nekrolog knappast förtjänat upptagas i hans samlade skrifter.

striden mot gemensamma fiender icke var anledning att å någotdera hållet accentuera.*

Ofvan anfördes (II: 276) på tal om Rydbergs Nerouppsats några ord om hans åsikt i sedlighetsfrågan och dess skillnad »från den som uppgifves vara Brandes'». Närmare kom han in här på denna fråga 1876 i en brefväxling med den bekanta skolföreståndarinnan fröken Jenny Rossander (sedermera fru Tschudi). Utgångspunkten var den då nya samskolefrågan.

»Jag ber att få tacka eder för edert uppträdande i fråga om gemensamma skolor för gossar och flickor. Med egna ögon har jag sett för mycket af det onda, som alstras genom den manliga ungdomens onaturliga afspärrning från den kvinnliga, och jag var själf knappt annat än en skolgosse, när jag iakttog, huru mycket ädlare, både i tänkesätt och lefnadssätt, och huru mycket finare i hållning och later de kamrater voro, som hade rikligt tillfälle att umgås med flickor och genom detta tillfälle ej heller förlorade hågen att vara ibland dem. Nu inträffar det ofta äfven med de gossar, som hafva hem och jämförelsevis goda hem, att skolan, hemläxorna, stilarna och kamratlifvet aflägsna dem nästan helt och hållet från kvinnors sällskap. Följden är, att de bilda sig ett ideal af 'karl' sammansatt af alla de olater och uselheter, som äro bannlysta ur goda kvinnors närhet, men uppkomma och blomstra, där de äro fjärran, och att som ett naturligt komplement härtill följa låga föreställningar om det andra könet, och med slika föreställningar går ynglingen in i de år, då man enligt en nedrig, men allmän mening skall 'rasa ut' för att sedan 'stadga

* Denna skillnad framhåller ock Bille, i en anmälan i Nær og Fjern 1877 af Romerske Dage.

sig'. Ordningen för den manliga ungdomens uppfostran tyckes vara en ordning ingifven af Mefistofeles för att åstadkomma råe pojkar och lågsinnade, blaserade ynglingar, som under den hårda 'strid för tillvaron', som väntar dem, kan återgifva krafter, men då allena riktade på de själfviska, närmare liggande lefnadskrafven. Där är en af orsakerna till en sådan manlig ungdom, som ni skildrat. Man och kvinna äro skapade att följa hvarandra från vaggan till grafven, oaflåtligt, genom alla åldrar. Skulle genom de gemensamma skolorna någon gång en fjortonårig pojke komma att svärma för en kamrat bland flickorna, så — i de flesta fall dess bättre! Jag skulle önska, att så många äktenskap som möjligt kunde grundas på den noggranna kännedom man får om hvarandras skaplynne under uppväxtåren och på barndomsminnenas sköna grund. I sammanhang härmed hyser jag en annan önskan, som våra nuvarande samfundsförhållanden dock omöjliggöra i det praktiska lifvet — eller synas inför kloka 'statistiska' ögon omöjliggöra. Den äldsta kristna kyrkan ville på goda skäl göra äktenskapen tidiga, så tidiga, att vi nu skulle baxna därför. Men hur gagneligt vore det icke, att ynglingen vid den farliga tidpunkt, då det nu heter, att han skall rasa ut, vid den tidpunkt, då hans viljekraft ännu är outbildad, men frestelsen börjar kännas stark, hade en maka till värn och stöd! Naturen, som låter flickan tidigare komma till förstånd än den jämnårige gossen, synes nog därmed hafva menat något sådant. Dock, detta är ett svårt kapitel.»

Närmare utvecklar han sina synpunkter i ett bref till samma adressat nyåret 1877:

»Frågan om de tidiga äktenskapen är för mig en älsklingsfråga, för hvilken det skulle fägna mig att få

närmare redogöra inför en tänkande och ädel kvinna. De åsikter, till hvilka jag här bekänner mig, äro emellertid icke antagliga eller ens möjliga att tillämpa i denna mansålder eller de närmast kommande, och det tjänar därför till intet att nu vidröra dem i det offentliga. Dock önskar jag stundom, att en ny och bättre Rousseau ville ännu i detta århundrade uppstå för att skrifva en ny och bättre 'Emile'. Brödfrågan, det socialpolitiska problemet, bör emellertid dessförinnan hafva hunnit närmare sin lösning; som det nu är, är det just brödfrågan, som skymmer den rätta lösningen af frågan, huru den flamma, som naturen tänder i och med puberteten, långt före fullvuxenhetens ålder, skall stäfjas och vårdas som en ren och helig eld. Den äldsta kyrkan såg ingen annan utväg än äktenskap, som vi på vår ståndpunkt måste anse allt för tidiga; vår egen allmoge under de förflutna århundradena hade slagit in på samma väg. Ännu för en mansålder sedan var det ej ovanligt, att bondgossen vid aderton års ålder gifte sig, och vanligtvis vardt äktenskapet lyckligt. Det inplantade hos ynglingen för hela lifvet aktning för hustrun, som under sammanlefnadens första år var den förståndigare af de tu. På 1600-talet förekommo än tidigare giftermål, och det var då vanligt, att det unga paret växte upp i föräldrarnas hem och under deras ögon, tills det vid myndig ålder satte eget bo. Nu är detta omöjligt af flere skäl, ej minst på grund af de stegrade anspråken på vällefnad. Men är denna omöjlighet en lycka eller en olycka?»

Dessa bref belysa det egendomliga äktenskapet i »Vapensmeden» mellan Gunnar och hans flere år äldre brud.

XI.

PERSONLIGA FÖRHÅLLANDEN 1875—1884.

Social upphöjelse. Ledamotskap i Svenska Akademien.

Åren 1876—1878 beteckna, kan man säga, Rydbergs sociala upphöjelse.

Ända till dess var han en för Sveriges »officiella» matrikel okänd person — bortsedt från ledamotskapet i K. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg, hvilket likväl då ännu icke ansågs tillräckligt »hoffähig» att intagas i statskalendern.

Jag minnes så väl, när vi år 1871 bodde på samma hotell i Stockholm och hotellkyparen frågade mig, om den där riksdagsmannen från Göteborg skulle tituleras »grosshandlare» eller »brukspatron».

Jag svarade, att han icke hade annan titel än: Viktor Rydberg.

År 1875 hade i en uppsats i danska Morgenbladet han titulerats »Rektor Rydberg», och med anledning häraf frågade Borchsenius honom i ett bref, om han vore skolman, hvarpå Rydberg svarade: »*Rektor* i Morgenbladet var väl intet annat än ett eko af *Viktor*. Jag har aldrig varit skolkarl. Jag är ingenting annat än en läsande och någon gång skrifvande *människa.*»

Men ett par år senare voro förhållandena ändrade.

⁂

Kort efter det Viktor Rydberg tillträdt sin akademiska verksamhet vid en fri föreläsningsinstitution bragte de båda statsuniversiteten honom sin hyllning. Filosofie doktorstiteln blef honom nämligen erbjuden från båda universitetens filosofiska fakulteter.

Med Upsala hade han, alltsedan midten af 1860-talet, stått i vänliga förbindelser. Dessa ökades, då han år 1875 såsom inbjuden deltog i det sista nordiska studentmötet* och då han 1876 kallades till skaldegraden (»Apollobroder») i samfundet S. H. T., hvars vårfest i Upsala han då bevistade.

Däremot hade ett i någon mån spändt förhållande inträdt till hans gamla »alma mater», det sydsvenska universitetet, med hvars teologiska fakultet han skiftat skarpa hugg, mot hvars politiska reaktion han ju uppträdt ganska hvasst, och där hans namn länge stått »på svarta taflan».

Men detta förhållande aflöstes åren 1876—77 af ett mycket vänskapligt.

Bud hade bragts vid flere tillfällen till Rydberg, att han i Lund omtalades med missaktning af lärarne, hvartill kom, att man vid ett par majkarnevaler på ett något hårdhändt sätt gycklat med politiska riktningar, som voro honom kära, och med hans språksträfvanden. Rydberg var en smula ömtålig för gycklande skämt, under det att han rätt väl tålde allvarlig, äfven skarp kritik framställd i hygglig form.

Då han på nyåret 1876 af den danska Metro-

* Vid detta möte sammanträffade han första gången personligen med sin danske öfversättare Otto Borchsenius och knöt vänskapsbandet med denne.

politanskolans program erfarit, att eleverne där läste hans arbeten, skrifver han till Borchsenius, att detta uppriktigt gladt honom, »så mycket mera», tillägger han, »som jag tror, att man i universitetsstaden Lund,

Sveriges Münster,
wo es ist sehr finster,

ännu från de teologiska katedrarna fortfar att varna ungdomen för mina skrifter och nyttjar hvarje tillfälle att nedsätta mig». När samma vår Lundastudenterne vid den då hållna majkarnevalen tillåtit sig några utfall dels mot landtmannapartiets män, dels mot språkrensningen, framkallade detta i Göteborgs Handelstidning en rätt bister kritik med ett därtill fogadt omdöme om det universitet, där dylikt räknades till god ton, en uppsats som återgafs af Aftonbladet, Nerikes Allehanda m. fl. tidningar.

En af Rydbergs gamle Lundavänner, Fredrik Braune, skref då till honom och uttryckte den ledsnad, han kände öfver detta förhastade och hårda omdöme öfver en högskola, som helt visst på det hela aldrig haft mera plikttrogne och samvetsgranne lärare eller mera flitige och ordentlige lärjungar än då, hvarjämte han förklarade, att skämtet, särskildt med »språkrensaren», varit af en ganska oskyldig och harmlös natur.*

Rydberg svarade härpå i ett ganska utförligt bref den 9 juni 1876. Han förklarade, att han ingen del haft i polemiken om karnevalerna, helst han varit bortrest till en vårfest i Upsala, och att han

* Meddeladt med brefskrifvarens tillstånd.

för öfrigt ansåge, att ju mindre man talade om dessa karnevaler dess bättre. Med anledningen af påminnelsen, att Rydberg själf varit lärjunge vid Lunds universitet, svarade han, att han icke glömt det och trodde sig ej hafva någonting att förebrå sig i sitt förhållande till universitetet.

FREDRIK BRAUNE.
Ur Rydbergs album.

»Men» — fortsatte han — »jag skulle vara en otacksam människa, om jag icke hyste varm tillgifvenhet för det högnordiska universitetet, som bemött mig med så stor välvilja och i hvars sköte jag njutit några af mitt lifs högtidsstunder. Där har jag förvärfvat många dyrbare vänner bland lärarne, där har mitt åldrande hjärta hugsvalats af värmen i de unges hjärtan. Där ha äfven mina teologiske vedersakare* räckt mig hand och famn och offentligen betygat mig sin aktning för det sätt, hvarpå jag fört striden med dem — något, som rört mig dess djupare som jag själf bittert ångrat den häftighet och det öfvermod, hvarmed jag i mina yngre år förde polemiken.

* Beckman, Torén, Cornelius, Myrberg.

Hvad de lundensiska majkarnevalerna vidkommer, så är det en uppfattning, som hyses af alla, hvilka gjort mig den ledsamheten att tala med mig i ämnet, att i dessa framskymtar ett genomgående syfte att nedsätta mig som författare. Under förflutna år skola personer, utstyrda i tidningstrasor, sprungit omkring på gatorna och ropat, att de äro 'Fribytaren på Östersjön' eller 'Den siste Athenaren'. I år skall en dylik figur hafva föreställt mig som 'språkrensare', och nästa år torde väl liknande skämtare, utstyrde på samma vis, föreställa min 'Faust' eller 'en romersk kejsare i marmor'. Det senare vore ju i synnerhet en idé att taga fasta på.

Jag skref för någon tid sedan och offentliggjorde i tidskriften 'Nu' en liten dikt: 'Dexippos'. Jag ber dig vid tillfälle göra dig den lilla mödan att genomläsa detta poem. Måhända kan du då ana, att jag skref det med hjärtat fullt af min tro på ungdomens adel. Nu har jag hört sägas, att någon person i Lund uppträdt äfven som 'Dexippos' och talat en hop nesligheter i den inbillning, att han därmed parodierade *min* Dexippos' maning till ungdomen att frälsa fäderneslandet och hålla tron på mänsklighetens idealer uppe. Jag kände ingen bitterhet öfver detta 'skämt', som ju, äfven det, kan stämplas som oskyldigt och uppfattas endast som ett prof på hvad man i Lund anser för kvickhet; men den känslan har jag kvar, att om hela Sveriges ungdom vore sådan som denne lundensiske skämtare, så vore det bäst, att sång och strängaspel tystnade och att enhvar, som mer eller mindre har sångens gåfva, hölle sina ädlaste känslor stumma inom egen barm. Jag är visserligen part i saken, men kan likväl icke underlåta att spörja mig, om ej under sådana förhållanden det vid Lunds universitet saknas något, som ej kan till fullo ersättas

af lärarnes samvetsgrannhet och plikttrohet eller af lärjungarnes flit och ordentlighet.

Jag har under min lefnad fått röna så många bevis på människors välvilja, jag har utan all egen förtjänst och värdighet rönt så mycken tillgifvenhet och kärlek, att det vore en skam, om jag beklagade mig öfver dessa nålstyng. Jag vet icke och vill icke veta från hvem eller från hvilka de komma. Men man lär icke kunna fordra, att jag skall känna mig tacksam för dem, och jag kan ej heller vara blind för, att dessa försök att begabba mig gjorts under Lunds universitets eller Lunds studentkårs flagg. Vid sidan häraf förvarar jag i tacksammaste minne hvad tvänne lärare vid Lunds universitet som enskilde skriftställare yttrat om min författareverksamhet. Jag menar Nyblæus och Lysander.

Jag har i detta bref yttrat mig alldeles oförbehållsamt, ty jag har skrifvit icke till lundensaren, utan till den gamle vännen Fredrik Braune. Tack för underrättelsen, att du ämnar tillbringa en del af sommaren i Sköfde! Kommer jag åt det hållet, skall jag hälsa på dig och tala med dig om gemensamma gamla minnen. Men också blott om dem. Vi skola icke upprifva äldre eller nyare sår och allra minst orda om hvad som utgjort föremålet för denna brefväxling.»

Emellertid måtte man för Rydberg hafva öfverdrifvit saker och förhållanden. Braune lyckades i hvarje fall i ett upplysande bref påvisa, att Rydberg vore oriktigt underrättad, och öfvertyga honom om att hans skriftställarskap i hans gamla studentstad ägde talrika vänner och beundrare, framför allt bland ungdomen.

»I fråga om att snabbt mottaga intryck är måhända Syd-Sveriges ungdom de lifligare uppsvenskarne underlägsen, men det intryck som en gång erhållits, de impulser till det goda och sanna, som en gång mottagits, äro måhända ock så mycket varaktigare.»

Braune slutar med att bedja Rydberg ej härnäst fara Lund förbi, utan rasta där. »Ett personligt sammanträffande kan ofta beriktiga mången felaktig, förutfattad mening.»

Rydberg var snart omvänd. I augusti svarar han:

»Min hjärtligaste tack för ditt vänliga bref! Då jag läste det, hade jag dig bredvid mig och kände, huru din hand tryckte den gamle kamratens.

Så är då ändtligen, tack vare dig, detta missförstånd skingradt, som under många år har gjort mig ondt. Hvad själfva de förmenta sakförhållandena vidkommer, så betyder deras verklighet eller overklighet nu mera intet för mig, då jag vet, att ingen planmässig sträfvan förekommit att nedsätta mig i den studerande ungdomens tankar. I många år har jag längtat att återse Lund, men har alltid fruktat, att den glädje, som återseendet af ställen, kära från ungdomen, skulle bereda mig, möjligen komme att utplånas af en känsla, att jag nu ginge där som en varg i veum. Många gånger har jag velat se dig i din verksamhet där nere och än en gång i ditt sällskap 'hissa ungdomens purpurflagg'. Jag har velat återse Lysander och trycka handen på Nyblæus, till hvilken jag står i många oguldna förbindelser. Men i stället har detta missförstånd så verkat, att jag af omtanke för Nyblæus' eget lugn och trefnad där nere afhållit mig från allt, som kunde starkare knyta banden mellan honom

och mig. Jag har därför icke ens sändt honom en tacksägelse för att han så ofta visat sig ha mig i vänlig åtanke. Men om du någon gång träffar honom och edert samspråk otvunget kan föras åt det hållet, så gjorde du mig en tjänst, om du läte honom veta, att jag känner mig i flere afseenden stå i tacksamhetsskuld till honom både som tänkare och människa.

Lefver jag och har hälsan, kommer jag nästa vår till den gamla universitetsstaden. Hvad säger du om förslaget att stämma möte vid det tillfället äfven med vår gemensamme vän Herslow, som jag riktigt håller af och ypperligt trifves med? Vi skulle hafva roligt tillsammans vid ett godt bord och ett godt glas vin under samspråk om gamla minnen.»

Lund fick snart tillfälle att på ett mera officielt sätt lägga sina sympatier för Rydberg i dagen.

Ett rykte började gå om att Rydberg vid den stora jubelfesten i Upsala 1877 skulle blifva hedersdoktor. Redan den 29 december 1876 skrifver Albert Lysander till honom:

»Det är verkligen ledsamt, att Upsala skall komma före Lund i officielt erkännande, ty däri ligger knuten, icke i titeln. Fastän också denna är bra att ha, efter världen är så beskaffad, att det är obekvämt att icke äga en titel, hvilken den nu än må vara. — — — — —

Kom till Lund, helst i sista hälften af maj, då här är vackrast: se och hör själf, hvad man håller dig för! Du är där lika mycket känd som annorstädes, det går jag i god för — och man erinrade sig lifligt i våras, att det var tjugufem år sedan du inskrefs här.»

Den 26 mars 1877 skrifver Lysander, som vid vårpromotionen i Lund samma år skulle fungera

som promotor, att »filosofiska fakulteten i Lund samtalsvis vore fullt öfverens att göra förbemälte Rydberg till hedersdoktor», och som blifvande promotor ville han veta, om »förbemälte» svarade ja.

»Det är ju att befara, att Upsala kommit oss i förväg, och är du bunden af löfte dit, förfaller saken. Det är ju ock att befara, att samma erkännande, om det *säkert,* om ock *senare,* erbjudes af det större universitetet och sker under större glans, kan komma att föredragas. Det enda som talar för Lund är ju, att det har första inteckningen i dina minnen och din tillgifvenhet.»

Emellertid hade C. R. Nyblom den 21 mars meddelat Rydberg, att Upsala filosofiska fakultet beslutit kalla honom till hedersdoktor, men först ville fråga, om han mottoge kallelsen, innan denna officielt afginge. Härpå hade Rydberg redan svarat *ja* — »han tackade Gud i främsta rummet och filosofiska fakulteten i andra för denna fröjd» —; men då Lundakallelsen kom, ansåg han sig böra hemställa till Upsala, om han icke borde mottaga kallelsen från sitt ungdomslärosäte, sin egen »alma mater», »en godhet från henne — skref han till Nyblom — dess mer rörande för mig som jag länge trott, att en viss kyla rådt emellan oss».

Nyblom fann rätt, att han följde sitt hjärtas naturliga böjelse och mottoge hedersdoktorskransen af den fakultet, hans ungdom tillhört och som vore hans första bildnings moder; men Rydberg borde ej lämna afböjande svar förr än formlig inbjudan ingått från Lund. Hans ja till Nyblom vore ännu endast enskildt och icke officiellt framfördt. Om han promoverades i Lund, så inbjöde Upsala »filo-

sofie doktor Rydberg» till dess jubelfest såsom ärad gäst. På så sätt hade bägge universiteten fått sitt.

I Lund ansåg man sig emellertid icke böra »fiska honom undan Upsala», då dess fakultet tillkännagifvit sin önskan tidigare.

»Vårt universitet» — skrifver Lysander — »är smickradt af att den större högskolan vid sin sekularfest bekransar en af våra. Kom hit till promotionen, och vi få tillfälle att på ett mera offentligt och varmt sätt än i ett protokoll uttala oss. Du kan vara här med så mycket större glädje som du nu har tydliga bevis på hvar du har oss. Och vi å vår sida förstå genom det sätt, så hedrande för ditt hjärta, hvarpå du besvarat vårt anbud, att du fortfar att alltid vara vår. — — — — — —

Hjärtligt lyckönskar jag dig till den ovanliga utmärkelsen att inom en enda vecka ha från rikets båda universitet fått mottaga en sådan kallelse. Hvilken svensk man har ett sådant blad att infläta i sin historia? Det är endast jämförligt med det lyckskottet, då en gammal turk ser sig på *en* gång utnämnd till hederspascha af *två* hästsvansar.» *

Den 21 april togs till Lunds filosofiska fakultets protokoll, att dekanus (Björling) ämnat föreslå Viktor Rydberg till hedersdoktor, men måst afstå, då säker underrättelse ingått, att denne vore kallad till samma heder i Upsala. *Samtlige* fakultetens medlemmar anhöllo, att deras bifall måtte tagas till protokollet.

»Så länge blott lösa tidningsrykten kringförde Upsalafakultetens afsikt, hade vi» — skrifver Lysander —

* Det var emellertid nära, att Rydberg på detta sätt icke blifvit doktor vid någotdera universitetet, ty i Upsala hade han afsagt sig och i Lund ville man ej mottaga hans uppoffring. Därtill kom dröjsmål i brefväxling.

»ännu rätt göra anspråk på den, hvars studielif var bördigt härifrån, men vi måste ge vika för ett verkligt fakultetsbeslut rörande en sekularpromotion: de vid ett sådant tillfälle promoverade äro icke ett enskildt universitets hedersdoktorer, utan hela landets.»

Den 16 april uttryckte promotorn i Upsala sin glädje öfver den goda underrättelsen, att Viktor Rydberg ändå blefve dess hedersdoktor vid jubelfesten och lämnat sitt »glada ja».

Dessförinnan bevistade Rydberg promotionen i Lund, såsom fakultetens hedersgäst, och bodde hos sin gamle studentkamrat från Sjustjärnans dagar Fredrik Braune.

Huru han gladde sig däråt, vittnar följande bref till denne:

»Tack för ditt bref och din vänliga inbjudning till sambyggarskap under promotionen. Jag emottager tillbudet med glädje och motser ett par riktigt trefliga stunder mellan fyra ögon med dig, då vi vid tänd cigarr öppna Sjustjärnan-Concordias af dig så troget bevarade protokoll — und was verschwand wird uns zu Wirklichkeiten! Arago, Kepler, Galilei, Newton, Copernicus, Piazzi och de andre äro åter tillsammans kring ödets hatt, och jag ser ånyo, huru du, förtöjd i ena soffhörnet, torkar dina glasögon, hvilket var oss alla ett tecken, att han med tyrsusstafven infunnit sig i vårt glada lag, för att göra det än gladare. Få nu se, om jag kan tyda alla de anspelningar på små tilldragelser och puts, som dina och Libergs protokoll bestämdt innehålla. Ett blidare öde hvilar öfver dem än öfver sällskapet N. S:s i Upsala, som alldeles försvunnit, men af hvilka medlemmarne ännu bevara åtskilligt i minnet, t. ex. följande:

'Klockan half två på morgonen. Man hör Carl von Bergen utbrista: Nej, Snoilsky, jag stiger upp och går min väg, om du fortfar att skämta med det absolutas begrepp.'

Den 2 juni på aftonen kommer jag till Lund och begifver mig omedelbarligen till din bostad, där allt hvad jag tarfvar är en säng, en stol och ett tvättfat.

Jag har under de sista veckorna, på samma gång jag njutit en fullkomlig kroppslig hälsa, lidit af sömnaktighet, dåsighet och — läslust, hvilket haft till följd, att jag ingenting kunnat uträtta af allt det myckna som åligger mig att fullgöra. Jag har icke ens orkat att skrifva bref — äfven de viktigaste sådana ha fått vänta — utan har jag i stället utsträckt på en soffa lefvat i Swinburnes och Robert Hamerlings dikter. Må nu denna dåsighet försvinna, tills jag packar in mina saker för att återse dig, Lysander, Nyblæus, Lundagård, Helgonabacken och andra goda vänner.»

Rydberg mottogs i Lund på det hjärtligaste både officiellt och enskildt.

I promotionsskriften skref Lysander:

»Vår andre tillämnade hedersdoktor, Viktor Rydberg, skall, på grund af därifrån först till handa kommen kallelse, vid Upsala universitets fjärde hundraårsfest mottaga den krans, som hela vårt land önskar räcka honom. Lunds universitet, i hvilket han ser sin 'moder', får härigenom till denna utmärkelse lyckönska sin älskade och frejdade son.»

Och i en trängre krets tillbragte han ett par glada solskensdagar, hvilka å ömse sidor kvarlämnade de angenämaste intryck.

»I Lund» — skrifver han till Borchsenius — »njöt jag några verkligen trefliga dagar och skulle önskat att där ha träffat dig. Ploug* har väl öfverbringat dig den hälsning jag med honom sände dig från Lund? Jag talade med honom mycket litet och endast i förbigående, för att undvika en onödig politisk tuppfäktning, men de få ord vi växlade rörde dig.»

Och hans bref till Braune vittna om huru angenämt han känt sig berörd af besöket i gamla Lund.

»Tack för ditt kära famntag, hvarmed vi skildes på bangården. — Jag skrifver icke till vännerne i Lund förr än jag känner inom mig den festivitas, som ägnar sig härför. Men ofta äro mina tankar hos Ljunggren i hans vackra trädgård, hos Lysander såväl i hans nedre våning med familjen som i den öfre med den studentikosa studerkammarens klassiker och poemer, med Axel Nyblæus, som är mitt hjärta när, med Esaias Tegnér, som jag lyckönskar till brud och kärlekslycka, med Bernhard Lundgren**, som genast vardt mig en gammal bekant, men allra oftast med dig, antingen du nu är där hemma med utsikt åt Oxtorget eller däruppe i biblioteket med de sköna gamla träden gungande sina kronor utanför edra fönster.»

Och Braune bragte honom uttrycken af lundensarnes sympati i följande ord:

»Utan att träda grannlagenheten för nära och utan att säga dig en komplimang, tror jag mig kunna försäkra dig, att hela din personlighet gjort det angenämaste intryck och efterlämnat en kär hågkomst hos alla de både

* Ploug blef som bekant hedersdoktor i Lund vid detta tillfälle; Rydberg var denna tid i politiskt afseende ytterst förbittrad på honom.

** E. o. professor i geologi, afliden 1897.

gamle och nyförvärfvade vänner, med hvilka du här kommit i beröring. Behöfver jag säga, att detta berott på att du i grund och botten lyckats bibehålla dig lik dig själf, sådan du var i gamla eller rättare yngre dagar.»

*

En hedersplats, hvartill den allmänna meningen korat Rydberg långt innan han erhöll den, var naturligtvis ledamotskapet i Svenska Akademien. Bernhard von Beskow hade ju jämförelsevis tidigt velat, att Akademien skulle hedra Rydbergs skriftställareskap med Karl Johanspriset. När år 1875 val skulle företagas efter justitierådet C. G. Strandberg, trodde mången, att turen nu kommit till Den siste Athenarens författare. Anders Fryxell föreslog honom också, och, enligt hvad enskildt meddelats mig, lära äfven andra inom akademien, exempelvis Elias Fries och De Geer, lutat åt samma mening.

Emellertid skref Akademiens dåvarande sekreterare, grefve Henning Hamilton, den 8 januari 1875 till Böttiger (Kongl. Bibliotekets brefsamling): »Af ett annat bref från mig med dagens post ser du, att Akademien utsatt den 18 mars till val af ledamot. Där är ett ännu större bekymmer: *Fryxell har föreslagit Viktor Rydberg, men därhän äro vi lyckligtvis ännu icke komna.* I alla händelser kan med hans inväljande uppskjutas till dess Fryxells förtjänster såsom religonslärare skola skildras.*

* Spetsigheten var dubbel. Som bekant hade Fryxell nästan ständigt tjänstledighet från sitt pastorat, och Rydberg ansågs ju då ännu såsom en svår rabulist i religiösa ting.

Vi behöfva nu en skald, och hvem som förtjänar detta hedersnamn kan ingen bättre än du bedöma.»

Vid valet den 18 mars 1875 utsågs som bekant professorn vid Karolinska institutet Anders Anderson. Under sin Lundatid hade denne tillhört Talis Qualis' krets och gjort sig känd mest som utmärkt tillfällighetsskald. Han undanbad sig först kallelsen, men öfvertalades af Hamilton kvarstå,* hvarför det dröjde, innan valet blef allmänt kändt.

Detta val väckte mycken öfverraskning, helst Andersons skaldegåfva — utom för äldre lundensare — var jämförelsevis okänd och hans anspråkslöshet att ej vilja mottaga valet därför ock lätt förklarlig. **

Två år senare, då platsen efter Talis Qualis blef ledig, var timmen slagen. Rydberg hade under tiden offentliggjort ej blott sina »Romerske kejsare

* Bref till Böttiger, i Kongl. Biblioteket.

** Bland den upsaliensiska ungdomen minnes jag särskildt, att valet slog ned som en bomb. En afton i Historiska föreningen, kort efter att det ägt rum, blef en af Svenska Akademiens ledamöter, Svedelius, interpellerad på skarpen af en ung, kraftig vilja — nu en framstående man i staten — huru Akademien kunnat invälja en professor i barnförlossningskonst, hvilken ingen människa hört talas om som vitter författare. Gubben Svedelius, hvilken tydligen varit beredd på att bli utfrågad härom, tog då fram ur fickan och uppläste Andersons vackra dikt »Arbetarens visa». De unge studenterne kände sig icke riktigt öfvertygade, utan menade, att Viktor Rydberg i allt fall skrifvit mera betydande ting, om än icke på vers! (Han hade som bekant då ännu icke framträdt som skald under eget namn med några dikter.) Härpå svarade Svedelius, att Rydbergs språkrensning enligt Rydqvists åsikt gick för långt, och, tillade han med sin breda humor, man kunde väl icke begära, att Akademien skulle invälja en författare, som kallade den Heliga jungfrun för: »*ungmön* Maria».

i marmor», utan ock sin Faustöfversättning, jämte ett antal lyriska dikter af utomordentlig skönhet. Stockholmsakademikerne synas hafva enats om hans val, och den 18 april 1877 skrifver Hamilton till Böttiger: »Bland de frånvarande ledamöter, som insändt sina röster till ledamotsvalet, hafva två meddelat mig, att de gifvit dem åt Rydberg, som således tycks få ett mycket öfvervägande flertal för sig.»

Talis Qualis hade själf hoppats, att Rydberg skulle intaga hans plats.

»Möjligen vet du redan,» skrifver Braune till Rydberg, »att Strandberg själf önskade, att du skulle blifva hans efterträdare i Svenska Akademien. Att så var fallet, har jag hört af Ljunggren, som var en af Strandbergs äldste och förtroligaste vänner.»

Härpå svarade Rydberg:

»Det var en kär underrättelse du bringade mig om den hädangångne vännen Strandbergs tänkesätt rörande mig. Jag fruktade, att han under de sista åren hade kallnat mot mig på grund af min tillbakadragenhet. Det fanns grannlagenhetsskäl, som ålade mig en sådan under min vistelse som riksdagsman uppe i Stockholm, då t. ex. Posttidningens affärer voro å bane; jag ville icke, att mina meningar skulle i ringaste mån synas påverkade af umgänget med honom, och jag tror, att han, som själf var i högsta mån finkänslig, väl behjärtade detta, men ändock kunde hysa någon misstanke om otacksamhet å min sida för all den vänlighet, som han under föregående år, och särskildt år 1868 under kyrkomötet, hade visat mig. Jag besökte honom under riksdagarna aldrig. Förliden sommar återsåg jag honom ändtligen på nytt, tyvärr för sista gången; han var då innerligt vänlig och på

samma gång gnistrande kvick. Om den långa skilsmässan oss emellan talades ej ett ord; men han höll länge min hand i sin, och kanske såg han, att jag till afsked ville trycka honom i min famn. Du kan icke tro, huru godt det kännes, då jag nu vet, att han ville ha mig på den plats, jag fått intaga efter honom.»

Så långt var allt godt och väl. Rydberg skulle intaga platsen efter den skald, som han i sitt skämt från 1857: »En titt i Svenska akademien» förmenat aldrig skola kunna få en fåtölj därstädes.

Men med inträdestalet hade det sin nöd. Meningen var, att Rydberg skulle taga inträde vid högtidsdagen den 20 december. Men som oftast, då han skulle utföra ett bestämdt, honom utifrån ålagdt arbete, hade han svårt att komma sig i gång eller få det fullbordadt.

I oktober 1877 heter det i bref till Borchsenius:

»Jag har under denna tid förfärligt brådtom. En mängd järn ligga i elden, bland andra mitt inträdestal i Svenska akademien, hvilket skall hållas den 20 december.»

Häraf blef nu intet. Ända till det sista hoppades han kunna fullborda talet. Den 30 november kräfde sekreteraren honom på detsamma, emedan direktören skulle ha det till genomseende. Rydberg begärde uppskof, men Hamilton, som skref, att han »utan att vara skald uppfattar hela svårigheten att skrifva med klocka och almanacka i hand», förklarade dock, att uppskof med inträdet svårligen kunde ske.

Så skedde dock. Den 10 december 1877 sände Rydberg Hedlund följande biljett:

»Hartmann skildrar vänskapens frånsida så, att den ene vännen kastar på den andre en del af den börda han är kallad att ensam bära. Efter en alldeles sömnlös natt är jag i dag vid det lynnet. Efter moget beslut har jag nu åter skrifvit till grefve Hamilton och sagt, att jag icke *kan* få en värdig lefnadsteckning färdig förr än i januari. Jag reser för den skull icke till Stockholm. — Växeln, som inneslutes, visar dig, hur eländigt det är ställdt äfven med mina affärer. Kvittot sändes innelyckt.

Din potatissjuke vän

Viktor Rydberg.»

Härpå svarade Hedlund:

»Hvad pengarna vidkommer, behöfver du icke oroa dig. Du är ju rik, * lättsinnige yngling, nota bene utan din förskyllan och värdighet, d. v. s. trots ditt mycket svagt utbildade förvärfsorgan. Men det är ju präktigt. Just så bör det vara! Att du ej blir klar med T. Q., är visserligen en förarglig affär, men det är dock en lycka i olyckan, att vederbörande äro något beredda på saken. Och så är du 'känd i orten'. Man vet, att du icke alltid befaller öfver ditt författareskap, och du har ju fått snillets privilegium på att vara en smula oefterrättlig. Uppriktigt taladt och i djupaste enskildhet — eftersom det icke kunnat varda annorlunda, sörjer jag ej öfver att gubbarne få sitta och fundera! Du har ej trängt dig på dem.»

Själf redogör Rydberg i bref till Braune och Borchsenius, båda brefven skrifna den 21 december, för sin stämning. Till den förre skrifver han:

* Åsyftar, att V. R. för sina arbeten dessa år erhållit en summa, som var placerad för hans räkning, hvilket han tyckes hafva glömt bort.

»Jag skulle länge sedan hafva svarat på ditt senaste så vänliga bref; men all min brefskrifning och all min skrifning öfver hufvud har under innevarande månad legat alldeles nere. Jag har haft ett af dessa — lyckligtvis tämligen sällsporda och genom långa mellantider af förnöjsam och spänstig tillvaro skilda — anfall af tungsinthet, hvarunder jag känner mig ur stånd att sätta pennan på papperet. De kunna så till vida vara nyttiga som det är i en sådan sinnesstämning jag återtager mina studier och läser så flitigt och ansträngdt, att jag ibland kan glömma mig själf. — — — —

Det vardt emellertid ingenting af med mitt inträde i Akademien denna gång. Det kostade på mig, men jag kunde icke hjälpa det. De föreläsningar, jag enligt uppgjord öfverenskommelse till vederbörande kommunala myndighet höll i höst, togo mina tankar och min arbetskraft så i beslag, att jag icke förmådde ägna mig med tillbörlig innerlighet åt minnestalet öfver Talis Qualis, och utan innerlighet blir allt hvad man gör machverk. Jag måste vedervåga ett för Akademien tyvärr ovälkommet uppskof för att kunna göra min sak så, att jag själf icke blefve den förste, som utdömde mitt opus som ovärdigt den vittra inrättningen och den utmärkte skald, hvars verksamhet jag hade att skildra.»

Och till Borchsenius meddelar han:

»Först den 5 december var jag ledig från föreläsningarna, och när jag då skulle gripa i det nya arbetet, fann jag i min väg så många ämnen, som Strandbergs lefnad och skaldeverksamhet ställde framför mig, så många frågor, som beröra förhållandena för dagen, att jag insåg, det arbetet kräfde längre tid än jag förut trott, om det icke skulle blifva ett hastverk. Till de

frågorna hör äfven den, om skalden må befatta sig med politik. Den saken borde aldrig kunna uppställas i frågande form; men icke förty har det skett i dessa dagar igen i Danmark och Norge, närmast med anledning af Björnsons uppträdande, och äfven i Sverige har detta eko ur den tyska nyromantikens unkna grafhvalf varit förnummet, till hån för psykologien, som vet, huru nära de idéer, för och mot hvilka det kämpats i världshistorien, ligga den äkte skaldens fantasi och hjärta, till hån för ästetiken, som icke bannlyser något innehåll, hvilket låter forma sig skönt, och till hån för verkligheten, som visar oss den politiska poesin flödande som en bred ström genom världshistorien allt ifrån de hebreiske siarnes pansarklädda lyriska utfall mot det politiskt ruttna i Zion ända ned till Byron, Shelley, Lamartine, Hugo, Platen-Hallermunde, Auersperg, Lenau och vår svenske Strandberg.»

Först den 22 maj 1878 höll Rydberg sitt inträdestal. Närvarande voro — utom konungen — tretton af Akademiens ledamöter, nämligen: Fryxell, Wennerberg, Carlson, Dahlgren, Svedelius, Böttiger, Hamilton, Snoilsky, B. E. Hildebrand, Anderson, Sundberg, De Geer och Ljunggren.*

Rydberg hade gått till värfvet med mycken personlig sympati för den skald, hvars stol han skulle intaga.

Såsom litterär karakteristik af Strandbergs skaldeegendomligheter äger talet mindre intresse — och Rydbergs håg låg märkligt nog föga åt detta håll —; men det är två punkter, i hvilka Rydberg skrifvit »con amore», nämligen om Strand-

* Frånvarande voro H. M. Melin, Rydqvist, Kullberg och Fries.

bergs *politiska* diktning och rörande hans *språk*. De förträffliga sidor, i hvilka Rydberg uttalar sig om Talis Qualis' frihetsälskande ungdomsdikt och om hans politiska poesi, därvid äfven hans ungdomsfejder med representanter för den »tama lyriken» (den vid högtiden närvarande Böttiger?) och de »ljugande idyllernas månskensstämningar» beröras, bära alldeles särskildt en personlig prägel. Man förnimmer mer än väl genom dessa uttalanden, att Talis Qualis' sång haft betydelse äfven för Viktor Rydbergs egen ungdomsdikt, då han t. ex. yttrar: »Det släkte, som var ungt när dessa sånger ljödo, bugar för granskningen, som har öra för deras brister, men gömmer i lika kärt minne det intryck, de gjorde för sin tid.»

Personligt tycke hafva ock uttalandena om de olika ynglingaskarorna med dess satiriska utfall och dess varma ord om den idealitetssökande ungdomen.

Klart var, att Strandbergs käcka, kraftiga språkbehandling skulle anslå Rydberg, äfven om dennes egendomliga vapenvinningar på språkets område gingo åt något annat håll. Han erinrar:

»Ord, som icke nyttjas, dö. Tryggas icke deras lif af deras nödvändighet för det hvardagliga tankeutbytet och de praktiska bestyren, så fornas de och försvinna, så vida de icke odlas af skaldekonsten eller vetenskapen. Den psevdo-klassiska skolans motståndare satte frihetsmössa på ordens stora massa. Kanske skall det alltid finnas en Helot-klass inom ordförrådet, men ju mer försvinnande, dess bättre. En ädel naturlighet utesluter endast sådana ord, som pocka på sin råhet.»

Och Rydberg slog ett slag för sin egen språkrensning, som han väl visste ej var allom i akademien behaglig, samt slöt försvaret för sin ståndpunkt med de ofvan redan anförda orden:

»Skaldegåfvan ålägger den, som benådats med henne, många dyra förpliktelser, och bland dem är den att freda modersmålets ordskatt, återlifva sinnet för uttryckets bildliga friskhet och värna om de formernas fina skiftningar, hvilka den odlade känslan, om än icke hvardagslifvets värf kräfver.»

Å Akademiens vägnar hälsade Ljunggren honom välkommen till den plats, som förut innehafts af tänkare och skalder; liksom dess förste innehafvare — Leopold — förenade Rydberg tänkaren och skalden i en person. Hälsningen betonade särskildt Rydbergs hänförelse för sanningens sökande och att hvarje hans verk bure den pröfvande tankens och den lefvande öfvertygelsens stämpel. Därför misstänkte ingen, ej ens motståndaren, hans ärlighet eller att han kämpade för segern, icke för saken. Och när Ljunggren talade om att Rydberg icke dragit i betänkande att någon gång ställa själfva skönheten i sanningens sold och göra den harmlösa dikten till »ett klingande kastspjut» i hennes hand, så gick liksom på signal en susning af bifall genom den tättpackade åhörareskaran å Stora Börssalen.

Det var icke utan att Rydberg fruktade, det hans uttalanden om den politiska poesien och särskildt den *röda* tråd, som lopp igenom dem, skulle vara den förnäma och akademiska åhörarekretsen något misshaglig.

Den 8 juni skrifver han till Borchsenius:

»För några dagar sedan återkom jag hit till Göteborg från Stockholm, där jag den 22 i förra månaden genomgick den ceremoni, som kallas 'att hålla sitt inträde i Svenska Akademien'. Du vet måhända, att ceremonien är offentlig och äger rum inför konungen och en allmänhet, som alltid infinner sig i täta skaror, när helst en akademisk fest hålles. Ovillig som jag är till allt offentligt personligt uppträdande, har jag under månader känt mig nedtryckt af tanken på denna ceremoni. Minnestalet, som jag vid tillfället hade att hålla öfver Talis Qualis, måste beröra en mängd särdeles i våra dagar ömtåliga frågor, och min plikt och min egen karlnatur bjöd mig att utan människofruktan och med fara att stöta hela min aristokratiska åhörarekrets uttala min öfvertygelse utan omsvep. Så talade jag också, och mina åhörare tycktes ej heller hafva väntat något annat, ty de upptogo med vänlighet och undseende hvad jag hade att säga. Gud ske lof, att saken nu är lyckligt öfverstånden! Jag kan nu åter andas fritt, och själsförlamningen är öfverstånden.»

Året efter var Rydberg vald till Akademiens direktör och skulle i denna egenskap hälsa Fries' och Böttigers efterträdare, Carl Rupert Nyblom och Carl David af Wirsén, välkomne.

Det skedde den 20 december 1879.

I själfva direktörstalet uttalar Rydberg sig mot den snilledyrkan, som under nittonde seklets början aflöste 1700-talets ideal af »den vise, den dygdige», hvilket var ett steg nedåt. Men det funnes en afgudadyrkan sämre än snilledyrkan, och det vore den förgudning, hvarpå nu den själfviska klok-

skapen gjorde anspråk. I ord som dessa finner man liksom ett gry till Grottesången:

»En nationalekonomisk teori, som i sig själf är af stort värde och, då hon uteslöt från undersökningen alla andra drifkrafter än det egna intressets, gjorde det med samma rätt som kemien och fysiken utesluta för handen varande faktorer för att förenkla sina problem, har, utan att hennes upphofsman anade det, upphöjts till ett moralsystem, till en själfviskhetens dogmatik, hvilken som en ofelbar vishets- och dygdelära tillämpas allt mer i det allmänna och i det enskilda lifvet.

Denna nya dogmatik ser i människorna ingenting annat än ekonomiska alstringsmaskiner och i staten ingenting annat än en anstalt, som tillåter den hänsynslösa striden för det egna intresset att fortgå under lagens hägn. Patrioter alstras af denna dogmatik i mängd och till billigaste pris; ty en hvar, som aldrig tänkt på annat än egen fördel, får af henne det intyg, att, om han gjort det med lycka, är han en samhällets välgörare.* Och då ur hennes grundsatser sådana företeelser som människokärlek och själfuppoffring icke låta förklara sig, så uteslutas de hemligt eller öppet ur dygdernas led för att ställas i dårskapernas.

De ständigt ökade och förbättrade förbindelserna, som draga världsdelarna intill hvarandra och föra dem till en enda lätt öfverskådlig marknadsplats, gifva åt detta moralsystems bekännare ett område stort som jordens rund till fält för deras rön, och det utvidgade föreningsväsendet ställer så väl till deras som till bättre krafters

* Detta lärer särskildt syftat på en mycket bekant bankman, hvilken vid en någon tid förut till hans ära hållen fest fått intyg om att han varit »samhällets välgörare».

förfogande ofantliga medel. Den fiende, som angriper samhället i det han angriper äganderätten, torde knappast vara farligare än den, som, trotsande på äganderättens okränkelighet, missbrukar hennes helgd till sköld i kampen emot de eviga idéerna. Dessa kunna dock icke dagtinga och skola aldrig sträcka vapen.»

I svaren till de båda inträdande fick Rydberg tillfälle att precisera sina åsikter om skaldekonsten. Vi skola till dem återkomma i annat sammanhang.

*

Rydbergs funktion — första och enda gången — såsom Akademiens direktör var förenad med ett visst obehag. Detta sammanhängde med hans kort förut timade *utnämning till riddare af nordstjärneorden* och hans underlåtenhet att vid detta högtidliga tillfälle bära denna dekoration.

Ehuru förhållandet ju egentligen rörde en småsak, spelade det egendomligt nog på sin tid en stor roll. Det är en bekant sak, att inom liberala kretsar under 1850- till 1870-talen det ansågs såsom intyg om »Gesinnungstreue» att icke mottaga ordnar. Särskildt var detta förhållandet bland politiker, tidningsmän och skriftställare, och månget eljes lysande namn saknades därför i ordensförteckningen. Särskildt vet man, att Nordenskiöld i det längsta vägrade mottaga eller bära ordnar, till dess han vid sin europeiska Eriksgata efter Vegafärden 1880 af hänsyn till de utländska hofven »bröt isen» äfven på detta område.

Hvad nu Rydberg vidkommer, hade han alltid varit en afgjord motståndare till ordensväsendet.

Han hade skämtat därmed redan på 1850-talet. I december 1868, då Nordenskiöld afböjt nordstjärneorden, innehöll Handelstidningen en redaktionsartikel, som, om än icke fluten ur Rydbergs penna, säkert tolkade hans och Hedlunds gemensamma åsikt, och i hvilken ordensdekorationsväsendet ur principiell synpunkt förkastades.

Det lär ock varit på Rydbergs förslag som Handelstidningen en följd af år införde ordensutnämningarna under rubriken: »Blandade ämnen».

I Lille Vigg låter Rydberg vätten förklara ordensstjärnan, som herremannen får, »också vara ett *fiskeredskap*» och herremannen säga, att han »nu nått sitt lefnadsmål; sådant får man, när man är ett snällt barn».

I en artikel, *Ollivier och ordensväsendet* (30 maj 1870), hade han gjort en liten psykologisk undersökning af huru den forne republikanen, då kejsardömets premierminister, skulle ställa sig till sin egen dekoration med ordnar; om han månne fortfarande, liksom fallet var den 21 maj, skulle odekorerad stå midt bland alla storkors och kommendörer, skulle gå där enkel, osmyckad, »en uppenbarelse af det inre värdets oändliga öfverlägsenhet öfver de påhängda värdigheterna, af den egna, vägbrytande sedliga kraftens betydelse gentemot det kärnlösa dvärg-äflandet efter gunst och utmärkelser, en representant för det enkla, det klassiska midt i denna roccocogrannlåt af band och stjärnor». Rydberg hade icke mycken tro till att kejsarens plebiscitminister skulle generas af sin förtid i detta fall; han skulle nog begagna all den grannlåt kejsaren kunde vilja bestå honom. Han fortsätter:

»Det var icke längesedan vi hörde en med hoftitel smyckad man säga om prof. X.* med anledning af dennes vägran att emottaga nordstjärnan: »han tycker sig vara för god att bära henne».

Allmänt försäkras af desse upplyste män, att det icke kan vara annat än fåfänga, högfärd, stolthet, begär att lysa och utmärka sig framför andra, som förleder folk af prof. X:s och prof. Y:s skaplynne att vandra sin bana utan stjärna på fracken. Slutsatsen är: där du ser en stjärnprydd man, där ser du ödmjukheten. Af statskalendrarna finner man med glädje, att det ödmjuka sinnelaget utbreder sig med hvarje år alltmera. Må man blott icke i analogi härmed draga den slutsats, att alla odekorerade äro fåfänge och högmodige. Må vederbörande ställa oss på prof, och de skola erfara, att de flesta bland oss kunna bestå det med heder — att vi litet hvar förmå bära en stjärna utan knot, ja till och med ett stort kors med tålamod. När Ollivier en gång insett, att den oprydda fracken sticker för bjärt af mot den omgifning, i hvilken han befinner sig, att den synes uppträda med obefogade anspråk på att representera mannen bland gamla barn, förnuftet bland tokar, puritansk enkelhet midt i byzantisk prålighet, då skall han också inse, att han måste bortlägga denna fåfänga, emedan hon innebär hvarken mer eller mindre än en förnärmelse mot den krets han tillhör och mot nästan allt hvad det gamla Europa äger af gode, lojale och blygsamme hedersmän. Då skall han ock kunna gifva fria tyglar åt sitt erkända ädelmod, sitt begär att göra fransmännen lycklige — ett mål som ej kan vinnas till billigare pris än om han omhvälfver det kejserliga ymnighetshornet och låter de röda rosetterna regna öfver Frankrikes sköna ängder och tacksamma befolkning.»

* Åsyftar Nordenskiöld.

Åtta år efter att Rydberg skref dessa spetsigheter mot ordensväsendet var han själf såsom ledamot af Svenska Akademien självskrifven att utnämnas till riddare af nordstjärneorden. Men vid 1878 års Oscarsdag fanns han icke bland riddarne — vare sig han afböjt anbudet eller man velat dröja.

Men så stundade den dag, då han skulle fungera som Akademiens direktör. Det strede mot bruket, sades det nu, att en »odekorerad» uppträdde i denna egenskap, och det skulle nästan anses som en demonstration mot konungen. Rydberg blef utsatt för en ganska stark »pressning» från närstående vänner; hans oförmåga att säga »nej» — en af hans få svagheter — spelade honom i ett obevakadt ögonblick det sprattet, att han förklarade sig skola mottaga och vid officiella tillfällen bära stjärnan.

Men knappt var detta löfte gifvet, förr än det var ångradt.

Den 1 december 1879 utnämndes Viktor Rydberg till riddare af nordstjärneorden. Han uppmanades från flere håll att afsäga sig utmärkelsen. Bland hans brefväxling förekomma dels elegiska, dels hysteriska utgjutelser i detta afseende. Återsända orden kunde han icke efter hvad som förekommit, men han insåg, att han ej gärna kunde bära den utan att komma i strid med sina föregåenden. I detta dilemma lämnade han sin stjärna hemma och reste upp till Akademiens fest utan att ha dekorationen med i kofferten. Han märkte snart vid inträdet bland akademikerne, att tomheten å vänstra bröstet väckte en smula harm och förvåning. Bland allmänheten rådde nyfikenhet, om

han verkligen bar nordstjärnan eller icke, och denna riksviktiga angelägenhet dryftades i pressen under titeln »*Bar Viktor Rydberg nordstjärnan?*» I bref till Göteborgsposten utbredde sig Göran vidlyftigt om frågan och sade sig ej bestämdt kunna säga, huru med saken förhölle sig, efter som Rydberg sjönk så ned i fåtöljen, att icke bröstet syntes. Men i Aftonbladets krönika om högtiden lästes:

»Alltnog, den högtidliga och anslående festen slutades, efter att hafva pågått omkring tre timmar. Därefter började den församlade menigheten så småningom att aftroppa, och inom få ögonblick var Stora börssalen lika tom som Viktor Rydbergs frack på det ställe, där nordstjärnan eljes brukar placeras.»

En af de mera utpräglad liberala landsortstidningarna, Nerikes Allehanda, skref härom:

»Således skulle herr Rydbergs förut ryktesvis omtalade medgifvande i fråga om nordstjärnan förmodligen inskränka sig därtill, att han, i motsats mot exempelvis Nordenskiöld, tillåter, att hans namn får upptagas i statskalenderns riddarelista, utan att han dock därför ämnar bära stjärnan. Det är en medelväg, framgående från den ena sidan ur hans blida lynne och från den andra ur hans politiska karakter. Och en sådan passivitet bör icke stöta någon.»

Vid Akademiens högtid anmodade konung Oscar Rydberg att komma upp till Slottet nästa dag. »Men» — lär Hans Majestät med skämtsam anspelning på akademikerns tomma frack ha tillagt — »icke officiellt, utan i bonjour.»

Vid Rydbergs besök hos monarken ägde ett

längre samtal dem emellan rum, därvid flere både filosofiska, litterära och politiska spörsmål afhandlades, och detta förtroliga samspråk framkallade sedan utväxlingen af tvänne bref, som bl. a. berörde ordensfrågan.

I Rydbergs bref till konungen, dagtecknadt den 3 januari 1880, heter det, efter att han tackat för det han fått »lära känna människan inom konungen»:

»Själf har jag en ogrannlagenhet att afbedja. Jag hade att välja mellan den och att vara otrogen mig själf, som i ordensväsendet, sådant det utvecklat sig, funnit, måhända med orätt, någonting som nöter på konungamakten och folkets moral, på samma gång jag erkänner, att medel måste stå monarken till buds, hvarigenom de goda syften som med ordensväsendet afses kunna vinnas. Den vänlighet jag dagen efter den, då jag sattes på detta själsransakande och pinsamma prof, rönte af Eders Majestät, det hugnande förtroende, hvarmed jag då möttes, innebär för mig en borgen, att mina bevekelsegrunder blifvit, om icke gillade, så dock förstådda, och att jag fortfarande äger min konungs bevågenhet.»

På detta bref sände konungen den 8 januari ett längre svar, ur hvilket, med den höge brefskrifvarens tillstånd, följande utdrag må meddelas:

»Ditt sista besök och det lärorika samtal som jag därvid fick hafva med dig gå ej ur mitt minne, nej, det förvaras där med uppriktig glädje. Jag fick då ett nytt och kärt bevis på de ädla känslor och höga tankar, hvaraf du, i högre grad än de allra flesta af din samtid, är mäktig. Jag, en blott dilettant på det område, där vårt samtal rörde sig,

kunde dock njuta däraf, ty jag älskar att tänka i dessa höga ämnen, äfven om jag ej vågar eller mäktar fatta dem annat än under symboliska bilder. Symboliken är det sotade glas, som bryter den oändliga strålglansen, så att den af vårt svaga öga kan mottagas utan att man blir alltför solblind. Ännu en gång hjärtligt tack! Glöm ej att sända mig de skrifter, hvarom du talade. Allt som du har författat blir mig en dyrbar gåfva. — — —

Hvad du skrifver om ordensväsendet, kan vara mycket sant. Du medgifver för öfrigt, att det kan hafva någon fördel med sig. Det finnes nu en gång, och då var det ej blott en rättighet som jag utöfvade, då jag tilldelade Viktor Rydberg en välförtjänt utmärkelse, det var ock en plikt att ej förbigå Svenska Akademiens direktör. Af denna dubbla anledning lät jag uppföra ditt namn på den s. k. ordenslistan. Men som jag naturligtvis hade vissa skäl att frukta ditt nekande, så lät jag efterhöra, huruvida du ville *mottaga* den erbjudna utmärkelsen. Först sedan man anmält ditt skriftliga svar 'att både mottaga och vid officiella tillfällen bära nordstjärnan', skref jag under din utnämning, såsom jag var berättigad tro, med full trygghet. Lägg din hand på ditt goda hjärta och säg sedan, om jag hade skäl att hysa denna trygghet? Ditt handlingssätt svarade ej mot denna förväntan. Du kallar det själf en ogrannlagenhet mot mig, och det är sant; men du var långt mera ogrannlaga mot dig själf och din egen värdighet!!! Därför gjorde det mig mest ledsen!»

Den förargliga ordenshistorien vållade ock att Rydberg, som hade någon benägenhet att i sin

fantasi förstora förvecklingar, trodde sig lyst i bann af åtskilliga Akademiens ledamöter. Han deltog icke i den officiella middagen hos Henning Hamilton efter högtidsdagen, utan reste hals öfver hufvud hem.

Så mottog han på nyåret 1880 ett bref från Akademiens faktotum vid redaktionen af dess handlingar F. A. Dahlgren — visdiktaren och forskaren — som begärde att få hans tal till tryckning och som började brefvet med de äkta F. A. Dahlgrenska orden: »Min käre hjärtans hjärtinnerlige vän!» Nu blef Rydberg glad och svarade bl. a. följande:

»Älskade broder!

I morgon eller öfvermorgon skickar jag manuskripten. De komma ju icke för sent då?

Mer behöfver jag ju icke skrifva om den saken. Låt mig därför genast få komma till en viktigare — viktigare för mig själf nämligen. Det är att få säga dig, huru innerligt jag gladdes och rördes af ett bref, som jag just nu fick från en kamrat i Svenska Akademien, ett bref, hvars första rad var: 'Min käre hjärtans hjärtinnerlige broder!' Jag satt litet vemodig vid mitt skrifbord, då brefvet kom. Just som jag öppnade det, kom den allra vackraste vintersolstråle in i rummet och sken på den raden, och därmed var allt missmod för stunden borta. Att varda kallad så, och det af densamme Fredrik, för hvilken jag från vår första bekantskap kände hvad den raden bäst uttrycker, det var, särskildt nu, då jag känner mig som förkastad af de akademiske — en nådegåfva från himmelen. — — — — — — — — — —

Du vet nog, hvarför jag skyndade bort från Stock-

holm, utan att ens begagna det enda tillfälle, som en årskrets förlänar mig att vara tillsammans med dem, bland hvilkas namn mitt eget spökar i förteckningen på Akademiens ledamöter. Du vet nog, hvarför jag vände den högra sidan af bröstet åt dig och öfrige kamrater under den stund vi träffades i Akademiens väntrum. Jag önskade, att ingen skulle se och taga anstöt af tomheten på den vänstra. Trohet mot åsikter som jag hyser nödgade mig att lämna nordstjärnan hemma. Jag emottog henne för att afvända hvarje misstanke om ogrannlagenhet från konungens sida mot en af hans ringa undersåtar, och jag föredrog att själf begå en ogrannlagenhet mot konungen, när jag icke visade nådevedermälet för publiken. Konungen själf är högsinnad nog att förstå och ursäkta och allt framgent tala godt om mig. Det vet jag både af hans egen mun och af andras. Jag hade önskat samma högsinthet af dem, som jag skulle följande dag träffa vid grefve Hamiltons bord, men som man icke har rättighet att draga för stora växlar på människors öfverseende, ansåg jag bäst att icke inställa mig .... Från deras antal som känna sig oläkligt sårade kan jag, Gud ske lof, undantaga dig; för det har jag nu en borgen i detta 'käre hjärtans hjärtinnerlige broder!' Än en gång, tack för de orden! När vi nästa gång mötas, ville jag taga dig i famn för de goda orden. Vår Herres godhet ger oss nog tillfälle att råkas än en gång och mer än en gång. Det är väl sant, att vi icke ha lekt tillsammans som pojkar, men jag känner för dig som för en barndomsvän. Under de stunder vi fått vara tillsammans har jag genomskådat ditt inres hela allvar, godhet, humor och vemod och känner dig bättre än jag känner många, med hvilka jag under åratal varit i daglig beröring.»

Härpå svarade »Fredrek på Ransätt»:

»Käre broder! Hjärtinnerlige broder, borde jag ännu en gång ha sagt, ty en hjärtlig, innerlig, god och snäll karl är du, det är bra säkert. Så tycker icke jag ensam, utan äfven dina öfriga akademiske confratres, det vågar jag försäkra. Således får du alls inte tro, att du är mindre väl liden af någon bland oss. Icke ett obenäget ord om dig har *jag* från dem hört. De ha alltför stor aktning för ditt ingenium och ditt redbara sinnelag, att de skulle bli dig obenägne för den där stjärnstruntsakens skull. Det vore väl attan tusan, om du ej finge opåtaldt handla efter behag — helst i en sådan fråga. Låt därför, käraste broder, icke afhålla dig från att komma hit vid tillfälle. Du skall få se, att du blir mycket, mycket hyggligt bemött, som du ock ovedersägligen in totum et tantum, förbaska mig, förtjänar.»

Men alltjämt spelade den ledsamma nordstjärnan in, när Rydberg skulle uppträda officiellt.

Det var t. ex. orsaken, att han uteblef från den fest, hvarmed hans vän, Göteborgs och Bohus läns höfding, grefve Albert Ehrensvärd, firade kronprinsparets ankomst till Sverige efter dess bröllop i september 1881. Han förklarade i bref till Ehrensvärd:

»Mitt resonnemang var detta: vid ett så högtidligt och betydelsefullt tillfälle som detta bör icke den minsta anledning till ett obehagligt intryck förekomma, och om än de båda gästerna ingenting märka och om än mitt ädla värdfolk öfverser med mig, så kunna likväl andra uppfatta det som en ohöflighet, och kanske som en afsiktlig ohöflighet, om jag infinner mig utan att hafva prydt mig med det offentliga vedermäle jag fått af konun-

gens nåd. *De* kunna ju icke känna något ursäktande skäl härför och skulle säkerligen döma det vida hårdare än konungen själf, som åtminstone delvis känner dem och gifvit mig ett dyrbart bevis på att han äfven kan finna något rättfärdigande i dem och kan öfverse med mitt handlingssätt i denna punkt. Den, som, näst honom, skulle haft största skäl att beklaga sig öfver mig, är du själf, och du har genom fortsatta vänskapsbevis, som jag bevarar i tacksamt hjärta, visat, att du velat ursäkta och glömma. Men alla de andra?»

Detta var ock orsaken, hvarför Rydberg ytterst sällan deltog i Akademiens högtidsdagar. Då han år 1884 bosatt sig i hufvudstaden, antyddes det för honom, att han ej gärna kunde uteblifva den 20 december.

Han skref då till konungen följande skämtsamma bref:

»Eders Majestät!

Svenska Akademiens sekreterare har underrättat mig, att Akademien anser vara af vikt, att jag i likhet med öfrige i hufvudstaden sig uppehållande ledamöter är närvarande å samfundets högtidssammanträde. Underrättelsen har meddelats mig i en form, som gör det otvifvelaktigt, att Akademien skulle i mitt uteblifvande se en pliktförsummelse.

Här står jag sålunda mellan tvenne eldar. Endast Eders Majestät kan hjälpa mig. Hjälpen är möjlig, om Eders Majestät, som högste styresman öfver nordstjärneorden, har samma rättighet som den helige fadern: att gifva dispens i samvetsömma fall.

Kan Eders Majestät detta, så är denna ledsamma sak ordnad, och jag skulle känna mig innerligt tacksam

för en sålunda bevisad godhet. I annat fall måste jag göra mig saker till hvad Akademien anser böra undvikas. Jag har lagt min sak i Eders Majestäts hand.»

Konungen svarade i samma skämtsamma ton:

»Stockholm 19 december 1884.

Min käre Viktor Rydberg!

Om du i morgon kommer upp i Akademien, så lofvar jag att icke se, om du har eller icke har det som du nämnt i ditt bref. Mera kan du väl omöjligt begära. Sat sapienti! Vänligen

Oscar.»*

Men detta kunde icke upprepas, och Rydberg uteblef från de följande årshögtiderna samt syntes icke ens vid Akademiens hundraårsfest 1886. Vanligen begaf han sig till Göteborg, där han gärna tillbragte jularna, någon dag före den 20 december.

Man må betrakta denna ordenshistoria såsom en futtig ceremonisak, vid hvilken ej så mycken vikt borde fästas — »en stjärnstruntsak» för att begagna F. A. Dahlgrens ord. Men i grunden var den dock något mera. Efter hvad Rydberg skrifvit om ordensväsendet, kunde han svårligen bära en orden utan att svika sina föregåenden och jäfva sig själf. De som i all välmening förmådde honom afgifva det förhastade löftet hade icke full kännedom om dessa föregåenden, och själf synes han ett ögonblick icke haft sina äldre uttalanden in mente. När han erinrade sig dem, fann han omöjligt att göra detta offer åt sin officiella rang, men kom härigenom i en halfhetsställning, som vardt

* Brefvet meddeladt med H. M:t konungens tillstånd.

honom pinsam och som rent af gjorde ledamotskapet af Akademien för honom till en börda.*

Giftermål. Litterär brefväxling.

I Rydbergs inre lif och ställning inträdde vid denna tid en viktig förändring: hans trolofning och giftermål.

Tanken att bilda ett eget hem hade väl hägrat för honom såsom ett ljuft framtidsmål i ungdomsdagarna; men förhållandena hade icke tillåtit honom realisera denna tanke. Nu, då han redan stod på höjden af sin mannaålder och närmade sig halfseklet, skulle den förverkligas.

Till en af sina vänner skref han i slutet af 1877, efter att hafva omtalat en gemensam bekants giftermål:

»Du själf borde också göra en snäll och älsklig kvinna lycklig, ty det är hvad du kan, du med ditt älskliga, trogna och hängifna lynne. Dina timmar på ämbetsrummet** skulle förskönas af tanken på hvad du då har där hemma. Dock — kanske jag nu rör på en sträng som gör dig ve.»

Det råd han sålunda gaf vännen följde han själf nästa år.

Bland åhörarinnorna å hans föreläsningar var

* Hans efterträdare i Svenska Akademien, professor Rudin, har icke mottagit nordstjärneorden. Sålunda har, egendomligt nog, den sextonde stolens innehafvare sedan en följd år tillbaka varit den ende, som *icke* burit riddarkors vid Akademiens högtidsdagar.

** Detta ord utbytt i stället för en ekvivalent, som skulle alltför tydligt angifva adressaten.

en ung dam, Susen Emilia Hasselblad, dotter af en köpman i Göteborg, grosshandlaren Fritz V. Hasselblad, en man som från ringa början arbetat sig upp till en framstående affärsställning, och dennes maka, Susen Kjellberg. Rydberg, som fäst sig vid henne, besökte under sommaren 1878 flitigt det Hasselbladska landstället Bångsbo nära Särö, och den 21 oktober 1878 eklaterades förlofningen i Göteborg, där ock den 14 mars 1879 äktenskapet ingicks. *

Hvilken inre och yttre betydelse detta giftermål hade för Rydbergs lif är icke här stället att uttrycka. Zacharias Topelius, som icke haft tillfälle att se förhållandet på nära håll, har dock med skaldens intuition anat det, då han i sorgebetygelserna till den hädangångnes änka framhållit, att hon i sin vakttjänst — ett bättre ord kunde icke ha uppfunnits — ägt sin makes förtroende, upprätthållit hans mod och läkt de blödande sår, dem lifvets strider alltid tillfoga ett hjärta som hans.

Viktor Rydbergs maka hade öga för vikten af att skaffa honom arbetsro och diktarero, och hvad hon kunde göra för att aflägsna störande hinder, för att taga på sig de praktiska bestyrens bördor, men tillika för att så vidt möjligt anpassa skalden och tänkaren efter borgerliga förhållanden, det blef gjordt. I den harmoniska sinnesstämning, hvilken så fördelaktigt utmärkte Rydbergs sista tid och hvartill han långsamt utdanade sig, har för visso den kvinnliga kamraten under dessa år en väsentlig

* De nygifta bosatte sig i ett då nybyggdt hus vid Vasagatan, där de bodde till 1883. Sista Göteborgsåret bodde de i Hasselbladska hörnhuset vid Östra Hamngatan.

del och en icke mindre i förutsättningarna för att det rika arbetet under hans senaste femton år kunde ske i lugn och ro. Med allt fog kallade han henne »sin allra bästa vän på jorden» och »sitt andra jag i allt godt». Med kvinnlig uppoffring gick hon helt och hållet upp i hans arbete och lefde blott för att tillgodose hans trefnad.

Hedlund skref ock till henne långt fram i tiden:

»Hvad det fröjdar och värmer mitt hjärta att tänka på den lugna hamn, hvari min vän skalden fått hvila sin julle under vård af sin trogna fylgia.»

Själf tecknar Rydberg året efter sitt giftermål i januari 1880 i ett bref till sin syster Hedda Clark sina lefnadsförhållanden:

»Jag är trög brefskrifvare, emedan jag nödgas sitta så mycket vid skrifbordet och äfven under mina fristunder har något svårt att slå ifrån mig de tankar som då sysselsätta mig; men om du af min — för öfrigt oförlåtliga — försummelse som korrespondent drager den slutsats, att du icke dagligen lefver i min hågkomst och är föremål för mina hjärtligaste välgångsönskningar, så gjorde du mig icke rätt. Jag förmodar, att Mathilda* i sin korrespondens med Ida** berättat för dig, huru jag för närvarande har det. Ehuru jag icke är förmögen, utan måste arbeta och anstränga mig för att förvärfva mig mitt bröd, är jag lycklig, emedan jag fått följa min inre kallelse, hvilket är en af de största förmåner, som kan tillfalla en människa, och emedan jag äger en den

* Mathilda, Rydbergs af honom mycket afhållna brorsdotter, dotter till styckjunkaren Rydberg samt död som ung.

** Ida Clark, hans systerdotter.

hjärtligaste, trefligaste och i alla afseenden bästa lilla hustru man kan tänka sig.

Vi ha ett prydligt hem, just ett sådant som passar för en skriftställare, i ett vackert kvarter af staden. Min hustrus föräldrar och syskon med deras familjemedlemmar utgöra en älskvärd umgängeskrets, inom hvilken jag trifves utmärkt och som ådagalagt för mig den största tillgifvenhet. Mitt gamla umgänge med familjen Hedlund är lika intimt som det alltid varit, och jag har hitintills rönt aktning och vänlighet äfven i de vidsträcktare kretsar, med hvilka jag kommer i beröring, och min skriftställareverksamhet har vunnit erkännande inom mitt land. Allt detta gör, att jag bör känna mig tacksam mot de högre makter som styra vårt lif. Tacksamheten omfattar äfven dig, snälla, lilla syster, som var min goda ängel under svåra dagar i min ungdomstid. Broder Vilhelm* kommer emellanåt och hälsar på mig. Han är vig och går långa promenader, berättar gärna anekdoter från sitt regemente, för hvilket han bibehållit ett lifligt intresse äfven sedan han upphört att tillhöra det, och går gärna att åse och kritisera rekrytexerciserna. För öfrigt tillbringar han sin tid nu med att läsa och visar samma lifliga håg för allt som rör sig i vår värld, som efter jag väl minnes karakteriserade både vår far och mor.»

*

Ett sällskap, där Rydberg under dessa år var en gärna sedd och hedrad gäst och där han väl trifdes, var *Gnistan.* Det var en del skriftställare, konstnärer och konstvänner i Göteborg, hvilka i all anspråkslöshet stiftade detta sällskap en no-

* Vilhelm Rydberg, f. d. styckjunkare, den äldste af syskonen.

vemberafton 1878. Det räknade flere Rydbergs vänner i sin krets, men först i mars 1879, då föreningen tagit litet fart, invaldes Rydberg. Han bevistade rätt ofta sammanträdena och gaf sällskapet ett godt handtag, då han var ordförande i kommittéerna för dess konstslöjdutställning 1880 och den stora nordiska konstutställningen 1881, med hvilken ett konstnärsmöte var förenadt. Hans hälsningstal vid detta möte finnes intaget i hans Samlade skrifter.

När han 1884 lämnade Göteborg, tolkades bl. a. »Gnistans» sympatier i några verser af lektor Ernst Carlson, där följande träffande ord förekommo:

»Har du ej högljudt hyllats af oss,
vi tyst ha *älskat* dig dess mer.»

De orden kunna för öfrigt lämpas på alla de kretsar, som Rydberg under sin långa Göteborgstid gladt och hedrat med sin vänskap.

*

Rydberg stod under detta tidsskede i förbindelse med ett ej ringa antal vetenskapens och skaldekonstens män inom Norden.

Nämnd å flere ställen är hans broderliga brefväxling med Hans Forssell — hans umgängesvän under riksdagstiden och äfven senare — med Albert Lysander, vännen från ungdomstiden, för hvars rika begåfning Rydberg flere gånger betygade sin aktning och med hvilken han under 1880-talets början korresponderade i afseende å klassiska och mytologiska spörsmål, samt med Carl Rupert

Nyblom, hvilken i sin egenskap af »Carlino» varit Rydbergs osynlige ledsagare »såväl då han gått i njutningsrikt drömmeri under ströftåg i de öde delarne af Rom och på Kampagnan som då han vaken åskådat konstens verk», och som synligen sammanträffat med honom både i Upsala och Göteborg samt vid ett af Rydbergs Upsalabesök i S. H. T. hälsat honom med det vackra kväde, ur hvilket ofvan anförts ett utdrag.

En annan kamrat i S. H. T:s skaldegrad var Carl David af Wirsén, som likaledes i denna orden ägnade honom det vackra skaldestycke, som läses i Wirséns första diktsamling.

En tid kommo de att stå hvarandra ännu närmare, nämligen då Wirsén år 1877 flyttat till Göteborg såsom föreläsare vid samma institution, vid hvilken Rydberg var anställd. Under något års tid sammanträffade de nästan dagligen, dryftande i förtroligt samspråk de filosofiska och vittra ämnen som lågo dem båda om hjärtat. Olika åskådningssätt på andra områden förde dem senare åtskils, och Rydberg uttrycker detta i ett bref till en gemensam vän sålunda: »Vi sammanstötte, om jag så får säga, på en korsväg, gladde oss åt mötet, hvilade en stund tillsammans och gingo sedan en hvar den kosa vårt inre bjöd oss».

Bland filosofer, med hvilka han stod i förbindelse, må nämnas Nyblæus och Wikner. Rydberg hade känt sig tacksamt berörd af det sätt, hvarpå Axel Nyblæus inlagt sitt ord i striden om Bibelns lära, och han sympatiserade med tankegången i Nyblæus' religionsfilosofiska afhandlingar. Emellertid synes något missförstånd hafva uppstått,

att döma af ett bref 1876 från Hedlund till Nyblæus, som var hans gamle skolkamrat.*

Vid jultiden detta år anmälde emellertid Rydberg särdeles fördelaktigt Nyblæus' då utkomna upplaga af Grubbe och sände honom tillika ett exemplar af praktupplagan af sin Fausttolkning, »såsom en ringa gärd af den tacksamhet, vördnad och beundran», han hyste för Nyblæus »såsom tänkare, skriftställare och man».

Nyblæus tackade i ett varmt och nobelt skrifvet bref Rydberg för gåfvan, och Hedlund meddelade sin vän i Lund, att Rydbergs strålande anlete bäst bar vittne om den glädje brefvet framkallat.

Sedan knöto de närmare bekantskap vid Rydbergs Lundabesök 1877. Ur ett bref af den 2 mars 1878 från Rydberg till Nyblæus må följande anföras:

* I detta bref heter det:

»Jag skickar dig ett nummer af Hand. Tid., hvari förekommer en anmälan af ditt sist utgifna arbete, skrifven af V. Rydberg. Han har varit mycket glad att få skrifva denna anmälan, efter det han slutat sina föreläsningar, då han sätter så högt värde på dig och ofta talar om dig.

Det är min glädje, att han nu kommit i bättre jämvikt, än han varit på många år, ty han har lefvat i en flerårig svår kris, som gjort mig mycken bedröfvelse. Till denna kris hör episoden med ett bref, som jag längesedan skref till dig och hvartill han skulle foga en liten uppsats. Till min öfverraskning återfann jag efter ett par tre år mitt bref i hans gömmor — oafsändt! Men detta tillhör nu lyckligtvis det förflutna, och jag har sport, att något af prat uppkommet missförstånd mellan eder nu mera är undanröjdt. Du är ju också en så god och hjärtlig människa, att du ej går och rufvar öfver något groll. Och så är *jag* med, men han lider af hypokondri och sinnesömtålighet i hög grad. Nu är det dock, som sagdt, mycket bättre. Några vänliga ord, och han är glad som ett barn. Ett enda ovänligt, och han är nedstämd. Det är dock ingalunda beröm och smicker han åtrår, blott ett hjärtligt ord.»

»Hjärtlig tack för de dyrbara arbeten, som du senast sändt mig! Att jag icke endast ställer upp dem i min bokhylla i den särskilda afdelningen för mina vänminnen, utan äfven läser dem, därom kan du vara dess mer öfvertygad som dina (och Grubbes) verk, utom det lärorika innehållet, äfven äga ett särskildt värde, nämligen det att tankarna i dem framställa sig i den ädla dräkt, som tillkommer dem, medan allt för många annars tyvärr anse filosofien kunna presentera sig i hvilken smaklös, vårdslös, ja, vidrig och motbjudande dräkt som helst. Detta är mycket illa för filosofiens anseende, mycket illa för det inflytande, hon bör utöfva på det allmänna tänkesättet. Är hon icke om än med någon den svagaste känseltråd förenad med detta, då är det verkligen möjligt, hvad som annars skulle vara en omöjlighet, att en ecklesiastikminister kan sätta henne på svältkur, när det behagar honom. — — —

Ditt älskvärda hem lefver i tacksamt minne hos mig. — — — Hvad jag känner för din egen personlighet, huru djupt jag känt mig berörd af det ädla, andliga och innerliga i henne, därom kan jag af naturlig grannlagenhet icke orda något till *dig*. — — — Gud gifve dig hälsa och krafter att fortverka i ditt kall såsom hitintills! Fosterlandet står till dig i en stor skuld, och nog vill det synas mig (oss emellan sagdt) som om den institution, som en gång smyckade sig med Grubbes namn, borde ha tillräckligt sinne för historisk-filosofisk och ästetisk kontinuitet, för att ...... dock, här är jag inne på en fråga, som måhända ej bör vidröras här af din tillgifne

Viktor Rydberg.»

De sista orden åsyfta — hvad Rydberg aldrig gjorde någon hemlighet af — att Axel Nyblæus

var hans främste kandidat vid flere val till Svenska Akademien.

Det var senare tal från Nyblæus' sida, att denne skulle taga till genmäle mot J. Personnes angrepp på fjärde upplagan af Bibelns lära, men andra sysselsättningar nödgade honom lämna denna afsikt ofullbordad.

PONTUS WIKNER.
Efter G. von Rosens målning, tillhörig Göteborgs nation i Upsala.

En annan svensk tänkare, till hvilken Rydberg stod i ännu närmare förhållande och som med honom i så mycket var befryndad, låt vara att han i sin teologiska och religionsfilosofiska uppfattning stod vida mera till höger, var Pontus Wikner. Mellan dem växlades en del särdeles sympatiska bref.

I maj 1876 sände Wikner Rydberg sitt porträtt och erhöll följande svar:

»Tack för din bild!

Mången gång hade jag ämnat skrifva till dig, fastän det aldrig vardt af. Uppsåtet är nu af mycket gammalt datum — allt sedan jag läste din 'Naturens förbannelse', den platonska dialogen. Sedan dess har jag alltid med djupt intresse, stundom med ängslan, följt dig på afstånd. Skall den visshet, som skapas af tron, kunna rymmas i samma själ med krafvet på den visshet, som ransakat sina förutsättningar? Så har jag frågat mig. Tid efter annan komma muntliga bud, att den ene Wikner öfvervunnits af den andre, tid efter annan, när jag åter fick blicken på dig själf i dina skrifter, har jag öfvertygats, att detta ej var fallet, och det har gladt mig, ty jag önskar seger åt båda.

Medan jag läste 'Naturens förbannelse' tillägnade jag i Hugo 'mystikerns' namn inneliggande poem åt din fylgia.* Det var ett ögonblick min mening att sända dig det, men jag blygdes. Nu gör jag det för att öka din handskriftsamling med ett kuriosum.

Den 24 maj kommer jag till Upsala för att öfvervara S. H. T:s vårfest. Roligt vore att då få se dig.

Omfatta med något litet af den varma tillgifvenhet jag känner för dig din vän

Viktor Rydberg.»

År 1877 meddelades i Litterärt album vid sidan af »Prometeus och Ahasverus» Wikners innebördsrika skizz »Mantegnas ängel». I dess slutord förekommer följande maskerade hyllning till författaren

* »Hugo mystikern», en figur i dessa Wikners filosofiska dialoger. Poemet som åsyftas är *Drömlif*.

af »Drömlif», som i ordenssällskapet S. H. T. bar namnet »Victor Tractarius»:

»Pater Anselmo, som i sin ungdom, på grund af sin hängifvenhet åt ett mystiskt '*drömlif*', vanligen kallats 'Hugo mystikern', ansågs ännu efter sitt inträde i Dominikanerorden sysselsätta sig med ett däråt syftande författarskap och med sina tankar mycket lefva i förgångna tider.* Det säges också, att man bland hans kvarlåtenskap funnit en af hans hand nedskrifven berättelse af samma innehåll som den här meddelade, ehuru i en mer sammanträngd form och *försedd med en tillägnan at hans vän Vittore Tractario.*»

Rydberg skref till tack:

»Äfven jag minnes Mantegnas ängel. Jag mötte honom i rummet näst intill det i Berlinermuseet, där jag än en gång fick se och taga farväl af min käraste vän i Florens: Fra Giovanni da Fiesole. Men aldrig anade jag, då jag stod framför den ifrågavarande himmelske gossen, att jag skulle få lära känna honom så nära som jag nu gjort och upplefva med honom så färgrika, stämningsfyllda, rörande och gripande uppträden — bland hvilka alla likväl de där blå ögonen äro en tilldragelse för sig och den oförgätligaste af dem alla. Låt mig, käre broder, tacka dig ur mitt innersta hjärta för din sköna dikt! På länge har jag icke haft en så ren, hela min varelse genomträngande njutning som du därmed beredt mig! Min innerligaste tack!

På samma gång jag räknar det till mina goda öden, att jag fått göra din personliga bekantskap, känner jag det, ju mer jag lär känna din andliga människa, som en

* Åsyftar, att Wikner, sedan han blifvit lektor i teologi, ändock skref i filosofiska och vittra ämnen.

otur, att jag icke fick vara dig nära i dina gosse- och ynglingadagar och själf vittna det sköna skådespelet af en skönhets- och sanningsträngtande själs utvecklingsgång. Jag ville med din hand i min ha vandrat 'längs bäckarnes skuggade lopp' och sett och hört dig drömma och svärma. Om jag skulle få detta i ett annat lif,

'Förgyldt af den eviga sommarens brand'!

Låt mig hoppas det!

Emellertid är du en lefvande vederläggning af den ohyggliga sats, att människan nödvändigt skall vara ett sådant stympverk, att hon icke skulle kunna bevara sin skapande fantasi från frostsår, medan hon gör upptäcktsresor i den kalla begreppsvärlden.

Jag öfverraskades icke litet af att, efter resan på din magiska mantel till fjortonhundratalets Venezia, där återfinna min intressante vän från Bohusläns kustbygd, Hugo mystikern, och min förvåning minskades icke, då jag i hans sällskap återfann mitt andra jag, Vittore Tractario. Då jag år 1874 befann mig i Venezia, tyckte jag verkligen, att det mesta jag såg var gammalt bekant. Där ha vi förklaringen.

Jag önskar dig och de dina en glädjefull jul! Och dig särskildt hälsa och krafter att göra många nya upptäcktsfärder i tankens och skönhetens världar.»

Härpå svarade Wikner 19 december 1877:

»Af allt hjärta tack för ditt bref, som för fem minuter sedan af mig mottogs och efter hvilket jag ännu nästan darrar af rörelse.

Du säger emellertid i ditt bref något, som jag måste vederlägga och det genast. Du beklagar, att du icke fick vara mig nära i mina ynglingadagar, och att du icke då fick vandra hand i hand med mig 'längs bäckarnes

skuggade lopp'. Du misstar dig, Viktor Rydberg! Just i mina ynglingadagar, ja det vill säga från mitt tjuguandra år (jag var länge ett barn), vandrade du längs bäckarnes skuggade lopp med min hand i din. Du visste det icke själf, det är sant, men hvad gör det, hvad vi i denna världen veta eller icke veta, blott vi veta det enda nödvändiga? Men fastän du icke visste det, så var det ändock så: ty en ädel och mäktig ande, hvars stämma kom alla de innersta strängarna i min själ att dallra, hade vid den tiden fattat min hand och har sedan aldrig släppt mig, icke ens då jag några år senare försökte att tredskas mot denne min själs äldre broder. Denne ande var den, som skapat 'Den siste Athenaren', den skapelse, som näst bibeln sannolikt på min inre människa haft det outplånligaste inflytande. Gud välsigne dig!

I morgon är din hedersdag, den 20 december.* Jag hade tänkt att telegrafera till dig på den dagen. Kanske hade det ändå ej blifvit af, ty jag har en viss oöfvervinnelig försynthet att på något vis närma mig dem jag mest värderar. Nu har ditt bref gifvit mig full rätt att uttala min lyckönskan till att vara erkänd äfven af dem, som makten hafva. Och till detta erkännande lyckönskar jag icke minst dem.»

År 1878 tillbragte Rydberg af hälsoskäl en del af sommaren på Marstrand, där Wikner besökte honom. Då den senare på hösten samma år sänder Rydberg »Min moders testamente», tackar han för dessa stunder, särskildt utfärderna på hafvet, och berättar, att han ifrigt uppmanats söka den teologiska professuren i »prenotioner», men, tillägger

* Rydberg skulle då ha tagit inträde i Akademien, men som nämndt uppsköts det till våren.

han, »kallelsen kom endast *utifrån*, och v. Schéele blifver ensam sökande».

År 1881, kort efter att Wikner utgifvit sitt af Boströms skola hårdt angripna verk »Om egenskapen och närgränsande tankeföremål» *, hade han råkat i en svår sjukdom, hvarom Rydberg mottog meddelande i början af april. Rydberg tillskref då den sjuke vännen följande:

»Af ett bref, som i dag kom mig tillhanda, hör jag, att du är sjuk. Kunde det i ringaste mån bidraga till din hälsas återställande, att du sett, att äfven utanför den trängsta kretsen af de dina det finnes hjärtan, som äro dig innerligt tillgifna, så skulle säkerligen många ila att öfvertyga dig därom. Käre vän, låt mig snart veta, att du åter är på bättringsvägen! Vi behöfva dig och dina krafter.

Ditt senaste filosofiska verk är ett märkvärdigt verk och ett ädelt tillika. Det kräfves i denna tid, då fegheten ger sig min af att vara en dygd, verkligt mannamod att uttala tankar, som skilja sig från de hallstämplade. Du har vågat göra det, och du har att bära ditt öde. Men tro mig: denna börda skall med tiden kännas dig ljuf. Åt sanningen, sådan du efter mångårig inre kamp sett henne uppenbara sig för dig, har du gifvit din gärd, och det var din plikt. Tack, du käre vän! Ack, om jag kunde så som jag ville uppträda och säga ett ord om detta ditt senaste verks betydelse! Kanske skulle ett sådant uppträdande från min sida i närvarande stund mer skada än gagna dig. Därför är det väl bäst,

* Wikner skref själf härom till en vän: »Min bok lär ha väckt mycken oro i det filosofiska lägret. Man säger, att X. 'rasat'. Z. säger sig hafva 'ryst', när han läste somligt. Jag lär anses lifdömd i filosofiskt afseende». (Jmfr Pontus Wikners Vittra skrifter, utg. af K. Warburg, sid. 267.)

att jag tiger. Detta så mycket mer som det gäller frågor i mängd, i hvilka jag icke skulle kunna uppträda med någon auktoritet.

Låt mig snart veta, att du tillfrisknat och återfått lefnadsmod och arbetskraft!»

Wikner svarade med en skildring af sitt sjukdomstillstånd och stämningen därunder.

Vid jultiden 1882 mottog han från Rydberg dennes diktsamling och skref på nyåret 1883 till gifvaren:

»Tack, Viktor Rydberg, för denna gåfva. Förmodligen värderar henne ingen högre än jag, vare sig såsom konstprodukt eller såsom vänskapsskänk. — Hvilken bland dessa dikter jag sätter högst? Ja, det är svårt att säga! Festkantaten, Dexippos, Antinous, Drömlif, Prometeus och Ahasverus äro alla himlastegar, som, uppresta från olika punkter af min själs aningsfulla djup, locka Guds änglar att utefter den banan sväfva upp och ned eller kanske rättare ned och upp. Min själs sträfvan till idealet kommer festkantaten till mötes med ett plötsligt och dock på samma gång mildt värmande ljus. Den helleniska ynglingaanden inom mig — en vrå af min själ gömmer ock en sådan — finner sin oförliknelige tolk i Dexippos. Antinous och Drömlifvet träffa kanske den mest individuella sidan af min varelse; och den hjärtats och tankens spekulation, som sväfvar öfver djupen af världshistoriens hemlighet, förnimmer genom Prometeus och Ahasverus det allt mer sig närmande ljudet af det allsmäktiga skaparordets 'varde ljus!' och eftersäger förtröstningsfullt:

'Det dagas i den mörka dalen nu,
kanske dagas det i världen snart.'

O, Viktor Rydberg, hur jag som yngling trånade efter den stund, då den varma purpurstrimman af denna dagning skulle falla in i min själ! Hon kom verkligen, och såsom för din Prometeus var det Messiasgestaltens närhet, som bragte henne med sig, och att jag redan i ungdomen fick sikte på denna gestalt af ovansklig skönhet, renhet och älskande rättfärdighet, är utan tvifvel det enda, som räddat mig från att blifva hvad som blifvit af mången starkare ande än min: 'en man öfver bord'. I utvärtes mening håller jag dock nästan på att bli en man öfver bord. — — — Jag var synnerligen glad att i den sista paragrafen af den lilla skriften mot Åberg offentligen och inför allmänheten få omtala den skuld i hvilken jag för min själs utveckling står till förf. af Den siste Athenaren. Det var liksom en liten afbetalning på en gammal räkning. Det mesta och bästa vill jag dock icke betala, ty jag vill icke gärna, att det oss emellan någonsin skall blifva 'kvitt'.»

En annan berömd skriftställare, med hvilken Rydberg växlade bref, kort före dennes död, var Anders Fryxell.

Då han af en gemensam väninna, Anna Hierta-Retzius, erfarit, att den gamle häfdatecknaren lutade mot sin graf, skref han, 14 mars 1881, från Göteborg till honom följande rader:

»Älskade vördade vän!

Många gånger hade jag velat skrifva till eder. Nu får jag icke uppskjuta det längre. Mitt hjärtas innerligaste tacksägelse till eder för en lång lefnads oafbrutna verksamhet i det godas och sannas tjänst! Omätligt gagn har därigenom tillskyndats och skall allt framgent komma till det folk, inom hvilket Gud lät eder födas.

Det förnämsta är icke, att ni som forskare riktat våra häfder med en mängd af förut obeaktade sakförhållanden och visat viktiga skeden af vår historia i ett renare ljus. För detta skall Sverige vara eder tacksamt; men som eder högsta ära må räknas, att det är ur de eviga idéernas synpunkt: ur frihetens, rättfärdighetens, kärlekens som ni sett och tolkat tidstilldragelserna och mätt de historiska personligheternas inre värde. Ur de häfder ni skrifvit strömmar till edert folk förfriskning ur det eviga lifvets källor. Tyvärr: de häfdatecknare, om hvilka detta i våra dagar kan sägas, äro icke många. Också skola många bland dem förgätas, medan edert namn skall med tack och kärlek nämnas af Sveriges folk.

Tillåt mig äfven för min ringa del få säga, att när jag tänkt öfver min barndom och ungdom och frågat mig, hvarifrån de bästa af de intryck kommit, som varit bestämmande för mitt lif, så har minnet städse återvändt till de stunder, då jag läste de skrifter, Anders Fryxell då utgifvit och ett lyckligt öde förde i mina händer. Ni var, utan att veta det, min barndoms och ungdoms käraste lärare och vän, näst honom, som Nya testamentet gaf mig, men hvars världsåskådning och läror jag måhända aldrig kommit att se i så oskiljaktigt sammanhang med historien och tidshändelserna, om jag icke tidigt fått en anvisning därtill genom eder. Den tacksamhet jag härför känner kan icke uttalas i ord. Jag kan endast bedja Gud nu och i all evighet välsigna eder!

Eder tillgifne
Viktor Rydberg.»

Den gamle svarade från dödsbädden den 17 mars följande:

»Före sin bortgång vill *And. Fryxell* sända dig ett hjärtligt tack för den högt värderade vänskap och den

kärleksfulla uppfattning af mitt dagsarbete, du i ditt bref uttalat. Detta har varit en bland de klaraste ljusstrålarna som gladt mina sista stunder. Kraft och välsignelse till din egen föreliggande bana.»

Bland norske skriftställare, med hvilka Rydberg hade beröring, märkes främst Björnstjerne Björnson, umgängesvännen från Romatiden, under dessa år hans politiske meningsfrände.

Björnson besökte stundom Göteborg på genomresa och var då gäst i Hedlunds hem samt i de hem som stodo detta nära. Misstager jag mig icke alltför mycket, torde samvaron med Rydberg i ej ringa mån ha bidragit till den store norske skaldens utveckling från grundtvigiansk ortodoxi till mera fritänkande åskådning. Särskildt sammanträffade de ofta förvintern 1882, då Björnson, till följd af att hans dotter insjuknat i skarlakansfeber, måste dröja några veckor i Göteborg. Lifligt står för mitt minne de angenäma samkväm inom en trängre krets, hvilka då ofta upprepades och under hvilka tidens alla stora spörsmål ifrigt dryftades företrädesvis mellan Björnson och Rydberg. Huru djärft och storslaget — stundom kanske något dimmigt — utkastade icke den norske skaldenpolitikern framtidssyner och postulat; huru smidigt förde ej den svenske skalden-tänkaren sin dialektiska klinga — väl ej med samma strömmande vältalighet, men med en skärpa och en kraft, som ofta skar midt igenom knuten! Vi andra lyssnade ofta tyst, nästan andaktsfullt; — och det fanns dock bland oss ett par stycken, som ej just voro vana att länge tiga!

En annan norsk vän var Georg Vilhelm Lyng, den mycket originelle filosofen, en hegelian, som sökte gjuta nytt vin på de gamla flaskorna, i politiskt afseende utprägladt frisinnad och stor beundrare af Rydberg.

Han besökte Rydberg sommaren 1878, och då knöts dem emellan ett vänskapsband.

»Hade roligt med professor Lyng i går» — skrifver Rydberg till Hedlund den 15 juni 1878. — »Men nöjet var dyrt, och jag måste afstå från att vara gästgifvare åt framstående resande. Lyng kände dig personligen och bad mig hälsa dig. — — — Jag mår godt och är föga hegelianiserad.»

Sommaren 1882, då Rydberg gästade Norge, träffades de äfven. På våren 1884 hade Lyng för afsikt att besöka Rydberg, men en sjukdom, som slöt med döden, band honom vid sjukbädden. Rydberg skref i maj detta år till honom:

»Vi våga hoppas, att ditt besök hos oss endast är uppskjutet, och att vi skola än en gång och flere gånger få återse dig. Det är icke allenast vetenskapen, som behöfver dig, ditt fädernesland kan i dessa dagar icke undvara en enda vidtblickande, ärlig och modig man. Gud välsigne dig och återställe dig snart till krafter! Tack för den stund, då du första gången kom inom min dörr och därmed lät mig knyta ett af mina dyrbaraste vänskapsband! Min hustru och jag äro nu i tankarne hos dig. Om vi snart finge ett glädjande bud, att du är på bättringsvägen!»

Slutligen må nämnas Rydbergs vänliga förbindelse med Sophus Bugge; det var deras gemensamme vän Nils Linder, som förmedlat bekantskapen i Stockholm år 1881. Bugge har till mig yttrat, att han först genom att lära känna Rydberg personligen fick den rätta uppfattningen af hans skrifter, och att han först därigenom lärde sig se »den centrala ljuskällan, från hvilken så mångartade strålar sköto ut».

Af en tillfällighet råkades de året efter i Norge, och Rydberg skrifver härom:

»På Odde i Hardanger träffade jag denne min älskvärde motståndare och tillbragte en angenäm timme i hans sällskap. Jag hyser det sangviniska hopp, att han och jag skola i tidernas längd varda ense i mycket vidkommande källorna för våra fäders tro, sedan vi å ömse sidor hunnit gifva skäl för våra åsikter.»

Talrika voro Rydbergs förbindelser med Danmark, där han eljes åren omkring 1870 varit varg i veum hos det tongifvande partiet.

Bland det äldre släktet märkes främst Meyer Goldschmidt. Denne utmärkte prosatör, hvilken efter ungdomens djärfva, satiriska »korsar»-bragder och mannaålderns ypperliga lifs- och tidsskildringar ägnade sin ålderdom åt ett försök att bygga en världsåskådning på en ideal Nemesisteori, fann sig mycket dragen till Viktor Rydbergs tänkande och diktning och besökte honom sommaren 1875 samt återvände alldeles förtjust. »Goldschmidt vidste ikke hvad godt han vilde sige om Dig» — skrifver Borchsenius kort därefter. — »Han var uudtömmelig i Lov-

ord, kaldte dig for det klareste Hoved og det varmeste Hjerte i alle de tre Skandinaviske Lande.»*

Då Borchsenius året efter skulle skildra Goldschmidts journalistiska verksamhet, skref Rydberg därom:

»Om det legat inom omkretsen för ditt ämne, kunde du gärna påpeka, ifall det är ett faktum och ej endast en här i Sverige allmänt utbredd tro, att hans satir och ironi spelade en icke oväsentlig roll i striden emot absolutismen, och att, om än hans karakter ej kunnat uthärda ett fortsatt eldprof som journalist, han dock som sådan under någon tid gjort sitt land väsentliga tjänster. Att låta en människas fel, dumheter eller dåligheter gälla som en summa, som man kunde nyttja som minuend i en subtraktion från hennes förtjänster, är ett mycket allmänt, men alldeles oriktigt betraktelsesätt. Man finge då i allt för många fall *ett noll* eller en negativ storhet till rest, medan dock hvad dugligt en karl gjort är och förblir en positiv storhet, hvarifrån ingenting bör afprutas.»

Efter Goldschmidts död skref Rydberg om honom till samme adressat:

»Af *stort* intresse för mig var din brefväxling med Goldschmidt, särskildt i de punkter, som rörde hans Nemesisuppfattning. När jag får tid, måste jag återupplifva min bekantskap med densamma. Mannen hade en stark känsla af ett mysterium magnum. I det afseendet voro vi likstämda.»

* Liknande är ett uttalande af den kvicke författaren och ganska utpräglade rationalisten Erik Bögh, hvilket Kaalund anför i ett bref till Rydberg:

»Det findes for Tiden i hele Norden ikke et Hoved, der i logisk Klarhed og Skarpsindighed kan maale sig med Viktor Rydbergs.»

En annan skald af ett äldre släkte, som ock beundrade Rydberg och brefväxlade med honom, var den älskvärde lyrikern Hans Vilhelm Kaalund. Borchsenius var här förmedlaren, och detta torde ock gällt i fråga om Rydbergs förhållande till två den danska litterära vänsterns märkesmän.

Holger Drachmann besökte ej sällan Göteborg under slutet af 1870- och början af 1880-talet och tog en tid ej så litet intryck af Rydberg, hvars personlighet imponerade på honom. »Rydberg kan sagtens!» — skrifver Drachmann i ett bref 1876 — »han har en rolig, bred Basis af Humanisme at staa paa, som ganske vist ikke kan bære de allersværeste Byrder, men som han dog maaskee nok kan gaa over Isen paa og erobre Danmark med, ligesom Karl Gustaf.»

I konstnärsmötet 1881, vid hvilket Rydberg var ordförande, deltog Drachmann tillika med Borchsenius bland de danske gästerne och tillhörde den trängre krets, som samlades kring Rydberg.

Rydberg skref en gång (1875) i ett bref om Drachmann, att det föreföll honom som om dennes andliga människa vore åtminstone ämnad att varda lika storslagen som hans jättegestalt. Det vore underligt att höra talas om Drachmanns negativitet, »liksom om denna vore annat än frånsidan af en ganska stark positivitet, fast en sådan på diktens område ej kan uppställa program till en världsförbättring indelad i paragrafer».

Två år senare skref han:

»Det är böljeslag, hafsbrus och vida sollysta eller mörka slätter i Drachmanns dikter. I tekniskt afseende äro de beundransvärda. Men det är något jag saknar.

Hvad är det? Jag skall tänka däröfver och säga dig det en annan gång.»

Sophus Schandorph gästade — likaledes i Borchsenius' sällskap — år 1880 på sommaren Göteborg och har i sina lefnadsminnen* älskvärdt skildrat samvaron med Rydberg och dennes vänner. Rydberg höll af den joviale humoristen och skattade den fina bildning och det varma hjärta, som sökte, men icke lyckades dölja sig bakom hans ej sällan grofkorniga ord och drastiska skämt.

Schandorph å sin sida var hänförd. I ett bref till mig efter sin hemkomst hade han icke ord för sin förtjusning, och till Rydberg skref han:

»At jeg elskede Dig för vi sås, er sikkert, men jeg blev aldeles henrykt ved at lære Din Personlighed at kjende, thi den illustrerede værdig Din Aand. Jeg så en tæt Forening af Aand og Hjerte; jeg så Humanismens Poesi lyse ud af Dit Øje, afpræge sig i hele Din Skikkelse. Og saa Dit Supplement, Din elskværdige Hustru!»

Schandorph har skrifvit en präktig dikt till Rydberg. Han frågar, om man bäst träffar Rydbergs ande i Hellenertiden, i mystikens dunkel, hos Vaftrudne, bland de urkristna eller hos Faust, och svarar, att sedan han mött Rydberg själf, insåg han, att dennes ande hörde hemma där

»hvor Naturen Relieffer
hugger i Granitens brune Grund,
hvor igjennem Granskovskatedralen
Stormens Tuba blæser selv Koralen,
paa det gamle Sverrigs faste Grund»;

* Schandorph, Oplevelser II: 108.

och han manar Sveriges ungdom att lyssna till den frihetshymn som klingar ur hans bröst och att af hans granskareande tvingas att tumla sig i friluft på tankens vinge.

»Og du selv, du Tempelbygger,
hil dig, som jeg ser dig sidde dér
drömmende i Söjleskygger
i et guldgult Eftermiddagsskjær!
Tæt imod dig ser jeg lænet hende
staa den fromme hjærtevarme Kvinde
fin som Eders blöde Birketræer.»

Slutligen, men ej i sista rummet, må nämnas den utmärkte konstforskaren Julius Lange, som första gången besökte Göteborg och Rydberg hösten 1881.

Jag har kvar det bref, i hvilket Rydberg bjöd mig på middag tillsammans med Lange och därmed förmedlade ett femtonårigt vänskapsförhållande oss emellan: »Det var mig en glädje att göra Langes personliga bekantskap, och det skall blifva en glädje äfven för dig.» Såsom ofvan antydts var bl. a. Rydbergs teori om Monte Cavallogruppen den gången på tal dem emellan. Enligt hvad Rydberg meddelar i ett bref till Montelius (1881) var meningen, att de i en dansk tidskrift samfäldt skulle behandla frågan, så nämligen, att Rydberg »gåfve uppslaget till undersökningen och meddelade sina iakttagelser, hvarefter Lange riktade dessa med sina egna och droge de slutsatser som möjligen kunde dragas».*

* Rydberg var särskildt intagen i Langes afhandling om »Guder og Mennesker hos Homer», som han ansåg tillhöra »det på en gång sundaste och skarpsinnigaste som den historiska Homeruskritiken alstrat».

Senare sammanträffade Lange och Rydberg flere gånger och möttes i snillrikt och lärdt samspråk rörande de konstspörsmål som intresserade dem båda, ehuru samspråket ömsesidigt ej så litet hindrades af Rydbergs svårighet att förstå snabbt talad danska och Langes olyckliga döfhet.

Lange var djupt rörd öfver Rydbergs bortgång — knappt ett år före hans egen. Han skref till mig och beklagade »Eders store Tab».

Rydbergs verk i Danmark. Andra öfversättningar.

Vid medlet af 1870-talet började Rydberg äfven eröfra sig en större dansk-norsk läskrets. Han var förut föga känd i Danmark. Visserligen hade redan årtiondet förut ett par af hans arbeten — Fribytaren på Östersjön och Singoalla — sett dagen, honom själf ovetande, i dansk öfversättning, på ett litet förlag i Helsingör och i tarfligt lånbiblioteks-tryck. Men deras tillvaro hade undgått de litterära kretsarna.

Nu blef förhållandet ett annat. Efter det Georg Brandes med sin käcka signal blåst ned den kinesiska mur, hvilken från Danmark spärrade nyare utländsk litteratur, började en ström af främmande länders alster inom diktningens och forskningens fält ledas öfver och befrukta Danmarks något utsinade marker. Härvid riktades äfven uppmärksamheten mot norr.

Vi hafva i det föregående omtalat, att den unge Georg Brandes redan 1866 hos sina landsmän förordat läsningen af »Den siste Athenaren», men

att detta då strandade på språkliga bekvämlighetsklippor.

Man gick nu en annan väg.

»Innan Muhammed gick till berget» — skrifver den spirituelle kritikern Vilhelm Möller i Flyvende Blade 1874 — »väntade han, som man vet, länge på att berget skulle komma till honom. Skandinavismens förste förkämpar lefde i liknande förhoppningar. Desse 'romantiker på tronen' apostroferade den skandinaviska läsvärlden i idéens namn och trodde, att den med begärlig ifver skulle störta sig öfver brödralitteraturen för att härigenom komma till insikt om de andra 'sygnende Skud af den herlige Stamme'. Men allting gick som vanligt: det kom intet berg af svenske läsare och klappade på de dansk-norske förläggarnes portar, och de svenske förläggarne fingo nog, uppriktigt sagdt, minst lika mycken husfrid. Ändtligen börjar man nu på den andra muhammedanska perioden: man slår in på att öfversätta, för att på detta sätt göra de båda grannlandens folk bekanta med hvarandras andliga produktion. Och så går det till att den danska allmänheten omsider icke blott får veta, att en af nordens betydligaste nu lefvande författare bor i Sverige, utan också får läsa honom och lär känna hans verksamhet.»

Dessa ord läsas i en anmälan af *Middelalderens magi*, hvarmed man 1873 i Danmark öppnade breschen för Rydberg, ett arbete, i hvilket, för att begagna Möllers träffande ord, »historieforskaren bor dörr om dörr med novellisten».

Men denna skrift vann knappast mycket gehör utom fritänkarekretsar. Ännu i februari 1875 skrifver

t. ex. danska Fædrelandet i sin anmälan af »Siste Athenaren», att möjligen allmänheten haft en förutfattad mening mot denna roman på grund af författarens religiösa ståndpunkt, ty flere af hans skrifter, t. ex. Medeltidens magi, »äro så hänsynslösa i sin polemik, att det icke vore att undra öfver om läsare, som stodo på en annan grundval, icke ville hafva något med Rydberg att göra».

Därtill kom nog äfven Rydbergs politiska impopularitet hos de nationalliberala kretsarna i Danmark, och ännu så sent som 1877 yttrar Bille i sin berömmande anmälan af »Romerske Dage», att det »för danskarne är den värsta stötestenen, att Rydberg är knuten vid Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning». Och Ploug — skandinavismens »Heimdall» — kastade, enligt hvad en framstående dansk kritiker meddelat, tre eller fyra artiklar om Rydbergs författareverksamhet i papperskorgen. Sveriges främste skriftställare fick icke omtalas i Fædrelandet! Han fick icke släppas öfver bron!

Detta oaktadt vann dock Viktor Rydberg lysande segrar på dansk botten, till icke ringa del genom det lyckliga sätt, hvarpå hans förträfflige danske öfversättare Otto Borchsenius förstod tolka hans prosa så väl som hans vers. Med verklig hänförelse skred denne till verket och lyckades för Rydberg i hög grad eröfra den danska läsvärldens sympatier.

Redan 1871 hade Borchsenius öfversatt Jehovahtjänsten hos hebreerne, som efter någon tids uppskof skulle intagas i de unges dåvarande organ, Vilhelm Möllers Nyt Dansk Maanedsskrift, men

denna tidskrift upphörde just då afhandlingen sent omsider skulle börja tryckas.*

I september 1874 utkom Borchsenius' öfversättning af Den siste Athenaren, som genast slog igenom och hälsades med lifligt erkännande af såväl dagblads- som tidskriftskritiken. Berlingske Tidende — det högofficiella organet — hade redan den 28 september en berömmande anmälan. Så följde Nær og Fjern (11 oktober) och därefter Folkets Avis (18 oktober 1874), i hvilken Erik Bögh, som tillhörde motståndarne mot öfversättningar från svenskan, kallar Siste Athenaren »Nordens bästa historiska roman», H. P. Holsts tidskrift For Romantik og Historie, där Richard Kaufmann ägnar arbetet en mycket sympatisk anmälan, Illustreret Tidende 1874 (november), Dagstelegrafen (23 november), i februari 1875 Fædrelandet med en ganska erkännande kritik (af XY = Winkel-Horn), som likväl surmular öfver »dessa öfversättningar från svenskan»,** i juni 1875 Dagbladet (Sigurd Müller), i juli 1875 Nordisk Maanedsskrift (grundtvigianernes organ, af Fr. Helveg). Georg Brandes' uttalande med anledning af den danska upplagan i Nittende Aarhundrede är redan omtaladt.

Närmast följde i öfversättning af Borchsenius

* Rydberg skulle förse afhandlingen med en inledning, men blef ej färdig därmed före sin utresa. Han åsyftade ock för danske läsare en omarbetning och popularisering af Urpatriarkernes stamtafla, men då Möllers tidskrift upphörde, kom detta ej till utförande.

** Äfven om så vore, att svensk litteratur i originalspråket lästes mindre än tysk, fransk och engelsk, så vore det i alla fall ej lyckligt — skrifver Fædrelandet — att man öfversatte svenska böcker, ty hvad som vunnes i ena ändan, förlorades i den andra, enär man då ej tillägnade sig litteraturen fullt ut.

Romerske Sagn om Apostlene Paulus och Petrus (särskildt bok 1874); i Nær og Fjern meddelades 1874 Den meliska Afrodite; i Det Nittende Aarhundrede de båda första och i Nær og Fjern de båda senare kejsareuppsatserna (de samlades 1877 i Romerske Dage), hvarjämte flere Rydbergs dikter meddelades i Nær og Fjern, tolkade af Borchsenius.

Den framgång Siste Athenaren vunnit i Danmark manade till att äfven öfverflytta Fribytaren på Östersjön.

Utgifvandet skedde icke utan betänklighet från Rydbergs sida. På nyåret 1875 framtog han sin ungdomsroman och ändrade, med hänsyn till danske läsare, rätt mycket däri, strök alla noter och en del lärda utvikningar, hvilket allt äfven kom den tredje svenska upplagan till godo.

Men han fruktade en smula, att Fribytaren skulle »snappa bort det goda namn, han vunnit i Danmark med Athenaren».

Denna fruktan var onödig. I november 1875, då de första kritikerna kommit honom tillhanda, skref Rydberg till öfversättaren:

»Fribytaren har rönt i Danmark ett emottagande så vänligt, att jag icke hade kunnat vänta det. Jag kan icke neka, att jag uppfattade det som ett vågstycke, när du öfversatte boken.»

Och en månad senare:

»— — — Jag kan nu vara lugn för Fribytarens öde. Han hade länge illa medfarits af min egen kritik. Huru mycket mer hade jag då icke att frukta, att han skulle jämmerligt stryka flagg för sönerne af Juel och Torden-

skjold inom den danska kritiken. Men hvarje ny anmälan om boken, som du sändt mig, har gifvit mig en ny påminnelse om den vänliga norna, som i mitt lif intvinnat så många gyllene trådar, ej af egna förtjänster, utan af andras godhet.»

Bland dessa kritiker må särskildt nämnas en af —*r* (Holger Drachmann) i Morgenbladet 17 november 1875, där anmälaren påpekar »den begejstrede Varme hvormed den svenske Frihedsmand forfægter sine Idéer for sund og livsgod Oplysning» och »de friske Söbrise fra Havet man med Velbehag indaander». »Fribytteren er en rig Samling i Akvarel. Den sidste Athenienser er et Monument i Bronce».

Vidare böra antecknas sympatiska kritiker af Edvard Brandes i Det nittende Aarhundrede, af Bögh i Folkets Avis (28 november 1875), af R. Kaufmann i For Romantik og Historie samt en mycket erkännande i Berlingske Tidende.

Ungefär samtidigt (november 1875) meddelade dansk Illustreret Tidende Rydbergs porträtt med en biografi af Borchsenius. Rydberg förklarade denna lefnadsteckning vara den första, »i hvilken han igenkände sig själf sådan han ville vara och där den idétråd som genomgick hans sträfvanden alltigenom var synlig».

I mera utvidgad form och med tillgodogörande af senare svenska uttalanden om Rydberg meddelade Borchsenius sin biografi såsom förord till Romerske Dage, hvilken 1877 utgafs i ett litet angenämt oktavband, vida handterligare än den stora svenska praktupplagan. Den hälsades med rosande

anmälningar af dansk och norsk kritik (Bille i Nær og Fjern, norska Morgenbladet, norsk Ill. Tidende). I samma volym meddelades ock ett par af de dikter, som samme öfversättare tolkat i Nær og Fjern, och om hvilka han, som vi funnit, stod i liflig brefväxling med skalden. Hvilken framgång särskildt Rydbergs båda större romaner vunnit inom läsande kretsar i Danmark, framgår af att redan 1878 nya upplagor af dem nödvändiggjordes — vida snabbare än fallet varit i Sverige — och det fastän priset var rätt högt. Fribytaren på Östersjön utgafs, samtidigt med andra upplagan af Siste Athenaren, i en folkupplaga, till hvilken Holger Drachmann tecknade en vignett.

Men trots allt detta vidblefvo de gamle doktrinäre skandinaverne att ondgöras öfver dessa tolkningar från svenskan, som hindrade, trodde man, studiet af originalen. Bättre att dessa öfversättningar blefvo brända än af hvar man kända, det var ungefär meningen hos Ploug, Martin Hammerich och märkligt nog äfven hos en man af sådan nykter bonsens som Erik Bögh. Rydberg skref till Borchsenius 1876:

»Till Martin Hammerichs invändningar i fråga om öfversättning från svenska till danska ber jag än en gång få bifoga: tack för att du öfversatt och vill öfversätta mig! Annars hade jag väl ännu i denna stund bland de ytterst få danskar som hört talas om mig fått gå och gälla för 'ateist', 'materialist', 'tillhängare af Manchesterbomullspolitiken', 'fiende till nordisk nationalitet', i få ord för motsatsen till hvad jag i hela min lifstid varit.»

Såsom läsaren nogsamt funnit af många bref-uttdrag, hade öfversättareförhållandet mellan Borchsenius och Rydberg utvecklats till ett vänskaps-

Otto Borchsenius.

band. De sammanträffade vid studentmötet 1875, och Borchsenius var senare ofta Rydbergs gäst, liksom denne visade sin danske öfversättare hedern att tillägna honom sin första diktsamling.*

*

Utom i Danmark-Norge blefvo Rydbergs skrifter mest spridda i Amerika och England.

* Det rådde då ännu ingen litterär äganderätt mellan Danmark och Sverige, men förläggaren lämnade dock något litet extra honorar åt författaren. Denne syntes — såsom framgår af flere bref — emellertid anse detta vara något som han toge från öfversättaren.

Redan 1869 utgaf W. W. Thomas, som varit konsul i Göteborg, sin öfversättning af Den siste Athenaren, hvilket skedde på Fredrika Bremers förord; den erhöll då varma loford i den amerikanska pressen och har senare utkommit i en andra upplaga. År 1879 utgaf Hjalmar Edgren i New York under titeln »Magic of the middle ages» Medeltidens magi. Denna, liksom Alfred Conny Clarks tolkning af Romerska dagar samt Romerska sägner m. m., som utkom samma år och ledsagades af en biografi, författad af H. A. W. Lindehn, framkallade en mängd entusiastiska uttalanden i den amerikanska pressen. Den senare boken är alltjämt läst i engelska och amerikanska kretsar, det erfor jag bl. a. i Rom, där den utgjorde lektyr inom den engelska kolonien.

I Tyskland gjorde Rydberg sig jämförelsevis mindre gällande, hvilket delvis var hans eget fel, då han underlät svara på ganska tidigt (under 1860-talet) gjorda anbud om autorisation af hans skrifter. Först 1875 utkom Der letzte Athenienser i tolkning af Emil Jonas, år 1887 i Nord und Süd en öfversättning af Prometheus och Ahasverus, hvarjämte äfven Rydbergs lyrik tolkades å skilda ställen. Den bland samtida tyske skriftställare, som ställde sig i beröring med honom, var den lärde romanförfattaren Georg Ebers. Han skrifver t. ex. 1877:

»Auf einem Gebiete begegnen wir einander als dem gleichen Ziele zustrebende Wanderer. Wir versuchen es beide das Amt der Todtenerwecker zu üben, Schatten zu lebenden Wesen mit Wärme, Athem, Fleisch und Blut umzugestalten. Ihnen ist die Lösung unsere schwere Aufgabe vortrefflich gelungen.»

År 1880 erhöll Rydberg kallelse såsom »Ehrenmitglied und Meister des freien deutschen Hochstifts» i Frankfurt am Main, samtidigt med sin vän Adolf Nordenskiöld.

I ett senare skede af Rydbergs lif — 1889 — mottog han en hyllning från ett annat land: Ungern. Närmaste anledningen var hans ypperliga förord till Birger Schöldströms Petöfibiografi: »Harposlag och svärdsklang», hvilket af sekreteraren i Petöfisamfundet Thomas von Szana — känd bl. a. för sin monografi öfver Tegnér — öfversattes och upplästes inför samfundet, hvilket därefter enhälligt kallade Rydberg till dess hedersledamot. Rydberg besvarade kallelsen med följande latinska tack, som af Maurus Jókai föredrogs vid samfundets årshögtid 1890:

»Tibi, Societas illustrissima, quæ nomen Herois poetarum colis, maximas propter sodalitatem mihi tributam gratias ago Victor Rydberg. Vivat Hungaria! Vivat memoria divi Alexandri poetæ! Patriæ bono diu vivas, Genii ejus sacerdos!»

och som hälsades med eldiga »eljen!» från den talrika och lysande åhöraireskaran.

Äfven till franskan tolkades flere Viktor Rydbergs arbeten, dock mest af i Sverige boende. Léouzon Le Duc hade förklarat sig villig öfversätta hans Siste Athenare, och en gemensam vän — S. A. Hedin — uppmanade Rydberg att härom underhandla med denne, men Rydberg var minst af allt apostel för sina egna arbeten. Till holländskan finnas öfversatta flere af hans verk, likså till finskan. Längsta färden gjorde »Lille Vigg». Han nådde ända till Australien.

XII.

FÖRELÄSAREVERKSAMHET. VETENSKAPLIGT OCH SAMHÄLLELIGT SKRIFTSTÄLLERI 1884—1895.

Föreläsningar vid Stockholms högskola. Konstskriftställeri.

Redan jämförelsevis tidigt hade det varit tal om att Rydberg skulle söka få en anställning i hufvudstaden. I denna riktning gick Hans Forssells förslag vid 1870-talets midt. Samma tanke framkastades af konung Oscar vid ett samtal med Rydberg 1879, och torde från detta håll högskolestyrelsens dåvarande ordförande friherre G. af Ugglas påverkats så tidigt som nyåret 1881. Äfven Louis De Geer lärer gjort sitt inflytande gällande för samma syfte.

Emellertid var det icke så lätt att finna utväg till att fästa en humanist som Rydberg vid en högskola, den där eljes uteslutande omfattade matematiskt naturvetenskapliga ämnen. Därtill kom, att på vissa håll rådde fördomar mot Rydberg såsom »fritänkare», och C. J. Meijerberg, som då stod de ledande högskolekretsarne nära, berättar i Julkvällen (1895), att flertalet i styrelsen till en början var ganska ogynsamt stämdt mot tanken att ditförvärfva författaren till Bibelns lära om Kristus, och att särskildt Ugglas hyste stor fruktan. Högskolans ledande kraft, justitierådet Lindhagen, kom emellertid en dag till Meijerberg och frågade, »hurudan Rydberg var», ty han hade på känn,

att ordförandens farhågor voro ogrundade. Så blef motståndet brutet, och i januari 1884 kallades Rydberg till professor i kulturhistoria vid Stockholms högskola. Ämnets vidtomfattande benämning motsvarade hans studier och läggning. Inom pressen hälsades detta högskolestyrelsens beslut med enhälligt bifall. Så skref exempelvis Nya Dagligt Allehanda, att »denna åtgärd mer än något annat bidragit att fästa allmänhetens uppmärksamhet och intresse vid högskolan»; Stockholms Dagblad framhöll, att med den nu gjorda lärareutnämningen programmet vidgats och ett nytt skede i högskolans betydelsefulla arbete öppnats; i Vikingen hälsade A. F. Åkerberg utnämningen såsom »ett glädjande tidstecken med hänsyn till Rydbergs dubbla front mot ortodoxi och materialism». I samma anda ljödo andra välkomsthälsningar.

Rydberg anhöll att få dröja med tillträdet till höstterminen, då han odeladt hoppades kunna ägna sig åt sin nya lärareverksamhet, sedan han tillbragt sommaren i utlandet — en resa som dock ej blef förverkligad.

Icke utan en viss bäfvan gick Rydberg till sitt nya värf, då han ju visste, att det kunde gälla författandet af tvänne små afhandlingar i veckan. Han lydde därför Hedlunds råd att innehålla den tilltänkta tryckningen af sina religionshistoriska föreläsningar från romerska kejsartiden, för att hafva en reserv af redan färdiga föredrag att stödja sig vid. I annat fall, hade Hedlund sagt, komme Rydberg att gå orolig och ängslig för hvad som kunde inträffa. »Hans ord», yttrar Rydberg, då han omtalar detta i ett bref, »voro ett eko af mina egna tankar».

Men mera än tanken på det ansträngande arbete, som föreläsningarna påkallade af en man, den där icke föredrog ett ord utan att det var noga öfvertänkt och nedskrifvet, betog honom farhågan att icke kunna och för öfrigt icke heller vilja fylla de anspråk, hvilka komme att ställas på hans person, vare sig i de allmänna meningsstriderna eller i det enskilda umgängeslifvet.

Då hans hustru under februari månad rest upp till hufvudstaden för att förbereda ditflyttningen och därvid sammanträffat med representanter för Stockholms litterära värld, särskildt dess vänstra flygel, omtalade hon, att dessa uttalat sin glädje öfver att vinna Rydberg för umgängeslifvet och de litterära samspråken och ej minst för att kunna fylkas kring honom, då det gällde strid för de frisinnade idéerna.

Men Rydberg flyttade icke till Stockholm för att blifva vare sig publicist, talare, agitator eller salongshjälte i litterära samkväm. Han reste dit för att ägna sin lefnads afton åt vetenskapliga forskningar, vetenskapligt skriftställeri och skaldskap. Han hade länge nog varit en stridens man. Sin lefnads kväll ville han — då han närmade sig sextiotalet — så vidt möjligt ägna åt fridens idrotter. Var nu detta så förmätet?

Till sin hustru skrifver han den 15 februari till svar på hennes bref:

»Tack för ditt senaste älskliga bref! Ack, om jag vore så ung, att jag med kraft och glädje kunde ännu en gång kasta mig in i striden för hvad som är mig heligt och dyrbart! Men i umgänget är jag som du bäst vet den tyste, jag både fruktar och afskyr att konversa-

tionsvis med olika tänkande och kännande människor korsa idéer, ty jag har inom mig en fördold och tärande häftighet, som då allt för lätt bryter ut, och jag är af lång erfarenhet öfvertygad, att intet godt, utan snarare mycken harm kommer af ett löst käbbel om ting, som förtjäna behandlas i tankfull ensamhet. *Enda* sättet hvarpå jag kan gagna är med pennan och det väl öfvervägda skrifna ordet, och när detta väckt motsägelse eller förargelse, är det ett värn och ett behof för själslugn och nerver, att jag är *isolerad* eller, om jag är i sällskap, får förfriska mig med prat om hvardagligheter och småsaker. Annars blir jag upprifven och tillintetgjord.

Du vet bäst, min älskade, fördragsamma Syssi, huru det är ställdt med din stackars 'hjälte'. Det är mig å ena sidan lika omöjligt att när som helst i umgänget med människor stå slagfärdig för hvad jag aktar godt och ädelt som det å andra sidan är mig omöjligt att vika från min fana eller förneka min öfvertygelse. Ibland känner jag det som om jag bättre dugde till att dö under min fana än föra henne ett steg till seger.

Emellertid — jag lägger min framtid i Stockholm i dens hand, som hitintills beskyddat mig, och med en trogen vän i hemmet skola, hoppas jag, äfven stunder af frid och glädje vänta mig där.»

Rydbergs föreläsareverksamhet sönderfaller i tvänne skeden, åtskilda af året 1889, då han utbytte professuren i kulturhistoria mot den i konsternas teori och historia.

Under höstterminen 1884 och vårterminen 1885 föreläste han i två serier. Den ena behandlade

romersk kulturhistoria, därvid han, efter en inledningsföreläsning om kulturhistoriens begrepp och de i naturlifvet och i det historiska lifvet verkande principerna, skildrar seder, bruk, teatrar, konst, samhällsförhållanden i det gamla Rom, vidare det religiösa lifvet därstädes och den första kristendomen. Bland dessa föreläsningar — af hvilka den senare afdelningen utgjorde upprepningar af hans ypperliga Göteborgsföreläsningar — märkas särskildt en redogörelse för naturskildringarna i den romerska litteraturen under kejsardömet, jämförda med andra tiders och folks, samt en framställning af slaflifvets sociala företeelser under kejsartiden (däribland den i Samlade skrifter intagna uppsatsen om kroppsarbetarnes ställning i det gamla Rom).

Den andra serien omhandlade forngermansk kulturhistoria. Denna serie fortsattes äfven höstterminen 1885.

Vårterminen 1886 var Rydberg tjänstledig på grund af sjukdom, och ehuru styrelsen beslutit låta full lön utgå, förklarade han sig vilja återbetala den.

Höstterminen 1886 återupptog han ett älsklingsämne: det vetenskapliga och litterära lifvet under romerska kejsartiden och föreläste sedan öfver medeltidens kulturhistoria (vårterminen 1887 öfver den äldre medeltiden, höstterminen samma år öfver tiden från Karl den stores död till korstågsperioden och vårterminen 1888 öfver korstågsperioden).

Mera ingående personlig forskning ägnar Rydberg de föreläsningar, som behandla den romerska kejsartidens vetenskapliga lif (exempelvis den alexandrinska filosofien) samt sådana ämnen som atana-

sianismen och arianismen, den kyrkliga samfundsorganisationens förvandlingar, den helleniska filosofiens slut, den skolastiska filosofien, mystiken och kabbalan m. fl. Dessa föreläsningar fingo ock en starkare personlig prägel.

Med sommaren 1888 sade han kulturhistorien farväl. Höstterminen detta år åtnjöt han tjänstledighet, och när han på vårterminen 1889 återupptog sina föreläsningar var det som professor i ett annat ämne.

Anledningen därtill var högskolans ekonomi. Man hade sträckt sig något för långt, i förhoppning på en starkare utveckling af fonderna, och då år 1888 det syntes vanskligt att med tillgängliga medel bibehålla de anställde lärarne, tillmötesgick Rydberg en uttalad önskan att öfvertaga den konsthistoriska professuren, till hvilken medel särskildt donerats af framlidne kapten J. A. Berg.*

Icke utan mycken tvekan och åtskilligt missmod gick Rydberg in på denna förändring. Halftannat årtionde tidigare hade nog dessa ämnen kunnat locka honom; då intresserade han sig med all sin håg för den antika konstvärlden och hade själf nyligen på resor tagit lifliga intryck af dess skönhet. Men det var länge sedan. Sitt medfödda skönhetssinne kunde han väl icke förlora, men de intryck från åskådade konstverk, som dock äfven den mest utpräglade ästetiska ande behöfver mottaga för att hämta näring och nytt lif, de hade bleknat. Rydberg var visserligen mera konstpsykolog än

* Kapitalet för denna professur hade visserligen icke egentligen fullt upplupit till stadgadt belopp, men genom medgifvande af donators änka, fru Helene Berg, fick räntan användas till Rydbergs lön.

konsthistorisk empiriker, men han insåg själf, att empirin var den botten, på hvilken konstfilosofen skulle bygga.

I sin rådvillhet tog han äfven mig till råds, om han skulle våga öfvertaga den nya professuren, och med tanken på hans arbeten från 1870-talet sökte jag — kanske med orätt — skingra hans farhågor. Den som stod honom närmast — hans hustru — ville förmå honom att afsäga sig all verksamhet vid högskolan och uteslutande ägna sig åt författarskap, viss som hon var att därmed ej vore förbunden någon ekonomisk fara, helst med de författarearvoden han erhöll. Och hennes familj var redo att ikläda sig garanti härför. Men Viktor Rydberg, som i sin ungdom pröfvat tyngden af en osäker existens och ej ville, för att begagna Leopolds ord, »bygga sitt kök på sin penna», vågade icke gifva upp sin fasta plats. Ej heller ville han riskera att lefva på sin släkt.

Han hade något år tidigare svarat en person, hvilken begärt en större ekonomisk hjälp af honom, att han icke vore förmögen, och att ehuru hans svärfader ansågs vara detta, så hade Rydberg icke blifvit hans svärson »för att lägga ökad tyngd på hans axlar».*

* I samma bref, skrifvet under Göteborgstiden, heter det för öfrigt:

»Det är tydligt, att herr doktorn fortfarande tror, att jag är förmögen. Många som bo utanför Göteborg synas dela denna tro. Därpå får jag nästan dagliga bevis, som icke litet bidraga att fördystra mitt lynne, ty det är hårdt att så ofta se sig nödgad svika förhoppningar, som blifvit fästa vid ens person. Jag vet icke, om jag i mitt förra bref nämnde i förtroende till herr doktorn, att min årliga inkomst, beroende helt och hållet på min arbetsförmågas fortvaro, utgör 4,000

Först på nyåret 1889 blef saken klar och Rydberg med olika myndigheters begifvande* kallad till professor i de bildande konsternas teori och historia. Redan samma vårtermin höll han sina första föreläsningar i den nya professuren.

Denna första termins ämne var särskildt lyckligt afpassadt efter hans individualitet; det var konstens teori han här upptog, och han hade alla förutsättningar att behandla henne på ett utmärkt sätt.

Så blef ock fallet. Dessa föredrag tillhöra de yppersta han någonsin hållit och skola framdeles utgifvas i sin helhet.

Inledningsföredraget — konstens ursprung och utvecklingsläran — föreligger redan tryckt i flere upplagor.**

Rydberg betraktar här människan såsom skapelsens högst utvecklade varelse och framhåller såsom en af skillnaderna mellan människan och djuret, att människan har mönsterbilder, idealer: sanningens, godhetens och skönhetens. Han uppträder mot den ytliga uppfattningen af utvecklingsläran, hvilken drar ett streck mellan kulturlif och naturlif och uppställer människodjuret såsom den äkta oförfalskade människan.

Den ordnande principen i utvecklingsarbetet har dock alltid gjort sig gällande vid sidan af självviskheten. Långsamt har människans idealbild klarnat. När detta full-

kronor, att jag har en afliden broders familj att hjälpa i den mån jag förmår samt att jag icke har någon pension eller underhåll i annan form att med säkerhet påräkna för kommande dagar.»

* Enligt styrelsens protokoll den 19 januari och sjumannanämndens den 3 januari.

** I ett tryck 1889 (en liten upplaga om 50 ex.), i Varia 1894 och i Saml. skrifterna.

ständigt skett, tager den mandom och uttalar hvad som är vårt släktes högsta bestämmelse: att mot striden om tillvaron ställa samarbetet för tillvaron, mot lustan den sedliga besinningen, mot våldet rättfärdigheten, mot själfviskheten barmhärtigheten och självförsakelsen samt att mot den djuriska inskränkthet, som bland fenomenerna kan fästa sig endast vid dem, hvilka angå den fysiska självuppehållelsen, ställa en sanningsträngtan och ett forskningsbegär, som vill omfatta världsalltet.

Ännu en fordran ställer detta människoideal på människan: den ordnande världsprincipen har i henne skapat ett med plan och ändamål handlande väsen, som inom området för sin verksamhet skall fortsätta denna princips eget verk äfven i den formdanande riktningen.

Ur den formdanande driften och den ästetiska känslan födes konsten, som djupast har sin rot i världsförnuftet.

Rydberg ansluter sig i hufvudsak till idéästetikens målsmän (Plato, Vischer), men han förklarar, att den ästetiska forskningen, för att komma till vetenskaplig exakthet och klarhet, måste intränga på andra områden än de filosofiska idéernas, måste på erfarenhetens område lägga grunden. Såsom föregångsman här nämner han den utmärkte naturforskaren och filosofen Fechner, men anmärker, att denne, när han velat förklara det skönas väsende, intager en ståndpunkt ej långt från Plato, gifvande det ett idéelt innehåll och liksom Plato ställande det i närmaste förbindelse med det goda.

Detta är programmet.

I de följande föreläsningarna utvecklar han möjligheten af ästetiskt allmängiltiga omdömen, trots olikheter i smak och trots att man kan begå ästetiska misstag, liksom man ju ock kan göra räknefel och felbevis.

Han uppvisar sedernas och brukens inverkan på den ästetiska uppfattningen och framhåller inbillningskraftens stora betydelse vid uppfostran för det uppväxande släktets lif. Han redogör vidare för den yttre naturens intryck på människor af olika kulturgrader, dröjer vid antikens naturskildring och ställer däremot den moderna, han jämför huru Virgilius skildrat Aeneas' ankomst till Italien och huru detaljeradt en modern skald som Hamerling skulle gjort det.

Rydberg är i afseende å detaljutmålningar en Lessings lärjunge. Väl sant, att det cesariska Roms senare författare gåfvo på bredden anlagda detaljnaturskildringar, men, säger Rydberg, de hade dock lärt för mycket af sina grekiska mönster för att ge ohejdadt luft åt sin benägenhet att bravera med vare sig sina känslor eller sin teknik, de ännu likasom räkna orden som de ägna åt en naturskildring, de lita ännu på läsarens fantasi, att denna skall uppträda medskapande med deras egen, en förtröstan, hvilken synes hafva gått förlorad hos större delen af nutidens skalder och romanförfattare, hvilka som ifrige ciceroner följa sina läsare hack i häl, oupphörligt görande dem uppmärksamma på den ena vackra detaljen efter den andra, envist förvägrande dem all självverksam njutning och antagligen väntande i lön ett beundrande erkännande af sin förmåga att upptäcka hvad skönt naturen kan hafva att erbjuda för den som med siarblicken skådar henne. Det är denna väntan på bifall, denna afsikt att imponera på läsaren eller vinna åskådaren, som allt för starkt har tryckt sin prägel såväl på den moderna litteraturens alster som på den moderna konstens. De antike mästarnes stora hemlighet ligger egentligen däruti, att de måste gifva åt sina skapelser utseende att vara till för sin egen skull, såsom den af

ett människoöga aldrig sedda blomman i urskogen är det. De kokettera aldrig med vare sig sin känsla eller sin teknik.

I slutet af den föreläsning, som omhandlar detta ämne betonar Rydberg, att naturen i grunden intet annat är än en komplex af människans sinnesförnimmelser*, och uttalar sig närmare om natursymboliken.

Så lämnas en ytterst intressant redogörelse för de klassiska folkens och vår tids uppfattning af naturens skönhet (äfven beröres den kristna medeltidsteologiens missuppfattning och fördömande af naturen, hvilken dock aposteln Paulus velat göra meddelaktig af Guds nåd och frihet).

I de följande föreläsningarna redogöres närmare för formernas och färgernas skönhetslagar (symmetri, gyllene snittets lag, färgteorierna, färgsymboliken, rörelsernas skönhetslagar o. s. v.).

Därefter behandlas åter mera allmänna grundsatser, bl. a. storindustriens fördärfliga inverkan på mänsklig sundhet och skönhet. Rydberg yttrar härvid:

»*Gifvet är, att den som är ästetiker af själ och hjärta kan omöjligen stå likgiltig och kall vid åsynen af den förhärjelse hvarmed en rent egoistisk och ekonomisk uppfattning hemsökt de europeiska folkmassorna.*»

Och han erinrar om Ruskins arbete till försvar för de intressen, som kränkts genom denna uppfattning. Här räcker den världslige skönhetsvännens skönhetslängtan handen åt de kristna och humana samhällsläror, som påyrka andlig skönhet i allt och allom, rättvisa och billighet.

Närmast behandlas förhållandet mellan det konstsköna och natursköna och naturstudiets betydelse

* Jmfr ofvan II: 5.

för konstens utveckling, såsom den mark, hvarur konstens träd hämtar ny kraft, den bästa motverkan mot ålderdomssvaghet i konsten, när denna blott lefver på att kopiera töckenartade minnesbilder och adlar detta med namnet idealism i stället för att det rätta namnet vore schematism.

Men naturefterbildningar gjorde icke ensam konsten till konst, utan därtill kräfdes äfven stil, det vill — som Kirchmann definierat det — säga sammanfattningen af de moment, som få sin bestämmelse genom konstnärens egen personlighet.

En naturtrogen konstnär utan stil vore en fotograf som tagit miste om sin bestämmelse.

»Konsten bör i öfrigt vara en allmännelig kyrka, i hvilken alla dess riktningar kunna tjäna i frid och endräkt samma gudomliga ästetik, som genomtränger världsalltet och har sitt eko i mänsklig skönhetstrångtan. I den heliga grafvens kyrka i Jerusalem händer, att slagsmål uppstå mellan grekisk-ortodoxa och romerska katoliker. I konstens tempel borde råda fred. Där finnes altaren för alla konstbekännelser.»

Rydberg karakteriserar härefter idealism och realism, schematism och naturalism.

Han uppträder här mot den naturalistiska ästetiken. Hade den rätt, så finge konsten blott galgenfrist intill dess fotografien mäktat fixera naturens dagrar, skuggor och färger.

Naturalismen hvilade på ett missförstånd af konstens väsen, men vore att föredraga framför så väl den falska idealism, som bör heta schematism, som framför den falska idealism, hvilken vill försköna det yttre genom att förfalska det, icke genom att gifva det dess bästa,

vackraste och mest karakteristiska uttryck, där en vacker andlighet dock verkligen finnes att uppfånga och återgifva. Naturalismen vore att föredraga framför dessa båda riktningar, men hade sina gränser, utanför hvilka den vore absolut förkastlig. Såsom naturalismens öfverdrifter i protesten mot en sötsliskig och smickrande riktning framhållas dess ovillighet att skilja oväsentligt från väsentligt och dess farhåga för att framställa det vackra. I motsats till naturalism och schematism häfdar Rydberg sann realism och idealism. Naturalismen målar verkligheten smutsig och frånstötande, realismen målar den sådan den är, men med ett afdrag af den skönhet, som icke faller genast i ögonen; den på afvägar komna idealismen målar den med ljugande skönhet, som saknar allt karakteristiskt och i längden blir tråkig och osmaklig. Den på rätt väg sökande idealismen målar den karakteristiskt och så vacker den kan vara utan att sannolikhetens eller verklighetens gränser öfverträdas.

Världen gestaltar sig efter våra ögon och vårt själstillstånd. Den som ser verkligheten med vänlig och klar blick kan upptäcka skönhet snart sagdt i allt som ej bär det fullständigt urartades prägel, och det är på verklighetens område idealismens sak att framhålla den stundom mer fördolda, ehuru befintliga skönheten, detta i sanningens intresse, ej på hennes bekostnad. Är icke formen, hållningen vacker, kan dock själsuttrycket vara det, och när äfven det saknas, återstår dagrarnas och skuggornas och figurernas skära poesi, som kan gjuta som ett skimmer från ett aflägset paradis öfver det jordiska eländet och hänvisa på hoppet om förlossningen därur. Den sant idealistiske konstnären står i striden för tillvaron på den kämpande och bildande skönhetens sida, han ser dess sår och ärr och framställer dem; men

det är likväl skönheten han framställer och skönhetens rätt han värnar.

Terminens sista föreläsning ägnar Rydberg åt den bildande konstens framtid och inlägger en gensaga mot de positivistiske tänkare, som ville påstå, att konsten tillhörde en snart tillryggalagd utvecklingsperiod.

Men han betonar, att konsten förutsätter en skönhetskult, vårdande af människans skönhet, af naturens skönhet, och han upprullar de faror, som hota konstens tillvaro genom industrialismen, ehuru han ej tror, att denna för alltid skall förgifta skönhetslifvets källor, om den än hotade med en kris.

Däremot ansåg han talet om de faror, som från vetenskapens sida skulle hota konsten, för att vara tomma hjärnspöken.

»Vetenskapen, konsten och poesien äro olika uppenbarelser af en och samma mänskliga natur, och så länge denna existerar i sitt nuvarande skick, kan ingendera af dem gå för alltid under. Konsten i sina högsta och ädlaste alster anteciperar det slutliga mål, som hoppet ställer för världsprocessen, nämligen mänsklighetens seger i striden för tillvaron, harmoniens slutliga förverkligande inom de gränser det är möjligt i en värld, ur hvilken lidande och död ej kunna förvisas. Vetenskapen smider vapen för vinnande af detta drömda mål. Målet är icke blott en dröm, ty världsutvecklingen, sådan den hittills uppenbarat sig, hänvisar mot detsamma. Nå vi det likväl aldrig, ligger felet måhända innerst i oss själfva.»

Höstterminens föreläsningar 1889 fortsatte till en början behandlingen af konstteoretiska ämnen, såsom frågan om Taines historiskt-induktiva metod,

den Rydberg kritiserade, slutande med följande för hans ästetiska uppfattning viktiga uttalande:

»Hvarje litet frö innehåller resultatet af oräknade millioner års utvecklingsarbete på vår planet, och de yttersta orsakerna till det, som detta frö innesluter, finner man sannerligen icke genom att endast angifva jordmånens beskaffenhet samt värme- och fuktighetskvantiteten som erfordrats för dess utveckling. Det är skäl, att vi erinra oss detta, när man hör någon af den historiskt induktiva skolans män inbilla sig, att vi genom den metod de följa skola uppnå de yttersta orsakerna till de fenomen, vi ha att förklara, samt att all metafysisk ästetik är värdelös. Själf vill jag tillhöra den historiskt-induktiva skolan, men jag betviflar, att det mänskliga behofvet af ett djupare vetande någonsin skall kunna tillfredsställas af henne ända till den grad, att framtiden skulle kasta all metafysisk ästetik öfverbord. Äfven om denna ej kan åstadkomma annat än djupsinniga tankedikter för att med dem tills vidare fylla luckorna i vårt exakta vetande om det sköna, så arbetar hon därmed på en uppgift af icke ringa vikt.

Vårt förnuft kräfver sammanhang och enhet mellan samtliga våra föreställningar. Vårt vetande kan icke med ens åstadkomma ett sådant; det är tvärtom en uppgift, som väl aldrig kan lösas annat än approximativt, men under tiden söka vi så godt sig göra låter att fullständiggöra för tanken hvad som fattas. Så gör också självfva naturvetenskapen. Det är behofvet af sammanhang och enhet mellan fenomenen, som frambragt den Darwinska teorien, liksom också atomteorien.

Framtiden skall helt säkert få se nya metafysiska system på ästetikens område aflösa hvarandra, och detta

skall icke vara till skada, utan till gagn, om dessa system, i stället för att grundläggas i molnen, välja erfarenheten till sin grundval, för att därifrån resa sina tanketorn emot skyn.»

De öfriga föreläsningarna denna termin behandlade utan strängare plan allmänna konstkulturella ämnen:

Helleniska landets inflytande på folkkarakter och statsbildning och dessas verkan på konstutvecklingen, den romerska konstens och folktypens förfall, germanerne, gammalkristen konst, gotisk arkitektur, renässansen, humanismen, holländskt måleri.

Vårterminen 1890 upptager Rydberg i mera ordnad följd konsthistorien, företrädesvis måleriets historia, börjar med antikt måleri och skulptur och fortsätter höstterminen 1890 med den gammalkristna konsten.

Till detta ämne gick han med någon tvekan. I ett bref skrifver han:

»Den hårda arbetstiden! Den skulle vara mig lätt, om jag trodde, att jag verkligen uträttade något med dessa föreläsningar som nu komma. Men de äldre barbariska århundradenas konst är för de fleste motbjudande och frånstötande, och jag kan ej begära, att allmänheten skall intressera sig för dess fula gubbar. Men jag håller af dem, antingen de bära prägeln af en bortdöende ålders darrhändthet och svaga syn eller den af oskolade pojkars rön. Endast arkitekturen blir efter hand storartad och originel, men om den ämnar jag icke föreläsa nu.»

Året 1891, då han genomgick en sjukdom, var han tjänstledig, men behandlade 1892 renässans-

tidens måleri till 1650; vårterminen 1893 måleriet från 1650—1800 och höstterminen 1893 och vårterminen 1894 målarkonsten under nittonde århundradet. Höstterminen 1894 och vårterminen 1895 upptager han skulpturens historia och medhinner skildra dess utveckling i Egypten, Grekland, Rom och medeltiden, därvid äfven berörande måleriet.

Dessa föreläsningar äga endast undantagsvis en mera personlig prägel. Då Rydberg blott i ringa grad kunde döma på grund af självsyn — hans konsthistoriska studier på utländsk botten lågo långt tillbaka i tiden — var han i afseende på uppgifter och omdömen om de särskilda konstverken, åtminstone hvad angår senare tiders konst, starkt beroende af sina källor och af de afbilder de meddelade. Betecknande är t. ex., att en konstnär, för hvilken han svärmade åren efter sin utländska resa, Fra Giovanni Angelico, endast behandlas helt flyktigt.

Men icke sällan begagnar han tillfället till mera allmänna konstkulturella eller konstfilosofiska utvikningar, och då talar han med helt annan myndighet än när det gäller de enskilda konstverken eller konstnärerne. Detta är fallet t. ex. i första föreläsningen vårterminen 1892, då han framkastar frågan, om konsten endast är till för sin egen skull, och behandlar spörsmålet, om ämnet är likgiltigt för konsten; eller i samma termins andra föreläsning, då han vid inledningen till renässansen upptager spörsmålet om det sköna och det fula i konsten; eller då han i en annan föreläsning samma termin besvarar frågan, huru den nederländska renässansen

skall förklaras; eller i en föreläsning höstterminen samma år yttrar sig om stilen.

Enstaka af dessa föreläsningar befordrades till trycket. Det var fallet med en föreläsning om Porträttfynden i Faijûm (Nordisk Tidskrift 1891), med karakteristiken af Leonardo da Vinci — »En underbar man» — som utgafs för välgörande ändamål 1893, vidare med uppsatserna om Böcklin (Vintergatan 1894) och Kvällringning (till en afbildning i Svensk folkkalender 1894 af Millets »Angelus»). Den lilla uppsatsen om Tutilo, en konstnär från nionde århundradet, tillhörde de kulturhistoriska föreläsningarna och trycktes redan 1888 i »Jul».

Rydbergs afsikt var att omarbeta de mera rent ästetiska föreläsningarna till en bok, och han hade härom uppgjort med en förläggare. »Några af konstens allra viktigaste frågor för dagen ville jag där på en gång grundligare och elegantare behandla än som i mina föreläsningar varit möjligt», skrifver han 1892. Men gång efter annan hade hinder ställt sig i vägen, då han velat gripa sig an med detta sitt »älsklingsarbete».

I stället offentliggjorde han då och då enstaka stycken i allmänt ästetiska ämnen, när någon gång ett bidrag af honom äskades för en eller annan publikation.

Utom den första föreläsningen om konstens ursprung och utvecklingsläran, hvilken utkom 1889 i ett särtryck, som dock ej nådde bokhandeln, märka vi först ett par bidrag till konstakademielevernes julblad, Palettskrap. De äro närmast att betrakta som vänliga råd till det unga konstnärssläktet, som utgjorde en del af hans åhörarkrets.

I den första: *Herakles vid skiljovägen* (1890) råder han sin unge Herakles — konstnären — att ej lyssna till den hulliga fruns maning att »håfva» publikens bifall, utan i stället följa den hvitklädda gudinnans råd. »Ett konstverk skall göras så som om ingen annan än konstnären själf och Gud i himmelen finge se det.»

I den andra: *Målarens psykologi* (1892) meddelar han, i anslutning till Arriot och Perez, några aforismer om målarlynnet och varnar till slut för faran af att följa modeströmningen i konsten. De originelle målarne måste ha hjältemod. De ha att kämpa sig igenom svåra hinder både från yrkeskamraters, allmänhetens och kritikens sida, innan de lyckas bryta sin väg. För målare, som icke sakna duglighet, men följa tidens mode i stället för egen genius och äro kanske impressionister i dag, prerafaeliter i morgon, allt efter ropet för dagen, ligger däremot vägen banad och tämligen jämn, men den förer icke upp till odödligheten.

Betydelsefullare äro de båda uppsatserna *I halfslummer* och *I skymningen*, båda från år 1893.

Den förra utgör ett slags apologi för den typiska karaktersteckningen, i viss mån ett självförsvar gent emot beskyllningen för att i Vapensmeden icke ha tecknat »rent individuella gestalter». Rydberg vill här göra gällande, att åskådlig, lefvande är ingen gestalt, som ej är typisk och individuell i oupplöslig enhet, och att ju högre en karakter är, dess klarare framlyser ur den något typiskt.

I skymningen är åter en diskussion mellan en antropolog, en geolog och en ästetiker om naturalismen och dess teori. Ästetikern, som ger både idealism och realism sin rätt, bekämpar däremot naturalismens häx-

dans och dess teorier, att det sköna vore fult och det fula skönt. Det fula måste studeras och användas ej blott som motsats mot det sköna, utan ock för att skildra lifvets sanning, men läran att det ej vore någon skillnad dem emellan, att det harmoniska och disharmoniska hade samma valör, kunde man predika i ett land, där noshörningens former tillerkändes samma värde som den belvederiske Apollos. Det vore att förgripa sig just på naturen att förneka det subjektivas betydelse för konsten. Härtill knyter Rydberg några ur en hans föreläsning hämtade ord emot den åsikten, att innehållet skulle vara likgiltigt för konsten och att denna skulle endast vara till för sin egen skull, ha sitt mål i sig själf, ord dem vi redan i det föregående anfört (jmfr I: 351).

Samma ämne fortsattes i *Konstnären och konstverket* (»Jul» 1895), den sista uppsats som Rydberg lämnade från sig till tryck.

Här förekommer det, likaledes ur en föreläsning hämtade uttalande, hvilket jag anförde i detta arbetes företal, om det personliga intresse man hyser för ett konstverks upphofsman. Rydberg berör ock här, i anslutning till Guyau, konstens sociologiska uppgift och anmärker, att allmänheten känner instinktivt, att konsten är till ej blott för konstliebhabrarne, utan har sin högsta uppgift att upplysa, värma och förbrödra folken. — — Låter hon fånga sig af medelmåttiga taflor med intressanta eller moraliska ämnen, så vore det en instinktiv och berättigad fordran, att äfven människans högre natur och högre intressen måtte träda henne synliga och känslogripande till möte i linier och färger. Olyckligt vore det tidehvarf, då släktled komme och ginge utan att konsten hade tillfredsställt dess kraf; ty konsten ägde ock till uppgift att

bidraga att väcka sympati. Därpå berodde människosläktets framtid.

Från samma år — hans lefnads sista — är den uppseendeväckande skriften om *Nakenhet och klädselsätt*, med hvilken Rydberg inlade sitt ord i den väckta striden om Oskar Björcks målningar i Operahusets restaurationslokal.

I vår svenska riksdag, där eljes intresset för bildande konst och skönlitteratur är mikroskopiskt, hade år 1895 lektor Waldenström lyckats väcka en storm med anledning af ofvan nämnda målningar. Dessa konstverk, utförda uteslutande som en lätt dekoration, hvilket redan beställningssumman lärer antydt, tillhöra visserligen ej den framstående konstnärens mera betydande verk. Det var emellertid ej egentligen ur ästetisk synpunkt lektor Waldenström uppträdde emot dessa målningar, utan ur etisk. Han riktade en interpellation till finansministern, huruvida »dessa smutsiga bilder i plankstrykaremanér» skulle få sitta kvar:

»När man ser en bockfotad satyr naken anfalla en naken kvinna för att tillröfva sig en kyss af henne, hvad intryck skall det göra — hvad är meningen med denna bild? Hvad är det af konstnären tänkta slutet på en scen som börjar på detta sätt?»

Operakonsortiet vädjade bl. a. till konstakademien, som i sitt af Rydberg formulerade svar förklarade, att den helst sett, om dess yttrande påkallats innan frågan hunnit i detta skede, men »i betraktande af de för konstens frihet ödesdigra följder, som tilläfventyrs kunde uppstå, därest icke konstens rätt i fall sådana som detta häfdades»,

ville hon icke undandraga sig att svara. Och i svaret fästes uppmärksamheten vid att till de *objektiva* faktorer, på hvilka omdömet öfver ett konstverk bör hvila, kommer äfven den subjektiva, som vid bedömandet ur sedlig synpunkt af ett konstverk städse gör sig gällande, på hvilken faktor det beror, om en betraktare till de intryck, han omedelbart af konstverket mottager, knyter kyska eller okyska idéförbindelser.

Rydberg nöjde sig emellertid icke härmed, utan utgaf sin ofvannämnda broschyr, där han upptog ett ämne, som han redan förut berört (t. ex. i en »Ett och annat»-artikel augusti 1871).

Den gällde människokroppens skönhet i dess nakna tillstånd och ett angrepp på modedräkterna såsom kränkande både skönhetssinne och kyskhetssinne. Ty det funnes en kysk nakenhet, liksom ett okyskt döljande af lemmarna. Hufvudstycket af afhandlingen torde nog varit nedskrifvet förut i någon föreläsning, men användes nu såsom en välgörande gensaga mot det pryderi, hvilket under mask af en föregifven sedlighetsifver hotade uppdraga allt för trånga skrankor för konsten — under det osedligheten och ej blott den osedlighet, som kränkte kyskhetslagarna, blomstrade lika bra som någonsin förr. *

Det var nog mer än en som kände hjärtat varmt, då denna gensaga kom från en man, mot

* Det är i det hela taget märkligt och i grunden upprörande, huru som opinionen synes anse osedlighet sammanfalla med brott mot sjette budet. Det finns dock slag af osedlighet, d. v. s. omoral, vida skamlösare, farligare och föraktligare än det lättsinniga eftergifvandet för den starkaste drift, som finnes inplantad i människans natur.

hvars etiska auktoritet sedlighetsifrarnes angrepp måste studsa tillbaka, och som sannerligen ej kunde skyllas gå »osedlighetens» ärenden.

Särskildt må beaktas Rydbergs uttalande rörande det af sedlighetsifrarne ofta anförda faktum, att konstverk, äfven om de ej äro osedligt menade, dock kunna vara osedliga till sina verkningar.

En missriktad och ohyfsad fantasi kunde onekligen binda okyska idéassociationer vid de nyssnämnda målningarna. Den kunde ock vid hvarje bröllopsfest fantisera sig till ett svar på den fråga, som gjorts med afseende på nymfen och faunen. Men därför kunna ej målare och skulptör nedlägga mejsel och pensel eller unga flickor inspärras. »Luften förblifver ändå uppfylld af osedlighetsmikrober.» Inga pryderiets respiratorer hjälpte. Blott ett medel gåfves: härdningen. Och vid den kunde äfven konststudiet göra gagn, ty det vande vid ädel nakenhet. *

I öfrigt innehöll broschyren en indirekt kritik af de nämnda målningarna, då det framhölls, att konstnärer, som haft sin lärotid under naturalismens herravälde och ej alldeles helbrägda räddat sig ur denna kris, näppeligen voro ägnade att behandla ämnen ur en mytologi, hvars gestalter äro symboler af idéer, själsstämningar och naturstämningar i oupplöslig enhet. »En inbillningskraft, som bär svårläkta märken, inskafda af den materialistiska franska naturalismens bojor, är därtill föga ägnad.»

* Det är för öfrigt en gammal, redan af bibeln häfdad sanning, att ett tings anstötlighet beror på sinnelaget hos den åskådande. Molière lärde detta åt 1600-talets Tartuffer genom Dorines mun. Och Theophile Gautier har med styrka påpekat, att kritici gifvas, hvilka med ett visst nöje alltid uppspåra det nakna ställe, som möjligen finnes i en bok eller i en målning, »alldeles som svinen helst söka pölarna».

Denna lilla skrift, som bar vittne om såväl den åldrande författarens alltjämt ungdomsfriska syn på tingen som hans ädla uppfattning och harmoniska måttfullhet, verkade onekligen som ett utslag från en högsta domstol.

Fastän den i riksdagen åberopade »Sigurd» påstått, att Waldenström på intet af sina förra stridsfält så enhälligt haft allt hyggligt och hederligt folk i Sveriges land med sig som här, och fastän själfve finansministern högtidligen förklarat, att »då olämpligheten blifvit framhållen, så hyser jag den förhoppning, att ändring i det påpekade förhållandet snarast möjligt kommer att inträda», så förblefvo, efter Rydbergs utredning, de omstridda bilderna sittande på sin ej alltför anspråksfulla plats i en middagslokal.

Snart talade ingen mer om dessa operamålningar, utom de landsortsbor, som kommo upp till hufvudstaden och bland dess sevärdheter nyfiket sökte få reda på den fris, för hvilken man gjort reklam till och med i vår konstlikgiltiga riksdag.

Rydbergs spådom har slagit in, när han skref:

»Målningarna ha bullrat i riksdagens andra kammare, men från de platser där de äro anbragta bullra de icke. Sedan det oväder lugnat sig, som lärer till Operakällarns matsal drifvit tusenden att njuta eller förtörnas öfver herr Oskar Björcks 'osedlighet', torde det varda en tillfällighet, om kunder, som kommit till stället för att spisa sin middag, skänka åt dessa momenter i salens dekorering något af det pröfvande och skärskådande intresse, som matsedeln, rätterna och vinet pläga förbehålla åt sig själfva.»

Mytologiska arbeten.

Mytologien var det ämne, som främst sysselsatte Rydbergs tankar under de första åren af hans Stockholmstid. Konturerna till hans stora verk voro klara redan långt innan han lämnade Göteborg, men det tog lång tid att fylla dem.

År 1886 utkom första delen af Undersökningar i Germanisk mythologi, ett stort oktavband om 755 dryga sidor; den följdes år 1889 af en andra om öfver 600.

Rydberg hade misströstat, om öfverhufvudtaget detta hans arbete skulle kunna utkomma utan hjälp af mæcenater.

Så hade han t. ex. en egendomlig idé, nämligen att Aftonbladet, i stället för att lämna kortfattade referat af hans föreläsningar, skulle hvar fjortonde dag i en bilaga meddela dessa föreläsningar, ej blott ordagrant, utan äfven tillökade med ytterligare bevisning.

Härom skref han med sin vanliga anspråkslöshet till Aftonbladets d. v. redaktionsdirektör, Gustaf Retzius:

»Detta bihang får icke förorsaka Aftonbladet ökade kostnader, utan bekostas af mig själf. Kostnaden kunde möjligen förminskas för mig, om bihanget trycktes så att ombrytning till häften vore möjlig. Jag kunde då på samma gång få föreläsningarna i form af bok, som en förläggare möjligen ville åtaga sig. Jag är en opraktisk karl, som har svårt att se, hvad som här låter sig göra eller icke. Är förslaget dugligt och icke förorsakar dig besvär eller uppoffringar utöfver dem, som du redan

gjort för mig, så skulle det fägna mig. Jag inser ganska väl, att Aftonbladet självt ej kan hafva någon fördel däraf. Om det i Sverige finnes ett femtiotal människor som intressera sig för detta ämne och ha tålamod att följa mina undersökningar och bevisningar, så äro de flere än jag vågar hoppas.»

Förslaget var ur typografisk synpunkt outförbart, och när tiden kom, att arbetet skulle tryckas, befanns Rydbergs gamle förläggare villig att mot afsevärdt honorar förlägga det, hvarför ock Rydberg i efterskriften riktar några tacksamhetens ord till Albert Bonnier, som möjliggjort att dessa resultat af mångåriga forskningsmödor kunnat öfverlämnas åt offentligheten.

»Jag sänder dig den dryga volymen» — skrifver Rydberg 1886 till Borchsenius. — »Mångåriga mödor äro nedlagda i densamma. Tiderna äro sådana, att jag torde få föga tack för dem.»

Men han var dock innerligt glad att se denna första del färdig.

»Jag känner ett visst lugn» — heter det i bref till Hedlund — »när jag nu ser, att resultatet af dessa mångåriga ansträngande undersökningar ej blifvit alldeles lika med noll, utan kondenserats i en bok, som på bibliotekshyllan är tillgänglig för kommande forskare i samma ämne. Hvad mina skandinaviska samtida vidkommer, såvidt som de äro 'fackmän' på det området, väntar jag intet erkännande af dem. Får jag det icke dess mindre, skall det dess mer glädja mig. Men af stor vikt vore, att mitt arbete utkomme på något af de tre språken, engelskan, tyskan eller franskan.»

Till alla tre språken voro öfversättningar ifrågasatta, men endast den engelska blef utförd af den nordamerikanske mytologen och kännaren af nordisk litteratur, förre professorn, ministern i Köpenhamn Rasmus B. Anderson, hvars anbud att öfversätta det vidlyftiga arbetet Rydberg hälsade »med ett hurra i sin själ».

Äfven en tysk tolkning förbereddes 1889 af Philip B. Schweitzer — den kände litteraturhistorikern — och häråt gladde Rydberg sig mycket, men kort därefter timade dennes plötsliga frånfälle, och en fransk tolkning, som planlades af några vetenskapsmän i Lund år 1891, blef ej heller fullbordad.

Rydberg önskade helt naturligt vid ett arbete som detta vädja till utlandets dom, ehuru han väl visste, att hans mytologi måste varda de tyske filologerne en galenskap och en förargelse.

Ty han var på det mytologiska området en kättare, ej blott i afseende å resultat, utan ock i afseende å metod.

Det har sagts, att Rydberg är »den siste — poetiskt mest begåfvade — representanten för den mytologiska skola, som grundats af Jacob Grimm och företrädts af män som A. Kuhn och Max Müller», och hvilken skola i anslutning till en filosofisk metod är starkt syntetisk i sin mytuppfattning (Schück); det har äfven uttalats (af Mogk) att Rydbergs mytologi är det första och kanske det sista nordiska verk, som står på den jämförande mytologiens botten i den mening Kuhn och Max Müller taga ordet.

Men äfven om Rydberg i sin uppfattning af

mytologien såsom ett färdigt utveckladt system står i släktskap med den äldre tyska skolan, har dock tvifvelsutan Richard Steffen rätt, då han ifrågasätter, om han öfver hufvud taget kan räknas till någon skola alls.

Själf ansåg Rydberg sig vara en mytologisk kättare nätt opp i förhållande till den tyska skolan.

Belysande är i detta afseende ett bref, som han skref till Gustaf Retzius 1889, då fråga var om att en tysk upplaga, med understöd af Retzius, skulle utgifvas:

»Såsom det nu är ställdt, kan den eventuelle tyske förläggaren bedöma det endast efter de recensioner, som varit synliga i tyska facktidskrifter. Jag har intet skäl att beklaga mig öfver dessa. De äro visserligen alla skrifna af personer, för hvilka arbetets både innehåll och metod varit något nytt och som själfva utgifvit skrifter, hvilka, om jag har rätt, måste anses vederlagda; men icke dess mindre ha de erkänt, att jag framlagt mycket, som är nytt och på samma gång bevisats vara riktigt; att jag upptäckt förgätna germaniska myter, t. ex. den om världskvarnen, och att jag spridt ljus öfver de germaniska hjältesagornas, särskildt Dieterichsagans, ursprungliga sammanhang med gudasagorna, och öfver deras öden, sedan de genom kristendomens införande afskuros från dessa. Men detta oaktadt är den mytologiska skola, som från 1840-talet och ännu är härskande i Tyskland, ställd på den ståndpunkt, att hon skulle underskrifva sitt eget upplösningsdekret, om hon accepterade mitt verk i dess helhet. Hvad som förvånar mig är, att hon icke sökt döda det i dess födsel, i stället för att gifva det sitt bifall i många och viktiga enskildheter.

Den tyska skolan utgår från förutsättningen, att myterna, sådana de föreligga hos oss, äro rena produkter af naturkrafternas inverkan på den mänskliga fantasien; hon försöker därför in i de minsta enskildheter tyda de mytiska personligheterna som personifikationer af vind, storm, åskdån, blixt, sol, morgonrodnad, aftonrodnad, ljus, mörker, värme, köld o. s. v. och de mytiska händelserna som allegorisk-symboliska framställningar af meteorologiska företeelser. Den metod, som hon använder för att utfinna och rättfärdiga sina resultat, är en, hvars vetenskapliga värde ställes af alla logici mycket lågt, nämligen den »intuitiva» analogimetoden, som enligt min mening ej förtjänar namnet metod, emedan den ger fritt spelrum åt godtycket och omöjligen kan frambringa säkra resultat, hvarför det också inom skolan, som använder den, råder en oförsonlig tvedräkt i alla hennes tydningar. En kan se morgonrodnaden personifierad i samma mytgestalt, hvari en annan sett blixten. En kan se mörkret personifieradt i samma mytmoment, hvari en annan sett solen. Huru är detta möjligt? För denna metod är allt möjligt. Till och med ett föremål, hvilket i Rigveda omtalas som svart, kan enligt den vara en representant för solen, ty — det förekommer ju solförmörkelser, och för öfrigt skiner ju solen icke om natten. Ergo: solen är då svart.

Jag, som till min pina haft att genomläsa volymer af sådant innehåll, anser denna skolas målsmän, trots all deras lärdom och all deras »intuition», stå utanför det område, på hvilket vetenskapen med sina allvarliga kraf på metoder, som utestänga hugskott, är härskande.

Till mina studier har jag gått utan förutsättningar. Jag har till en början eliminerat äfven sådana, som jag ansett riktiga. Undersökningarna ledde mig efter hand

till den öfvertygelse, att man, för att icke stanna i den härskande oredan, måste till en början skilja mellan mytogoni och mytologi (i inskränktare mening).

Mytogonien, vetenskapen om myternas uppkomst, är och bör behandlas som en särskild branche, hvilken tillhör etnografiens och särskildt folkpsykologiens område, och hvars undersökningsstoff är icke allenast och icke ens företrädesvis kulturfolkens myter, sådana dessa i jämförelsevis mycket sena utvecklingsstadier blifvit gestaltade och kommit till vår tid, utan allt hvad man nu innefattar under namnet *folklore.* På denna väg kan man upphöja till vetenskapligt faktum hvad som hitintills varit den tyska mytologskolans allena saliggörande tro, att nämligen naturfenomenens inverkan på fantasien spelat en roll (dock icke en allt annat uteslutande roll) vid myters uppkomst.

Mytologien åter har att undersöka myterna i deras nu föreliggande skick, sedan de passerat genom årtusenden, under hvilka de varit underkastade omdaningsprocesser, i hvilka sociala, religiösa och etiska behof samt behofvet af sammanhang emellan dem ingripit så, att deras ursprungliga naturgrund, där en sådan funnits, ej längre låter med säkerhet igenkänna sig, åtminstone icke tillsvidare. Mytologien som vetenskap har vidare att följa myterna, så godt sig göra låter, på de vägar de gått genom tiderna tillika med de språk, medels hvilka de öfverantvardats från släkte till släkte: således att följa den ariska mytologien ned genom de förgreningar, som det ariska språket skjutit. Där myterna kommit till oss i fragmentariskt skick, är det slutligen mytologiens uppgift att jämföra fragmenten, för att se, om de passa till hvarandra, och i detta fall att sammansätta dem ungefär så som man söker sammanfoga för-

strödda bitar af en sönderslagen vas. Man kan därigenom konstatera 1) mytkomplexens form, sådan den var, när den förstördes; 2) hvilka myter, som stått i omedelbart samband med hvarandra; 3) om luckor, som icke vidare kunna fyllas, existera, och hvilken form dessa luckor ha.

De metoder, som vid dessa undersökningar måste användas, äro dels den induktiva, som naturvetenskapen använder, dels den indiciemetod, som användes vid domstolarna, där vittnen förhöras och vittnesmålen pröfvas till halt och sammanhang.»

Den uppgift Rydberg ställde sig var att söka utfinna *det episka sammanhanget* i myterna, hvilka han ej betraktade såsom en kaotisk massa. Sedan han i första delen framlagt sambandet mellan de specifikt germanska myterna, utsträcker han i andra delen äfven jämförelsen till myter af fornariskt ursprung och ägnar för detta ändamål sin uppmärksamhet åt indiska och persiska mytkretsar.

Enligt hans åsikt hade hvarje myt, äfven om den från början var fristående, blifvit införlifvad som länk i en kedja, hvilken började med världens, gudarnes och människosläktets upphof och ändade med Ragnarök och världsförnyelsen.

Myterna äro likväl enligt Rydbergs åsikt af mycket olika ålder. Några härstammade från den fornariska tiden, såsom myterna om en brytning mellan gudarne och naturkonstnärerne, en häraf uppkommen fimbulvinter och åtgärder, som vidtogos för att undan denna rädda hvad skapelsen hade bäst för ett kommande saligt världstidehvarf. Andra myter tillhörde en långt senare tid, några

möjligen hedendomens sista århundraden. Men allt eftersom de uppkommit, hade de som nya länkar knutits till den redan för handen varande episka kedjan.

För att komma mytidentiteten på spåren använder Rydberg två vägar, nämligen dels polyonomien eller gudarnes och heroernes flernamnighet och dels likheter i myternas sakinnehåll.

Det har emellertid från hans motståndare anmärkts, att han drifver antagandet af flernamnigheten allt för långt (särskildt protesterade Wisén mot att sätta likhetstecken mellan Thjasse och Valand), och öfverhufvud har man i hans undersökningar velat finna alltför mycket af »snillrika konstruktioner af en skald» (Detter). Särskildt har Adolf Noreen gjort gällande*, att det mytologiska *sammanhang*, det system, som Rydberg och andra velat finna i de hedniska myterna, är företrädesvis senare tiders verk.

Under vikingatiden inträder utländskt inflytande i mytologien, som blir religionsfilosofisk; myterna fördjupas och få etisk innebörd under beröring med kristendomen; själfve den ursprungligen krigiske Balder får i många fall Kristi drag; spörsmålen om hvadan och hvarthän inspireras af kristendomens ande; de gamle gudarne kristnas alltmera. Och slutligen bildas en »fornnordisk teologi» af kristne män, som uppgöra ett system.

»Den förste af desse teologer, hvars namn vi känna», säger Noreen, »var Snorre, den siste hittills Viktor Rydberg». — — — »Rydberg är», fortsätter Noreen, »rof

* Noreen: Fornnordisk religion, mytologi och teologi i »Spridda studier», 1895. (Ursprungligen tryckt redan 1892.)

för en liknande missuppfattning som t. ex. Lönnrot i fråga om Kalevala, Macpherson i fråga om Ossian, hvilka de icke väsentligen *uppställt*, utan *skapat*. Han är därför icke restaurator, utan något vida större: en nyskapande konstnär, en stor skald.

Så skulle det hafva kunnat se ut, det nationalepos vår hednatid hade frambragt, om den fått fortfara ännu några århundraden och haft att tillgå en man med Viktor Rydbergs allsidiga bildning, religiösa intresse och poetiska snille.»

Rydberg sände med anledning häraf följande skrifvelse till Noreen (18 maj 1892):

»Till Adolf Noreen, min skarpsinnige motståndare, en hjärtlig tacksägelse för vänlig behandling! Jag finner med glädje, att vi i tvistefrågan stå hvarandra närmare än jag trodde. Jag finner det i orden, att 'våra hedniska förfäder höllo på att bygga ett härligt Herrans hus', och att byggnadsämnet delvis kunde uppvisa 'redan huggna stenar' bredvid de ohuggna blocken. Alldeles obefogadt är det således ej heller från din ståndpunkt, att jag undersökt de tillhuggna stenarnas ytor och former för att sammanföra dem som läto inpassa sig i hvarandra.»

I nära anslutning till Noreens uppfattning står äfven Henrik Schücks, sådan den bl. a. uttalas i »Svensk gudatro under hedentid», ursprungligen införd i Finsk Tidskrift, senare i Ur gamla papper, IV.

Schück hyllar närmast Bugges åskådning, men står dock kritisk till hans metod, som han anser alltför ensidigt linguistisk och filologisk. Myten upplöser sig för Bugge i en samling detaljer, och han glömmer för ofta,

att en myt dock innerst är en dikt, icke en filologisk mosaik. Men Schück anser, att trots dessa brister själfva grundtanken hos Bugge, nämligen att Snorres mytologiska system är resultatet af en kombination mellan hednisk kult och kristna dogmer, är riktig. Rydberg, »som var, hvad Bugge icke är, skald — och måhända den mest finbildade och djuptänkte Sverige under senare tider ägt — hade bättre förutsättningar än andra att begripa den poesi, som låg dold i de nordiska folkens mytologi». Men om hans arbete ändock i hufvudsak måste stämplas såsom förfeladt, beror det — menar Schück — på att Rydberg, såsom ursprungligen teolog, ville i den nordiska mytologien finna ett *system*, som knappast fanns ens i dess sista fas; han erkände icke såsom mytolog en *utveckling*. Hans mytologi utginge från en högsta princip och leder sig från detta fram till historiskt föreliggande fakta, i motsats till den nya åsikt, som utgår från det faktiskt gifna historiska materialet och underkastar detta en kritisk sofring.

För egen del kan jag i detta spörsmål endast intaga referentens plats, men skall tillåta mig påpeka tvänne moment. För den rätta uppfattningen och återupptäckten af en myt är en rik inbillningskraft nödvändig. Fantasien kan föra på villostråt — det visar bäst Fredrik Sanders irrfärder — men när en mytundersökning företages utan fantasi, händer det lätt, att mytens kärna förflyktigas, liksom stoftet från fjärilsvingarna, när de gripas af alltför hårda händer. Att Rydberg med skaldens intuition och snille återupptäckt många myter — särskildt inom de traditioner Saxo upptecknat — är obestridligt och har äfven af motståndare er-

känts, och hvad han i det afseendet bragt i dagen, är en vunnen skatt, oberoende af om hans hufvudteori är riktig eller icke.

Ett annat moment är att Rydberg själf icke ansett den germanska mytologien vara ett ursprungligen färdigbildadt »system», utan ett, på hvilket släktled efter släktled arbetat, och som i århundraden *utvecklat* sig ända till dess under hedendomens sista århundraden de sista länkarna inknutits. Detta framgår af efterskriften till »Fädernas gudasaga».

Äfven de, som ogilla hufvudtankegången i Rydbergs verk och anse det ur denna synpunkt förfeladt, hafva hämtat lärdom och väckelse af många enskildheter, där hans skarpblick och inbillningskraft träffat det rätta.

Hans brefväxling är full af erkännanden i dessa afseenden från utmärkte filologer och mytologer. Bland många bref, som Rydberg på grund af sin mytologi mottog från framstående vetenskapsmän, äro de från hans store motståndare och vän Sophus Bugge af särskildt intresse. Ur dem må med brefskrifvarens vänliga tillåtelse några utdrag meddelas.

Efter emottagandet af första delen skrifver Bugge (februari 1887):

»Jeg har læst — og læst mig alt mere og mere varm. Jeg har fölt mig vidunderlig greben over de rige, friske Billeder. Jeg har læst snart i Glæde og fuld Tilslutning, snart i Overraskelse over her at finde Combinationer, som tildels paa lignende Maade havde slynget sig i min egen Tanke, men ogsaa — for Sandhedens skyld være det sagt — mangen Gang i Modsigelseslyst, i Trang til

at gjöre en modsat Opfatning gjældende (t. ex. ved mange Anvendelser af Polyonymi-Principet). Tilgiv disse Ord fra En, der ligeoverfor et saa storslaget og i mange Henseender mærkeligt Arbeide af Dig, vel er sig bevidst, at han intet er uden Philolog. Jeg beklager i höj Grad at Dine Undersögelser komme for sent til mig for at kunne faa någon Indflydelse paa Slutningsheftet af mine mythologiske Studier.

Modtag Du min varme Tak for Dit Værk, der bliver mig end mere kjært derved at Du selv har sendt mig det med et venligt Ord.»

Härpå svarade Rydberg i mars samma år:

»Min hjärtliga tacksägelse för ditt bref, som icke kunde annat än bereda mig glädje och är ett troget uttryck af din egen ädla, sannfärdiga personlighet!

Under mina årslånga mödor med dessa »Undersökningar» har min tanke dagligen gått till dig med en önskan, att jag hade varit dig nära, kunnat samtala med dig i hvarje föreliggande punkt och haft till bistånd din bottenfasta filologiska lärdom.

Om jag vetat, att blott en enda sida i min bok kunnat läsas af dig med fullt bifall och tillslutning, skulle jag fullbordat en önskan, som jag inom mig hyst, att ställa detta verk i närmare förbindelse med ditt namn. Nu ansåg jag det för närgånget och afstod därifrån.

Tack äfven för gengåfvan: »Studien über das Beowulf-epos!» Till min glada öfverraskning har jag funnit, att dina tankar här i en mängd punkter stämt möte med mina, och att du framlagt skäl för åsikter, som jag i andra delen af mitt arbete hade ärnat framlägga. Jag får därigenom tillfälle att oftare åberopa ditt namn, och detta är mig kärt, närhelst det låter sig göra. I andra

punkter af samma arbete har du öppnat för mig nya vägar, som jag antagligen, öfverlämnad åt mig själf, icke skulle hafva beträdt.»

År 1891 i mars skrifver Bugge — som under mellantiden varit upptagen af detta ämne fjärmare liggande studier — med anledning af Rydbergs andra del följande:

»Vil Du tage min Tak om den end kommer sent. Efter den Opfatning jeg har af de historiske Betingelser for Tilblivelsen af de Digte og Fortællinger om Guder og Heroer som vi læse i Snorres Edda og i de gamle mythisk-heroiske Digte, kan jeg vistnok ikke (det forstaar jeg vel) med Upartiskhed bedömme Din Bog. Men jeg tör dog med Sandhed sige, at jeg glæder mig ved den som et stort og mærkeligt Verk. Ligesaa vist som det er mit Haab, at Fremtidens mythologiske Forskning vil fölge flere af de Veie, jeg har sögt at rydde, ligesaa vist er det min Tro, at den vil fæste ulöselig mange af de Baand som Dit Skrift har sögt at knytte. Og jeg tör sige, at jeg i anden Del finder langt mere, som jeg med Tillid tör slutte mig til end i förste. Jeg kan ikke forlige mig med Din Opfatning af *Valand*. Derimod finder jeg t. ex. Din Udvikling om »Astrologien og Merlin» overbevisende, og jeg beklager för min egen Skyld, at Du har aftrykt min Opsats om Sibyllinerne, der for mig nu betegner et tilbagelagt Standpunkt. For at kunne dömme med Autoritet om Din Sammenstilling af Balders-Mythen med indiske og persiske Myther, maatte man have fulgt bedre med i de nyeste Undersögelser om vedisk og avestisk Religion, end jeg har gjort. Men Spörgsmaalet burde i altfald undersöges fra det Standpunkt hvorfra Du har seet det, og Din Undersögelse vil i hvert Fald

være et vægtigt Bidrag til Spörgsmaalets endelige Besvarelse.

Jeg bringer Dig da min hjærtelige Tak for alt helærende, vækkende og fængslende, jeg har fundet i Din Bog. Denne Tak har jeg ogsaa sögt at udtrykke paa en anden Maade, i det jeg sammen med nogle Colleger har foreslaaet dig til Medlem af vort Videnskabsselskab, i hvilket Du igaar er bleven optagen.»

På detta bref svarade Rydberg, som då befann sig i konvelescens efter en svår sjukdom:

»Nu kan jag endast skrifva ett *tack* till min ädle vän. Din högsinthet fröjdar och förödmjukar mig på samma gång. Men förödmjukelsen är af det lyftande slaget, ty den är förenad med föresatsen att söka likna dig. Det är utsikt till att mitt arbete skall utkomma på franska språket. Jag vill med ditt tillstånd redigera det så, att vårt *samarbete* där träder bättre i dagen och våra skiljaktigheter ej mer än som är nödvändigt. Jag vill för detta ändamål än en gång genomgå dina skrifter, där jag torde finna flere beröringspunkter än jag redan framhållit. Men framför allt, du måste tillåta mig att pryda den franska upplagan med en tillägnan 'till Sophus Bugge af hans hängifne vän och beundrare Viktor Rydberg'.»

Då Rydberg skickat Bugge Vapensmeden, mottog han följande bref (5 mars 1892):

»Kjære Ven og Broder!

Jeg har endnu kun tittet ind til Din »Vaabensmed», endnu kun lyttet til enkelte Toner der indenfra. Men jeg har atter og atter stanset paa Tærskelen og læst de Ord, som ere skrevne ved Indgangen: »Till min ädle vän

Sophus Bugge!» For Gaven og först og fremst for disse Ord min varme Tak!

De vilde til enhver Tid gjöre mig godt. De gjör mig dobbelt godt i denne Tid, der er saa tung for den, der har seet Tryghed og Værn for sit Folks Fremtid i jævnbyrdig Forening med et ædelt Broderfolk. Og netop nu skal det være hyggeligt at fölge Dig til henfarne Tider, thi det er Fortidens Saga som har lært mig, at Nordens Folk i Nutiden skal gaa sammen.»

Sällan hafva väl tvänne motståndare växlat med hvarandra noblare och mera sympatiska bref än här de båda representanterne för hvad svensk och norsk kulturvärld ägde bäst och ädlast. Och man ville gärna i det handslag, som de — trots meningsskiljaktigheter — bjödo hvarandra, se en symbol för ett godt förstånd mellan de land, som äro stolta att nämna dem sina söner.

»Undersökningar i Germanisk mythologi» äro — frånsedt enstaka kapitel, såsom exempelvis den förträffliga inledningen om ariernes urhem, kapitlen om Sibyllinerna och Völuspá samt Astrologien och Merlin — af nog esoterisk art. Mellan de båda delarna af detta sitt vetenskapliga verk utgaf därför Rydberg år 1887 en populär sammanfattning: *Fädernas gudasaga, bearbetad för ungdomen,* hvars tillkomst emellertid var rent tillfällig. En författarinna, som velat utgifva en ungdomsbok i mytologi, grundad på hans arbete, hade visat Rydberg sitt manuskript. Rydberg kunde icke gilla detta, men tog sig för att själf popularisera sin mytologi och erbjöd henne detta i stället, hvilket hon dock af grannlagenhet vägrade emottaga.

Han omarbetade då ytterligare sin framställning och utgaf den såsom ett arbete afsedt att gifva ungdomen »vår folkstams myter såsom ett sammanhängande helt».

Alldeles oafsedt den vetenskapliga innebörden är denna gudasaga ett mästerstycke af manlig, kraftig och med fornsagans egen anda befryndad framställningskonst.

Utom dessa rent mytologiska arbeten har Rydberg ock under denna tid utgifvit sin afhandling om *Hjältesagan å Rökstenen.* Redan 1884 hade han grundtanken därtill klar — såsom framgår af bref från denna tid. Då Bugge våren 1885 i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien hållit ett föredrag om Rökstensinskriften, gaf Rydberg honom en afhandling i manuskript om »hjältesagan å Rökstenen», hvilken, enligt Bugges uppgift, lär utgjort första utkastet till den afhandling, som Rydberg uppläste i samma akademi i december 1891.

Rydbergs hypotes, att Rökstenen skulle åsyfta Lodbrokssagan, är knappast hållbar, hvilket bl. a. framgår af att om Lodbroksnamnet insättes versen icke allitererar,* men, enligt hvad Bugge meddelat mig, har Rydberg i en punkt framställt en kombination, som för vidare till ett riktigare förstående af ett helt afsnitt af inskriften, liksom ock Rydbergs teori, att Lodbrokssagan icke är en enhetlig saga, utan utvidgats med Ragnarssönernes äfventyr, anses vara riktig.

* Jmfr *Schück:* »Till Lodbrokssagan», i Fornminnesföreningens tidskrift 1900.

Filosofiska skrifter.

Äfven filosofiska spörsmål sysselsatte Rydberg lifligt under hans sista år, och han hade icke uppgifvit hoppet att en gång få otium till att fullborda och utgifva sin »filosofiska» bok. Bland hans käraste läsning voro ock de utländska filosofiska tidskrifterna; han följde noga med den filosofiska utvecklingen på kontinenten och var hörselskarp för alla nya toner.

Den danske filosofen professor Harald Höffding hade år 1882 i Ude og Hjemme i sympatiska ord anmält Rydbergs skrifter om föruttillvaron samt Till läran om de yttersta tingen, men därvid riktat några invändningar mot att »den svenske Lessing», som han kallar Rydberg, i sin filosofiska åskådning, liksom i allmänhet de svenske filosoferne, betraktade tid och utveckling såsom blotta illusioner och tillagt, att »om Rydberg icke ginge ut från en så abstrakt idealism, skulle han med större sympati följa de nyare sträfvandena på det psykologiska området». Här vore, menade Höffding, en brist i Rydbergs eljes så rika och mångsidiga bildning.

Under det hans tanke vore väl slipad till uppfattning och behandling af poetiska, religiösa och spekulativa föreställningsformer, hade han knappast med samma ihärdighet och sympati satt sig in i de empiriska vetenskapernas metod och deras betydelse för filosofien. Med sin klara tanke, sitt härliga språk och framför allt sin varma känsla för allt ädelt och sant hade han viktiga

villkor för att lösa en sådan uppgift. Hans outtröttliga forskning skulle då säkerligen leda honom till att finna åtskillig brukbar malm också i dem af nutidens filosofiska sträfvanden, i hvilka han, som det tycktes, hittills endast hade sett slagg.

Rydberg, som redan när detta skrefs säkerligen mer än någon annan dåtida svensk tänkare följde med den empiriska forskningen, lät icke denna maning ljuda för döfva öron. Troget följde han just de psykologiska forskningarna i empirisk riktning.

Någon stor »filosofisk bok» fick han emellertid icke färdig. Men däremot begagnade han några gånger tillfället att uttala sig i filosofiska ämnen, när han på anmodan af någon öfversättare skulle med ett förord hjälpa fram en bok i den svenska bokvärlden, och dessa uppsatser samlade han 1894 tillsammans med en del skönlitterära småsaker i det arbete han kallade Varia.

År 1888 hade friherre Viktor Pfeiff fullbordat en tolkning af Edwin Arnolds »Light of Asia» och bedt om Rydbergs »förord».

»Dikten är så vacker och gedigen, att jag ej får svårt att göra det» — säger Rydberg i ett bref i februari samma år. »Den ger uppslag till åtskilliga tankar, som det kan vara ett nöje för mig att framställa.»

Resultatet blef det äkt-Rydbergska prosastycket *Om Buddha återvände* — ädelt i tanken, skönt i formen och med denna innerliga, varma hjärteklang i tonen, som Rydbergs framställning får, när han kommer in på social-etiska spörsmål.

Det är en idealistisk etikers gensaga mot tillämpningen af striden om tillvaron på det moraliska området, i det han upprullar bilden af den purpurborne grubblaren Siddhârta-Buddha, som trängde till kärnan i kunglighetens väsende: jagets uppgående i att lefva för folket och mänskligheten.

Märkliga äro särskildt de ord, Rydberg riktar till dem, som icke äga gåfvan att *tro* — gåfvan af en öfvertygelse om det man icke ser — då han varnar dem för den motsatta meningen, att hvad man icke ser, *icke* är.

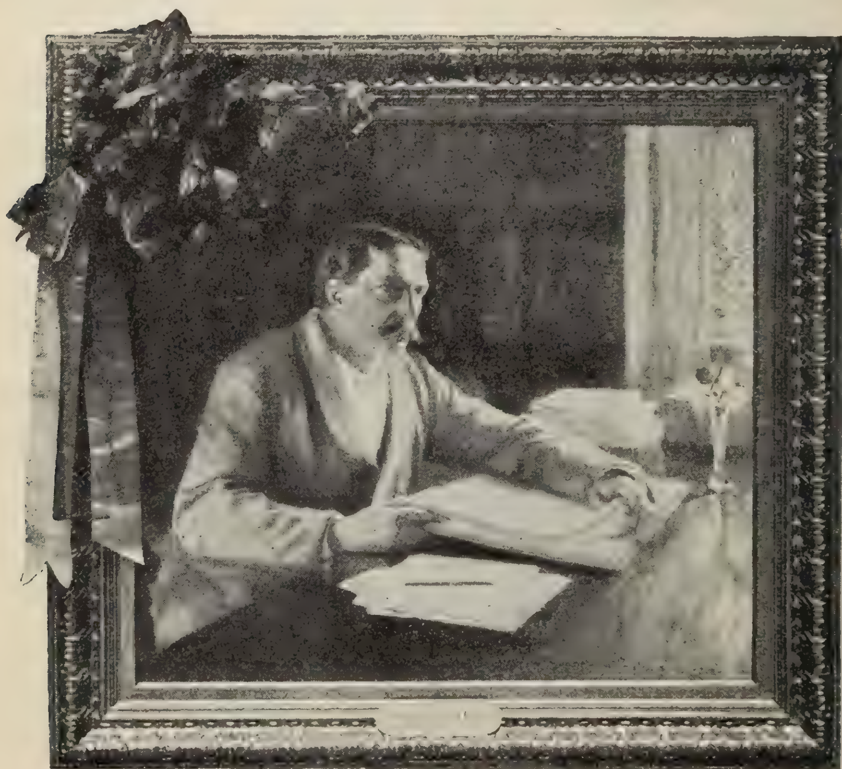
»Var då hellre enig med dig själf därom, att det rum, där du står, är tviflets, och att äfven tviflet har sin plikt. Det är lika skyldigt att tillbakavisa otrons visshet som det känner sig ur stånd att emottaga trons. Tviflets väsen är att dröja mellan båda. När det icke är det kalla, overksamma, utan det varma, sökande, pröfvande tviflet, huru stor är ej då dess betydelse i världsarbetet! Dess martyrer stå i kärntruppen bland sanningens vägbrytare. Tviflet må kännas smärtsamt för den som vill tro. Men smärtan är icke utan gagn. Hon ställer på tviflaren den sköna uppgiften att lefva som om han vore ett odödligt väsen och af oegennyttig kärlek till det goda underkasta sig en tukt, som man annars ålägger sig med visshet om kommande belöning och straff.»

Genom dessa ord klingar alldeles särskildt en personlig ton, en erinran om genomgångna kval, men ock om vunnen inre harmoni.

Äfven i rent formellt afseende tillhör denna uppsats Rydbergs yppersta stycken; dess prosa står enligt min uppfattning vida öfver 1870-talets.

Af större omfång är skriften om *Ting och fenomen ur empirisk synpunkt* (1890).

Tillkomsten af denna skrift var betecknande för Rydbergs välvilja. Öfversättarne af en bok af Samuel Laing: »Vår tids vetande och tänkande» — ett verk med hvilket Rydberg egentligen icke

VIKTOR RYDBERG.
Efter en oljemålning af A. Edelfelt.

alls sympatiserade — bade på våren 1890 bedt honom skrifva ett förord till denna bok. Oaktadt mycket arbete väntade honom just denna sommar — han skulle då omarbetat sina konstteoretiska föreläsningar för bok — tog han på sig bördan.

Till den ene öfversättaren förklarade han:

»Ett förord på några rader till Laings verk kan och bör jag icke skrifva. Är förordet nödvändigt(!), måste det blifva en afhandling och en tämligen dryg sådan.»

Ty Rydberg kunde hvarken inskränka sig till några berömmande rader eller hade han tillfälle till en vidlyftig kritik. I stället skref han sommaren 1890 — med undanskjutande af sin ästetiska bok — afhandlingen om Ting och fenomen.

»Det skedde» — skref han — »på förläggarens och öfversättarnes uttryckliga försäkran, att de besvär och omkostnader de haft med det nämnda arbetet skulle blifva fruktlösa utan en kompletterande efterskrift af detta slag, och när jag genomläst Laings klara, men filosofiskt ytliga verk fann jag, att den var behöflig och kunde lända allmänheten till gagn.»

Det var blott *en* liten sida af »tänkandet i vår tid», Rydberg här upptog till behandling. Konturerna hämtade han ur ett samtal, som »hållits eller kunde hållas inom hans vänkrets af naturforskare».

Det är nämligen en dialog — efter Platos mönster — Rydberg här nedskrifvit, möjligen sådan som någon gång kunde förekomma i det sällskap af framstående vetenskapsmän, hvilka den tiden samlades hos hvarandra för att åhöra föredrag eller deltaga i diskussioner.*

Rydberg låtsas ställa sig själf utanför diskussionen

* Medlemmar af detta sällskap voro professorerne V. Brögger, Hugo Gyldén, K. A. Hasselberg, A. Key, Sonja Kovalevsky, V. Leche, G. Mittag-Leffler, A. Lindstedt, C. Lovén, O. Montelius, G. Retzius, F. A. Smitt och R. Tigerstedt samt riksarkivarien Odhner och riksantikvarien Hans Hildebrand.

och låter en skarp logiker, i viss mån en förutsättningslös skeptiker, »en metafysiker med fötterna på jorden», föra ordet å hans vägnar. Det är ingen tillfällighet, att denne är astronom och har samma förnamn, Hugo, som Rydbergs vän, den för filosofiska spörsmål varmt intresserade Hugo Gyldén. Äfven ett par af de andra förnamnen torde vara valda med personlig biklang. Han låter här olika teorier om förhållandet mellan det andliga och det kroppsliga passera revy och synes själf i någon mån luta till en uppfattning, som hvarken hyllar den spiritualistiska hypotesen eller den materialistiska, hvarken Cartesius' dualism eller Leibnitz' och Spinozas öfverempiriska förklaringar, än mindre åsikten, att de psykiska fenomenen äro liksom fosforescensverkningar, »Begleiterscheinungen», af mekaniska förlopp (det Rydberg kallar »epifenomen»), utan som i anslutning till Hæckel, Nägeli och andra antager, att det psykiska är lika primärt som det materiella, en ifrån materien oskiljaktig egenskap af allra högsta betydelse, att hvarje atom har ett slags medvetande, och som därför låter de mekaniska rörelserna i grunden vara psykiska.

Denna hypotes — äfven om den ej hölle streck inför en skarpare undersökning — vore dock ett steg i den rätta riktningen.

Människan vore en komplex af psykiska element, känslor, begär, viljeakter, tankar, ehuru andra omedelbart förnummo henne genom kvantitativa bestämningar; alltså, ett väsen, som förnumme sig självt såsom psykiskt och omedelbarligen endast såsom sådant, förnummes af ett annat väsen såsom fysiskt och omedelbarligen endast som sådant. Analogi-slutledningar föra oss sedan till att gifva en psykisk tolkning åt kroppsrörelser. Med andra ord: *det kvantitativa spelar rollen af en hieroglyfskrift, som*

tolkas kvalitativt. Hela vår sammanlefnad beror af denna hieroglyftolkning.

Såsom världslogiken, hvilken står öfver naturprocesserna, betecknas Gud.

Om den äldre aprioristiska metafysiken yttrar Rydberg genom Hugos mun:

»Jag är icke anhängare af något bland hennes system; jag är för skeptisk för att kunna med öfvertygelse omfatta någon af de s. k. begreppsdikter, som hon skänkt världen. Men ingen som vet hvad hon uträttat, ingen som vet, huru hon disciplinerat och förfinat kulturfolkens cerebrala id, huru hon siktat begreppen och riktat begreppsförrådet, huru hon eggat tänkandet på alla områden, till och med på det naturvetenskapliga och ad interim tillfredsställt dess enhetsbehof, skall kunna förmå sig att deltaga i stenkastningen på henne. Jag undrar just, huru vår kultur utan henne skulle sett ut.»

Enligt hvad utgifvaren af Rydbergs filosofiska föreläsningar, kandidat Höckert, påvisat, skulle Rydberg i de filosofiska skrifterna från hans senare tid — väl företrädesvis i det senast nämnda — intaga en mera empirisk och realistisk ståndpunkt än i sina föreläsningar och visa sig hafva tagit starkt intryck af den nykantiska kriticismen och af den s. k. parallelteorien; han börjar anse den mänskliga kunskapen vara begränsad till erfarenhetens värld, utan att därför uppgifva sin filosofis idealistiska skaplynne, i det att idévärlden alltid blir riktmål och mönsterbild.

L. H. Åberg framhåller ock i sin uppsats i Svensk Tidskrift 1891 om Rydbergs filosofi, att denna går i idealistisk riktning, men att han i strid

mot en mera abstrakt uppfattning vill gifva verklighetens reela sida dess rätt, ehuru Åberg, som medgifver det berättigade häri, likväl ej tror det kunna ske genom prutande på idealismens fordringar, utan blott genom dess strängare genomförande.

Till belysning af Rydbergs ståndpunkt må ett par utdrag af samtida bref från honom här anföras:

Så skrifver han den 23 maj 1891 till en ifrig anhängare af Boström:

»Af mer än ett skäl fäster jag ett särskildt värde vid den välkomna och ärade skrifvelse, af hvilken jag erfar, att ni läst min afhandling om »Ting och fenomen ur empirisk synpunkt». Jag skulle önskat, att hvar och en åtminstone bland filosoferne ex professo lika väl som ni hade förstått, att jag med uttrycket »*empirisk synpunkt*» och med dialogens förläggande till en krets af naturforskare hade ålagt mig själf en för skriftens ändamål nödvändig begränsning vid problemets behandling.»

Det är ock ur samma synpunkt han behandlat samma ämne i ett föredrag: *Hvilken är den på naturvetenskaplig grund följdriktigt byggda världsåskådningen?* hvarmed han inledde en diskussion Stockholms högskolas studentförening.

Rydberg var nämligen angelägen att fastslå, att icke den mekaniska teorien vore den för naturvetenskapen lämpligaste. Till en ung författare, som sändt honom ett föredrag till genomläsning och därvid satt likhetstecken mellan naturvetenskaplig och materialistisk teori, skrifver han 1888:

»Naturvetenskapens förhållande till filosofien anser jag icke vara alldeles riktigt framställd. Edra ord i den

saken passa förträffligt till positivismens ställning till en annan filosofi än den Comte'ianska, men slå icke in på de store naturforskarnes i våra dagar uppfattning af förhållandet. Dessa stå i regeln på den Kantianska eller Nykantianska ståndpunkten eller hylla den ståndpunkt, som representeras af prof. Riehl i hans arbete: »Der philosophische Kriticismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaft», hvilken står Kantianismen mycket nära. Andra, särskildt bland de yngre, äro så tillvida afgjorde idealister, att de anse lif och sensibilitet i olika grader vara det primära i allt och en helgjuten vetenskaplig världsuppfattning omöjlig från någon annan utgångspunkt. Till och med den hårdt antastade metafysiken finner inom naturforskarnes krets sina försvarare, bland dem nämligen som anse det möjligt att på metafysiken tillämpa den induktiva metoden och göra särskildt den experimentalt och induktivt förfarande psykologien till en af hennes hörnstenar. På sina yttersta gränser stöter naturvetenskapen numera oupphörligt på filosofiska problem — så t. ex. i sina undersökningar af sinnesorganernas funktioner, i sina försök att utbilda atomteorien, i utbildningen af läran om krafternas ekvivalens, i de psykologisk-fysiologiska företeelsernas studium. Jag skulle för den skull önska, att ni tydligare än som skett skilde emellan den naturvetenskapliga åskådningen och den materialistiska.»

Detta problem upptager han ock närmare i en inledande skrift till en frisinnad teologisk afhandling (1894): *Den mekaniska världsteorien*, samma teori, som han i sin dikt från 1890 »Grubblaren» kännetecknat såsom den, hvilken sätter en marmorkall, medusalik Ananke i alltets väfstol.

Han bekämpar här denna teori, hvilken allmänt kallar sig den naturvetenskapliga, ehuru naturvetenskapen egentligen blott sysselsätter sig med den ena af de aspekter, i hvilka vi se världen. Särskildt dröjer han vid hvad han kallar epifenomenteorien* eller hypotesen om själsrörelser såsom ledsagande företeelser till de kroppsliga, gendrifver den och häfdar i motsats därtill den i »Ting och fenomen» antydda *symbolteorien* om att våra föreställningar af tingen intet annat äro än symboler, tecken för det verkliga, liksom skriften är symbol för talet. »De djupaste sanningarna kunna aldrig uttryckas bättre än i symbolisk form», heter det i Grottesången. Det kvantitativa vore en hieroglyfskrift, som vi hade att tolka kvalitativt. Och med Goethes vers »*Alles vergängliches ist nur ein Gleichniss*», som han själf en gång så vackert tolkat, säger Rydberg sitt sista ord i en filosofisk fråga.

Han hade nog för afsikt att närmare utföra sin teori om *en symbolvärld*, hvilken han redan poetiskt tolkat i dikten Drömlif** och på hvilken

* En naturvetenskaplig författare, doc. B. Lidforss, har i några artiklar i tidningen Arbetet (september 1900) skyllt Rydberg för att här hafva angripit en teori, »epifenomenteorin», som egentligen icke skulle existerat. (Jmfr härom polemik i Arbetet, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, Aftonbladet, Nya Dagligt Allehanda, Socialdemokraten och Lunds Dagblad, september 1900.)

Det är ej osannolikt (bl. a. på grund af det sätt hvarpå Rydberg omnämner honom i den året förut, 1893, utgifna uppsatsen I halfslummer) att det är Th. Ribot, hvars psykologiska skrifter då äfven utkommit på svenska, som Rydberg närmast åsyftat. (Meddel. af kandidat Höckert.)

** Märk särskildt de uteslutna stroferna här ofvan II: 343, 345.

han i viss mån häntyder i *Arf från Kaos*, där det heter:

»Flög kanske genom moder Kaos' dunkla själ,
då hon i födslovåndor låg med denna värld,
en plötslig hägring af en värld, ur stånd att här
i himmelsk renhet få sin form och verklighet?»

Listan på tillämnade filosofiska afhandlingar upptager bl. a.:

Symbolik; A priori och a posteriori; Den instinktiva filosofien; Känslolifvet; Idealen; Rätt och moral i utvecklingsläran; Evolutionslärans missbruk; — vidare: *Metafysikens roll i rasutvecklingen; Till historien om det nittonde århundradets grundvillfarelser; Vulgärfilosofiens magi.*

Bland dessa synes särskildt Symboliken, eller Symbolism såsom den ock kallas, hafva sysselsatt Rydbergs tankar kort före hans bortgång. I de båda filosofiska arbeten, som lågo på hans skrifbord den dag han kallades hädan — Gustav Gerbers »Das Ich als Grundlage unserer Weltanschauung» och Francelin Martins »La perception exterieure et la science positive» — hade han gjort anteckningar och företagit utdrag för en symbolik om sinnesförnimmelserna såsom bilder för ett andligt.

Bland hans efterlämnade papper ligga ock anteckningar »*till symboliken*».*

Ett filosofiskt spörsmål, som lifligt intresserade Rydberg, var den viktiga frågan om »viljans frihet»,

* *Till symboliken.* »Exempel på att ordet behandlas som ett *gifvet* ting: Fichtes absoluta jag, Spencers värdslagar o. s. v. De likasom ordet och föreställningen *universum* äro

om determinism eller indeterminism, det vill säga, om människans viljande vore ett element i en ofantlig kausal process, bestämdt af det förflutna och bestämmande det framtida, och sålunda alla af viljeförnimmelse ledsagade handlingar lika determinerade som t. ex. planetrörelserna; eller därest så icke vore fallet, om med andra ord utgången af kampen mellan olika determinerande motiv, hvilka väga lika, beror af ett beslut, som ej är determineradt, utan måste beaktas som en nyskapelse, hvarifrån en ny tråd inslås i kausalitetens väf.

Flerestädes har Rydberg — visserligen mera i förbigående — kommit in på detta problem; så i »Ting och fenomen» och i uppsatsen »I halfslummer». Han intager här en mellanställning, i hvilken

tanketing. Vid *sådana föreställes, att det tänkande som bildar dem är sant.* Orden representera icke de i och för sig gifna tingen, de utanför vårt nervlif varande orden representera våra intryck, minnesbilder, föreställningar om tingen.

Definitionernas värde beror egentligen därpå att de skydda tänkaren mot missförstånd af åhörare eller läsare. Saktingen bestämmas icke af dem. Känslor bevisa intet, men genom vårt vetande om våra känslor drifvas vi till ytterligare kunskapsakter. Ord och tankar äro människornas *egna* alster. Känsellifvets fenomener äro ursprungligare, stå närmare akterna i universum.

Är det naturvetenskapen (förklaringen af naturförloppens fakta) ur hvilken en världsåskådning uppväxer för oss? Hvad som frambringar en världsåskådning hos oss är att vi upplefva verkningar, som äro grundade i vårt förhållande till universum. Vår vetskap om att värme eller mekaniskt tryck inverkar på våra hudmuskler, kemiska agentier på våra smak- och luktmuskler, ljus och ljudvibrationer på syn- och hörselnerven ger oss inga *sinnesförnimmelser.* Sättet hvarpå världen förnimmes af oss medels sinnesorganerna ger oss underrättelse om på hvad sätt vi tillhöra universum, hvad universum är för *oss.*

Med uppnåendet af den mekaniska världsformeln blefve all naturobservation fullkomligt onödig. Matematiken utgår på att göra den så litet behöflig som möjligt.

han förklarar determinism och frihet på visst sätt förenliga med hvarandra. Särskildt har han antydt — men heller icke mer än antydt — sin ståndpunkt i ett litet inledningsföredrag (i de 15:s sällskap maj 1890) till en diskussion *om indeterminism och determinism.* Han yttrar där bl. a.:

»Jag är determinist, men på mitt eget sätt, som synes mig försona naturforskningens metodiska kraf med det moraliska krafvet på att vi icke kasta ifrån oss såsom en stor illusion det af båda parterna erkända faktum, att vi tro oss vara fria i viljeakter af moralisk innebörd. Denna tro är ett faktum, hvilket som sådant tarfvar en bättre förklaring än den af deterministerne så ofta afgifna, att naturen för sina ändamål har välvilligt utrustat oss med en sådan illusion, och att denna kan och måste uppstå därför att de yttersta orsakerna till våra beslut alltid ligga helt och hållet utanför vårt medvetande. Vetenskapligt giltig borde aldrig en sådan förklaring ansetts vara. Då den talar om en natur, som är välvillig och har sina ändamål, så är denna förklaring, hvad riktigt den innerst kan gömma, likväl af en antropomorfistisk och teologisk art och passar bättre i mytologien än i vetenskapen. Och då den vädjar till orsaker utanför vårt medvetande, vädjar den till ett X, som ligger utanför forskningen. Blott ett vill jag här tillägga, emedan jag anser det obestridligt och lämnar nyckeln till min egen mening i saken, att nämligen denna vår tro på frihet, denna nödvändigt framträdande tro hos en hvar af oss blir, antingen hon hvilar på en illusion eller icke, en af de determinerande faktorerne i vår moraliska utveckling och för den skull äfven i vårt viljande och handlande. Under inflytandet af denna tro varda vi till

något annat än vi skulle vara henne förutan. Hon ingriper i vår uppfattning af vår ställning gent emot de alternativ, mellan hvilka vi äro försatta, hon påtrugar oss öfvertygelsen, att vi kunna välja mellan plikt och pliktförgätenhet, och när i sista hand all den frihet vi behöfva ligger i detta kunnande, så determinerar oss denna tro till en frihet, som vi annars icke skulle äga, och som för ingen del ställer sig som ett undantag från kausalitetslagen, emedan hon själf är kausalitet.»

Bland filosofiska ämnen som sysselsatte Rydberg var ock studiet af Benjamin Höijer, Kants och Fichtes svenske tankefrände, och han förberedde 1887 en minnesteckning öfver Höijer för Svenska Akademiens handlingar, ehuru den icke kom till fullbordan.*

En filosofi, som på Rydberg gjorde ett frånstötande intryck, var Nietzsches, särskildt med hänsyn till dess kamp mot kristendomens s. k. »slafmoral» och till dess öfvermänniskoaristokrati.** I sin dikt »Lifslust och lifsleda» syftar han åt Nietzsche och framför allt åt hans anhängare, då han skildrar intelligenspumpan. Det är möjligt, att Rydberg saknade blick för det storslagna, som — trots allt — äfven filosofer med idealistisk läggning velat

* En annan tänkare, öfver hvilken han tidigare ärnade skrifva en monografi, var stoikern Dio Krysostomos, som, heter det i ett bref 1881 till fru Retzius, »sannerligen förtjänar att vara allmännare känd och hvars biografi, äfven tarfligt framställd, svårligen kan förfela att göra ett sundt och uppfriskande intryck».

** Ny är denna tanke i hvarje fall icke. En sofist som Gorgias' lärjunge Polus lärde ju, att den ende lycklige vore den, som lik envåldshärskaren kunde göra sin egen vilja gällande — skedde det ock genom den blodigaste kränkning af andras.

finna hos Nietzsche, hvilken de betrakta ej såsom en modern sofist, utan såsom en modern stoiker.*

Men om äfven Rydberg skulle hafva gillat denna uppfattning, måste ändock Nietzsches teorier synts honom farliga, ej minst för eftersägare. Hvad han anmärkt, i uppsatsen om Nero, mot stoikerne, att de fäste föga eller intet värde vid ömsinnet, såsom sådant, men att det kunde vara farligt för den som icke kände till den sedliga förtjänsten att förakta ömsintheten, det gällde nog äfven här. Det var för öfrigt äfventyrligt att för en njutningslysten samtid, hvilken saknade »öfvermänniskans» storhet, predika förakt för de »utlefvade morallagar», som lärde kamp mot drifterna och skonsamhet mot de svaga. Hvarannan litteratör läppjade på den starka Nietszchke-drycken och uppträdde sedan — drucken af dess bryggd — såsom en öfvermänniska i duodesformat.** Den olycklige skalden-filosofen — öm, nervös, vek — var ju själf en lefvande vederläggning af sin egen lära om den starka öfvermänniskan. Nietzsches filosofi måste i hvarje fall synas en galenskap för den skald, hvilken en

* Jmfr professor Vitalis Norströms tre märkliga uppsatser om Nietzsche i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, september 1900.

** Bland de vedervärdigaste afkomlingarne af Nietzsches Kristushat är väl »framtidsingeniören» Per Sidonius i Henrik Pontoppidans Lykke-Per (del IV), när denne vid en bergvägg i den tyroliska alpnejden skjuter på krucifixet och i oerhördt råa ord smädar det benrangel, som i 2,000 år kunnat hålla människorna i en så förnedrande träldom. Därmed tror han sig »skjuta in det nya århundradet, som skall återväcka handlingskraft och äfventyrsdrift, och bygga altaren för styrkan och det stora dådet på kyrkans ruiner»! Bastian Monsen i Ibsens De unges forbund är ju också en »allerhelvedes karl» — i egen inbillning!

gång sett såsom framtidens ideal den prometeiska tid, då det starka skulle taga på sin skuldra det svaga och bära det genom farorna, skänka det härdighet och mannamod och offra sina krafter för dess väl, i motsats till att nu den svage »bär *sin* börda och hans», som det heter i »Vårdträdet».

Rydberg kallade ock Nietzsche »sin antipod». Till en utpräglad Nietzschean, Ola Hansson, som sändt honom sin uppsats om Nietzsche, skref Rydberg i mars 1892:

»Er framställning af hans åsikter var klar och redig, så långt som hans meningar låta med reda framställa sig, och jag märkte snart, att en kritik af eller åtminstone en lätt protest mot någon af dem här icke kunde komma i fråga. Ni har med nästan kvinnlig hängifvenhet och uppoffringsförmåga satt er in i hans idéer och gifvit er till pris åt dem, och ni har med eterblått och blommor smyckat det Hades, den gråa skuggvärld, hvari hans rysliga fantasifoster, öfvermänniskan med förbrytaredragen i det blonda ariska hufvudet, dväljes. Den verklige ariske anden, den Zaratustra, af hvars röst ett eko ur prehistorien kommit in i iranernes äldsta litteratur, skall aldrig erkänna som son denna skepnad med tillbakaflyende panna, starka käftben och de öfriga af antropologerne angifna fysiologiska tecknen för brist på medlidande. Själf har Nietzsche i detta sitt fantasifoster igenkänt Antikrist, och sanningen är, att hvarken Dante eller Milton skulle varit i stånd att teckna en sådan Lucifer som han. Oberoende af alla moraliska och religiösa motiv, afskyr jag denna typ på grund af dess *fulhet*, som blir gemenare genom dess misslyckade försök att spela förnäm och outhärdlig, när den ställer sig skym-

mande framför den verkligt förnäma människotyp, som konsten instinktivt utvecklat ur de »slaf»-moraliska dragen i evangelierna och förlänat Jesus af Nazareth. Äkta aristokratisk, men tyvärr icke alltid sann, är den sats i katekesen för Englands noble- and gentlemen, som lyder:

Cowards are cruel, but the brave
love mercy and delight to save.

Nietzsche har trott sig vara mindre dogmatiker än någon. Han har sett och behjärtat inskriften å den för öfrigt gamla varningstaflan mot skälmstycken, som språket bedrifver med vår tankeverksamhet. Och med hans försök att tränga »jenseits» våra fundamentalbegrepp i metafysik och etik är man, synes mig, skyldig att sympatisera, äfven när de befunnits vara impotenta. Men han är icke dess mindre en dogmatiker, och det af det genuina slaget, som med barnslig enfald tror på sanningen af de vetenskapliga gissningarna om vårt släktes urtillstånd, mot hvilka andra vetenskapliga gissningar resa sig i våra dagar — den ena sidans lika obevisliga som den andras —, och som utan motstånd anammat den mycket allmänna villfarelsen, att man genom att suppositionsvis eller faktiskt äga i sin hand den första länken i en utvecklingskedja kan ur den länkens beskaffenhet draga den afgörande domen öfver den sista länkens natur. Hans intresse för den helgjutna, självständiga personligheten skulle vara sympatiskt, om det icke förgiftats af sjukliga föreställningar, som vid närmare påseende grunda sig på dogmer, äfven de. Nagelfar man honom närmare, finner man, att han i all sin subjektivism var och förblef fången i det objektivistiska förmenandet, att den mekaniska kausaliteten (och den psykiska som en fosforescens af den) är det stora världs-

faktum, är världen själf. Han skattar därmed, äfven han, åt en af vårt århundrades logiskt och metodiskt oförlåtliga villfarelser. Med någon varsamhet skulle man ha stannat vid hvad man här verkligen vet: att den mekaniska kausaliteten är den naturvetenskapliga metodikens *verktyg*.

Hvad jag icke begriper är, att ni, så länge ni är Nietzschean, kan hysa ringaste intresse för mitt författarskap, så vida det icke är fiendens intresse. Jag hoppas, att det då må vara den billigt tänkande och dömande fiendens.

Eder öfversättning af Edgar Poes dikt vittnar om språkkonstnären och skalden i en person. Edra essays äro ju också på sina ställen skaldestycken. Skald var äfven Nietzsche. När allt kommer omkring, är det kanske hans skaldskap — hvartill jag också räknar hans djärfhet — mer än hans teorier, som gjort eder till Nietzschean.»

I ett postscriptum tillfogar Rydberg: »Huru länge skall ni förblifva Nietzschean? För alltid, skall ni förmodligen svara. Men ni är ung, och förr eller senare skall väl en reaktion inställa sig mot den Nietzsche'ska plakettens intryck i er plastiska natur; kanske snart nog någon reflexrörelse i edert känsliga, på ytan något morbida, men, hoppas jag, under ytan kärnsunda skandinaviska protoplasma. Ni är ju ättling af frie nordiske bönder, som genom århundraden burit vapen och kört plogen. Ni är en äkta arier, son af den bygd, som de blonde germanerne trodde vara sin stams vagga. Är Nietzsche arier? Ingen kan besvara frågan, men hans porträtt hänvisar fantasien till någon europeisk ur-ras, som blifvit af arierne undertryckt. Vill man då fortsätta sagan, som Nietzsche diktat, kan man ju fantisera, att det är den slaf, som han bär inom sig från sina för-

tryckte urfäders tid, som nu i omedvetet hämndbegär rest sig inom honom och tryckt bestie- och förbrytareprägeln på förtryckaren, den ariska öfvermänniskan.»

Kort efter Rydbergs frånfälle skref en af våra yngre författare, Hjalmar Söderberg, i norska Samtiden (1896) åtskilliga sympatiska ord om Rydbergs »förnäma och stilfulla skaldeskepnad», men förnekade hans betydelse såsom andlig förare, hans makt öfver andarne.

»Han var en skald för de utvalde, men en tänkare för seminarister.» Han ägde, enligt Söderberg, icke någon betydlig dialektisk begåfning. »Bellmans visor, Tegnérs bref, Heidenstams paradoxala aforismer äga mer filosofiskt intresse än Rydbergs afhandlingar, hvilket icke hindrar, att man kan vara honom tacksam för hans arbete, ty han har fört massan af de halfbildade — seminaristflocken, Aftonbladsfolket o. s. v. — ett godt stycke framåt» . . .

Själf är jag icke filosof och vet mer än väl, att jag ej tillhör den flock öfvermänniskor, hvilken vid den stora öfversvämningen skall räddas »på Åreskutan». Men om med »seminarister» afses personer, som sakna förmåga att djupare intränga i filosofiskt vetande, särskildt dem, som ej äro akademiskt skolade, så må det dock tillåtas mig anmärka, att en vulgärfilosofi — vare sig den tager materialistisk form eller omtuggar halfförstådda, osmälta Nietzscheska smulor — lättare uppfattas af teoretiskt oskolade än den metafysik som Rydberg hyllade.

Att han förstod framlägga sin djupa åskåd-

ning i en klarare, för hvarje tänkande tillgänglig form, bör väl ej innebära en brist, såvida man ej hyllar åsikten om filosofien såsom ett slags frimureri. Rydberg önskade vara folklig skribent, ehuru han väl visste, att åtskilligt låg honom emot i detta fall. Då hans Fribytare intagits i en samling danska folkskrifter, skref han till Borchsenius:

»Jag på min ståndpunkt ställer en sådan ära mycket högt och kanske allra högst därför att jag på grund af min smakriktning kommit att skrifva för den lärda och den ästetiskt bildade världen, medan däremot min moraliska håg städse manat mig att skrifva för de folkklasser, jag vill se lyfta till samma höjd, på hvilken de förra inbilla sig stå.»

Från teosofiskt håll var man mycket angelägen att vinna Rydberg för sin kyrka eller sin pagod.

Rydberg hade ju i sin världsåskådning beröring med den ideala uppfattning, som ligger bakom det bästa i teosofien. Men han var orubblig tviflare särskildt i fråga om dess »spiritistiska» sida. Redan 1886 skrifver han till Hedlund om tidskriften Sphinx, hvilken var organ för en del teosofiskt spiritistiska åskådningar:

»Tidskriften Sphinx funderar jag på att hålla för egen räkning, i det hopp, att hon icke raglat öfver gränslinien, i hvars tätaste grannskap hennes väg ligger. På andra sidan den gränslinien ligger nämligen vidskepelsen. Det fordras en Blondins skicklighet att här gå snörrätt, annars störtar man ner. Just den, som är fördomsfri nog att inse vetenskapens plikt att inregistrera och söka

draga slutsatser ur hvad man kallar mystikens eller magiens fakta, är mer än någon annan skyldig att gå »insnörd i logiska stöflar» och hålla fast vid västerlandets vetenskapliga metodik, i stället för att hängifva sig åt den orientaliska »intuitionen», som, ensam för sig, är en ytterst farlig, om än intressant vägledare. Ett bevis på farligheten har jag i ett arbete af m:me Blawatsky, hvilket, hvad lättroheten och kritiklösheten vidkommer, är värdigt Gregoire's af Tours *Libri miraculorum*. Ligger det i den nybuddhaistiska strömningen något befruktande, förer den oss, om vi följa dess fåra, till en hitintills oupptäckt ocean, så kan ett sådant arbete som det Blawatsky'ska icke tjäna som guide. Jag hoppas, att Carl von Bergen inser det. Det är en märkvärdig psykologisk företeelse, att han anslutit sig till denna strömning och icke åtnöjt sig med att fordra erkännandet af fakta, som äro verkliga, fast de synas underbara, samt att påyrka deras vetenskapliga behandling efter västerländsk metod. Starka skäl måste hafva manat honom därtill. *Ett* sådant skäl kan jag finna i den nybuddhaistiska världsåskådningen, som framträder i storartade och väl tecknade konturer, ägnade att imponera på en sökande ande. Kan nybuddhaismen vinna flere sådana proselyter, så lyckönskar jag den därtill, ty har den ditintills dolda sanningar i sin ägo, så äro sådana män bättre än m:me Blawatsky ägnade att konstatera och bevisa det. Hon åter med sina magiska krafter förekommer mig snarare som ett intressant studieobjekt än som något annat.»

Och då han 1887 efter att hafva skrifvit inledningen till Edwin Arnolds »Asiens ljus» mottog inbjudan att inträda i Teosofiska samfundet, svarade han:

»Jag tyder detta som ett vittnesbörd om en i väsentliga punkter gemensam lifsåskådning. Det oaktadt betviflar jag, att jag skulle vara välkommen och vara på min rätta plats bland medlemmarne af ett teosofiskt sällskap. Jag skulle icke vara uppriktig, om jag dolde för eder min öfvertygelse, att vägen till det höga mål, hvarpå edert bref visar: 'ett ärligt sökande af sanningen och ett ömsesidigt stärkande i broderlighetens ande', vandras tryggare utan vägledning af madame Blawatsky. Jag vill icke utan samvetsgrann pröfning instämma i förkastelsedomen öfver en medmänniska, men kan ej heller göra mig otillgänglig för en logiskt bindande indiciebevisning och anser mig hafva skäl nog att i afseende på henne iakttaga kritisk varsamhet.»

Politiska, sociala och religiösa spörsmål.

I sin politiska åskådning var Rydberg trogen sin gamla liberala, demokratiska fana, ehuru han alltmer misströstade, då han både till höger och vänster, och äfven i de egna leden, såg själfviska intressen ofta omedvetet bestämma de politiska meningarna. Särskildt harmade det honom, att se gamle frihetsvänner, sedan nu det tredje ståndet nått sin ställning, sälla sig till de »belåtne».

I den politiska saga, som han påbörjade 1879: »Hur det kom sig att Peter Smålänning vardt europeisk kejsare», hade han med bitter ironi skildrat den allt mer framträdande reaktionens triumfer och låtit gisslet särskildt drabba byråkrati och penningvälde.

Bland hans papper ligger ock en liten politisk

berättelse om Per, Pål och Lars, som ensamme lefva på en afstängd ö, i hvilken Rydberg med en följd räkneexempel uppvisar, huru det lyckas för Per att till sist lefva helt och hållet af Påls och Lars' arbete.

Dagens politiska äflan intresserade honom, men väckte ej sällan hans afsmak.

Under förberedelserna till riksdagsmannaomvalet i Stockholm januari 1885 skrifver han i ett bref till Snoilsky, efter att ha påpekat, hurusom i tidningspressen börjat yppa sig ett allt betänkligare förfall:

»Vår nya adel, penningarnas och latinglosornas adel, som icke har något *oblige* i sin devis, har tagit i sin tjänst och delvis fått särdeles tvetydige eller ruskige handtlangare åt sig inom densamma. Men sjukdomen skall väl medföra sitt eget botemedel, hoppas jag. Emellertid skulle jag helst velat på större afstånd från skådeplatsen bevittna valförberedelserna med thy åtföljande smädelser mot hederlige män och försök att draga allmänheten vid näsan med handskar af falsk kulör. — — — Dock bort med politiken! Den fordrar starkare nerver, hårdare hud och mindre afseende på frisk och ren luft än vi hafva. Och likväl finns det något, som kan kallas medborgareplikt och som håller en kvar. Det är fatalt.»

I de »pessimistiska hugskott af en optimist» som offentliggjordes i tidskriften Norden 1887 (sedan ökade i Varia) har han nedskrifvit präktiga aforismer, af hvilka några snudda vid politiska ämnen.

Bland dessa är särskildt att märka hans ord

om att han tviflar på grundligheten af en demokratisk öfvertygelse hos hvar och en annan än hos *den* demokrat, som är född aristokrat, rik och oberoende och som bortkastar yttre frid och tåligt bär det hat, han möter hos lumparne inom egen klass, hvilka, för att finna en bevekelsegrund, skylla honom att »jaga efter folkgunst». (Jmfr Saml. Skr. XIII: 144.)

Dessutom har man bland hans efterlämnade papper funnit åtskilliga andra uttalanden i politiska och sociala ämnen, hvilka offentliggjorts i Saml. Skr. (XIV: 431), och som delvis torde vara från något äldre tid (början af 1880-talet). Här läses det förträffliga lilla stycket, som gendrifver det myckna talet om minoriteternas rätt i annan mening än rätten att få göra sig hörd, hvartill sluter sig stycket »till läran om demokratien», där Rydberg framhåller allmänna rösträtten såsom ett medel, som makten kan använda för att kalkylera opinionskrafternas storlek.

Äfven om de flestes åsikt ej vore den bästa möjliga i teoretiskt afseende, är det dock den som med minsta motståndskraft kan realiseras och den som realiserad efterlämnar, åtminstone till en tid, den största belåtenheten. Man sade visserligen, att »de, som hade rätten och sanningen på sin sida, borde afgöra». Men hvar vore kriteriet härpå? Börden? Det vore en fördom vederlagd af historien. Rikedom? Den rike och nålsögat! Bildningen? Må man jämföra prästsstaterna!

Bildningen hade aldrig gifvit opartiskhetens, antiegoismens företräden åt de burgna och rika klasserna, och censusrösträtten hade åstadkommit korrumperad fåfänga,

protektionslystna och monopollystna valmannaklasser, som voro benägna att missakta och suga de icke representerade.

Rydberg hyste likväl respekt för den sunda konservatism, som leddes af ideala synpunkter. Af mycket intresse är i detta afseende ett kanske aldrig afsändt bref till biskop C. H. Rundgren, hans gamle motståndare från religionsfrihetsdebatten 1870, rörande dennes direktörstal i akademien 1889:

»Ditt direktörstal, sådant det ursprungligen var, har jag nu läst, och ehuru jag gläder mig åt den omgestaltade form, hvari det hölls för allmänheten och hvari det verkat mer godt än du själf måhända anar, förvånar det mig likväl, att en så genomgående omarbetning ansågs af dig själf behöflig. Kallad som du är till en plats, som förpliktar dig att värna hvad ditt skaplynne manat dig älska och din uppfostran och dina studier lärt dig företrädesvis uppskatta, skulle du sannerligen varit ursäktad, om du med kärlekens ensidighet sett det goda allenast i det goda hos den sak, hvars riddare du är. Men du har höjt din kärlek till en ståndpunkt, som medgifver honom en mångsidig uppfattning af det historiska förlopp, hvari vi blifvit ställda, och låter honom skönja en betydelse för Guds rike äfven i skiljaktigheten af de riktningar, hvari det arbetas för dess främjande. I den kärlek, som skådar så, ligger en återförenande kraft, ty den väcker genkärlek.

Den absoluta konservatismen är icke af bevarande art, utan af förtärande. Vårt lif är ett tidslif; med tidslifvet följa förvandlingar. Detta är gudomlig, oemotståndlig lag. Institutioner och människor äro stadda i tillväxt eller i aftagande. Att hejda uppblomstringen är att för-

krympa den, att hejda aftagandet är tillåtligt och riktigt inom de trängre gränserna för möjligheten häraf. Vi äro icke ställda midt i detta heraklitiska förlopp såsom passive och endast påverkade af detsamma, utan som aktive deltagare däri, och det gifves en ädel konservatism, hvars uppgift är att bevara kontinuiteten i kedjan af de förvandlingar, människolifvet historiskt genomgår, och påtrycka det prägeln af sundt fortskridande mot det mål, som Gud har satt, och från hvilket det trefaldiga idealet: frihet, jämlikhet, broderskap, omstråladt af ljuset från Kristus, vinkar oss. Ingen har bättre än du hänvisat härpå, och detta till innerlig glädje för din liberale vän *Viktor Rydberg.*»

Men om Rydberg aktade den ädla konservatismen och den äkta aristokratien, var han desto mer förgrymmad öfver de vrångbilder häraf, som ofta nog kommo till synes i den kammare, hvilken företrädesvis skulle representera »de bäste» inom samhället.

Han skrifver i ett bref från början af 1890-talet till en vän:

»Jag har under årens lopp genom läsning af Första kammarens diskussioner gripits af en allt djupare vedervilja för denna senat. Bestode den af personer, som fått lagstiftarekallet sig anförtrodt på andra grunder än sådana som nödgade en att anse dem som uttrycket af karakteren och tänkesätten hos en talrik och inflytelserik del af vårt folk, så skulle jag mindre sörja häröfver. Men nu, då den måste betraktas som ett tämligen exakt index för tendenserna hos en mycket vägande kategori i vår befolkning, måste jag sörja och förutse olyckor från det trånga och själfviska uppfattningssätt,

hvarom dess diskussioner bära vittne. Jag önskade, att jag misstoge mig, men kan likväl icke kväfva den misstanke, att när vår regering nu ställer i utsikt en sådan fördelning af de nya skattebördorna, som icke helt och hållet lämnar ur räkningen grundsatsen, att de borde fördelas efter bärkraften, hon gör detta i den förutsättningen, att Första kammaren skall förkasta alla förslag i den riktningen, för att så långt som möjligt fria sig och sina valmän och spänna såsom han hittills gjort *de svagaste dragarne framför det tyngsta lasset.* Jag har i den kammaren förgäfves spårat efter en begynnelse till den aristokrati, som hvarje folk behöfver, och som särskildt en demokrati ej kan undvara... Det är min skyldighet att erkänna, att vår Första kammare består af hederlige män, men med detta erkännande förenar jag minnet af Jos. de Maistres ord: *je ne connais pas l'âme d'un coquin, mais je connais l'âme d'un honnête homme — c'est hideux.*»

Bittrast hatade han dock »industrialismen» och de samhällsskador denna medförde.

I Prometeus och Ahasverus hade han skildrat de faror, som slöjdens jättespindel förde med sig, och i sitt direktörstal i Akademien år 1879 hade han, såsom ofvan framhållits, skarpt yttrat sig om faran att upphöja en i sig själf berättigad nationalekonomisk teori till ett moralsystem, en själfviskhetens dogmatik, som i människor blott såge maskiner. »Den fiende, som angrepe samhället i det han angrepe äganderätten, torde knappast vara farligare än den, som trotsande på äganderättens okränkelighet missbrukade hennes helgd till sköld i kampen emot de eviga idéerna.»

Sorgen öfver industrialismens herravälde och framfart — ty såsom en sorg kände han det — födde ock hans sista stora dikt: Grottesången.

Men äfven längs till vänster såg han rörelser, med hvilka han icke kunde sympatisera.

Han gjorde sig ingen »idealiserad bild af den undertryckta samhällsklassen», och han visste mycket väl, att man ej som i de franska romanerna från 1830—1840-talen finge smycka arbetarne med alla människonaturens fullkomligheter. Men han kände varmt med den kroppsarbetande klassen, och just därför harmade det honom, att den skulle lyssna till de socialdemokratiska läror, hvilka han såg uppträda i samband med den dels materialistiska, dels egoistiska filosofi, hvars motkämpe han var, och under ett hänsynslöst häfdande af klasskampen och »striden för tillvaron».

Samarbete för tillvaron var hans lösen.

Därför framhåller han i en föreläsning från 1889 såsom märkvärdigt, att åtskillige bland dem, som säga sig försvara de svages sak, åberopa den lag som kallas »striden för tillvaron» och som utgjorde själfviskhetens princip. Därför låter han två år senare i Nya Grottesången Ahasverus förklara:

»Tragikomiskt är, att denna folkfientliga vulgärfilosofi har sina mest högljudde förkunnare bland socialistledarne. Mycken dumhet har jag under mina sekellånga vandringar mött och föga vishet. Men detta är den största dumhet, jag bevittnat i världshistorien. Anhängarne af det bestående goda och anhängarne af de bestående missbruken hafva bådadera skäl att vara tacksamme för

VIKTOR RYDBERG 1888.

Efter fotografi af Dahllöf & Hedlund.

denna dumhet. Om sträfvandet för den kroppsarbetande klassens befrielse hade i sitt nuvarande omogna, okritiska, revolutionära, för samhällskonstruktioner af tvifvelaktigaste halt uppträdande socialistiska skede hissat korsbanerets, den religiösa socialismens, d. v. s. kristendomens, fana, skulle följderna blifvit oberäkneligt genomgripande och, som jag tror, fördärfbringande. En annan tid skall komma, då det sker. Man får då se med hvilken verkan.»*

Men Ahasverus tillägger tillika, att under medeltiden hade folket ännu herdar, som med åberopande af nazarenens läror och å den mäktiga kyrkans vägnar ingrepo till dess beskydd, men nu hade medlidsamme positivister och ateister, som trodde på Utopià i stället för på Gud, måst åtaga sig försvaret och stundom gjort det med en hängifvenhet, som syntes visa, att Han, på hvars tillvaro de icke trodde, *likväl vore i deras hjärtan.*

Så hade Rydberg ock i Grubblaren sjungit: »Han är i den, som ej hans tro anammar, men i hvars hjärta sanningskärlek flammar», och i utkastet till en dikt: »Gabriel till Maria» heter det, att Kristus' bäste vänner — de som vilja folken väl — äro afvoge mot honom, under det hans namn tjänar till sköld för hatet och själfviskheten och

* Hjalmar Branting har i sin kritik af Den nya Grottesången skyllt Rydberg för en i bourgeoiskretsar ej ovanlig okunnighet om hvad socialismen är och lär. Den hade tvärtom afvisat försöken att öfverflytta den rent zoologiska individuella tillvarelsekampens lagar på de mänskliga samhällenas fält. Det Rydberg angriper är dock i främsta rummet den ensidiga själfviskhet, som ligger äfven bakom arbetarnes klasskamp i striden för tillvaron, och som han ansåg vara ett utslag af de materialistiska och ateistiska åskådningssätt, hvilka flertalet af socialdemokratiens lärofäder — om än ej alla — hylla.

hans värste fiender — apostlar i rika dräkter — förkunna honom.

Rydberg trodde visserligen icke, att det kristianska rättfärdighetsriket kunde förverkligas, lika litet som en stat efter Karl Marx' statslära.

I det nyss nämnda diktutkastet hade han låtit Gabriel förklara: »Det mål Kristus ställt för människorna skall *icke* nås. Men pris honom, som skänkte synerna!» Och i sina Pessimistiska hugskott skrifver han:

»Det är en plikt att verka så som om ett Messianskt rike vore det möjliga målet för våra sträfvanden, äfven om vi skulle betvifla dess tillkommelse. Hvad polstjärnan var för de gamle sjöfarande, bör det riket vara för oss: vägvisaren för kursen, äfven om det i likhet med polstjärnan hör och skall höra till de himmelska synerna, ej till de jordiska verkligheterna.»

Och hvad Rydberg visste var, att den ateistiska väg, som socialistledarne valt till sitt Utopia, icke ledde till rättfärdighetsriket, utan till kung Frodes Grottekvarn.

En bättring för de lägre folkklasserna trodde han blott kunna vinnas genom att samhället i sin helhet vaknade till medvetande af sin plikt — samhörighetens och samarbetets — och att i de styrandes, de rikes, de mäktiges hjärtan människodjuret undanträngdes från härskaresätet af gudsbelätet.*

Hans frisinnade, i sann mening »samhällsbevarande» ståndpunkt uttryckes för öfrigt af ho-

* Hans lösning af samfundsproblemet har antydts vara befryndad med den tankeriktning, som i Frankrike har sina främste målsmän i Melchior de Vagüe och Paul Desjardins.

nom själf i följande ord: »Det är å båda partiflyglarna revolutionärerne flocka sig: å konservatismens yttersta flygel själfviskhetens, individualismens revolutionärer, som äro de farligaste; å andra sidan socialismen.»

En mera »storpolitisk» artikel, som behandlade världsförhållandena, var den postumt offentliggjorda *Den hvita rasens framtid*, utgifven som förord till öfversättningen af Benjamin Kidds Social Evolutions. Den forne utrikesreferenten i Handelstidningen behandlade här för sista gången ett stort världsspörsmål: den stundande striden mellan gule och hvite, faran för de senare af folkstammens förminskning och förvekligande genom tvåbarnssystemet och inflyttningen till städerna samt genom alkoholism och andra sjukdomsföreteelser och den öfverlägsenhet i täflingskampen som man kunde vänta ifrån Kina.*

*

Rydbergs ställning i religiösa frågor under hans sista tid var mer än förut betraktarens.

Den stridbare kämpen mot den ortodoxa teologien och mot kyrkan hade väl icke ändrat åskådning — ty sin uppfattning förblef han trogen — men hans syn på tingen hade något skiftat form, liksom hans intressen öfvergått från negativ teologisk kritik till mera positivt filosofiska undersökningar.

Om han förut trott på en nyrationalistisk reformation i Parkersk anda, så hade otvifvelaktigt

* Gent emot denna teori uppträdde nationalekonomen d:r J. Leffler.

denna tro bleknat. De angrepp, som ifrån okallade och i grunden irreligiösa sinnen gjordes ej blott på kyrkliga missbruk och teologiska dogmer, utan på all gudstro och all ideal uppfattning öfver hufvud, måste med hela sin krassa hållning stöta tillbaka en idealist, hvars sinne präglades af trängtan mot ett högre. Dessutom har nog Joh:s Paulson rätt, då han i sitt nobla minnestal förklarar, att han har det intrycket, att Rydbergs författareskap å detta område i äldre tider bars af ett mera enbart teoretiskt intresse, men att detta teoretiska intresse allt mer och mer igenombröts af ett praktiskt religiöst.

När den danska öfversättningen af hans bok om föruttillvaron och yttersta domen 1881 utgafs, uttalade Rydberg i en efterskrift, att han innerligt hoppades, att boken hos många läsare måtte väcka och förnya de känslor af vördnad och beundran för Nya testamentets guds- och världsåskådning som hos författaren själf blifvit frukten af en opartisk och från förutfattade meningar frigjord granskning.

De ytterligt gående rörelser, som utgingo från fritänkare af utilistisk riktning och med materialistisk tendens, berörde honom antipatiskt och tvungo honom väl ej att ändra ståndpunkt, men att ändra front. I denna anda skref han 1888 några ord till en ung författare — nu publicist i det konservativa lägret — hvilken underställt hans pröfning ett radikalt föredrag om religiösa spörsmål. Orden lödo:

»Jag skulle önska, att ni, som uppenbarligen har förmåga därtill, satte er något närmare in i deras ställ-

ning, som ha att försvara och ofta af oskrymtad öfvertygelse försvara de gällande religiösa dogmsystemen. Den allra största delen af människosläktets mest bildade folk har ännu icke vuxit ifrån dessa system. Det är ännu de bräckliga kärl, hvarur de dricka lifsens dryck — tron på tillvaron af något öfversinnligt.

När de händer, som nu syssla med att skapa skönare och varaktigare bägare för denna ambrosia, blifvit färdiga med det arbetet, må de gamla kärlen försändas till 'kjökkenmöddingarne'; men innan dess är det bättre, att vi tillse, att de skuras och hållas rena, än att vi sönderslå dem. Vi kunna det i själfva verket icke.»

Själf sökte han nu att på filosofiens område skapa »skönare och varaktigare bägare» för lifsens dryck i stället för att längre polemisera mot de gamla dogmerna.

Man önskade emellertid från visst håll, att han ånyo skulle kasta sig ut i striden.

Det var år 1887 som från landsorten till Handelstidningen insändes en med »Protestanter» undertecknad uppsats, som Hedlund likväl icke intog i bladet, men lät gå vidare till Rydberg. I denna uppsats, hvars hållning tydde på att den kom från några stilla i landena, uttalades, att många af dem, som djupt vördade och älskade Rydberg, med sorg tyckt sig förnimma, att han efter sin anställning i Stockholm ej företrädesvis ägnat sig åt det reformatoriska arbetet på dogmområdet, som insändarne alltid ansett som hans främsta lefnadsuppgift och till hvars fullständiga utförande han särskildt syntes af försynen ämnad. Detta framginge dels af att Rydberg ej bemött Personnes

bok, dels af att han nu sysslade så mycket med germanernes äldre historia. Han borde dock betänka, huru många som af honom väntade ljus och sågo upp till honom efter upplysning och ledning. Huru högt han än stode som språkforskare, historiker och skald, vore det dock i första rummet som reformator han skulle äga sin berömmelse. Och med en omskrifning af »I klostercellen» manade insändarne Rydberg att som förr låta sin lampa skingra dogmens skumma natt och att sprida en renad gudadyrkan.

Rydberg sände då ett svar till Hedlund, som han bad honom enskildt meddela »Protestanter».

I detta svar, som finnes aftryckt i anmärkningarna till den del af de samlade skrifterna, som innehåller Bibelns lära om Kristus, förklarar han först, att han aldrig känt sig kallad till reformator. Jämte sanningskärlek, moraliskt mod och teoretiska insikter fordrades därtill två egenskaper, som han visste sig alldeles sakna: vältalighet och outtröttligt praktiskt ingripande.

Hedlund visste bäst, huru han kommit att uppträda på det dogmatiska slagfältet, då han för att bistå Ljungberg utgaf Bibelns lära om Kristus. Då han gjorde detta, var det ingalunda hans uppsåt att ägna hela sitt lif åt dogmatiska strider.

»Jag är så långt ifrån att vara en polemisk natur» — fortsätter Rydberg — »att jag måste göra våld på mig själf för att förmå mig beträda detta slagfält. Jag stannade där några år för att gifva den andra sidans kämpar tid att slipa sina vapen och för att parera deras hugg. Sedan jag sålunda växlat argument med flere aktade och lärde motståndare och sedan professor Nyblæus så att

säga summerat de ömsesidiga skälen och uppvisat deras facit, ansåg jag mig berättigad till de studier och sysselsättningar, till hvilka jag känt och känner oemotståndlig dragningskraft, glad åt den förhoppning, att hvad jag verkat vore en enda liten sten buren till den sanningens byggnad, hvarpå släkte efter släkte har att arbeta, och tryggande mig med den tro, att andra och starkare andar skola komma och kraftigare händer fortsätta arbetet.»

Han hade intet att tillägga till hvad han sagt i kristologien, och lika litet som någon annan författare vore han skyldig underkasta sig det Sisyfusarbetet att skrifva en bok mot hvarje bok, som riktades mot honom. Den som ansåge, att den som har sista ordet har rätt, borde ju förr dess hellre öfvergifva tanken på att han mäktat uträtta något för protestantismen. Ty motskrifter kunde komma i det oändliga, tills döden gripit pennan ur hans hand. Och, i stället för att uppropa en man, som redan genomkämpat flere strider för saken, till förnyadt vapenskifte, finge man, såsom flere läsare gjort, själf väga de å ömse sidor framförda argumenten.

Rydberg fortsatte: »Om Gud gifver mig hälsa och krafter, skall jag kunna gagna 'Protestanters' och vår sak på bättre sätt än med en återupptagen polemik. Det mål, som jag i många år haft för mina ögon, men endast långsamt kan nalkas, är att utgifva ett *filosofiskt* arbete, hvari spörsmål af allmännare betydelse än de konfessionella tvistepunkterna upptagas till behandling: *frågan om idealism och materialism samt etikens viktigaste problem.* Jag vill söka skrifva detta arbete så, att det kan förstås och vara till gagn för den stora allmänheten och på samma gång vara beaktansvärdt för fackmän.»

Efter att i afseende på sin ställning till den kon-

fessionella uppfattningen hafva hänvisat till slutorden i fjärde upplagan af Bibelns lära om Kristus, förklarar han, att den fråga återstode, om »Protestanter» ansåge hans ståndpunkt vara deras eller icke.

»Midt under tidens realistiska strömningar förblifver jag idealist, trifves bättre i umgänge med Johannes Scotus Erigena än med den af mig i öfrigt högt aktade Comte och skulle på intet villkor låta beveka mig till förnyadt polemiskt uppträdande i den kristologiska frågan, om jag ansåge polemiken bidraga till att hos en enda af mina samtida skymma det högsta af de ideal, hvartill vårt släkte i sitt närvarande utvecklingsskede kommit, *idealet af honom, som, då han lefver i oss och vår naturliga människa dör i honom, bryter själfviskhetens makt i våra hjärtan.* Jag tror, att inflytelser från detta ideal äro särdeles behöfliga i en tid, som står framför sociala problem, ägnade att väcka de själfviska intressena till en kamp, hvilken, om den skall utkämpas ensamt af dem, måste föra, väl icke till samhällsupplösning, ty på en sådan tror jag icke, men till de våldsammaste samhällsskakningar. Jag tror, att de problemen lösas bättre af män, för hvilka bergspredikningens ord äga giltighet, än af män, som hylla den nu mycket allmänna brutala uppfattningen af utvecklingshypotesen och till slut ställa 'striden för tillvaron' på den plats, där de ideal böra stå, hvilkas uppgift är att skildra tillvarelsestridens barbari. I en för några år sedan offentliggjord dikt, 'Prometeus och Ahasverus', har jag hänvisat därpå. Tidens förhoppningar och sträfvanden behöfva, tror jag, välsignelsen af Messias.»

Sammanfattningen af hela denna skrift kan gifvas i följande förträffligt sagda ord, som jag funnit bland Rydbergs papper:

»Säg för den skull våra vänner 'Protestanter', att den handfull korn, som Gud gaf mig att så på det fältet, den har jag redan anförtrott åt jorden i det hopp, att något däraf skall uppspira.»

Rydberg förklarade tillika i brefvet till Hedlund, att han icke önskade, det den till honom riktade uppsatsen måtte offentliggöras och varda föremål för allmännare uppmärksamhet, utan att det svar han nu afgåfve helst enskildt måtte meddelas »Protestanter». Ett motsatt förhållande skulle framkalla en tidningspolemik, som vore honom ovälkommen, då han bure på tankar af helt annat slag och vore öfverhopad med arbete. Men om Hedlund ansåge riktigare, att frågan och svaret offentliggjordes, stode det honom fritt.

Till en början nöjde sig Hedlund med det förra alternativet. Men så mottog han den 17 september besök af sin personlige vän och politiske antagonist Curry Treffenberg, som frågade, om Rydberg ej tänkte svara Personne, hvilket låg honom mycket om hjärtat.*

»Med anledning däraf» — skrifver Hedlund — »läste jag upp för honom ditt bref. Han vardt mycket glad däråt och fann, att du hade alldeles rätt. Men det vore angeläget, menade han, att andra finge del af ditt bref, och därför bad han mig hos dig utverka, att jag finge offentliggöra det.»

Då Rydberg icke svarade härpå, riktade Hedlund en vecka senare en ny begäran till honom

* Treffenberg var — enligt hvad jag erfor under en daglig samvaro med honom sommaren 1896 — en varm beundrare af Viktor Rydberg.

att få offentliggöra svaret, dock med modifikation af ett uttryck, som ursprungligen förekom och hvilket innebure liksom ett uttalande, att han aldrig ville bemöta Personne.

Rydberg, som denna tid var i stark arbetsifver och oro för sin mytologi, lät svara den 27 september, att det nog varit hans mening, att, då en ny upplaga af Bibelns lära om Kristus utkomme, äfven bemöta Personne, men att han icke ville göra detta i en *särskild* broschyr. Detta skulle han vilja tillägga i ett P. S., innan han medgåfve brefvets offentliggörande, något, som han visserligen ej gärna tilläte, men dock lofvade måtte ske.

Sedan Hedlund mottagit tillåtelsen, skref han den 4 oktober till Stockholm, att artikeln skulle införas nästa lördag. Han tillade, att man icke trott, att Rydberg »stått så långt till höger».

Härpå svarades från Stockholm den 5 oktober, att dessa ord satt Rydberg myror i hufvudet. »Jag är», hade han sagt, »hvarken höger eller vänster, men jag står väl närmare vänstern.» Hedlund genmälde, att äfven om litet mera klarhet ej skulle skadat, så betydde det i allt fall föga. »Rydbergs skrift vore ett ord i sinom tid, och de gode herrar, som ockrade på hans namn till stöd för mer eller mindre skamlösa utgjutelser, hade nu fått en lika bestämd som ädel tillrättavisning.»

Med anledning af orden om att »litet mera klarhet ej skadat», telegraferade emellertid Rydberg en anhållan, att uppskof måtte ske, på det han skulle få närmare förklara en punkt i artikeln, som måhända kunde anses dunkel. Men då uppsatsen bebådats dagen förut och redan var uppsatt,

kunde Rydbergs begäran icke villfaras, för hvilket tidningen med omnämnande af förhållandet bad om ursäkt, tilläggande, »att den vackra och ädla förklaringen ej skulle kunna missförstås samt att den skulle uppfattas och uppskattas såsom ett betydelsefullt inlägg i de djupa spörsmål, som det här gällde».

Det var nog i allt fall många, som menade, att Rydberg här intagit en ståndpunkt »nog långt till höger». Men hvarje tal om att han skulle »affallit från sin ungdoms och mannaålders åskådning» är falsk, såsom lätt enhvar kan se, hvilken behagar jämföra hvad han sagt i sina äldre skrifter med denna skrifvelse. Men visserligen var tonen emot kyrkans lära en helt annan, hvilket nog till god del berodde ej blott därpå att denna läras målsmän själfve i allmänhet anslagit en annan ton, utan ock på att den fått motståndare, som enligt Rydbergs åskådning gingo ej blott dogmerna, utan själfva kristendomens ideala kärna på lifvet. Det var, som sagdt, fronten, ej ståndpunkten, som var ändrad.

Detta ville man emellertid längst till vänster icke inse, utan ropade på »affall». Dock uttalade en talangfull författare, som skref i »Fäderneslandet» under märket C. m. (Ivar Nelin), att man vant sig att i Rydberg se en förkämpe för århundradets högsta idéer, en målsman för sträfvanden till frihet på alla andens områden, allt sedan han drog i fejd mot de högkyrklige med sin Bibelns lära om Kristus. En och annan ansåge väl, att denna bok vore en halfmesyr, »men man trodde, att Rydberg genom forskning skulle tvingas taga

steget fullt ut och helt hängifva sig åt den moderna, på de exakta vetenskaperna grundade världsåskådningen». Detta var från denne författares ståndpunkt bra mycket klarare sedt, än när man talade om ett affall hos Rydberg. Det vore som om man ville förebrå en utpräglad liberal från 1850—60-talen »affall», därför att han icke »tagit steget fullt ut» och blifvit — socialdemokrat. Lika litet skäl hade de som klagade, att Rydberg icke gick ärende för materialister, utilister och hädare, d. v. s. för dem, som voro raka motsatsen till hvad han själf i hela sitt lif varit.

Ej heller har man rätt draga i tvifvelsmål, att han fortfarande var vän af »religionsfrihet». Ty då förblandar man skilda begrepp: frihet att hylla och offentligen uttala en religiös eller irreligiös öfvertygelse och frihet att angripa andras tro med hån och smädelse.

När år 1884 August Strindberg åtalades för det bekanta stället i Giftas, där det gycklas med nattvardens sakrament, önskade man i Stockholm, att Rydberg skulle ställa sig i spetsen för en protest.

Detta ville han icke, enär han ej ville försvara utfallet i Giftas, om han än ogillade åtalet.* Till

* Med afseende å sedlighetssynpunkten, som ju i fråga om »Giftas» inför allmänheten var den främst bestämmande, skref Rydberg till en god vän i utlandet på nyåret 1885:

»Strindbergs 'Giftas' har gjort mer ondt än godt. De som argast uppträdt emot honom äro de som i hemlighet glädja sig öfver hans felsteg. Fariséerne, som i sina kamrar underhålla sig med chevalier de Faublas, ha genom Strindberg beredts ett ypperligt tillfälle att i gathörnen förkunna sin sedliga indignation. De väsentligen ur de arbetande klas-

Hedlund skref han: »Din ståndpunkt i Strindbergska frågan är väsentligen densamma som min. Det har gladt mig.»

Och Hedlunds mening gick därpå ut, att på samma gång man måste ogilla hån och gäckeri i religiösa ting och anse ett rått angrepp straffvärdt, så vore dock straffet i händelse af en fällande dom så hårdt, att äfven människor som ogillade och beklagade skrifsättet måste finna det upprörande, hvadan det skulle varit klokast söka få lagen reviderad, innan man tillämpade dess barbariska bestämmelser.

Då justitieministern von Steijern i Posttidningen (24 oktober) låtit införa en artikel, hvari han utvecklade, att det här icke gällde religionsfrihetens sak, och bl. a. förklarade, att förnekelseparagrafen vore erkändt föråldrad, hade Rydberg för afsikt att taga till orda, ej för att höja sin röst till förmån för den åtalade skriften, utan för att uttala sig om tryckfrihetslagens orimliga bestämmelser i religionsmål och följderna af en sådan lags tillämpning.

I detta syfte uppsatte han en ypperlig skrift, som innebar en vädjan till statsmakterna att ändra den paragraf i tryckfrihetslagen, hvilken straffar förnekelse af den rena evangeliska läran och därmed egentligen stämplar fri forskning på det religiösa området såsom ett lagbrott. Detta upprop, som meddelas här uti facsimile, fick emellertid

sernas leder sig samlande skarorna af uppriktige sedlighetsifrare ha blifvit häpne och villrådige om fanan, under hvilken de i politiskt afseende skulle ställa sig, när de från grannskapet af det standar, till hvilket de naturligt dragits, förnummit en sådan röst som den i 'Giftas'.»

blott tre underskrifter: Rydbergs, Gustaf Retzius' och Hugo Gyldéns och kom väl aldrig utanför Rydbergs skrifrum. Ty agitator var han nu en gång icke.

I 1887 års af v. Steijern framlagda förslag till tryckfrihetsförordning var straffet för förnekelse borttaget, på samma gång skydd mot hädelse utsträcktes äfven till andra bekännelser än den statskyrkliga.* När riksdagen år 1900 hade så brådt att företaga en reaktionär reform i tryckfrihetsförordningens anständighets-paragraf, en reform, som kan varda ödesdiger för skönlitteraturens framtida frihet, och sålunda inlät sig på en partiell ändring af denna lag, borde den åtminstone ej hafva glömt att samtidigt ändra de föråldrade religionsparagraferna i liberal riktning.

Snart väcktes nya stormar till lifs genom de förutnämnda »utilistiska» rörelserna, särskildt genom Viktor Lennstrands kringfarande som ett slags reseombud för ganska krasst religionshån, för hvilket han ville blifva och tyvärr äfven blef martyr.

Äfven i den socialdemokratiska pressen förekommo då ett par »hädelseartiklar». Så hade Axel Danielsson, i sin i Malmö utgifna tidning Arbetet, år 1888 offentliggjort en uppsats *Till världsalltets upphofsman*, undertecknad Marat.

Under form af ett bref till den »okände store» gycklar han här med gudsbegreppet, sådant det vanligen

* Såsom brottsligt bestämdes ej längre »förnekelse af den rena evangeliska läran och ett lif efter detta», men väl »hädelse mot Gud eller gäckeri af Guds heliga ord eller sakramenten eller af svenska kyrkans eller främmande till offentlig religionsöfning berättigad församlings troslära eller gudstjänst».

uppfattas, talar om, att han funderat på att be Allfader blifva hans juryman, men dels vore han ej i orten boende, dels skulle nog stadsfiskalen uteslutit honom, »äfven om Danielsson satt upp skomakare Lyngholm till lockbete»; därför hade han tänkt bedja om hans bistånd på annat sätt, t. ex. i form af en tegelpanna i hufvudet på statsrådet Lovén.

Därefter skildras med något groft tillyxad satir treenighetslärans »gudabeläte»: »ett vidunder af mänsklig ungdomsfantasi», hvartill den ursprungliga modellen blifvit förstörd, så att de moderna reproduktionerna af belätet företedde väsentliga olikheter.* Marat skildrar därefter allt elände, som råder i världen och Sverige, all okunnighet, som trots andlige frigörare alltjämt består, och slutar med att anropa världsalltets upphofsman om »en åskvigg» mot Lovén och hans anhang. Men om hans oändliga barmhärtighet icke tålde en dylik rättskipning, så finge Marat väl slåss ensam.

Denna artikel åtalades af dåvarande justitieministern Bergström; Danielsson fälldes af juryn och ådömdes af Malmö rådhusrätt för »hädelse mot Gud» fängelsestraff, som jämte straff för flere andra tryckfrihetsförseelser sammanlagdt uppgick till ett och ett halft år.

Ungefär samtidigt med att Danielsson ingått med besvärsskrift till Högsta domstolen, aftryckte Hjalmar Branting i Socialdemokraten den redan fällda artikeln, för att se, om regeringen skulle ha mod att å nyo åtala den och låta en stockholmsjury döma, samt under förhoppning att om så skedde blifva af denna frikänd, hvarigenom en

* Detta drag lånadt från Swifts »Tale of a tub».

pression skulle öfvas på Högsta domstolen att nedsätta straffet för Danielsson*. Den nye justitieministern Örbom beslaglade och åtalade Socialdemokraten, men Branting förklarade i sin tidning, att han »ännu litade på att en jury i Stockholm ändå icke blott vore ett kreatur för religionsförföljelsen».

Juryn kom att bestå af kyrkoherden Evald Bergman, godsägaren Vilhelm Walldén och v. häradshöfdingen S. Berger (valde af åklagaren); kaptenen J. Mankell, professorn Robert Tigerstedt och juris kandidaten A. Hemming (valde af Branting); samt professorn E. V. Montan, rådmannen Benckert och *Viktor Rydberg* (valde af rätten).

Den 30 november föll juryns dom, som löd på *skyldig*, och Branting ådömdes tre månaders och femton dagars fängelsestraff.

Juryns dom framkallade en storm, särskildt mot Rydberg. Branting skref omedelbart efter domen bl. a.:

»I juryn satt — det skrifver jag här, fast det är i egen sak — åtminstone *en, som svek sin plikt.* Här stod i den mannens person vår fina liberalism, vetenskaplighetens frisinthet, vid skiljovägen. — — — Nu skulle det visa sig, om de också voro mäktiga det sista förräderiet mot frihetens sak, om en af dem verkligen skulle ha panna att förnedra sin oansvariga och oantastliga samvetsdomareplats till att göra drängtjänst åt den oförskämdaste, förföljande klerikalism, dömande den tankens och ordets frihet, som användts i ärlig strid, 'i krigarens lofliga afsikt att såra och döda'. — — —

* Branting lär här följt ett exempel af Buckle.

Vilhelm Walldén och v.
rger (vald af åklagaren);
rofessorn Robert Tigerstedt
emming (valde af Branting);
ontan, rådmannen Benckert
de af rätten).
föll juryns dom, som löd
ng ådömdes tre månaders
elsestraff.
allade en storm, särskildt
ng skref omedelbart efter

krifver jag här, fast det är i
en, som svek sin plikt. Här
on vår fina liberalism, veten-
d skiljovägen. — — — Nu
också vore mäktiga det sista
sak, om en af dem verkligen
a sin oansvariga och oantast-
! att göra drängtjänst åt den
klerikalism, dömande den
som användes i ärlig strid, 'i
såra och döda'. — — —

ett exempel af Buckle.

och med två månader till och med ett år hvarjemte skriften, hvari förnekelsen offentliggjorts, skall konfiskeras.

Med den rena evangeliska läran hafva lagstiftarne utan tvifvel menat den evangelisk-lutherska, sådan hon i sina symboliska böcker blifvit framställd, och antagligt är, att hvarje i tryck offentliggjord skiljaktighet från det ena eller andra momentet i hennes lärobyggnad inbegripes under uttrycket: förnekelse af den rena evangeliska läran.

Är denna tolkning riktig, beröfvar lagparagrafen hvarje teologisk eller filosofisk åsigt, som i någon punkt afviker från de af statskyrkan som symboliska erkända böckerna, laglig rätt att framträda i skrift. Intet undantag göres för en på vetenskapliga grunder bygd öfvertygelse, uttalas än denna i hofsammaste form.

Lagligt tryggad yttranderätt i tankens och lefnadens vigtigaste spörsmål fins således i Sverige icke

Vi undertecknade våga härmed till landets lagstiftare ställa en bön om att detta sakförhållande må afhjelpas och frihet

synes ju innebära en till hans väktare ställd fordran, att han må efterlefvas. Och under alla omständigheter torde det vara skäl att utplåna en bestämmelse, som, äfven otillämpad, ställer en författare i valet att dölja sin öfvertygelse och bryta mot sitt samvetes bud eller uttala sin åsigt och dermed göra sig saker inför lagen.

Om skydd af den art, som tryckfrihetslagen kan förläna, anses för de herrskande trosmeningarna gagneligt, är måhända den ofvan berörda paragrafens 1sta moment för sådant ändamål tillräckligt. Härvid kunna vi dock icke förgäta, att Kristendomen utan skydd af statslagar uppvuxit för att intaga det rum han har i historien och i menniskornas hjertan.

Ödmjukligen

Affallets vanära klibbar nu vid ett namn, som förr nämnts med aktning äfven af dem, hvilka ej liksom han stannat på halfva vägen.»

Juryns öfverläggningar skola ju hållas hemliga, men Julius Mankell lär haft den älskvärda vanan att berätta, huru man i juryn röstat, och i den tidning — »Fäderneslandet» — där han var den främste medarbetaren skrefs under rubriken »Åter en man öfver bord» en mot Rydberg riktad artikel, där det heter:

»Den man, som hos oss länge räknats bland religionsfrihetens förnämste kämpar, har, om gissningen är riktig, dragit ett bredt streck öfver sitt lifs yppersta gärning, och hans räkning med framåtskridandets vänner är uppgjord. Debet och kredit hafva tagit ut hvarandra. Tacksamheten för det förflutna uppväges genom harmen öfver det närvarande. Och med sorg måste man erfara det depraverande inflytande, som umgänget i vissa kretsar utöfvar på en ursprungligen sund och frisk natur.»

Och äfven organ af mindre radikal färg uttalade sig delvis i samma riktning. Så ansåg Dagens Nyheter, att »väl tillhörde det ingen att häckla en jurydom, som vore förestafvad af uppriktig öfvertygelse», men att »denna öfvertygelse i detta fall vore mer grundad på subjektiv än objektiv uppfattning af det som skulle dömas».

Äfven efter Rydbergs död har skarpt klander förnummits med anledning af den hållning, han intog i denna fråga.

När Sveriges tryckfrihetsförordning fastslår, att jurys rådslag skola hållas hemliga, innehåller

den därmed en bestämmelse, som ej minst frihetens vänner bort vara angelägne att skydda. Ty jurymän kunna eljes lätt varda maktens slafvar — regeringsmaktens eller folkopinionens. Skydd häremot är desto viktigare som jurymännen ej hafva tillfälle motivera sin dom, utan blott få svara ja eller nej.

I detta fall torde emellertid knappt tvifvel råda om att Viktor Rydberg *fällde*. Detta måste antagas, icke på grund af hvad som skvallrats ur juryn — ty den som har så liten aktning för sin tysthetsed, att han bryter den, kan ock tala osanning — icke heller därför att Branting, såsom han själf skref, valt sin tredjedel i juryn bland personer, hvilkas votum i en sådan principfråga »var höjdt öfver allt tvifvel» — och som alltså ansetts oemottaglige för den argumentation som tillhör »öfverläggningen» —, utan dels därför att anteckningar bland Rydbergs papper tyda på att han fann artikeln i fråga *skyldig*, dels därför att detta stämmer med hela hans åskådning.

Rydberg ansåg — det tror jag mig veta — att »det var ett elände, att alla dessa religionsmål väckts», särskildt med hänsyn till det barbariska fängelsestraffet, men att, då nu åtal engång ägt rum, hans samvete som domare bjöde honom *fälla*, så mycket mer som återupptryckandet på trots af en redan dömd uppsats icke kunde anses innebära någon förmildrande omständighet.

Hans motivering var byggd på den åsikt, som kommit till uttryck i 1887 års förslag till tryckfrihetslag, hvilket i denna punkt ej mött motstånd, nämligen att man borde skydda hvarje gudsföre-

ställning, ej blott statskyrkans, väl icke mot kritik, men mot gäckeri. På denna ståndpunkt hade han stått 1857, då Handelstidningen förklarat, att den världsliga lagen borde äga rätt mellankomma i fall, där den enskildes tro — äfven dissenters — »kränktes och sårades genom smädelse och hån» (jmfr I: 270—71), och han stod där 1888. Det är därför med fullkomlig orätt man talat om ett »affall» hos Rydberg.*

En annan sak är, att man kan hafva olika meningar om huruvida Axel Danielssons ifrågavarande uppsats öfverskridit gränsen. Men detta beror på olika tycke och berör ej själfva principfrågan, om rättigheten att häda och gäcka olika gudsbegrepp skall anses liktydigt med »religionsfrihet». Själfva den franska republikens lagar — arf från 1789 — förklara religionsfrihet bestå i rättigheten att utan andras förnärmande bekänna och utöfva religion eller religionslöshet.

Och vid 1886 års publicistmöte, alltså *ett par år* före denna jurydoms fällande, hyllade ett stort antal medlemmar — äfven utprägladt liberale — gent emot det radikala flertalet den satsen, att, äfven om straffen mot religionsbrott borttoges, tryckfrihetslagen måtte skydda mot råa och grofva utfall på religiösa bekännelser af hvad slag de voro. Ty vi tänkte med Topelius' Bertel: »*Respekt för andras tro, vi fordra ju detsamma!*»

Denna åsikt var ock Rydbergs. Han var af den mening, att hvarje rå *hädelse* eller *gäckeri*, mot

* Man har ock menat, att Rydberg bort undandraga sig blifva juryman och föregifvit hinder, då han ej ansåge sig lagligen kunna »fria». Hade det varit modigare?

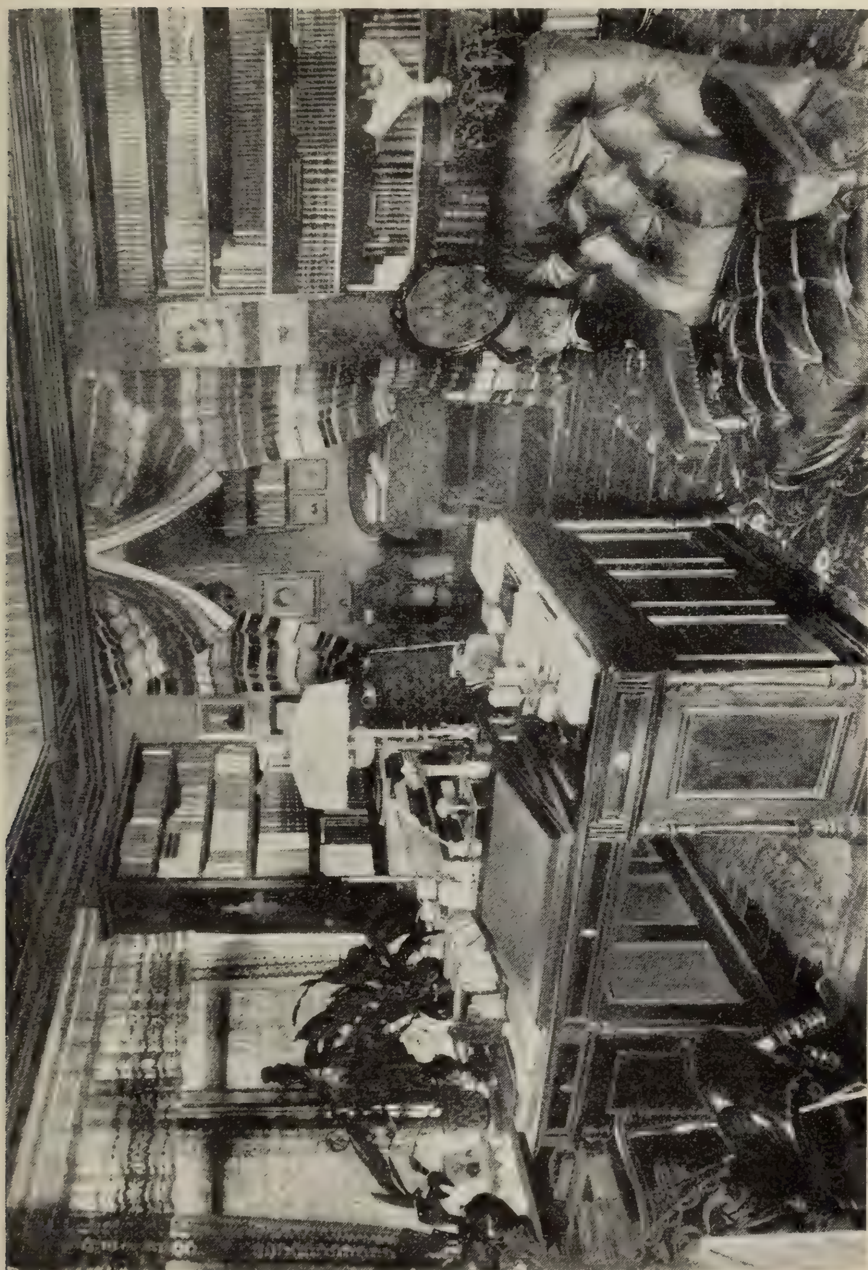
hvilken religion det vara månde, protestantism, sekterism, katolicism, judendom, vore fördömlig — däribland inbegripna de tyvärr icke sällsynta utfallen från statskyrkans predikstolar mot annorlunda troende. Han slungade själf i ungdomsåren sitt spjut »i krigarens lofliga uppsåt att såra och döda», det är sant. Men han ansåg, att i andens strider, så väl som i det verkliga kriget, en sund folkrätt förbjuder förgiftade vapen.

Rydberg har i sina »Fantasmer ur verkligheten» i den ädle eremitens person skildrat en idealbild af den äkta fördragsamhet, som har sin grund ej i »svinafvelförbättrarens» religiösa likgiltighet, utan just i kärlek till det högsta, oafsedt i hvilka former det dyrkas.

Detta är verklig religionsfrihet, sann humanitet. Men på vissa håll nöjes man icke härmed. Liksom okynnige pojkar mena det vara ett ingrepp i deras frihet, att de ej få misshandla andra, så anser mången okynnesreformator det vara en inskränkning i »religionsfriheten» att ej äga rätt smäda och håna andras öfvertygelse. Dylika frihetsbegrepp må gälla i den socialdemokratiska framtidsstaten bland mycken annan trefnad. I det borgerligtliberala samhället äro de alltför ofria.

Viktor Rydberg hade emellertid fallit »i onåd» i det mera radikala lägret. Det märktes bl. a. då Ellen Key i sin på nyåret 1889 utgifna skrift *Huru reaktioner uppstå* riktade ett tydligt utfall mot Viktor Rydberg för hans dåtida hållning.

VIKTOR RYDBERGS ARBETSRUM Å DJURSHOLM (EKELIDEN).

Med anledning häraf tillskref Rydberg fröken Key, till hvilken han stod i vänligt förhållande, följande bref, dagtecknadt 16 mars 1889:

»Du har tillsändt mig din afhandling Några tankar om huru reaktioner uppstå. Å sidan 38 skrifver du:

Men man lefde icke då (för 20—25 år sedan) i en reaktionsperiod; annars skulle man lika lätt genom laglig dom ha kunnat sätta författaren till Bibelns lära om Kristus i fängelse som man nu skaffat sig julefrid genom att sålunda omhulda medlemmar af utilistiska samfundet.

Jag förmodar, att du öfvervägt dessa ord, innan du uttalade dem. De innebära, att under lika förutsättningar med afseende på sinnesstämningen inom de klasser, ur hvilka jurymän till regeln utses, funnes intet skäl att ej uttala samma dom öfver mitt arbete Bibelns lära om Kristus som öfver parodien på 'Fader vår' och uppropet 'Till världsalltets upphofsman'.

Det synes ligga fjärran från ditt föreställningssätt, att en sådan sammanställning kunde af mig och andra uppfattas som en skymf mot mitt författarskap och min lefnadsverksamhet. Med den kännedom jag tror mig äga om din karakter, är jag öfvertygad, att detta icke varit din afsikt. Varm medkänsla för den af tryckfrihetsförordningen hemsökta meningsflock, som i nämnda upprop och nämnda parodi gifvit uttryck åt sina tänkesätt och känslor, kan förklara, att du anser måhända till och med som en ära för mig, att du med dem har likställt mitt åberopade arbete.

I sammanhang med ditt ofvan anförda yttrande säger du med en vändning till mig, att du i din ungdom trodde, att ingen af intolerans angripen person sedan skulle uthärda att se andra på samma sätt angripas. Jag har för min del lärt, att huru smärtsam denna syn än är, måste man uthärda den, om man vill uthärda med lifvet. Du beklagar, att jag stått som tyst åskådare till sådana

förföljelser. Jag beklagar själf, att jag ej har tid eller kraft nog att inlägga en gensaga hvarje gång jag nödgas bevittna dem. Måhända lider du mindre af dem än jag, emedan du har öga endast för de fall, då intolerans visas från lagens sida och dess handhafvares. Jag ser äfven de andra ojämförligt talrikare och som mig synes minst lika förhatliga yttringar af förföljelseanden, hvilka komma från det läger, som vid samfundet Verdandis senaste diskussionsmöte hade en så framstående målsman och tolk för dess behof att se ur tryckfrihetsförordningen aflägsnade de moment, som afse skydd för enskilda personers heder och ära. Hända kan, att lagens intolerans är intolerans mot förföljelse utöfvad af smädeskrifvare.

Icke länge sedan nödgades jag läsa en till arbetaremassorna ställd uppsats, hvari alla de som förkunna bibelns Gud utpekades som uppsåtlige folkbedragare. De som skrifva sådant ha föga rätt att klaga öfver lagens intolerans, när denna drabbar deras egen. Och de tillhöra det parti du glömde bort, men främst bort haft i åtanke, när du ville undersöka och upplysa om 'huru reaktioner uppstå'.

Din vän *V. Rydberg.*»

Offentligen tog S. A. Hedlund en vecka senare till orda, då han i ett i Aftonbladet infördt öppet bref till Ellen Key häfdade sättets betydelse i hvarje hyfsadt samhälle, liksom i hvarje hyfsadt sällskap. Att hålla på anständighet och goda seder vore icke »reaktion».

Hedlund häfdar i fortsättningen sin och Rydbergs gamla åsikt från 1857.

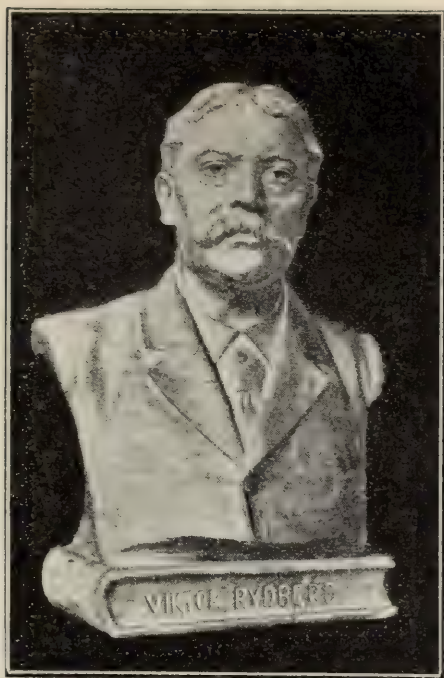
Han beklagar djupt, att man vid ett par åtal obehörigt upplifvat den föråldrade förnekelseparagrafen, men däremot gillar han, att hädelseparagrafen står kvar och tillämpas, ty hädelse vore ett dåligt sätt, som icke vederlade eller öfvertygade, utan väckte *hat* och *förföljelse*, den vore ofördragsamhetens och råhetens vidrigaste uttryck, och för sin del skulle Hedlund döma den skyldig, ty strid mot hädelse vore undertryckande af förföljelse. Det vore ej reaktion.

Fröken Key hade fordrat, att Viktor Rydberg skulle, såsom själf — i en vida ofördragsammare tid — förkättrad för sina meningar, uppträda emot förföljelserna mot okynnige »hädareynglingar». Men, anmärkte Hedlund, äfven om han ogillade förföljelsen, skulle ju hans uppträdande till deras förmån inför en ytlig uppfattning komma att tolkas som om han sökte försvara dessa yttringar af tankeförvirring, okunnighet och rått sinnelag, hvilka han gifvetvis ej kunde annat än djupt beklaga och ogilla. »Jag ogillar ej ironien» — tillade Hedlund —, »jag vill äfven ge satiren dess fulla rätt, men jag afskyr det råa hånet, den fräcka hädelsen och allt som väcker till lif hat och ondska i människans bröst, vare sig det kommer från gudsförsvarares eller gudsförnekares läppar. Den oändlige och evige har däraf hvarken nytta eller skada, men skadan drabbar människornas håg.»

Dessa Sven Adolf Hedlunds ord voro som talade ur Viktor Rydbergs hjärta.

XIII.

POETISK EFTERSOMMAR.

VIKTOR RYDBERG.
Porträttbyst af P. Hasselberg.

Diktning 1888—90.

Den naturalistiska och fantasilösa riktning, som behärskade Sveriges skönlitteratur under 1880-talet, verkade förkväfvande på Viktor Rydbergs håg att dikta. Väl lämnade i allt fall de mytologiska forskningarna honom föga tid därtill, men den rådande litterära modestämningen torde väsentligen medverkat till att under åren 1883—1887 intet poem flöt ur hans penna, frånräknadt ett tillfällighetskväde på hexameter till den äfven som lyckad vitterlekare kände medicine doktor Mortimer Hærén i Trosa — diktadt under Rydbergs vistelse å

Grönsö — af hvilket kväde några slutrader sedan bärgades i dikten *På verandan vid hafvet.**

* Anledningen till poemet var, att Hærén uppmanat Rydberg och Nordenskiöld göra ett återbesök i Trosa. Rydberg skref då:

Rydberg och Nordenskiöld sin hälsning till asklepiaden,
hälsning till broderlig vän, Mortimer Gotthard Hærén!

Nyss vi sutto i skydd af det landtliga tjället å Grönsö,
kaffet framför oss, och mildt doftade tände cigarrn.
Kvällen var skön, lätt färgad af höstens ljufliga vemod,
solen sig sänkte i guld under den tigande skog.
Talade Vegas Odysseus med suomisk brytning och sade:
»Görom i drömmen ändå färden, som icke blef af!
Båda vi ämnat att gästa Hærén, men ödet förbjöd det.
Görom i drömmen ändå färden, som icke blef af!»

Knappt var det sagdt, då såg jag den roderhärskande Lennström,
pekande bort till sin båt: »doktorn, han väntar ju er!»
Ned till viken vi gå, och seglet hissas, och kölen
plöjer en fåra af skum öfver den blänkande fjärd
hän bland holmar, som stiga med dunkla furor ur vågen,
hän mellan uddar och näs, tyngda af grönskande prakt.
Vinden fläktar från land, och Lemundsundets Palander
fångar hvar flyktig zefir slugt i de svällande ref.
Kulten han håller i senig hand; med kraftiga käkar
valkar han örten, som bär namnet af galliern Nicot.

Nu med rodret i lä han firar på skotet och pressar
dickt upp i vinden sin båt, denna går bra öfver stag,
lutar på motsatt bog de tjärade plankor i yrskum,
skjuter med däglig fart fram mot det önskade mål.
Rydberg är glad, och Nordenskiöld, han blossar vid sjunde
— tror jag — sin sjunde cigarr under den blonda mustasch.

Djupt i Södermännernes land sig sträcker en insjö,
fader till älfvan, som bär Trosas uråldriga namn.
Lutad mot urnan, hvarur den Trosanska Simois käller,
drömmer i säfven hon där, gömd för de dödliges blick.
Lekande söker sig urnans våg sin bana till hafvet
hän förbi Västerljungs frejdade vikingabol,
och där hon fann hvad hon längtat till, där hon firar förenings-
festen med saltsjöns våg, där är det mål som vi sökt.

Tidens fantasilöshet blef Rydberg dock till slut för kvaf. En natt — 1888 — låg han och drömde, att han var barn igen och satt på Jönköpingsvallen med sin lilla lekkamrat från den tiden, och de läste tillsammans den gamla barnvisan

Lennström binder sin båt, där ett tempel sig reser vid stranden,
templet, som vännen Hærén byggde åt larernas frid.
Här han stakade ut sin tomt, för att skåda sin trefnad
tvefaldt på strand och därhos speglad i glänsande vik.

Tempelporten slås upp, och värden oss hälsar med handslag,
vänligt oss hälsar hans fru, vänligt hans älskliga barn,
medan, i gipsen fångadt, oss hälsar ett eko af Hellas,
sakta förtonadt uti blomsterrabatters ackord.
Bordet med snöhvit duk, af döttrarna smyckadt med rosor,
bjuder på skinande fat kyckling och doftande bär.
Väntar så mockan; å luftig balkong, med syn öfver hafvet,
ringlar cigarrers arom, fladdrar det vingade ord.
Värden är vidtberest och har mycket att språka med gästen,
honom, hvars vapensköld Orbis, vår gamla, med fog
borde ha ristat med: *primus me circumdedit ille*,
honom, hvars bragder å haf diktat en ny Odyssé.
Värden är vidtberest ej endast i jordiska ängder,
vida i vetandets land, vida i diktens han for.
Vänlig var nornan, som redt hans ödes trådar: hon skänkte
honom klenoderna två, båda till lidandets tröst:
staf som Asklepios smidt i rönets och tänkandets verkstad,
lyra som Foibos själf strängat med dallrande guld.

Timmarne fly med ilande fart, och skymningen tätnar,
värdens och gästernas tal stämmes i djupare ton.
Under oss sucka böljor af sorg, att vid målet de funnit
endast en jordisk kust, icke det evigas strand;
öfver oss skimra med vemodssken ovanskliga stjärnor,
ack! åt förgängelsens lott skatta de äfven till slut.
Och i vår egen barm sig rör en oändlighetsträngtan,
blandande stilla ve in i vår jordiska fröjd.
Aningen färdas i rymder, där tron har spanat sitt Zion,
rymder, där tänkandet har spanat idéernas värld,
sträcker allt längre sin flykt, af trånaden eggad, och skönjer
redan ett hägrande mål — ack! och vår dröm är förbi.
Vakna igen vi sitta i skygd af fjället å Grönsö,
tackande drömmen, som dock lät oss få gästa vår vän.

om kråkan som fryser och katten som blåser i silfverhorn. Drömmen var så liflig, att då Rydberg kom in till sitt skrifbord, skref han dikten *Barndomspoesien* och fick genast lust att dikta flere. »Jag känner, att jag skulle kunna skrifva poesi nu, om jag vore ledig», utbrast han. Till ej mindre än tolf nya dikter hade han idéer och utkast.

I Barndomspoesien sjunger han ut sin saknad efter *fantasiens* underland.

Han skattade högt fantasilifvets betydelse för människan, hvilken han bl. a. i sina föreläsningar 1876 eftertryckligt hade framhållit; liksom han i en föreläsning 1889, med hänvisning till hellenernes uppfostran, betonat inbillningskraftens betydelse för ungdomens utveckling.*

Ur samma åskådning är dikten Barndomspoesien sprungen, en af Rydbergs på en gång äktnaiva och tillika djuptänkta dikter. Här skildras barndomslifvets syner, visor och hägringar, och vemodsfullt drömmer han sig dit tillbaka.

Ack, ur trälbestyr
fantasien flyr
gärna bort till sina gryningsäfventyr,
lyckas då ibland
lossa sina band,
återse sin barndoms underland.

— — — — — — — — — —

* Tre faror ansåg Rydberg alstras af en uppfostran, som lämnade åsido fantasien: den fantasilöse blefve lätt självisk och hård; den vetenskapliga forskningen komme lätt att sakna fruktbärande initiativ, den fantasilösa lärdomen kunde stå, men icke gå, kunde icke taga ett enda steg på en ny mark; och slutligen: rikedomen blefve då lätt använd, ej för konstens uppmuntran, utan för en materiel lyx.

Utanför dess port
möte sen vi gjort
med en poesi, som lifvets tyngd försport —
vingtrött poesi
gör nu dagsverk i
verklighetsexakt fotografi.

Men hur än därute lifvets öden hvälfva,
är därinom porten dikten glad och ung.
Drottningen därinne, det är sångens älfva,
Mythos, skaldegossen, är därinne kung.
Fursten i vårt släktes barndomsålders värld
har i barnens rike än en tron och härd.
— — — — — — — — — — — —

Må hon där förbli,
evigt ung och fri,
lifvets morgonrodnads poesi!

Planerna till nya dikter fingo tillsvidare hvila.* I stället skref Rydberg några prosaminnen från barndomstiden. Redan 1886 hade *Pojkarne* tillkommit, skissen som skildrar mötet med landshöfdingen å bastionen Gustavus Adolphus; år 1890 fogades därtill *Från barndomen* och *Realisten*

* Blott två små tillfällighetsdikter tillkommo. Den ena lämnades till den i anledning af konung Georgs regeringsjubileum i Athén 1888 utgifna festskriften Hestia:

Sverige ytterst i norr sin hälsning till Hellas, som ställdes
ytterst i söder på vakt under Europas banér!
Fordom det sjöngs på Delos en sång om förbundet, som Foibos,
ljusets härlige gud, knöt mellan Norden och dig.
Sagan förmäler, att Abaris kom från Thule till Hellas;
du från Ilissos' strand sände din Plato till oss.
Och förbundet består: åt Georgios hyperboréen
har i Menestheus' stad spiran du hyllande räckt,

Åbrandsson. Den sistnämnda — en satirisk skildring af skolkamraten (se I: 54), som med obarmhärtig realism satiriserade Rydbergs älsklingsskalder under skolåren och själf i stället skref ett storartadt naturalistiskt drama — hade nog ett bredare syfte än att skämta med den forne kamraten.

Och när vid 1880-talets slut och 1890-talets början en ny, mera fantasirik diktning bröt in i Sverige, skref Rydberg till den af de unge som främst yrkat på fantasiens rätt — Heidenstam — att han med glädje såge detta tecken på »befrielse från det ok som i tio år böjt den svenska litteraturens nacke mot jorden».

När han slutat sin stora mytologi och märkte, att det nu fanns öronljud för fantasifylld diktning, så sadlade han å nyo sin vinghäst och red åter in i diktens romantiska land eller valde dikten till omklädnad för sitt tankegrubbel och sin sociala veklagan.

medan du själf är hyllad här, ty hvad skönast du diktat,
hvad du har djupast tänkt, tänkte och sjöng du för oss.
Hell din forntid, och trefaldt hell de krafter, som smida
samman i gyllene ked kommande dagar till den.

Den andra dikten var följande å konstakademiens vägnar å dess adress till den gamle målaren G. W. Palm:

När det nya årets genius skridit
öfver tröskeln, där hans verkstad är,
dröjer där det års, som just förlidit,
för att hviska: Mästarn var mig kär.
Lofva, att du håller solskensdagen
i hans sinne lika skär och klar!
Skona i de vanda penseldragen
ännu kraften från hans ungdomsdar!
Värna kärleksrik hans frid och trefnad!
Teckna öfver denna pannas bryn
runor om en ädel konstnärslefnad,
yngre konstnärssläktens föresyn.

År 1890 tillkom sålunda ett stort poem, *Grubblaren,* författadt under sommarvistelsen på Bångsbo och tillägnadt Rydbergs förtrogne vän Johan Nordenfalk.

Det förefaller mig som om Rydberg någon dag bläddrat i sin gamla »Flora» och stannat vid poemet *Vemodet,* dikten med den något lätta inledningen om en ungmö, som nattetid träder in i skaldens rum, och med det panteistiska slutet om världsvemodet såsom den altarflamma, med hvilken hans eget jag vill smälta samman.

Den dikten gaf, som förut antydts, klaven till Grubblaren, och flere dess strofer gå här igen, men adlade och fördjupade genom skaldens samtida filosofiska studier. Grubblaren betecknar tillika en fortsättning och en afslutning på Rydbergs frågodikter: Hvadan och hvarthän? Tomten, Antinous, men här är problemet ställdt djupare. Det är å ena sidan den exakta vetenskapens, erfarenhetens målsman och å andra sidan den gudahängifna trons; det är Baco och Paulus, det är tvifvel och tro, det är skapartanken, skaparkärlekens mäktiga dômeklocka, det är orsaksvägens medusalika, kalla naturnödvändighet, ödet, som i Grubblarens tankevärld — det vill säga i skaldens egen — strida om väldet.

Af alla Rydbergs dikter är denna mest besläktad med den stora tyska tankedikt, som pröfvat hans öfversättarkonst halftannat årtionde tidigare. Själfva diktens grundspörsmål återfinna vi i dialogen mellan Faust och Margareta, och det hvilar öfver poemet i dess helhet något af stämningen från Faustmonologen; slutet — då påskmorgonen ringes in

från katedralen — synes afsiktligt tyda hän på denna jämförelse:

Millioner klot — om skolor eller häkten —
kringsväfva med millioner mänskosläkten,
från alla kanske frågar tviflet: är Han?
och svarar tron: *Han är, och honom äran!* *

Vackrast äro tvifvelsutan de strofer, i hvilka Grubblaren svarar Paulus, att han af mänskoöden vet, att Kristusanden stått upp ur döden:

Han är i Damian, som på klippön föder
sin dystra hjord af spetalssjuke bröder;
i Frans de Sales, som lyssnar i naturen
och hör dess suckande och ber för djuren.

* I en handskrift af Grubblaren, tillhörig friherre Nordenfalk, förekomma några varianter. Dels är självfva citatet ur Zendavesta något olika, dels lyder Grubblarens tal till uppenbarelsen sålunda:

Är du ett himmelskt bud till jordens dalar?
Den andemö hvarom profeten talar?
Med sorgset hjärta måste själf jag svara:
du ljufva är en ögonvilla bara,
(i stället för: *du är en dotter af mitt drömlif bara*)
förflyttad ut i rummet ur mitt sinne,
sen känslan mejslat dig till bild därinne,
ett genljud ur min själ med skepnad lånad
från mina drömmar och min kunskapstrånad
(i stället för: *af fantasien och min andetrånad*),

dels finnes i den afdelning, där det talas om att »Messiasriket dröjer», efter dessa ord inflickad följande mot prästerne riktade strof:

Och de som skulle löftets tolkar vara
ha i förtviflan låtit hoppet fara
och vänta intet mer af tidens skiften;
de peka blott till andra sidan griften.

Han är i den, som ej hans namn anammar,
men i hvars hjärta sanningskärlek flammar.
Han är i den, som rätt ej honom kände,
men kämpar i hans flock för de elände.

Det bor i mänskolynnets djupsta iden
ett djur af urtidsart, antropoiden.
— — — — — — — — — — —
Hvem drifver detta rofdjur ur dess näste?
Ju äldre arf, dess starkare dess fäste.
Mot ödleättlingen från Jurahafven
till kamp Messias har stått upp ur grafven.

Att han ur några hjärtan härskarsätet
från mänskodjuret vann åt gudsbelätet,
är undret, det ovanskliga och ena,
om hvilket tro och tanke sig förena.

Vapensmeden. Dikterna 1891.

Vid nyårstiden 1891 träffades Rydberg af en sjukdom, som yttrade sig i kontusioner åt hjärnan, svår ångest och andra följder af öfveransträngning. Först i mars började rekonvalescensen, och han skref då till Hedlund:

»Till kroppen är jag stadd i lyckligt tillfrisknande, näthinnorna ge mig fasta ytterlinier kring föremålen, jag balancerar utan att behöfva fundera öfver huru min jämviktsaxel förhåller sig till världsaxeln. Och detta är sannerligen behagligt för den, som, knappt uppkommen ur sängen, tyckte sig från morgon till kväll promenera i

pereferien af ett rullande hjul. O, huru härlig denna känsla af tillfrisknande är! Kanske stegrar henne känslan af kommande vår. Dagjämningssolskenet, alltid andligt och eteriskt, förekommer mig ljuft som i min pojktid, och ser jag en blå himmelsflik ej större än en sjömanströja, förnimmer jag den som manteln kring ett soligt universum.»

Då hans hälsa strax efter tillfrisknandet icke tillät honom strängare arbete, beslöt han använda sommaren till poetisk alstring. Så skref han, enligt egen utsago, under några lyckliga sommarveckor i flygande hast *Vapensmeden.*

I nalkens, töckenskepnader, och skriden
förbi mitt öga som i forna dar.
— — — — — — — — — —
Och för den trollfläkt, som omkring er sväfvar,
mitt bröst på nytt af ungdomskänslor bäfvar.

Så hade han engång tolkat Goethes Tillägnan till Faust. De orden kunde här tillämpas. Töckenskepnader från fordom skredo förbi hans syn. Det hade redan på 1850-talet varit hans afsikt att skrifva en roman från reformationstiden. Den skulle hetat »Bödelns dotter»; såsom representant för humanismen skulle den äfventyrlige Paracelsus hafva uppträdt. (Jmfr I: sid. 390.) Händelser och figurer från denna tilltänkta roman framträdde nu åter i hans inbillning. Men de kräfde nya former. Så tillkom Vapensmeden, »hägringar från reformationstiden», eller såsom undertiteln lyder för den danska öfversättningen: »*fantasier på bakgrund* af reformationstiden, en prosadikt».

Med dessa undertitlar har Rydberg velat betona, att han »*icke* åsyftat skrifva en historisk roman, utan något annat och behöfligare».

Ty ställer man på Vapensmeden krafven att vara en genomförd roman och en rent historisk skildring, är det visserligen lätt att framställa anmärkningar. Det gäller onekligen om denna bok, hvad som Rydberg med orätt yttrat om Siste athenaren, att han »icke försökt konstnärlig konstruktion och gruppering». I förra och senare afdelningarna af berättelsen uppträda delvis olika figurer; man kan icke gärna tala om någon poetisk »ekonomi», och händelseutvecklingen, på hvilken Rydberg i sina äldre romaner nedlade så stor omsorg och så mycken skicklighet, är här onekligen behandlad mycket lättvindigt; i förra afdelningen tilldrager sig föga, under det att däremot mot slutet händelserna hopträngas.

Men romanen utgjorde blott en ram för en följd poetiska taflor, växlande med formsköna dikter och djuptänkta sanningar. Ej minst de senare. För att få säga dem, valde Rydberg nu som förut en gången tids dräkt.

Man har orätt, om man uppfattar Vapensmeden såsom någon tendensskrift i fråga om reformationens förhållande till den gamla katolska läran eller anser, att Rydberg härvidlag skulle velat »upphöja en döende kultur på bekostnad af en ny» eller att de ljusare personligheterna skulle vara förlagda till den katolska kyrkan eller till gränsen mellan denna och reformationen, under det denna senare endast vore representerad af bokens mörke figur, Lars Gudmundsson, hvilken i parentes sagdt

snarare tillhör Abraham Angermannus' tid och 1600-talet än den egentliga reformationstiden.

Så är icke fallet. Liksom i Siste athenaren har författaren icke så mycket velat skildra striden emellan två trosbekännelser som snarare motsatserna mellan en humanare uppfattning af trosskillnaden och bokstafsträldomens ofördragsamhet. Han har i sådana personligheter som Svante, Gudmund och kyrkoherden Sven framställt män, hvilka hafva sinne för det nya utan att pietetslöst fördöma det gamla och som hylla Luthers lära i det mesta utan att dock svära på alla hans ord, framför allt icke på hans uppfattning om de yttersta tingen, mot hvilken Rydberg tidigt dragit i fejd.

Författarens hjärta klappar visserligen för det sköna, som medeltidskonsten skapat och som han önskar pietetsfullt bevaradt, men än varmare för de nya humanismens idéer, som före och samtidigt med reformationen bröto in öfver Europa — denna förening af *bildning*, *frihet* och *människokärlek*, som träder i så stark motsats så väl till medeltidens skolastiska lärdom som till dess dogmtro, en äldre syster till reformationen, men tillika fylld af kärlek till det sköna och stora, som den antika kulturen skänkt åt världen. »Fritt ur hjärtat» — det samfund där katoliken Mattias, lutheranen kyrkoherden Sven, harpolekaren Svante, med hvilken en fläkt af Ulrik von Huttens humanism kommit öfver till Jönköpingsnejden, och borgaren Vapensmeden med det nobla sinnelaget samlas för att ägna sig åt obesvärade tankelekar, men icke åt dispyter, och där de kunna yttra sig oförbehållsamt utan gräl — är typiskt för hans uppfattning att se

det goda i skilda åskådningar. Endast den kalla ofördragsamheten, hätskheten och tvångstron — representerade af magister Lars — få icke inträde till den lilla akademi, som Rydbergs fantasi, låt vara aldrig så ohistoriskt, förlagt till den älskade födelsebygden under reformationstiden.

Men knappast är bokens udd riktad mot en *förgången* tid. Reformationsdräkten döljer förvisso ej, att angreppen syfta mot nutida strömningar. »Jag har ej åsyftat skrifva en historisk roman i vanlig mening, utan något annat och behöfligare.»

Den skepnad, hvilken han bildligen pryglar med lika mycken känsla och öfvertygelse som Slattehöfdingen gör det i själfva berättelsen*, nämligen magister Lars, är inkarnationen af det kalla, hårda nitet, af auktoritetsträldomen, ofördragsamheten, pietetslösheten och okänsligheten för allt skönt i natur som i konst.

Det är den trångsynte, om än skarpsinnige och hänsynslöse fanatikern, ibland hvars hjärnceller ingen fanns i stånd att mottaga en enda idé af den art, som dagligen i mängd gaf sig tillkänna i hans olärde, men begåfvade faders inre värld, men som var fullständigt herre öfver det klumpiga tankemaskineri, som stod till hans förfogande. En dylik skepnad tillhör alla tider, och det var tvifvelsutan med tanken på visse sine ortodoxe motståndare i de kyrkopolitiska och teologiska striderna under 1850—60-talen som Rydberg målade denna vidriga skepnad.

Liknande ord, som dem Lars fäller om Erasmus,

* Detta drag i berättelsen påminner om ett ställe i Trelawnys »En yngre sons äfventyr».

hade från prästerligt håll yttrats om Viktor Rydberg, och med samma tillägg från antagonisternes sida, att »de icke läst honom och aldrig komme att läsa något af den man de sålunda fördömde».

Lars' ofördragsamma afvisande af den döende munken, medan denne tar sakramenten, hans grymma fröjd öfver helveteskvalen* — »han hade i den gud, som dömer odöpta barn till evigt helvete, funnit en gud, som i förstoring var bildad efter hans eget beläte» — hans vägran att erkänna möjligheten af en syndernas förlåtelse efter döden, hans ovilja att erkänna någon dygd hos fiender**, hans bristande sinne för det sköna i bild, hans teori om att kyrkofädren anbefallt stryk åt kvinnor, hvilken teori han tillämpar på systern***, så äfven hans okänslighet och bristande barmhärtighet för djuren och deras kval, »emedan djuren hade sin andel i naturens förbannelse och det var i djurskepnad som djäfvulen bedrog Eva»†, allt detta var drag, som Rydberg iakttagit hos flere sin samtids ifrare på den högkyrkliga sidan, särskildt i det stift där han lefvat under en lång tid af sitt lif.

Häraf — och endast häraf — förklaras ock

* Jmfr Thomas' af Aquino ord i »Summa theologia» om de saligas glädje åt att se syndarne lida, emedan de däri se den gudomliga rättvisans ordning.

** Jmfr den I sid. 519 anförda reservationen af en schartauansk prästman, på tal om att man skulle kunna hysa aktning för lektor Ljungberg.

*** Jmfr en teori, som lärer hyllats och tillämpats af en mycket framstående och ortodox rättslärd i vårt land.

† Ett annat skäl har äfven anförts för djurplågeri: att djuren icke komma att plågas i det tillkommande lifvet och således böra få lida i detta.

den med Lars' karakter föga förenliga öfvergången till katolicismen. En natur som Lars' vidblifver förvisso envist den lära han anammat, och omslaget här sker tämligen omotiveradt och oförklaradt. Men Rydberg har troligen härmed velat symbolisera den högkyrkliga ortodoxiens frändskap med katolicismen, hvilken frändskap han i sina artiklar från 1850-talet såväl som i Bibelns lära om Kristus betonat, då han yttrar, att antingen skall kyrkan utöfva en grundlig kritik af kyrkomötena, dogmerna och erkänna dess resultat eller ock, om hon hyllar kyrkomötenas och traditionens ofelbarhet, återvända i katolska kyrkans armar; eller då han talar om att Svensk kyrkotidnings parti med stor ihärdighet och erkännansvärdt mod arbetade på att jämna stigen åt katolicismen.

Därför låter han Lars till sist varda katolsk renegat — ty det, menar han, är den logiska, om ock ej den mänskliga konsekvensen.

Men icke endast från det stelt ortodoxa hållet har Rydberg lånat färgerna till Lars' mörka bild. Äfven den uppväxande ungdomens brist på pietet för äldre tiders verk och hänsynslöshet mot det släkte, som skapat dem, skymta fram i hans skepnad, och det har ej utan skäl sagts, att en socialistisk och utilistisk dogmtroende i våra dagar kan spegla sig i honom, likaväl som en af de argaste ortodoxer från 1500-talet, ty Lars är typen för pietetslös formalism.

Onekligen verka skildringarna af hans hänsynslösa uppträdande mot den alltför blide fadern och hans gräsliga grymhet mot djuren nästan pinsamt i berättelsen, som eljes bär prägeln af en

älsklig och varm humanitet, sådan man kan vänta den från en gammal vis och ädel mans läppar.

Men Rydberg målade gärna sina figurer i starka motsatser. För färgnyanser hade han mindre sinne. Svart eller hvitt — det är i hans diktvärld liksom i medeltidens legender de afgjorda motsatserna.

De tvänne skepnader, i hvilkas mun Rydberg företrädesvis lagt allt det nobelt känsliga han här velat säga, äro *Svante harpolekare* och *Gudmund vapensmed.* Båda äga de frändedrag med honom själf.

Svante — vetenskapsmannen, sångaren, politikern, representanten för tidens *humanism* — är fantasiens man, väl förtrogen med de gamle klassiske författarne, men ock med sin bibel och med kyrkofädernes skrifter, liksom med sin samtids humanistiska vetenskap och renässansens konst. Allt vetande är honom dock endast medel till striden för det goda, och denna strid kämpar han till god del med sin sång, genom hvilken han vill sjunga in ädla tankar och ädelt dåd i Sveriges folk.

Hur lik är icke Svante — den som skapade honom! I bunden och obunden form uttalar han hvad humanisten och harpolekaren Viktor Rydberg hade på hjärtat i sin lefnads höst.

Så i den dikt, med hvilken Svante signar sin Gunnar. Så ej mindre i hans ädla tacksägelse, äkta Rydbergsk i tanke och stämning:

»Herre, min Gud! Jag tackar dig för den glädje du i rik mån skänkt mig, ovärdige, och för den sorg du låter flyta genom mitt hjärta. Hon är en befruktande älf.

Vid hennes bräddar växa evighetsblomstren, och aldrig hade jag förnummit något af oändlig längtan och oändlig tröst, innan jag fick lyssna till hennes flödens suckande gång. — — —

Jag tackar dig för att jag och Gunnar äro ättlingar af fäder, som blödt och dött för de förtryckte. Gif honom deras sinnelag! Därom beder jag för honom, men ej om deras hjälterykte, ty sådant är fåfänglig glans. Gif honom lycka, men icke den som känner sig ogrumlad inför andras lidanden! Gör honom hellre till en Lazarus, som din Krist älskar, än till den rike mannen!

Helst önskade jag, att han finge falla, tapper, glad och förtröstande på dig, å ett slagfält för det rättfärdiga och evangeliska i fattigmans sak. Men hvad äro en dåres önskningar inför dina rådslag, o Herre!

Jag önskade detsamma för mig, men du har hitintills icke tillstadt det. *Så låt mig då, tills det sker, få nyttja sångens gåfva för samma mål! Jag känner, att hon är af dig och ämnad till mer än jubel vid fröjdebägaren och vallmodoft för lidandet, ehuru hon äfven som sådan är en skänk ur din nåds rikedom. Lägg på mina läppar de ord, som främja mandom, heder, godhet hos mitt folk och låta evighetsbilder hägra på dess väg mot målet bakom årtusendena! Hvarför, om ej för det, gaf du syndiga människor en gåfva, som endast skogens skuldlöse sångare vore värdige?»*

Denna bön, lagd i harpolekaren-humanistens mun, tolkar de rent personliga känslor, som fyllde den skald, hvilken vid 1890-talets ingång obestridt intog högsätet bland Sveriges författare.

Doktor Viktors harpa hade liksom doktor Svantes »endast uppbyggliga och stärkande toner för bygdernas folk».

Och genom flere af doktor Svantes uttalanden hör man författarens egen röst; spörsmål, som sysselsatte hans egen tanke vid denna tid, upptagas här med lätt förklädnad från reformationstiden.

Huru vacker och djupsinnig är icke Svantes förklaring om Jesu frälsnings tillämpning på andra planeter, äfven om den kopernikanska hypotesen antages. »De, som icke vilja tro, skola med eller utan henne finna skäl för sin otro.» Huru äkta Rydbergskt tillägget om atomteorien:

»Nära ligger till hands, att bland desse de skola finnas, som under intrycket af Kopernikus' mening sluta sig till den åsikt, som en icke längesedan upptäckt dikt af den gamle romaren Lukretius förfäktar, att världen tillkommit genom Ödet medels atomernas blinda lekar. Inbillningen frestas ju att uppfatta dess solar och planeter som tillfälliga atomsamlingar, kretsande i den omätliga rymden. Ja, det är en föreställning, som svårligen kan undvikas, men säkerligen öfvervinnas, det är väl därför som hon är urgammal och likväl icke kan rota sig. Hon är förskräckande för känslan och otillräcklig för förståndet.»

Eller Svantes politiska uttalanden, anknutna till diskussionen om Thomas Morus' »Utopia», därvid han fäller några ord, som syfta på senare tiders socialistiska utopier:

»Det (samhällsskicket) synes mig ha den förtjänsten att vara fritt från de svåraste af de nu bestående sam-

hällsskickens lyten. Det är ju ett stort erkännande. Men jag undrar, om en man med frihetskänsla förmådde lefva i det. För egen del vill jag icke drifvas af en ämbetsman på gifven timme till arbete och på gifven tid till hvila, och jag betviflar, att svenske män skulle foga sig däri. Jag betviflar dessutom, att samhällsskicket kunde bestå oförändradt. Förändras det, går det till försämring, ej till förbättring. — — —

Svåra samfundsproblem är jag icke mäktig att lösa, och tillsvidare föredrager jag fördenskull en ej så noggrant inrättad samfundsmekanism. En sådan må gå ojämnt och förslösa kraft, men ger i vederlag personlig frihet. — — —

Med gardianen är jag enig däri att okristligt och förkastligt är ett samhällsskick, där icke den fattiges röst ljuder lika högt på tinget och inför tronen som den rikes. Detta skulle väl ock vara klart för alla rättänkande och alla kristligt sinnade, om icke ett särskildt hinder ställde sig i vägen. De fattigaste äro ju vanligen äfven de minst kunnige, ehuru sanningen att säga man möter en förskräckande okunnighet äfven hos adeln i alla Europas riken, så att man känner sig frestad att fråga, om icke okunnighet, parad med öfvermod, är samhällsfarligare än okunnighet, parad med känsla af ringhet.»

De invändningar Svante därefter riktar gentemot Thomas Morus' lära: »att de visaste böra styra och afgöra alla samhällsbeslut», nämligen att de visaste ej äro så lätt funne och att kunskapsrikedom och vishet äro olika ting, att den förra ofta finnes förenad med lastbarhet, lumpenhet och ondska, äro talade ur Rydbergs eget hjärta.

»Man måste för att lefva ädelt känna inom sig något rent, som icke får smutsas. Några sidor förelästa ur Thomas à Kempis kunna hos den fattigaste väcka den känslan till lif; universitetslärdom gör det mindre säkert. När kunskaperna träda i den känslans tjänst, då bär intelligensens utveckling sunda samhällsgagneliga frukter; annars bär den väl snarare sodomsäpplen.»

Ett personligt uttalande af Rydberg, som i minnet bevarade de kval, ungdomstidens skuldebörda orsakade honom, lägges ock i Svantes mun:

»Skuld skall gäldas, om ock med mödor intill döden. Skuld är en kämpe, som skall döda din själsadel, om du icke dödar honom. Medvetandet af vanära skulle tynga ditt arbete på åkern och i skogen. Det skulle rycka vingarna af de böner, du uppsänder för dessa tegars gröda och ditt hems trefnad. Medvetandet af bevarad ära skall fördjupa plogfåran och öka groddkraften i de frön, du i henne sår. Det skall gifva dina böner vingens spännkraft. Det skall hålla dig rak inför dem, som vilja vara dina herrar, och det skall gifva mångfaldig kraft åt de slag, du slår för frihet, lag och rätt.»

Mäster Gudmund, till sinnelaget en Krysanteus' frände, men mindre handlingskraftig, mera uteslutande kontemplativt anlagd, är nog ock danad efter Rydbergs egen afbild, och många af sina egna tankar har Rydberg lagt i hans mun. Själf en ättling af vapensmeder, gifver Rydberg åt mäster Gudmund — vapensmed och son, sonson, sonsonsson af smeder — rätt många af sina egna lynnedrag.

Sitt yrke i smedjan och nivelleringsverkstaden sköter han samvetsgrant och förstår väl att låta

sitt konstnärliga sinne skänka ädel ifver åt handtverket, men han trängtar efter fullgjordt arbete till den fria konstnärliga sysslan i målarestugan, där han penslar ädla miniatyrer.

Så hade ock Vapensmedens författare troget fyllt sin plikt å tidningsbyrå eller föreläsningssal och underkastade sig mödosamt arbete för att få sitt verk ej blott gediget, utan väl putsadt och afslipadt, men hans håg trängtade mot den fria skaldeleken, aldrig kände han sig lyckligare än när han fann tid och hvila till att dikta. Lynnesdrag, sådana som att »mäster aldrig vågade sig på skåltal, sedan han en gång i Sankt Gertruds gille, hvars hedersledamot han var, kommit af sig», blygheten och rädslan, då han skall visa sina målningar, vekheten i förhållandet till den son som så djupt kränkt honom — »en man som har betänkligheter mäktar i en strid som denna icke mäta sig med den som är utan» — äro rent personliga drag. Och äfven den bekämpade häftigheten. När Rydberg låter Gudmund säga de tviflande Arvid och Margit: »I veten kanske icke, att jag är en mycket häftig man, som naturen förnekat tålamod, och jag mäktar icke behärska häftigheten — — på senaste tiden har hon gifvit sig svårt till känna; och då jag icke låtit henne bryta ut, så har hon slagit djupare in och förmärkes ofta som en hetsig sveda kring hjärtat», så gaf han härmed — såsom hans vänner väl veta — ett stycke själfpsykologi.

Genom många af mäster Gudmunds uttalanden, t. ex. hans religiösa åsikter, bland annat gensagan mot helvetesstraffen, talar Viktor Rydberg själf;

men framför allt äro de fränder i den varma kärleken till fäderneärfda minnen — vårdträd och annat, vid hvilket kära hågkomster äro fästade, utgöra för Gudmund helgedomar — och till allt skönt i natur och konst.

Likasom Gudmund hade Rydberg pietet för det nedärfda, som ännu var af värde och ägde lifskraft.

Liksom mäster Gudmund hade ock Rydberg en gång fått skåda ett paradis skymta bakom de jordiska synerna och liksom denne såg han i naturen Guds stora, sköna bilderbibel: »det finnes tydningar till allt i naturen; de flesta sanningar kunna gripas endast i symbolisk form».

Liksom Gudmund studerade han naturens former och färger för att låta dem i sin konst framstå såsom på en gång sanna afbilder af naturen och tolkar för aningar, känslor och tankar.

Rydberg har i några ord, som han för öfrigt lägger i Dagny Slattedotters mun, poetiskt symboliserat *tiden*, *minnet* och *aningen:*

»Min far liknar tiden och allt i den vid ett band eller ett pergament, som afrullas. Den afrullade delen sjunker ned i mörker, och vi se den icke, men den finns. Den är det förflutna. Den icke afrullade delen är framtiden. Den synes ännu icke, men den finnes. Den är det tillkommande. Den afrullade delen kan till längre eller kortare tid hägra för själen, och det kalla vi minne; den icke afrullade kan ock till en längre eller kortare tid hägra för själen, och det kalla vi siareförmåga.»

S. A. HEDLUND OCH VIKTOR RYDBERG.

Efter fotografi i början af 1890-talet af Dahllöf & Hedlund.

Om det osympatiska förhållandet mellan mäster Gudmund och hans karakterslöse son verkar bjärt frånstötande, så är åter Svantes förhållande till sonen Gunnar en bild af tilldragande fägring. Rydberg har här upptagit ett ämne, som redan tidigare sysselsatt honom: farhågan för att barndomens och ungdomens oskuld skall råka ut för en värre förgängelse än dödens: orenhetens, lastens, fördärfvets. Vi minnas dikten Alexis i Flora, om naturens tålamod, då hon icke tröttnar att på tidens ö efterbilda idéerna, när dock allt skönt måste dö, och fortfar att väfva, fastän allt det väfda åter rifves upp, och om den panna från hvilken idéens afglans, Guds afbilds renhet, försvunnit, sedan brännhet samum härjat den och förgängelsen — dock ej dödens — vidrört henne. Denna dikts början är upptagen här i Vapensmeden och lagd i harpolekarens mun, då han vemodsfullt betraktar sin gosse och fruktar hans framtid.

»Snart komma de farliga åren. Den högsta och ljufvaste mänskliga skönheten — den i hvars fina ådernät blodet flyter nektarrent och sprider en värme, som ej är den djuriska åtråns — den skall tyna bort. Hjärtats omedvetna renhet skall tyna bort med den. Det är vårblommor. *I hvilken gestalt skall den första kvinnokärleken möta Gunnar?*»

Och han erinrar sig en kväll, då han bar Gunnar på arm och sjöng den vackra bönen:

Utur ödedjupen fram
många källor välla.
En är bittert hälsosam:
det är sorgens källa.

Väl jag vet, du käre vän,
att du dricka skall ur den,
men för lastens brunnar
Gud beskydde Gunnar.

— — — — — — —

Kraftig växt och ädel död,
ber jag, Gud förunnar
sångarbarnet Gunnar.

Hans önskan går i fullbordan.

I en stämning, lik de badande barnens, skildras nu Gunnars uppväxt vid sidan af den kvinna, som, äldre än han, korat honom till sin make.

De utopiska tankar, som Rydberg framlade i de ofvan anförda brefven till Jenny Rossander, omsätter han poetiskt i det egendomliga, men tjusande kapitlet »Ung kärlek», som innehåller några af bokens vackraste blad.

Och Gunnar beskäres den ljufva lotten att få dö ung och ofördärfvad, en hjältes död, den död som Rydberg på ett annat ställe — i det ädla förordet till Schöldströms skildring af Sándor Petöfis lefnadssaga — nämnt såsom den skönaste näst efter den att hafva lefvat länge och verkat troget och under hvitnande lockar dött en högsinnad, varmhjärtad ynglings död.

Af de båda unga kvinnofigurerna är Margit den mest lefvande; hennes vackra förhållande till fadern verkar tjusande och försonande i motsats till broderns. Dagny Slattedottern, sierskan, som utser Gunnar redan som gosse till sin brudgum, är däremot åter en mera konstruerad figur, men det hvilar äfven öfver hennes skepnad en egendomlig, käck poesi.

En säregen typ, rätt ensamstående i Rydbergs diktkonst, är Henrik Fabbe, den humoristiske, ärlige smedgesällen, bohèmen med guld i hjärtat, hos hvilken äfventyrarlustan kommer i blodet, när våren bryter in, och som då måste ut och vandra. Äfven humorns vekare toner dallra, då Fabbe för sista gången bjuder farväl till Birgits fatbur.

Mera forcerad humoristisk är Drysius, mäster Lars' småsnåle vän. Det förtjänar omnämnas, att de bibeltolkningar som han bjuder — t. ex. att ormen före syndafallet icke krälade på sin buk, utan dömdes till denna lott därför att han förfört våra första föräldrar, och att ormen därförinnan hade en upprät ställning och förde sig hofmässigt och elegant, eftersom Eva såg honom med välbehag — nästan ordagrant förekomma i den »lunta», hvilken användes vid undervisningen i Göteborgs seminarium på 1870-talet och hvars framdragande i pressen väckte oerhördt uppseende (jmfr II: 196).

En särskild adel erhåller Vapensmeden genom de härliga dikter, med hvilka prosan är genomsprängd, och som låta både allvarliga och muntra strängar tona. Ursprungligen synes det hafva varit författarens mening att låta vers och prosa flitigt växla, men alltsom berättelsen utarbetades, blefvo dikterna mera sällsynta.

Bland de vackraste skaldestycken som någonsin klingat från Rydbergs lyra äro sådana som Svantes signesång öfver Gunnar, parafrasen öfver färden till Österland samt icke minst den religiösa dikten Bethlehems stjärna, stämd i en barnsligt naiv ton, som har något af psalmstämning öfver sig.

Men Vapensmeden bjuder ock på ett par alster af rent humoristisk lyrik.

»Det var visserligen icke likt doktor Svante att dikta nidvisor», men visan om Ture Jönsson är ett lyckadt prof på skämtsam niddikt i något arkaistisk smak.* Och i dryckesvisan:

Det bor en hedning i källaren,
hans namn är muskatellaren;
han är saftig och kraftig och trind och tjock;
tunnbindarmäster har gjort hans rock.
Det vittnar både munk och präst,
att *odöpt* är muskatellaren bäst;
en dålig krist
han vorde förvisst
och sämst, om han blefve en anabaptist.
Nog unnar jag honom allt godt, men nej!
att döpas unnar jag honom ej

framträder ett drag af uppsluppenhet och munterhet, som ingalunda var främmande för Rydbergs personlighet, men som är ganska sällsynt i hans diktning.

* Ursprungligen hade visans första strof följande utseende:

Herr Ture är trohetens ädela ros,
på honom må sannelig trösta
vår kyrka med Brask, med Olavus därhos,
vårt land med von Mählen och Gösta;
om Ture må blott
talas fagert och godt;
hvad annat tör sägas är drafvel,
ond ord äro Satanas' afvel,
belackare väntas af svafvel.
Men vinden går rundt om herr Tures slott,
där flöjlarna svänga å gafvel
och tärningar rulla å tafvel.

Hvilka svaga sidor man än må kunna framhålla i Vapensmeden — betraktad som »historisk roman» — skall man dock ej i hela vår litteratur kunna påpeka en prosadikt mera fylld af äkta *humanitet:* d. v. s. mänsklig bildning, mänsklig kärlek och mänsklig vishet än denna bok, där Viktor Rydberg inom ramen af en historia, som redan i ungdomsåren hägrat för honom, nedlagt så mycket af den världsåskådning, hvartill han nått efter ett långt och tankerikt lif.

»Hvor den Bog er god og smuk!» — skrifver en dansk-rysk skald och lärd, Thor Lange. — »Jeg glæder mig over at have læst den; jeg har haft Gavn af den, sjæleligt Gavn. Om end maaske kun for en ringe Tid, er mit Sind blevet mildt og min Tanke tvættet ren.»

*

Egentligen var det meningen, att Vapensmeden skulle utgå tillsammans med några nya skaldestycken, småberättelser och aforismer under titeln »Sånger, berättelser och hugskott».

Men då den växte ut till så pass stora mått, fick den segla sin egen sjö och utkom på hösten 1891, under det att mot julen Några dikter utgåfvos såsom Rydbergs andra samling.

Helst hade han velat dröja därmed ett år, för att få samlingen fylligare, och det var att beklaga, att, på grund af öfverenskommelsen med förläggaren, detta ej blef fallet, ty då hade vi sannolikt ägt flere dikter af hans hand.

Af de nya dikterna är *Den nya Grottesången* vid sidan af »Barndomspoesien» och »Grubblaren» den mest betydande.

I minnestalet öfver Strandberg hade Rydberg — med anledning af att Talis Qualis själf dömt så hårdt öfver sin ungdomsdikt, där han sade sig hafva gripit lyran med af lidelse ännu darrande hand — yttrat, att dock skaldekonsten stundom med framgång tillämpat satsen, att »hvad järnet icke läker, läker elden»:

»Det är möjligt och i de flesta fall visst, att formen lider under de våldsamma greppen; men när allt kommer omkring, är det ej den otadliga ytan, ej den fint afvägande smaken, utan den rakt ur hjärtat frambrytande, i flykten fattade och gestaltade stämningen själf, med sin inneboende idéhalt, som dess vissare tryggar varaktighet åt dikten ju mer hon medför af hjärtats friska förnimmelser. I dikten söker man något helt annat än formens mästerskap, ty den skall man ha ändå, och någon gång kan till och med hända, att ett formfel, då det minskar diktens fullkomlighet, mer än försonar detta genom att låta oss ana en högre skönhet hos skalden själf.»

Dessa ord äga sin tillämpning på Rydbergs egen »Grottesång». Mera formsköna kväden har Rydberg visserligen skrifvit, men knappast i något blöder så hans hjärta som i denna stora straffdikt öfver de förbannelser, det nittonde seklets industrialism bär i sitt sköte.

Betecknande nog föregås den i samlingen omedelbart af *Lukanus marterad*, där den stoiske skalden Lukanus uppmanar sina efterföljare:

Sjung ljuft för hjärtan, som behöfva hvila ut,
men gif din sång ett brännjärn äfven i dess hand
att sveda i det uslas kött dess märke in.

Rydbergs sånggudinna hade ett brännjärn i sin hand, då Grottesången sjöngs.

Viktor Rydberg var framför allt människoälskare. Den väldiga humanitetskänsla, hvilken som en röd tråd genomlöper hela hans lefnadsgärning och som mot slutet af hans lif präglade hans personlighet, stördes allenast, när han erinrade sig det hvita slafveri, hvarunder dessa världens små arbetade, den Grottekvarn, som malde bort så mycken människolycka, och allra mest harmades han, då han fann tidens »vulgärfilosofi» hylla läran om den starkares rätt.

Åter vänder Rydberg tillbaka till en af sina älsklingstyper, Ahasverus, i hvars mun han lägger sin nya tolkning af de gamla myter han uppspårat om Grottekvarnen.

Redan i Prometeus och Ahasverus har han låtit den gamle israeliten skildra det slafveri, som rufvade tryckande på människomängden, i det skördemannen ingen del hade i skördarna, hans hydda blefve för trång, barnen fastnade i det nät af gränder, som »slöjdens jättespindel» spände ut.

Nu råkar Rydberg honom åter — i Hildesheim*. Och om redan i den förra dikten man stundom förnam Rydbergs röst genom Ahasverus' pessimistiska repliker såväl som genom Prometeus' förtröstansfulla, så hör man nu än fastare hans hjärta klappa bakom Ahasverus' dystra skildring af samhället, af de unges likgiltighet för vetande, af människornas pietetslöshet och begär att endast lefva ögonblickets lif, dess bristande lefnadsglädje, dess fantasilöshet, lifsleda och låga sinnelag.

* Rydberg hade år 1886 på en resa i Tyskland besökt Hildesheim.

Och i Ahasverus' pergamentsrulle läser han Grottesången, om huru industriens jättekvarn varder med hvart år tyngre, kräfver allt större arbetskrafter och i allt vildare fart maler ve och förbannelser öfver vår jord, kräfver de unga trälinnorna och äfven kräfver barnen.

Barnen i industrialismens tjänst, det var en bild, som gjorde hans hjärta ve. Året förut hade han på begäran att skrifva en dikt för en liten folklig barntidning svarat:

»Att dikta för torparbarnen synes mig vara en uppgift så stor, att jag knappt under några omständigheter skulle anse mig den vuxen. Jag har aldrig kunnat skrifva annat än hvad som vill fram ur mitt hjärta, och barnen skulle icke förstå hvarför jag på själfva den glada julaftonen sjönge så sorgset för dem. Jag ser deras framtid dyster.

Och kan man annat, om man från det som är nu får sluta till hvad komma skall? De skola växa upp till offer under ett organiseradt plundringssystem. Icke kan jag sjunga med glädje för de små vandringsmännen, då jag längre fram på deras väg ser busen, som väntar dem för att suga deras märg och blod.»

Det var samma stämning som inspirerat Elisabeth Browning i hennes präktiga, af Edvard Fredin tolkade dikt »*The cry of the children*», ett varmt skaldehjärtas gensaga mot att fantasien bortjagas ur de åt industrien offrade barnens lif. Enstaka strofer ur denna dikt samklinga med ett ställe som detta hos Rydberg:

Kungen svarar: trälabarnen,
tarfva icke äfven de

leka någon gång och le,
medan de
växa upp att drifva kvarnen? —

Herre konung, gif mig barnen!
Minns, att utan tukt och vård
växer detta lata yngel;
nyss ju stal en sådan slyngel
äpplen i din örtagård.*
Större, större arbetsflock
fordras för de ständigt tyngre,
ständigt tyngre kvarnstensblock.
Gif mig trälabarnen ock,
äfven tioårs och yngre! —

Nå, så tag dem! Kungen sitter
kvar och känner hugen vek
vid de egna barnens kvitter,
fågellock och fågellek.

I dessa och andra strofer — sublima utbrott af en nästan siarlik vrede — har »oviljan skapat dikten», liksom hos forntidens store samhällsgisslare, och ej utan skäl har det industrialismens helvete, som här skildras, i skräck och fasa jämförts med det Inferno, som en gång den florentinske storskaldens fantasi upprullade.

Men dikten afbrytes, och Ahasverus' mask döljer icke längre Rydbergs egna drag i det prosastycke, där han i en halft filosofisk, halft socialekonomisk liten afhandling drager i krig mot den

* Man jämföre några ord i debatten i Första kammaren 1900 om småbarnens tidiga arbete i fabriker såsom skyddande dem för att blifva »ligapojkar».

praktiska materialismen, som hjärtlöst uppenbarar sig i tidens industrialism och hänsynslösa egoism, men som stundom »tar psalmboken och går i kyrkan», mot den vulgärfilosofi, som vill göra naturens lagar till människans sedekodex, och mot den socialdemokrati, som i sin sträfvan för kroppsarbetarnes befrielse likaledes bygger på egoismens evangelium och valt att vandra den ateistiska vägen.*

Slutligen låter han kanslern-mammonsprästen i sin festpredikan häfda det starkas och slugas rätt gent emot Kristusläran (Nietzsche). Mammon är nådig mot de store, och egoismen, som framspringer ur lustans rot, växer upp med väldig stam och skyddar staten.

Trots sitt väldiga, sublima patos är Den nya

* Med anledning af detta angrepp framhöll *Hj. Branting* i sin bittra kritik öfver Grottesången (Soc. Dem. 4 januari 1892), att denna dikt *kunde* ha blifvit den på långliga tider förnämsta på svenskt tungomål, om författaren tagit steget fullt ut och pekat på *socialismen* såsom räddningen från Grotte eller åtminstone tagit upp vissa elementer därur och omformat andra. Nu pekade skalden på ingenting, och därigenom blefve han icke det bittersta »farlig» för kung Frode.

Häremot anmärkte *Edvard Alkman* träffande (Svensk Tidskrift): »Från socialistiskt håll har man förebrått Rydberg, att hans Grottesång ej är *farlig* för de bestående orättvisorna. Af den förebråelsen torde han haft en förkänsla, och troligen har han emottagit anmärkningen med resignation. Vår tids socialism är så dogmatisk som trots någonting mellan himmel och jord, och invand att betrakta tingen genom utopiens färgade glas, betecknar den som dårskap eller illvilja hvarje bemödande att undersöka tillvaron från annan aspekt än dess egen. Dess grundsats, som från en sida sedd är 'allas rätt mot alla', fyller lifvet med en krigisk grundstämning, för hvilken den djupaste altruism blir pjåsk. — För den däremot som tror, att det förflutna har mer än en negativ betydelse för det tillkommande, och icke sätter en framtidskonstruktion som värdemätare på historiens lärdomar ter sig Grottesången farlig nog för ett samhällsskick, som den med snillets storhet i greppet visat vara ovärdigt, outhärdligt, omänskligt.»

Grottesången såsom konstverk sedd icke jämnbördig med motbilden i den första diktsamlingen, Prometeus och Ahasverus. Innehållet har sprängt formen, eller, för att begagna en gammal ästetisk term af Schiller, »formen har icke alltid — som sig bör — dödat stoffet». Men ofta verkar framställningen med öfverväldigande makt, och träffande har Levertin liknat denna sångs storartade moderna instrumentation med Wagnerska ledmotiv och Wagnersk mångstämmighet. Mot slutet förefaller det likväl som om Rydberg liksom gripit verket för tidigt ur ugnen, innan det var färdiggjutet, bråd att få säga allt hvad han hade på hjärtat.

Det mäktiga skaldestycket, hvilket präglas af den ungdomsvarma vrede, som har sin rot i kärlek, är sprunget ur en disharmonisk stämning hos skalden, och denna har satt sin prägel äfven på den yttre formen. Men mäktigare toner äro icke sjungna på svenskt språk, ungdomligare harm har icke brunnit i en ynglings dikt än i detta sextiotreåringens anatema mot allt det elände, som den moderna mammonsdyrkan bär i sitt sköte, mot den jättekvarn, som maler bort så mycken människolycka. Det möter oss här en ande besläktad med Gamla testamentets profeter, när de vredgade banna israeliterne för deras Baalstjänst.

I *Lifslust och lifsleda* har skalden återupptagit sitt gamla ämne: optimism och pessimism i världsuppfattningen. Han mönstrar en hel skara representanter för olika världsåskådningar, allt ifrån de unge hellenernes lifsglada njutande af minuten till pelarhelgonets självfvalda plågor och anakoretens dystert mäktiga anatema mot lefnadsfröjdens synd.

Att glädjas, då syskon lida,
att jubla in i koren af millioners jämmer —
loda helvetets djup, om du det kan;
djupet af denna synd lodar du icke.
Men den siste glädjejublaren skall tystna
och bedja: höljen mig, I berg!
då Herren sveper kring ljuset mörkrets dok
och breder den stora natten öfver oss, under oss,
och änglarne gjuta hans vredes skålar
på en skälfvande värld.

Stundom har skalden lånat verser från sina egna ungdomsdikter (hellenernes sånger, poeten från nittonde århundradets slut), stundom öfvergår han till ren prosa, såsom då det gäller angreppet mot den Nietzscheska världsåskådningen och dess eftersägare, »öfvermänniskorna», representerade af »intelligensaristokraten», pumpan på två pinnar, hvars hufvud utvecklats på de plebejiska lemmarnas bekostnad. Rydberg satiriserar här öfver denna »världsträdets blomma», hvilken i självförhäfvelse anser sig såsom det, för hvilket egentligen människan är till, och slutligen vill dofta bort i rymden med en ultrafin hyperästetisk »dirring» af djupaste lifsleda.*

Och med det väldiga ekot af anakoretens världsförklaring:

Kristus ville frälsa glädjen,
men glädjen anammade honom icke;
glädjen skall strypas af fasan
och fasan frälsa världen —

* Jmfr brefvet till Ola Hansson, hvilkens eget uttryckssätt här är satiriseradt, liksom ock Strindbergs öfvermänniskoteorier i »I hafsbandet».

slutar denna tankedigra, om än i rent formelt hänseende ej fullt genomarbetade dialog.

En tredje större dikt, i formelt afseende mera fulländad, är *Vårdträdet*, i hvilken Rydberg på ett sällspordt lyckligt sätt användt den fornnordiska alliterationen. Det är Yggdrasilsmotivet ur Völuspá, som han här upptagit i en dikt, som gentemot nutidens pietetslöshet häfdar minnenas, släkternas betydelse. Andan är densamma som i Grottesången. Skalden behandlar Yggdrasilssägnen om en ask som världens vårdträd och lämpar symboliskt Ragnaröks strider på människovärldens nutidsstrider.

Stolt går med otyngd
skuldra den starke,
den svage bär
sin börda och *hans*. — — —

Det flyktiga nu
vill njuta sitt eget,
men ej kedja forntid
och framtid samman.
Så lossas häfdernas
heliga länkar.
Himmelssyner
hägra ej mera.
Rättens runor
ristas af våldet.
Som gudar dyrkas
lusta och guld.

Af de smärre dikter, som denna samling omfattade, äro särskildt att nämna den innerligt fagra och djupsinniga *Jungfru Maria i rosengård*,

om Maria, som drömmer om stundande modersvård åt en leende gosse, drömmer om frid och mänskorätt undan världens träldom, våld och kif, men, när hon vaknar, »sömmar en linda med blodröd bård åt folkmartyren af Davids ätt», samt den stilla vemodiga stämningsdikten *I natten* — rätt olika det liknämnda kväde i Flora, hvilket däremot ingått i »Lifslust och lifsleda».

Utkast till nya dikter. Dikterna 1895.

Den dystra, delvis bittra grundstämning, som onekligen behärskar flertalet af dikterna från 1891, i motsats mot den ljusare grundtonen i Rydbergs skaldskap från 1875—81, skulle åter gifva vika för en mera harmonisk sång.

Ty än en gång skulle sångens huldra locka honom.

Bland hans papper ligga många titlar och utkast till nya dikter. Sålunda utom de förut nämnda:

»*De gamla stora sångerna*», jag hör dem om igen: Svipdag, Dante, Glaukus, Två gossar, Melusina, Sju korparne; *Insula fortunata; Bebådelsen: Gabriel till Maria; Den förrymde Eros* (troligen en tolkning från Anakreontica, som lär varit färdig, men ej nedskrifven).

Urds graffält. (De utopiska synernas hägringar — »där de stora drömmarne, de förkastade idealen ramlade». De elödes och de oföddes förhållande till dem. Lämna detta världsriket åt dess öde. Gå ned i mitt rike, där de stora domarne äro samlade.) *Vandraren på berget. Den unge fakiren. Den ensamme flyttfågeln. Bakom töckenväggen. Gör som du hoppades. Elias och Baalsprästerne. De visste icke, hvad kärlek är. Det gul-*

I natten.

Tyst är lunden, och sjön, som kysst
strandens somnade ros, är tyst.
Aftonskimret, som mildt besken
tempelkullen, har bleknat ren
stilla, drömmande, stilla.

–

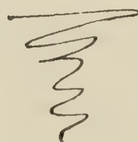
Tysta stjärnor ur hafvet gå,
stilla palmernas kronor stå,
sen därunder i myrtenskog
vinden suckade nyss och dog
stilla, drömmande, stilla.

Autograf från 1891.

Trött har älfvan på mossig bädd
sjunkit ned vid sin urnas brädd,
söfd af rinnande källans sus:
barmen häfves i månens ljus
stilla, drömmande, stilla,

—

medan hon ser i ljuflig dröm
stelnad, kristallren, tidens ström
och all världen från ve och harm
somnad in på Allfaders arm
stilla, drömmande, stilla.

Viktor Rydberg

nade löfvet. Djupare in i skogen. Ungdomens källa. I domen. Petrus gång till korset. Epikureerne och pelarhelgonet. Halfred Vandradeskald. Emaus. Gossarne vid Genezaret. Klostret. Grindstolpen. * *Guds konungadöme. Domine, quo vadis?* (Herre, hvart går du?) *Den hemlighetsfulla tonen. Oden vid Gestilren. Jorden som kyrkogård. Det vandrande folket* (utkast till en dikt om zigenarne föreligger). *Isak Comenus. Månen och pessimismen. Kojornas barn. Gossarnes kvällsvandring. Ur Ahasverus' dagbok. Häxan. Se västerhafvets vågor* (omarbetning af Maria Skyttes visa i Fribytaren**). *Den magnetiserade ladyn. S:t Tupidarius.*

* Grindstolpen. Ensam kvar sedan huset rifvits. Allt annat försvunnet. Skratt och gråt, födelse och död, stort arbete och hvila, härdens trasor, regnets fall på rutorna, suset från träden, arbetet på åkern, tankarne vid härden, gästabuden, snart försvunnet men ej förloradt. Den stora bildersalen med fotografier i färger. Rotundan, där tiden kröker sig. De tre nornorna som mötas. Det förflutna, närvarande och tillkommande. De le åt oss, som skåda endast det närvarande.

** Omarbetningen lyder:

Se västerhafvets vågor
i purpur gunga och i gyllne lågor
och leka med hvarandra
kring ön, där våra ungdomsdrömmar vandra.

Så väll af fröjd, du segel,
och sväfva öfver oceanens spegel.
De vinka oss, vi skynda dem till möte
att sjunka för en stund i deras sköte.

Hur strandens klippor blänka
i rosigt sken, och skuggorna sig sänka
att finna stilla dalar
och skrida genom palmers pelarsalar.

Se mystiskt dunkla parker
stå drömmande på solbelysta marker.
Hur djup är tystnaden, hur ljuf är friden;
i sällhet domnad hvilar själfva tiden.

Dvärgarne (kulturarbete utan fantasi). *David till Jonathan. »Där gå så många vägar.» Han och hon. Egil Skallagrimsson. Utlegä män. Kettil okristen. Tomtegubben. Sæmund i svarta skolan. På Blocksberg. Den ensamma flyttfågeln. Den kortaste sömnen. Tornväktaren* (Rethel). *Medel mot kärlekskval* (drama).

Så föreligger ock ett utkast till en berättelse: *Den första gotiska kyrkan.*

Sannerligen! Icke tröt det Rydberg på ämnen. Men han hade icke alltid håg att gifva yttre form åt de skaldesyner, som hägrade inom hans inre värld. Själf biktar han på ett blad:

I hjärtat har jag en fånge, som bad mig så mången gång
att varda ur sitt fängsel befriad i dikt och sång,
i hjärtat har jag en fånge, som bad mig så mången dag
att få på gungande rytmer försvinna i böljeslag.
Hur han har suckat därinne, hur han har stört min frid
och fyllt min själ med längtan allt sedan min ungdomstid!
Dock kunde jag ej förmå mig att lyssna till hans bön;
jag ville ej mista honom, han är ju så ljufligt underskön.

Men år 1895 — hans sista sommar — gaf han dock vingar åt några få af sina hundra diktardrömmar *.

Då tillkommo de tre skaldestyckena *Himlens blå, Längtan* samt *Fantasos och Sulamit*, de båda senare sammanförda under titeln: *Vandringsmän.*

Här råder en ljusare stämning, men tillika en trånglan från jordelifvet mot odödligheten.

* Året förut hade han, då Singoalla skulle utgå i praktupplaga med Carl Larssons teckningar, skänkt en omarbetning åt denna sin älskade ungdomsdikt.

Himlens blå är en enda sådan oändlighetssuck och tillika en tacksamhetshyllning till det älskade fosterlandet. I *Längtan* tolkar Rydberg än en gång i de mest förtjusande strofer den längtan efter och aning om det ideala, som präglat hela hans lif, och som han sökt i blomman, i fanan, i jägarhornet, i orgelbruset, i hammarslaget, i världsoceanens sus, i flodens ström, i människoögonens kärlek:

Kanhända det eftertrådda
är det aldrig än förstådda
och hvad ingen skall förstå;
men han måste längta och ana,
han måste vandra och spana
och söka det ändå.

Och kom han till världens ända,
dit inga vägar lända,
där Intets rike är,
han böjde sig öfver stupet
och stirrade in i djupet
med vemodsfullt begär.

Och lutande öfver stupet
han ropade ned i djupet,
som saknar återljud,
och ropet skulle fara
genom ändlöst icke-vara,
genom tigande rymder: Gud!

Och lika så i *Fantasos och Sulamit.* Här är det fantasiens ungersven, som är stadd på kosa efter idealets mö, och som hvar helst han kommer

skänker sken öfver mulen himmel, hugnad i dagens trälbestyr och vackra drömmar åt natten.

Den, som såg Viktor Rydberg hans sista tid, ägde skäl att spörja, om han icke själf var Fantasos, alltjämt ung och fager som den bild han danat af denne fantasiens ungersven, i hvars bruna hår ej fanns ett stänk af grått, i hvars blick var glans, i hvars gång var frihet, hvars ungdom var oförödlig?

Ung verkade han, ung dog han — trots de sju och sextio åren.

XIV.

PERSONLIGA FÖRHÅLLANDEN 1884—1895.

SLUTORD.

Personliga förhållanden.

Då Viktor Rydberg flyttade till hufvudstaden, skedde det tvifvelsutan i det hoppet att så mycket som möjligt få lefva i sin forskning och vid sitt skrifbord, att få draga gagn af Stockholms rikare bokskatter, dess vetenskapliga umgänge och för öfrigt få utarbeta de verk, som lågo honom på sinnet: mytologiska, filosofiska, kulturhistoriska, och skänka uttryck åt de syner, hvilka skymtade förbi hans skaldefantasi.

Alldeles som han tänkte sig det, gick det nu icke. Mångahanda plikter hvilade på honom — främst hans föreläsaresyssla och därmed sammanhängande bestyr. Och så kom därtill tyngden att vara en »auktoritet», att vara »Viktor Rydberg» — och de anspråk som ställdes till honom såsom den svenska vitterhetens höfvitsman.

I Göteborg hade han fått lefva någorlunda i fred, och ej minst voro hans närmaste umgängesvänner angelägne att respektera hans arbetsro och skydda honom från onödiga bestyr. I Stockholm blef det annorlunda. Hade Viktor Rydberg kommit till hufvudstaden, skulle han ock få erfara, att stockholmarne ställde anspråk på honom, och det

var icke lätt att hålla borta de skaror, hvilka begärde tillträde, hvar och en med sin lilla plåga, utan att beakta, att han också hade något han ville uträtta.

Så flyttade han — som först haft bostad vid Sturegatan n:r 13, senare vid Karlavägen n:r 1 B, hörnet mot Engelbrektsgatan, och som vintern 1889—90 bott på fru Helene Bergs egendom å Södermalm, Heleneborg — sistnämnda år till sitt eget hem, Ekeliden på Djursholm.

År 1892 i maj skref Rydberg följande för hans lefnadsförhållanden upplysande bref till Birger Schöldström, med anledning af att han från denne mottagit en subskriptionslista å ett af tredje person förberedt litteraturhistoriskt arbete med anhållan, att han å listan ville teckna sitt namn:

»Sällan jämrar jag mig. Här kommer likväl en liten jeremiad. Har man på mellanstunder slagit sig på att odla bekantskap med nervositet och otålighet, finner man nog, äfven om man dessemellan får vistas i paradiset, anledningar till klagolåt.

Under högskoleterminerna har jag att skrifva två föreläsningar, jag kunde gärna säga broschyrer, i veckan. Hvarje rad i dessa broschyrer är alstret af ett petigt arbete, emedan jag vill vara säker i mitt omdöme, där jag kan bilda mig ett sådant, och hvarken vill säga för mycket eller för litet. Därtill kommer besväret att förjaga tankesvärmar, som komma öfver mig vid snart sagdt hvarje detalj af de ämnen, jag har att behandla, men som måste tillbakaträngas, emedan de vilja drifva mig till höger och vänster om den raka linie, som jag måste följa, emedan hon är den kortaste och tiden är knapp och åhörarne måste framåt.

Detta arbete upptager fyra af veckans sju dagar. Sällan förflyter ett sådant sjutal utan kallelser till sammankomster, somliga behöfliga, andra onödiga. Till den senare kategorien är jag tvungen att räkna så många som möjligt. Under tiden hopa sig ankomna bref. Jag är den eländigaste och ovilligaste brefskrifvare i världen, och ett så långt bref som det du nu får från mig har väl under de sistförflutna åren ingen nödgats af mig att genomögna. De flesta brefven förblifva obesvarade, ehuru min hustru ofta tager sig saken an och söker lindra bördan. Men brefven äro icke det värsta. Kreti och pleti skicka mig manuskriptluntor på vers och prosa att genomläsa och bedöma. Luntorna åtföljas stundom af bref, som låta förstå, att författarens eller, oftast, författarinnans öde beror af domen. Någon gång skrämma de mig också med utsikten, att de skola komma till Djursholm och i egenskap af gäster mottaga domen under mitt tak. Kunde jag då blott fälla en uppmuntrande dom! Men det händer sällan, ehuru jag så gärna ville det, och jag känner liksom tandvärk i själen, när min kritik måste bita bort deras förhoppningar. Affattar jag domen i de mildast möjliga ordalag och sätter en ros i det torra törnet, händer det, att rosen, men icke törnet, uppvisas för allmänheten. Så har det tilldragit sig, att en filosofie doktor, hvars ofantliga diktlunta jag måste genomgå och kassera, poem för poem, med undantag för ett par, tillkännagaf i en tidning, att jag hade kallat några af dessa poem »sublima», medan jag hade sagt, att *ämnet*, som de behandlade, var sublimt.

Äfven sällskapslifvet tager sin tid, ehuru jag flyttade till Djursholm i den dumma förhoppningen att där kunna lefva ett för öfrigt icke psykologiskt gagneligt eremitlif. Jag älskar ensamheten och skulle göra det, äfven om

hon icke vore en nödvändig förutsättning för ostördt arbete; — men med afbrott Att sitta mellan skål och vägg med goda vänner i ett väl stämdt samtal, det är ju en gudafröjd. Du är en bland dem, som jag fantiserat som deltagare i dessa symposier. Du är i själfva verket en af de 'förbiskymtande skuggor', som den förbiskymtande skuggan Viktor Rydberg allt emellanåt räcker armarne efter. Mer än en gång har mitt fantasi-jag stigit ned i grafven till en liten flicka och tagit 'Lille Vigg', som är hos henne, och hviskat hans saga i hennes öra, ehuru jag gärna tror, att detta nu är öppet för oändligt vackrare sagor än den. Hälsa henne, när du går till hennes graf! *

När jag är mycket ansträngd, inställer sig en släng af den yrsel, hvaraf jag haft förkänningar sedan ungdomstiden, men svårast anfäktades för ett par år sedan. Den står i bakgrunden, alltid färdig att lyfta foten.

Nu lyktar jag denna jeremiad, hvars praktiska syfte är att mildra din dom öfver min overksamhet med afseende på subskriptionslistan för X:s arbete.

Jag återsänder den med min namnteckning och med önskningar om framgång åt företaget.»

I detta bref äga vi liksom en konturteckning af Rydbergs förhållanden — sådana han själf någon gång i en misströstande stämning kunde se dem. Vid ett dylikt tillfälle kunde till och med tanken på att åter flytta ner till Göteborg rinna honom i hågen, såsom fallet var i slutet på 1880-talet, då han ett ögonblick tänkte sig möjligheten att taga

* Åsyftar Schöldströms aflidna lilla dotter Dagmar, som stundom brukade bringa bud mellan sin fader och Rydberg, när de voro nära grannar vid Engelbrektsgatan, och hvars docka bar namnet Lille Vigg.

anställning vid den tillärnade högskolan därnere och där använda sina utarbetade föreläsningsserier.

Men detta var blott ett flyktigt hugskott. Vistelsen i hufvudstaden och dess nära omnejd saknade förvisso icke ljuspunkter och var honom i grunden nödvändig. Främst är här att nämna sammanträffandet med högt bildade personligheter inom olika vetenskapsgrenar, för att med dem utbyta tankar och af dem lära. Ty en vetgirig lärling af lifvet, af människor och af böcker förblef Rydberg till det sista.

Bland umgängesvänner äro utom kretsen af kamrater vid Högskolan — där senare likväl genom kända förhållanden en splittring inträdde* — företrädesvis att nämna præses i Fria konsternas akademi, Johan Nordenfalk, och Rydbergs gamle vän från riksdagstiden A. E. Nordenskiöld, hos hvilken han år 1887 bodde som sommargäst ute på Grönsö nära Trosa.

Då Rydberg på våren 1881 besökte Stockholm skref han hem:

»Hos Nordenskiölds har jag tillbragt kanske de roligaste timmar jag haft här i Stockholm. Han var sig

* År 1884, kort efter sin anställning, sökte Rydberg afböja en sådan och skref till Högskolans d. v. rektor, Warming:

»Käre broder, gör hvad du förmår för att hindra, att saken än en gång kommer att varda föremål för tidningspressen och den allmänna uppmärksamheten! Det vore sorgligt, om äfven högskolans professorer nu skulle uppträda i tidningsspalterna och visa sig delade i två läger. Till gagn för högskolan kan det omöjligen vara. Vi kamrater och lärare inom högskolan äro ju så få, att det icke borde vara oss svårt att bilda en krets af vänner, inom hvilken det ömsesidiga förtroendet icke rubbades af olika uppfattningar, som möjligen i en eller annan fråga kunde förekomma. Ditt eget blida och vänliga skaplynne skall, hoppas jag, återverka godt på oss alla och göra denna vår önskan till verklighet.»

lik och vid ett lysande godt lynne, där han satt i sin af märkvärdiga böcker och kuriositeter uppfyllda studerkammare, med manuskript till sitt nu utkommande verk framför sig. Flere gånger ville jag gå, för att icke vidare störa honom i hans verksamhet, men han höll mig kvar med intressanta samtal, bjöd mig på middag till en kommande dag och skänkte mig, när jag gick, en bok som du säkert skall tycka vara ful att se på, men som är en dyrbar raritet, en så kallad paleotyp, tryckt i boktryckeriets allra första tider.»

Med Nordenfalk knöt han närmare bekantskap först efter flyttningen till Stockholm och kom i tidernas lopp att stå honom allt mera nära. De möttes i gemensamma konstintressen, och särskildt brukade de, efter konstakademiens sammanträden, på tu man hand tillbringa aftnarna tillsammans. Betecknande för deras förhållande är följande bref (1890) från Rydberg till hans maka:

»Du vet, att jag dagligen har stunder, då jag tänker på mina vänner. Under promenader, innan jag somnar. En rad af kära gestalter vandrar då förbi min inre syn. Att tänka på dem och lefva med dem endast då de äro kroppsligen närvarande är icke ett vänlif i ande och sanning, och man har dem då icke så innerligt hos sig som då man sammansmälter alla minnena af dem till en enda bild och ger den bilden deras drag. En af dem, en senfödd vän, som min beskyddare skänkt mig på äldre dagar, men med hvilken jag tycker mig varit bekant, ej endast från barndomen, utan långt före min födelse, är Johan Nordenfalk. Förgäfves uppmanar du mig att skrifva till honom. Jag kan det icke. Jag kan ju ej heller skrifva till dig. Ty sådana bref du får från

mig — i dem känner jag icke igen mig själf. Ju mer jag har att säga, ju mindre säger jag, och ju varmare jag känner, dess kallare varda mina ord. Men hälsa Nordenfalk hjärtligt! Drager han sig ifrån mig på grund af ett skenbart otacksamt uppförande, så har jag honom ändå kvar och behåller honom kvar intill döden och, som jag hoppas, äfven därefter.»

Andra vänner från hans Stockholmsumgänge voro Gyldén, Gustaf Retzius, Snoilsky, Oskar Montelius, Richert von Koch, Sander samt hans gamle Göteborgsvän C. J. Meijerberg. Under riksdagstiden äfven Hedlund. Efter utflyttningen till Djursholm kommo särskildt Ernst Beckman och Georg Göthe att stå honom nära.

Ofta gästade Rydberg sin gamla hemort: Göteborg och dess trakter. Somrarna bodde han gärna någon tid å det Hasselbladska landstället Bångsbo nära Särö — nu af F. V. Hasselblads arfvingar skänkt till ett feriehem för lärarinnor — och i sin gamle svärfaders hem samt bland hans kära tillbragte han många goda och lugna dagar.*

* Rydberg hade bedt svärfadern diktera sina ganska skiftande lefnadsöden, i tanke att möjligen kunna begagna dem för en berättelse. Han skrifver 1888 till F. V. Hasselblad:

»Mer än en gång har jag känt mig djupt rörd af hvad du berättat. Du var en duktig liten gosse, en bra yngling; men en lycka var, att du under all den hårdhet du fick röna också träffade en och annan, såsom den gamle hederlige Andersson, som förstod ditt lynne och din karakter och bevittnade det genom det förtroende de visade dig. Också föll hvarje solstråle, som belyste din ungdomsbana, i ett tacksamt hjärta. Du har ofta talat med mig om din sträfsamma och goda moder, om Andersson, Almgren och gamle konsul Warburg. Hårdhet och orättvisa kunde icke böja dig; men för en god handling blef ditt hjärta vekt. Gud välsigne dig! Sådan du var och sådan du är, förtjänar du den varmaste

Jularne gästade han också gärna Göteborg och älskade då sammanträffa med gamle vänner och på gamla ställen. Ty han var konservativ eller låt mig hellre säga trofast i sina tycken. Han bådade stundom för mig sin ankomst, för att tillhålla mig ordna gillet efter gammal sed. Lokalen var gifven — hans gamla kära Henriksberg, där han så ofta skådat ut öfver älfven och instängd vid en flaska vin samt litet russin och mandel diktat flere af 1870-talets mest betydande dikter — och sällskapet, stundom endast tre, fyra, stundom ett tiotal »gnistor», med hvilka han hoppades få någon trefflig stund och upplifva gamla minnen, var gärna på förhand beställdt.

En sak, som fyllde honom med sorg, var S. A. Hedlunds ohälsa. Så skrifver han i ett bref till sin amerikanske öfversättare, R. B. Andersson, sommaren 1889, kort efter att Hedlund drabbats af den svåra slagattack, som bröt hans krafter:

»Ändtligen befinner jag mig sedan några dagar i efterlängtad ro vid västkusten å min svärfaders egendom Bångsbo. Men det lugn jag här kunde njuta är blandadt med oro, ty min mångårige käre vän Sven Hedlund, å

kärlek. Din lefnadsteckning skola vi gömma som en kär familjetillhörighet. Om du framdeles i någon af mig utgifven skildring får se åtskilliga drag därur inlätade, så har du ju lofvat, att jag får begagna mig däraf för sådant ändamål. Det kan verka godt och själsstärkande på de unge läsare skildringen kan få.»

Borchsenius har — i Dannebrog sept. 1895 — från sina sommargästbesök å Bångsbo lämnat en lika sympatisk som humoristisk skildring af Viktor Rydbergs och hans svärfaders — »den gamle Hasselblad med Bukkeskjægget og med Hjærte og Lune som en Sömand» — små muntra symposier vid punschbrickan »under kastanjen» och väldiga torneringar på schackbrädet.

hvars egendom å Hisingen jag nyligen såg edert namn inristadt å granitklippan, ligger sjuk, och ännu är det ovisst, om han skall återvinna krafter. Hans bortgång vore en förlust för fäderneslandet och ett svårt slag för mig.»

Hedlund öfverlefde likväl Rydberg i fem år.

*

Af yttre hedersbevisningar kommo — allt som åren gingo — allt flere Rydberg till del. Hedersledamot af Fria konsternas akademi och af Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle blef han 1887, ledamot af Vetenskapsakademien 1889 och af Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien 1890, liksom 1891 af Videnskabsselskabet i Kristiania och som nämndt af Petöfisamfundet i Buda-Pest. *

Viktor Rydberg — kämpen mot auktoritetstro och auktoritetsdyrkan — hade under tidernas lopp själf vuxit till en »auktoritet», den person, som inför den bildade svenska allmänheten obestridt intog högsätet i vår litterära värld. En af hans mera fjärrstående bekanta skrifver till honom 1887 följande sanna ord:

»Huru af hjärtat jag lyckönskar dig till den hjärtevällusten att efter så mycken forskning och trägen möda veta, att du är ditt folks älskling, att du icke kan sätta

* Den sista utmärkelsen gladde Rydberg, helst när han bland samfundets för öfrigt fåtalige hedersledamöter såg sitt namn nära namnet Kossuth samt, på grund af bokstafsordningen, fann sig placerad midt emellan Franz von Pulszky, Kossuths statssekreterare, och grefve Sándor Teleki, general Bems käcke adjutant under frihetsåren, samma år då Rydberg själf såsom Kossuth-entusiasten Lindskogs »adjutant» deltagit i Handelstidningens »utrikes»-kampanj.

Nordenfalk, Nordenskiöld och Rydberg.

RYDBERG BLAND »GÖTEBORGSGNISTOR».

Efter fotografi af A. Jonason.

din fot någonstädes på din fädernejord, där du icke känner dig hemma bland de dina, icke kan möta en odlad medborgare, som icke ensamt gapande beundrar dig, utan därtill älskar dig genom din egen förtjänst och naturens gåfva.»

Och en annan af hans vänner, en af vår litteraturs allra främste, skref till honom 1891:

»Jag vet ingen som *kan* uttala ett sådant varningsord mer än du. — — — Jag tycker, att jag själf blir liksom en bättre människa, när jag läser dig och hör dig tala.»

Själf gjorde Rydberg inga anspråk på att verka som auktoritet, och han ägde icke den fåfänga, som mången stor man haft att vilja utgöra föremål för beundran.

Men han blef det, med eller mot sin vilja.

»Den litteräre landsfadern» — som Hellen Lindgren träffande kallar honom — visade sig såsom den älskvärdaste vän i sitt förhållande till det yngre släktet af vitterhetsidkare, vare sig de tillhörde hans egen skola eller de sökte sig till andra riktningar. Otaliga äro de hyllningar, han mottagit från den litterära ungdomen, otaliga ock de uppmuntrande ord, de uttryck af välvilja, han ägnat nybörjare och mera försigkomne, allra helst lofvande debutanter.

Det har i den ofvan omtalade uppsatsen från svensk hand i norska Samtiden påståtts, att den makt öfver andarne, hvilken entusiastiske minnestecknare velat tillskrifva Rydberg, vore en ren myt, åtminstone för de sista femton åren; visserligen åtnjöto hans ord bland »allmänheten» en enorm

auktoritet, men bland de män, som nu befunno sig i förgrunden, skulle man ej kunna påvisa en enda, hvilken stode i skuld till honom för något väsentligt led i sin utveckling och än mindre som fortfarit att af honom vara beroende.

Oafsedt den betydelse det har, att en man af Rydbergs läggning ägde »en enorm auktoritet» öfver »allmänheten», skulle jag kunna anföra en hel rad utmärkte äldre och yngre namn i vårt kulturlif — vetenskapsmän, skriftställare, konstnärer — hvilkas bärare betygat honom sin djupa erkänsla för hvad han genom sina skrifter och sin person för dem varit. Bland alla dessa må ett par, tre anföras.

En af de mest framstående bland dem, som nu tillhöra medelåldern, Gustaf af Geijerstam, skrifver till honom 1883:

»Ni kan ej vara okunnig om att ni, herr doktor, mer än någon annan är det nuvarande unga släktets uppfostrare. Och det är med en obeskriflig känsla af vördnad jag griper detta tillfälle att tacka eder för det första afgörande väckande inflytande, som någon skriftställare utöfvat på mig. — — — I den olyckliga förbittring, som på många håll råder mellan de s. k. äldre och yngre skolorna, där ingendera parten kan kallas skuldlös, är det en dubbel glädje att veta, att ni, herr doktor, med vänlighet betraktar dem, som vilja så mycket, men ännu uträttat så litet.»

Och en bland 1890-talets främste debutanter, Gustaf Fröding, nämner Rydberg i ett bref 1892 i mångt och mycket »sin lärare och tröstare»:

»Alltifrån min första ungdom har jag läst edra skrifter om och om igen, och att de lämnat intryck efter sig, därom vittnar nog åtskilligt i mina verser.

En alldeles särskild och egendomlig glädje har jag under senare år haft af era mytologiska undersökningar. Jag har genomvandrat de stora volymerna med samma njutning som vore det ett poem, och jag har liksom på trons väg blifvit en entusiastisk anhängare af er åskådning. Den är för storartad och vacker att icke vara sann.»

En tredje bekant och aktad skriftställare på det litteraturkritiska området, som Rydberg vid ett tillfälle visat en vänlighet, skrifver:

»Jag vet, att er handtryckning, ert tillrop — att allt detta legat som en inre värmekälla inom mig allt sedan dess. — — — Tyck gärna, att jag är barnslig, men hvad ni är lycklig, som kan göra människor så glada!»

Också kunde Rydberg lägga i dagen sin sympati på det mest älskvärda sätt. Han får t. ex. en dag höra, att en ung skald, som nyss gifvit ut en diktsamling, går sorgbunden. Sedan denne nämligen läst en annan ung diktares sånger, anser han sig duga till ingenting. Rydberg skrifver då till denne andre och beder honom, »ifall han tycker sig med godt samvete kunna göra det», sätta sitt namn vid sidan af Rydbergs och en tredje god väns och i ett bref till den nedstämde uttrycka glädjen öfver att vår litteraturskatt blifvit riktad med sådana dikter som hans och sitt hopp att han skall skänka flere lika ädla och friska.

Och huru hans hjärta klappade för de unge, med eller utan litterära namn!

Redan på 1860-talet skref han till en vän rörande samarbete i en pedagogisk fråga:

»Det hela skall resultera uti att pojkarne, som vi bägge hålla så mycket af — gosseskarorna af vår härliga nordiska ras — skola växa upp till friskare, gladare,

Ekeliden.

mildare, tapprare, frommare och mer karaktersfaste män än deras hedervärde fäder äro — dito förståndigare och mer insiktsfulle. Det är en härlig sak att vara sangviniker och se sådana uppenbarelser i perspektivet och än härligare att veta, att herrar sangvinici, när de icke lägga händerna i kors och bara hoppas och vänta och småle mot framtiden, utan gripa uti med förtröstan och göra sitt lifs dagsverk såsom män, *hafva rätt.* Bär en hvar sin sten eller nypa murbruk till templet, så växer det i höjden.»

Och till Borchsenius skrifver han:

»Lefve pojkarne! Och må så få ibland dem som möjligt utveckla sig till slike filistrer, som möta oss i hvarje gathörn under andra hälften af det innevarande århundradet! Det är min hjärtliga önskan.»

Då en bekant till honom meddelar, att en hans rikt begåfvade son, hvilken befunnit sig i en svår jäsningsperiod, mottagit djupt intryck af Rydbergs dikter och härför välsignar och tackar denne, svarar Rydberg:

»Innerligt tackar jag dig för hvad du skref om nittonåringen. En mer hugnande underrättelse kunde du aldrig hafva gifvit mig. Vi hafva då någonting andligen befryndadt, han och jag, och har den äldre fränden kunnat gifva den yngre ett enda intryck af betydelse för utvecklingen af hans rika anlag, så bör han, den äldre, tacka Gud härför, som därmed gifvit honom en välsignad gåfva, en tröst i stunder, då man frågar sig, om man lefvat förgäfves.»

Djupt griper det honom, då han erfar de skamlösa visor, som utgjorde den svenska bevärings-ungdomens vanliga repertoar.* Till en student skrifver han härom:

»Ett folk, hvars ungdom samlar sig vid liderliga visors ljud under fosterlandets fanor, skrifver med egen hand sin dödsattest, och det går till mötes en undergång, som ej varder Termopyle-kämparnes, utan en ärelös och skändlig. Att förbättra och föröka våra materiella försvarsmedel är en plikt, äfven då vi inse, att det tjänar

* Jmfr Pessimistiska hugskott.

till föga mot ofantligt öfverlägsne fiender. Men det tjänar till absolut intet, om vi icke förbättra och förädla de personliga försvarskrafterna. Om bakom våra batterier och bajonettrader står en nedrig pöbel, som lifsåskådning och lefnadssätt gjort ovärdig att lefva, skall historiens Gud och folkens Nemesis nog sörja för att den dör och dör ärelös. Gud bevare mitt fosterland! Skall Sverige falla, må det falla med ära!»

Men om Rydberg var föremål för mycken beundran och heder, så medförde detta å andra sidan många obehag. Otroligt är hvilka anspråk som ställdes på honom — och det ej blott af vänner, utan af rent främmande folk — och huru svårt han hade att säga nej. Han blef rent af ett offer för denna sin svaghet.

Än gällde det förord till skrifter, som »utan hans hjälp ej skulle kunna utgifvas». Än sände man till honom stora diktpackor eller filosofiska skrifter, som han skulle granska och genomläsa, och hvarom hans omdöme begärdes. Småskalder kommo till honom för att läsa upp sina poem; ju smärre skalderne voro, dess längre dröjde de.

Rydberg ägnade dock ofta nog — alldeles för ofta i förhållande till sin tid — sina krafter åt detta otacksamma göromål.

I ett bref till en dylik supplikant, som bl. a. klagat öfver att hans föräldrar ville hålla honom till kroppsarbete, men att han ville ägna sig åt diktning, skrifver Rydberg 1892:

»Diktsamlingens rätta bedömande skulle äfven utan det moraliska tvång, som edra bref innebära, vara mig

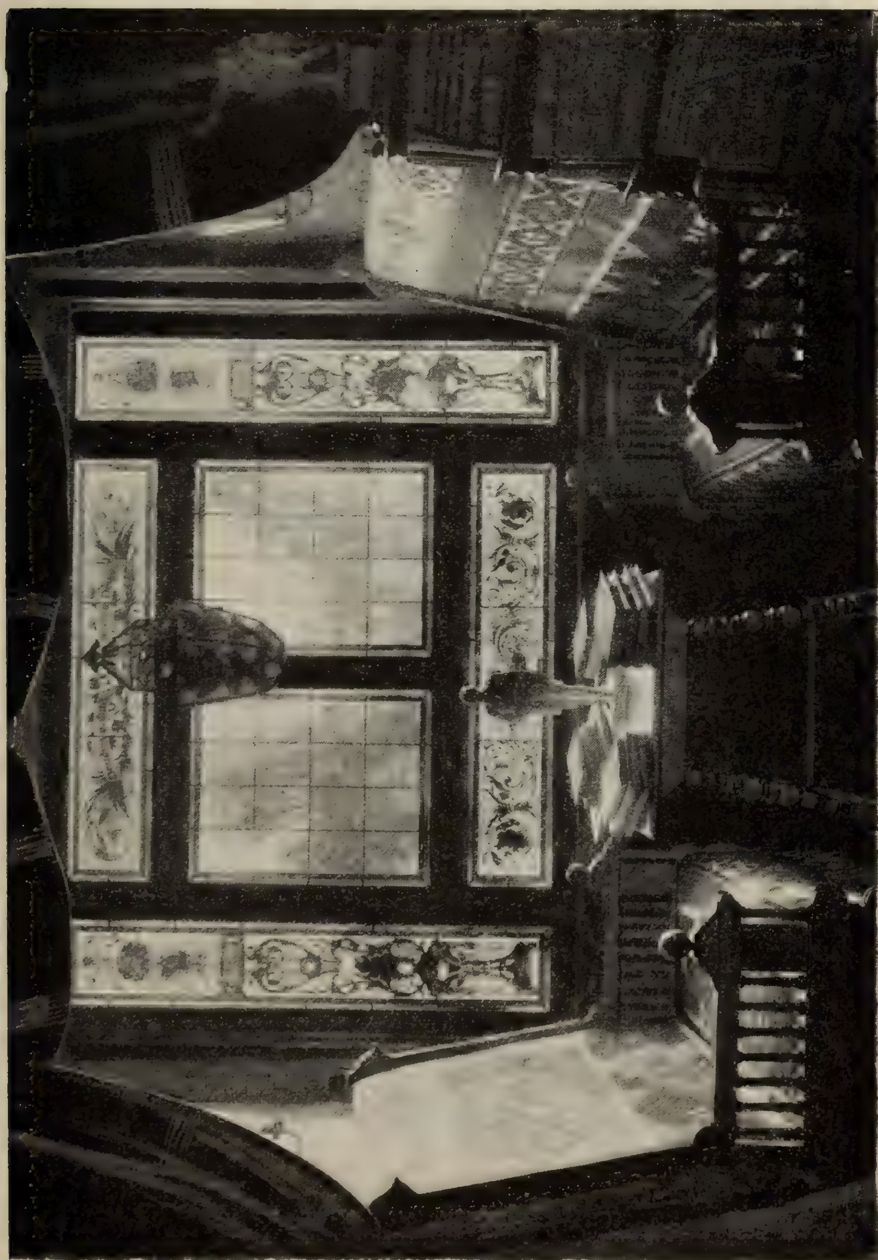
svårt, dels emedan massor af poemer tillsändas mig från alla håll att genomläsa och bedöma, så att arbetet med dem blifvit mig till en förslöande plåga, sällan lindrad af den glädje man erfar, då man upptäcker något originelt och skönt; dels emedan jag hyser tvifvel på min kritiska förmåga särskildt med afseende på dikter, som både till ämne och formbehandling ligga utanför kretsen för mina sympatier, som beklagligen äro tämligen trångt begränsade. När det gäller sådana, pinas jag af tanken, att jag genom ett mindre blidt omdöme kan afskräcka en ung författare, som i en framtid kunde varda sitt folk till gagn och glädje, eller att jag genom ett alltför blidt kunde inlocka honom på en bana, där svikna illusioner vänta honom.

Min åsikt om skaldekonsten är, att hon är en faktor i vårt släktes utveckling med särskild uppgift att *förädla* dess känslolif. Jag sätter värde på *la beauté sensible*, men företedd i ett sammanhang, som gör intrycket af hälsa och naivetet. Men jag känner leda, när jag märker en *afsikt* hos författaren att göra intryck på läsaren medels att exponera skönheter af detta slag. — —

Då ni, uppenbarligen på goda skäl, talar om er 'beundran för naturen och det naturliga' — edra dikter bevisa, att ni har den — så vet ni otvifvelaktigt lika väl som jag, att ehuru skalden, likasom hvarje normal människa på en viss bildningsgrad, måste vara intagen af denna beundran, denna icke är tillräcklig att skapa dikter af bestående värde, och att det i främsta rummet kommer an på den naturbeundrande skaldens *egen* natur och naturlighet.

Jag har läst edra bref med ett medlidande, som dock ej var oblandadt. Djupast känner jag medlidande med edra föräldrar. Ett gläder mig: att ni icke saknar

det medel, som kan återgifva er förtröstan och andlig hälsa, nämligen *kroppsarbete.* Just *det* behöfver ni.

FÖNSTERSMYG I VIKTOR RYDBERGS ARBETSRUM Å DJURSHOLM (EKELIDEN).

Ur plogfåran kunna också friska tankar och känslor uppspira. En bildad mans hand är icke för god att köra plogen. Jag skulle önska, att hvarje plogkarl vore en bildad man, och jag beklagar för egen del djupt, att jag ej kunnat dela min tid mellan kroppsarbete och intellektuelt.»

I ett bref till en annan supplikant heter det:

»Det är ju icke nog med en flyktig genomläsning, som, redan den, i de flesta fall kan vara pinsam nog; man måste ju därjämte lämna ett *samvetsgrant* omdöme öfver det lästa och nedskrifva en, om också kort, granskning däraf. I annat fall skadar man ju mer med sitt utlåtande än man gagnar. Den erfarenhet jag inskördat af sådana tjänster är för öfrigt föga uppmuntrande. Ett välvilligt omdöme, hvartill jag af naturen är benägen, förleder icke sällan den, som mottagit det, till att öfverskatta sina krafter; och äfven den mest befogade anmärkning i afseende på det genomlästa plär än oftare såra och förbittra den så känsliga författarefåfängan, i synnerhet hos nybörjare. Något sådant tyckte jag mig också märka i edert bref till mig, i hvilket ni uttalar er på mycket skarpt sätt om en annan person, därför att han, sedan ni lämnat honom ett manuskript till granskning, gjort en anmärkning mot satsbyggnaden. Äfven jag tillhör dem, som fästa afseende och ganska stort afseende vid satsbyggnaden, som visserligen icke är en bisak, emedan svagheter i denna vittna antingen om bristande tankereda eller oförmåga att behandla det tekniska material, nämligen språket, hvarmed en författare bör vara lika förtrogen som målaren med sina färger.»

Det är otroligt hvilka anspråk som i detta afseende ställdes på Rydbergs arbetskraft. Han

kunde ej fylla dem alla. Men många af dem tillmötesgick han — underbart många — och detta med uppoffrande ej blott af materiell vinst, utan, hvad mera var, af andra, viktigare arbeten, hvilkas fullbordan låg honom om hjärtat. Säkert hade vi kunnat få flere skatter af hans snille, därest åtskilliga af dem, som sedan beklagat hvad vi i honom förlorat, visat mera försynthet, om de ej för sina lapprisaker missbrukat denna skaldenatur, som hade så vanskligt att låta det lilla korta ordet »*nej*» gå öfver sina läppar och som begärde så föga af människorna: — blott att få lefva i arbetsro med sina böcker och sina drömmar.

Viktor Rydbergs bortgång och eftermäle.

Viktor Rydberg var tidtals utsatt för sjukdomar, som yttrade sig i hufvudvärk, svindel, nervösa känningar.

År 1886 skrifver en af hans vänner till honom och påpekar nödvändigheten, att han sköter sig och tager varning af de påminnelser naturen gifvit. »Alla de store författarne, som fått lefva länge, ha tagit rörelse och luft i bestämda kvantiteter. En bättre dagsindelning är nödvändig.»

Rådet blef blott tidtals följdt.

År 1891 på nyåret var han allvarligt sjuk, greps af ångest och genomgick en tung tid, efter hvilken han endast långsamt åter tillfrisknade.

I början af 1894 var han åter mycket öfveransträngd, både af arbete och bekymmer. Hans läkare, professor P. J. Wising, önskade, att han

skulle hvila någon tid och förbjöd honom hålla på med arbetet, därest han finge ett nytt svindelanfall.

Dock var det icke främst arbetet, som tog hans krafter — arbetet var tvärtom ofta hans hälsa —, men hvad han icke tålde var att grubbla öfver något som grämde eller upprörde honom. Han hade svårt att deltaga i ett ärende utan att göra det till en allvarlig sak, och striderna inom Högskolans lärarekollegium * och väl äfven i Svenska Akademien rörande åtalet mot Posttidningens dåvarande utgifvare, vållade honom mera ve än någon anar, icke minst därför att de medförde brytning med gamle vänner. Att deltaga i dylika öfverläggningar var honom en plåga, och han passade icke till »kollegiiman». Själf har han ju talat om sin inneboende häftighet, huru svårt han hade att bekämpa den; och om han gaf den luft, så sörjde han sedan mången gång öfver de öfverord, som hettan kunnat föda. Ty han arbetade i sitt innersta på harmoni, och få hafva kännt större pina än han öfver disharmonien i världen och människor emellan.

»Jag känner mig nu mot terminens slut grundligt trött» — skref han till mig i november 1894 — »ej så mycket genom de två längre föreläsningar (två broschyrer) jag har att skrifva i veckan, ej heller genom annat skrifbestyr som icke mer genom de sammankomster jag nödgas bevista. — — — Det tär på krafter och lynne.»

Hans sista sommar var i många afseenden

* Man jämföre de 1894 utgifna »Handlingar om rektorsvalet».

en af hans lyckligaste, en tid af sommarro och sommarglädje, med rätt att drömma och läsa fritt och utan tvång, utan tyngande löften till förläggare och förordskräfvare — med rätt äfven att dikta. Ännu tycktes en lång arbetstid ligga för honom.

Men så kom hans helsot, kort men afgörande. Det var en vanlig ålderdomssjukdom, arterioskleros, förenad med sockersjuka. Efter blott några få dagars allvarligare illamående inslumrade — den 21 september 1895 — Viktor Rydberg i den evighet, till hvilken han trängtat. Hans makas kärleksfulla, outtröttliga omsorger och den erfarne läkarens och vännens vetenskap mäktade icke hålla lifsanden kvar här nere. Hans sista tankar kretsade kring lifvets ädlaste makter, vetandets och konstens rymder. Och dessa tankar sökte sig i dödsstunden hän till den aldrig förgätna modersbilden. Han hade en gång skrifvit i Brefven till Gunnar:

»Du har redan 'förlorat så mycket'. Det bästa har du likväl kvar, så länge minnet af din moder sitter vid din hufvudgärd. Var detta minne trogen till din sista stund! Och kan du då säga till dig själf, att du städse under din lefnad bevarat den riktigt svenske gossens lust och mod att kasta sig emellan spartanen och den misshandlade heloten; att du aldrig varit rädd för slängar, men mycket rädd om ditt svenska namn; att du älskat rättfärdighet, men hatat lögn, feghet och förtryck — då skall du i dödens ögonblick känna än en gång den ömma handen, som du ej kan glömma: modershanden, som utslätar från din panna årens och bekymrens rynkor och tager din egen domnande hand i sin och förer dig in i en ny barndom och in i en vackrare barnkammare, från hvars fönster du får undra öfver en skönare värld.»

I dessa härliga ord har Rydberg tecknat sin egen död.

Den kom som ett tungt slag för gammal och ung, både bland dem som stått honom nära och ut i vida kretsar.

Men för honom själf kom den i en lycklig stund. Han stod ännu i sin fulla kraft; en svårare sjukdom hade ej kastat sin dystra skugga öfver hans lefnads afton; han var mäktig af arbete i de värf, som lågo honom om hjärtat, mäktig af glädje i umgänget med sina närmaste och sina vänner. Den som råkat honom ännu sista året i något lag, där han kände sig väl, måste förvånas öfver den ominskade spänstigheten, mannakraften och liffullheten. Öfver allt hvad han sade låg gjutet en sådan själens ungdom, att de som voro flere årtionden yngre kände sig distanserade.

Och som hans inre, så hans yttre. Mitt sista minne af Viktor Rydberg är från en sommareftermiddag 1895, då han vandrade uppför backarna å Ekeliden, lefvande i sina skaldedrömmar, glad att vandra å sin egen mark, och plötsligen sände en vänlig hälsning upp till några kända ansikten på hans balkong. Ingen skulle anat, att den kraftiga, oböjda skepnad som vandrade där — en skön själ i en skön kropp — med starka steg närmade sig de sjutio åren. Han skulle icke nå dem. Och som ofvan sades, det var nog en lycka för honom själf. Honom sparades afmattningens och afblomstringens lidanden och att öfverlefva det bästa inom sig själf. *Den bästa gåfvan* — hade han ju själf förkunnat — *är att hafva lefvat länge och verkat troget*

och under hvitnande lockar fått dö en högsinnad, varmhjärtad ynglings död.

Den lotten vardt honom beskärd, fast lockarne aldrig hunno hvitna.

Djup och allmän var smärtan vid hans bår. I dikt och prosa tolkades förlusten, af ingen skönare än af Carl Snoilsky i strofer som dessa:

»Slaget kom så oförmodadt — smärtan
är för ny att tåla ordets skrud,
när igenom tusen, tusen hjärtan
ännu darrar detta dödens bud.

Huru foga hop af spridda stycken
denna bild, vi känt harmoniskt hel?
Samla strålarna af dessa smycken,
än ej födda släktens arfvedel?

Sekler skola flitigt lägga samman
tankens underbara mosaik,
värmas af den eterklara flamman,
lyss till språkets magiska musik.

— — — — — — — — — —

Så han lefver, så han tänker, sjunger
för de kommande till fröjd och tröst.
Sekelslutets sorl och njutningshunger
dör en gång — dock ej hans djupa röst.

Men för oss, för oss är harpan brusten!
I vår saknads första ögonblick
ha vi känsla endast för förlusten,
då vår vän, vår stolthet från oss gick.

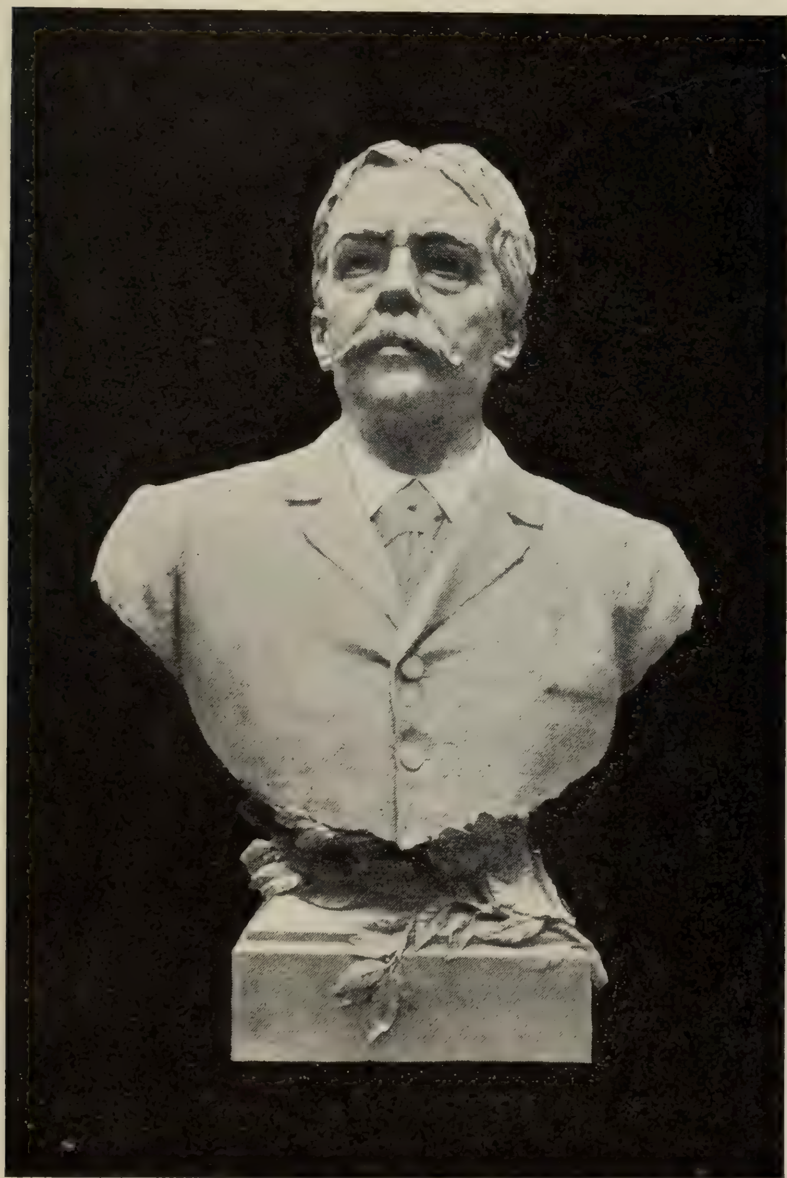
Det är endast tomheten vi fatta,
ödsligheten på hvar plats han prydt,
och det är som ej vi vetat skatta
hvad vi ägt förr'n i den stund det flytt;

Aldrig höra mer din röst i tiden —
blott som eko från en annan strand!
Aldrig vandra mer till Ekeliden,
aldrig, aldrig trycka mer din hand!» *

Viktor Rydbergs jordfästning i Stockholm och hans likfärd i Göteborg framkallade uttryck af det varmaste deltagande från konungaborg till studentkammare och borgarehem, och de gjorde ett öfverväldigande intryck på dem, som därtill voro vittnen. Man kom att tänka på skildringen af en begrafning jämnt hundrade år förut, då också en man gick bort begråten af dem som nitälskade för svensk bildning och svenskt skaldskap. »All rang var bortblandad vid hans kista» — hette det i berättelsen om Johan Henrik Kellgrens begrafning — »hvar och en, personer af högsta värdighet ville med egen hand ledsaga ett älskadt stoft till hvila. — — — Begrafningen var majestätisk. Tårar i nästan allas ögon.»

* En samling af de kväden som offentliggjordes vid Rydbergs bortgång har utgifvits — dock icke fullständig — under titeln »Kransar på Viktor Rydbergs graf från svenska pressen».

Att många, som i grunden stodo Rydberg fjärran, kanske rent af fientliga till hans åskåd-

VIKTOR RYDBERG.
Byst af Börjesson.

ningssätt och sympatier, deltogo i hyllningen af hans minne, sedan hans namn blifvit ett stornamn, en auktoritet — det må vara sant, men äfven de måste dock hafva känt, att med honom bortgick en etisk makt ur Sveriges lif, en man hvars auktoritet var murad icke af flärd och ytlig namnkunnighet för dagen, utan af åratals ideelt arbete, af människokärlek och kärlek till lifvets högsta makter*.

Detta förnam mer än någon ungdomen. Ty ungdomen har — där den icke är förvillad af osunda läror — en riktig intuition af hvar den rätta idealiteten är att söka; och ungdomen kände förvisso, att de ideal, som främst böra ligga den om hjärtat: sanningsökandets, frihetens, människokärlekens och skönhetens, med ett ord humanitetens knappast haft en ädlare målsman i vår litteratur än den trots sina sextiosju år ungdomlige siaren där uppe på Ekeliden.

Därför var det symboliskt, att Upsala studenter, liksom efter en plötslig ingifvelse, beslöto att icke nöja sig med att sända en krans till hans kista, utan fylkade sig i stora skaror för att färdas in till hufvudstaden och under sina florhöljda fanor sluta sig till sorgetåget. Ty Viktor Rydberg hade varit ungdomens skald — ej när det gällt »rosengördlad flärd», men när det gällt höga mål.

* Missljud i den allmänna sorgehyllningen afhördes endast från schartauanskt och pietistiskt håll, med anledning af professor Rudins liktal, och från radikalt-socialdemokratiskt, där man ej kunde glömma Rydbergs jurydom, hvilken med fullkomlig orätt — såsom ofvan är bevisadt — betecknades såsom ett »affall».

Viktor Rydbergs personlighet.

Viktor Rydbergs personlighet har — hoppas jag — uppenbarat sig för läsaren af detta arbete utan att många ord äro af nöden för att ytterligare skildra den. Denna personlighet utvecklade sig endast så småningom till den harmoni, som kännetecknade hans senare år. Han hade nog äfven då under vissa tider ett oroligt och sjukt lynne, men han sökte allt mera dana gudsbelätet inom sig till allt rikare samklang med världen och människorna, och han blef härutinnan, som i så mycket annat, Victor, segraren. Det älskliga drag, som alltifrån ungdomsåren fäst människornas kärlek vid honom, bevarade han till det sista.

Ty ingen har känt Rydberg närmare utan att hafva älskat honom — äfven om sedan förhållandena kunnat skilja honom från någon vän. Och det var icke hans andes öfverlägsenhet, icke hans lärdoms vidd, icke hans snilles djup, som i första rummet imponerade, det var detta enkla, anspråkslösa, i ordets bästa mening ödmjuka sinnelag, som aldrig begärde att få göra sig gällande och som aldrig låtit äfven den ringaste på ett förödmjukande sätt känna öfverlägsenheten, denna själens finkänslighet, som gjorde honom till »deliciæ amicorum», »sina vänners vällust». Det var, med ett ord, *Baldersdraget* i hans kynne. Man hade i umgänge med honom en känsla af blå himmel och frisk luft, af höghet och renhet.

Icke minst uppfattades detta af kvinnorna.

»Det var» -- skrifver till mig en af hans mest framstående vänner från yngre dagar — »ett fenomen, som jag ofta iakttog, den egendomliga känsla af en viss skygg, tillgifven beundran, som Rydberg ingaf nästan alla goda kvinnor. Det fanns ej ett spår af erotik, men mycket af ideal tillbedjan. Intet synes mig bättre vittna om mannens rena väsen.»

Det centrala i Viktor Rydbergs personlighet var hans varma *hjärtelag*. Han var *sitt släktes älskare.* Härmed sammanhänga många drag i hans karakter, främst den äkta *humanitetskänsla,* som med kärlek omfattade hela mänskligheten, helst dock de förtryckta. Som skolgosse hade han gärna i striderna brukat taga de små gossarne i försvar mot storkaxar, och detta lynnesdrag gick sedan igen i hela hans lif, fastän han kunde klaga öfver att »hans drömmerier och hans bekvämlighet låtit honom mindre kraftigt med stämman och ordet under mandomsåren taga de små i försvar, än han gjort det med knytnäfvarne under barndomstiden».

Hans vänlighet tog sig många uttryck. Han kände en sann glädje öfver att kunna säga ett uppmuntrande ord om hvad hans vänner utfört; att fälla ett klandrande var honom en pina.

Detta var nog en svaghet, men som i grunden är psykologiskt förklarlig ur hans naturell. Han var till ytterlighet känslig både för uppmuntran och klander. Den högt uppburne tänkaren kunde glädjas som ett barn, om efter en föreläsning någon, på hvars ord han satte värde, bragte honom ett tack för föredraget eller om man i en tidning

skref ett par vänliga ord om honom. Detta skedde alldeles icke af fåfänga, ty Rydberg ägde mindre än de allra fleste författare, store som små, behof af själfspegling eller behof att tala om eller höra talas om sig själf eller sina verk, och jag minnes knappt, att han i ett sällskap yttrat sig om dessa utan direkt påfordran. Men han behöfde, såsom ofvan redan är nämndt, ett erkännande, en uppmuntran, liksom blomman trår efter solsken. Han behöfde det för att få veta, att han ej alldeles misslyckats, något som han med sin stränga självkritik lätt trodde. Å andra sidan kunde ett klandrande ord mycket lätt göra honom modfälld och borttaga arbetslusten för långa tider. Ett sådant kynne — därtill människovänligt som hans var — tog också därför hänsyn i samma riktning mot andra. Han var angelägen att berömma, för att glädja sina vänner; han nändes icke göra dem ledsna och påpekade därför helst felen på omvägar, men på det sättet kunde nog den, som ej var alltför egenkär, få reda på hans mening.

Öfver hufvud taget ville han ogärna såra, men han dolde dock aldrig — vare sig i umgänge eller skrift — sin mening och rubbades ej lätt från sin öfvertygelse, om han än kunde — där ej han var i strid — uttala den så hänsynsfullt som möjligt; ej heller från sina antipatier. Emellertid undvek han helst personer, för hvilkas uppträdande han hyste motvilja — »jag kan sympatisera med en sanningskär hamnbuse, men jag umgås helst med gentlemen» — eller med hvilka han råkat i skism eller som skämtat med hvad han höll kärt. I senare fallet torde tyvärr härigenom någon gång

häfvandet af ett missförstånd genom en upplysande förklaring blifvit hindradt.

Viktor Rydbergs vänskapskänsla var stark, hans trofasthet orubblig och hans erkänsla äfven för den minsta honom bevisad väntjänst rörande.*
Betecknande är ock hans tacksamhet mot »de makter som styra vårt lif».

Bordet hade ju icke stått dukadt för honom. Med yttersta nöd, under svåra förhållanden hade han tillkämpat sig bröd och bildning. Och ganska länge måste han, landets berömdaste författare, åtaga sig tyngande »dagsverksarbete» — ja, egentligen varade detta lifvet ut. Men jag har icke sett en rad, i hvilken han gör anspråk på att få ha det bättre eller anser sig »förorättad» af ödet eller människorna, så som fallet är hos så många pennans, pänselns, mejselns eller stråkens män.

I mörka stunder, t. ex. på 1860-talet, då mjältsjukan som värst sargade hans sinne, kastade han dock skulden för sin världsleda endast på sig själf och bad Gud, »som slösat välgärningar på honom», förlåta hans missnöje. Alla människor, med hvilka han kom i närmare beröring, visade honom, tyckte han, »en oförtjänt vänlighet». Hela hans lefnad

* Ett par exempel på, huru hans vänlighet tog sig uttryck i småsaker! Då senaste upplagan af Bibelns lära om Kristus kom ut med dess följdskrifter, lämnade han ett exemplar med ett välvilligt leende till sin främste motståndares son, en af hans närmare vänner. Han trodde, att särskildt *denna* upplaga skulle glädja honom. Och då mottagaren såg efter, fann han några omilda och bittra ord mot sin fader utmönstrade.

När Rydbergs stora mytologiska verk var färdigt, skref han ned till tryckeriet och bad, att han skulle få veta sättarnes namn, till hvilka han sände en vänlig hälsning. Tänker månne någon annan författare på dylikt?

»vore en kedja af honom bevisade välgärningar», »han hade icke skäl att hata någon, men stora skäl att tacka många». Ett fjärdedels sekel senare tolkar han samma tacksamma stämning mot allt och alla i de få ord, han fogade till sin bild i Lindells autografalbum:

»Förläggarens önskan, att jag skulle skrifva något själfbiografiskt, kan jag icke uppfylla. Men jag begagnar tillfället att tacka alla, döda och lefvande, som skänkt mig sin vänskap. Vid en återblick på sin lefnad torde de flesta komma till den slutsatsen, att de emottagit mera godt än de gifvit. Hvarifrån då öfverskottet?»

Hans anspråkslöshet kunde taga sig oskrymtade uttryck äfven i det enskilda. Då han år 1891 visat mig äran att offentligen tillägna mig — tilllika med Nils Linder — »Vapensmeden», gick han, enligt hvad hans hustru berättat mig, i ängslan för hvad vi skulle tycka; han hade väl blott icke »komprometterat» oss! Han blef först lugn, då han fick läsa de första recensionerna.

Likaså i hans förhållande till sina förläggare. En berömd författare har en gång sagt, att man igenkänner den äkta litteratören därpå, att när han möter en annan litteratör, börjar han genast tala ondt om förläggare. I det afseendet var Viktor Rydberg ingen äkta litteratör. Kort före hans död föll i ett sällskap af skriftställare talet på våra förlagsförhållanden; och litet hvar beskärmade sig öfver, huru svårt det var ställdt för de unge författarne. Men då ett klandrande ord föll om förläggarne, blef Rydberg varm och framhöll, att skriftställarne icke fingo vara för

obillige; för sin del prisade han den stund lycklig, då han kommit i förbindelse med sin förläggare; han hade icke skäl att klaga. Det gjorde på oss alla ett egendomligt intryck att iakttaga den naiva blygsamhet, med hvilken landets främste skriftställare, af hvilken hvarje blad tacksamt mottogs, hvart han ville lämna det, yttrade sig om dessa förhållanden — helst när man jämförde det med de anspråk på att genast få sina »nya tankar» uppvägda med guld, hvilka ej sällan påträffas hos ungdomar, som nätt opp fått sina första diktsamlingar färdiga.

Själf hade han i början af sin författareverksamhet med knapp nöd lyckats få sina arbeten tryckta, och det var först på 1870-talet han nådde höga honorar.*

För hvarje nytt arbete, som han förberedde, hade han en viss ängslan, om det skulle finna förläggare. Han liksom befarade, att åldern kunde göra sig gällande och »folk ej längre vilja ha hans saker». Pockande på grund af egen *förtjänst* var honom främmande, men ansåg han sin *rätt* på något sätt kränkt, så kunde han blifva mäkta harmsen.

Per Wieselgren har engång uttalat, att biografien ju icke endast bör framhålla de ljusa sidorna — det är äreminnets sak — och att satsen »de mortuis nil nisi bene» bör utbytas mot »de mortuis nil

* »Fribytaren» och »Singoalla» såldes för ett ringa arvode; första upplagan af »Den siste Athenaren» utgafs på hans själfförlag, tack vare Hedlunds och Lindskogs mellankomst; det arvode af 600 rdr som erhölls för andra upplagan betecknade han själf såsom »mæcenatiskt».

nisi vere»: »Den, som gör anspråk på ett minne utom vänkretsen för sig eller andra, får underkasta sig detta odödlighetsvillkor».

VIKTOR RYDBERGS GRAFVÅRD
å Göteborgs östra begrafningsplats.

Viktor Rydberg ägde visserligen äfven svaga sidor, och han var själf väl medveten om dem.

En och annan var blott så till sägandes afvigsidan af någon hans förtjänst, exempelvis hans

obenägenhet att afslå en anhållan eller ett förslag, oafsedt allt det obehag vare sig infriandet af hans ja eller oförmågan att inlösa det sedermera kunde bereda honom (jmfr t. ex. ordensfrågan). Hans inneboende häftighet var ock på visst sätt vrångsidan af hans nitälskan och tog sig vida mindre uttryck, när det gällde en personlig förnärmelse, än när han ansåg de ideal kränkta, hvilka voro honom dyrbara. För personlig kritik var han icke ömtålig, men väl för gyckel med de åsikter han hyllade.

Själf ansåg han sin största svaghet — i synnerhet under en tidigare period — vara vekhet i viljan, bristande energi att utföra äfven rätt enkla saker, när lusten icke var villig*. Det var vid sådana tillfällen nästan som om en hypnotisk makt hölle honom tillbaka.

Då Hedlund en gång med anledning häraf häftigt förklarade för honom, att han icke kunde respektera en man, hvilken ej mäktade sätta i verket sina enklaste afsikter, förblef Rydberg ett ögonblick tyst, men svarade sedan: »Sven, min vän, du är för stark att förstå mig». Och i samma ögonblick föll Hedlunds blick på en skrift som låg å Rydbergs bord: Kants broschyr om människans makt att genom egen kraft varda herre öfver sjukliga känslor.** Så skrifver ock Björnson 1874 till Hedlund och talar om huru högt Rydberg älskar denne och hans familj, men trots detta ej förmår komma sig för med ett tidningsbref, lika litet som han

* Jmfr II: 29.

** Så skildrar Hedlund förhållandet i ett bref till den amerikanske öfversättaren af Romerska dagar, Alfr. C. Clark.

mäktar ålägga sig obehaget att sätta alla klutar till för att vinna sitt mål i Barberiniska biblioteket.

Själf skildrar Rydberg denna sin svaghet i ett bref omkring 1880 till en emigrerad vän (H. W. A. Lindehn):

»Skulle jag förklara det sorgliga faktum, hvarför jag icke länge sedan besvarat ditt bref, så blefve, fruktar jag, knappt något svar afgifvet. Många och till en del viktiga bref ligga obesvarade på mitt bord. Dag efter dag går, och jag känner mig icke i stånd att gripa till med dem. Fjättrar, snodda af grubblerier öfver frågor, som kanske aldrig kunna afgöras, ehuru jag tycker mig hafva nyckeln till dem, samt af en *vis inertiæ,* som gör det ytterligt påkostande, hardt när omöjligt, att förflytta mig ur en tankesfär in i en annan, när plikten fordrar, att jag skall göra det, hafva nu under flere veckor hållit mig fången, och känslan, att jag borde afskakat mig dem, gör mig i min vanmakt olycklig. Vare denna antydan nog! Tid efter annan befinner jag mig i ett sådant tillstånd, och så har det varit nu. Under hela tiden har du stått andligen för min syn — fjärran från ditt fädernesland, måhända utan någon hjärtevän, förfärligt ensam, längtande efter något bevis på sympati — och denna bild har anklagat och ängslat mig oerhördt. Nu bryter jag tystnaden främst med en bön, att du må förlåta mig. Under tider, då jag

'långt från grubblets kvalm och slagg
lögat mig frisk i lifvets dagg',

skrifver jag gärna till dem jag håller af. Under andra tider är jag stum som en fisk, men känner på samma gång stumheten som ett halster, hvarpå den arma fisken stekes lefvande.

Dock nog nu om denna ömkliga sak! Jag borde endast ursäkta mig, men icke klaga inför den, som djupare, mycket djupare än jag fått erfara kvalens glöd. Mig hafva dessa endast obetydligt svedt skinnet, för att påminna mig om min dödlighet och mina plikter, medan jag ännu lefver. Dig hafva de trängt i märg och ben. Men att de icke gjort slut på dig — detta bevisar inför mig, att du har framför dig något att fullgöra här i världen.»

Viktor Rydbergs arbetssätt var högst ojämnt. Han kunde långa tider vara nedgräfd i forskningar, långa tider åter svärma, till det yttre sysslolös, omkring bland berg och lunder. Men endast den, som såg till ytan, kunde antaga, att han då »intet gjorde». Min tro är, att han ofta då arbetade lika mycket, kanske mera, än när han satt vid sin bok eller sitt skrifbord.

Men själf räknade han icke detta för arbete.

»Jag har varit ur stånd att göra något under snart tre veckors tid,» skrifver han i ett bref till Hedlund på nyåret 1895. »Att studera, grubbla och förbereda ett nytt 'arbete' räknar jag nämligen icke för något arbete och känner jag icke som en ansträngning. Men att skrifva ett bref, ett enda bref! Det är mig icke möjligt. Sjukdomen yppar sig som slapphet i viljan.»

Hvad som mest var honom emot, var dels det bundna, tvungna arbetet — därför kunde de bestämda veckoföreläsningarna och infriandet af de många löftena kännas så besvärligt — dels afbrytandet af ett arbete för att ägna sig åt ett annat. Härom skrifver han i ett bref på 1880-talet:

»När mina tankar äro fängslade vid ett arbete, som ovillkorligen inom en viss tid måste vara färdigt, nödgas jag lägga all annan skrifning åsido. När lasset, som jag har att draga, väl kommit i gång, vill jag utan afbrott streta till målet med detsamma. Det ligger häri en kraftbesparing, som jag söker göra mig tillgodo, ehuru med orätt, ty vi äro alla af naturen bestämda till ett slags spårvagnshästar.»

Hans dikter tillkommo stundom efter långa kval — t. ex. Jubelfestkantaten — stundom flödade de lätt ur hans penna, såsom fallet var med »Tomten», som skrefs på en promenad i Slottsskogen, därvid hans hustrus axel fick utgöra skrifpulpet, eller med den fulländade »Barndomspoesien». På »Psyche» hade han länge rufvat utan att få en vers ur pennan. Så kom en kväll det beskedet, att den och den dagen måste dikten vara färdig, ty målaren Callmander, som skulle fästa den som devis under sina taflor, stod på resande fot. Rydberg fick en flaska champagne och cigarrer, och med dem till sällskap skref han under några tysta nattimmar den härliga dikten samt var sedan öfverlycklig att åter få kasta sig in i Völuspá.

Rydberg var i umgänget visserligen i hög grad ojämn, men han underskattade själf sina egenskaper som sällskapsmänniska.

Hvad han mest af allt fruktade var att blifva medelpunkten i ett sällskap, som var bjudet på att »bese» honom såsom en märkvärdighet eller att afhöra hans yttranden i den eller den frågan. Han hatade att sitta på litterär understol, att vara

ett slags lefvande »Fråga mig om allt», hvartill en och annan i all välmening ville göra honom.

Han var icke heller alltid synnerligen hågad för att i sällskapslifvet »konversationsvis korsa idéer». Ofvan anfördes några ord i detta afseende ur ett bref till hans hustru.

Till Soldan skref han engång om den skygghet han hade för åsikters utbytande medels korrespondens, enär det blefve så långa pauser mellan tal och svar.

»Men,» tillade han, »olyckligtvis har jag dock samma skygghet för det omedelbara tankeutbytet öga mot öga: det händer då ofta, allt för ofta, att man icke ger sin tanke det precisa, mot allt missförstånd värjande uttryck, som i filosofiska frågor är så nödvändigt, och det händer också, att det bästa man har att säga icke får tid att komma fram. Den bästa formen för tankeutbyte, som jag känner och den enda jag märkt mig ha gagn af, är tankeutbytet mellan boken och läsaren.»

Till Urban v. Feilitzen skref han 1883:

»Den svårighet jag har att kläda mina tankar i det lefvande ordets form, i synnerhet när det gäller de frågor, som intressera mig mest och ligga mig närmast om hjärtat, gör mig till regeln sluten och fåordig just då när jag ser tillfälle öppet för mig att meddela mig till någon, som kunde förstå mig. Vidare fruktar jag vid hvarje första och andra möte, att hvad som då säges skall noggrant vägas med kritikens guldvikter, medan jag i ett samtal har starkaste behof af att få gifva luft åt infall och paradoxer, som jag är för kritisk att nedskrifva på papperet och delgifva åt offentligheten.»

Och till Verner v. Heidenstam uttalade han fem år senare i ett bref:

»Det skulle vara mig ett nöje att få göra eder personliga bekantskap. Men när vi träffas, skola vi icke uppställa som ett mål för sammanvaron att diskutera frågan om naivetetens roll i litteraturen eller någon annan kinkig fråga. I umgänget med människor är det pretentionslösa *pratet* för mig en källa med lefvande vatten, som jag ogärna utbyter mot diskussionens is. Ett prat, hvari ej ingår det ringaste af förtal, utan städse har för ögat, att om talet faller på människor, man skall tala om dem i deras frånvaro som om de vore närvarande, men som i öfrigt går från ämne till ämne och icke afser annat än en förströelse för stunden, det är en sann vederkvickelse, och om vi sammanträffa, är det den som jag är egoistisk nog att eftersträfva.»

Det var just under sådana små vederkvickande, obesvärade samtal utan bestämd utgångspunkt som Viktor Rydberg uppenbarade sina allra älskvärdaste sidor. Hans samtal rörde sig då i ordets fullaste mening om allt mellan himmel och jord. Ty de kunde afhandla såväl de allra högsta och lärda ämnen — hvilka han dock omtalade med den största naturlighet, utan all uppstyltning — som hvardagsprat.

När H. C. Andersen, den store sagodiktaren, vistades i Göteborg 1871, sammanträffade han med Rydberg.

Andersen har därom i sin otryckta dagbok nedskrifvit följande, som synts mig betecknande:

»Den 30 juli. Klokken tre Middag hos Konsul Warburg. Der var indbudt Digteren, Journalisten Rydberg,

som i Aftes har anmeldt min Ankomst her i Avisen. Han havde et tildragende, roligt Ydre. Vi talte om Livet hinsides Graven og det var saa menneskeligt fornuftigt.»

En annan dansk författare, Sophus Schandorph, skildrar i sina »Oplevelser» Rydbergs uppträdande sålunda:

»Rydberg var meget stilfærdig og fordringslös i sit Væsen, talte ikke meget, talte dæmpet. Faldt Talen paa hvad man kalder lærde Sager udfoldede han uden Bram en stor kultur- og kirkehistorisk, filosofisk og filologisk Viden, en human og alsidig Opfattelse.»

Men Rydberg kunde lika »mänskligt förnuftigt» berätta eller njuta af »en rolig historia», ty han var en stor vän af skämt och var själf en förträfflig berättare, som med skalken i ögat och ett förberedande löje kring mungiporna bjöd på den ena kostliga anekdoten efter den andra — helst ur sitt eget skiftande lif.

I det hela taget var Rydberg i ett lag där han trifdes — men också endast där — den allra angenämaste sällskapsmänniska, ehuru han själf hade mycket liten uppskattning af denna sin talang. Hade han funnit sig väl i ett samkväm, så tackade han alla dem som varit med för det nöje *de* beredt honom — och så hade egentligen *han* varit själen i det hela.

Slutord.

Min skildring af Viktor Rydbergs lefnad och verksamhet är nu bragt till slut. Den har tagit större mått än från början varit tilltänkt, och jag kan blott till min ursäkt anföra Goethes bekanta uttalande, att bläck och papper minst böra sparas, när det gäller skildringen af betydande mäns lefverne.

Blott ännu några slutord!

Det lif, hvarmed vi så länge sysselsatt oss, söker i innerlighet, djup och mångsidighet sin like inom Sveriges litteratur.

M å n g s i d i g h e t e n är väl det drag, hvilket först faller i ögonen. Den lände kanske Viktor Rydberg, liksom Olof Rudbeck och Erik Gustaf Geijer, ej blott till gagn. Ty det hände icke sällan, att intressen åt nya håll ryckte honom bort från det, hvarmed han närmast sysslade, och att det ena arbetet aflöste det andra, innan detta bragts till slut.

Det är så deras öde, de där vilja omfatta allt och ej kunna nöja sig att odla en liten snäft afmätt yrkesteg. Rydberg har en gång med kärlek tecknat profilen af Leonardo da Vinci. Som ofta händer i dylika fall, har han fäst sig vid de drag, med hvilka han själf fann sig befryndad.

Man hade klagat öfver att detta stora renässanssnille splittrade sina krafter åt så många håll. Men Rydberg anför Burkhardts ord, att man ej kan säga, att Leonardo splittrade sig genom sin mångsidighet, enär denna v a r h a n s n a t u r, och just

genom mångsidigheten i kraftutöfningen blef hans hjärna i stånd att åstadkomma storverk; hade hans snille begränsat sig, skulle det nedtryckt sig självt till en medelmåtta.

Och Rydberg tillägger, att Leonardos mångsidiga intressen utstrålade som radier från en gemensam medelpunkt, nämligen hans med vetgirighet och skarpsinne förenade *skönhetssinne.*

»Han såg som en konstnär. Men han ville ock förstå hvad han såg. — — — Saknade människosläktet vidtomfattande snillen, skulle dess tänkande och görande varda till idel styckverk, till mosaikbitar, förströdda utan hopp om en hand, som mäktade sammansätta dem till en helhet. Det är skäl att påminnas och åter påminnas därom i denna arbetsfördelningens tid. Och äfven därom, att hvad man kallar fantasien, den af själstorrheten och den praktiska snusförnuftigheten medlidsamt betraktade fantasien, är de stora upptäckternas springkälla. Hos Leonardo voro skaldens inbillningskraft och vetenskapsmannens skarpsinne förenade.»

Icke annat än jag kan se, läser man i dessa rader från Viktor Rydbergs hand något af ett självförsvar. Äfven honom hade man förebrått mångsplittring och att han i sin forskning ej tillräckligt tyglat fantasiens fålar. Genom teckningen af Leonardos stormannabild, en teckning som äger stark personlig underström, har Rydberg talat sin egen sak.

Det har sagts, att han var kammarlärd. Han var det förvisso icke i den vanliga meningen. Intet mänskligt var honom främmande, framför allt icke människorna. Men huru omfattande hans lifsintressen än voro, så älskade han dock mest att dväljas i *fantasiens* rymder.

I varma ordalag har han ju talat fantasiens sak, både då det gällt ungdomens uppfostran och mannens vetenskapliga eller konstnärliga arbete. Och hans härskande förmåga var, såsom han själf mer än väl insåg, *inbillningskraften.**

Det finnes för öfrigt ett uttalande af Leonardo själf, hvilket låter sig lämpa på Rydberg. I ett bref, som den store konstnären skref till sin herre Lodovico Sforza af Milano, och där Leonardo uppräknar alla sina meriter som ingeniör, fortifikationsbyggare, fysiker, arkitekt, lutspelare, skulptör m. m., tillfogar han till slut: dessutom är jag målare.

Jag tänker mig något liknande med Viktor Rydberg. Om han på 1870-talet skulle uppräknat sina meriter, hade han kunnat säga, att han var politisk publicist, öfversättare, romanförfattare, teolog, språkreformator, kronolog och runolog, konstpsykolog, filosof, och så kunde han tillagt: dessutom är jag skald.

Och som Leonardo da Vinci var målare mer än allt det andra, så var Viktor Rydberg skald mer än allt annat. Det svenska skaldespråket hade icke för honom dolt någon af sina hemligheter. Och i poesiens värld fann han den idealitet, den själ, hvilken han sökte lifvet igenom. Ty hans diktning — som hans forskning — var ägnad ädla och höga tankar, äfven när dikten tog den enklaste form. Man hade en känsla, när man vandrade vid hans sida i poesiens rymder, som följde man en alpförare, den där ledde en upp till de högsta bergspetsarne, där luften var klarast och friskast och blicken öfver nejden vidast och djupast. Men

* Märk själfkarakteristiken i Faustteckningen I: 77.

man svindlade icke, ty föraren gick säkert, och aldrig ledde han bergbestigaren in i dunkla snår eller otillgängliga klyftor. Det var en förare, till hvilken man väl kunde trygga sig.

Viktor Rydbergs skaplynne var vidare prägladt af ett djupt patos. Med lidelse omfattade han den sak, som för tillfället sysselsatte hans sinne, och han mäktade då knappt tänka på annat. Med lidelse, ja väl, och därför blef honom saken ofta ett lidande. Ty han led faktiskt, när han såg oemotsvarigheten mellan ideal och verklighet, vare sig det gällde tankens, viljans eller skönhetens värld.

Viktor Rydberg var som tänkare en svuren idealist. Han följde med intresse de nyaste rörelserna i tankens värld, sökte lära af dem äfven om de voro hans egna motsatta, sökte hopsmälta det nya han fann godt med sin egen världsåskådning, men kunde icke anlägga de nyaste filosofiska moderna, såsom han anlade det nyaste snittet på dräkten.

Med någon försmädlighet har det talats om att han alltid kallades »den ädle tänkaren», liksom om någon spekulation kunde vara mera »ädel» än den andra. Det torde dock hända i allt fall, att så är förhållandet. Den som vunnit den öfvertygelsen, att människan äger vissa oförytterliga andliga arfvedelar, att i hennes bröst finnes inlagd en trängtan till ett idealt ofvan jorden, hvilket det är en välgärning emot släktet att hägna och stärka och en olycksbragd att stäcka eller vingklippa, han kan icke uppfatta ordet »ädel tänkare» som en motsägelse, ty därest icke det filosofiska tänkandet mäktar skänka den näring, människornas ande efterträr, så är det värdelöst och tomt, och

hvarje än så härlig filosofisk byggnad blir ett ispalats, där hjärtat fryser.

Genom att mer än någon annan svensk i sin tid hafva i skaldskap såväl som i tankeklar och formskön prosa omsatt en filosofisk världsåskådning af djup etisk och, som jag vågar tro, äfven religiös innebörd,* har han verkat såsom en uppfostrare för sitt folk.

Viktor Rydberg utvecklade sig under hela sitt lif i vetande, i etiskt djup, i harmoni. Han mognade långsamt, och minst af allt var han en stillaståendets man. Men grundåskådningen, den bestämmande individualiteten, var alltjämt densamma, och sina ungdomsideal, sådana han utbildat dem under 1840- och 1850-talen, blef han trogen, äfven om han såg samtid och framtid med mer eller mindre optimistiska blickar. I hans lif förekomma inga omkastningar, ingen apostasi, ehuru visserligen man kan spåra skiftande stämningar och olika front, allt efter som faran för de

* Huruvida Rydberg var en religiös natur, är emellertid omstridt. I en för öfrigt sympatiskt hållen uppsats *Några ord om Viktor Rydbergs betydelse för svenska folket och svenska kyrkan* af *A. H—m* i Maanedsblad for den danske folkekirke, 1900 n:o 9, erkännes, att Rydberg var en etisk natur, men, tilllägges det, »lika säkert är att han *icke* var en religiös genius». Författaren kan ju icke förneka hans valspråk: »Jag trängtar till det höga, jag trängtar till Gud», men, säger han, hans gudslängtan och gudstro var ej något själfständigt, någonting som behärskade hela hans tänkande, utan var själf endast en form, en iklädnad för de etiska idéerna, de idealitetens kraf som brände i hans själ. »Motsatsen mellan synd och nåd, det af synden krossade hjärtats längtan efter förlåtelse och det af nåden helade hjärtats jubel i Herren, det djupaste i all religiositet, kommer ej fram hos Rydberg.» Andra — äfven ortodoxt kristne — författare hafva uttalat en annan mening. I hvarje fall lär man väl kunna vara en religiös ande utan att tillhöra en bestämd kyrka eller hylla dess lärosatser.

ideala makter han hyllade hotade från den ena eller andra sidan. Idealist i sin filosofi; i religiöst afseende fritänkare, men troende på en skapartanke, en »världslogik», som syntes honom »vördnadsbjudande nog att få bära det stora, ofta så förfärligt missbrukade namnet Gud», och på odödligheten och alltings återställelse; i politiskt afseende liberal och demokrat, men hatare af den kalla manchesterekonomiens grundsatser så väl som af den socialdemokratiska tvångsstaten, seende äfven på detta område idealet i människosläktets samhörighet, som, säger han, aldrig skönare förkunnats än af Kristus och hans store apostel Paulus, ehuru den hvilar som en skrinlagd skatt i Nya testamentet utan att hafva gjorts lefvande i medvetandet; i alla afseenden en frihetens älskare, utom då det gällde friheten att utnyttja medmänniskor till det yttersta eller den lustans frihet, som intagit platsen efter dygdens stränga stoiska frihet; en älskare af det sköna i alla former, utom då det tog legotjänst hos det låga, ty han glömde aldrig skönhetens samband med sanningens och godhetens ideala makter — sådan var Viktor Rydberg som yngling, sådan som mogen man, och så stod han, blott mycket djupare, rikare och mera harmonisk, vid ålderdomens gräns.

Högst har han otvifvelaktigt nått såsom skald. Hans poetiska skaplynne låg mera för att draga de stora, breda linierna eller tolka de djupa, stora känslorna, än för att skildra de intimare skiftningarna i karakterer och stämningar. Här är hans begränsning.

I hans skaldelynne möta vi ett romantiskt drömmardrag och ett helleniskt tänkardrag. Då man velat finna hans framställningsform skön och ren som marmorn, men också kall som denna, så beror detta i någon mån på att han tillhör de författare, som icke tvinga sig på läsaren, utan som med boren förnämhet vilja låta denne själf finna väg till den inneboende värmen. Och den som söker skall finna. Här gälla hans egna ord i uppsatsen om Klaudius, att »talet om antikens kyla tål att pruta på»*.

Rydbergs sympatier för antiken framträdde redan i hans första ungdomsdikter och följde honom till det sista. En ansedd författare, hvilken gjort många fina iakttagelser om Rydbergs skaldelynne, har emellertid anmärkt, att den antik, som hos honom framträder, snarast har tycke af Thorvaldsens.

Månne likväl detta? Det är sant, att den antik, för hvilken Viktor Rydberg svärmade, icke närmast bär prägeln af den antika blomstringstidens hedniska lifsglädje, därtill är den för reflekterad, för trånande.

Men den bär ännu mindre drag från neoantikens män vid förra sekelskiftet. Därtill är den alltför djupsinnig, alltför vemodsmättad. Och hvar finnes väl det mystiska draget hos en neoantikens

* »Antikens verk bjuda sig icke till salu; mot köpare äro de kyliga. De tillåta sig icke att med något tillgjordt själfullt, något öfverdrifvet i åtbörden, något konstigt i draperiet fånga en barbarisk smak. Man öfverraskar dem i deras känslobikt; men de vilja icke öfverraska *med* sin känslobikt. Det har ofta varit anmärkt, att de synas vara till för sin egen skull, likt blomman, som osedd slår ut sin fägring i urskogens djup.»

San Ildefonsogruppen i Madrid.

man som Thorvaldsen, hvilken ej ens mäktade skänka ett mystiskt drag åt Kristus eller apostlarne?

Urbilden för Rydbergs konst — om jämförelsen skall hämtas från plastiken — finner jag snarast

i senantikens skulptur, och skall något hufvud sättas såsom sinnebild på hans tankevärld och diktvärld, så är det förvisso Antinous, ynglingen från Hadrianus' och nyplatonismens tid, hvilken redan blickade tillbaka på antikens storhetstid som på ett härligt förflutet, i hvars anletsdrag Rydberg fann en grubblande mystik och tillika Hellas' väna men trånsjuka och under en skenbar lifsförnyelse bortdöende värld.

Ty hans Antinousideal är — såsom han själf tolkat skepnaden i Ildefonsogruppen — tillika en Narcissus. Han stirrar icke endast ängsligt och utan återvändo i världsströmmen för att spörja: hvadan och hvarthän, för att utspeja den gåta, som hvarje släkte efterforskar och finner olöst, han är icke blott grubblaren, som spörjer, om den marmorkalla Anankes orsaksväg eller skapartankens och skaparkärlekens stig är den rätta. Han är ock en Narcissus, som brinner af trånad till det ideala, och som icke anser sig hafva nått detta ideal förr än trånaden förtärt allt jordiskt i hans väsen och han själf ingått i evigheten.

Denna evighet tillhör nu Viktor Rydberg. Den tillhör ock det yppersta han tänkt, velat och diktat. Ty själf har han sjungit:

Hvad rätt du tänkt, hvad du i kärlek vill,
hvad skönt du drömt kan ej af tiden härjas;
det är en skörd, som undan honom bärgas,
ty den hör evighetens rike till.

Efterskrift.

Utom det rika brefmaterial, som fru Susen Rydberg och framlidne redaktör S. A. Hedlund, hvilken ända till det sista med intresse följde detta arbetes fortgång, ställt till mitt förfogande, hafva bref och uttalanden från, till och om Rydberg kunnat begagnas, tack vare välvilligt tillmötesgående af:

Hans Maj:t Konung OSCAR II;
Bankdirektören Ola Andersson;
Skalden Björnstierne Björnson;
Arkivsekreteraren J. Bloch (bref till S. Grundtvig);
Bokförlagsfirman Albert Bonnier;
Professor Otto Borchsenius;
Bibliotekarien Fredrik Braune;
Professor Sophus Bugge;
Fröken Ida Charpentier;
Kansliradet F. A. Dahlgrens efterlefvande;
F. Utrikesministern Grefve Alb. Ehrensvärd;
F. Kapten Urban v. Feilitzen;
Presidenten Hans Forssell;
Skriftställaren Gustaf af Geijerstam;
Fru Stina Hedlund, f. Rudenschiöld;
Bankdirektören Dr Carl Herslow;
Professor Harald Hjärne;
Fröken Ellen Key;
Rektor Carl Leidesdorff;
Lektor Nils Linder;

Professor Albert Lysanders efterlefvande;
Skriftställaren John Neander (bref till K. A. Lindström);
Professor Axel Nyblæus' efterlefvande;
Öfverste Gustaf Nyblæus;
Professor Carl Rupert Nyblom;
Professor Adolf Noreen;
Fru Öfverstinnan Ellen v. Platen (bref till Carl v. Bergen);
Fru Anna Hierta-Retzius;
Fröken Alida Rossander (bref till Jenny Rossander);
Skriftställaren Birger Schöldström;
Öfverbibliotekarien Grefve Carl Snoilsky;
Öfverkontrollören Ingeniör Rudolf Ström;
Handlanden August Svalander;
Framlidne Häradsskrifvaren Axel Wickbom;
Fru Ida Wikner, född Weinberg;
Framlidne Apotekaren J. G. Winnberg;
Framlidne Observatorn J. J. Åstrand.

Till Birger Schöldström, hvars vakna blick och rika minnesskatt under korrekturläsningen kommit snart sagdt hvarje ark till godo, stannar jag i särskild förbindelse; hvarjämte med tacksamhet må nämnas Amanuensen Emil Haverman, som, sysselsatt med en bibliografi öfver Viktor Rydbergs arbeten, lämnat flere värdefulla hänvisningar.

Författaren.

Illustrationer till senare delen.

De med * betecknade äro tryckta på särskilda blad.

Senare delens innehåll.

Anmärkta tryckfel.

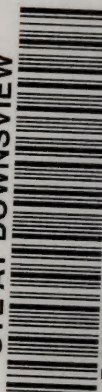
Ytterligare i förra delen.

Sid.	36	rad	28	står:	i hennes ögas blå läs: i hennes öga blå
„	249	„	5	„	hvilket tolkat läs: hvilken tolkat
„	327	„	25	„	andana makt läs: andans makt
„	507	„	3	„	spelat läs: upptagit.
„	537	„	21	„	utgifva läs: utgifna
„	557	„	26	„	var läs: voro
„	597	„	20	„	kyrkliga läs: de kyrkliga
„	606	„	25	„	molnhöjda läs: molnhöljda

Senare delen.

Sid.	16	rad	28	står:	Guds barmhärtighets arfvedel läs: Guds barns härliga arfvedel
„	16	„	30	„	pudelskepnaden en annan gestalt läs: pudelskepnaden i en annan värld en annan gestalt
„	17	„	12	„	kroppsliga hydda läs: kroppshydda
„	79	„	27	„	klandret läs: klamret
„	121	„	31	„	Hammersak läs: Hammerska
„	219	„	11	„	Dietrichsons läs: Dietrichson
„	259	„	9	„	Odysseus läs: Oidipus
„	260	„	16	„	utmärkta läs: utmärka
„	262	„	13	„	vere läs: vero
„	334	„	11	„	solstrålar läs: rottrådar
„	339	„	27	„	hänger uti läs: hänger vid
„	345	„	1	„	löga dig starkt läs: löga dig stark
„	362	„	26	„	fugor och ackorder läs: färger och ackorder
„	437	„	28	„	medvetet, läs: omedvetet
„	585	„	8	„	Conny läs: Corning
„	624	„	7	„	någon läs: nogen
„	„	„	9	„	Du läs: da

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 28 04 15 008 7